ТОҶИКМАТЛУБОТ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ХУҶАНД

ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ - ЗАМИНАИ БОЭЪТИМОДИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ, ИЛМУ ФАРҲАНГ, ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА СУБОТИ УСТУВОРИ ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН

БАХШИДА БА 35 – СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

Хуҷанд, 2026

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ТОҶИКМАТЛУБОТ

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ХУҶАНД

ФАКУЛТЕТИ МОЛИЯ ВА БАҲИСОБГИРИИ БУХГАЛТЕРӢ

Кафедраи ҷомеашиносӣ

ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ - ЗАМИНАИ БОЭЪТИМОДИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ, ИЛМУ ФАРҲАНГ, ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА СУБОТИ УСТУВОРИ ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН

БАХШИДА БА 35 - СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

26-январи соли 2026

Хуҷанд, 2026

Бо қарори Шурои татбиқ ва нашри корҳои илмӣ- тадқиқотии МДТ ДИС ДДТТ ба чоп тавсия гаштааст. Протоколи № 3/1 аз 02.11.2025

ТДУ – 338.1
ТКБ - 65
М - 68

Муҳаррирони илмӣ: **Ҷалилзода А.А.**
Зокирхонзода М.З.
Бобоҷонова М.М.
Ҷонназарова Д.Х.
Муҳаррири матн: **Дониёрова М.М.**
Ашурова А.А.
Панфилова М.В.
Муҳаррири техникӣ: **Панфилова М.В.**

Истиқлоли давлатӣ - заминаи боэътимоди рушди иқтисодиёт, илму фарҳанг, вахдати миллӣ ва суботи устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон. // Маҷмуаи мақолаҳои илмии иштирокчиёни конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (26 январи соли 2026).- Хуҷанд, Матбааи Парки технологии ДИС ДДТТ, 2026.-499с.

Маҷмуаи маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Истиқлоли давлатӣ — заминаи боэътимоди рушди иқтисодиёт, илму фарҳанг, вахдати миллӣ ва суботи устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон», бахшида ба 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои таҳқиқоти илмии олимон ва муҳаққиқони муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва марказҳои илмиро дар бар мегирад.

Дар мақолаҳо ҷанбаҳои фалсафӣ-методологӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии истиқлоли давлатӣ, масъалаҳои эҳё ва рушди устувори иқтисоди миллӣ дар

давраи соҳибистиқлолӣ, аз ҷумла ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти бунёди «иқтисоди сабз» ва татбиқи технологияҳои рақамӣ дар истеҳсолот мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтаанд. Ҳамчунин, нақши илмҳои табиатшиносӣ ва риёзӣ ҳамчун самти афзалиятноки рушди илми тоҷик дар шароити саноатикунонии босуръати кишвар ва аҳамияти забон ҳамчун рукни муҳими таҳкими истиқлол ва рушди давлатдории миллӣ баррасӣ мешавад.

Маҷмуа барои олимон, омӯзгорон, докторантон, магистрантон ва доираи васеи хонандагони ба масъалаҳои рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳавасманд пешбинӣ шудааст. Матнҳо аз рӯйи маводи аслии муаллифон чоп карда шудааст.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

ТАДЖИКМАТЛУБОТ

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ КОММЕРЦИИ
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И ТОРГОВЛИ
ТАДЖИКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
КОММЕРЦИИ В ГОРОДЕ ХУДЖАНДЕ

ФАКУЛЬТЕТ ФИНАНСОВ И БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Кафедра общественных наук

ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ – НАДЁЖНАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ, НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ТАДЖИКСКОГО ОБЩЕСТВА

ПОСВЯЩЁННОЙ 35-ЛЕТИЮ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

СБОРНИК СТАТЕЙ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

26-января 2026г.

Худжанд, 2026

Рекомендовано к публикации решением Совета по внедрению и публикации научно-исследовательских работ ГОУ ИЭТ ТГУК. Протокол № 3/1 от 02.11.2025

УДК – 338.1

ББК - 65

М - 68

Научные редакторы: **Джалилзода А.А.**
Зокирхонзода М.З.
Бободжанова М.М.
Джонназарова Д.Х.

Редактор: **Даниярова М.М**
Ашурова А.А.
Панфилова М.В.

Технический редактор: **Панфилова М.В.**

Государственная независимость – надёжная основа развития экономики, науки и культуры, национального единства и устойчивого развития современного таджикского общества. // Сборник научных статей участников международной научно - практической конференции (26 января 2026 года). - Худжанд, типография технопарка, ИЭТ ТГУК 2026.-499с.

Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Государственная независимость – надёжная основа развития экономики, науки и культуры, национального единства и устойчивой стабильности современного таджикского общества», посвящённой 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан, включает результаты научных исследований учёных и исследователей высших учебных заведений и научных центров.

В представленных статьях всесторонне анализируются философско-методологические и социально-культурные аспекты государственной независимости, проблемы возрождения и устойчивого развития национальной экономики в период суверенитета, в том числе инициативы Республики Таджикистан в сфере формирования «зелёной экономики» и внедрения цифровых технологий в производство. Также рассматриваются роль естественных и математических наук как приоритетного направления развития таджикской науки в условиях ускоренной индустриализации страны и значение языка как важнейшего фактора укрепления независимости и развития национальной государственности.

Сборник предназначен для учёных, преподавателей, докторантов, магистрантов, а также для широкого круга читателей, интересующихся проблемами развития современного общества Таджикистана. Тексты подготовлены к публикации на основе оригинальных материалов авторов.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

TAJIKMATLUB

TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE
INSTITUTE OF ECONOMICS AND TRADE OF THE TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE IN KHUJAND

FACULTY OF FINANCE AND ACCOUNTING

Department of Social Sciences

STATE INDEPENDENCE AS A RELIABLE FOUNDATION FOR THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY, SCIENCE AND CULTURE, NATIONAL UNITY, AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MODERN TAJIK SOCIETY

DEDICATED TO THE 35TH ANNIVERSARY OF THE STATE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

COLLECTION OF ARTICLES OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

January 26, 2026

Khujand, 2026

By the decision of the council for the implementation and publication of scientific research works of the IET TSUC, the protocol No. №2/1 of 3.10.2025

UDC – 338.1
LBC - 65
E - 68

Scientific Editors: **Jalilzoda A.A.**
Zokirkhonzoda M.Z.
Bobodjanova M.M.
Jonnazarova D.H.
Editor: **Daniyarova M.M.**
Ashurova A.A.
Panfilova M.V.
Technical Editor: **Panfilova M.V.**

State Independence as a Reliable Foundation for the Development of the Economy, Science and Culture, National Unity, and Sustainable Development of Modern Tajik Society // Collection of scientific articles by participants of the international scientific and practical conference (January 26, 2026).- Khujand, printing house of the Technopark, IET TGUK 2026.- 499p.

The collection of materials from the international scientific-practical conference on the topic "State independence is a reliable foundation for the development of the economy, science and culture, national unity, and sustainable stability of modern Tajik society", dedicated to the 35th anniversary of the State Independence of the Republic of Tajikistan, includes the results of scientific research conducted by scholars and researchers from higher education institutions and research centers.

The articles presented provide a comprehensive analysis of the philosophical, methodological, and socio-cultural aspects of state independence, the challenges of reviving and sustainably developing the national economy during the period of sovereignty, including the initiatives of the Republic of Tajikistan in the areas of forming a "green economy" and implementing digital technologies in production. They also examine the role of natural and mathematical sciences as priority areas for the development of Tajik science in the context of accelerated industrialization of the country, as well as the significance of language as a crucial factor in strengthening independence and advancing national statehood.

This collection is intended for scholars, university professors, doctoral and master's students, as well as a wide range of readers interested in the issues of the development of modern Tajik society. The texts are prepared for publication based on the original materials provided by the authors.

ПЕШГУФТОР

Озодӣ ва истиқлолият дар ҳар давру замон неъмати бебаҳо ва волои ҳаёти инсон, нишонаи барҷастаи симо ва ташаккули таърихӣ, кафили пешрафт, рамзи асолату ҳувият ва шарти бақои миллат ва пойдории давлат мебошад. Гузашта аз ин, истиқлолият мазҳари идеалу ормонҳои таърихӣ, шиносномаи байналмилалӣ, замонати ҳастии воқеи ва шарофату эътибори ҷаҳони миллат аст

Эмомалӣ Раҳмон

Истиқлоли давлатӣ бақову ҳастии миллат буда, неъмати бебаҳо ва беназир аст. Баъди ба даст овардани неъмати бузурги истиқлолу озодӣ эҳёи арзишҳои милливу фарҳангии мардуми куҳанбунёди мо оғоз гашт. Аз ин лиҳоз, Тоҷикистон барои ҳифзи арзишҳои моддиву ғайримоддии миллати худ муаррифии шоистаи онҳоро дар арсаи байналмилалӣ ҳадафмандона идома медиҳад.

Конференсияи мазкур аз зумраи тадбирҳои амалӣ дар самти мазкур арзёбӣ гардида, ба муаррифии миллати куҳанбунёд, фарҳангсолор ва тамаддунсози тоҷик ба ифтихори истиқболи санаи сарнавиштсози таърихӣ ва лаҳзаи хушбахтиву сарбаландӣ - 35 солагии Истиқлоли давлатӣ нигаронида мешавад. Дар ин раванд, аҳли устодон ва шогирдони Донишкадаи иқтисод ва савдо ҳамчун ҳамқадами замон ва пайравони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар канор нестанд, зеро имрӯз қариб дар ҳамаи сохторҳои донишкада бахшида ба ин ҷашнвораи фархунда конференсияҳо, мизҳои мудаввар, семинарҳои назариявӣ ва дигар чорабиниҳои илмӣ-назариявӣ баргузор мегарданд. Конференсияи мазкур низ аз силсилаи ҳамин чорабиниҳо ба ҳисоб меравад.

Бояд қайд кард, ки дар шароити вусъатёбии таҳдиду хатарҳои ҷаҳонӣ, алалхусус ихтилофҳои геосиёсӣ ва геоиқтисодӣ, мусаллаҳшавии бошитоб, терроризму экстремизм ва дигар хавфу хатарҳо, арзишҳои сулҳу субот, тинҷиву оромӣ қадру манзалати бештар пайдо менамоянд. Дар чунин шароити бисёр ҳассосу мураккаб ҳар яки мо бояд ба хотири таҳкими истиқлоли давлатӣ боз ҳам бештар сарҷамъу муттаҳид бошем ва манфиатҳои миллии давлатамонро ҳифз намоем.

Расидан ба ин дастоварди бузурги давлатӣ – яъне соҳибихтиёриву озодӣ ба мардуми шарифи Тоҷикистон ба осонӣ муяссар нашудааст. Кишвари мо дар ибтидои солҳои навадуми асри гузашта, пас аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ ба гирдоби ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гирифтор гардид, ки дар натиҷаи он даҳҳо ҳазор нафар шаҳрвандони бегуноҳ кушта шуда, миллионҳо нафар сокинони Тоҷикистон гурезаҳои иҷборӣ шуданд. Иншооти

гуногунсоҳаи ҷамъиятӣ валангор гардида, мамлакат ба гирдоби фалокатбор ва бӯҳрони ҷиддии иқтисодиву иҷтимоӣ гирифтор гардид.

Маҳз бо кӯшишу заҳматҳои Пешвои миллат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сулҳу оштии миллӣ, Ваҳдату ягонагӣ ва якпорчагии қаламрави мамлакат пойдор, эҳё ва амалӣ гардид. Имрӯзҳо фарҳанги сулҳофари тоҷикон эътибори ҷаҳонӣ пайдо карда, ба мактаби омӯзиш табдил ёфтааст ва ҳамчун роҳи хотима гузоштан ба ҷангу мухолифатҳои мусаллаҳона аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дар таҷриба истифода мешавад.

Айни замон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон ҳамчун кишвари пешбарандаи сиёсати хориҷии сулҳҷӯёнаву созанда эътироф шудааст ва кишвари мо дар заминаи ҳамин мафҳум бо ҳамаи давлату созмонҳо ҳамкории судмандро ба роҳ мондааст.

Ташаббусҳои гуногунсоҳаи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масоили обу иқлим, суботи ҷомеаи ҷаҳонӣ, таҳкиму ҳамкорӣ ва ҳамгироии мамолики ҷаҳон аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ва дигар иттифоқу созмонҳои бонуфуз эътироф гардидаанд.

Аз ин лиҳоз, кишвари мо, ҳамроҳ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ тамоми кушишу тадбирҳои худро ҷиҳати ҳалли мушкилоти обу иқлим, муқовимат бо терроризму экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва дигар масъалаҳои мубрам равона карда истодааст.

Истиқлоли давлатӣ падидаи нодир аст. Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии мазкур, ки маҳз ба дарки амиқ ва гиромидошту омӯзиши ҳамин неъмати бебаҳо-Истиқлоли давлатӣ нигаронида шуда, дар мавзуи «Истиқлоли давлатӣ – заминаи боэътимоди рушди иқтисодиёт, илму фарҳанг, ваҳдати миллӣ ва суботи устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон» бахшида мешавад. Иштирокчиёни конференсия аз ҳамаи донишгоҳу донишкадаҳо, марказҳои тадқиқоти гуногунҷабҳаи ҷумҳурӣ ва берун аз он буда, бевосита ё дар шакли маҷозӣ ширкат меварзанд, ки аз зумраи олимон, роҳбарони мақомоти гуногунсоҳаи давлатӣ, пажӯҳишгарон, докторантону магистрантон ва мутахассисони соҳавиро фаро мегиранд. Ба кори конференсия ва иштирокчиёни он дар таҳлилу баррасӣ ва омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои баррасишаванда барору комёбӣ таманно менамоям.

Ҷалилзода А.А. – н.и.и., дотсент

ПРЕДИСЛОВИЕ

Свобода и независимость во все времена являются бесценным и высшим благом человеческой жизни, ярким символом исторического облика и формирования, гарантией прогресса, воплощением самобытности и идентичности, а также условием сохранения нации и устойчивости государства. Более того, независимость — это олицетворение исторических идеалов и чаяний, международный паспорт, гарантия реального существования и источник чести и авторитета нации на мировой арене.

Эмомали Рахмон

Государственная независимость является основой бытия и существования нации, бесценным и уникальным благом. После обретения великого дара независимости и свободы началось возрождение национальных и культурных ценностей нашего древнего народа. В этой связи Республика Таджикистан целенаправленно продолжает работу по сохранению материальных и нематериальных ценностей своей нации и их достойному представлению на международной арене.

Настоящая конференция рассматривается как одно из практических мероприятий в данном направлении и посвящена представлению древней, культуроносной и цивилизационно-созидательной таджикской нации в честь знаменательной исторической даты и момента счастья и гордости — 35-летия Государственной независимости. В этом процессе профессорско-преподавательский состав и студенты Института экономики и торговли не остаются в стороне, являясь современниками эпохи и последователями Основателя мира и национального единства — Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Сегодня практически во всех структурах института в честь этого благословенного праздника проводятся конференции, круглые столы, теоретические семинары и другие научно-теоретические мероприятия. Данная конференция также относится к числу этих мероприятий.

Следует отметить, что в условиях нарастания глобальных угроз и вызовов, в частности геополитических и геоэкономических противоречий, стремительной милитаризации, терроризма и экстремизма, а также других рисков и опасностей, ценности мира и стабильности, спокойствия и безопасности приобретают особую значимость. В столь чувствительных и сложных условиях каждый из нас должен быть ещё более сплочённым и объединённым ради укрепления государственной независимости и защиты национальных интересов нашего государства.

Достижение этого великого государственного блага — суверенитета и свободы — далось народу Таджикистана нелегко. В начале 1990-х годов прошлого века, после обретения государственной независимости, наша страна оказалась втянутой в навязанную гражданскую

войну, в результате которой десятки тысяч ни в чём не повинных граждан погибли, а миллионы жителей Таджикистана стали вынужденными переселенцами. Были разрушены различные объекты социальной инфраструктуры, страна погрузилась в глубокий кризис и серьёзные социально-экономические потрясения.

Именно благодаря усилиям и самоотверженному труду Лидера нации в Республике Таджикистан были установлены и реализованы мир и национальное согласие, единство и территориальная целостность страны. Сегодня миротворческая культура таджикского народа получила международное признание, превратилась в объект изучения и используется мировым сообществом как эффективный путь прекращения вооружённых конфликтов и противостояний.

В настоящее время Республика Таджикистан признана на международной арене как государство, проводящее миролюбивую и созидательную внешнюю политику, и на этой основе наша страна выстроила плодотворное сотрудничество со всеми государствами и международными организациями.

Многосторонние инициативы Республики Таджикистан по вопросам воды и климата, устойчивости мирового сообщества, укрепления сотрудничества и интеграции стран мира получили признание со стороны Организации Объединённых Наций и других авторитетных международных организаций.

В этой связи наша страна совместно с мировым сообществом направляет все усилия и меры на решение проблем воды и климата, противодействие терроризму и экстремизму, незаконному обороту наркотических средств и другим актуальным вопросам.

Государственная независимость — явление уникальное. Настоящая международная научно-практическая конференция направлена на глубокое осмысление, почитание, изучение и исследование этого бесценного блага — Государственной независимости и проводится на тему:

«Государственная независимость — надёжная основа развития экономики, науки и культуры, национального единства и устойчивой стабильности современного таджикского общества».

В конференции принимают участие представители всех университетов и институтов, многопрофильных исследовательских центров республики и зарубежья — как в очном, так и в дистанционном формате. Среди участников — учёные, руководители различных государственных органов, исследователи, докторанты, магистранты и отраслевые специалисты. Желаю работе конференции и её участникам успехов и плодотворных результатов в анализе, обсуждении, изучении и исследовании рассматриваемых вопросов.

Джалилзода А.А. – к.э.н., доцент

INTRODUCTION

Freedom and independence have always been priceless and supreme values of human life, a vivid symbol of historical identity and formation, a guarantee of progress, an embodiment of authenticity and identity, and a condition for the survival of a nation and the stability of the state. Moreover, independence represents the manifestation of historical ideals and aspirations, an international passport, a guarantee of real existence, and a source of honor and prestige of a nation in the global arena.

Emomali Rahmon

State independence is the foundation of the survival and existence of a nation, a priceless and unique blessing. After attaining the great gift of independence and freedom, the revival of the national and cultural values of our ancient people began. In this regard, the Republic of Tajikistan purposefully continues its efforts to preserve the material and intangible values of its nation and to present them worthily at the international level.

The present conference is regarded as one of the practical measures in this direction and is aimed at presenting the ancient, culture-bearing, and civilization-building Tajik nation in honor of a fateful historical date and a moment of happiness and pride—the 35th anniversary of State Independence. In this process, the faculty members and students of the Institute of Economics and Trade do not remain on the sidelines, as they act in step with the times and follow the path of the Founder of Peace and National Unity—Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, His Excellency Emomali Rahmon. Today, in almost all structures of the Institute, conferences, round tables, theoretical seminars, and other scientific and theoretical events dedicated to this auspicious celebration are being held. This conference is also part of that series of events.

It should be noted that under conditions of escalating global threats and challenges, particularly geopolitical and geoeconomic conflicts, rapid militarization, terrorism and extremism, as well as other risks and dangers, the values of peace, stability, tranquility, and security gain even greater significance. In such sensitive and complex circumstances, each of us must be even more united and cohesive for the sake of strengthening state independence and protecting the national interests of our country.

Achieving this great state accomplishment—sovereignty and freedom—was not easy for the noble people of Tajikistan. In the early 1990s, after gaining state independence, our country was drawn into an imposed civil war, as a result of which tens of thousands of innocent citizens were killed and millions of residents of Tajikistan became forced refugees. Various social infrastructure facilities were destroyed, and the country was plunged into a devastating spiral of severe socio-economic crisis.

It was precisely through the efforts and tireless work of the Leader of the Nation that peace and national reconciliation, unity, and territorial integrity were established, revived, and realized in the Republic of Tajikistan. Today, the peacebuilding culture of the Tajik people has gained international recognition, has become a subject of study, and is being applied by the global community as an effective path to ending armed conflicts and confrontations.

At present, the Republic of Tajikistan is recognized in the international arena as a country pursuing a peace-loving and constructive foreign policy, and on this basis our country has established fruitful cooperation with all states and international organizations.

The multifaceted initiatives of the Republic of Tajikistan on water and climate issues, global stability, strengthening cooperation, and international integration have been recognized by the United Nations and other reputable international organizations.

In this regard, together with the international community, our country is directing all its efforts and measures toward addressing water and climate challenges, combating terrorism and extremism, countering illicit drug trafficking, and resolving other pressing issues.

State independence is a unique phenomenon. This international scientific and practical conference is aimed at a profound understanding, honoring, study, and research of this priceless value—State Independence—and is held under the theme:

"State Independence as a Reliable Foundation for the Development of the Economy, Science and Culture, National Unity, and Sustainable Stability of Modern Tajik Society."

Participants of the conference represent universities and institutes, multidisciplinary research centers of the republic and abroad, taking part either in person or virtually. They include scholars, heads of various state institutions, researchers, doctoral and master's students, and field specialists. I wish the conference and its participants success and fruitful achievements in the analysis, discussion, study, and research of the issues under consideration.

Jalilzoda A.A. – c.e.s., associate professor

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАСНИФОТИ ТАВОЗУНИ МУҲОСИБӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Зокирхонзода М.З.
доктори илмҳои иқтисодӣ, муовини директор оид ба илм
ва робитаҳои байналмилалии ДИС ДДТТ
Шодиева Ф.М.
магистранти курси 2, ихтисоси баҳисобгирии
бухгалтерӣ, таҳлил ва аудити ДИС ДДТТ

Дар мақола ҷанбаҳои назариявии сохтори тавозуни муҳосибӣ дида баромада шудааст. Аз он ҷумла тибқи талаботи стандартҳои байналмиллалии ҳисоботи молиявӣ тавозуни муҳосибӣ ҳамчун шакли якуми ҳисоботи молиявӣ вобаста ба аломатҳои гуногун гурӯҳбандӣ карда шудааст. Инчунин мавқеи тавозуни муҳосибӣ дар раванди амалисозии фаъолият муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: *таснифоти тавозуни муҳосибӣ, тавозуни муҳосибии актуарӣ, тавозуни барҳамдиҳӣ, тавозуни ибтидоӣ, тавозуни тақсимотӣ.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КЛАССИФИКАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО БАЛАНСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Зокирхонзода М.З.
д.э.н., заместитель директора по науке и международным отношениям ИЭТ ТГУК
Шодиева Ф.М.
магистрант 2-го курса по специальности бухгалтерский учёт,
анализ и аудит ИЭТ ТГУК

В статье рассмотрены теоретические аспекты бухгалтерского баланса. В том числе согласно требованиям международных стандартов финансовой отчетности проведена классификация бухгалтерского баланса как первая форма финансовой отчетности по различным признакам. Также определена значимость бухгалтерского баланса в процессе деятельности.

Ключевые слова: *классификация бухгалтерского баланса, актуарный бухгалтерский баланс, ликвидационный баланс, первичный баланс, распределительный баланс.*

THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE CLASSIFICATION OF THE BALANCE SHEET IN MODERN CONDITIONS

Zokirkhonzoda M.Z.
Doctor of Economics,
Deputy Director for Science and International Relations IET TSUC
Shodieva F.M.
The Master's degree of 2nd year, specialty Accounting,
Analysis and Audit of IET TSUC

The article discusses the theoretical aspects of the balance sheet structure In particular, in accordance with the requirements of international financial reporting standards, the classification of the balance sheet as the first form of financial reporting was carried out according to various criteria. The importance of the balance sheet in the process of activity is also determined.

Keywords: *classification of the balance sheet, actuarial balance sheet, liquidation balance sheet, primary balance sheet, distributive balance sheet.*

Дар шароити имрӯза ҳуҷҷати асосии ҳисобгирӣ тавозун мебошад, ки аз рӯи бақияи ҳисобҳои дороӣ, ӯҳдадорӣ ва сармоя кушода шудааст.

Тавозун дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ ҳамчун сарчашмаи асосии ахборот барои истифодабарандагони умум хизмат расонида, нишондодҳои он бо таври васеъ дар мақомоти андоз ва қисмҳои идораҳои давлатӣ бо мақсади нишондодҳои амволии зерхоҷагиро дарҷ намудан, истифода бурда мешаванд [1, С.34].

Мувофиқи стандартҳои байналхалқии ҳисоботи молиявӣ тавозуни муҳосибӣ ахбори миқдориро оиди се унсури муҳимтарини ҳисоботи молиявӣ: дороиҳо, ӯҳдадориҳо ва сармоя ҷамъбаст ва инъикос менамояд.

Истилоҳи тавозун - баробарӣ, баробарвазнӣ мебошад, дар ҳисобгирии муҳосибӣ бошад, ин ҷадвале, ки аз ду тараф иборат аст. Тарафи чаппи онро **дороӣ** ва тарафи рости онро ӯҳ**дадорӣ ва сармоя** меноманд. Дар тарафи дороӣ воситаҳои пулӣ дар хазина, дар суратҳисоби муросилоти, воситаҳои асосӣ, қарзҳои додашуда ва ғайра иникос мегардад, ки онҳоро дар якҷоягӣ «Воситаҳои ҷойгиркардашуда» меноманд.

Дар тарафи ӯҳдадорӣ ва сармоя - ӯҳдадориҳо дар назди амонатгузорон, кормандон, буҷет ва сармояи саҳҳомӣ инъикос мегардад, ки онҳоро «Сарчашмаи пайдоиши воситаҳои ҷойгиркардашуда» меноманд.

Ҳар як намуди алоҳидаи амвол дар дороӣ ва ӯҳдадорӣ **моддаҳои** тавозун ном дорад, ки дар онҳо ном ва рақами ҳисобҳои куллӣ (синтетикӣ) оварда мешаванд.

Дар тавозун баробарии ҷамъи дороӣ ва ӯҳдадорӣ ҳатмист, чунки ҳар ду қисми тавозун ҳамон як амволро нишон медиҳад, ки аз рӯи аломатҳои гуногун гурӯҳбандӣ шудаанд: дар дороӣ - аз рӯи ҳайат ва нақши он, яъне аз рӯи ҷойгиршавии онҳо; дар ӯҳадорӣ - аз рӯи манбаъҳои (сарчашмаҳои) пайдоиши онҳо. Ҳамин тавр, ҳар як намуди амвол ба ташкилотаз ҳисоби ягон сарчашма (манбаъ) дохил мешавад [2, С.67].

Ҷамъи дороӣ ва ӯҳдадории тавозунро арзи тавозуни муҳосибӣ меноманд. Ин баробариро чунин нишон додан мумкин аст:

Баробарии тавозуни ҷорӣ:

(Д+Х) = (Ӯ+С+Д)

Баробарии тавозуни ҳисоботӣ:

(Д) = (Ӯ+С)

Дар шароити имрӯза ташкилоҳои қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавозуни ҳаррӯза ва 10 рӯза дар санаҳои 1-ум, 11-ум ва 21-ум тартиб медиҳанд.

Дар навбати худ, ташкилоту муассисаҳо вобаста аз мақсад тавозуни муҳосибиро истифода мебаран, ки он аз рӯйи мӯҳлати тартибдиҳӣ, сарчашмаи тартибдиҳӣ, ҳаҷми ахборот, объекти инъикос, усули тозакунии моддаҳо ва шакли пешниҳоди иттилоот гурӯҳбандӣ карда мешаванд, ки дар расми зерин ба таври возеҳ пешниҳод карда шудааст (расми 1).

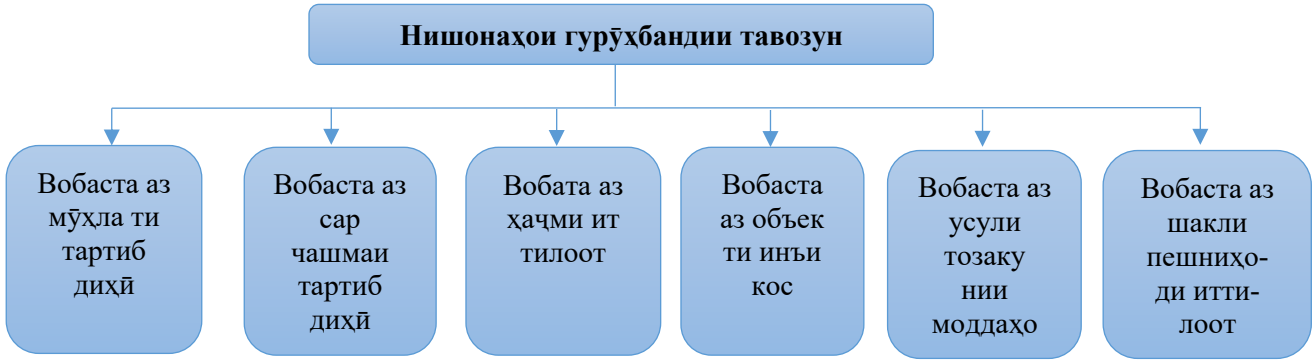

Расми 1. Нишонаҳои гурӯҳбандии тавозуни муҳосибӣ [2, С.271]

Тавозуни муҳосибӣ вобаста ба мӯҳлати тартибдиҳӣ ба номгӯй (инвентарӣ), китобӣ ва кулл (генералӣ) ҷудо карда мешавад (расми 2).

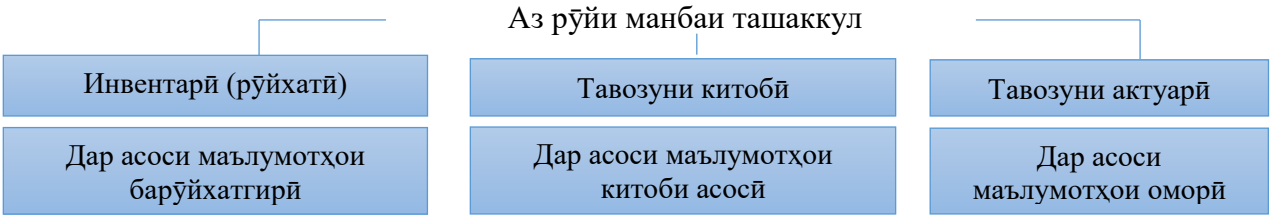

Расми 2. Тавсифи тавозун аз рӯйи манбаи ташаккул [1, С. 335]

Тавозуни номгӯй аз рӯйи маълумотҳои варақаҳои барӯйхатгирии амвол ва ҳуқуқи хоҷагӣ сарчашмаи ташаккули онҳо тартиб дода мешавад, ки ҳамчун мисоли он тавозуни дохилшавӣ баромад карда метавонад.

Тавозуни китобӣ дар асоси маълумотҳои ҳисобгирии муҳосибии ҷорӣ тартиб дода шуда мисоли он тавозуни ҷорӣ шуда метавонад.

Тавозуни кулл фаъолияти хоҷагидорию истеҳсолии ташкилотро то андозае возеҳ инъикос намуда, аз рӯйи маълумотҳои баҳисобгирии муҳосибии ҷорӣ ва объектҳои ҳисобгирии бо усули барӯйхатгирӣ тасдиқшуда тартиб дода мешавад.

Вобаста аз мӯҳлати тартибдиҳи тавозуни муҳосибӣ ба якчанд гурӯҳҳо ҷудо карда мешавад, ки инҳо ҳамчун тавозуни дохилшавӣ, ҷорӣ, беҳдоштӣ, барҳамдиҳӣ, ибтидоӣ, тақсимкунӣ ва якҷоякунӣ мебошанд (расми 3).

Расми 3. Тавсифи тавозун аз рӯйи мӯҳлат [4, С.263]

Тавозунии дохилшавӣ (аввала) тавозунест, ки бори аввал ҳангоми оғози фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ тартиб дода шуда, дар қисми дороиҳои он ҳайати амволӣ ва ҳуқуқи ташкилот дар қисми ӯҳдадориҳову сармояи он бошад, сарчашмаҳои пайдоиши он инъикос мегардад.

Тавозуни дохилшавӣ моддаҳои камтарро нисбати тавозунҳои минбаъдаи инъикоскунандаи натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ дар доираи муайяни вақт дарбармегирад. Пеш аз тартибдиҳии тавозуни дохилшавӣ ҳамчун қоида, барӯйхатгирии дороиҳои ба ташкилот мутааллиқ гузаронида мешавад.

Тавозуни ҷорӣ ба таври доиравӣ дар марҳилаи амалишавии фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ мутобиқи низомнома оиди бурдани баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода мешавад. Тавозуни аввала ва хулосавӣ ин ҳуҷҷати ҳисоботӣ оиди фаъолияти истеҳсолӣ-молиявии ташкиот дар давоми сол мебошад.

Тавозуни ҷорӣ дар семоҳа, нимсола нӯҳмоҳа дар асоси ҳисобгирии ҷорӣ тартиб дода мешавад.

Тавозуни беҳдоштӣ дар ҳолатҳое, ки ташкилот ҳолати вазнини молиявиро аз сар мегузаронад (муфлисшавӣ) тартиб дода мешавад, ки барои тартиб додани чунин намуди тавозун мутахассисони мустақили ширкатҳои аудиторӣ ҷалб карда мешаванд.

Вобаста ба ҳаҷми дарбаргирии иттилоот тавозуни муҳосибӣ ба муттаҳида ва ягона ҷудо карда мешавад.

Тавозуни муттаҳида агар фаъолияти хоҷагидории якчанд гурӯҳҳои корхонаҳоро инъикос менамояд онгоҳ тавозунӣ ягона иттилооти фаъолияти хоҷагидории як корхонаро дар бар мегирад (расми 4).

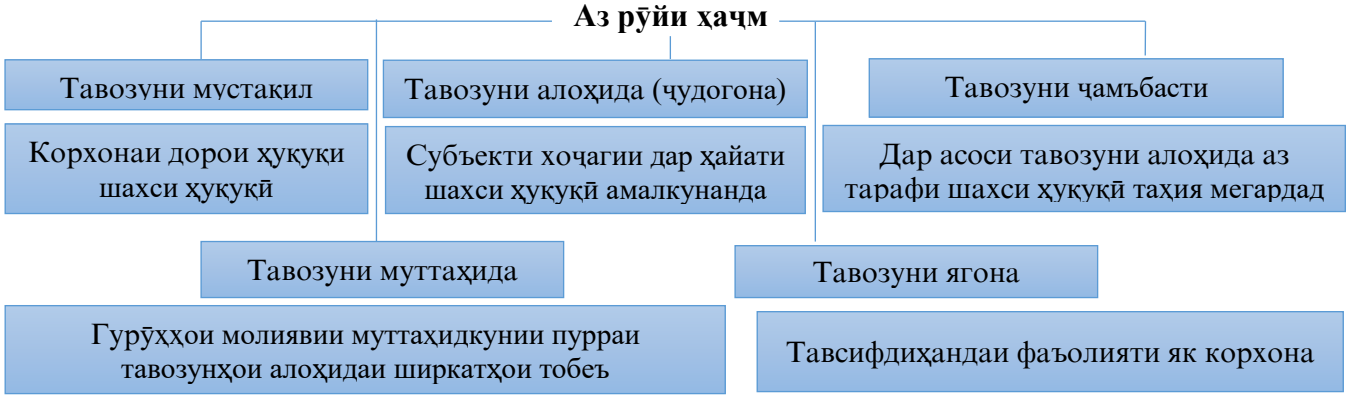

Расми 4. Тавсифи тавозун аз рӯйи ҳаҷм

Тавозуни барҳамдиҳӣ барои тавсифи ҳолати амволии ташкилот дар санаи қатъи фаъолияти он ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, тартиб дода мешавад.

Вобаста ба тозакунии моддаҳо тавозуни муҳосибӣ ба тавозуни брутто ва нетто ҷудо карда мешавад, ки тавозуни брутто бо худ моддаҳои танзимкунандаро (истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва истеҳлоки дороиҳои ғайримоддӣ) дар бар гирифта, он дар аксари ҳолатҳо барои тадқиқотҳои илмӣ, мукаммалкунии вазифаи иттилоотии тавозунӣ истифода бурда мешавад ва тавозуни нетто бошад, тавозунест, ки аз он моддаҳои танзимкунанда ихроҷ карда шудаанд. Мавриди қайд аст, ки дар замони муосир мавқеи тавозуни нетто баланд гардидааст, зеро он арзиши ҳақиқии дороиҳои ташкилотро муайян менамояд ва айни ҳол яке аз шаклҳои ҳисоботии амалкунанда, тавозуни софи бақиявӣ ба ҳисоб меравад (расми 5).

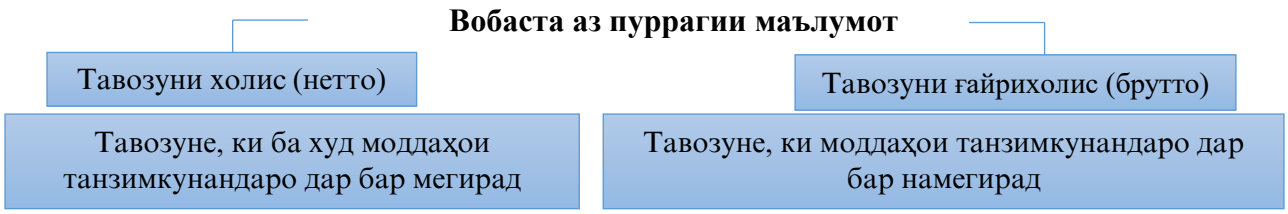

Расми 5. Тавсифи тавозун вобаста аз пуррагии маълумот

Тавозуни ибтидоӣ пештар аз давраи ҳисоботӣ бо назардошти тағйиротҳо дар ҳаяти дороиҳои корхона, тартиб дода мешавад. Асоси ин намуди тавозун маълумотҳои муҳосибии воқеӣ оиди ҳолати моддаҳои дорої ва ӯҳдадориҳо дар лаҳзаи тартибдиҳии он ва маълумотҳои интизорӣ оиди амалиётҳои хоҷагидорӣ, ки то баитмомрасии давраи ҳисоботӣ мукаммал мешаванд, ба ҳисоб мераванд (расми 6).

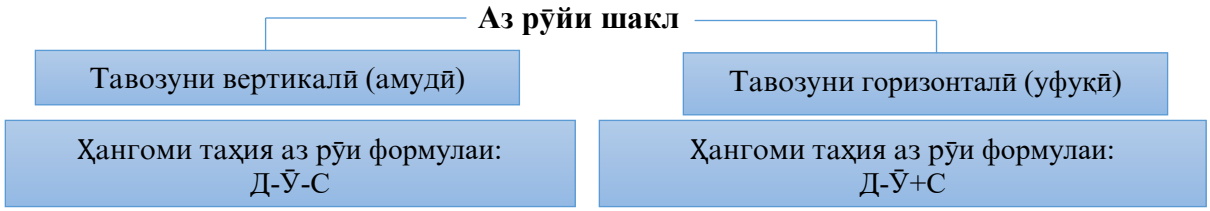

Расми 6. Тавсифи тавозун аз рӯйи шакл

Тавозуни тақсимкунӣ ва якҷоякунӣ дар давраи тақсимшавӣ ва ё якҷояшавии шахси ҳуқуқӣ, тартиб дода мешавад (расми 7).

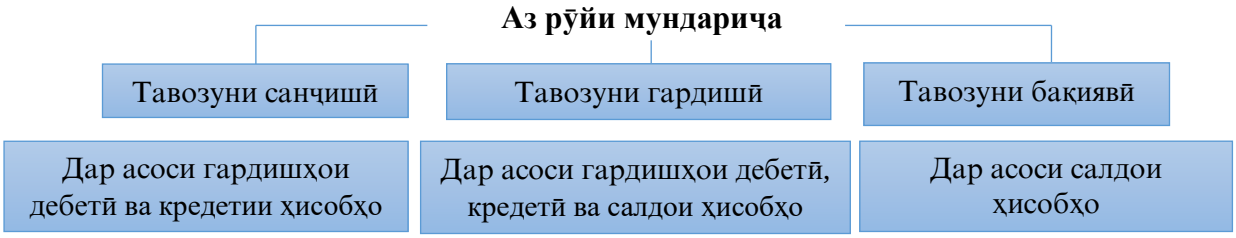

Расми 7. Тавсифи тавозун аз рӯйи мундариҷа

Вобаста аз шакли пешниҳоди иттилоот тавозуни бақиявӣ ва гардиширо ҷудо менамоянд, ки тавозуни бақиявӣ ҳолати дороиҳо ва сарчашмаҳои пайдоиши амволи субъекти хоҷагидориро дар санаи муайян бо баҳои пулӣ тавсиф дода, он дар муҳосиботи ташкилот бо роҳи ҳисобкунии бақияи ҳар як ҳисоб тартиб дода мешавад. Тавозуни гардишӣ баръакси тавозуни бақиявӣ ғайр аз бақияи дороиҳо ва сарчашмаи пайдоиши онҳо дар аввал ва охири давра маълумот оид ба ҳаракати объектҳои ҳисобгирӣ ба монанди гардишҳои дебетӣ ва кредитиро дар давраи ҳисоботӣ дар, бар мегирад.

Тавозун барои санаи 1-уми моҳҳо, семоҳаҳо, ва солҳо тартиб дода мешавад, ки он ҳамчун лаҳзаи инъикоси воситаҳо арзёбӣ мешавад. Алакай, дар рӯзи аввали моҳи нав бақияи воситаҳо дар тавозун дар зери таъсири амалиётҳои хоҷагӣ комилан тағйир меёбанд. Амалиётҳои хоҷагӣ дар давоми рӯз ва моҳ хеле зиёд ба амал меоянд, ки онҳо бақияи воситаҳоро ё манбаҳои онҳоро тағйир медиҳанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Раҳимов С.Х. Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит /Китоби дарсӣ/ - Душанбе: Ирфон, 2016 - 443с.
2. Управленческий учет. Учебное пособие. Душанбе, ОИПБА РТ, 2003-327с.
3. Шермет А.Д., Сайфулин Р.С.» Методика финансового анализа» - М.: ИНФРА- М, 2001г.- 176с.
4. Шобеков М., Бобоев М.У., Ҷонбеков Т.Т. Ҳисобгирии молиявӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе, ҶДММ “Дақиқӣ”, 2014.-400с.

ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА РУШДИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Ахрорӣ Г.У.
н.и.ф., дотсент, муовини директор
оид ба корҳои тарбиявӣ ва рушди ҷавонони ДИС ДДТТ
g_ahrorova71@mail.ru

Дар мақола оид масъалаи рушди забони тоҷикӣ дар даврони истиқлолият, саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули забони давлатӣ ва дар арсаи байналмилалӣ шинохта шудани он баррасӣ гардидааст. Забон бузургтарин сармояи фарҳангӣ ва муҳимтарин омили нигаҳдорӣ, ҳимоя ва интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддун ва суннату анъанаҳои ҳар миллат буда, дар ҳифозати асолати миллӣ ва ба ояндагон мерос гузоштани ҳувияти миллӣ нақши ҳалкунанда дорад. Забон неъмати бебаҳои аҳли башар мебошад. Инсон фақат тавассути забон метавонад эҳсос ва фикру андешаҳои худро иброз намояд. Забони миллӣ оинаи пурҷилои таърих, ҷаҳони маънавӣ ва хираду маърифати ҳар як халқу миллат ба шумор меравад.

Зикр гардидааст, ки бо ибтикори бевоситаи Президенти Тоҷикистон барои пешрафти забони давлатӣ ва густариш пайдо кардани доираи истифодаи он шароити мусоид фароҳам омада, тамоми монеаву маҳдудиятҳои сунъӣ, ки дар замони то истиқлолият мавҷуд буданд, бартараф карда шуданд ва забони модарии мо ба шоҳроҳи рушди озодона ворид гардид.

Калидвожаҳо: *забони тоҷикӣ, истиқлолият, таърих, фарҳанги тоҷикон, ниёгон, арсаи байналмилалӣ, ваҳдату ягонагӣ.*

НЕЗАВИСИМОСТЬ И РАЗВИТИЕ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Ахрори Г.У.
к.ф.н., доцент, заместитель директора по воспитательной работе и развитию молодёжи
ИЭТ ТГУК
g_ahrorova71@mail.ru

В статье рассматривается развитие таджикского языка в период независимости, вклад Президента Республики Таджикистан в формировании государственного языка и его

признание на международной арене. Язык - это величайшее культурное достояние и важнейший фактор сохранения, защиты и передачи культуры, цивилизации и традиций каждой нации. Он играет решающую роль в защите национальной идентичности и передаче её будущим поколениям. Язык - бесценный дар человечества. Только посредством языка человек может выразить свои чувства, мысли и идеи. Национальный язык - это сияющее зеркало истории, духовного мира, мудрости и просвещения каждого народа и нации.

Отмечается, что по непосредственной инициативе Президента Таджикистана созданы благоприятные условия для развития государственного языка и расширения сферы его использования, устранены все искусственные препятствия и ограничения, существовавшие в донезависимый период, и в настоящее время таджикский язык бурно развивается.

Ключевые слова: *таджикский язык, независимость, история, таджикская культура, предки, международная арена, единство и солидарность.*

INDEPENDENCE AND DEVELOPMENT OF THE TAJIK LANGUAGE

Ahrori G.U.

Candidate of Phолological Scinces, Associate Professor, Deputy Director for Educational Work and Youth Development IET TSUC

g_ahrorova71@mail.ru

This article examines the development of the Tajik language during the period of independence, the contribution of the President of the Republic of Tajikistan to the formation of the state language, and its recognition in the international arena. Language is the greatest cultural asset and a vital factor in the preservation, protection, and transmission of the culture, civilization, and traditions of every nation. It plays a decisive role in protecting national identity and passing it on to future generations. Language is a priceless gift to humanity. Only through language can a person express their feelings, thoughts, and ideas. A national language is a shining mirror of the history, spiritual world, wisdom, and enlightenment of each people and nation.

It is noted that, at the direct initiative of the President of Tajikistan, favorable conditions have been created for the development of the state language and the expansion of its scope of use, all artificial obstacles and restrictions that existed in the pre-independent period have been eliminated, and the Tajik language is currently developing rapidly.

Keywords: *Tajik language, independence, history, Tajik culture, ancestors, international arena, unity and solidarity.*

Забон неъмати бебаҳои аҳли башар мебошад. Инсон фақат тавассути забон метавонад эҳсос ва фикру андешаҳои худро иброз намояд. Забони миллӣ оинаи пурҷилои таърих, ҷаҳони маънавӣ ва хираду маърифати ҳар як халқу миллат ба шумор меравад. Гузашта аз ин, дар фарҳангу тамаддуни халқу миллатҳо, аз ҷумла мо - тоҷикон забони модарӣ зербинои ҳувияти миллӣ ва омили аслии ҳифзи он мебошад. Забони модарии мо забони ширину шево ва шоиронаи тоҷикӣ, ки донишу маърифати дар тӯли ҳазорсолаҳо андӯхтаи мардумро дар худ нигоҳ доштааст, гӯётарин далели ҳастӣ ва мақоми ҳаётбахши он дар сарнавишти таърихии миллати мо ба ҳисоб меравад. Яъне миллати шарафманди тоҷик таъриху фарҳанги камназири худро бо ҳамин забон иншо ва ба ҷаҳониён муаррифӣ кардааст.

Забони тоҷикӣ дар шумули қадимтарин забонҳои Хуросону Мовароуннаҳр меросбари забонҳои бостонии ориёист. Олимону донишмандони сатҳи ҷаҳонӣ эътироф кардаанд, ки дар таърихи тамаддуни башар тоҷикон ҳамчун халқи ориёинажод яке аз миллатҳои қадимтарин ва забони модарии мо, яъне забони тоҷикӣ аз ҷумлаи забонҳои бостонии сайёра ба ҳисоб меравад ва дар ин хусус ҳазорон таҳқиқоти илмӣ анҷом дода шудаанд. Забони тоҷикӣ дар асл шохае аз забони форсии дарӣ буда, дар асрҳои VIII–IX мелодӣ шакл гирифтааст. Забони тоҷикӣ бо осори безаволи устод Рӯдакӣ сарчашмаи нодири хаттӣ пайдо кард ва дар асрҳои минбаъда бо шоҳкориҳои Фирдавсӣ, Ҷомӣ, Ҳофиз, Саъдӣ, Хайём, Мавлавӣ ва дигарон ғанӣ гардид. Забони тоҷикӣ дар давоми асрҳо дар қаламрави паҳновари Осиёи Миёна ва Хуросон ҳамчун забони илму адаб, идоракунӣ ва муошрати байниқавмӣ истифода шудааст. Ҳатто дар замони Аморати Бухоро, ки тобеи хонадони Манғития буд, тамоми умури расмӣ бо забони тоҷикӣ анҷом дода мешуданд. Сарфи назар аз вижагиҳо ва баъзе маҳдудияти даврони шуравӣ, забони тоҷикӣ тавонист, ки худшиносӣ ва якпорчагии миллиро нигоҳ дорад ва имрӯз, баъд аз ба даст овардани соҳибистиқлолӣ дубора мавқеи давлатиро касб кардааст.

Бобоҷон Ғафуров дар китоб “Тоҷикон”-и худ дар бораи маншаъ ва макони баромади забони тоҷикӣ чунин менависад: “Забони имрӯзаи тоҷикӣ аз забонҳои ғарбии эронӣ мебошад. Ба ақидаи забоншиносон асоси он лаҳҷаи ҷанубу ғарбии Форс аст, ки он баъдтар ба тарафи шимол ва шимолу шарқ густариш пайдо карда, бисёр унсурҳои забонҳои гурӯҳии шимолу ғарбӣ, аз ҷумла унсурҳои забони портиро ҳазм менамояд ва дар анҷом, дар ин забон аломату хусусиятҳои бисёр, лаҳҷаҳои эронии ғарбӣ бо ҳам омезиш меёбанд. Дар асрҳои 7-8 мавқеъ ва мақоми ин забон дар шимолу шарқии Эрон, Шимолии Афғонистон, ҷануби Осиёи Миёна, аз ҷумла дар ҷанубии Тоҷикистон мустаҳкам шудааст” [2,431].

Дар даврони соҳибистиқлолии кишварамон бо ибтикори Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикӣ ба феҳристи забонҳои давлатҳои мустақили ҷаҳон дохил шуда, барои шинохти миллати тоҷик заминаҳои сиёсӣ фароҳам омад ва дар ориёшиносӣ ва ё эроншиносии муосир шохаи сифатан нав пайдо гардид. Маҳз бо ташаббуси Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар даврони истиқлолияти давлатӣ забони тоҷикӣ ба арсаи байналмилалӣ баромада, имрӯз аз баландтарин минбарҳои сатҳи ҷаҳонӣ, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид садо медиҳад, ки боиси ифтихори ҳар як ватандори асил мебошад. Забон таҳкурсие аст, ки бинои ахлоқ, фарҳанг ва ҷаҳонбинии миллат дар асоси он эъмор мегардад. Аз ин рӯ, забони тоҷикӣ ҷавҳари ҳувият ва тафаккури милли тоҷикон маҳсуб ёфта, танҳо тавассути забон мо метавонем хотираи таърихии мардумро ҳифз намоем ва ҳамбастагиии худро бо мероси ҳазорсолаи маънавии миллати худ эҳсос кунем.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзи аввали қадам ниҳодан ба арсаи сиёсии Тоҷикистон ба ҳифз ва гиромидошти забони тоҷикӣ афзалияти стратегӣ доданд ва қайд карданд, ки “забони мо бо Истиқлоли ватани мо пайванди ногусастанӣ дорад” [3]. Яъне, вақте ки ватани мо озод ва мустақил аст, забони мо ҳам шукуфон ва истиқлол доштааст ва баръакс. Гузашта аз ин, аз ҳамон ибтидои пайдоиш забон яке аз авомил ва ангезаҳои асосии ҷунбишҳои истиқлолхоҳӣ ва ватанпарастӣ буд.

Барои ниёгони мо мафҳуми Ватан ва забон ҳамеша ҳаммаъно будааст. Таърихи давлатдории ориёӣ нишон медиҳад, ки давлатҳои бостонии мо ҳамеша кӯшиш ва ҷаҳду ҷадал мекарданд, ки барои устувор сохтани пояҳои давлатдорӣ ва ба вуҷуд овардану мустақкам намудани давлатдории миллӣ ва ваҳдату ягонагӣ аз унсури забонӣ истифода бурда, барои рушду тараққӣ ва густариши забони модарии хеш тадбирҳои мушаххас андешанд. Агар ба

давраҳои дури таърихи забони тоҷикӣ назар кунем, мебинем, ки гузаштагони мо барои равнақу эътибор ва инкишофи забони худ чӣ фидокорӣ ва чӣ кӯшишҳое ба харҷ доданд, то забони модарии хешро ба пояи забони расмии давлатӣ бароранд. Дар ин маврид Президенти кишвар дар асари безаволи худ "Забони миллат -ҳастии миллат" хеле хуб қайд намуда навиштаанд, ки "Саффориён (873-899) ва Сомониён (899-999) аз забон ҳамчун силоҳи сиёсӣ дар муқобили араб барои касби истиқлол истифода карда, бори нахуст дар Хуросону Мовароуннаҳр парчами истиқлолро барафрохтанд ва сулолаву салтанатҳои азимеро аз хонадонҳои наҷиби маҳаллӣ бунёд намуданд. Амирони ватанпарасту донишпарвари сомонӣ барои эҳёи мероси фарҳангии пешазисломии худ низ кӯшишҳо карда, осори таърихию бадеӣ ва диниву ахлоқии муаллифони худӣ ва бегонаи асри хешро аз забони арабӣ тарҷума карда, ҳатто талош варзиданд, Қуръони маҷидро ба тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) баргардонанд. Дар натиҷаи чунин сиёсати миллӣ нахустин осор ба забони тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) пайдо шуда, бузургтарин пешвоёни ин забон ва адабиёт Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ ва барҷастатарин олимони асрҳои миёна, чун Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав ва пайравону шогирдони онҳо маъруфтарин осори илмии он даврaро ба забони модарии хеш навиштаанд" [4,7]. Донишманди Эрон Маликушшуаро Баҳор чунин навиштааст: "Забони дарӣ, яъне забони имрӯзаи мо дар ҳама навоҳии Осиёи Миёна, ки қисмати умдаи он имрӯз ҷузъи Тоҷикистон аст, нахуст падид шудааст" [1,73].

Бо ибтикори Пешвои миллат, забони тоҷикӣ дар замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон чун забони расмии кишвар эътироф гардид ва давлат ба он сарпаноҳи сиёсӣ дод. Дар ин самт, роҳбарияти Тоҷикистон нахуст ҷанбаҳои ҳуқуқиро муҳайё сохта, забони тоҷикиро дар Конститутсияи кишвар забони давлатӣ эълон намуд ва барои дар амал татбиқ намудани он Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон" қабул гардид. Қабули санадҳои ҳуқуқӣ оид ба забони тоҷикӣ дар даврони Истиқлоли давлатӣ ба густариши бесобиқаи забони миллӣ замина фароҳам оварда, нақшу мақом ва манзалати онро ба ҳайси забони давлатии сарзамини соҳибистиқлоли Тоҷикистон мустаҳкам намуд, ки ин падида натиҷаи сиёсати бунёдкорона ва кӯшишҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст.

Минбаъд ба ибтикори бевоситаи Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои пешрафти забони давлатӣ ва густариш пайдо кардани доираи истифодаи он шароити мусоид фароҳам омада, тамоми монеаву маҳдудиятҳои сунъӣ, ки дар замони то истиқлолият мавҷуд буданд, бартараф карда шуданд ва забони модарии мо ба шоҳроҳи рушди озодона ворид гардид. Татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон" дар мамлакат муваффақона ва босамар идома ёфта, маҳсули заҳмати шабонарӯзии Пешвои миллат мебошад. Имрӯз масъалаҳои коргузорӣ, хусусан, мукотиба дар байни сохторҳои давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо, созмонҳои ҷамъиятӣ, инчунин, забони соҳаҳои маориф, илм, фарҳанг, воситаҳои ахбори омма, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, номгузорӣ бо забони давлатӣ таъмин гардидааст.

Решаҳои забони мо ба садсолаҳои пеш аз мелод ва асрҳои аввали солшумории нав, бахусус, ба даврони мавҷудияти забонҳои суғдӣ, бохтарӣ, портӣ ва паҳлавӣ рафта мерасанд. Солҳои бистуми асри гузашта, яъне дар шароити барои халқи тоҷик ва забони модарии он басо ҳассосу тақдирсоз забони мо расман номи "забони тоҷикӣ" - ро соҳиб шуд ва яке аз далелҳои ҷиддии ташкил ёфтани давлати миллиамон гардид.

Имрӯз аҳли олам моро бо номи “тоҷикон”, давлатамонро бо номи “Тоҷикистон” ва забонамонро бо номи “забони тоҷикӣ” мешиносанду эътироф мекунанд. Бо ин забон садҳо ва ҳазорон бузургмардону нобиғагон дурри сухан суфтаанд ва осори безаволу мондагорро ба ояндагон мерос гузоштаанд. Ҳикмат ва ахлоқи инсонпарварӣ, ки ҷавҳари осори ниёгони мост, бо забони муқтадиру пурвусъат ва ширину гуворои тоҷикӣ асрҳо боз садо медиҳад ва сарвати фарҳангиву маънавии миллати мо бо ҳамин забон оламро тасхир кардааст. Донишманди тоҷик Муҳаммадҷон Шакурӣ навиштааст: “Маданияти баланди ҷамъият ва пешрафти маънавии онро бидуни забони иқтидорманде тасаввур наметавон кард. Ҳастии таърихии халқ ва ҷустуҷӯйҳои бардавоми маънавии ӯ дар оинаи забон акс андохтааст. Пас ин оинаро тозаву беғубор бояд нигоҳ дорем, то ҳастии маънавии худро аз он бинем ва барои такмили худ кӯшем” [5,373].

Осори Рӯдакиву Фирдавсӣ, Аттору Саноӣ, Саъдиву Ҳофиз, Мавлонои Балхиву Мавлоно Ҷомӣ ва садҳо нафари дигар, ки ҳанӯз чандин аср пеш навишта шудаанд, имрӯз барои мардуми мо дастрасу фаҳмо ва азизу гиромӣ мебошанд.

Таърихи инсоният собит сохт, ки забони миллӣ дар дилхоҳ давру замонҳо як рукни давлатдории миллӣ буд. Дар ҳақиқат, забон муҳимтарин унсури муайянкунандаи ҳастии ҳар миллат аст. Чи тавре ки Пешвои миллат таъкид мекунанд, “забон хишти аввалини кохи миллат аст. Таърих гувоҳ аст, ки агар забони миллӣ аз байн равад, миллат ҳам дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат завол меёбад” [3].

Арҷгузорӣ ва муносибати муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нисбат ба забони тоҷикӣ намунаи олии ватандорӣ маҳсуб ёфта, боиси пайравии ҳар як соҳибватан гаштааст. Роҳбари давлати тоҷикон бо муносибати эҳтиромонаи худ нисбат ба забони тоҷикӣ ба мо нишон медиҳанд, ки ҳифзу эҳтиром ва гиромӣ доштани забони давлатӣ рисолати ҳар фарди бонангу номус аст. Дар ҳақиқат, бузургтарин вазифаи ҳар тоҷики худшиносу ватанпарвар, ки бо фарҳангу забони худ арҷ мегузорад, поку мусаффо нигоҳ доштани ин ганҷи бебаҳо ва ба наслҳои ояндаи миллати тоҷик ба мерос гузоштани ин сарвати миллӣ мебошад.

Ҳамин тавр, забон бузургтарин сармояи фарҳангӣ ва муҳимтарин омили нигаҳдорӣ, ҳимоя ва интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддун ва суннату анъанаҳои ҳар миллат буда, дар ҳифозати асолати миллӣ ва ба ояндагон мерос гузоштани ҳувияти миллӣ нақши ҳалкунанда дорад. Забон оинаи тамомнамои шуури иҷтимоӣ ва рангу бӯи арзишҳои миллии ҳар қавму миллат аст. Забони модарӣ нахустин ва пойдортарин нишони безаволии миллат аст. Забони модарӣ аз овони кӯдакӣ ҳамроҳ бо шири модар дар хонавода ба тору пуди ҳар як инсон мепечад ва ҳар шахс якҷоя ба забони модарии худ ба камол мерасад. Забони модарӣ решаи ҳувияти миллии ҳар шахс гардида, меросу ирсияти чандин наслро дар ҳувияти инсон побарҷо мегузорад. Яъне забони модарӣ ба воситаи модар ва хешовандони наздик ба кӯдак мегузарад ва асоси ҳувияти ӯ дар аз худ кардани арзишҳо, боварҳо ва суннатҳои миллӣ мегардад. Забони модарӣ бо сухани ноб пайванди ногусастанӣ дорад, зеро ҳар гоҳ сухан аз асолати миллӣ ва баргашт ба решаҳои миллӣ ба миён меояд, ҳифз, нигаҳдорӣ ва густариши забони модарӣ ба ҷойгоҳи аввал мебарояд.

Забон ва ҳувияти миллӣ пайвандии ҷудонашаванда доранд. Агар забон аз байн равад, дер ё зуд худшиносии миллӣ низ заиф мегардад. Ин маънӣ дар таълимоти бисёре аз мутафаккирони ҷаҳон ва ходимони давлатию фарҳангӣ таъкид шудааст. Аз ин рӯ, ҳифзи забони модарӣ на танҳо вазифаи давлатист, балки, қабл аз ҳама масъулияти шахсии ҳар як шаҳрванди бонангу номус мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Баҳор М. Сабкшиносӣ /М.Баҳор. – Душанбе, 2012. -578 с.
2. Ғафуров Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав /Б. Ғафуров. - Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. -976 с.
3. Суханронии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ. https://president.tj.
4. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. - Душанбе: Эр-граф, 2016. – 516 с.
5. Шакурӣ М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад /М.Шакурӣ. -Душанбе: Адиб, 2005.-400с.

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА

Джонназарова Д.Х.

к.ф.н., доцент, заведующая кафедрой "Общественные науки" ИЭТ ТГУК

В статье рассматривается социальная политика Республики Таджикистан как системообразующий механизм регулирования и управления социальными процессами в условиях государственного суверенитета. Анализируются теоретико-методологические подходы к пониманию социальной политики, её институциональные и нормативно-правовые основы, функции и приоритетные направления. Особое внимание уделяется роли социальной политики в обеспечении социальной стабильности, снижении социального неравенства и укреплении суверенитета государства в условиях глобализационных вызовов.

Ключевые слова: *социальная политика, социальные процессы, государственное управление, государственный суверенитет, Республика Таджикистан, социальное развитие.*

СИЁСАТИ ИҶТИМОӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМ ВА ИДОРАКУНИИ РАВАНДҲОИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ СОҲИБИХТИЁРИИ ДАВЛАТӢ

Ҷонназарова Д.Х.

н.и.ф., дотсент, мудири кафедраи ҷомеашиносии ДИС ДДТТ

Дар мақола сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун механизми низомофарини танзим ва идоракунии равандҳои иҷтимоӣ дар шароити соҳибихтиёрии давлатӣ баррасӣ мегардад. Равишҳои назариявию методологӣ ба дарки сиёсати иҷтимоӣ, пояҳои институтсионалӣ ва меъёрӣ-ҳуқуқии он, вазифаҳо ва самтҳои афзалиятнок таҳлил мешаванд. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши сиёсати иҷтимоӣ дар таъмини суботи иҷтимоӣ, коҳиш додани нобаробарии иҷтимоӣ ва таҳкими соҳибихтиёрии давлат дар шароити чолишҳои глобализатсионӣ равона шудааст.

Калидвожаҳо: *сиёсати иҷтимоӣ, равандҳои иҷтимоӣ, идоракунии давлатӣ, давлати соҳибихтиёрӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди иҷтимоӣ.*

SOCIAL POLICY AS A MECHANISM FOR REGULATING AND MANAGING SOCIAL PROCESSES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN UNDER CONDITIONS OF STATE SOVEREIGNTY

Jonnazarova D. Kh.

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce.

The article examines the social policy of the Republic of Tajikistan as a system-forming mechanism for regulating and managing social processes under conditions of state sovereignty. Theoretical and methodological approaches to understanding social policy, its institutional and legal foundations, functions, and priority areas are analyzed. Special attention is paid to the role of social policy in ensuring social stability, reducing social inequality, and strengthening state sovereignty in the context of globalization challenges.

Keywords: *social policy, social processes, public administration, state sovereignty, Republic of Tajikistan, social development.*

Социальная политика занимает центральное место в системе государственного управления, поскольку она непосредственно связана с обеспечением жизнедеятельности общества, реализацией социальных прав граждан и поддержанием социальной стабильности. В условиях государственного суверенитета социальная политика выступает не только как совокупность социальных мер, но и как стратегический инструмент внутренней политики, направленный на укрепление социальной устойчивости и легитимности государственной власти. Через механизмы социальной политики государство формирует условия для согласования интересов различных социальных групп, минимизации социальных рисков и предотвращения социальной напряжённости, возникающей в процессе социально-экономических трансформаций. Тем самым социальная политика выполняет функцию интеграции общества, способствуя укреплению социальной солидарности и общественного согласия.

Кроме того, социальная политика в суверенном государстве выступает важнейшим фактором воспроизводства человеческого капитала и обеспечения долгосрочного развития страны. Инвестиции в образование, здравоохранение, социальную защиту и поддержку семьи создают основу для формирования конкурентоспособного и социально активного населения, способного адаптироваться к изменяющимся условиям современного мира. В этом контексте социальная политика приобретает системный и стратегический характер, выходя за рамки краткосрочных социальных программ и трансформируясь в инструмент устойчивого развития, направленный на укрепление социально-экономического потенциала и национальной безопасности государства.

Для Республики Таджикистан, прошедшей сложный этап становления независимого государства, социальная политика имеет особое значение. После обретения государственной независимости перед страной встала задача формирования собственной модели социального развития, ориентированной на национальные приоритеты, историко-культурные особенности и реальные социально-экономические возможности государства. В условиях переходного периода социальная политика была направлена на преодоление последствий социально-экономических кризисов, восстановление социальной инфраструктуры и обеспечение

минимальных социальных гарантий населению. Именно в этот период закладывались основы современной системы социальной защиты и государственного регулирования социальной сферы.

Формирование национальной модели социальной политики в Республике Таджикистан происходило в условиях ограниченных экономических ресурсов и необходимости одновременного решения задач макроэкономической стабилизации и социальной поддержки населения. Это обусловило приоритетность адресных мер социальной помощи, ориентированных на наиболее уязвимые категории граждан, включая малообеспеченные семьи, пенсионеров, инвалидов и безработных. В то же время государство постепенно переходило от исключительно компенсаторного подхода к социальной политике к стратегии, ориентированной на развитие человеческого потенциала и повышение социальной активности населения.

Современные социальные процессы в Таджикистане характеризуются демографическим ростом, высокой долей молодёжи в структуре населения, активной внешней и внутренней трудовой миграцией, а также трансформацией рынка труда. Данные процессы создают как новые возможности, так и серьёзные социальные вызовы, связанные с обеспечением занятости, профессиональной подготовкой кадров и социальной интеграцией молодёжи. В условиях глобализации и усиления внешних экономических факторов возрастает значение государственной социальной политики как инструмента смягчения социальных рисков и поддержания социальной устойчивости общества.

В этих условиях социальная политика становится важнейшим механизмом регулирования и управления социальными процессами, обеспечивая баланс интересов личности, общества и государства. Посредством реализации социальных программ, совершенствования системы образования и здравоохранения, а также развития институтов социальной защиты государство оказывает целенаправленное воздействие на социальную структуру общества и качество жизни населения. Тем самым социальная политика способствует укреплению социальной стабильности, формированию социального доверия и созданию предпосылок для устойчивого социально-экономического развития Республики Таджикистан.

В научной литературе социальная политика рассматривается как сложное многомерное явление, включающее в себя экономические, политические, правовые и социокультурные компоненты. По мнению Г.В. Осипова, социальная политика представляет собой «целенаправленную деятельность государства по управлению социальной сферой и обеспечению социального развития общества» [3, с. 27].

С точки зрения социальной философии социальная политика выступает формой практической реализации социальной ответственности государства перед обществом. Т. Маршалл связывал развитие социальной политики с расширением социального гражданства и обеспечением равных возможностей для всех членов общества [5, с. 64].

Методологической основой исследования социальной политики являются:

- системный подход, позволяющий рассматривать социальную политику как целостную систему;
- структурно-функциональный анализ, выявляющий функции социальной политики в обществе;
- институциональный подход, раскрывающий роль государственных и общественных институтов в реализации социальной политики.

В условиях государственного суверенитета социальная политика формируется с учётом национальных интересов и выступает элементом стратегии устойчивого развития государства.

Социальная политика Республики Таджикистан представляет собой систему государственных мер, направленных на реализацию социальных прав граждан, повышение уровня жизни населения и обеспечение социальной защиты уязвимых категорий общества. Конституция Республики Таджикистан закрепляет социальную направленность государства, что выражается в обязанности государства создавать условия для достойной жизни и свободного развития личности [1].

Содержание социальной политики Таджикистана включает регулирование доходов и уровня жизни населения, социальную защиту малообеспеченных слоёв, поддержку семьи, материнства и детства, развитие систем образования и здравоохранения, а также обеспечение занятости и регулирование рынка труда. Реализация данных направлений осуществляется через систему государственных программ, нормативно-правовых актов и институциональных механизмов, направленных на повышение социальной защищённости граждан и сокращение масштабов социального неравенства. Важным элементом социальной политики является установление социальных стандартов и гарантий, обеспечивающих минимально допустимый уровень жизни и доступ населения к базовым социальным услугам.

Социальная политика в Таджикистане ориентирована на постепенный переход от преимущественно компенсационных мер к усилению целевой социальной поддержки и формированию человеческого капитала. Такой подход предполагает усиление роли образования, профессиональной подготовки и здравоохранения как ключевых факторов устойчивого социального развития. Инвестирование в человеческий капитал рассматривается государством как стратегическое направление социальной политики, способствующее повышению трудового потенциала населения, расширению возможностей социальной мобильности и формированию конкурентоспособной рабочей силы, что в долгосрочной перспективе обеспечивает устойчивость социально-экономического развития Республики Таджикистан. Социальные процессы представляют собой изменения в социальной структуре общества, формах социальной мобильности, уровне социальной дифференциации и качестве жизни населения. В Республике Таджикистан данные процессы во многом обусловлены экономическими реформами, демографическими факторами и влиянием внешней миграции.

Социальная политика выполняет функцию регулирования социальных процессов посредством установления социальных стандартов и гарантий, реализации государственных социальных программ, перераспределения общественных ресурсов и институционального управления социальной сферой. Установление социальных стандартов позволяет государству определить минимально допустимые параметры уровня жизни, доступности образования, здравоохранения и социальной защиты, что способствует снижению социальной дифференциации и укреплению социальной справедливости. В свою очередь, государственные социальные программы обеспечивают целенаправленное воздействие на приоритетные социальные проблемы и позволяют адаптировать социальную политику к меняющимся условиям общественного развития.

Перераспределение общественных ресурсов и институциональное управление социальной сферой выступают важнейшими механизмами обеспечения управляемости социальных процессов. Посредством налогово-бюджетной политики и системы социального обеспечения государство направляет ресурсы на поддержку уязвимых социальных групп и

развитие социальной инфраструктуры. Институциональное управление социальной сферой, включающее деятельность государственных органов, органов местного самоуправления и общественных институтов, обеспечивает согласованность и эффективность реализации социальной политики, что в конечном итоге способствует социальной стабильности и устойчивому развитию общества.

Через механизмы социальной политики государство воздействует на уровень бедности, социального неравенства и социальной напряжённости, обеспечивая управляемость социальных изменений и их направленность на общественно значимые цели [2, с. 118].

Государственный суверенитет предполагает способность государства самостоятельно формировать и реализовывать внутреннюю политику, включая социальную сферу. В этом контексте социальная политика является важным фактором укрепления суверенитета, поскольку обеспечивает внутреннюю социальную стабильность и консолидацию общества.

Эффективная социальная политика способствует: укреплению доверия населения к государственным институтам; формированию социальной солидарности; снижению социальной конфликтности; укреплению национальной идентичности.

В условиях глобализации Республика Таджикистан сталкивается с необходимостью учитывать международные социальные стандарты, не утрачивая при этом суверенного характера социальной политики и национальной специфики социального развития.

На современном этапе приоритетными направлениями социальной политики Республики Таджикистан являются: сокращение бедности и социального неравенства; развитие человеческого капитала; поддержка молодёжи и семьи; совершенствование системы здравоохранения; социальная защита трудовых мигрантов и членов их семей.

Реализация данных направлений осуществляется в рамках Стратегии национального развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, что позволяет обеспечить долгосрочный и комплексный характер социальной политики [2].

Таким образом, социальная политика в Республике Таджикистан выступает ключевым механизмом регулирования и управления социальными процессами в условиях государственного суверенитета. Она играет важную роль в обеспечении социальной стабильности, устойчивого развития и укреплении государственной независимости.

Дальнейшее совершенствование социальной политики требует научно обоснованного подхода, развития институциональных механизмов и учёта национальных особенностей социального развития.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан. — Душанбе, 2016.
2. Стратегия национального развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. — Душанбе, 2016.
3. Осипов Г.В. Социальная политика и социальное государство. — М.: Норма, 2020. — 256 с.
4. Гидденс Э. Социология. — М.: Академический проект, 2019. — 640 с.
5. Маршалл Т. Гражданство и социальный класс. — М.: Изд-во ВШЭ, 2017. — 224 с.
6. Бек У. Общество риска. — М.: Прогресс-Традиция, 2019. — 384 с.

ИНФОРМАЦИОННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ КАК НОВАЯ ПАРАДИГМА ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Махмадизода Н.Д.
д.ф.н., профессор
Директор института философии, политологии и права им. А.Богоуддинова НАНТ

В статье исследуется информационная независимость как новая парадигма государственного суверенитета в цифровую эпоху. Информационная независимость — это способность государства самостоятельно управлять своим информационным пространством, контролировать критические цифровые инфраструктуры, обеспечивать защиту данных и противодействовать внешнему информационному вмешательству. Сущность информационной независимости позволяет понять, почему она становится неотъемлемой частью современного государственного суверенитета. В условиях цифровой экономики данные, алгоритмы и информационные каналы становятся стратегическим ресурсом, сопоставимым по значимости с энергоресурсами или вооружёнными силами. Республика Таджикистан демонстрирует понимание стратегической значимости информационной независимости и предпринимает последовательные шаги в этом направлении. Формирование нормативно-правовой базы, развитие цифровых компетенций, поддержка национальных IT-инициатив и модернизация инфраструктуры — всё это формирует задел для построения устойчивой модели цифрового суверенитета, адаптированной к национальным условиям.

Ключевые слова: *информационное безопасность, государственный суверенитет, кибербезопасность, национальной безопасностью*

ИСТИҚЛОЛИ ИТТИЛООТӢ ҲАМЧУН ПАРАДИГМАИ НАВИ СОҲИБИХТИЁРИИ ДАВЛАТӢ ДАР ДАВРАИ РАҚАМӢ

Маҳмадизода Н.Д.
доктори илмҳои фалсафа, профессор, директори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқ ба номи А. Боғуддинов, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Дар мақола истиқлоли иттилоотӣ ҳамчун парадигмаи нави соҳибихтиёрии давлатӣ дар давраи рақамӣ мавриди таҳқиқ қарор дода мешавад. Истиқлоли иттилоотӣ қобилияти давлатро барои мустақилона идора намудани фазои иттилоотии худ, назорат бурдан ба инфрасохторҳои муҳими рақамӣ, таъмини ҳифзи маълумот ва муқовимат ба дахолати берунии иттилоотӣ ифода менамояд. Моҳияти истиқлоли иттилоотӣ имкон медиҳад фаҳмем, ки чаро он ба ҷузъи ҷудонопазири соҳибихтиёрии давлатии муосир табдил меёбад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ маълумот, алгоритмҳо ва шабакаҳои иттилоотӣ ба захираи стратегӣ мубаддал мегарданд, ки аз лиҳози аҳамият бо захираҳои энергетикӣ ё неруҳои мусаллаҳ муқоиса карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дарк намудани аҳамияти стратегии истиқлоли иттилоотиро нишон дода, дар ин самт тадбирҳои пайдарпай меандешад. Ташаккули заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ, рушди салоҳиятҳои рақамӣ, дастгирии

ташаббусҳои миллии IT ва навсозии инфрасохтор барои бунёди модели устувори соҳибихтиёрии рақамӣ, мутобиқ ба шароити миллӣ, заминаи боэътимод фароҳам меоранд.

Калимаҳои калидӣ: *амнияти иттилоотӣ, соҳибихтиёрии давлатӣ, киберамният, амнияти миллӣ.*

INFORMATION INDEPENDENCE AS A NEW PARADIGM OF STATE SOVEREIGNTY IN THE DIGITAL AGE

Mahmadizoda N.D.

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Director of the A. Boghuddinnov Institute of Philosophy, Political Science and Law, National Academy of Sciences of Tajikistan.

This article examines information independence as a new paradigm of state sovereignty in the digital age. Information independence is the state's ability to independently manage its information space, control critical digital infrastructure, ensure data protection, and resist external information interference. The essence of information independence allows us to understand why it is becoming an integral part of modern state sovereignty. In the digital economy, data, algorithms, and information channels are becoming a strategic resource comparable in importance to energy resources or the armed forces. The Republic of Tajikistan demonstrates an understanding of the strategic significance of information independence and is taking consistent steps in this direction. The development of a regulatory framework, the development of digital competencies, support for national IT initiatives, and the modernization of infrastructure all lay the foundation for building a sustainable model of digital sovereignty adapted to national conditions.

Key words: *information security, state sovereignty, cybersecurity, national security*

В современном мире государственный суверенитет становится предметом не только юридических и политических, но и технологических дискуссий. Его классическое определение, закрепившееся после Вестфальского мира 1648 года, исходило из идеи абсолютной власти государства на своей территории, исключающей внешнее вмешательство. На протяжении XIX–XX веков суверенитет ассоциировался преимущественно с территориальной целостностью, политической независимостью и монополией государства на легитимное применение силы. Однако глобализация и стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий привели к тому, что границы перестали быть непреодолимым барьером для информационных потоков. Государства столкнулись с новыми вызовами: кибератаками, дезинформацией, зависимостью от иностранных цифровых платформ и технологий. Это породило необходимость переосмысления суверенитета, в рамках которого всё большую значимость приобретает информационная независимость как новое измерение национальной безопасности.

Информационная независимость — это способность государства самостоятельно управлять своим информационным пространством, контролировать критические цифровые инфраструктуры, обеспечивать защиту данных и противодействовать внешнему информационному вмешательству. В отличие от концепции информационной изоляции, информационная независимость не предполагает полной изоляции от внешнего мира. Она ориентирована на создание устойчивой, но открытой цифровой среды, в которой государство сохраняет стратегический контроль над ключевыми ресурсами, технологиям. Это понятие

включает развитие национальных IT-платформ, нормативно-правовой базы по защите персональных данных и кибербезопасности, подготовку специалистов, способных обслуживать и развивать отечественные системы, а также формирование национального информационного поля, устойчивого к дезинформации и манипуляциям.

Сущность информационной независимости позволяет понять, почему она становится неотъемлемой частью современного государственного суверенитета. В условиях цифровой экономики данные, алгоритмы и информационные каналы становятся стратегическим ресурсом, сопоставимым по значимости с энергоресурсами или вооружёнными силами. Государство, неспособное контролировать свои информационные системы, оказывается уязвимым перед кибератаками, шпионажем, манипуляциями общественным мнением. Зависимость от иностранных цифровых платформ ограничивает возможности национальной политики, ослабляет позиции государства в международных переговорах, а в критических ситуациях может привести к дестабилизации. Информационная независимость, напротив, позволяет государству принимать решения, основываясь на достоверных и защищённых данных, укреплять доверие граждан и сохранять внутреннюю стабильность.

Вышеприведённые вызовы побуждают государство искать собственные модели цифрового суверенитета. Мировая практика демонстрирует разнообразие подходов к его обеспечению. В качестве примера можно привести Китай, который строго контролирует Интернет и создание внутренних аналогов глобальных платформ. Это позволяет не только защитить своё информационное пространство, но и развить национальные IT-гиганты, конкурирующие на мировом рынке [4]. Европейский союз сосредоточился на правовом регулировании, введя Общий регламент по защите данных (GDPR), который стал мировым стандартом в области цифровой этики [3]. США, обладая технологическим лидерством, развивают оборонительные и наступательные возможности в киберсфере, поддерживая инновации через частный сектор. Индия демонстрирует сбалансированный подход к цифровому развитию: с одной стороны — активная поддержка и стимулирование национальных IT-компаний, с другой — открытость к международным партнёрствам. Речь идёт о «двойственной структуре» ИТ-отрасли, ориентированной как на внутренние приоритеты, так и на глобальный рынок [2] Все эти примеры показывают, что универсального пути не существует, но ключевыми элементами остаются защита данных, технологическая самостоятельность, развитие кадрового потенциала и баланс между безопасностью и правами граждан.

В данном контексте заслуживает внимания опыт Республики Таджикистан, которая, несмотря на ограниченность ресурсов, предпринимает активные шаги по укреплению своей информационной независимости. В Послании Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли от 28 декабря 2024 года подчёркивается, что страна «идёт устойчивыми шагами по пути перехода к цифровизации сфер национальной экономики во имя обеспечения прозрачности финансово-экономических отношений».[1] В документе также обозначены стратегические задачи: совершенствование нормативно-правовой базы цифровой экономики, развитие цифровой инфраструктуры, создание единой платформы государственных услуг, подготовка квалифицированных кадров и формирование системы кибербезопасности информационных платформ. Эти положения свидетельствуют о том, что руководство республики рассматривает цифровую трансформацию как важнейшее условие укрепления государственного суверенитета и устойчивого развития.

Несмотря на позитивные тенденции, путь к информационной независимости сопряжён с рядом рисков и ограничений, которые важно учитывать при выработке национальных стратегий. Одним из главных вызовов остаётся технологическая зависимость от иностранных поставщиков оборудования, программного обеспечения и инфраструктурных решений. Такая зависимость создаёт условия для уязвимостей, которые могут быть использованы в политических и экономических целях. Другой проблемой является поиск баланса между национальной безопасностью и правами человека. Чрезмерное регулирование и цензура способны подорвать доверие общества и тормозить инновации, тогда как слабый контроль открывает двери для деструктивного вмешательства извне. Наконец, международное измерение также требует внимания: государства вынуждены сотрудничать в сфере кибербезопасности, обмена данными и регулирования цифровых платформ, но такие процессы осложняются противоречиями между странами, конкуренцией за технологическое лидерство и различиями в ценностях. Всё это требует от государств гибкой стратегии, сочетающей внутреннее развитие с активным участием в международных инициативах.

Переосмысление государственной субъектности в условиях цифровой эпохи требует интеграции концепта информационной независимости в современную теорию и практику суверенитета. В отличие от традиционного подхода, сосредоточенного на контроле над территорией, вооружёнными силами и институтами власти, новые вызовы — киберугрозы, трансграничные цифровые платформы, информационные манипуляции — демонстрируют уязвимость государств, неспособных защитить и управлять своим информационным пространством.

Анализ международных стратегий в сфере цифрового суверенитета показывает, что, несмотря на различие политико-экономических моделей, успешными оказываются те подходы, которые обеспечивают технологическую автономность, нормативную определённость, развитие кадрового потенциала и устойчивую информационную инфраструктуру. Вместе с тем, важно сохранить баланс между контролем и открытостью, обеспечивая как национальную безопасность, так и защиту прав граждан, свободу информации и стимулирование инноваций.

Республика Таджикистан демонстрирует понимание стратегической значимости информационной независимости и предпринимает последовательные шаги в этом направлении. Формирование нормативно-правовой базы, развитие цифровых компетенций, поддержка национальных IT-инициатив и модернизация инфраструктуры — всё это формирует основу для построения устойчивой модели цифрового суверенитета, адаптированной к национальным условиям. Однако сохраняющиеся ограничения — зависимость от иностранных технологий, нехватка кадров, ограниченное финансирование — требуют комплексного и долгосрочного подхода, в том числе через международное партнёрство и академическое сотрудничество.

Таким образом, информационная независимость выступает не только как реакция на внешние угрозы, но и как ключевая предпосылка устойчивого развития и самосохранения государственности в XXI веке. Это многоаспектное явление, охватывающее правовые, технические, образовательные и этические измерения, требует системной государственной политики и интеллектуального осмысления. В условиях продолжающейся цифровизации общества информационная независимость становится основой формирования национальной субъектности в глобальном цифровом пространстве.

Список использованной литературы

1. Эмомали Рахмон. Послание Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли от 28 декабря 2024 года // Национальное информационное агентство Таджикистана «Ховар». 2024. URL: https://khovar.tj/rus/2024/ 12/ poslanie-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-uvazhaemogo-emomali-rahmona-ob-osnovnyh-napravleniyah-vnutrennej-i-vneshnej-politiki-respubliki-3 (дата обращения: 27.09.2025).

2. Dhar B., Joseph R. K. India's Information Technology Industry: A Tale of Two Halves // Innovation, Economic Development, and Intellectual Property in India and China. 2019. P. 93–120. URL: https://www.researchgate.net /publication/335670546_India%27s_Information_Technology Industry A_Tale_of_Two_Halves (дата обращения: 26.09.2025).

3. Krishnamurthy V. A Tale of Two Privacy Laws: The GDPR and the International Right to Privacy // The American Journal of International Law. 2020. DOI: 10.1017/ajil.2020.32. URL: https://www.cambridge.org/ core/journals/ american-journal-of-international-law/article/tale-of-two-privacy-laws-the-gdpr-and-the-international-right-to-privacy/8F51BC461CEC2B557962643B6E24D390 (дата обращения: 25.09.2025).

4. McKnight S., Kenne M., Breznitz D. Regulating the platform giants: Building and governing China's online economy // Policy & Internet. 2021. Vol. 13, № 3. DOI: 10.1002/poi3.336. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/ 10.1002/poi3.336 (дата обращения: 27.09.2025).

ДОСТИЖЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ СОХРАНЕНИЯ

Саидов А.С.

доктор философских наук, профессор кафедры общественных дисциплин ГОУ «Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибни Сино», г. Душанбе

a.saidov2014@mail.ru

После обретения государственной независимости Правительство Республики Таджикистан взяло курс на проведение кардинальных социально-политических и культурных преобразований в национальном социуме. За относительно короткий срок, невзирая на разразившейся гражданской войне в начале 90-х годов прошлого столетия, в стране происходили большие изменения во всех сферах жизни таджикистанского общества.

Принятие новой Конституции в 1994 году, строительство новых гидроэлектростанций и промышленных предприятий, развитие гражданской инфраструктуры, привлечение иностранных инвестиций, включение в Список всемирного наследия ЮНЕСКО многих культурных объектов страны, повышение уровня жизни населения, социальная поддержка уязвимых слоев общества, укрепление положения женщин и молодёжи в системе социально-политических отношений и другие относятся к числу важнейших достижений периода независимости. Естественно, гражданам Таджикистана необходимо защитить и приумножить эти достижения для дальнейшего укрепления основ государственной независимости страны.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, политика, государственная независимость, Конституция, экономика, культура, социальная сфера и др.*

ДАСТОВАРДҲОИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ ИСТИҚЛОЛ: МУШКИЛОТ ВА РОҲҲОИ ТАЪМИНИ ОНҲО

Саидов А. С.
доктори илмҳои фалсафа, профессори кафедраи фанҳои ҷамъиятии Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино», шаҳри Душанбе
a.saidov2014@mail.ru

Пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои гузаронидани тағйироти куллӣ дар соҳаҳои иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангӣ дар ҷомеаи миллӣ шурӯъ кард. Дар муддати нисбатан кӯтоҳ, сарфи назар аз ҷанги шаҳрвандии аввали солҳои 90-уми асри гузашта, дар кишвар дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи тоҷикистонӣ тағйироти бузург ба амал омаданд.

Қабули Конститутсияи нав дар соли 1994, сохтмони нерӯгоҳҳои нави барқи обӣ ва корхонаҳои саноатӣ, рушди инфрасохтори шаҳрвандӣ, ҷалби сармоягузории хориҷӣ, шомил шудани бисёр ёдгориҳои фарҳангии кишвар ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, дастгирии иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа, таҳкими мавқеи занон ва ҷавонон дар низоми муносибатҳои иҷтимоию сиёсӣ ва дигарҳо аз ҷумлаи дастовардҳои муҳими давраи истиқлолият мебошанд. Табиист, ки барои таҳкиму пойдории минбаъдаи истиқлолияти давлатии кишвар, ба шаҳрвандони Тоҷикистон зарур аст, ки ин дастовардҳоро ҳимоя карда, онҳоро боз ҳам афзун намоянд.

Калидвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсат, истиқлолияти давлатӣ, Конститутсия, иқтисодиёт, фарҳанг, соҳаи иҷтимоӣ ва ғайра.*

ACHIEVEMENTS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE YEARS OF INDEPENDENCE: CHALLENGES AND WAYS TO PRESERVE THEM

Saidov A. S.
Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Department of Social Disciplines, State Educational Institution "Avicenna Tajik State Medical University", Dushanbe
a.saidov2014@mail.ru

Following the attainment of state independence, the Government of the Republic of Tajikistan embarked on a course of conducting fundamental socio-political and cultural transformations within the national society. In a relatively short period, despite the outbreak of civil war in the early 1990s, significant changes occurred in the country across all spheres of life in Tajikistani society.

The adoption of the new Constitution in 1994, the construction of new hydroelectric power stations and industrial enterprises, the development of civil infrastructure, the attraction of foreign investment, the inclusion of many of the country's cultural sites on the UNESCO World Heritage List, the improvement of the population's living standards, social support for vulnerable segments of society, the strengthening of the position of women and youth in the system of socio-political relations, and others are among the most important achievements of the period of independence. Naturally, the

citizens of Tajikistan must protect and multiply these achievements for the further strengthening of the foundations of the country's state independence.

Keywords: *Republic of Tajikistan, politics, state independence, Constitution, economy, culture, social sphere, etc.*

Вне всякого сомнения, государственная независимость создаёт базовые предпосылки каждой нации самостоятельно определить своё будущее и формировать особенную систему государственного устройства, а также преподносит её политическую свободу. Безусловно, независимость выступает символом свободы, самосознания и права определять свою судьбу для каждой нации и государства в современном мире. Независимость олицетворяет суверенитет, самоуправление и способность государства и общества самостоятельно принимать решения в политической, социально-экономической и культурной сферах жизни.

Примечательно, что, провозглашённая Таджикистаном государственная независимость в сентябре 1991 года, позволила ему вступить в новый исторический период строительства национального государства и формировать основу народовластия в стране. Как показывает мировая практика важнейшим условием достижения политического, экономического, культурного и правового суверенитета является именно независимость государства. Республика Таджикистан с самого начала обретения своей независимости столкнулась с острыми политическими и социальными проблемами, приведшими к гражданской войне, поэтому для неё суверенность является не просто политическим символом, а реальным опытом борьбы за национальное согласие, мир и прогресс.

Следует отметить, что в период государственной независимости Республика Таджикистан добилась многих существенных достижений, к числу которых можно отнести следующее:

1. В политической сфере - это принятие новой Конституции страны, укрепление государственно-властных структур, международное признание.

Несомненно, именно Конституция определяет важнейшие политические, экономические, социальные и культурные вопросы общества, права, свободы и основные обязанности человека и гражданина, а также порядок создания, компетенцию и деятельность государственных органов. Эти вопросы, в свою очередь, составляют основу фундаментальных общественных отношений и требуют, чтобы нормы Конституции имели высшую юридическую силу и прямое действие.

Согласно части 3 статьи 10 Конституции Республики Таджикистан, признанные Таджикистаном международные правовые акты являются неотъемлемой частью правовой системы республики [3]. В частности, Таджикистан является участником многосторонних международных соглашений, подписанных на уровне Организации Объединенных Наций, Содружества Независимых Государств, Шанхайской организации сотрудничества и других авторитетных международных организаций. Кроме того, Таджикистан заключил двусторонние соглашения с отдельными государствами, и все они составляют неотъемлемую часть правовой системы страны.

В ходе политических, экономических, социальных, культурных и правовых реформ возникает необходимость внесения изменений и дополнений в Конституцию, чтобы она соответствовала новым общественным отношениям. Поэтому в Конституцию Республики Таджикистан трижды вносились изменения и дополнения путем всенародного референдума: 26 сентября 1999 года, 22 июня 2003 года и 22 мая 2016 года. Эти изменения и дополнения в

целом сделали Конституцию Республики Таджикистан еще более совершенной и направили независимое таджикское государство на новые этапы его развития.

Согласно статье 10 Конституции Республики Таджикистан, в системе нормативных правовых актов конституция обладает высшей юридической силой, а её нормы применяются непосредственно [3]. Законы и другие правовые акты, противоречащие конституции, юридической силы не имеют. Таким образом, высший юридический статус и прямое действие конституционных норм являются важной основой для обеспечения конституционной законности в стране, поскольку этот принцип требует, чтобы нормы законов и других нормативных правовых актов принимались на основе Конституции и для её реализации.

В период независимости, в результате реализации правовой политики, а также последовательных правовых и конституционных реформ, Таджикистан обрел собственное национальное законодательство. В этот период было принято множество законов, некоторые из которых являются уникальными национальными нормативно-правовыми актами.

2. К достижениям в области экономика, прежде всего, относятся строительство электростанций, развитие инфраструктуры, привлечение иностранных инвестиций.

Например, за годы государственной независимости введены в эксплуатацию гидроэлектростанции «Сангтуда-1», «Сангтуда-2», ряд малых электростанций, высоковольтные линии электропередачи Юг - Север, Лолазор - Хатлон, Лолазор - Сангтуда-1. Создание линии электропередачи Юг-Север мощностью 500 киловатт является огромной заботой Правительства Таджикистана о жителях Согдийской области в летний и зимний сезон [4].

На данный момент вырабатывают электроэнергию два и шести агрегатов, строищаяся гидроэлектростанции в Рагуне.

За годы независимости в Таджикистане было построено и реконструировано более 2100 километров автомобильных дорог международного и республиканского значения за счет государственных инвестиционных проектов, а также более 1000 километров внутренних автомобильных дорог за счет других источников финансирования [1].

В период государственного суверенитета в стране, благодаря привлечению отечественных и зарубежных инвестиций, были построены тысячи крупных и мелких промышленных предприятий. Они осуществляют деятельность в таких отраслях, как добыча и переработка полезных ископаемых, угольная промышленность, легкая и химическая промышленность, машиностроение, переработка драгоценных и цветных металлов, производство строительных материалов и пищевая промышленность.

Согласно данным Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом, приток иностранного капитала из стран СНГ в Республику Таджикистан в первом полугодии 2025 года составил 1412,8 млн. долларов, или 42,8 % от общего объёма, увеличившись на 588,4 млн. долларов, или на 71,4 % по сравнению с аналогичным периодом 2024 года. А приток иностранных инвестиций из стран дальнего зарубежья составил 1891,1 млн. долларов, или на 57,2 %, что на 642,6 млн. долларов, или на 51,5% больше по сравнению с аналогичным периодом прошлого года [5].

3. В сфере культуры Республика Таджикистан получила должное представление на мировой арене, укрепив свой авторитет и влияние. Получение таджикского языка статуса государственного, празднование и возрождение праздника «Навруз», развитие науки и образования, создание музеев, театров, культурных центров, парков отдыха, аллей и проспектов в каждом городе и районе страны являются ярким доказательством этому.

Так, в период независимости национальный праздник таджиков - «Навруз», благодаря усилиям Лидера нации Эмомали Рахмона, обрёл всемирное значение (2010г.), и вместе «Шашмаком» (2008 г.) был включён в Список нематериального культурного наследия человечества.

Добрые обычаи и традиции праздника «Навруз», как лучший образец цивилизации арийского народа, были приняты различными народами Востока, обогатив их духовность и национальную культуру.

Номинация «Чакан» - искусство вышивки в Республике Таджикистан» была официально включена в Список нематериального культурного наследия человечества решением Межправительственного комитета по охране нематериального культурного наследия ЮНЕСКО (2018г.). Следует отметить, что это событие является одним из важнейших достижений в деле сохранения и популяризации наследия предков, а также представления народного искусства и богатой древней культуры таджикского народа на международной арене.

В Список всемирного наследия ЮНЕСКО были включены Национальный парк Таджикистана и горы Памира (в 2013 году), а в 2016 году ЮНЕСКО включила национальное таджикское блюдо «плов» в список нематериального культурного наследия человечества [7].

4. Социальный сегмент жизни общества в годы независимости также претерпел существенные изменения. Это - улучшение жизни населения, социальная поддержка уязвимых слоев общества, укрепление положения женщин и молодёжи в системе социально-политических отношений.

Поддержка науки, образования и культуры как капитала развития государства, строительство более 3 тысяч образовательных учреждений с более чем 645 тысячами мест, увеличение числа высших профессиональных учебных заведений с 13 в 1991 году, где обучалось 70 тысяч студентов, до 45, охватывающих почти 230 тысяч студентов являются убедительными примерами в плане происходивших социальных изменений в годы независимости Таджикистана [6].

Повышение статуса женщин и молодёжи в обществе, привлечение их к государственному управлению, увеличение числа молодёжи во всех ветвях государственной власти, в социальной и экономической сфере, в частном секторе, а также в индивидуальном предпринимательстве также относятся к достижениям в социальной сфере в годы независимости.

Примерно до 500 единиц увеличилось количество государственных учреждений здравоохранения, которых в 1991 году было всего 374, и до почти 1750 единиц были доведены медицинские пункты здравоохранения со 1510 единиц начального периода независимости [6].

Несмотря на весомые достижения таджикистанского общества во всех сферах жизни в годы независимости, думается, всё ещё существуют проблемы, которых необходимо решить в ближайшей перспективе. К числу таковых можно отнести:

а) зависимость страны от мировых рынков. Как справедливо отметил Президент Таджикистана Эмомали Рахмон в своём Послании Маджлиси Оли 16 декабря 2025 года, «Потребительский рынок нашей страны всё ещё преимущественно переполнен зарубежными товарами. Нам следует в ближайшей перспективе построить и сдать в эксплуатацию должное количество промышленных предприятий, чтобы производить необходимые товары для удовлетворения потребностей населения страны»;

б) угрозы терроризма и экстремизма национальной безопасности. Несмотря на меры, предпринятые правительством страны и компетентными органами в последние годы, в том числе Государственным комитетом национальной безопасности Республики Таджикистан в рамках борьбы с терроризмом и экстремизмом, угроза новых террористических актов не только не исчезла, но и возросла, вызывая беспокойство мирового сообщества. В различных уголках мира наблюдается активизация террористических организаций и структур, финансирующих их, что угрожает человечеству;

в) культурные и информационные риски. Конкретными последствиями воздействия этих угроз могут стать утрата информации, изменение её объема и содержания, получение доступа к ней посторонними лицами и так далее. Незаконное и противоправное воздействие на информационную среду Республики Таджикистан может нанести серьезный ущерб интересам, как отдельных лиц, так и общества. Поэтому обеспечение безопасности информационной среды и её защита от информационных угроз является одной из первостепенных задач информатизации таджикистанского общества;

г) экологические проблемы и изменение климата. Изменение климата в Таджикистане проявляется через несколько ключевых процессов. Это, в первую очередь, катастрофическое таяние ледников. Ледники, которых в Таджикистане насчитывается около 8000, являются основным источником пресной воды. По имеющимся данным, за последние десятилетия их площадь сократилась примерно на 30-35%. Последствия этого явления двойственны: в краткосрочной перспективе - увеличение стока воды, что несет угрозу наводнений и селей, а в долгосрочной - резкое сокращение водных ресурсов, угрожающее орошаемому земледелию и гидроэнергетике [2].

Разумеется, великие достижения независимого Таджикистана необходимо защитить и должным образом их совершенствовать. С этой целью, на наш взгляд, можно предложить следующие пути их сохранения:

- развитие национальной экономики и повышение самообеспеченности;
- укрепление безопасности и международного сотрудничества;
- повышение уровня образования граждан;
- защита культуры и языка как основы независимости;
- инвестирование в образование и науку как гарантию будущего страны.

Таким образом, можно заключить, что независимость является не только символом свободы, но и основой государственности и залогом будущего развития. Она даёт возможность государству защищать национальные интересы, а также создавать для общества стабильные условия жизнедеятельности и светлое будущее.

Список использованной литературы:

1. В Таджикистане с начала года построено около 200 км дорог. Электронный ресурс: www.infoshos.ru/ru/?idn=20248

2. Иқлими Тоҷикистон: таҳдиди экологӣ ва стратегияи устувор. Электронный ресурс: https://polytech.tj/news/details/386

3. Конституция Республики Таджикистан (в редакции референдума от 26.09.1999г., от 22.06.2003 г., от 22.05.2016г.)

4. Проект «Строительства ЛЭП 500 кв. «Юг-Север». Электронный ресурс: https://barqitojik.tj/activity/projects/303/196344/

5. Таджикистан привлёк 1412,8 млн. долларов иностранных инвестиций из стран СНГ. Электронный ресурс: https://e-cis.info/news/566/129523/

6. 30 важных достижений Таджикистана за 30-лет Государственной независимости. Электронный ресурс: https://mfa.tj/ru/almaty/view/8106/ …

7. Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон. - Душанбе: «Истеъдод», 2023. - 487 с.

ФАРҲАНГ ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ

Ҷӯраев А.Х.

Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, кафедраи фанҳои ҷомеашиносӣ, номзади илмҳои фалсафа, профессор.

juraev@mail.ru

Дар мақола нақши фарҳанг дар тақвияти ҳувияти миллӣ ва худшиносии миллӣ , аҳамият ва ҷойгоҳи худшиносии миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ баррасӣ мешавад. Бо овардани порчаҳои мухталиф аз таърихи халқи тоҷик, нақши таърих ва фалсафа дар фаҳмидани гузашта ва ташаккули ҳувияти миллии тоҷикон баррасӣ мешавад. Муаллиф бо баррасии муносибатҳо ба мероси фарҳангии Осиёи Марказӣ падидаҳоеро ба монанди "азхуд кардан " ва "аз они худ кардан"- ро баррасӣ мекунад ва аз таҳрифҳое, ки дар фаҳмидани гузашта ва шахсиятҳои таърихии ин минтақа вуҷуд доранд, бонги изтироб мезанад. Дар мақола таҳияи стратегияи муассир барои ҳифз ва тадқиқи мероси фарҳангии тоҷикон пешниҳод шудааст. Дар ин робита, муаллиф таъкид мекунад, ки таъсиси Маркази байналмилалии ҳифз ва нигоҳдории мероси фарҳангии халқи тоҷик, новобаста аз ҷое, ки он дар он эҷод шудааст, зарур аст.

Калидвожаҳо: *Фарҳанг, ҳувияти миллӣ, худшиносии миллӣ, мероси фарҳангӣ, азхуд кардан, азони худ кардан, таърих, фалсафа, гузашта.*

КУЛЬТУРА И НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ

Джураев А.Х.

Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики, кафедра общественных дисциплин, кандидат философских наук, профессор.

juraev@mail.ru

В данной статье рассматривается роль культуры в укреплении национальной идентичности и национального самосознания, а также важность и место национального самосознания в контексте глобализации. На основе анализа различных фрагментов истории таджикского народа обсуждается роль истории и философии в понимании прошлого и в формировании национальной идентичности таджиков. Рассматривая отношение к культурному наследию Центральной Азии, автор анализирует такие явления, как «освоение » и «присвоение», и указывает на существующие искажения в понимании прошлого и исторических личностей этого региона. В статье предлагается разработка эффективной стратегии сохранения и изучения культурного наследия таджиков. В этой связи автор

подчеркивает необходимость создания Международного центра защиты и сохранения культурного наследия таджикского народа, независимо от места его создания.

***Ключевые слова**: Культура, национальная идентичность, национальное самосознание, культурное наследие, освоение, присвоение, история, философия, прошлое.*

CULTURE AND NATIONAL SELF-AWARENESS

Juraev A.H.
Tajik State University of Law, Business and Politics, candidate of philosophical sciences, professor of Chair of Social Sciences.
juraev@mail.ru

This article examines the role of culture in strengthening national identity and self-awareness, as well as the importance and place of national self-awareness in the context of globalization. Based on an analysis of various fragments of Tajik history, the author discusses the role of history and philosophy in understanding the past and shaping Tajik national identity. Examining attitudes toward the cultural heritage of Central Asia, the author analyzes such phenomena as " мastering, " and "appropriation" and points out existing distortions in understanding the past and historical figures of this region. The article proposes the development of an effective strategy for the preservation and study of Tajik cultural heritage. In this regard, the author emphasizes the need to establish an International Center for the Protection and Preservation of the Cultural Heritage of the Tajik People, regardless of its location creation.

***Keywords**: Culture, national identity, national self-consciousness, cultural heritage, development, mastering, appropriation, history, philosophy, past.*

Истиқлолият аз назари фарҳанг на танҳо маънои соҳиб шудан ба давлат ва хокимияти сиесиро дорад, балки пеш аз хама имкони рушди озодонаи арзишҳои миллӣ ва тавлиди маънавияти миллӣ мебошад, ки он бе ҳувият ва худшиносии миллӣ имконнопазир аст.

Фарҳанг, ҳувияти миллӣ, худшиносии миллӣ бо ҳам иртиботи қавӣ доранд. Онхо ба шинохти миллат, эҳсоси ягонагӣ ва ифтихори миллӣ мусоидат мекунанд. Мафҳуми фарҳанг дар илми фарҳангшиносии муосир таърифҳои хеле зиед дорад[1]. Лекин ба фаҳмиши маъмулии он маҳдуд шуда гуфтан мумкин аст, ки «Фарҳанг дар маҷмӯи арзишҳо, анъанаҳо, маърифат, забон, санъат, илм ва дигар унсурҳои ҳаёти моддии ва маънави ҷомеа зухур меебад. Он таҷассумгари таърихи ҳар як миллат, тачрибаи ҷамъиятӣ ва вижагиҳои хоси он аст». Фарҳанг пеш аз хама тавсифи худи инсон аз нуқтаи назари дараҷаи бархурдории ӯ бо тачрибаи ғункардаи инсоният ва андозаи рушди он аз ҷониби субъекти он, шахси алоҳида, халқ, миллат ва чомеа аст.[2] Фарҳанг пеш аз хама ба худи инсон марбут аст ва он дар фикр, сухан, муносибат, рафтор, кирдор, амали инсон ва маҳсули эҷодкардаи он - иншоотҳо, технология, истеҳсолот ва дигар ашёҳои моддӣ хамчун фарҳанги моддӣ ва инчунин дар забон, адабиёт, фалсафа, илм, анъана ва ахлоқ хамчун фарҳанги маънавӣ инъикос мееебад, чун дар онҳо тачрибаи инсонӣ ва дарачаи рушди он зуҳур меебад.

[1]Ниг.: Попов Е.А. Культура как объект исследования в современном социогуманитарном знании: проблема выживаемости категории// Философия культуры.-2015, .№10.- С.1507
[2] Джураев А.Х. Феномен культуры: история и теория.- Худжанд: Хуросон, 2022-С.38-71.

Махз фарҳанг воситаи бузурги муаррифии миллат ба ҷаҳониён буда, тавассути он миллат худро аз дигарон фарк мекунад, тавассути он миллат худро ба дигарон мешиносонад ва бо муаррифии дастовардхои он сазовори эҳтиром мегардад. Умумияти милли дар заминаи хамбастагӣ е ягонагии одамон дар асоси умумияти арзишҳо, манфиатҳо ва таҷрибаи муштарак пойдор мегардад. Махз истиклолият ба ҷараени маънавиятсозии миллӣ замина мегузорад. Ҷои шубҳа нест, ки миллате, ки фарҳанги худро арҷ мегузорад ва онро рушд медиҳад, дар ҷаҳон мақому манзалати худро ҳифз карда метавонад.

Ҳувияти миллӣ ва худшиносии миллӣ мафҳумҳои мухими фарҳангӣ мебошанд ва онҳо бо ҳам алоқаманд хастанд, вале онҳо аз ҷиҳати мазмун тафовут ҳам доранд. Ҳувияти миллӣ ба ҳисси мансубият ба як миллат, ба эҳсоси тааллуқ доштан ба миллат ё гурӯҳи этникии ишора мекунад, ки мардумаш забон, фарҳанг, анъанаҳо, таърих ва хотираи умумӣ дорад. Худшиносии миллӣ – раванди амиқтар ва шууронаест, ки шахс мансубияти худро ба миллат дарк мекунад. Худшиносии миллӣ – ин диди огоҳона ба миллат, рушди он, бартариҳо ва мушкилоти он мебошад. Агар ҳувияти миллӣ эҳсосӣ ва ноогоҳона бошад, пас худшиносии миллӣ ба саъю кӯшиши зеҳнӣ ниёз дорад.

Ҳамин тавр, ҳувияти миллӣ – ҳисси мансубият аст, дар ҳоле ки худшиносии миллӣ – дарк ва таҳлили он мебошад. Худшиносии миллӣ на танҳо ифтихор аз миллат, аз дастовардҳои он, балки хотираи миллат, дарки воқеӣ ва интиқодии камбудиҳо ва норасоиҳои (осебпазирии) миллат дар гузашта ва ҳозира ва дарефти решаҳо ва роҳҳои ислоҳи онҳо баҳри рушди он аст. Яъне, худшиносии миллӣ шакли огоҳона, ақлонаи (рефлективии) дарки воқеият дар фаркият ба хувияти милли аст (Смит, Эриксон, Бурдьё)[3] ва он метавонад ба зехни кас чунин саволро тавлид намояд: «Дар кучо иштибоҳ доштем ва чи гуна воқеиятро метавон беҳтар кард?!

Фарҳанги тоҷик дар тӯли таърихи беш аз ҳазорсолаи худ марҳилаҳои гуногуни нашъунамо ва таназзулро аз сар гузаронидааст. Ин равандҳо пайванди зич бо шароити сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақа сурат гирифтаанд. Вале агар фарханги точикро, аз нуқтаи назари нашъунамои он муоина намоем, муссалам аст, ки Даврони Сомониёнро, метавон нуқтаи авҷи фарҳанги тоҷикон номид. Забони форсии дарӣ шакл гирифт ва ҳамчун забони илм ва адабиёт мустаҳкам шуд. Шахсиятҳои бузурге, мисли Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абумаҳмуди Хуҷандӣ, Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино, Закариёи Розӣ ва бисёр дигарон зуҳур карданд, ки намояндагони бузурги илм, ақл ва эҷод буданд. Шаҳрҳои Бухоро, Балх ва Самарқанд ба марказҳои пуршӯҳрати илму фарҳанг табдил ёфтанд. Маҳз ҳамин замон рушди илму ҳунар, меъморӣ, иқтисодиёт, таҷрибаи давлатдории тоҷиконро таъмин намуд ва заминаи бузурги фарҳангиро барои ҳаёти минбаъдаи одамони ин минтақа фароҳам овард.

Дар баробари ин бояд қайд кард, ки аз замонҳои қадим сарзамини тоҷикон мавриди истилои аҷнабиен мегашт, ба монанди, юнониҳо, арабҳо, туркҳо, муғулхо. Онхо кӯшиш мекарданд фарҳанги пурғановати ин халқи фархангофарро нобуд кунанд, аз муҳимтарин унсурҳои хувияти хеш онхоро маҳрум кунанд. Масалан, кисмати асосии Авесто, аз тарафи Искандари Мақдуни нобуд карда шуд. Агар ин тавр намешуд, шояд имрӯз дар бораи дин ва фарҳанги қадими форсу тоҷик, маълумоти боз бештаре медоштем. Қавмҳои кӯчманчӣ, махсусан, қавмхои турку муғул дар тули асрҳо ба қаламрави тоҷикон - халқи бумии Осиеи Миена хучум карда, дар даврахои гуногун қудрати сиесиро ба даст мегирифтанд. Аммо

[3] Ниг.: Смит Э Э.Д. Национальная идентичностсь: монография,пер.с англ.- Рино: University of Nevada Press. 1991/- с.32-35, Эриксон Э.Х. Идентичность: Юность и кризис: монография/ пер. с анг..-.- М.: Прогресс, 1996.- С.15-18;.Бурдьё П. Очерк теории практики/пер.с франц.-СПб.: Алетейя , 2001.- С 78-82..

новобаста ба тассаруфи сиесӣ, аҷнабиен ба тассаруфи амиқи фарҳанги кадими тоҷикон гирифтор мешуданд.

Вале воридшавии пайи дар пайи қавмҳои кӯчманчии турку муғул ба қаламрави тоҷикон бе таъсир намонд. Ба сари қудрат омадани халқҳои кӯчманчӣ ҳалқи тоҷикро беихтиер ба мутобиқшавӣ мебурд, на ҳамчун интихоби озод ва дарки афзалияти тарзи зиндагии ғосибон , балки хамчун посухи таърих ба қудрате, ки шакли зиндагӣ, тарзи фикр ва марзи фарҳангро дигаргун месохт. Дар натичаи ин раванд, тоҷикон низ то андозае зери таъсири забонӣ , фархангӣ ва хатто генетикии қавмхои кӯчманчӣ қарор гирифтанд.

Барои ҳамин ҳам яке аз равандҳои номатлуби таърихи тоҷик ҷараени ассимилятсиякунонии халқи бумӣ дар даврaҳои ҳукмронии сиесии қавмҳои турку муғул ва идомаи он чун натиҷаи табартақсими ҳудуди Осиеи Марказӣ аз тарафи Ҳукумати Шӯрави ба ҳисоб меравад. Ин нуқтаҳои дар илми таърих комилан маъмул, бояд ҷузъи худшиносии ҷавонони имрӯзаи тоҷик гардад, ки он тавозуни ҳам ифтихор ва масъулиятро дар шуури онҳо ба вуҷуд орад.

Бояд қайд кард, ки зиндагӣ дар як фазои фарҳангӣ дар тули садсолаҳо тоҷиконро ин қадар бо миллатхои дигар наздик намуд, ки бисер унсурҳои фархангӣ, аз ҷумла арзишҳо, урфу одатҳо, эътикоди динӣ, таҷрибаҳои муштарак пайдо шуданд, мутаассифона, он ба косташавии ҳувияти миллӣ ва ба омехташавии микдори зиеди тоҷиконро бо миллатҳои дигар ҳам оварда расонидааст, ки албатта аз вазъи сиесӣ, иҷтимоӣ тоҷикон дар замонхои гуногун вобастагӣ дошт. Барои хамин ҳам, имрӯз ба қатори унсурҳои асосии ҳувияти миллати тоҷик забони миллӣ боки мондааст, ки ҳифзи он ба масъалаи мубрами ҳифзи ҳувияти миллии тоҷик дар минтақаҳои тоҷикнишини мамлакатҳои хамсоя табдил ефтааст.

Дарки ин падида дар суханҳои шоири ватандӯсти мо Бозор Собир ин гуна ифшо ефтааст:

Дар сарояш тоҷик аз бахти нагун
Гарчи бо габру мусулмон ҳамсаро буд,
Ҳамрасулу ҳамхудо буд,
Дар забон, аммо ҷудо буд;
Дар ҳаду сарҳадшиносии ҷаҳон,
Сарҳади тоҷик-
Забони тоҷик аст,
То забон дорад ватандор аст ӯ,
То забондор аст бисёр аст ӯ,

Имрӯз маҳз ҳифзи забон ба ҳифзи хувият баробар шудааст. Ин мисраҳо худ зуҳури худшиносии миллӣ аст. Миллати дорои ҳувияти қавӣ ва худшиносии миллӣ муқовимат ба омехташави е ассимилятсия карда, фарҳангу арзишҳо, забони худро худро ҳифз менамояд.

Имрӯзҳо низ мо як падидаи аҷоибро мушоҳида менамоем. Пас аз истиқлолият (аз соли 1991), кишварҳои Осиёи Марказӣ ба бознигарии таърихи худ оғоз карданд, то худро бо мероси гузаштаи ҳудуди сиесии имрӯзаи худ пайванд намоянд. Ин раванд ба ҳувиятсозии миллӣ дар фазои нави давлатдорӣ рабт дорад ва он бо ангезаҳои гуногун метавонад оварад. Баъзе кишварҳои Осиеи Маркази барои он , ки мероси фарҳангиро ба худ нисбат диҳанд, ба таҳрифи таърих даст мезананд, то ин ки пайванди худро ба мероси фарҳангии ин минтақа тулонитар карда нишон диҳанд. Дар бисер ҳолатҳо, шахсиятҳои таърихӣ ё воқеаҳо куллан ба таври дигар маънидод карда мешаванд, то бо сиёсати хувиятсозии миллии худ мутобиқат кунанд. Мутаассифона, дар маънидоди амалҳои ваҳшиёнаи истилогарон муносибати

муғризона ва мутлақо хилофи илмӣ ба андозае падидор мегардад, ки ҳикмати бо доман пӯшидани офтобро мемонад: таърихсозон бидуни истифодаи ҳақиқати таърихи ғосибонро то ба дараҷаи қаҳрамонони миллати худ табдил доданӣ мешаванд. Ин раванд метавонад, ихтилофҳои таърихии байни кишварҳои ҳамсояро афзоиш диҳад, чун таърих гувоҳ аст, ки бо дастони истилогарон одамони зиёде қурбон шудаву шаҳру деҳоти бешумор ба хоки сияҳ яксон гардидаанд. Охир, мусаллам аст, ки таърихи олам ин тоифаи каҳрамононро танҳо ба ҳайси ҷаллод шинохтааст, на ба сифати дигар, ва ин баҳоро дигар қуввае нест, ки дигаргун бисозад. Вале кушиши табдили онҳо ба объекти ситоишу эҳтиром , дар асл ин эҷоди ангезаест барои истилогарони нав бо умеди дар оянда касб кардани номи пуршараф.

Боз як падидаи номатлуб, ки дар Осиеи Маркази ба вукӯъ меояд, ин талоши фарҳангӣ аст. Талоши фарҳангӣ дар Осиёи Марказӣ як воқеияти мураккаб ва печида аст, ки аз ҷумла, аз таърихи тӯлонии ҳамгироӣ ва ҳамзистии халқҳо дар ин минтақа, сарчашма мегирад. Ба вижа, имрӯз масъалаи тааллуқоти мероси фарҳангӣ байни миллатҳо ва давлатҳои муосир баъд аз пошхӯрии Иттиходи Шӯрави ҳассосияти зиёд дорад. Мутассифона талошҳои фарҳангӣ, ки на ба «азхуд кардан»-и мероси фарҳангии халқҳои ҳамсоя , на ба омӯзиши воқеӣ ва эҳтироми онҳо , балки бештар ба «азони худ кардан», марбут ба худ эълон кардани онҳо равона аст, ки имрӯз яке аз падидаҳои номатлуб дар раванди ҳувиятсозии миллатҳои Осиеи Миена дида мешавад. Ҳудуди Осиеи Миена дар тӯли таърихи пурпечибои худ макони аслии ташаккул ва зисти халқҳои тоҷику форс ба шумор меравад. Ҳатто дар даврaҳое , ки бо муҳоҷирати густариши қавмҳои туркнажод таносуби демографӣ тағир ёфт ва ё қудрати сиесӣ ба дасти онҳо гузашт, ин минтақа ҳамоно маркази тавлиди олимон, мутафаккирон ва шоирони оламшумули форсу тоҷик боқи монд. Бо вуҷуди он имрӯз дар натиҷаи табдил ефтани ин фазои таърихӣ ба вохидҳои нави сиесӣ, дастоварҳои фарҳангӣ ва маъанавӣ , ки дар тули ҳазорсолаҳо аз ҷониби халқҳои бумӣ, бахусус тоҷикон, офарида шудаанд, аз ҷониби миллатхои ҳукмрон ба худ нисбат дода мешаванд. Чунин бархурд на танҳо бо меъёрҳои адолати таърихӣ созгор нест, балки намунаи таҳрифкории ошкорои таърихи Осиеи Миена ба шумор меравад.

На «азхудкунӣ», балки «азони худ кардан»-и арзишҳои фархангии дигарон падидаест, ки аз эҳсоси норасоӣ ва е ҷустуҷӯи бартарӣ, агар набошад, дар талош бо ҳадафи ҷуброни онҳо ба вуҷуд меояд. Бо такрор шудани даъвоҳо ба таалуқоти ин е он падидаи фарҳангӣ е шахсиятҳои бузург дар расонаҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ ва муҳити таълимӣ ин фикрҳо ба як навъ ривоятҳои расмӣ табдил меебанд. Агар мероси илмӣ ва фарҳангии мутафаккирони форсу тоҷик, ба монанди Ал-Хоразмӣ, Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино, Ал Бухорӣ, Абу Термизӣ, Баҳоваддини Нақшбанд, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ ва бисёри дигарон, на мавриди «азони худ кардан» , балки мавриди «азхуд кардан» қарор мегирифтанд, рӯҳияи «азони худ кардан»-и онҳо худ ба худ аз байн мерафт, чун умқи дониш ва эҷодиёти ин бузургон ба рӯҳияи умумиинсонӣ равона шудааст, на ба қайди афзалият ё бартарии нажодӣ ва ё миллӣ.

Мутолиаи осори онҳо инсонро табии ба даст кашидан аз маҳдудияти танги миллӣ мебарорад. Ворисони аслии ин мероси фарҳангӣ низ асосан дар хамин рӯхия ташаккул ефтаанд ва то имрӯз камтар ба азони худ кардани он машғул шудаанд. Барои онҳо, он чун узви тани онҳост ва иддаои «ин азони мо аст»-ро пеш намекашанд, чун барои онҳо « он чи, ки аен аст, хоҷат ба баен нест». Вале вақте, ки имрӯз мо шоҳиди рӯирост азони худ эълон кардани мероси фархангии миллати тоҷик мегардем, беихтиер зарурияти рӯхия ва тафаккури худро бозбинӣ намудан пайдо мешавад. Ин ҳолат моро водор месозад, ки ба марзи байни мероси фарҳанги хеш ва бегона андеша намоем. Гумон мекунам, ки ин равандҳо бояд дар

сатҳи худшиносии миллат равшан гарданд, то ки ҳувияти миллӣ аз ҳолати ноогоҳона ба раванди шуурии дарк , арзёбӣ ва интихоб табдил ёбад.

Лоихаи Турон, яъне марбут ба кавми турк муоина кардани истилоҳи «Турон», ба тариқи расмӣ иваз намудани истилоҳи «Осиеи Марказӣ ба «Туркистон» дар кишвари Туркия, бе назардошти марбутии ин минтақа ба халқхои ориёи дар гузашта. Инҳо падидаҳои номатлуби талоши мероси фарҳангӣ ба хисоб меравад.

Лекин бояд кайд кард, ки фарҳанги тоҷик дар баробари мушкилоти зиёде , ки дар таърихи чандхазорсолаи худ дошт ҳамеша қобилияти эҳё ва мутобиқшавӣ ба шароити нав низ дошт. Хушбахтона, истиқлолияти миллӣ бо роҳбари фарҳангпарасту фидокори миллат, Асосгузори сулху вахдат, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мо имкониятҳои нави эҳёи фарҳанги миллиро фароҳам овардааст. Паеми охирини Пешвои миллат саршор аз ғояи миллӣ аст, ки ба тақвият бахшидани ҷавхари худшиносии милли точик равона аст. Имрӯз вазифаи муҳими ҷомеа дар шароити муосир – ҳифз ва инкишофи ҳувияти миллӣ ва худшиносии тоҷикон аст. Дар ин ҷода нақши олимон, омӯзгорони соҳаи гуманитарӣ калон аст. Пешвои миллат дар Паёми худ кайд карданд: «Мо вазифадорем, ки дар баробари ифтихор кардан аз мероси оламшумули аҷдоди худ онро соҳиби кунем, омӯзем , идома диҳем ва барои наслҳои оянда ҳамчун ганҷинаи бебаҳои ҳувиятсоз ба мерос гузорем»[4]

Дар хамин ҷо бояд қайд кард, ки таърих ва фалсафа нақши калидӣ дар ташаккули ҳувияти миллӣ ва худшиносии миллӣ доранд. Таърих ва фалсафа ду омили муҳиме ҳастанд, ки фарҳанги миллӣ ва ҳувияти миллиро ташаккул медиҳанд. Омӯзиши таърих ин фақат дар ёд доштани факту рақамҳо, санаҳо, одамон, ҳодисаҳо ва ҷойҳо нест, балки он воситаи тафсифи мухимият, дарки моҳияти ҳодисаҳо, оқибатҳои онҳо аст, ки тавассути он мо аз хатоҳои худ ибрат мегирем ва ё сабақи таърихӣ мегирем. Таърих таҷрибаи миллатро нигоҳ медорад, фалсафа онро шарҳ медиҳад ва барои оянда роҳнамоӣ мекунад. Агар таърих кӯшиш кунад гузаштаро хамчун воқеаҳои мушаххас ва санаднок бозсозӣ намояд, пас фалсафа ба маънидоди ин гузашта рӯ оварда, қонунмандӣ , моҳият ва арзишҳои дар паси воқеаҳо нуҳуфтаро ошкор месозад, аз ин рӯ, таърих бо «чи руй дод» сарукор дошта бошад, фалсафа бошад бо «чаро ва барои чи ин руй дод» машғул мешавад. Файласуфи бузурги таърих Ф. В. Гегель хеле равшан ба фарқи нақли вокеаҳо(таърих) ва тафсири маънои умумии онхо(фалсафа) таъкид кардааст[5]. Барои таҳкими ҳувияти миллӣ, дарк ва омӯзиши амиқи таърих ва фалсафаи худшиносии миллӣ зарур аст.

Халқи тоҷик дар тули таърихи худ то андозае дар рӯхияи умумиинсонӣ ташаккул ефтааст, ки худшиносии миллии ӯ дар шароити кунунӣ бештар дар сатҳи хифзи хувияти милли қарор дорад, на дар мархилаи рушди фаъол ва эҷодии он. Ин вазъият аз он шаҳодат медиҳад, ки худшиносии миллӣ барои тоҷикон бештар шакли механизми дифоъ аз гумшавии ҳувиятро касб намудааст , на воситаи худсобиткунӣ ва тавлиди арзишҳои нави фарҳангӣ. Аз дидгохи фалсафӣ , чунин ҳолат натиҷаи бартарӣ доштани арзишҳои умумибашарӣ бар манфиатҳои миллӣ дар шуури таърихии тоҷикон мебошад. Дар ин замина худшиносии миллӣ, махсусан, дар минтақаҳои тоҷикнишини мамлакатҳои ҳамсоя, на ҳамчун талош барои бартарӣ е васеъсозии таъсири фарҳангӣ , балки ҳамчун талаби ҳифзи мавҷудият , забон ва хотираи

[4] Паеми Асосгузори сулху вахдати милли- Пешвои миллат, президенти Чумхурии Точикистон Мухтарам Эмомали Рахмон дар бораи самтхои асосии сиесати дохили ва хоричии чумхури// Хомии омузгор.№ 12(197) 25 декабри соли 2025.- С. 4

[5] Гегель Г.В.Ф Философия истории/пер.с нем.-М.:Мысль, 1993.- С.56-58

таърихӣ зуҳур мекунад. Шояд яке аз омилҳои асосии ташаккули чунин шакли худшиносии миллии тоҷикон таъсири амиқи дини мубини ислом бошад , ки дар тули асрҳо чаҳонбинӣ ва низоми арзишии халқи тоҷикро муайян намудааст. Ислом, махсусан, дар шакли бузурги ахлоқӣ ва ирфонии худ , инсонро ҳамчун узви уммати умумибашарӣ мебинад , на хамчун намояндаи миллат ё қавми ҷудогона. Дар ин замина, мансубияти динӣ ва арзишхои умумиинсонӣ аз таалуқоти миллӣ дар зеҳни тоҷик болотар қарор мегирад. Шояд ҳамин ҷахонбинӣ боис гардидааст, ки дар шуури фарҳангии тоҷикон худшиносии миллӣ бештар дар қолаби фурӯтанӣ, каноргирӣ аз бартарияталабии қавмӣ *ва* худмаҳдудкунӣ шакл гирад. Аксаран дар таълимоти мутафаккирони бузурги ислом таъкид мешавад, ки инсон бояд аз «ман»-и маҳдуди қавмӣ гузашта ба сатҳи маърифати умумиинсонӣ бирасад. Ин равиш , гарчанде аз ҷиҳати ахлоқӣ ва маънавӣ арзиши баланд дорад , аммо дар шароити ташакулебии умумияти миллӣ, метавонад боиси таъхир дар рушди шаклҳои фаъол ва эҷоди миллат бошад.

Бо вучуди хусусиятҳои умумиинсонӣ ва ахлоқии ислом, таҷрибаи таърихӣ нишон медихад, ки миллатҳои гуногун онро бо тарзҳои гуногун истифода кардаанд. Масалан ,дар мавриди бархе халқҳо , ислом на танҳо ҳамчун низоми арзишҳои маънавӣ, балки ҳамчун воситаи сиесӣ –идеологӣ барои густариши ҳудуди қавмӣ, тассаруфи худуди дигарон ва таҳмили тартиботи сиесӣ , забонӣ ва фарҳангии худ истифода кардаанд. Дар ин замина байрақи ислом ба воситаи легимитатсияи истилои сиесӣ ва фархангӣ табдил ефта , заминаи шаклгирии идеяҳои пантуркизм ва ҳамсонсозии фархангиро фароҳам овардааст. Огоҳии фарҳангии миллат аз чунин тамоюлхои мухталиф дар гузашта ва замони муосир миллатро аз пайравии ноогоҳона ва тақлидкорӣ , аз мавқеи истеъмолкунандаи арзишҳо ба субъекти фаъоли фарҳанги хеш табдил медихад.

Имрӯз боз як масъалае, ки давлатҳои миллиро ба ташвиш меоварад ин чаҳонишавии фарҳанги миллӣ аст. Ҷаҳонишавӣ таъсири амиқ ва бисёрҷабҳаро ба фарҳанги миллатҳо мерасонад. Ҳарчанд он имкониятҳои навро барои рушди фарҳангӣ ва ҳамкориҳои байниминтақавӣ фароҳам меорад, ҳамзамон як қатор таҳдидҳоро низ ба миён мегузорад. Баъзе аз таҳдидҳои асосӣ инҳо мебошанд:

1. Нестшавӣ ва гумшавии фарҳангҳои маҳаллӣ

Фарҳангҳои хурд ва анъанавӣ зери таъсири фарҳангҳои мамлакатҳои абарқудрат қарор мегиранд. Масалан, баъзе забонҳои маҳаллӣ бо сабаби афзоиши истифодаи забонҳои байналмилалӣ, ба монанди англисӣ, ба ҳоли нобудшавӣ гирифтор мешаванд;

2. Гомогенизатсия (якрангшавӣ) ва бартарии фарҳангҳои ғарбӣ

Ҷаҳонишавӣ аксар вақт ба паҳншавии арзишҳо ва тарзи зиндагии кишварҳои пешрафта мусоидат мекунад. Филмҳо, мусиқӣ, либоспӯшӣ ва тарзи зиндагии Ғарб метавонад, ҷойи анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии хоси кишварҳоро бигирад;

3. Набудшавии ҳунарҳо ва суннатҳои миллӣ

Баъзе касбҳо ва ҳунарҳои мардумӣ, ки дар асоси анъанаҳои миллӣ ташаккул ёфтаанд, бо рушди саноати оммавӣ ва технологияи муосир аҳамияти худро гум мекунанд;

4. Тағйири арзишҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ

Ҷаҳонишавӣ метавонад, ба дигаргуншавии системаи арзишҳои анъанавӣ оварда расонад. Масалан, муносибат ба оила, издивоҷ, нақши зан ва мард дар ҷомеа метавонад, зери таъсири фарҳангҳои дигар тағйир ёбад;

5. Заифшавии ҳувияти миллӣ

Вақте ки ҷавонон бештар ба фарҳанги глобалӣ рӯ меоранд, эҳсоси ҳувияти миллии онҳо коҳиш меёбад. Онҳо шояд забони модарии худро камтар истифода баранд ё ба арзишҳои миллӣ беаҳамият шаванд.

Аслан ҷаҳонишавӣ ҳам имкониятҳо ва ҳам таҳдидҳо ба фарҳанги миллӣ дорад. Муҳим он аст, ки миллатҳо роҳҳои муваффақонаи мутобиқшавӣ ва ҳифзи ҳувияти худро пайдо кунанд, то анъанаҳои миллиашон дар ҷаҳони муосир нигоҳ дошта шаванд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ фарҳанги тоҷикон дар марҳилаи бознигарии амиқи худ қарор дорад. Равандҳои глобалӣ, пеш аз ҳама, дар густариши фарҳанги оммавии ҷаҳонӣ, стандартҳои ягонаи иттилоотӣ ва тағйири услуби зиндагӣ зоҳир мегарданд, ки метавонанд, ба сустшавиии нақши унсурҳои суннатии фарҳанги миллӣ — забони тоҷикӣ, оинҳо, арзишҳои ахлоқӣ ва хотираи таърихӣ оварда расонанд. Ба ақидаи олимони Ғарб У.Бек ва З. Баумен[6] ҷаҳонишавӣ ҳудудҳои фарҳангӣ ва миллиро фарсуда ва заиф месозад, ба андешаи Э.Д. Смит ва М. Кастельс [7] бошад, маҳз дар чунин вазъият ҷаҳонишавӣ метавонад, на танҳо ҳувияти миллиро таҳдид кунад, балки ҳамзамон он метавонад, ҳамчун шакли муқовимати фарҳангии фаъол бошад ва заминаи эҳёи миллӣ ва таҳкими худшиносии миллӣ гардад. Дар ҷомеаи тоҷик ин раванд дар афзоиши таваҷҷуҳ ба масъалаи забони давлатӣ, эҳёи анъанаҳои миллӣ, мероси адабии класикӣ ва таъкид бар пайванди таърихии тамаддуни ориёӣ инъикос меёбад.

Тоҷикистон, ки яке аз ворисони асосии тамаддуни форсӣ-тоҷикӣ ва фарҳанги бостонии Осиёи Марказӣ мебошад, бояд стратегияи муассирро барои ҳифз ва эътирофи мероси худ таҳия намояд. Имрӯз зарурияти тадқиқ ва ҳуҷҷатгузории мероси таърихӣ, адабӣ, меъморӣ ва ҳунарии марбут ба тоҷикон дар саросари Осиёи Марказӣ аз ҷониби мутахассисон пайдо шудааст. Нашри китобҳо, мақолаҳо ва таҳқиқот оид ба ҷойгоҳи тоҷикон дар тамаддуни Осиёи Марказӣ бояд густариш ёбад. Бо истифода аз воситаҳои иттилоотии муосир (расонаҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ, филмҳои мустанад) мероси тоҷикон бояд ба таври васеъ тарғиб карда шавад. Ҳавасмандсозии эҷодкорон ба роҳ монда шавад. Бо донишгоҳҳо, муассисаҳои илмӣ ва фарҳангии Эрон, Ҳиндустон, Покистон, Ӯзбекистон, Афғонистон, Қазоқистон ва Қирғизистон, Туркманистон ҳамкориҳои муштарак бояд бештар роҳандозӣ карда шаванд. Баргузории конфронсҳо, симпозиумҳо ва нашри осори муштарак метавонад, саҳми тоҷиконро дар тамаддуни минтақавӣ боз ҳам равшантар намояд. Муҳим аст, ки мероси фарҳангии тоҷикон дар шакли рақамӣ ҳифз ва барои наслҳои оянда дастрас шавад.

Тоҷикон бояд бо истифода аз роҳҳои илмӣ, дипломатӣ, таълимӣ ва фарҳангӣ барои ҳифзи мероси худ талош варзанд.

Чӣ гуна дар ин мисраъҳои аллома Муҳаммад Иқбол таъкид мешавад:

Войи он дарё, ки мавҷаш кам тапид,

Гавҳари худро аз ғаввосон харид.

Муҳим он аст, ки талоши мероси фарҳангӣ ба шакли ҳамкорӣ ва эътирофи муштарак табдил ёбад, то ки тамоми миллатҳои Осиёи Марказӣ аз мероси бойи таърихии худ баҳра баранд.

Ба назари ман, зарурияти таъсиси Маркази байналмилалии хифзу нигоҳдошти мероси ниёгони тоҷик, новобаста ба ҳудуди эҷоди он, пайдо шудааст.

Ин заруратро метавон аз чанд ҷиҳат баррасӣ кард:

---

[6]Ниг.: Бек У. Что такое глобализация? Пер. с нем.-М.: Прогресс-традиция, 2001.-С 67-69; Бауман З. Глобализация :последствия для человека и общества/ пер.с англ..-М.:Весь мир , 2004.-С.28-30.

[7]Ниг. Смит Э.Д. Национализм и модернизм/пер. с англ.-М.: Праксис , 2004,-С-213 -215; .Кастельс М. Власть идентичности/ пер. с англ..- М.: ГУ ВШЭ,2000.-С-9-12

1. Ҳифзи ҳувияти миллӣ ва фарҳангӣ

Мероси фарҳангӣ ва илмии ниёгон яке аз пояҳои асосии ҳувияти миллии тоҷикон ба ҳисоб меравад. Ин мерос на танҳо маҳдуд ба ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон, балки дар сарзаминҳои фарохтар – Эрон, Афғонистон, Ӯзбекистон, Ҳиндустон ва дигар кишварҳо паҳн шудааст. Таъсис додани маркази махсус кӯмак мекунад, ки ин мерос ҷамъоварӣ, ҳифз ва ба таври дуруст тадқиқ шавад;

2. Пешгирии гумшавӣ ва таҳрифшавии мерос

Бисёр мероси хаттӣ ва ғайримоддии тоҷикон бо гузашти вақт аз байн меравад ё таҳриф мешавад. Масалан, осори олимон ва адибони тоҷик, ки дар китобхонаҳои ҷаҳонӣ парокандаанд, бе ҳифзи дуруст, бидуни эҳтимол гум шуданашон мумкин аст. Маркази махсус метавонад, чунин меросро ҷамъоварӣ, бо тарзи рақамӣ нигоҳдорӣ намояд;

3. Густариши таҳқиқоти илмӣ ва маърифати таърихӣ

Таъсис додани як маркази ҳифзу омӯзиши мероси ниёгон ба олимон ва муҳаққиқон имкон медиҳад, ки осори гузаштагонро амиқтар таҳқиқ кунанд. Масалан, осори Абӯалӣ ибни Сино, Берунӣ, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ ва дигарон бояд на танҳо ҳамчун таърихи адабӣ, балки ҳамчун манбаи омӯзиши илмҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор гиранд;

4. Муаррифии мероси тоҷикон дар сатҳи байналмилалӣ

Марказ метавонад, саҳмгузор дар муаррифии дурусти мероси фарҳангии тоҷикон дар сатҳи ҷаҳонӣ бошад. Ин боис мешавад, тавассути нашри тадқиқотҳо, ташкили ҳамоишҳои илмӣ ва барқарорсозии робита бо донишгоҳҳо ва марказҳои илмии байналмилалӣ анҷом дода шавад;

5. Таъсири мусбат ба рушди сайёҳӣ ва иқтисоди миллӣ

Гузашта аз ҷанбаҳои илмӣ ва фарҳангӣ, ҳифзи мероси ниёгон метавонад, ба рушди соҳаи сайёҳӣ мусоидат кунад. Ҷалби сайёҳон барои шиносоӣ бо мероси ғании тоҷикон метавонад, манфиатҳои иқтисодӣ низ ба бор орад. Ин марказ на танҳо барои ҳифзи таърих, балки барои рушди илм, фарҳанг, иқтисод ва муаррифии дурусти тоҷикон дар сатҳи ҷаҳонӣ нақши мухим дошта бошад.

Хушбахтона, имрӯз бо иқдоми роҳбарии шахсии Пешвои миллат Ҳукумати Тоҷикистон фаъолияти худро ба эҳёи арзишҳо, расму оин ва анъанаҳои миллӣ равона мекунад. Таҷлили солгарди Абӯҳанифа, 1100-солагии давлати Сомониён, Соли тамаддуни ориёӣ (2006), эҳёи ҷашнҳои бостонии тоҷикон - Наврӯз, Сада, Меҳргон, Тиргон, ки ба таърихи чандинҳазорсолаи халқи тоҷик иртибот доранд, ин худ талош баҳри ҳифзи ҳуввияти миллӣ аст. Ба ҳукми анъана даромадани ташкилу баргузории озмунҳои ҷумҳуриявии « Тоҷикистон - Ватани азизи ман», «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм – фурӯғи маърифат» бо иқдоми сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон роҳандозӣ мегардад, нишон ва далели барҷастаи фаъолияти Ҳукумати Тоҷикистон дар самти баланд бардоштани худшиносии миллӣ дар зеҳни ҷавонон дар шароити ҷаҳонишавии босуръати олам аст. Таҷлили Наврӯзи оламафрӯз дар солҳои охир бо ин шукӯҳу шаҳомат ин худ нишонаи қавигардии ҳувияти миллӣ ва худшиносии миллӣ мебошад. Бояд таъкид намуд, ки имрӯз Наврӯз дар симои давлати Тоҷикистон паноҳгоҳи аслии худро дарёфт.

Истиқлолият дар баробари озодии миллӣ ҳамчунин паҳлуи масъулияти миллиро дорад. Миллат дар шароити соҳибихтиёрӣ вазифадор аст, арзишҳои меҳварии фарҳанги худро ҳифз намояд, онҳоро ба наслҳои нав интиқол диҳад ва дар раванди ҷаҳонишавӣ ҳушёрона мавқеи мустақилонаи худро ҳифз намояд. Он на ҳамчун объекти таъсирпазир, балки ҳамчун субъекти эҷод ва маънофарин амал кунад. Миллат бояд миёни сиёсати

«дарҳои кушод» ба ҷахон ва ҳифзи ҳувияти миллӣ тавозунро нигоҳ дошта тавонад. Ман гумон мекунам, ки нақши олимон, омӯзгорони соҳаи гуманитарӣ дар ин самт калон аст.

Худшиносии миллӣ ва ё ватандӯстӣ дар амали ҳар як фарди тоҷик ва тоҷикистонӣ на дар шиор, балки дар рафтори фарҳангӣ, интихоби ахлоқӣ: ҳалолкорӣ, адолатпарастӣ, поквиҷдонӣ, муносибати дилсӯзона ба мероси фарҳангӣ, масъулият дар назди гузашта ва ояндаи миллат ифода меёбад. Агар ҳар як кор ё вазифае, ки кас баҳри зиндагии худ софдилона ва бо масъулияти ахлоқӣ иҷро намояд, манфиатҳои умумимилиро аз манфиатҳои шахсӣ болотар қарор диҳад, фаъолияти вай ба нафъи ҷомеа ва рушди умумӣ равона мегардад, ҳамчунин подоши худро аз ҷониби Худо ҳам дармеёбад, хоҳ вай омӯзгор, олим, санъаткор, донишҷӯ, соҳибкор, корманди давлатӣ, суд, прокурор, деҳкон, муҳосиб ва ғайраҳо бошад. Чун сухан дар бораи миллате меравад, ки зери таъсири бегонагон талафоти зиёдеро аз сар гузаронидааст, инчунин бинобар бетарафӣ, саҳлангорӣ ва худкомагии баъзе аз афроди миллат, имрӯз месазад, ки барои ҳифз ва таҳкими мавқеъву манзалати худ фаъолу ҳушёр бошем.

Маҳз бо чунин равиши амалӣ, на ба тариқи шиорпартоӣ, фард бо дарки амиқи худшиносии миллӣ амал мекунад, зеро худшиносии миллӣ дар ин маврид ҳамчун масъулияти иҷтимоӣ ва эҳсос ва дарки тааллуқ ба сарнавишти умумии миллат зуҳур меёбад. Ҳар гоҳ худшиносии миллӣ ба амал пайваст набошад, муаррифии миллат дар заминаи ҳастии арзанда ва вокеии он сурат нагирад, он моҳияти худро гум карда, ба шакли соф идеологӣ ва ё манипулятивӣ табдил меёбад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества/ пер.с англ..- М.:Весь мир , 2004.- 188 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Пер. с нем.-М.: Прогресс-традиция, 2001.- 304 с.
3. Бурдье П. Очерк теории практики/пер.с франц.-СПб.: Алетейя , 2001.-320 с.
4. Гегель Г.В.Ф Философия истории/пер.с нем.-М.:Мысль, 1993.- 479 с.
5. Джураев А.Х. Феномен культуры: история и теория.- Худжанд: Хуросон, 2022- 200 с.
6. Кастельс М. Власть идентичности/ пер. с англ..- М.: ГУ ВШЭ,2000.-584 с.
7. Попов Е.А. Культура как объект исследования в современном социогуманитарно знании: проблема выживаемости категории// Философия культуры.-2015, .№10.- С.1504-1511
8. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ// Ҳомии омӯзгор.№ 12(197, 25 декабри соли 2025.- С. 1-6
9. Смит Э .Д. Национальная идентичность: монография,пер.с англ.- Рино: University of Nevada Press, 1991/- 227 с.
10. Смит Э.Д. Национализм и модернизм/пер. с англ.-М.: Праксис , 2004,-432 с.
11. Эриксон Э.Х. Идентичность: Юность и кризис: монография/ пер. с анг.- М.: Прогресс, 1996.-344 с.

ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ ДАР ШИНОХТИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ

Солиҷонов Р.
доктори илмҳои фалсафа, профессори кафедраи ҷомеашиносии ДИС ДДТТ

Дар мақолаи мазкур мавзуи истиқлоли давлати дар шинохти Пешвои миллат мавриди таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ қарор дода шудааст. Дар мақола зикр гаштаасти, ки вожаи «истиқлол» дар фарҳангҳо ба маънои мустақил, мухтор, соҳибихтиёр ва бе дахолат, бо фикру ақидаҳои худ анҷом додани нақшаҳои хеш таъбир гаштааст. Соҳибистиқлол будан ин маъноро дорад, ки давлат ё халқ, новобаста аз қарор ё фикри дигар давлату халқиятҳо, хостаҳои худро мустақилан амалӣ мегардонад. Вале ба андешаи Пешвои миллат мафҳуми истиқлол сермаъно ва бисёрҷанба ҳисобида, онро фарогиртар маънидод менамоянд. Пешвои миллат лар асарҳою ҳидоятномаҳои дар бораи истиқлол андешаронӣ намуда, онро ҳачун "тӯҳфа" қабул надоранд, балки тафсири воқеоти гузашта, шарҳи вазъи кунунии сохти давлатдорӣ ва дар ҳамин замина онро ҳамчун раванди объективии инкишофи ҷомеаи Тоҷикистон таъбир менамоянд

***Калидвожаҳо**: Пешвои миллат, истиқлол, сифати миллат, руҳи миллат, ҳуввияти миллӣҷлосия, миллат, ваҳдат, Ваҳдати миллӣ, ризоияти миллӣ, сулҳ, суботи иҷтимоӣ.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ В ОСМЫСЛНИИ ЛИДЕР НАЦИИ

Солиджонов Р.
доктор философских наук, профессор кафедры "Общественные науки" ИЭТ ТГУК

В данной статье тема государственной независимости в осмыслении Лидера нации подвергается социально-философскому анализу. В статье отмечается, что в словарях термин «независимость» трактуется как самостоятельность, суверенитет, обладание собственной властью и осуществление своих планов без какого-либо внешнего вмешательства, на основе собственных взглядов и убеждений. Быть независимым означает, что государство или народ, вне зависимости от решений и мнений других государств и народов, самостоятельно реализует свои устремления. Однако, по мнению Лидера нации, понятие независимости является многозначным и многогранным, и он трактует его более широко. Лидер нации в своих произведениях и наставлениях, посвящённых независимости, подчёркивает, что не воспринимает её как «дар», а рассматривает как объяснение произошедших в прошлом событий, характеристику современного состояния государственного устройства и, на этой основе, как объективный процесс развития общества Таджикистана. Такие понятия, как «национальная идентичность», «национальные ценности», «самопознание», «личностное самосознание», «национальная гордость», «патриотизм», «осознание гражданской ответственности», «воплощение исторических идеалов и устремлений», «национальная культура» являются важными составляющими понятия не зависимости.

***Ключевые слова:** Лидер нации, суверенитет, сессия, нация, елинство, национальное единство, национальное согласие.*

STATE IYDEPENDENCE IN THE VISION OF LEADER OF THE NATION

Solijonov R.
Doktor of pholosohy, professor of the Department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan

This article presents a socio-philosophical analysis of the concept of state independence as understood by the Leader of the Nation. The article notes that in dictionaries the term "independence" is defined as autonomy, sovereignty, possessing one's own authority, and carrying out one's plans without external interference, based on one's own views and beliefs. To be independent means that a state or a nation, regardless of the decisions or opinions of other states and peoples, implements its aspirations autonomously. However, according to the Leader of the Nation, the concept of independence is multifaceted and multidimensional, and he interprets it in a broader sense. In his works and guidance related to independence, the Leader of the Nation emphasizes that he does not view independence as a "gift," but rather as an interpretation of past events, a characterization of the current state of governance, and, on this basis, as an objective process of the development of Tajik society. Such concepts as "national identity," "national values," "national self-awareness," "personal self-consciousness," "national pride," "patriotism," "awareness of civic responsibility," "embodiment of historical ideals and aspirations," and "national culture" are considered essential components of the concept of independence.

Keywords: *Leader of the Nation, Independence, Session, Nation, Unity, National Consensus, Peace, Social Stability,*

Миллати тоҷик баъд аз чанд моҳ яке аз санаҳои муҳими сиёсӣ ва таърихӣ 35 –солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҷлил менамоянд. Албатта 35 сол аз лиҳози таърихи он қадар вақти тулонӣ нест, вале барои мо тоҷикон ин як давраи пурталотуми равандҳои иҷтимоӣ буда, миллати моро бори дигар аз санҷиши хорошикани замона гузаронида, бадхоҳон хостанд миллатро бори дигар аз дами теғи таасуби динию мазҳабӣ гузарононад, Аммо мисли ҳазорсолаҳои пешин онҳо натавонистанд, руҳи шикастнопазири миллатамонро ба нестӣ баранд, марзу буми муқаддаси онро қисмат намуда, тибқи хостаҳояшон ҳукмронӣ намоянд. Дар ин робита, агар ҷоиз бошад, аз ин минбар иброз доштан ҷоиз аст, ки миллати мо дар асл ҳам худоназаркарда будааст, зеро дар ҳар як лаҳзаҳои тақдирсози миллат, ба ибораи файласуфи англис Т. Карелейль, ҷомеашиноси амрикоӣ С. Хук "қаҳрамонҳои ҳақиқӣ" - е рӯйи саҳнаи сиёсат меомаданд, ки аз рӯйи фалсафаи инсонгаройӣ амал намуда, тибқи гуфтори "бо дӯстон мурувват, бо душманон мадоро" амал карда, миллатро ба шоҳроҳи бунёдкориву созандагӣ ҳидоят менамуданд. Ҳоло дар садаи 5-6 пеш аз милод Куруши Кабир ҳидоят карда буд: "Ман барои ҳама мардум ҷомеаи ором фароҳам сохтам ва сулҳу оромишро ба тамои мардум ато кардам"; баъди ҳазорсолаҳо вақте ба сари давлати бузурги Сомониён таҳдиду хатар ба миён омад, Исмоили Сомонӣ чунин гуфт: "*То ки ман зиндаам, манам девори Қалъаи Бухоро!"* Баъди боз ҳазор соли дигар вақте хоинони миллат ба сари миллатамон ҷанги шаҳрвандиро бор карданд, фарзанди сарсупурдаи миллат Эмомалӣ Раҳмон ба рӯйи саҳнаи сиёсат омада гуфтанд: Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу тачрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гул-

гулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам... ва агар лозим шавад ҷони худро қурбон мекунам... *“Ман ба шумо сулҳ меоварам.”* [8]

Матлаб аз овардани ин иқтибосҳо аз он иборат аст, ки маҳз хизматҳои ин шахсиятҳои баргузидаи сиёсию фарҳангии миллатамон имконият фароҳам оварданд, ки мо тадриҷан ба истиқлоли комил расидем. Бинобар ҳамин ҳам месазад, ки мо таърихи сайъи истиқлолхоҳии мардуми худро пайваста бо ному корнамоиҳои ҷавидонаи ҳамин абардмардҳо алоқаманд намоем ва собиқаи тӯлонии ҷоннисориҳои миллатамонро дар ин роҳ ба гӯшаи фаромӯши насупорем, зеро истиқлоли мо дар таърих решаҳои чуқур дошта, 9 сентябри солии 1992 баъди ҳазорсолаҳо дар шаклу мазмуни нав эҳё гашт.

Истиқлол чист? Вожаи «истиқлол» дар фарҳангҳо ба маънои мустақил, мухтор, соҳибихтиёр ва бе дахолат, бо фикру ақидаҳои худ анҷом додани идоракунии ҷомеа аст, яъне соҳибистиқлол будан ин маъноро дорад, ки давлат ё халқ, новобаста аз қарор ё фикри дигар давлату халқиятҳо, хостаҳои худро мустақилан амалӣ мегардонад. Бояд зикр кард, ки консепсияи истиқлол бори аввал дар асри XVI аз ҷониби файласуф ва ҳуқуқшиноси фаронсавӣ Жан Боден матраҳ гашта, ӯ давлатро ҳамчун фактори асосии истиқлол муайян намудааст.[9] Дар асрҳои XVII–XVIII аз ҷониби Т.Гоббс, Ҷ. Локк, Ш.Монтескё, Т. Кампанелла меъёрҳои он возеҳтар корбаст гаштааст.

Дар адабиёти муосир шарҳи мухталифи вожаи “истиқлол” – ро воҳӯрдан мумкин аст. Аз ҷумла, зикр мегардад, ки “Истиқлол – ҳокимияти олӣ ва бемаҳдуд, соҳибихтиёрии давлат дар корҳои хориҷию дохилист.”[10] Ин таъриф се ҷанбаи муҳими падидаи истиқлолро дар бар гирифтааст:

Қудрати қабули қарор ва пешбурди сиёсати мустақил;

Монополияи ҳокимият;

қудрати истифодаи фишанги маҷбурнамоию зӯрӣ дар ҳудуди муайян.[11]

Бояд зикр кард, ки чунин таъбири мафҳуми “Истиқлол” бештар ҷанбаҳои сиёсию ҳуқуқии онро ифода менамояд. Вале аз лиҳози фалсафи мафҳуми “истиқлолият” маънои фарогир дорад. Он нафақат вазъи кунунии миллат, балки роҳи дуру дарози тайкардаи онро баҳри ба даст овардани соҳибихтиёриро низ дар худ таҷассум менамояд. Асосгузори ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронӣ ва асарҳояшон падидаи истиқлолро дар ҳамин масир шинохта ба таври сареҳ таъкид намудаанд, ки “Истиқлолияти мардуми тоҷик решаи қадимаву устувори маънавӣ дорад ва ибтидои давлатдории мо ба аҳди Каёниён рафта мерасад”.[12]

Дар ин робита тазаккур додан зарур аст, ки фалсафаи иҷтимоӣ низомҳои иҷтимоию сиёсиро дар ҳолати динамикӣ, пӯё инкишофёбанда меомӯзад. Вобаста ба ин, дар ин ҷо мафҳумҳои қолабӣ, шахшуда ва ба ҳама давру замон созгор буда ҷой надоранд. Мафҳуми “истиқлол” низ аз ин қонунмандии маърифати иҷтимоӣ орӣ нест, яъне вай равандҳои ихтилофноку пуртазод, арзишҳои таърихӣ, сиёсию иҷтимоӣ, ахлоқ ва ҳамчунин иртиботу мавқегириҳои аъзоёни ҷомеаро нисбат ба давлат ва оини давлатдорӣ дар бар гирифта, торафт

[8] Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2017. – С. 8-9).

[9] Bodin Jean. The Six Books of Commenweal. Cambridge, 1962. P. 84.

[10] Идиев Х.У. Тоҷикистон дар масири тағйиротҳои иҷтимоӣ. – Душанбе: 2016, -С.10

[11] Ҳамон ҷо. -С.10

[12] Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2017. – С. 7).

ғанитар мегардад. Бо назардошти ҳамин нукта, Пешвои миллат мафҳуми “истиқлол” - ро ҳамчун категорияи системавӣ баррасӣ менамоянд ва чунин мафҳумҳоро ба мисли ”ҳуввияти миллӣ”, “худшиносии миллӣ”, “худогоҳию эҳсоси ватандорӣ”, “ғурури миллӣ”, “донистан ва арҷгузорӣ ба фарҳанги миллӣ”, дар замони соҳибистиқлолӣ арзи вуҷуд намуданд, ба сифати унсурҳои муҳимтарини мафҳуми истиқлол арзёбӣ менамоянд. Ҳамзамон барои мушаххасгардонии маънии мафҳуми мазкур Пешвои миллат арзишҳои умумимиллӣ ва умумибашарии «Ватан», «миллат» ва «ваҳдат»-ро, ки аз ҷиҳати семантикӣ ҳамрадифи «истиқлол» мебошанд, истифода менамоянд”. [13] Пешвои миллат ҳини суханрониҳояшон доимо ҳидоят менамоянд, ки то он даме, ки ҳар як фарди ҷомеа ба асл ва моҳияти ин арзишҳои воло сарфаҳм наравад, истиқлоле, ки мо ба даст овардем, осебпазир боқӣ мемонад.

Ғояи дигаре, ки Сарвари давлат таъкид менамоянд, ин тавъам будан мафҳумҳои “Ваҳдат” ва “Истиқлол” мебошад, Дар андешарониҳои Пешвои миллат ин ду мафҳум ҳамчун арзиши меҳварӣ ва калидӣ истифода мегарданд. Ба андешаи мо, чунин арзёбӣ илман асоснок ва созгори тафаккури мантиқӣ мебошад, зеро ваҳдат дар таҷрибаи оини давлатдории ҷаҳони муосир бозёфти нодирест, ки бисёр миллатҳову давлатҳо, ҳатто онҳое, ки худро абарқудрат меҳисобанд, насиб нагаштааст. Вале миллати тоҷик дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI дар заминаи фарҳанги таҳаммулпарзрӣ ва сулҳҷӯёнаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ҷанги ҳалокатбори таҳмилии шаҳрвандиро паси сар намуда, модели нави ҳалли зиддият ва низоҳои иҷтимоиро бунёд гузошт, ки онро имрӯз ҷаҳониён ҳамчун мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон шинохтаанд.

Омӯзишу таҳлили мавзуи баррасишаванда собит менамояд, ки шинохти истиқлолияти давлатӣ аз ҷонибӣ Пешвои миллат решаҳои амиқи онтологӣ, гносеологӣ ва аксиологиро дорост. Ҷанбаи онтологии таълимоти Пешвои миллат дар он зуҳур меёбад, ки он кас ҳамеша мекӯшанд, ки ба умқи масъала, ҷиҳатҳои моҳиятии истиқлоли давлатӣ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Дар ин робита, бояд зикр кард, ки истиқлоли давлатиро он кас, тавре баъзан ба гӯш мерсад, “туҳфаи тақдир” намеҳисобанд, балки онро ҳамчун натиҷаи муборизаи шадиди сиёсӣ, мафкуравӣ, илмиву адабии фарзандони фарзонаи миллат меҳисобанд. Агар С.Айнӣ, аллома Б.Ғафуров, А.Лоҳутӣ ва дигарон заминаи маънавӣ, илмиву фарҳангии истиқлолро асос гузошта бошанд, Нусратулло Махсум, Шириншоҳ Шотемур ва дигарон дар раванди муборизаи шадиди мафкуравӣ пойдевори сиёсии истиқлоли давлатиро гузоштанд.

Ҷанбаи гносеологии ҳидоятҳои Пешвои миллатро тарзу усулҳои шинохти истиқлоли давлатӣ ташкил медиҳанд. Дар ин қисмати таълимоти Пешвои миллат, масъалаҳои омӯхтан ва донистани таърихи миллат, бегонапарстӣ, тақлидкории бархе аъзоёни ҷомеа ба риштаи қазоват кашида мешавад. Ин нуктаро мавсуф дар китоби бунёдиашон “Тоҷикон дар оинаи таърих”. (Аз Ориён то Сомониён) ба таври возеҳ баён намудаанд. “Агар мо аз роҳи тайкардаи пур аз шебу фарози миллати худ огоҳии нисбатан пурра медоштем ва аз хатоҳои содирнамудаи ниёгонамон сабақ мегирифтем, шояд тӯфони офатбори ҷанги шаҳрвандӣ, ки мо ба он дучор омадем, чунин ранги фоҷиавӣ намегирифт... То хотираи қавии таърихиро, ки дар осори фарҳангиву илмии бостон маҳфуз аст, ҷомеа аз худ накунад, аз хираду заковати гузаштагон баҳраманд нашавад, дар тамоми риштаҳои зиндагӣ ба дастовардҳои дилхоҳ ноил шуда наметавонад.”[14] Дар идомаи ин андешаҳо Пешвои миллат таъкид менамоянд, ки дар ҷараёни тулонии таърихӣ арзишҳои миллати мо нуфузи тамаддун ва фарҳанги истилогарони аҷнабӣ

[13] Ятимов. С.Асарҳо. Ҷилди 5. Хирадсолорӣ ва оини давлатдорӣ. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – С. 39
[14] Эмомалӣ Раҳмон. Масъулият дар назди замон. - Душанбе, 2002. С.43

борҳо боло гирифта, раванди бегонапарастӣ ва носипосӣ нисбат ба арзишҳои миллӣ ва фарҳанги деринаи ниёгон, алалхусус қадр накардани рӯҳи бузурги фарзандони бузурги миллат моро борҳо ба кӯчаи сарбастаи тангназариҳо ва парастиши кӯр-кӯронаи фарҳанги аҷнабиён бурдааст. Ин нуктаро Пешвои миллат беҳуда таъкид накардаанд, чунки имрӯз, ки мо соҳибистиқлол шудему давлати миллии худро бунёд менамоем, зуҳуроти бегонапарастӣ бо шаклу мазмуни дигар, дар либосу ҷомеаи нав ҷилва намуда, пояҳои маънавии истиқлоли давлатиамонро таккон медиҳад. Аз ин лиҳоз, мувофиқи таъкиди Пешвои миллат, зарур аст, ки насли ҷавон ба омӯхтани таърих, адабиёт ва фалсафаи қадими худ фаро гирифта шавад. Хотиррасон менамоянд, ки панду ҳикмати гузаштагони мо на танҳо барои миллати тоҷик, балки дар ғанӣ гардонидани афкори пурҳикмати умумибашарӣ саҳми босазои худро гузоштаанд.

Чархи гардуни таърих моро ҳарчӣ аз рӯзҳои даҳшатбори солҳои 90-ум дур мебарад ва мо дар остонаи 35 солагии Истиқлолӣ давлатӣ қарор дорем, қадру қиммати истиқлолу ваҳдати миллиро бештар эҳсос менамоем. Чунин дарки падидаи мазкур аз як иараф ба таъмини сулҳу ризоият ва рушди муназзаму устувори ҷамъият вобаста бошад, аз тарафи дигар ба вазъи ноустувор ва даҳшатовари низоми ҷаҳони муосир марбут аст.

Арзишмандтарин неъмати даврони Истиқлол ин буд, ки дар тӯли ин солҳо Тоҷикистон чун мурғи ҳумо бо сарварии фарзанди фарзонаи миллат, Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз хокистар эҳё гашт. Шаҳру деҳоти ба коми оташрафта аз нав қомат афрӯхт, мардуми гурезаю ҷангзада ба Ватан баргашт, соҳиби сарпаноҳ шуд, садҳо иншоотҳои бузурги аср бунёд гашта, симои Ватани маҳбуб куллан дигаргун шуд.

Бешубҳа, ибтидои ҳамаи дастовардҳои ҷумҳурӣ ба қарорҳои қабулнамудаи Иҷлосияи XVI - уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста мебошад, ки бесабаб онро «Иҷлосияи тақдирсоз» намегӯянд. Муҳимтарин лаҳзаи кори Иҷлосияи мазкур дар он буд, ки вай шахсиятеро дар симои Эмомалӣ Раҳмон сари қудрат оварда, ки он кас тавонистанд маҷрои таърихи навини тоҷиконро ба самти росту дуруст нигаронида, пеши роҳи фаноёбии давлатро гиранд, миллатро сарҷамъ намуда, ба сулҳу субот оваранд. Ба даст овардани сулҳу ваҳдат ва ризоияти миллӣ натиҷаи амалӣ гаштани фарҳанги таҳаммулпазиронаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон буда, дар таърихи башарият бесобиқа мебошад.

Яке аз саҳми бузургу мондагори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки дар давоми 35- соли Истиқлоли давлатӣ эшон тавонистанд як мактаби нав, муосир, таҳаммулпазир ва сулҳофаринро бунёд намоянд. Маҳз ҳамин қолаби нави давлатдорӣ буд, ки Тоҷикистон аз нобудӣ наҷот ёфт, тоҷикон хатари нобудиро паси сар гузошта, амнияти хешро дар ҷомеаи пуртаҳлукаи имрӯзаи ҷаҳон ҳифз карда, сарзамини маҳбубро сол аз сол ободу зебо менамоянд. Бинобар ин, месазад гӯем, ки Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз чеҳраи баргузидаи сиёсӣ, эҳёкунандаи миллати тоҷик, бунёдгузори таъриху фарҳанги муосири тоҷик, наҷотбахши тамомияти арзӣ, таъминкунандаи ваҳдат ва ризоияти миллӣ, амнияту суботи ҷомеа, муаррифкунандаи забон, арзиш, муқаддасот, мардонагӣ, футувват ва фазилати шоистаи мардуми тоҷикро дар худ таҷассум менамоянд. Дар ин росто, мавриди зикр аст, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нафақат бо бунёдкориву созандагиашон дар дохили кишвар, балки берун аз марзҳои он маълуму машҳур гаштаанд. Аз ҷониби коршиносон ва нухбагони сиёсӣ Президенти Тоҷикистон, Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон борҳо ҳамчун сиёсатмадори баргузидаи ҷаҳонӣ эътироф гашта, қадр карда шудаанд.

Омӯзиш ва таҳлили таҷрибаи 35-солаи давлатдории Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нишон медиҳад, ки ба сари қудрат омадан ва ба сифати Пешвои миллат эътироф гаштани он кас ҳодисаи тасодуфӣ набуда, балки ифодаи қонунии рушди ҷомеа дар шароити нави давлатсозӣ мебошад. Таҷрибаи як қатор мамлакатҳои Ғарб собит менамояд, ки даврaҳои муайяни рушди онҳо, паси сар намудани инқирозҳо, буҳронҳои молиявию иқтисодӣ ва буҳронҳои сиёсӣ бо номи сиёсатмадорони алоҳида алоқаманд мебошад.

Вобаста ба ин, раванди таҳқиқот возеҳан нишон дод, ки ба арсаи сиёсат ва давлатдории навини тоҷикон қадамгузории Пешвои муаззами миллат - Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шахсияте, ки нисбат ба дигарҳо дарду доғи мардумро бештару хубтар эҳсос менамуданд, дар барқарор намудани сулҳу субот, давлату давлатдории миллии тоҷикон, таъмини якпорчагии давлат ҳодисаи тасодуфӣ набудааст.

Таҳқиқи мазмуну мундариҷа ва ҷойгоҳи сиёсати хирадсолорона ва маорифпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нишон медиҳад, ки нақши он кас дар ташаккули худшиносии миллӣ муассир аст.

Тоҷикистони имрӯза давлати тавсеаёбанда мебошад, мо акнун рӯй ба саноатикунонии кишвар овардем, аммо имрӯз маҳз дар натиҷаи сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллатамон, тоҷиконро ҳамчун миллати фарҳангсолору тамаддунсоз мешиносанд. Ҳикмати ахлоқии оини зардуштия «пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек», ки имрӯз сиёсатмадорон ва мутафаккирони ҷаҳон гаштаю баргашта ба он рӯ меоранд, мисраъҳои безаволи Саъдии бузург «Бани одам аъзои якдигаранд», ки дар пештоқи СММ бо ҳарфҳои заррин сабт гаштааст, суханони Мирзо Турсунзода «Ваҳдати рӯи ҷаҳонро гум макун», ҳадисҳои пандомезонаи сарвари мазҳаби ҳанафиён Абуҳанифа ибни Собит дар бораи фарҳанги таҳаммулпазирӣ ва муросою мадоро аз он шаҳодат медиҳанд, ки имрӯз тоҷиконро маҳз бо ана ҳамин фарҳанги оламгираш мешиносанд. Хизмати мондагори Пешвои миллат ин маврид дар он аст, ки бо ташаббуси он кас Иди миллиамон - Наврӯз ҷаҳонӣ гашт, жанри мусиқии «Шашмақом», «Фалак» ҳамчун боигарии ғайримоддии миллати тоҷик аз ҷониби Созмони умумиҷаҳонии ЮНЕСКО-и СММ ба рӯйхати ёдгории беназири таърихии умумиҷаҳонӣ ворид гардиданд. Ёдгориҳои таърихии шаҳраки Саразм, қалъаи Ҳулбук, Тахти сангин ва даҳҳо осорҳои қадими таърихӣ собит менамоянд, ки тоҷикон таърихи на камтар аз 6000 -сола доранд. Амалҳои ибратомӯзи Пешвои миллат дар ин ҷода инсонро водор менамоянд, фикр кунад, ки ин ҷоннисориҳо баҳри чӣ, ба кадом хотир аст? Ба ин савол худи Пешвои миллат чунин ҷавоб гуфтаанд: «Таҷриба ва мероси бузургони гузаштаи мо, бидуни шак, таҷаллии барҷастаи рисолати наҷиб ва таърихӣ буда, корномаи онҳо саҳми бузурге дар раванди бепоёни инсонсозӣ ва маънависозии ҷомеа маҳсуб меёбад, ки моро ба шоҳкориҳои бузург даъват менамояд».

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих (Аз Ориён то Сомониён). Китоби 1,2,3,4. - Душанбе: Ирфон, 2019.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Бо роҳи ваҳдат ва бунёдкориҳо. - Душанбе: Ирфон, 1996.
3. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат.Ҷ.14. - Душанбе: Ирфон, 2017.
4. Эмомалӣ Раҳмонов. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз се ҷилд.Ҷилди 2. - Душанбе: Ирфон, 2000.
5. Раҳмонов Э. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. / Э. Раҳмонов. - Душанбе: 2006.

6. Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2005 – 2023) Манбаи дастрасии Паёмҳо: Хадамоти матбуоти Президенти Тоҷикистон. http://prezident.tj

7. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: 2016,

8. Абдуфаттоҳ Шарифзода. Саймурод Фаттоев. Эмомалӣ Раҳмон -наҷотбахши миллат. Китоби 1. - Душанбе: Ирфон, 2011.

9. Ғафуров Б. Ғ. Тоҷикон. Иборат аз ду қисм. - Душанбе: Ирфон, 1998.

10. Раҳматулоев А.Э., Шарифов Ф.М. Заминаҳои иҷтимоӣ- ҳуқуқии ташаккули давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон – Душанбе: Эр-граф. - 2012. – 78 с.;

ПОЛИТИЧЕСКИЙ СУВЕРЕНИТЕТ КАК ЦЕННОСТЬ В СИСТЕМЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Турсунов Ф.А.
к.ф.н., доцент кафедры «Философии и истории»
Сибирского университета потребительской кооперации
farrukh.tursunov@inbox.ru

В статье рассматривается политический суверенитет как ценность в системе межгосударственных отношений. Подчеркивается, что в условиях глобализации происходит существенная модификация представлений, и традиционное понимание государства. Однако в любом случае, государство может считаться суверенным только в том случае, когда политическая система защищает интересы народа. В данном контексте независимость выступает как политическая ценность.

Ключевые слова: *политический суверенитет, система межгосударственных отношений, суверенные права, глобализация, международное право, независимость государства.*

СОҲИБИХТИЁРИИ СИЁСӢ ҲАМЧУН АРЗИШ ДАР НИЗОМИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНИДАВЛАТӢ

Турсунов Ф.А.
номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи «Фалсафа ва таърих»-и
Донишгоҳи сибирии кооператсияи истеъмолӣ
farrukh.tursunov@inbox.ru

Мақолаи мазкур соҳибихтиёрии сиёсиро чун арзиш дар низоми муносибатҳои байнидавлатӣ баррасӣ мекунад. Таъкид мешавад, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ тағиребии назарраси тасаввурот ва фаҳмиши анъанавии давлат ба амал омадааст. Аммо дар ҳар сурат, давлат он гоҳ метавонад соҳибихтиёр махсуб гардад, мавриде, ки низоми сиесӣ дар ҳифзи манфиатҳои мардум аст. Дар ин замина мустақилият чун арзиши сиесӣ баромад мекунад.

Калидвожаҳо: *соҳибихтиерии сиёсӣ, низоми муносибатҳои байнидавлатӣ, ҳуқуқҳои соҳибихтиёрӣ, ҷаҳонишавӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, истиқлолияти давлатӣ.*

POLITICAL SOVEREIGNTY AS A VALUE IN THE SYSTEM OF INTERSTATE RELATIONS

Tursunov F.A.
Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Associate Professor, Department of Philosophy and History, Siberian University of Consumer Cooperation.

The article examines political sovereignty as a value in the system of interstate relations. It emphasizes that in the context of globalization, there is a significant modification of perceptions and the traditional understanding of the state. However, in any case, a state can be considered sovereign only if its political system protects the interests of its people. In this context, independence is a political value.

Keywords: *political sovereignty, system of interstate relations, sovereign rights, globalization, international law, and state independence.*

На современном этапе, государства независимо от уровня прогресса, обладают системой ценностей, которые выступают основополагающими факторами устойчивости страны и ее развития. К таковым относятся: состояние народонаселения, территория, государственная идея и государственная символика, отражающие наличие национального самосознания, обычаи и традиции в обществе и многие другие факторы. Особое место среди них занимает суверенитет государства. Суверенитет –в переводе с французского языка означает верховная власть и подразумевает верховенство и независимость власти. Это одно из важнейших международных прав, закрепленное на принципе суверенного равенства стран-участниц, лежащее наряду с другими правами в основе демократических отношений в Уставе ООН и других международных актах.

Актуальность данного вопроса заключается в том, что в условиях глобализации политический суверенитет, означающий независимость государства является одним из основополагающих его признаков. Однако, условная «передача» государством суверенных прав международным организациям на условиях договора на мировой арене - так называемый «международный суверенитет» не ведет к ограничению суверенитета государства, отсюда с учетом этих факторов государству необходимо выстраивать свою прагматичную политику. Успешное решение данного вопроса в немалой степени зависит от дальнейшего конструктивного выстраивания отношений государства с наднациональными международными организациями.

Справедливости ради, следует отметить, что если в условиях глобализации происходит относительное ослабление политической субъектности государства, то как показывает современная история в процессе деглобализации происходящие события «способны повернуть этот процесс вспять» [3, с.249].

Вопросам политического суверенитета как ценности в системе межгосударственных отношений посвящены работы таких мыслителей, как П.Н. Бирюкова, Л. В. Королёвой, И.И. Лукашук, М.Н Марченко, И.Ф Мачина, А.В. Торкунова, Р. Хаас, М. Хардг и др. [2,3,4,5,6,7,9,10].

Хотя вопросы политического суверенитета достаточно разработаны, вопросы политического суверенитета как ценности в системе межгосударственных отношений требуют более тщательного анализа. Отсюда, вектор нашего исследования направлен именно на решение поставленного вопроса.

Синтез эвристического и конструктивистского подходов, общенаучных – диалектический, анализа, синтеза и частнонаучных –сравнительно - правовой, формально - юридический методов в рассмотрении общественных процессов, соблюдение принципов объективности и преемственности в общественном развитии явились основой методологии нашей работы.

В разработку теории политического суверенитета свой вклад внес французский идеолог Ж. Боден, определявший суверенную власть государства как абсолютную и постоянную [6, с.71]. В свою очередь Г. Гроций отделил суверенитет государства от суверенитета конкретного носителя государственной власти и совокупности конкретных его прав. М.Н. Марченко трактует суверенитет как специфический признак государства, выражающий верховенство государственной власти по отношению ко всем иным организациям и лицам в стране и независимость ее в сфере взаимоотношений данного государства с другими государствами [5, с. 126].

Политический суверенитет – это ценность, которая проявляется в независимости, самостоятельности и отсутствии подчинённости нации, народа, государства или страны. Это понятие связано с политическими ценностями – предпочтительным признанием субъектами политики значимости тех или иных явлений, процессов и норм политической жизни, закреплённых их социально - политическим опытом. В работе А. В. Торкунова подчеркивается, что «понятие суверенитет охватывает не только экономику, политику и цифровизацию, но также сферу ценностей» [8, с.18].

Суверенитет определяет существование государства. Этот принцип закреплен в конституции многих стран, в том числе и в конституции Республики Таджикистан, а также в международных документах.

Категория суверенитет изучается исследователями с времен античности до наших дней и наделяют его различным смыслом и содержанием. Отсюда, для точного уяснения, данную категорию стоит рассматривать в трех уровнях: народный, национальный и государственный суверенитет. В них можно выделить объединяющий признак: верховное право народа, государства или нации на определение своей судьбы и выражение власти.

Для современной политической и правовой науки характерно комплексное переосмысление, как самого понятия суверенитета, так и его содержания и процессов реализации. Это явление обусловлено формированием нового мирового политического сообщества и уточнением пределов частных суверенитетов конкретных государств, принципов их взаимоотношений друг с другом.

На уровень политической независимости как ценности отношения влияют, прежде всего, политическая система общества. В условиях глобализации происходит существенная модификация представлений, и традиционное понимание государства. Однако в любом случае, государство может считаться суверенным только в том случае, когда политическая система защищает интересы народа. В данном контексте независимость выступает как политическая ценность.

Признаками самостоятельности политического суверенитета являются способность самостоятельно определять цели, задачи и методы их достижения, свобода выбора того или

иного политического курса, самостоятельно без чуждого воздействия решать свои внутренние и международные вопросы, способность решать вопросы и проблемы своими ресурсами.

Согласно мнению Н. Г. Александрова суверенитет – это возможность самостоятельно решать внутренние и внешние дела с соблюдением общепризнанных норм международного права. Суверенное государство не подчиняется какой-либо другой власти как внутри, так и вне его границ [7, с. 238].

В международном праве политическая независимость государств рассматривается в двух измерениях. Общепризнанным в настоящее время является понимание суверенитета, выдвинутое немецким ученым Г. Гегелем. Согласно этому, суверенитет делится на внутреннюю и внешнюю составляющие. Государство обладает единой волей на внутренней арене, что проявляется в установлении его законов –внутреннего государственного права. Концепция внешнего суверенитета заключается в том, что такая единая воля государства проявляется в его отношениях с другими государствами.

Внутренняя независимость – регулирует внутренние общественные отношения, суверенитет у государства предполагает во внутренней жизни страны верховенство правительства и формируемых им административных структур, а международное право не может регулировать внутригосударственные отношения. Внешняя независимость проявляется во взаимоотношениях с другими государствами, государство свободно, независимо от других государств, осуществляет внешнеполитическую деятельность в рамках международных обязательств.

Внутренний и внешний суверенитет государства должен укрепляться и поддерживаться государством. Изучение понятия суверенитета, рассмотрение данного явления как традиционной и основной, неотъемлемой черты государства, которая не может быть изменена, несмотря на появление новых форм международного сотрудничества, государственных образований, принципиально важно в современном мире, когда от укрепления независимости государства напрямую зависят мирное развитие и безопасность цивилизации.

Категория политический суверенитет в современных условиях приобретает особое значение. В процессе глобализации и унификации наблюдается такой тренд, что некоторые государства стремятся навязывать свое видение миропорядка и «демократии», и в то же время можем наблюдать стремление народов сохранять свою национальную идентичность, особенности своей культуры и мировоззрения в рамках государственных устройств. В этом контексте, как верно отмечает Ричарт Хаас «указание на то, что внешние силы имеют право и даже обязаны вмешиваться с целью помочь людям, сталкиваются с грубой силой правительства или группы сограждан» [9, с.162].

Однако есть авторы, которые не согласны с данным мнением. Они считают, что государственный суверенитет не справляется с глобальным хаосом, следовательно, необходим новый суверенитет, отвечающий нормам демократии. Поэтому «первой и главной задачей является разрушение суверенитета ради утверждения демократии» [10, с. 426]. Другие авторы предлагают ограничить суверенитет, либо сводят его на нет.

Важнейшими принципами международного права считаются принципы суверенного равенства государств и невмешательства одного государства во внутренние дела другого, независимо от форм правления, внутренней политики, их размеров и уровня влияния на мировое сообщество [1, с.192].

Особо следует подчеркнуть, что политическая независимость является динамичным явлением – с изменением общественных отношений происходит переоценка ценностей, в результате которых много из того, что считалось абсолютным и непреложным, обесценивается, и, наоборот, новые феномены общественного бытия порождают новые политические ценности. Фактором мобилизации общества служит консолидирующая идея о независимости, которая приводит в движение общество и различные социальные группы на достижение общей цели. Формирование идеи независимости формируется в духе плюрализма мнений и свободы совести, характерных для независимой нации. В этом плане, политическая традиция выступает как передача и закрепление значимого для граждан опыта прошлого в политической жизни сегодняшних и последующих поколений.

Необходимо отметить, что процессы глобализации вносят свои коррективы в понимание сущности суверенитета государства. Так, Э.А. Калинина полагает, что в контексте технико – экономической глобализации происходит изменение статуса суверенитета отдельных государств, в частности приспособление права должно учитывать изменившийся статус государства [2, с. 137].

Глобализация в целом способствует изменению и сокращению суверенных полномочий государств, и при этом процесс является двусторонним: с одной стороны, усиливаются факторы, объективно уменьшающие суверенитет стран, а с другой – большинство государств добровольно и сознательно идут на его ограничение.

С точки зрения географического положения, и с учетом ситуации в Центральной Азии – Таджикистан находится в поле зрения интересов мировых держав. В связи с возможными угрозами и нестабильной ситуацией в современном мире, а также с целью обеспечения безопасности и развития нашей родины, важнейшей задачей каждого гражданина страны является защита государственной независимости, стабильности и спокойствия общества, укрепление единства и взаимопонимания всех жителей. Для решения этих задач народ Таджикистана должны быть едины и сплочены, осознавать ценность свободы и суверенитета, своим добросовестным трудом участвовать в реализации созидательной политики государства и правительства. Как отметил Президент Республики Таджикистан, Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон в своем поздравительном послании по случаю 34-й годовщины Государственной независимости республики «Для достойной встречи этого великого исторического праздника мы должны приложить все усилия для процветания и прогресса нашей раеподобной страны, начиная с наших собственных семей и заканчивая благоустройством и созиданием всей территории нашей любимой страны» [11].

Таким образом, в современных условиях происходит переосмысление понятия политического суверенитета, поскольку на каждое, отдельно взятое государство, неизбежно оказывает влияние система международной интеграции, соглашения и декларации, которые влияют на суверенитеты отдельных стран. Таким образом, можно говорить о том, что концепция государственного суверенитета как признака государства еще не раз будет претерпевать изменения.

Список использованной литературы:

1. Актуальные проблемы теории государства и права: Учебное пособие М.: Юнити - дана, 2014, 471 с.

2. Бирюков П.Н., Международное право: учебник, М.: Юрайт, 2013, 821 с.

3. Королёва Л. В., Ценности суверенитета во времена перемен и потрясений: Россия, Китай, США.// История. Политология, 50 (1), с. 249 - 257.

4. Лукашук И.И., Глобализация, государство, право, XXI век, М.: Спарк, 2000, 73 с.

5. Марченко, М.Н., Теория государства и права: учебник, М: Проспект, 2007, 640 с.

6. Мачин И.Ф., История политических и правовых учений: учебное пособие. М.: Юрайт, 2014, 412 с.

7. Теория государства и права / под ред. Н.Г. Александрова, М. : Юрид. лит., 1968, 640 с.

8. Торкунов А. В. Россия и политический порядок в меняющемся мире: ценности, институты, перспективы // Полис. Политические исследования, 2022, № 5, С. 7–22.

9. Хаас Р. Мировой беспорядок. М.: Аст, 2019, 320 с.

10. Хардг М. Множество: война и демократия в эпоху империи, М.2006,559 с.

11. khovar.tj›rus/2025/09/pozdravitelnoe-poslanie-…(Дата обращения 5.12.2025)

Баҳши 1:
Асосҳои фалсафӣ-методологӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Секция 1:
Философско-методологические и социально-культурные основы государственной независимости Республики Таджикистан

Section 1:
Philosophical, methodological, and socio-cultural foundations of the state independence of the Republic of Tajikistan

ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ДАР МАРҲИЛАИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ МИЛЛӢ

Абилзода Г.С.
номзади илмҳои фалсафа, мудири шуъбаи фалсафаи иҷтимоии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ +992-918-79-08-87,
abilova.78@mail.ru

Муаллифи мақола Истиқлоли давлатиро ҳамчун падидаи нав ва нақши онро дар пешрафти ҳаёти иҷтимоию сиёсии занони тоҷик бозгӯӣ намудааст. Чун ин падида қолабҳои пешинаро шикаста зани муосирро ҳамчун симои маънавии миллат, фарзандони содиқи Ватан, ободгарони ин марзу буми аҷдодӣ, ки ба раванди созандагӣ фаъолона ворид гаштанд, муаррифӣ намуд. Ҷомеаи демократӣ ва соҳибихтиёрии халқ, пеш аз ҳама ба шинохти чеҳраи сиёсии зани тоҷик мусоидат намуд. Зеро маҳз дар шароити соҳибистиқлолӣ онҳо тавонистанд собит созанд, ки дар баробари рисолати модарӣ, рисолати ҳамсарӣ рисолати роҳбариро низ метавонанд сарбаландона иҷро намоянд. Ва ин шинохти қудрати фитрии зани тоҷик имконият дод, то ҷомеа ҳам ӯро бо чунин хусусиятҳо эҳтиром ва эътироф намояд.

Калидвожаҳо: *Истиқлол, истиқлоли миллӣ, занон, мардон, гендер, баробарии гендерӣ, сиёсати гендерӣ.*

РЕАЛИЗАЦИЯ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭТАПЕ ОБРЕТЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

Абилзода Г.С.
кандидат философских наук, заведующий отделом социальной философии Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АМИТ +992-918-79-08-87,
abilova.78@mail.ru

Автор статьи рассматривает государственную Независимость как новое явление и раскрывает её роль в развитии социально-политической жизни таджикских женщин.

Именно это событие разрушило прежние стереотипы и представило современную женщину как нравственный облик нации, верную дочь Родины, созидательницу родной земли, активно участвующую в процессе государственного строительства. Демократическое и суверенное общество прежде всего способствовало раскрытию политического лица таджикской женщины. Ведь именно в условиях независимости они смогли доказать, что наряду с материнской и супружеской миссией способны достойно выполнять и руководящую роль. Это осознание природной силы таджикской женщины дало возможность обществу уважать и признавать её за эти высокие качества.

Ключевые слова: *Независимость, национальная независимость, женщины, мужчины, гендер, гендерное равенство, гендерная политика.*

IMPLEMENTATION OF GENDER POLICY AT THE STAGE OF GAINING NATIONAL INDEPENDENCE

Abilzoda G.S.
PhD in Philosophy, Head of the Department of Social Philosophy, Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhovaddinov AMIT +992-918-79-08-87, abilova.78@mail.ru
abilova.78@mail.ru

The author of the article examines State independence as a new phenomenon and reveals its role in the development of the socio-political life of Tajik women. It was this event that shattered previous stereotypes and presented the modern woman as the moral face of the nation, a faithful daughter of the Motherland, a creator of her native land, actively participating in the process of state building. Democratic and sovereign society primarily contributed to the revelation of the political face of Tajik women. After all, it was under independence that they were able to prove that, in addition to maternal and marital missions, they were also capable of fulfilling a leadership role. This recognition of the natural strength of Tajik women enabled society to respect and recognize them for these high qualities.

Key words: *Independence, national independence, women, men, gender, gender equality, gender policy.*

Дар марҳилаи Соҳибистиқлолии кишвар ва шароити кунунӣ, ки пешрафти илму техника мушоҳида карда мешавад, муносибатҳои нави ҷамъиятӣ арзи ҳастӣ мекунанд, ки шаҳодат аз баробарии вазъи ҳуқуқиву иҷтимоии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии ҳуқуқҳои онҳо медиҳад. Ҳукумати Тоҷикистон зери сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фаъолияти босамари намояндагони ҳар ду ҷинс ва имконияти озодона инкишоф додани қобилияту тавоноӣ, маҳорат ва малакаашонро барои иштирок дар раванди сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва азхудкунии натиҷаи он ногузир арзёбӣ менамояд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши шоистаи занонро дар барқарор намудани давлати қонунӣ ва таҳкими он чунин арзёбӣ менамояд “Занони бонангу номус дар оғози истиқлолият обрӯ ва шарафи мамлакатро ҳифз намудаанд ва ба муқобили ноадолатиҳои ҷомеа мисли гурдофаридҳо ба қиём баромаданд, дар таҳкими давлат ва ваҳдати миллӣ ҳиссаи хешро гузошта, дар мубориза бар зидди афроди тундрав, хурофотпараст ва шахсони дорои ақидаҳои нопок аз худ асорату мардонагӣ нишон доданд ва номуси ватандориро баробари иффати хеш муқаддасу муқтадир ҳифз намудаанд”.

Бозгул Додхудоева, Гулафзо Савриддинова, Рафиқа Мусоева, Надежда Соловьева, Саёҳат Неъматова, Низорамоҳ Зарифова, Ибодат Раҳимова, Махфират Каримова, Ҳусноро Мирзоева, Вилоят Мирзоева, Майсара Раҳимова, Узокова А., Адолат Раҳмонова Қиматгул Рустамова ва садҳо занони дигар, ки саҳми фаъоли хешро дар барқарор намудани Ваҳдати миллӣ гузоштаанд, ёдоварӣ намудан зарур аст. Ин модарони азизи мо дар пешаи интихобнамудаашон ҳамчун роҳбарони муваффақ бо иродаи қавӣ фаъолият намуда, дар таҳкиму суботи давлатдории миллӣ гомҳои устувор гузошта, дар фарозу нишебҳои ҳаёт рисолати ҳамсарӣ, модарии хешро сарбаландона иҷро намудаанд. Ҳар кадом бо худ зери шиори зиндагӣ бо марому мақсаднок умри хешро сипарӣ намуданд....

Сиёсати гендерӣ меҳвари сиёсати давлати иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта, дар марҳилаи соҳибистиқлолии кишвар маҳз зарурати баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, имкони ташаккули фазои босуботи ҷомеа, муҳайё сохтани фаъолияти ҳамаҷонибаи шаҳрвандон ба татбиқи он мусоидат намуд. Самтҳои татбиқи сиёсати гендерӣ бо фаъолияти рӯзмарраи аҳолии кишвар дар ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ вобаста аст. Қобили зикр аст, ки маҳз сиёсати давлатӣ нисбат ба занон хусусияти асосии сиёсати гендериро дар Тоҷикистон муайян мекунад, зеро таъмини ҳуқуқҳои занон бо меъёрҳои мутобиқшавандаи онҳо бо ҳуқуқҳои мавҷудаи мардон муайян мегардад. Самтҳои татбиқи сиёсати гендерӣ фаъолияти занонро дар соҳаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ дарбар мегирад. Вобаста ба фаъолияти занони муосир дар Тоҷикистон соҳибистиқлол сиёсати гендерӣ дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеъа амалӣ мегардад, аз ҷумла:

Дар соҳаи маориф - 73 % ; хизматчиёни давлатӣ -25%; соҳаи тиб-71 %; соҳаи илм-37 %; соҳаи фарҳанг-47%; соҳибкорон -30 % .

Ба ҳолати 1 январи соли 2025, 1 487 нафар номзади илм, 146 нафар доктори илм, 85 нафар профессор, 656 нафар дотсент, 228 нафар занони дорои унвони илмӣ ва 871 нафар ассистентон фаъолияти омӯзгорӣ ва илмӣ доранд. Теъдоди духтароне, ки тибқи квота таҳсил доранд, дар соли таҳсили 2024-2025 ба 2 ҳазору 789 нафар расида, 12 ҳазору 370 нафар духтарон дар хориҷи мамлакат тибқи квота таҳсили илм менамоянд [6].

Сиёсати гендерии пешгирифтаи Пешвои миллат, пеш аз ҳама дар таҳияи ғояҳои стратегӣ ва муосири дорои хусусияти консептуалӣ, ки ба ҳамоҳангсозии амалҳои сохторҳои гуногуни Ҳукумат нигаронида шудааст, ифода ёфта барои ба амал баровардани роҳҳои асосии рушди сиёсати гендерӣ равона гардидааст. Паёмҳои солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи сиёсати гендерӣ як воситаи пешбари сиёсати президентӣ буда, «стратегияи миллӣ», «доктринаи давлатӣ» дар ин самт мебошад. Онҳо инчунин ҳам барои мақомоти давлатӣ ва ҳам барои шахсони мансабдори он ва ҳам барои ҷомеа ва бахусус барои ҳар як шахс нақши ҳуҷҷати роҳнамоӣ мебозанд [2, с. 160-168].

Масъалаи гендерӣ дар сиёсат хусусиятҳои хоси худро дорад, ки онро ҳам анъанаҳои фарҳангию сиёсӣ ва ҳам хусусиятҳои «даврaҳои гуногуни таърихӣ» муайян мекунанд. Дар инкишофи мазмуни сиёсии муносибатҳои гендерӣ метавон се марҳиларо ҷудо кард: пеш аз сиёсӣ, сиёсӣ ва баъд аз сиёсӣ. Дар марҳилаи охирин, тафовутҳои гендерӣ дар сиёсат аҳамияти худро аз даст медиҳанд, зеро баробарии комили сиёсӣ байни мардону занон дар сатҳи қабули қарорҳои муҳими давлатӣ таъмин мегардад. Барои ноил шудан ба ин сатҳ, таъмин намудани шароити зарурии меҳнатӣ, идеологӣ, иқтисодӣ, ташкилотӣ ва ҳуқуқӣ аҳамияти муҳим дорад. Аммо таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки миёни мақоми баланди зан дар ҷомеа ва ширкати онҳо дар сиёсат робитаи зич вуҷуд дорад. Мақсади баланд бардоштани иштироки занон дар мақомоти идоракунии давлатӣ, дастгирии сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, бартараф кардани табъиз нисбати занон дар сатҳи ҳуқуқиву маъмурӣ, инчунин аз байн бурдани қолабҳои манфӣ дар психологияи ҷомеа мақоми онҳоро дар системаҳои фаъолияти давлативу ғайридавлатӣ мустаҳкам намудан зарур аст. Дар ин асно таҳқиқи заминаҳои назариявӣ ва амалии татбиқи сиёсати гендерӣ дар замони муосир ба миён меояд ва он нишондод ва сатҳи амалигардии сиёсати гендериро дар маҷмуъ ошкор месозад [3, с. 104].

Муаллифи ин сатрҳо Ҷабборӣ Н.Ҷ марҳилаи кунунӣ, тағйири вазъи ҳуқуқии занони Тоҷикистони соҳибистиқлолро ба чунин даврaҳои асосии ба ҳам алоқаманд тасниф менамояд: то замони шуравӣ, шуравӣ, баъдишуравӣ ва давраи истиқлолият, ки ин даврaҳо таҳаввулоти мавқеи занро дар баробари мардон дар ҷомеаи тоҷикистонӣ тавсиф медиҳанд. Муайян

намудани заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон пеш аз ҳама бо замони таърихи шуравӣ пайвандӣ дорад. Ҳокимияти шуравӣ таҳкими қонунии баробарҳуқуқии занонро бо мардон, баробарҳуқуқии онҳоро дар тамоми соҳаҳои фаъолият эълон намуд. Ҳамзамон онҳо аз як тараф, дар ҳақиқат ҳуқуқ доштанд, аммо аз тарафи дигар татбиқи ин ҳуқуқҳо дар ҳаёт хусусияти дигарро талаб мекард. Корҳои тарғиботӣ низ барои аз байн бурдани стереотипҳои кӯҳнаи ҷамъиятӣ дар мадди назари роҳбарияти ҳамонвақтаи кишвар қарор гирифта буд. Бо баробари таҳким ва такмили муносибатҳои гендерӣ дар замони шуравӣ камбудиҳои зиёд ҷой дошт. На ҳамаи занони тоҷикистонӣ соҳиби маълумоти миёна ва олии касбӣ гардиданд ва ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб шуданд. Надонистани забони русӣ, дар зери таъсиррасонии патриархалии мардон мондани онҳо ва бештар аз тафаккури асримиёнагии баъзе аз ашхос халос нагардидани онҳо ба татбиқи ҳамаҷонибаи сиёсати гендерӣ монеаро эҷод кард. Ба сиёсат ҷалб намудани занони тоҷик асоси иштироки онҳо дар равандҳои демократикунонии тамоми ҳаёти ҷомеа мебошад ва он аз ибтидои истиқлоли кишвар мавзунияти хосаро соҳиб гардид. Татбиқи навсозии низоми сиёсӣ набояд ҳамчун нусхабардории таҷрибаи ғарбӣ, балки дар асоси шароити мушаххаси таърихии рушди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ сурат гирад. Аз ин рӯ, дар раванди ташкил ва татбиқи сиёсати гендерии давлатӣ, истифодаи таҷрибаи мусбати замони гузаштаи мо, чи шуравӣ ва чи анъанавӣ, арзишҳои сиёсии ташаккулёфтаи он муҳим аст, ки дар заминаи он таъмини институтсионалии баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир мегардад. Сиёсати гендерӣ тавассути квотаҳо барои намояндагии занон дар сиёсат, тавассути таъиннамои амалӣ карда шудааст.

Занони Тоҷикистон сиёсати пешгирифтаи дохилию хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро амиқ дарк намуда, самимона дастгирӣ менамоянд. Онҳо дар фаъолияти созмонҳои ғайриҳукуматии расман ба қайд гирифташуда, дар даҳҳаи дуюми Соҳибистиқлолии кишвар шумораи онҳо зиёда аз 2000-ро ташкил медиҳанд, дар соҳаҳои мухталиф, фаъолона иштирок мекунанд[1, с. 196-203].

Иштироки занон дар низоми қонунгузории Тоҷикистон яке аз нишондиҳандаҳои муҳими рушди демократӣ ва таҳкими институтҳои давлатӣ ба ҳисоб меравад [7].

Имрӯз бо боварӣ гуфта метавон, ки ҷанбаи гендерӣ дар сиёсати иҷтимоии давлат мақоми устуворро соҳиб мебошад. Хидирзода М.У. доктори илмҳои фалсафа, профессор татбиқи сиёсати гедериро дар замони муосир чунин арзёбӣ менамояд. Ҷанбаи гендерӣ дар раванди сиёсати иҷтимоии кишвар афзалиятҳои худро дорад. Аз ҷумла:

- таъмини баробарҳуқуқии мардону занон;
- эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои занон;
- таъмини шароит ҷиҳати бартарафсозии тафовутҳои иқтисодӣ ва таҳким бахшидани захираҳои меҳнатӣ;
- таъмини риояи принсипҳои демократӣ;
- роҳ надодан ба табъиз аз руйи мансубияти ҷинсӣ;
- таъмини солимии ҷомеа;
- таъмини дастрасии баробар ба таҳсил;
- решакан намудани ақидаҳои ифротӣ ва таассубӣ вобаста ба мавқеи зан дар ҷомеа;
- ташаккули тафаккури озоди ҷамъиятӣ вобаста ба мавқеи занону мардон дар ҷомеа ва оила мебошанд [4].

Дар омӯзиши асосҳои назариявӣ-таърихии масоили мазкур дар мавриди муҳайё намудани механизми қонунгузорӣ оид ба амалисозии ҳуқуқ ва озодиҳои занон, инчунин

амалияи таърихӣ, ки барои рушди қонунии муосири ҳуқуқ ва озодиҳои занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи бунёдӣ гардида, талаботи қотеона инъикос мегардад. Занон дар коркард ва амалинамоии сиёсати давлатӣ, таҳлил ва тадқиқоти гендерӣ нақши бағоят муҳимро мебозад, зеро барои ба инобат гирифта шудани тамоми унсурҳои вазъи муосири маданӣ-иҷтимоии муносибати байниҳамдигарии мардон ва занон ва пешгӯӣ намудани пешбурд ва амалинамоии механизми такомули шуури ҷамъиятӣ дар соҳаи муътадилсозии муносибатҳои иҷтимоии мардон ва занон имконият фароҳам меоварад [5, с. 11].

Ҳамин тавр, дар сиёсати давлати иҷтимоии Тоҷикистон дар саросари кишвар боло рафтани мақоми зан дар ҷомеа ва таъмини ҳуқуқу имкониятҳои баробарии мардону занон танҳо ба шарофати Истиқлоли давлатӣ амалӣ гардид. Пайваста диққати ҷиддӣ зоҳир намудани роҳбарияти давлату ҳукумати ҷумҳурӣ ба масъалаи таъмини баробарҳуқуқии мардону занон кафолати татбиқи самараноки сиёсати гендерӣ ва нишонаи амалишавии принсипҳои демократия дар ҳаёти ҷомеа мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Акмалова М.А. Роль Общественного совета политических партий и НПО в укреплении независимости Республики Таджикистан//Философия и политология.- 2013.-№3.- С.196-203; Акмалова М.А. Становление и развитие политической независимости Республики Таджикистан. Худжанд, 2010
2. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Оид ба таърихи ташаккули сиѐсати гендерӣ [Матн] / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // Маркази тадқиқоти стратегии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – №1 (88) Душанбе, 2023. – 160-168.
3. Ҷабборӣ Н.Ҷ. Хусусиятҳои асосии татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ. Душанбе-2025. 181саҳ.
4. “Ҷумҳурият”. Нашрияи расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №32, 12.02.2021(санаи муроҷиат: 25-09-2024)
5. Якубова М. Современные проблемы гендерного развития в Республике Таджикистан. // Гендерное равенство-путь к устойчивому развитию и демократии. Д., 2008. С. 11.
6. https://khovar.tj/(санаи муроҷиат: 15,03,2025)
7. https://khovar.tj/2025/08/na-shi-zanon-dar-ma-omoti-olii-1onunguzorii-to-ikiston-dar-davroni-so-ibisti-lol-nazarras-ast

МАСЪАЛАИ АМОНАТ ДАР ТАЪЛИМОТИ ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФӢ

Абдулатипов У.Ҳ.

дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи Муассисаи давлатии таълимии ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров, номзади илмҳои фалсафа

usuf66.66@mail.ru

Дар мақолаи мазкур мафҳумҳои амонат ва диёнат ҳамчун ду категорияи калидии ахлоқи исломӣ дар таълимоти Ҳусайн Воизи Кошифӣ таҳлил гардидааст. Бо такя ба осори асосии мутафаккир аз ҷумла “Ахлоқи Муҳсинӣ”, “Футувватнома” ва дигар асарҳои ахлоқии

мутафаккир собит мешавад, ки амонату диёнат на танҳо хислатҳои шахсии инсон, балки пояҳои суботи иҷтимоӣ, адолат ва эътимоди ҷамъиятӣ мебошанд. Муаллиф собит месозад, ки дар низоми ахлоқии Кошифӣ диёнат ҳамчун заминаи ботинӣ ва амонат ҳамчун таҷаллии зоҳирии ахлоқ баромад мекунад. Аҳамияти назариявӣ ва амалии ин таълимот барои ҷомеаи муосир низ баррасӣ мегардад.

Калидвожаҳо: *амонат, диёнат, ахлоқи исломӣ, тарбия, Ҳусайн Воизи Кошифӣ, ҷомеа.*

ДОЛГ В УЧЕНИЕ ХУСАЙН ВОИЗА КОШИФИ

Абдулатипов У.Х.
кандидат философсиких наук, доцент общеуниверситетской кафедры философии Государственного образовательного учреждение ХГУ имени академика Б. Гафурова.
usuf66.66@mail.ru

В данной статье понятия аманат и диёнат анализируется как две ключевые категории исламской этики в учении Хусайн Воиза Кошифи. На основе основных трудов мыслителя, в том числе Ахлоки Мухсини, Футувватнома и других его этических произведений, доказывается, что амонат и диёнат являются не только личными качествами человека, но и основами социальной стабильности, справедливости и общественного доверия. Автор показывает, что в нравственной матривается теоретическая и практическая значимость данного учения для современного общества.

Ключевые слова: *амонат, диёнат, исламская этика, воспитание, Хусайн Воиз Кошифи, общество.*

Duty in the Teachings of Husayn Va`iz Kashifi

Abdulatipov U.Kh.
associate Professor of the University-wide Department of Philosophy, State Education University named after academician B. Gafurov, candidate of Philosophical sciences.
usuf66.66@mail.ru

The article analyzes the concept of trust (amanat) and integrity (Dianat) as key moral categories in the ethical teachings of Husayn Vaiz Kashifi. Based on Kashifi is major works, including Akhaq-i Muhsini and Futuvvatnama, the study demonstrates that amanat and diyanat function not only as individual moral qualities but also as fundamental principles of social stability, justice, and public trust. The author argues that in Kashifi is ethical system diyanat represents the inner moral foundation, while amanat constitutes its external practical manifestation. The relevance of these ethical principles for contemporary society is also discussed.

Keyword: *amanat, diyanat, Islamic, ethics, moral education, Husayn Vaiz Kashifi, society.*

Дар таърихи фалсафаи тоҷик мақому манзалати Ҳусайн Воизи Кошифӣ (1436-1504) махсусан дар ҷодаи ахлоқ хеле бориз аст. Мутафаккир тавонистааст, дар осори гаронбаҳои хеш масъалаҳои мубрами зиндагии фард ва ҳастии ҷамъиятро аз нигоҳи ахлоқ мавриди баррасӣ қарор бидиҳад. Дар байни мақулаҳои ахлоқӣ махсусан мафҳуми амн ва амонат аз

назари мутафаккир на танҳо ҳамчун арзишҳои шахсии инсон, балки яке аз пояҳои асосии суботи муносибатҳои иҷтимоӣ ва амнияти ҷомеа маҳсуб меёбад. Мутафаккир дар “Ахлоқи муҳсинӣ” мафҳуми амонатро муфассал тафсир додааст. Ба андешаи Кошифӣ амонаттанҳо нигоҳдории молу ашё нест, балки он тамоми уҳдадориҳои ахлоқиву иҷтимоии инсонро дарбар гирифтааст. Бинобар ин “... амонат чизест, ки соҳибаш онро ба ту супурдааст, то ба ҳаққи он нигаҳ дорӣ ва аз роҳи рост берун наравӣ” [2, 52]. Аз ин ҷост, ки дар ҳикмати Кошифӣ мафҳуми амонатро боз мафҳумҳои дигари ахлоқӣ ба монанди виҷдон, садоқат, рафоқат пурра месозанд.

Ё дар дигар ҷой мутафаккир бевосита амонатро ба сифатҳои ахлоқи нек вобаста менамояд ва менигорад: “Амонат он аст, ки банда ҳар чизе, ки ба ӯ супурдаанд, ба ҷой оварад ва аз ҳадди ростӣ қадам берун наниҳад” [2, 53]. Дар ин маънӣ амонати Кошифӣ метавонад молӣ, маънавӣ, сиёсӣ ё илмӣ бошад ва ҳатто ҳокимӣ, дониш, мансаб, сухан ҳам амонат бошад.

Кошифӣ таъкид мекунад, ки мансабу қудрат низ барои фард амонат аст: “Вилояти халқ ва тасарруф дар кори эшон амонатест, аз ҷониби Худованд” [2, 78]. Мафҳуми амонат дар андешаи мутафаккир масъулияти иҷтимоӣ ва сиёсии фардро муайян мекунад, ки дорои заминаҳои ахлоқиву илоҳӣ маҳсуб дониста шудааст.

Мафҳуми амонат худ аз амн аст ва дар осори Кошифӣ он бештар дар маънои ахлоқӣ истифода шудааст. Мафҳуми “амн” дар андешаҳои мутафаккир бештар ба “адолат” наздиктар дониста мешавад: “Адолат боиси оромии халқ аст ва чун оромӣ бошад, тарс аз дилҳо бархезад” [2, 103]. Бинобар ин амн дар таълимоти ӯ натиҷаи мустақими адолат ва амонатдорист.

Амну амонат дар андешаҳои Кошифӣ ин робитаи сабабу натиҷа аст. Яъне амонатдории фардӣ дар умум ба амнияти ифтимоӣ меоварад. Дар “Ахлоқи муҳсинӣ” омадааст: “Ҳар кӣ амонат нигаҳ дорад, дилҳо ба ӯ ором гирад ва халқ аз ӯ дар амн бошад” [2, 63]. Амн на танҳо вазифаи давлат аст, балки натиҷаи ахлоқии шахсиятҳои алоҳида низ мебошад. Ҳар қадар ки инсонҳо ростқавл ва амонатдор шаванд, ҳамон қадар ҷомеа ба таври табиӣ ба субот мерасад.

Дар масъалаи амн мутафаккир махсусан ба масъулиятшиносии ҳокимон таваҷҷуҳ мекунад: “Подшоҳ чун амонатдори халқ аст, бар ӯ воҷиб аст, ки дар кори эшон адолат пеш гирад, то мамлакат дар амн монад” [2,131]. Ба андешаи Кошифӣ амнияти давлат пеш аз ҳама ба ахлоқи сиёсӣ ва ҳисси амонатдории роҳбар вобаста аст.

Кошифӣ ҳамчун муҳаққиқи нуктасанҷ муносибати хунукназаронаи баъзе аз фарҳои ҷомеаро низ ба инобат гирифта, амонатро ба мафҳуми “хиёнат ба амонат” муқобил мегузорад. Ин масъала яке аз масъалаҳои марказӣ дар таълимоти ахлоқӣ аст.

Кошифӣ хиёнат дар амонатро яке аз хатарноктарин зуҳуроти фасоди ахлоқӣ медонад. Аз назари мутафаккир хиёнат шахсро аз камоли инсонӣ дур карда, таъсири манфии он ба ҷомеа низ мерасад. Хиёнат ба амонат сабаби аз байн рафтани эътимод ва ноамнӣ дар ҷомеа мешавад. “Чун хиёнат дар амонат падид ояд, эътимод аз миён бархезад” [2, 107]. Ба андешаи мутафаккир ҷомеае, ки дар он эътимод суст аст, наметавонад оромиву амнияти мардум вуҷуддошта бошад.

Шояд ҳамин андеша буд, ки мутафаккир амонатро бо диёнат дар як радиф гузошта ба ашхоси хиёнаткори амонат таъкид карда бошад:

Эй шуда зи имону амонат барӣ,
Дини ту фориғ зи диёнатгарӣ.
Шарм надорӣ, ки Худоед ҳаст,
Тарс надорӣ, ки фаноет ҳаст [2, 86].

Зимни таҳлили масъалаи амонат маълум гардид, ки амонат бо мафҳуми диёнат решаи амиқи пайвандӣ дорад. Ба андешаи мутафаккир амонат ин амали зоҳирии фарди ҷомеа нисбат ба муҳит аст. Диёнат бошад, заминаи ташаккули олами маънавии (ботинии) инсон дониста мешавад.

“Диёнат чароғи дил аст, чун ин чароғ фуруғ дорад, роҳи амонат равшан гардад” [2, 202]. Аз назари Кошифӣ диёнат ин покии ният, ростӣ дар амал ва парҳезкорӣ аз ҳама гуна зулму хусусмат ва дуруғу фиреб мебошад. Диёнат дар таълимоти мутафаккир ҳамчун неруи ботинии танзимкунандаи рафтори инсон аст. Бинобар ин Кошифӣ амонату диёнатро мафҳумҳои мутаносиби ахлоқӣ маҳсуб медонад. “Ҳар ки диёнат надорад, амонат низ надорад, агарчӣ ба зоҳир худро амонатдор намояд” [2, 201].

Кошифӣ ахлоқро чун низоми том мебинад, ки дар он ҳолати ботинӣ (диёнат) ва рафтори зоҳирӣ (амонат) ҳамдигарро такмилу тақвият медиҳанд. Бинобар ин бидуни диёнат, амонат ба як фаъолияти зоҳирӣ табдил меёбад ва бе амонат бошаддиёнат ба даъвои ботинӣ табдил меёбаду халос.

Кошифӣ амонату диёнатро дар сатҳи фардӣ не, балки дар дараҷаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ низ мавриди таҳлил қарор додааст. Аз назари мутафаккир адолати иҷтимоӣ дар ҷамъияте имкон дорад, ки аъзоёни он амонатдору диёнатманд бошанд. Махсусан дар ин масъала Кошифӣ бештар масъулиятшиносии ҳокимон, уламои дин, қозиён ва омӯзгоронро дар радифи аввал мегузорад.

Мутафаккир қоим аст, ки агар ҳоким амонатро риоя накунад, боиси сарчашмаи зулм, агар қозӣ риоя накунад,беадолатӣ ва агар олим ё омӯзгор диёнатро фаромӯш кунад, илму таълим ба фасод табдил меёбад. Аз ин ҷост, ки аз назари Кошифӣ асоси суботи ҷомеа амонату диёнат маҳсуб меёбад.

Хулоса дар асоси таҳлили осори Ҳусайн Воизи Кошифӣ метавон қайд кард, ки амонат дар таълимоти мутафаккир заминаи ахлоқи фардӣ ва иҷтимоӣ буда, амн натиҷаи бевоситаи риояи он ва диёнат ташаккули олами маънавӣ инсон мебошад. Амният на танҳо масъалаи қувва ва қонун, балки масъалаи виҷдон, масъулият ва умуман ахлоқ дониста шудааст. Таълимоти мутафаккир имрӯз низ метавонад, ҳамчун сарчашмаи муҳими ахлоқӣ барои таҳкими сулҳу субот ва эътимод дар муносибатҳои иҷтимоӣ хизмат намояд.

Дар ҷаҳони пуртаззоди муосир, ки боиси пайдоиши таҳдиду хатарҳои мухталиф ба ҳастии ҷомеаи инсонӣ, фарҳанг, маънавиёти халқиятҳо гардидааст ва сабаби таназзули арзишҳои ахлоқӣ ва ҳатто дастбологардии унсурҳои фарҳанги бегона шудааст, маърифату такмили амонату ташаккули маънавиёти аҷдодӣ хеле саривақтӣ аст.

Аҳамияти аввалиндараҷа додан ба масъалаи таълиму тарбияи ҷавонон аз тарафи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони имрӯз хеле саривақтӣ буда, боиси таълиму тарбияи ҷавонон дар руҳияи хештаншиносӣ ва гиромидошти арзишҳои пурғановати ниёгон шуда истодааст. Бояд мутазаккир шуд, ки ҷавонони имрӯз амонати ҷомеаи тоҷикистонӣ буда, таълиму тарбияи онҳо ба насли калонсол вогузор шудааст. Онҳоро бояд дар руҳияи инсонгароиву инсонпарварӣ, ҳувияти миллӣ, садоқатмандӣ ба Ватан ва гиромидошти фарҳанги аҷдодӣ бояд тарбия намуд. Такя ба таълимоти ниёгон яке аз рукнҳои бомароми тарбияи насли наврас ва ҷавонон мебошад. Бинобар ин амонат дар шакли масъулияти касбӣ, шаффофият ва адолат дар идоракунӣ, дар раванди таълим поквиҷдониву масъулиятшиносии шахсӣ метавонад, заминаи ҷомеаи солимро фароҳам оварад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Абдураҳмонов Н. Масъалаи амонат дар таълимоти мутафаккирони Шарқ. Душанбе 2018.
2. Кошифӣ, Ҳусайн Воизи. Ахлоқи Муҳсинӣ. Теҳрон, 1377 ҳ.ш.
3. Кошифӣ, Ҳусайн Воизи. Футувватнома. Теҳрон, 1382 ҳ.ш.
4. Қодиров М. Арзишҳои ахлоқӣ дар фарҳанги исломӣ. Душанбе, 2020.
5. Сайфуллоев А. Ахлоқи исломӣ ва ҷомеаи муосир. Душанбе, 2015.
6. Сафаров А. Ахлоқ ва ҷомеа дар тафаккури форсӣ. Душанбе, 2018.

ТОҶИКИСТОН ВА СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД: АЗ ТАШАББУС ТО ҚАБУЛИ ҚАТЪНОМА

Ҳакимова З.А.

н.и.ф., дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи МДТ "ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров

ms.zumradkhon@mail.ru

Ҳадафи қабули қатънома дар сатҳи умумиҷаҳонӣ паҳнкунии баробарии ҳуқуқӣ ва дастрасӣ ба адолат мебошад. Қатънома ҷомеаи ҷаҳониро ба афзун намудани маърифати ҳуқуқӣ ташвиқ мекунад, зеро дар шароити муосир огоҳӣ аз ҳуқуқу уҳдадориҳои шаҳрвандӣ як унсури муҳими зиндагии босифат аст. Он кӯмак мекунад, ки ҳар шахс, аз ҷумла занон, кӯдакон ва гурӯҳҳои осебпазир, бо ҳуқуққояш ошноӣ пайдо кунад, онро дарк кунад ва мувофиқи он амал кунад,зеро фаҳмидани ҳуқуққо ва имконоти қонунии худ барои ҳар як инсон шарти муҳими ҳимояи ҳуқуқҳои шахсӣ, мубориза бо зӯроварӣ, табъиз ва қонуншиканӣ мебошад. Маърифати ҳуқуқӣ на танҳо барои эҳтироми қонун, балки барои ташаккули шахсияти фаъол, худогоҳ ва масъули шаҳрванд замина мегузорад ва воситаи муҳими пешгирии ҷинояткорӣ, ифротгароӣ ва коррупсия ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: *қатънома, Тоҷикистон, Созмони Милали Муттаҳид, маърифати ҳуқуқӣ, ҳамкории байналмилалӣ, ҳуқуқи инсон, сиёсати ҳуқуқӣ.*

ТАДЖИКИСТАН И ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ: ОТ ИНИЦИАТИВЫ К ПРИНЯТИЮ РЕЗОЛЮЦИИ

Хакимова З.А.

к.ф.н., доцент общеуниверситетской кафедры философии

ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова»

ms.zumradkhon@mail.ru

В статье рассматривается вопрос инициирования и принятия Резолюции Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций, предложенной Республикой Таджикистан под названием «Международный год правовой грамотности — 2027». Анализируются ключевые направления документа, включая повышение правовой осведомлённости, укрепление международного сотрудничества, защиту прав человека и продвижение инноваций. Отмечается влияние данной инициативы на международную

правовую политику, гражданское общество и стратегическую роль Таджикистана в рамках глобального диалога.

Ключывая слова: *резолюция, Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций, правовой грамотности, инновация, стратегия, сотрудничество, политика, влияние, инициативы, продвижение, защита.*

TAJIKISTAN AND THE UNITED NATIONS: FROM INITIATIVE TO RESOLUTION

Khakimova Z.A.
k. f. n., docent of the general university department of philosophy of GOU "HGUnamed after academica B. Gafurova"
ms.zumradkhon@mail.ru

The article examines the initiative and adoption of a resolution presented by the Republic of Tajikistan at the United Nations General Assembly entitled "International Year of Legal Literacy — 2027". The study analyzes the document's key priorities: enhancing legal literacy, promoting international cooperation, human rights protection, supporting innovation, and harmonizing global legal policies. The impact of this initiative on global governance, civil society, and the strategic diplomatic role of Tajikistan is highlighted, underlining its significance for international legal and policy frameworks.

Keywords: *resolution, Tajikistan, United Nations, legal literacy, international cooperation, human rights, legal policy.*

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ширкати байналмилалӣ бо чандин ташаббуси муҳими глобалӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ баромад кардааст. Махсусан:

- Соли 2003 — Соли байналмилалии оби тоза;
- Даҳсолаи амалиёти "Об барои ҳаёт" (2005–2015);
- Даҳсолаи "Об барои рушди устувор" (2018–2028);
- Конфронсҳои байналмилалӣ оид ба об (Душанбе, Ню-Йорк).
- Рӯзҳои байналмилалии Наврӯзи ҷаҳонӣ;
- Ташаббусҳо дар самти мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ;
- Тақвияти нақши минтақавии Осиёи Марказӣ.

Беш аз 10 қатъномаи СММ бо ташаббуси бевоситаи Тоҷикистон қабул шудаанд, ки маънии васеи сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва геостратегӣ доранд. Қатъномаҳо дар Маҷмаи Умумии СММ бо пуштибонии аксари кишварҳо пазируфта шудаанд.

Тоҷикистон бо истифода аз абзорҳои дипломатӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллиаш дар сатҳи байналмилалӣ, намунаи кишварест, ки бо сарват ва захираҳои маҳдуд, метавонад нақши калидӣ бозад. Ин дипломатия бештар ба «дипломатияи об», «дипломатияи сулҳ» ва «дипломатияи рушди устувор» асос ёфтааст.

Дар таърихи 12 декабри соли 2025 дар ҷаласаи 80-ум Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид қатънома таҳти унвони "Соли байналмилалии маърифати ҳуқуқӣ- 2027" ба таври якдилӣ қабул шуд. Идеяи эълони соли 2027 ҳамчун соли маърифати ҳуқуқӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Мизи генералии Маҷмаи Умумии СММ пешниҳод гардид ва аз ҷониби беш аз 70 кишвар дастгирӣ ёфт. Ин иқдом нишон

медиҳад, ки Тоҷикистон на танҳо дар сатҳи миллӣ, балки дар арсаи байналмилалӣ низ барои рушди ҳуқуқшиносӣ ва маърифати ҳуқуқӣ саҳми муассир дорад. Ин далели обрӯ ва нуфузи афзояндаи кишвар дар сатҳи ҷаҳонӣ мебошад ва бори дигар Тоҷикистонро ҳамчун ташаббускори масъалаҳои умумибашарӣ муаррифӣ мекунад.

Қатъномаи аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардида, аз ҷумлаи масъалаҳои муҳими ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ дар миқеси умумиҷаҳонӣ мебошад ва ба ҳадафҳои зерин муталлиқ аст:

- Таъкид ба аҳамияти маърифати ҳуқуқӣ ҳамчун омили асосӣ дар таъминсозии адолат, идоракунии муассир ва сулҳ. [1]

- Пешбурди ҳамгироӣ ва ташкили фаъолиятҳо барои маърифати ҳуқуқӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ. [2]

- Мустаҳкам шудани ҳамкории миёни давлатҳо, созмонҳои ҷумҳурии ва ҷомеаи шаҳрвандӣ барои беҳтар намудани дастрасӣ ба донишҳои ҳуқуқӣ. [2]

Қатънома кишварҳоро даъват мекунад:

- Барномаҳои таълимии ҳуқуқиро таҳия ва татбиқ намоянд;

- Маърифати ҳуқуқиро ба бахшҳои гуногуни аҳолӣ, бахусус ҷавонон, дастрас созанд;

- Тарбияи ҳуқуқиро дар мактаб ва донишгоҳҳо тақвият диҳанд.

Қатънома маърифати ҳуқуқиро ҳамчун унсури асосӣ дар ҳифзи ҳуқуқи инсон, дастрасӣ ба адолат, иштироки шахсони воқеӣ дар умури ҷамъиятӣ ва ҳукуматдорӣ муаррифӣ мекунад. Он таъкид мекунад, ки дониш ва фаҳмиш дар бораи ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо бояд барои ҳар кас дастрас ва маъмул шавад. [1]

Ҳуҷҷат таҷрибаи Тоҷикистонро ҳамчун кишвари аввалине, ки соли 2024-ро “Соли миллӣ оид ба маърифати ҳуқуқӣ” эълон кард, қадр менамояд. Ин таҷриба ҳамчун намунаи муваффақ барои дигар кишварҳо ташвиқи маърифати ҳуқуқиро дар сатҳи миллӣ талқин мекунад. Қатънома талаб мекунад, ки кишварҳо, ниҳодҳои СММ ва дигар шарикони байналмилалӣ:

- барномаҳо ва стратегияҳои омӯзиши ҳуқуқро таҳия ва амал кунанд;

- маърифати ҳуқуқиро дар таълимоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ворид ва густариш диҳанд;

- дастрасии аҳолӣ ба иттилооти ҳуқуқӣ, бахусус барои осебпазирон, беҳтар шавад;

- ҳамкории байналмилалӣ дар самтҳои ҳуқуқшиносӣ ва пешбурди ҳуқуқҳои инсон тақвият ёбад. [1]

Қатънома ҳадаф дорад, ки солҳои пешаз 2027 ҳамчун марҳилаи фаъолсозии ҷаҳонӣ дар самти маърифати ҳуқуқӣ хизмат кунад ва барои иштирок ва ҳамкорӣ байни кишварҳо, муассисаҳои таҳсилотӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва мақомоти давлатӣ фазои васеъ фароҳам оварад. [1]

Ҳадафи қабули қатънома дар сатҳи умумиҷаҳонӣ паҳнкунии баробарии ҳуқуқӣ ва дастрасӣ ба адолат мебошад. Қатънома ҷомеаи ҷаҳониро ба афзун намудани маърифати ҳуқуқӣ ташвиқ мекунад, зеро дар шароити муосир огоҳӣ аз ҳуқуқу уҳдадориҳои шаҳрвандӣ як унсури муҳими зиндагии босифат аст. Он кӯмак мекунад, ки ҳар шахс, аз ҷумла занон, кӯдакон ва гурӯҳҳои осебпазир, бо ҳуқуқҳояш ошноӣ пайдо кунад, онро дарк кунад ва мувофиқи он амал кунад,зеро фаҳмидани ҳуқуқҳо ва имконоти қонунии худ барои ҳар як инсон шарти муҳими ҳимояи ҳуқуқҳои шахсӣ, мубориза бо зӯроварӣ, табъиз ва қонуншиканӣ мебошад. Маърифати ҳуқуқӣ на танҳо барои эҳтироми қонун, балки барои ташаккули шахсияти фаъол, худогоҳ ва масъули шаҳрванд замина мегузорад ва воситаи муҳими пешгирии ҷинояткорӣ, ифротгароӣ ва коррупсия ба шумор меравад.

Қатънома даъват мекунад, ки ҳама кишварҳо дар бахши маориф, расонаҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба хотири боло бурдани маърифати ҳуқуқӣ тағйироти ҷиддӣ ворид кунанд, зеро он воситаи муҳим барои дастрасӣ ба адолат, ҳалли қонунии муноқишаҳо ва ташаккули ҷомеаи демократӣ ба шумор меравад. Ин ба рушди ҷомеаҳои дорои фарҳанги ҳуқуқӣ, эҳтиром ба қонун ва волоияти қонун таъсир мегузорад.

Муҳиммияти қабули ин қатънома барои Тоҷикистон ва ҷамоаи ҷаҳонӣ дар чунин равандҳо зоҳир мегардад:

- ба баланд бардоштани сатҳи ҳуқуқшиносӣ дар байни ҷомеаҳои гуногун мусоидат мекунад. [1]

- роҳи ҳамкории байналмилалиро барои тақвияти дастрасӣ ба маълумоти ҳуқуқӣ боз мекунад. [2]

- Ин иқдом ҳамчун намунаи иқдоми созанда ва намунаи ташаббуси глобалӣ барои дигар давлатҳо хизмат мекунад. [1]

Қабули қатъномаи Тоҷикистон "Соли байналмилалии маърифати ҳуқуқӣ" дар Маҷмаи Умумии СММ далели мақоми хеле мусбати сиёсати хориҷӣ ва ҳуқуқии кишвар аст. Қатъномаи на танҳо як санади расмии СММ аст, балки як ҳадафи стратегӣ барои таъмини адолат, рушди ҳуқуқи инсон ва тақвияти фарҳанги қонунмеҳварӣ мебошад. Қабули ин қатънома имконият фароҳам меорад, ки:

- фарҳанги ҳуқуқӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ густариш ёбад;

- кишварҳо таҷриба ва стратегияи муваффақи худро мубодила кунанд;

- равандҳои таълими ҳуқуқӣ ба сиёсати давлатӣ табдил ёбанд

Қабули он бо ташаббуси Тоҷикистон — иқдоми саривақтӣ ва таъсиргузор дар таърихи муносибатҳои байналмилалӣ дониста мешавад ва нишон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳимоя ва рушди ҳуқуқи инсон, дастрасӣ ба адолат ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ дар сатҳи байналмилалӣ нақши фаъол дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Қатъномаи СММ оид ба соли байналмилалии маърифати ҳуқуқӣ, 2025
2. Сомонаи расмии СММ – www.un.org
3. Вазорати корҳои хориҷии ҶТ – www.mfa.tj
4. ЮНЕСКО: Маориф ва маърифати ҳуқуқӣ, 2022
5. А. Раҳмон. "Маърифати ҳуқуқӣ – таҳкими асосҳои давлатдорӣ". Душанбе,2021.

ОБОДОНИИ КИШВАР ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ҲАДАФИ СТРАТЕГИИ СОЛИ 2026

Ҳакимова З.А.

н.и.ф., дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи МДТ "ДДХ ба номи ба номи академик Б.Ғафуров"

ms.zumradkhon@mail.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили мазмуну муҳтавои паеми Пешвои миллат бахшида шуда, саҳми худшиносии миллӣ ва корҳои созандагию бунёдкориро ҳамчун омили таҳкими

давлатдории миллӣ дар соли 2026 шарҳ медиҳад. Муаллиф аҳамияти таърихӣ ва стратегияи миллиро дар доираи сиёсати хирадмандонаи роҳбарияти кишвар арзёбӣ мекунад.

Калидвожаҳо: *Ободонӣ, созандагӣ, истиқлол, худшиносии миллӣ, маънавиёт, созандагӣ, рушди устувор, сиёсати давлатдорӣ.*

ПРОЦВЕТАНИЕ СТРАНЫ И НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ КАК СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ЦЕЛЬ НА 2026 ГОД

Хакимова З.А.
к. ф. н., доцент общеуниверситетской кафедры философии ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова».
ms.zumradkhon@mail.ru

Данная статья посвящена анализу содержания послания Лидера нации, разъясняющему вклад национального самосознания и конструктивно-творческой работы как фактора укрепления национальной государственности в 2026 году. Автор оценивает историческое значение и национальную стратегию в рамках мудрой политики руководства страны.

Ключевые слова: *независимость, национальное самосознание, творчество, устойчивое развитие, Лидер нации, политика государственности.*

The country's prosperity and national self-awareness as a strategic goal for 2026

Khakimova Z.A.
k. f. n., docent of the general university department of philosophy of GOU "HGU named after academica B. Gafurova".
ms.zumradkhon@mail.ru

This article analyzes the content of the Leader of the Nation's address, explaining the contribution of national identity and constructive and creative work as a factor in strengthening national statehood in 2026. The author evaluates the historical significance and national strategy within the framework of the country's leadership's wise policies.

Keywords: *Independence, national identity, creativity, sustainable development, Leader of the Nation, statehood policy.*

Эълони соли 2026 ҳамчун "Соли вусъат додани корҳои ободониву созандагӣ ва тақвияти худшиносиву худогоҳии миллӣ" аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қадами муҳим дар таҳкими арзишҳои миллӣ ва пешрафти ҷомеаи тоҷик мебошад. Ин ташаббус на танҳо равияи иқтисодию иҷтимоӣ, балки маънавӣ ва ахлоқии ҷомеаро низ дар бар мегирад. Ҳадафи асосии ин ташаббус таҳкими якпорчагии кишвар,суботи ҷомеа ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум мебошад. Ин иқдом бори дигар зарурати таҳкими пояҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишварро дар заминаи сиёсати созандагиву ватандӯстӣ таъкид менамояд. Зеро дар он вазифаҳои мушаххас

барои ҳукумати марказӣ ва маҳаллӣ, мақомоти маориф, фарҳанг, ҷавонон, кор бо занон ва иқтисодиёт пешниҳод гардиданд, то ҳар як шаҳру деҳа симои ободу замонавӣ пайдо кунад

Дар шароити ҷаҳони муосир, ки давлатҳо барои рушди устувор, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва таъмини суботи иҷтимоиву сиёсӣ талош меварзанд, корҳои ободонӣ ва созандагӣ ҳамчун омили муҳим ва муайянкунанда эътироф шудаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин самт бо раҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст.

Корҳои ободониву созандагӣ на танҳо василаи беҳтар кардани инфрасохтор ва муҳити зистанд, балки воситаи баланд бардоштани рӯҳияи ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ низ мебошанд. Бо ҳар як роҳи нав, мактаби навсозишуда, маркази фарҳангӣ ва ё иншооти маишӣ фазои иҷтимоӣ беҳтар гардида, замина барои зиндагии шоистаи мардум фароҳам меояд. Бояд қайд намуд,ки дар заминаи истиқлол корҳои созандагӣ ба марҳилаи сифатан нав ворид шудаанд. Бунёди роҳҳо, мактабҳо, беморхонаҳо, иншооти варзишиву фарҳангӣ, нерӯгоҳҳо ва манзилҳои зист — далели талошҳои пайгиронаи давлат ва миллат дар роҳи пешрафт мебошанд. Ҳар як шаҳри калон, ноҳия ва деҳаи дурдаст имрӯз гувоҳи рушди инфрасохтор ва баландшавии сатҳи зиндагии мардуманд. Мақсади асоси ҳукумати кишвар ва раисҷумҳур ин аст, ки дар ҳар гӯшаи кишвар фазои мусоид барои зиндагии шоистаи шаҳрвандон таъмин гардад.

Бахусус дар доираи омодагӣ ба ҷашни 35-солагии Истиқлол, вусъат додани корҳои бунёдкорӣ аҳамияти стратегии сиёсиву фарҳангӣ пайдо мекунад. Ин раванд на танҳо рушди шаҳру деҳотро таъмин мекунад, балки симои навини Ватанро ҳамчун кишвари босубот, пешрафта ва муҳити зебо барои зиндагӣ ба ҷаҳониён муаррифӣ менамояд.

Мавзӯи ободонӣ дар паём ба худшиносии миллӣ сахт пайванд ёфтааст. Президенти кишвар таъкид карданд, ки бе худшиносиву эҳсоси ватандӯстӣ корҳои созанда амалӣ намешаванд. Пас, тарбияи насли созанда дар руҳияи масъулиятшиносӣ, меҳанпарастӣ ва ҳисси соҳибватанӣ муҳим арзёбӣ гардид.

Ободонии кишвар ва худогоҳиву худшиносии миллӣ ду самти пайвандӣ ва стратегӣ мебошанд.

Ин ду падидаи бо ҳам сахт алоқаманд ва мутақобилан тақвиятбахшанд, ки дар рушди устувори ҷомеа нақши калидӣ

Вақте шахс ё миллат дорои худшиносии баланд мешавад, ӯ ба арзишҳои миллӣ, фарҳанг, забон, таърих ва ватани худ эҳтиром мегузорад. Ин эҳтиром ва ҳисси масъулият шахсро водор месозад, ки бо кор, дониш, ахлоқ ва ҳисси ватандӯстӣ дар рушди ватани худ саҳмгузор бошад.

Ободонӣ — натиҷаи амалӣ ва таҷассумшудаи худшиносӣ мебошад.

Ҳар як талош барои обод кардани деҳа, шаҳр, мактаб, муассиса ё муҳити зист натиҷаи эҳсоси масъулият ва ватандӯстӣ мебошад. Ин амал дар навбати худ худшиносии миллиро боз ҳам тақвият мебахшад, зеро инсон мебинад, ки заҳмати ӯ барои Ватан судманд аст. Худшиносӣ муҳаррики маънавии ободонӣ аст, вале худи ободонӣ воситаи бедор кардани эҳсоси худогоҳист. Масалан, вақте як шаҳрак рушд мекунад, роҳи мошингард, мактаб, беморхона ва боғ бунёд мешавад, сокинон бештар бо миллату давлат ифтихор мекунанд ва ба арзишҳо ва ҳувияти худ аҳамияти бештар медиҳанд. Яъне, бе худогоҳии миллӣ ободонӣ маънии рӯҳӣ надорад, ва бидуни шароити обод худшиносӣ рушд намеёбад. Худшиносии миллӣ яке аз асositарин рукнҳои ташаккули шахсият ва таҳкими пояҳои маънавии ҳар як ҷомеа маҳсуб

меёбад. Ҷомеае, ки арзишҳои миллӣ, таърих, забон, фарҳанг ва ҳуввияти худро мешиносад ва эҳтиром мекунад, метавонад бо устуворӣ дар фазои ҷаҳонии пурпечутоб рушд намояд.

Пешвои миллат борҳо таъкид намудаанд, ки "Миллате, ки худро намешиносад, роҳи ояндаро ҳам намеёбад". Дар шароити тағйироти босуръати ҷаҳони муосир, маҳз худшиносии миллӣ метавонад ҷомеаро аз бегонапарастӣ, бебунёдии фарҳангӣ ва гумроҳшавии арзишҳо эмин нигоҳ дорад. Дар Паеми имсола низ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид карданд, ки худшиносии миллӣ омили муҳими таҳкими давлатдорӣ, ваҳдати миллӣ ва рушди устувори кишвар мебошад. Худшиносии миллӣ на танҳо донистани таърих ва ифтихор аз гузашта аст, балки масъулияти шаҳрвандӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва саҳмгузорӣ дар ободии Ватанро дар бар мегирад. Вақте ки шахс ба қадри забон, фарҳанг ва суннатҳои ниёгон мерасад, ӯ дар раванди маърифатӣ ва маънавии ҷомеа нақши муассир мебозад. Дар раванди тарбияи насли нав боло бурдани худшиносии миллӣ бояд самти асосии сиёсати маориф ва фарҳанг бошад. Зеро танҳо насли худшинос метавонад дар оянда ҷомеаи мутамаддин, инсонмеҳвар ва пешрафтаро бунёд намояд.

Таҳвияти худшиносии миллӣ дар таълиму тарбия, ВАО, фарҳанг, сиёсати дохилӣ ва корҳои тарғиботиву маърифатӣ таҷассум ёфта, ба насли навин ҳисси масъулият, ватандорӣ ва ифтихори миллӣ мебахшад. Дар заминаи худогоҳӣ рушди иқтисод ва фарҳанг низ вусъат меебад. Худогоҳӣ танҳо дар сатҳи шуури фардӣ намемонад, балки он ба иқтисоди миллӣ ва фарҳанги истеҳсолот низ таъсир мегузорад. Шаҳрвандоне, ки ба арзишҳои миллӣ арҷ мегузоранд, дар рушди иқтисодиёт, соҳибкорӣ ва истеҳсолот низ фаъоланд. Бо баланд шудани сатҳи худшиносиву худогоҳии шаҳрвандон, меъёрҳои одоби ҷамъиятӣ, эҳтироми қонун ва арзишҳои волои миллӣ устувортар мегарданд, ки ин ба амният ва суботи умумии кишвар мусоидат мекунад, зеро истиқлоли давлатӣ — заминаи худшиносӣ ва рушди созандагиву бунедкории давлати мутамаддин маҳсуб меебад. Он ба мардуми тоҷик имконият дод, то бо такя ба арзишҳои миллӣ ва сиёсати мустақилона кишварро ба як давлати рушдебанда табдил диҳанд. Ҳар як қадами ободониву созандагӣ ва ҳар як талоши худшиносӣ маҳсули ин неъмати бузург, маҳсули истиқлоли давлатӣ аст.

Бунёдкориву созандагӣ — на танҳо амали техникӣ, балки зуҳури андешаи миллист, ки зери таъсири худшиносиву худогоҳии миллӣ вусъат ёфта, пояи муҳими суботи сиёсӣ, ваҳдати миллӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодии кишварро ташкил медиҳад. Ва худшиносии миллӣ на танҳо шинохти шахсӣ, балки омили муҳими муттаҳидсозии мардум, баланд бардоштани сатҳи маънавии ҷомеа ва заминаи устувори рушди миллӣ мебошад.

Аз ин рӯ, мавзӯи ободонӣ дар паём ба худшиносии миллӣ сахт пайванд ёфтааст. Президенти кишвар таъкид карданд, ки бе худшиносиву эҳсоси ватандӯстӣ корҳои созанда амалӣ намешаванд. Пас, тарбияи насли созанда дар руҳияи масъулиятшиносӣ, меҳанпарастӣ ва ҳисси соҳибватанӣ муҳим арзёбӣ гардид.

Эълони соли 2026 ҳамчун “Соли вусъат додани корҳои ободониву созандагӣ ва таҳвияти худшиносиву худогоҳии миллӣ” иқдоми саривақтӣ ва дорои муҳтавои амиқи стратегӣ мебошад. Дар он масъалаи созандагиву ободонӣ дар на танҳо чун самти муҳими сиёсати давлатӣ, балки ҳамчун андешаи тарбиявию ахлоқӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ пешниҳод шуд. Он метавонад дар баланд бардоштани маърифати шаҳрвандӣ, эҳсоси масъулияти миллӣ ва иштирок дар созандагии Ватан таъсири ҷиддӣ расонад.

Ин масъала аз ҳар як шаҳрванди кишвар даъват ба амал меорад, ки бо ҳисси баланди масъулият дар раванди рушди кишвар саҳмгузор бошад. Зеро садоқат ба истиқлолият — аз худшиносӣ ва амалҳои созанда оғоз меёбад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ, 16.12.2025
2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. Назарзода С. “Худшиносии миллӣ ва масъалаҳои давлатдорӣ”, Душанбе, 2023
4. Раҳимов М. “Рушди иҷтимоӣ ва корҳои ободонӣ дар Тоҷикистон”, Душанбе, 2022
5. Ахбори Вазорати маориф ва илм, №1, 2024

НАҚШИ ИДЕЯИ МИЛЛӢ ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ МИЛЛӢ ВА РУШДИ УСТУВОР

Орифҷонова Н.

номзади илмҳои фалсафа, дотсент ходими калони илмии шуъбаи фалсафаи иҷтимоии ИФСҲ-и ба номи А.М.Баҳоваддинови АМИТ

nur_58@bk.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили нақши идеяи миллӣ дар таҳкими истиқлолияти Тоҷикистон ва рушди устувори он равона шудааст. Дар доираи назарияи «ҷомеаи тасаввуршуда» (Б. Андерсон) идеяи миллӣ ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ бар пояи хотираи таърихӣ, мероси фарҳангӣ, забони давлатӣ ва арзишҳои истиқлол ташаккул меёбад. Маводи мақола ба назарияи мутобиқшавӣ (адаптивӣ) ва фарогир (инклюзивӣ) асос ёфта, механизмҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро барои таҳкими ваҳдат ва ҳамбастагии шаҳрвандон дар доираи идеяи миллии тоҷик баррасӣ мекунад. Ин таҳқиқ нишон медиҳад, ки идеяи миллӣ на танҳо ҳамчун арзиши фарҳангӣ, балки ҳамчун омили муҳим барои устувории давлат ва рушди ҳамгироёнаи иҷтимоӣ хизмат мекунад.

Калидвожаҳо: *нақши идеяи миллӣ, ҷомеаи тасаввуршуда, назарияи мутобиқшавӣ, ваҳдат, рушди ҳамгироёнаи иҷтимоӣ*

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Арифджанова Н.

кандидат философских наук, доцент, старший научный сотрудник Отдела социальной философии Института философии, социологии и права имени А.М. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана НАНТ

nur_58@bk.ru

Настоящая статья посвящена анализу роли национальной идеи в укреплении независимости Таджикистана и его устойчивого развития. В рамках теории «воображаемого сообщества» (Б. Андерсон) национальная идея формируется как коллективное сознание на основе исторической памяти, культурного наследия, государственного языка и ценностей независимости. Материал статьи основан на теориях адаптивности и инклюзивности и рассматривает социальные и культурные механизмы, направленные на укрепление единства и сплочённости граждан в рамках национальной идеи

таджикского народа. Исследование показывает, что национальная идея служит не только культурной ценностью, но и ключевым фактором устойчивости государства и социального развития.

Ключевые слова: *национальной идеи, культурного наследия, воображаемого сообщества, социального развития.*

THE ROLE OF THE NATIONAL IDEA IN STRENGTHENING NATIONAL INDEPENDENCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Arifjanova N.
Candidate of Philosophy, Associate Professor, Senior Research Fellow
Department of Social Philosophy A.M. Bahovaddinov Institute of Philosophy, Sociology and Law, Academy of Sinse.
nur_58@bk.ru

This article analyzes the role of the national idea in strengthening the independence of Tajikistan and its sustainable development. Within the framework of the "imagined community" theory (B. Anderson), the national idea is formed as a collective consciousness based on historical memory, cultural heritage, the state language, and the values of independence. The article is based on the theories of adaptability and inclusiveness and examines social and cultural mechanisms aimed at strengthening unity and cohesion among citizens within the framework of the Tajik national idea.The research demonstrates that the national idea functions not only as a cultural value but also as a key factor for state stability and integrated social development.

Keywords: *national idea, imagined community, historical memory, cultural heritage, citizens, integrated social development.*

Ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки тамоми халқиятҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоии сокини кишварро дар бар мегирад, имрӯзҳо ба марҳилаи нави рушди таърихии худ қадам мегузорад, ки таҳкими истиқлолияти миллӣ ва инкишофи ҳамаҷонибаи ҷанбаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ аз вазифаҳои асосии он маҳсуб мешавад. Таҷрибаи таърихии давраи пасошӯравӣ нишон медиҳад, ки пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ ва аз байн рафтани идеологияи коммунистӣ, ҷомеаҳои миллӣ, аз ҷумла ҷомеаи Тоҷикистон, ба ҷустуҷӯи худшиносии таърихӣ ва ташаккули идеяи миллӣ рӯ оварданд, то «сари калобаи таърихии» худро бозёбанд ва асосҳои давлатдории миллиро муайян намоянд.

Ба ин тартиб, таҳлилу ошкорсозии омилҳои таҳкими истиқлолияти миллӣ дорои аҳамияти ҷиддии назариявӣ ва амалӣ мебошад. Дар ин замина, идеяи миллӣ ҳамчун унсури бунёдӣ ва муайянкунанда дар ташаккули заминаҳои стратегӣ ва тактикии сиёсати умумидавлатӣ ва миллӣ дар марҳилаи муосири рушди ҷомеа баромад намуда, ба таъмини устувории давлатдорӣ ва ҳамбастагии иҷтимоӣ мусоидат менамояд.

Маҳз дар ҳамин замина, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (минбаъд — СМР-2030)-ро таҳия намудааст, ки он дар асоси муқаррароти Конститутсия, Қонуни «Дар бораи пешгӯиҳо, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ», ҳамчунин мутобиқ ба ҳадафҳо ва афзалиятҳои дарозмуддати кишвар, ки дар паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014 ва 2015 зикр

шудаанд, асос ёфтааст: «Мо рушди устувори минбаъдаи кишварро дар шакли индустриалӣ ва инноватсионӣ пешбинӣ намуда, барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираву имкониятҳо дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ талош меварзем ва ҷиҳати роҳ надодан ба осебпазирии иқтисоди миллии кишвар дар дурнамои дарозмуддат тадбирҳои мушаххасро амалӣ менамоем», - қайд мекунад Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [8, 3].

Аз нуқтаи назари фалсафӣ, СМР-2030 на танҳо ҳуҷҷати банақшагирии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад, балки ҳамчун шакли институционалии таҷассумёбии идеяи миллӣ дар шароити муосир баррасӣ мегардад. Ин раванд бо назарияи Бенедикт Андерсон, ки миллати муосирро ҳамчун «ҷомеаи тасаввуршуда» мешуморад, ҳамоҳангӣ дорад. Андерсон миллатро ҳамчун ҷомеаи тасаввуршуда тавсиф мекунад, ки бар пояи хотираи таърихӣ, худшиносии умумӣ ва арзишҳои муштарак ташаккул ёфта, заминаи шаклгирии давлати миллӣ ва устувории он мегардад. Ба андешаи Бенедикт Андерсон, миллат дорои се хусусияти асосӣ — хаёлӣ будан, маҳдудият ва соҳибихтиёрӣ мебошад. Миллат пеш аз ҳама дар сатҳи шуури ҷамъиятӣ вуҷуд дошта, аъзои он, новобаста аз набудани робитаи мустақим, худро ҷузъи як ҳувияти муштарак эҳсос мекунанд. Ҳамзамон, ҳар миллат дорои марзҳои муайяни фарҳангӣ, таърихӣ ва сиёсӣ буда, ин маҳдудият онро аз дигар ҷомеаҳои миллӣ фарқ месозад, дар ҳоле ки соҳибихтиёрӣ ифодаи талоши таърихии миллат барои худмуайянкунӣ ва истиқлол аст [1, 48].

Таъсиси Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлол таҷассуми воҳиди сиёсӣ ва фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин маврид, таҳлили олими барҷастаи тоҷик Иброн Шарипов дар бораи масъалаи миллат ва миллатшавии халқи тоҷик хеле ҷолиб аст. Ӯ мегуяд: «Муҳимтарин асоси намоён ва боварибахши ташаккули миллати тоҷикро мо дар он мебинем, ки дар харитаи сиёсии ҷаҳон давлате бо номи Ҷумҳурии Тоҷикистон зуҳур кардааст, ки дорои ҳудуду сарҳадҳои ҷуғрофии дақиқ мебошад. Ин падида як воқеияти ошкорои оламшумул ва таърихӣ дар ҷомеаи байналмилалӣ маҳсуб меёбад» [5,119]. Мувофиқи ифодаи И. Шарипов, ташаккули тоҷикон ҳамчун миллат комилан ба итмом расида ва анҷомёфта маҳсуб мешавад, зеро Ҳокимияти Шӯравӣ пеш аз фурӯпошии худ асоси мустаҳками давлатдории соҳибихтиёри Тоҷикистонро гузошта буд. Таъсиси Ҷумҳурии Тоҷикистони мустақил мушкилии мавҷудияти Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлолро бартараф кард.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон идеяи миллӣ ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ ташаккул ёфта, бар пояи хотираи таърихӣ, мероси фарҳангӣ, забони давлатӣ ва арзишҳои истиқлол амал мекунад. Хаёлӣ будани миллат нақши калидии шуури миллӣ дар таҳкими ваҳдати иҷтимоӣ ва ҳамбастагии шаҳрвандонро нишон медиҳад, маҳдудият ба марзҳои давлатӣ ва фазои фарҳангӣ-тамаддунӣ ишора мекунад, ки гуногунрангии этникӣ ва фарҳангиро дар доираи як ҳувияти миллӣ муттаҳид месозад. Суверенитет (соҳибихтиёрӣ) ҳамчун арзиши марказӣ истиқлолияти сиёсӣ, амнияти иқтисодӣ ва рушди устувори давлатро таъмин менамояд. Аз ин нуқта, дарки миллат ҳамчун ҷомеаи тасаввуршудаи маҳдуд ва соҳибихтиёр идеяи миллиро на ҳамчун падидаи статикӣ, балки ҳамчун шакли динамикии шуури ҷамъиятӣ ва омили муҳими таҳкими давлати миллӣ муаррифӣ мекунад.

Дар чаҳорчӯби назарияи Бенедикт Андерсон, ҳувияти миллӣ ҳамчун унсури асосии «ҷомеаи тасаввуршуда» фаҳмида мешавад ва ташаккули он заминаи амалӣ шудани идеяи миллии ваҳдат ва ягонагии миллати тоҷикро фароҳам меорад. Ин ҷомеа тавассути механизмҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳисси мансубият ва ҳамбастагии умумиро ба вуҷуд меорад, ки худ ҳамчун пояи таърихӣ барои таҳкими идеяи миллӣ хизмат мекунад ва рушди онро пеш мебарад.

Дар идомаи таҳлили фалсафии идеяи миллӣ, Эрнест Геллнер низ таъкид мекунад, ки идентификатсияи миллӣ на танҳо ҳамчун натиҷаи тасодуфии воқеаҳои таърихӣ, балки пеш аз ҳама, ҳамчун принсипи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба вуҷуд меояд. Ба андешаи ӯ, «национализм (тамоюл ба миллатшавӣ - Н.О.) миллатҳоро месозад, на баръакс», яъне маҳз раванди институтсионалӣ ва сиёсӣ заминаи ташаккули ҳувияти миллӣ ва давлатдории муосирро фароҳам меорад. Ӯ чунин мегӯяд: «ҷавоб ба саволи «Оё миллатгароӣ қавӣ аст ё не? дуҷониба аст, зеро миллатгароӣ ҳамеша кӯшиш мекунад ҳар як “миллат»”-ро муайян кунад; ин «воқеиятҳои сохта» (субстансияҳо) бештар идеологӣ буда, арзёбии онҳо бе таҳлили амиқи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ имконнопазир аст.» [4, 115].

Юрген Ҳабермас бошад, дар назарияи худ ба мафҳуми “майдони ҷамъиятӣ” (public sphere) ва нақши гуфтугӯи рационалӣ байни шаҳрвандон таъкид менамояд. Ба андешаи ӯ, раванди демократӣ ва ташаккули фазои фаъоли муколамаи ҷамъиятӣ заминаи асосии қонуният, эътибор ва адолати сиёсӣ ва иҷтимоӣ мебошад [9,112]. Аз ин нуқтаи назар, барои он ки идеяи миллӣ ба ҷараёни фаъоли рушди устувор табдил ёбад, зарур аст фазои гуфтугӯи ҷамъиятӣ ташаккул ёбад, ки дар он шаҳрвандон бошуурона ва бо иродаи хеш иштирок намоянд, то ки қарорҳо дар асоси баҳси фарогир ва ҳамгиро қабул гарданд. Чунин муҳит метавонад ҳамчун пояи иҷтимоӣ ва маънавӣ барои татбиқи самараноки ҳадафҳои СМР-2030 хизмат намояд.

Дар ин маврид бояд тазаккур дод, ки ба ақидаи мо, дар марҳилаи ибтидоии миллатшавӣ идеяи миллӣ ҳамчун шакли худогоҳии ҷамъиятӣ нақши муҳими муттаҳидсозандаро иҷро мекунад. Он ба ташаккули ҳисси тааллуқ, масъулияти шаҳрвандӣ ва ҳамгироии иҷтимоӣ мусоидат намуда, заминаи устувори ташаккули давлати миллӣ мегардад. Дар ин сатҳ, идеяи миллӣ пеш аз ҳама ба худшиносии фарҳангӣ ва сиёсӣ такя мекунад, на ба муқоисаи иерархии миллатҳо.

Бо вуҷуди ин, дар ҳолате ки идеяи миллӣ аз доираи худшиносӣ ва ҳамбастагии шаҳрвандӣ берун рафта, ба таъкиди истисноият, бартаридонӣ ё муқобилгузории «мо» ва «дигарон» такя кунад, он метавонад ба шакли миллатчигии радикалӣ табдил ёбад. Чунин тағйири мазмун, на танҳо вазифаи муттаҳидсозандаи идеяи миллиро заиф мегардонад, балки ба ҳамзистии осоиштаи иҷтимоӣ ва суботи сиёсӣ низ хатар эҷод мекунад. Аз ин рӯ, дар таҳлили илмӣ идеяи миллӣ бояд ҳамчун механизми меъёрии худшиносӣ ва ҳамгироии иҷтимоӣ баррасӣ гардад, на ҳамчун воситаи бартаридонии этникӣ ё фарҳангӣ. Маҳз чунин фаҳмиш имкон медиҳад, ки идеяи миллӣ ҳамчун омили рушди устувор, демократӣ ва фарогири ҷомеа ҳифз гардад.

Аз ҳамин ҷиҳат, бо дарназардошти нозукии мазмун ва гуногунрангии иҷтимоӣ, идеяи миллӣ наметавонад ба пуррагӣ дар мақоми идеологияи давлатии миллӣ қарор гирад. Он танҳо метавонад яке аз рукнҳои маънавӣ ва арзишии идеологияи давлати миллӣ бошад, ки дар пояи ҳуқуқ, шаҳрвандӣ ва ҳамзистии осоиштаи халқиятҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоии сокини кишвар бунёд мегардад [2, 208].

Дар илми муосири ҷомеашиносӣ идеяи миллӣ ҳамчун шакли худшиносии ҷамъиятӣ ва механизми ҳамгироии иҷтимоӣ баррасӣ мешавад, на ҳамчун идеологияи сахти давлатӣ. Чунин равиш дар корҳои Б. Андерсон (2001), Э. Геллнер (1991) ва Ю. Хабермас (2001), И.Шарипов (2002) низ таъкид гардида, маҳдудияти идеологизатсияи идеяи миллиро барои нигоҳдории ҳамзистии иҷтимоӣ ва суботи сиёсӣ асоснок мекунад.

Ин назария нишон медиҳад, ки барои таъмини рушди устувори давлат танҳо такя ба унсурҳои анъанавӣ ва фарҳангӣ кофӣ нест, балки таҳкими механизмҳои муосири иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва институтсионалӣ низ аҳамияти калидӣ дорад. Чӣ тавре ки олими иқтисодчӣ

Манзура Кошонова таъкид менамояд, «рушди иқтисод ва имкониятҳои дастгирии моддии вазифаҳои иҷтимоӣ, ки ба таъмини иқтидори инсонӣ марбутанд, бевосита аз фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ вобаста мебошанд. Фаъолияти меҳнатӣ ҳамчун шакли аз ҳама оммавии фаъолияти созанда, ки татбиқи қувваҳои ҷисмонӣ ва нерӯи маънавии инсонро дар бар мегирад, асоси некуаҳволии инфиродӣ, оилавӣ ва умумиҷамъиятӣ, худтатбиқшавӣ ва ҳаракатпазирии иҷтимоӣ, ҳамчунин рушди инфрасохтор ва дастгирии табақаҳои осебпазири аҳолӣ ба шумор меравад» [6, 153]. Маҳз чунин равиш дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 (СМР-2030) низ инъикос ёфта, рушди устувор ҳамчун натиҷаи ҳамгироии арзишҳои миллӣ ва ислоҳоти институтсионалӣ баррасӣ мегардад.

Аз ин рӯ, аз лиҳози фалсафӣ, СМР-2030 -ро метавон на танҳо ҳамчун санади сиёсӣ, балки чун таҷассумгари пайванди байни«ҷомеаи тасаввуршуда» (Андерсон), ташаккули принсипҳои миллӣ (Геллнер) ва таҳкими фазои гуфтугӯии ҷамъиятӣ (Ҳабермас) донист, ки ҳамаи инҳо барои таҳкими давлати миллӣ ва рушди устувори давлати соҳибистиқлоли миллӣ дар шароитҳои глобалӣ муҳиманд.

Олими муосири тоҷик П. Шозимов дуруст қайд мекунад, ки «сохтори иҷтимоӣ танҳо он вақт самаранок кор мекунад, ки механизми ба ҳаракат дарорандаи он дуруст ташкил шуда бошад. Агар ин механизм бар асари сабабҳои объективӣ вайрон гардад, сохтори иҷтимоӣ беҳаракат шуда, барои ташаккули рушди дохилии кишвар қобилият надорад»[11, 49].

Дар робита ба ин масъала ақидаи олими ҷомеашиноси тоҷик Назар Мӯъмини Абдуҷалол ба таври амиқ баррасӣ шудааст. Ба таъкиди ӯ, «системаҳои иҷтимоӣ имрӯз на танҳо ба пажӯҳишҳои мафкуравии муҳтавои худ, балки бештар ба қобилияти амалгароёнаи сиёсати иҷтимоии худ, ки ба таъмини беҳтари некӯаҳволии мардум нигаронида шудааст, таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд». Дар ҳамин замина, ташаккули биниши нави фалсафӣ-иҷтимоии падидаи адолати иҷтимоӣ мутобиқи талаботи замон зарурати объективӣ маҳсуб меёбад. Таҳлили фаҳмиши адолати иҷтимоӣ дар ҷараёни таърихии тағйирёбии навъҳои муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ҷустуҷӯи чунин шаклҳои ҳаёти иҷтимоӣ равона гардидааст, ки барои аксарияти аҳолӣ қобили қабул бошанд»[7,7]. Аз ин рӯ, дар Тоҷикистон ҳамчун кишвари рӯ ба рушд, адолати иҷтимоӣ метавонад ҳамчун заминаи муҳим на танҳо барои танзими муносибатҳои нави ҷамъиятӣ мавриди истифода қарор гирад, балки ҳамчунин чун яке аз рукнҳои идеяи миллии аҷдодони қадими тамаддунсози тоҷикон дар раванди ташаккули ҳувияти миллӣ, таҳкими ваҳдати ҷомеа, рушди устувори ҷомеаи навин ва пойдории истиқлолияти давлати миллӣ нақши муассир бозад.

Ба ақидаи мо, адолати иҷтимоӣ орзую омоли дерин ва яке аз ғояҳои бунёдии иҷтимоии бисёр халқҳои ҷаҳон маҳсуб меёбад. Дар ин замина, ворид намудани он ба таркиби идеяи миллии муосири тоҷикон метавонад ҳамчун заминаи боэътимод барои табдил ёфтани он ба арзиши умумихалқӣ хизмат намояд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ чунин равиш омили калидии худнигоҳдории миллат, таҳкими ваҳдати он ва ҳамгироии ҷомеа дар атрофи идеяи умумимиллии ҳамбастагӣ бар пояи ҳувияти миллӣ ҳисоб мешавад.

Дар таҳқиқоти илмии муосири сиёсатшиносӣ, фалсафаи иҷтимоӣ ва социология, «идеяи миллӣ» ҳамчун яке аз муҳимтарин унсурҳои сохтори сиёсӣ ва ҳаёти маънавии ҷамъият ба назар гирифта мешавад. Аз диди фалсафӣ ин мафҳум танҳо ба маънои шиори сабуки ватандӯстӣ маҳдуд набуда, балки як фабулаи маънавӣ-фарҳангӣ ва конструксиёни сиёсии мураккаб аст, ки вазифаи марказии ҳамоҳангсозӣ, муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ ва таъмин намудани устувории давлати миллиро ба уҳда дорад. Аз ин лиҳоз, мо идеяи миллиро чунин тавсиф мекунем: «Субот ва устувории давлати миллӣ ба шарофати

амалишавии идеяи миллие нигоҳ дошта мешавад, ки он аз ҷониби ҷомеа эътироф гардида, умумияти ниёзҳо ва ҳамбастагии устувори миллатҳои як кишварро таъмин менамояд. Идеяи миллӣ як фабулаи рушдёбанда, яъне андешаи динамикӣ мебошад, ки барои ҳама давру замонҳо ягона ва тағйирнопазир нест. Идеяи миллӣ ҳамчун падидаи таърихан гузаранда дар ҳар давра бо ҷилваи маҷмӯи рукнҳои пурмуҳтаво зуҳур менамояд. Он дар заминаи ниёзҳо ва манфиатҳои миллӣ дар шароити воқеии иҷтимоӣ ташаккул ёфта, бо такя ба тамоюлҳои миллӣ, таърихӣ ва фарҳангиву бадеӣ самтҳои рушди ояндаро муайян месозад ва дар марҳилаи муайяни таърихӣ ба таҳкими соҳибихтиёрии миллӣ мусоидат намуда, таъсири назаррас мерасонад» [2,209].

Чунин тавсиф нишон медиҳад, ки идеяи миллӣ кодекси маънавӣ ва донишномаи рушди давлатӣ мебошад. Муваффақияти он вобаста ба се хосият аст:

Қобилияти фарогирӣ (инклюзивӣ) – ҷалб намудани ҳамаи гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва этникӣ.

Қобилияти созандагӣ (конструктивӣ) – ташкили умеду амал барои оянда.

Қобилияти созгорӣ (адаптивӣ) – мутобиқшавӣ бо шароити дуру дарози таърихӣ.

Мафҳуми «инклюзивӣ» (фарогир) нишон медиҳад, ки идея ё стратегия барои ҳамаи шаҳрвандон ва гурӯҳҳои гуногун дастрас ва ба ҳамон сатҳ татбиқ мешавад. Дар шароити Тоҷикистон идеяи миллӣ низ бояд инклюзивӣ бошад, яъне на танҳо як қавм ё гурӯҳро, балки тамоми шаҳрвандонро, бо шумули қавмҳои гуногун, занону ҷавонон ва дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ дар бар гирад. Ин равиш на танҳо ҳамбастагии иҷтимоӣ ва ҳисси мансубиятро тақвият медиҳад, балки таҳкими ваҳдат, устувории давлат ва рушди ҳамгироёнаи кишварро низ таъмин мекунад.

Мафҳуми «конструктивӣ» нишон медиҳад, ки идея ё равиш на танҳо таҳлил ё танқидро дар бар мегирад, балки барои оянда умед ва роҳҳои амалиро низ ташкил мекунад. Дар мисоли Тоҷикистон, идеяи миллӣ метавонад конструктивӣ бошад, вақте ки он на танҳо таърих ва фарҳангро қадр мекунад, балки барои таҳкими ваҳдат, рушди устувор ва ҳамбастагии иҷтимоӣ роҳҳои амалиро пешниҳод менамояд. Масалан, барномаҳои фарҳангӣ ва таълимӣ, ки ҳамаи миллатҳо ва қавму гурӯҳҳои иҷтимоиро фаро мегиранд, ҳам эҳсоси мансубиятро тақвият медиҳанд ва ҳам барои ояндаи кишвар заминаи устувор месозанд.

Мафҳуми «қобилияти созгорӣ» (адаптивӣ) нишон медиҳад, ки идея ё ҷомеа тавонад бо шароитҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии тағйирёбанда мутобиқ шавад. Дар мисоли Тоҷикистон, идеяи миллӣ қобилияти созгорӣ дорад, вақте ки он на танҳо арзишҳо ва анъанаҳои таърихиро ҳифз мекунад, балки дар сохтани таърихи худи миллат ва ташаккули хотираи умумӣ нақши муҳим мебозад. Ин қобилият имкон медиҳад, ки миллат дар заминаи таҷрибаҳои гузашта ва таҳаввулоти муосир ҳамбастагӣ, истиқлолият ва устувории давлатро таъмин намояд.

Ҳамин тариқ, давлати миллие, ки ба чунин идеяи миллии зинда, фарогир ва ҳадафманд такя мекунад, на танҳо устуворӣ пайдо мекунад, балки сазовори пешрафти мунтазам ва иштироки фаъоли мардум дар сохтани таърихи худ мегардад — аз ҷумла созмон додани хотираи таърихӣ, ҳифзи арзишҳо ва ташаккули наслҳо бо назардошти ояндаи кишвар.

Таҳқиқи мафҳуми «идеяи миллӣ» ва механизмҳои амалисозии он барои дарк кардани равандҳои давлатсозӣ, таҳкими истиқлолият, ташаккули миллат ва пешбурди идеяи умумимилии ҷавобгӯ ба чолишҳои муосир дар асри XXI лозим ва малзум мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Андерсон Б. А65 Воображаемые сообщества. Размышления об исто ках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; М.: Кучково поле, 2016. - С.47-50. - 416 с.
2. Арифджанова Н. Национальная идея как важнейший фактор укрепления национальной независимости Республики Таджикистан.
3. \\Проблемы укрепления национальной независимости. Монографияи дастҷамъӣ\\ Душанбе: АН РТ,2006 - С. 206. -212. - 255с.
4. Геллнер Эрнест. *Нации и национализм*: Пер. с англ. /Ред. и послесл. И. И. Крупника. - М.: Прогресс, 1991.-320 с.
5. Иброн Шарипов. Становление таджикской государственности. АН Республики Таджикистан. Душанбе, 2013.С.119. -120с.
6. Кошонова М.Р.Таджикистан: Бедность и социальная защита населения. “Шарқи Озод”. Душанбе, 2002. С.153.-190 с.
7. Назар Мӯъмин Абдуҷалол. Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалишавии он дар ҳаёти ҷамъиятӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ): монография.- Душанбе: Илм,2022. -С.7.-320с.
8. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030. Душанбе, 2016. - 77с. https://www.stat.tj/strategiyai-millii-rushdi-jumhurii-tojikiston-baroi-davrai-to-soli-2030.
9. Хабермас Ю. Структурное изменение публичной сферы: Исследования относительно катег2ории буржуазного общества. пер. с нем. 2016 г.
10. *Шарипов*, И. Инкишофи муносибатҳои миллӣ дар Точикистони муосир,- Душанбе: Дониш, *2002*,- 230 с.
11. Шозимов П.Д. Таджикская идентичность и государствепнное строительство в Таджикистане. Душанбе:Ирфон.,2003.-С. .- 208с.
12. Юрген Хабермас. Новая структурная трансформация публичной сферы и делиберативная политика / Юрген Хабермас. – М.: Новое литературное обозрение, 2023.

АХЛОҚ ВА ҲУҚУҚ: МУАММОҲО ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОНҲО ДАР ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН

Устобоева Д.М.

номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи “Ҷомеашиносӣ”
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
ustoboeva88@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои танзим ва идоракунии ахлоқ дар шароити гузариш ба муносибатҳои нави иҷтимоӣ баррасӣ гаштааст. Мавзуи асосии мақола баррасии тағйирёбиҳои иҷтимоие, ки на фақат муносибати одамонро дар соҳаи иҷтимоиву иқтисодӣ, балки ба вазъи ҳаёти маънавӣ таъсири бевосита мерасонанд, бахшида мешавад. Муаллиф ҳолати мазкурро падидаи табиӣ дониста, андеша дорад, ки равандҳои трансформатсияи ҳаёти иҷтимоӣ арзишфаҳмии одамонро тағйир медиҳанд. Азбаски падидаи арзишфаҳмӣ асоси ахлоқ мебошад, дар ин замина ахлоқи ҷомеа ва шахс низ тағйир меёбад. Ин раванд ҳам ҷиҳатҳои мусбӣ ва ҳам ҷиҳати манфӣ дорад.

Бо назардошти вусъати табодули арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ муаммои танзим ва идоракунии ахлоқ ба яке аз масъалаҳои муҳими ҳалталаб табдил ёфтааст. Вобаста ба ин, шаклҳои таърихии танзим ва идоракунии ахлоқ мавриди таҳлил қарор дода шуда, ҳамзамон таъкид мегардад, ки дар раванди бунёди давлати миллӣ фишангҳои ҷадиди танзими ахлоқ ба миён омада истодааст. Дар мақола ин фишангҳо дар шароити тағйирёбиҳои ниҳодӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ гаштаанд.

Калидвожаҳо: *ҳуқуқ, ахлоқ, муаммо,фарҳанги миллӣ,худшиносии миллӣ, инсон танзими ахлоқ, маънавият, истиқлолият.*

МОРАЛЬ И ПРАВО: ЗАГАДКИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ ТАДЖИКИСТАНА

Устабаева Д.М.

кандидат философских наук, доцент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

ustoboeva88@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы регулирования и управления нравственностью в условиях перехода к новым социальным отношениям.Основной темой статьи будет рассмотрение социальных изменений, которые оказывают непосредственное влияние не только на отношение людей в социально-экономической сфере, но и на состояние духовной жизни. Автор рассматривает это состояние как природное явление и считает, что процессы трансформации социальной жизни меняют восприятие человеком ценностей.Ведь, как и в случае с земными благами, в этом мире есть нечто, что может изменить жизнь человека. Этот процесс имеет как положительные, так и отрицательные стороны.

С учетом расширения обмена социокультурными ценностями в условиях глобализации загадка нравственного регулирования и управления стала одной из важнейших решаемых проблем. В связи с этим анализируются исторические формы регулирования и управления нравственностью, при этом подчеркивается, что в процессе построения национального государства возникают новые рычаги регулирования нравственности. В статье рассматриваются эти рычаги в условиях институциональных изменений и формирования гражданского общества.

Ключевые слова: *право, мораль, проблем, национальная культура, национальное самосознание, человек регулирование морали, духовность, независимость.*

MORALITY AND LAW: RIDDLES AND WAYS TO SOLVE THEM IN THE MODERN SOCIETY OF TAJIKISTAN

Ustoboeva D.M.

candidate of philosophical sciences, associate Professor of the Department of Social Sciences. Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan.

ustoboeva88@mail.ru

The article discusses the issues of regulation and management of morality in the context of the transition to new social relations. The main topic of the article will be the consideration of social changes that have a direct impact not only on people's attitudes in the socio-economic sphere, but also on the state of spiritual life. The author considers this condition as a natural phenomenon and believes that the processes of transformation of social life change a person's perception of values. After all, as in the case of earthly goods, there is something in this world that can change a person's life. This process has both positive and negative sides.

Taking into account the expansion of the exchange of socio-cultural values in the context of globalization, the mystery of moral regulation and management has become one of the most important solved problems. In this regard, the historical forms of regulation and management of morality are analyzed, while emphasizing that new levers of regulation of morality arise in the process of building a nation-state. The article examines these levers in the context of institutional changes and the formation of civil society.

Keywords: *law, morality, mystery, national culture, national identity, human regulation of morality, spirituality, independence.*

Ахлоқ ва ҳуқуқ мафҳумҳои бо якдигар алоқаманд мебошанд. Онҳо гуногуншаклии зуҳури меъёрҳо,механизми назоратӣ ва танзими рафтори иҷтимоӣ мебошанд. Агар ҳуқуқ ба рафтору кирдори одамон тавассути қонунҳо ва дигар санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ таъсир расонад, ахлоқ бошад ба расму оин, афкори умум ва ғаризаҳои ботинии инсон вобаста мебошад. Мавриди зикр аст, ки коҳишёбии ахлоқро мисли ҳуқуқвайронкунӣ бо рақаму фоиз чен карда намешавад, вай фақат дар рафтору кирдори одамон зуҳур меёбад. Онҳо ҳадафу вазифаҳои ягона дошта, барои танзими ахлоқи одамон ва билохира ташаккули инсони комил нигаронида шудаанд ва омили муҳимми ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд мебошанд. Ахлоқ чун ҳуқуқ муносибатҳои иҷтимоиро танзим менамояд, вале механизми танзими рафтору кирдори одамон тавассути ахлоқ ва ҳуқуқ аз ҳамдигар фарқ доранд. Онҳо сарҳади озодии шахс, имконият ва воқеияти рафтору кирдори одамонро муайян месозанд ва воситаи ба тавозунории манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ мебошанд. Ва ниҳоят, ҳам ахлоқ ва ҳам ҳуқуқ самараи тамаддун ва фарҳанги ба дастовардаи инсоният мебошанд. Онҳо ба ҳама ҷиҳатҳои мусбию манфии худ нигоҳ накарда, сатҳи пешрафти иҷтимоиву фарҳангӣ, қувваи созандагӣ ва майли одамонро нисбат ба тартибу низоъ ва суботи ҷомеа ифода менамоянд.

Омӯзишу таҳлилҳо собит менамоянд, ки аз дидгоҳи таърихӣ низ ин алоқамандии ахлоқу ҳуқуқ тасдиқи худро меёбад. Ахлоқ ин низоми мураккаби меъёрии ба таври доимӣ инкишофёбанда мебошад, яъне баробари тағйирёбии шароитҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангӣ баъзе унсурҳои ахлоқ низ тағйир меёбанд. Бешакку шубҳа, дар шароити кунунӣ амалу таъсирбахшии ахлоқ тағйир ёфтааст, аммо ба ҳамаи костагиҳояш нигоҳ накарда, ахлоқ бевосита ба вазъ ва паёмадҳои муносибатҳои иҷтимоӣ таъсири худро мерасонад. Таваҷҷуҳи зиёди давлату ҷомеа ҳам ба вазъ ва паёмадҳои ахлоқ, маҳз ба ҳамин ҳолат вобаста аст.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ, дунявӣ ва ягона аст. Вале бояд эътироф намуд, ки бе назардошти эҳёи ахлоқи анъанавӣ ҳалли муаммоҳои бунёди давлати миллӣ имконнопазир аст. Аз ин ҷо, чунин хулоса бармеояд, ки масъалаи бунёди давлати ҳуқуқбунёду демократӣ ва ахлоқ робитаи диалектикӣ дорад. Ин ҳолат табиист, чунки ахлоқ ва ҳуқуқ ду фишанги муҳимми назорати иҷтимоии ҳаёти маънавии ҷомеа мебошанд. Байни ахлоқ ва ҳуқуқ умумият, фарқият ва зиддиятҳо ҷой доранд.

Қаблан, бояд тазаккур дод, ки ахлоқ ва ҳуқуқ гуногуншаклии меъёрҳои иҷтимоӣ буда, қисми муҳим ва таркибии танзими иҷтимоиро дар ҷомеа ташкил медиҳанд. Умумияти байни онҳо дар он зуҳур меёбад, ки мақсаду вазифаҳои ҳардуи ин падида ба танзимдарории рафтору кирдори субъектҳои муносибатҳои иҷтимоӣ маҳсуб меёбад. Аз ин лиҳоз, ҳадафу вазифаҳои ҳам ахлоқ ва ҳам ҳуқуқ хислати иҷтимоиро дорост. Ҳардуи ин падидаи иҷтимоиву таърихӣ сарҳади озодии воқеӣ ва ҳамгироии субъектҳои муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҳамчунин, мувофиқгардонии манфиатҳои шахсиву ҷамъиятиро муайян менамоянд.

Таваҷҷуҳи мо нисбати алоқамандии ахлоқ ва ҳуқуқ боз ба он вобаста аст, ки муҳити ахлоқӣ фазоест, ки дар он меъёрҳои ҳуқуқ ташаккул меёбанд. Зиёда аз ин, таҳлилу омӯзишҳо нишон медиҳанд, ки ҳар чӣ фазои ахлоқии ҷомеа коста бошад, сатҳи қонуншиканӣ ҳамон қадар боло меравад.

Муносибатҳои байни одамон на танҳо ба воситаи меъёрҳои ҳуқуқӣ, инчунин тавассути меъёрҳои ахлоқи низ ба танзим дароварда мешаванд. Аз даврaҳои қадим одамон рафтори худро бо меъёр ва қоидаҳое, ки худи онҳо дар ҳаёт санҷидаанд ва он манфиати умумии онҳоро ифода мекарданд, мувофиқ мекарданд. Онҳо мефаҳмиданд, ки худсарӣ, инкор намудани манфиати дигарон барои ҳамаи онҳо номувофиқ ва хатарнок мебошад.

Ахлоқ, одат, анъана, яъне меъёрҳои ахлоқӣ, тасаввурот оид ба некӣ ва бадӣ, адолат ва беадолатӣ, ва амсоли онҳо қоидаҳои аввалини рафтори одамон буданд. Одамон вайронкунандагони чунин қоидаҳоро маҳкум мекарданд. Бо мурури инкишофи ҷомеа ва мураккаб шудани муносибатҳои байни одамон меъёрҳои ахлоқӣ имконияти пурра танзим кардани муносибатҳои гуногуни ҷомеаро аз даст доданд. Пайдоиши давлат ва синфҳо, инкишофи муносибатҳои хоҷагӣ боиси мураккабшавии ин муносибатҳо гардид. Акнун меъёрҳои ахлоқӣ на ҳамаи муносибатҳои байни одамон ва давлатро ба танзим дароварда метавонистанд. Ба ин сабаб, тадриҷан намудҳои нави меъёрҳои иҷтимоӣ - меъёрҳои ҳуқуқӣ ба вуҷуд омаданд. Барои вайрон намудани ин меъёрҳо давлат ҷазо медод. Ҳамин тариқ, ҳуқуқ ҳамчун батартибдарорандаи рафтори одамон нисбат ба меъёрҳои ахлоқӣ дертар ба вуҷуд омад.

Ахлоқ ва ҳуқуқ якҷоя қоидаҳои рафтори одамонро танзим мекунанд. Дар айни замон баъзе рафтори одамон фақат аз тарафи ахлоқ ва дигарашон аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешаванд. Аммо дар аксар мавридҳо ҳуқуқ ва ахлоқ дар ягонагӣ муносибатҳои ҷамъиятиро ба танзим медароранд. Он рафторе, ки зидди талаботи меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад, рафтори зиддиахлоқӣ аст, Авбошӣ, дуздӣ, дашном, туҳмат, озор додани дигарон ва ба ин монанд рафтори ношоям на фақат ба воситаи меъёрҳои ахлокӣ маҳкум карда мешаванд, балки барои чунин рафтор шахсони гунаҳкор ба ҷавобгарии ҷиноятӣ низ кашида мешаванд. Ҳуқуқ ва ахлоқ якдигарро пурра менамоянд. Ҳуқуқ амалӣ шудани ахлоқро таъмин менамояд ва ахлоқ ба баландшавии самаранокии ҳуқуқ мусоидат мекунад. Дар баробари ҳамин меъёрҳои ҳуқуқӣ нисбат ба меъёрҳои ахлоқӣ то дараҷае аниқ ифода ёфта, дар қонунҳо, фармонҳо, қарорҳо, низомномаҳо ва дигар санадҳои зерқонунӣ навишта мешаванд. Онҳо муносибатҳои муайянро возеҳу равшан ва дар ягонагӣ ифода менамоянд. Меъёрҳои ахлоқӣ нисбат ба меъёрҳои ҳуқуқӣ доираи васеи муносибатҳои ҷамъиятиро дар бар мегиранд. Чунин рафтори одамон, ба монанди дурӯғгӯйӣ, хасисӣ, ҳасад хӯрдан, беэҳтиромӣ ба дигарон аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқӣ ба танзим дароварда намешаванд. Асоси меъёрҳои ҳуқуқиро меъёрҳои ахлоқӣ ташкил медиҳанд.

Вале бояд қайд кард, ки меъёрҳои ахлоқӣ бархилофи меъёрҳои ҳуқуқӣ хислати ҳатмӣ ва қонунӣ надоранд. Аз ин рӯ, барои иҷрои онҳо мақомоти давлатӣ ҳуқуқи маҷбур кардан надорад. Риояи меъёрҳои ахлоқӣ бо таъсири афкори ҷамъиятӣ ва эътиқоди худи шахс таъмин

карда мешавад. Дар баробари ин, раванди аз ҷиҳати маънавӣ солим гардонидани ҷомеа ниҳоят мураккаб ва дурудароз мебошад. Барои ин мо бояд ба ҳама гуна фиребгарӣ, бераҳмӣ, худписандӣ, бешарми, номувофиқии сухан ва кор ва муносибати бадбинона ба инсон ҳарчи зудтар хотима диҳем. Эҳтиром ба шахсият, ҳуқуқ ва ҳаёти инсон, озодии виҷдон, ҳисси соҳибихтиёрӣ, мустақилияти иқтисодӣ метавонад ба пешрафти кишвари мо ёрӣ расонад. Тараҳҳум, меҳрубонӣ, шарм, пушаймонӣ, эҳсонкорӣ барин хислатҳои ҳамидаи инсонӣ, ки хусусияти умумибашарӣ доранд, бояд раҳнамои ҳар як шахс дар кору зиндагӣ бошанд, зеро тавре ки шоири бузурги тоҷику форс Саъдии Шерозӣ барҳақ фармудааст :

Бани Одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як ҷавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Аринин А.Н., Коваль Б.И., Коваль П.Б. Личность и общество: духовно-нравственный потенциал. М., 2003
2. Борзых В.В. Моральная регуляция: специфика, границы, возможности Вопросы философии. № 9. 1987, с. 114
3. Гулуа В.А.К вопросу о значении эмоций в моральных поступках Философские науки. № 6, 1987. с. 106
4. Сино Абуалӣ. Рисола дар ахлоқ. Ҷилди 2, Душанбе 2005, 800с.
5. Содиқов А. Ақидаҳои ахлоқии мутафаккирони Шарқ ,Душанбе, Ирфон,1989.
6. Тусӣ Насируддин. Ахлоқи Носирӣ, Душанбе, 2009, 386с.
7. Ҳазратқулов М. Эътиқоду анъанаҳои бостонии Аҷам. Д., 1986;

НАҚШИ АНЪАНАҲОИ АХЛОҚӢ ДАР ТАҲКИМИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ

Устобоева Д.М.
номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи “Ҷомеашиносӣ”
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
ustoboeva88@mail.ru

Дар мақола нақши анъанаҳои ахлоқӣ дар устуворгардонии пояҳои истиқлолӣ маънавии ҷомеа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, дар он унсурҳои асосии анъанаҳои ахлоқии ниёгон ба мисли анъана, расму ойин, қоидаҳои гуфтори нек,пиндори нек, кирдори нек, одоби муошират мавриди бознигарӣ қарор дорда шудаанд. Ғояи асосии мақола аз он иборат мебошад, ки тағйирёбиҳои куллии ҷомеаи Тоҷикистон, ки дар тули 35 соли истиқлоли давлатӣ ба амал омаданд, на фақат муносибати одамонро дар соҳаи иҷтимоиву иқтисодӣ, балки ба вазъи ҳаёти маънавӣ таъсири бевосита расонидаанд. Дар мақола зикр гаштааст, ки равандҳои трансформатсияи ҳаёти иҷтимоӣ арзишфаҳмии одамон тағйир ёфтанд. Азбаски падидаи арзишфаҳми санги маҳаки ахлоқ мебошад, ахлоқи ҷомеа ва шахс низ тағйир ёфтааст. Муаллиф таъкид менамояд, ин раванд ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам манфиро дошта дар ин раванд зери таъсири баъзе омилҳо косташавии баъзе унсурҳои ахлоқ

ба назар мерасад. Вобаста ба ин, дар шароити соҳибистиқлолӣ шаклҳои таърихии нави танзим ва идоракунии ахлоқ тавассути қонунҳои миллӣ ва дигар сандаҳои меъёриву ҳуқуқи ба миён омада омад.

Калидвожаҳо: *Ҷамъият**,** ахлоқ, танзими ахлоқ, фарҳанги миллӣ , маънавият, худшиносии миллӣ, истиқлолият, ваҳдат.*

РОЛЬ МОРАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНДЕНТИФИКАЦИИ

Устабаева Д.М.

кандидат философских наук, доцент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

ustoboeva88@mail.ru

В статье анализируется и обсуждается роль нравственных традиций в укреплении самостоятельных духовных основ общества, а также рассматриваются основные элементы нравственных традиций наших предков, такие как традиции, ритуалы, правила благой речи, добрых мыслей, добрых дел и этикет общения. Основная идея статьи заключается в том, что фундаментальные изменения в таджикском обществе, произошедшие за 35 лет государственной независимости, оказали прямое влияние не только на отношение людей к социально-экономической сфере, но и на состояние их духовной жизни. В статье отмечается, что процессы трансформации общественной жизни изменили понимание людьми ценностей. Поскольку феномен понимания ценностей является краеугольным камнем морали, изменилась и мораль общества и индивида. Автор подчеркивает, что этот процесс имеет как положительные, так и отрицательные стороны, и что под влиянием определенных факторов некоторые элементы морали ослабевают. В этой связи, в контексте обретения независимости, посредством национальных законов и других нормативно-правовых документов возникли новые исторические формы регулирования и управления моралью.

Ключевые слова: *Общество, мораль, моральное регулирование, национальная культура, духовность, национальное самосознание, независимость, единство.*

THE ROLE OF MORAL TRADITIONS IN STRENGTHENING NATIONAL IDENTITY

Ustoboeva D.M.

candidate of philosophical sciences, associate Professor, of the Department of Social Sciences. Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand,Tajikistan.

ustoboeva88@mail.ru

The article analyzes and discusses the role of moral traditions in strengthening the independent spiritual foundations of society, and highlights the main elements of the moral traditions of our ancestors such as traditions, customs; rules of good speech, good thoughts, good deeds, and communication etiquette has been reviewed in this article. The main idea of the article is that the fundamental changes in Tajik society that have occurred over the 35 years of state independence have had a direct impact not only on people's attitudes in the socio-economic sphere, but also on the state of spiritual life. The article notes that the processes of transformation of social life have changed

people's understanding of values. Since the phenomenon of understanding values is the touchstone of morality, the morality of society and the individual has also changed. The author emphasizes that this process has both positive and negative aspects, and that under the influence of certain factors, some elements of morality are being weakened. In this regard, in the context of independence, new historical forms of regulating and managing morality emerged through national laws and other normative and legal documents.

***Keywords**: Society, morality, moral regulation, national culture, spirituality, national self-awareness, independence, unity.*

“То он даме, ки худшиносии таърихии миллат, ифтихор аз мансубияти миллӣ дар шуури ҳар як фард, аз коргару деҳқони оддӣ сар карда, то раиси ҷумҳур пайдо нагардад, то он даме, ки манфиати миллӣ ба ҳар як шаҳрванд арзиши олӣ нагардад, то он даме, ки обрӯю эътибори ҳар як шаҳрванд аз хизмат ба Ватан, миллат муайян нагардад, давлати соҳибихтиёрро бо тамоми ҷузъиёташ ташкил кардан аз имкон берун мемонад.”

Эмомалӣ Раҳмон – Пешвои миллат,
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ташаккули худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ дар шароити равандҳои ҷаҳонишавӣ бештар аҳамияти муҳимро касб намуда, дар таъмини суботи ҷомеа ва нигоҳдории истиқлоли давлатӣ нақши калидӣ дорад.

Ҳарчанд худшиносии миллӣ аз гузаштагонамон ба мо мерос монда бошад ҳам, баъди соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи нави худшиносии миллӣ оғоз гардид. Дар ин давра дар Тоҷикистон вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дигар гардида, арзишҳои моддиву маънавӣ ҳам иваз шуданд.

Чӣ тавре Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд мекунанд: “Ҷавҳари худшиносии миллӣ аз дӯст доштани Ватан, модар, забон, таърих ва арзишҳои таърихиву фарҳангӣ сарчашма гирифта, ба ташаккули шахсиятҳои дорои ҷаҳонбинии солиму пешрафта боис мегардад”[15].

Таҷрибаи ҷомеасозии муосир, аз он ҷумла ҷомеаи Тоҷикистон собит намуд, ки худшиносии миллӣ яке аз воситаҳои муҳими ба дастовардан ва устуворгардонии истиқлоли давлатӣ маҳсуб меёбад. Азбаски ахлоқ бевосита ба омилҳои иҷтимоимю фарҳанги вобастагӣ дорад, аз ин боис дар солҳои соҳибистиқлоли, ки омилҳои мазкур ба куллӣ тағйир ёфтанд мазмуну мундариҷа ва рисолати худшиносии миллӣ низ дигаргун гашт.

Шароити номусоиде, ки дар соли аввали исиқлолият ба вуҷуд омад, пеш аз ҳама боиси халалдор шудани таълиму тарбияи ҷавонон, авҷ гирифтани равияҳои гуногуни иртиҷоиву тундгароӣ, ки ба анъана, расму ойин, тарзи зист, афкори мардумӣ ва таъриху фарҳанги мо бегона мебошанд, гардидаст. Ин ҳолати номатлуб ба зудӣ тавонист, ба ҷомеа, хоса ба наврасу ҷавонон асари амиқ гузорад, аз ҷумла сатҳу сифати таълиму тарбияро коҳиш диҳад.

Тағйироти куллие, ки дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон рух дода истодааст на фақат муносибатҳоро дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ дигаргун намуда истодааст, балки ба фазои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа роҳ ёфта, дар муносибатҳои иҷтимоии ҷомеа ва байнифардии одамон тамоюлҳои ҷадидро ворид намуда истодааст, ки онҳо дар эҳё ва ғанӣ гардонидани ҳаёти маънавӣ душвориҳо ба миён оварда истодаанд. Ин равандҳои ҷадид дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди тамаддунҳо муносибатҳои ахлоқиро ба фазои маънавие табдил

[15] Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих(аз ориён то Сомониён) –Душанбе 2018, - С 12

додааст, ки дар он унсурҳои ахлоқи ҷомеаи суннатӣ ва навгонӣ ба ҳам омезиш ёфт истодаанд. Ин раванд аз як ҷиҳат боиси ғанӣ гаштани симои ахлоқии одамон гардад, аз тарафи дигар омилҳоеро ба бор меоварад, ки сабаби косташавии ахлоқ мегарданд.Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки сатҳи пасти донишу таҷриба на ба ҳамаи афроди ҷомеа имконияти дарки дурусти ин тамоюлҳои ҷадиди муносибатҳои ахлоқиро медиҳад.

Таҷрибаи давлатсозӣ ва ҷомеасозии муосир нишон медиҳад, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ масъалаи эҳёи маънавият, қабл аз ҳама худшиносии миллӣ ва ахлоқи суннатӣ яке аз омилҳои муҳими рушди устувори ҷомеа аст. Вале эҳёи маънавият худ аз худ амалӣ намегардад. Вай низоми мураттаби корбариро аз тарафи ҷомеа ва давлат талаб менамояд. Дар акси ҳол маънавият ҳамчун яке аз шоҳсутунҳои бунёдии рушди устувор ва суботи ҷомеа ба таври ҷиддӣ такон меёбад. Дар ҷомеаҳои дар ҳолати “транзитӣ” қарордошта, ахлоқ “халқаи заифгашта”-и занҷири муносибатҳои иҷтимоиро мемонад, ки косташавии он на фақат боиси бегонашавӣ аз худии худ ва ҳувияти миллӣ, балки барангезандаи ҳолати номутавозинии вазъи иҷтимоиву сиёсии ҷомеа гардад. Аз ин рӯ, дар шароити азнавсозии ҷанбаи иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа дар назди ниҳодҳои иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вазифаҳои сифатан нав мегузорад, Дар раванди таҳлили маводҳои таҷрибавӣ маълум карда шудааст, ки дар шароити васеъ гаштани имкониятҳои муошират байни тамаддуну фарҳангҳо тавассути шабакаҳои интнрнет ва воситаҳои телекоммуникатсионӣ арзишҳои суннатӣ, аз ҷумла, фарҳанги оиладорӣ коста гашта ба тарбияи ахлоқии фарзандон таъсири манфӣ расонида истодаанд.

Амалӣ намудани ин вазифа барои ҷомеаи кунунии мо хеле муҳим аст, зеро ахлоқ падидаест, ки соҳаҳои гуногуни ҷомеаро ба ҳам пайваста, барои рушди бемайлони онҳо заминаҳо ба вуҷуд меорад. Ахлоқ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ: дар иқтисодиёт, сиёсат, илм, меҳнат, рӯзгордорӣ, муошират ва ғайра таъсир дошта, рафтору кирдори одамонро ба танзим медарорад. Албатта, дар ҷомеа дигар меъёрҳо, масалан, санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ низ ҷой доранд, ки онҳо низ рафтору кирдори одамонро ба танзим медароранд.

Анъана, расму ойинҳо, афкори омма гарчанде пурра ба таркиби ахлоқ марбут набошанд ҳам, онҳо шакли таъсиррасонии ҷамъятӣ ба ахлоқи одамон мебошанд. Вобаста ба ин нукта бояд таъкид намуд, ки баъзан арзишҳои дар боло зикргаштаро, хоса дар воситаҳои ахбори омма ҳамчун унсури ахлоқ маънидод менамоянд. Ба андешаи мо, чунин арзёбӣ намудан дуруст нест. Анъана, расму оинҳо ва афкори омма василаҳоеанд, ки инсонро дар доираи муайяни рафтору кирдор нигоҳ медоранд, ахлоқ бошад мазмуни рафтори одамонро, яъне одоби шахсро дар ин ё он ҳолат ифода менамояд. Азбаски рафтор ҷанбаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва ғайраро дорост, ҷанбаи гуногунрангии фаъолияти маънавии шахсро аз рӯйи бо кадом роҳ танзим шудани он муайян намудан мумкин аст. Масалан, ҷанбаи ахлоқии муносибатҳои иқтисодӣ тавассути манфиатҳои моддӣ, дар ҳуқуқ тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ, ахлоқи маъмурӣ тавассути вазифаю кафолатҳо истифода мегардад. Ахлоқ ин такроистеҳсолкунии иҷтимоии услубу одоб аст. Дар он меъёрҳои муносибати тарафайни одамон, ниҳодҳои иҷтимоӣ, интизом, фарҳанги муошират, оиладорӣ ва ғайра, ки аз ҷониби кулли аъзоёни ҷомеа пазируфта шудаанд, инъикос меёбад. Хусусияти ахлоқ дар ин аст, ки риояи меъёрҳои он хислати ҷамъиятиро дорост. Назорати меъёрҳои ахлоқ бар дӯши ягон муассисаи давлатӣ, кафолатҳои расмӣ, ҳокимият қарор надорад. Он бештар ба афкори умум ва обрӯву эътибори шахсон вобаста аст.

Ҷанбаи дигарон ахлоқ он аст, ки вай фақат меъёрҳои аз ҷониби мардум пазируфташуда набуда, балки вай бо мафкураи ҷомеа алоқаманд мебошад. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки ҳар як зинаи рушди ҷомеа мафкураи хешро эҷод менамояд ва аз рӯйи

талаботи он меъёрҳои рафтору кирдори одамон муайян карда мешаванд. Аммо, бояд дар назар дошт, ки робитаи мафкура ва ахлоқ мураккаб ва зиддиятнок мебошад. Агар мафкураи иҷтимоӣ хислати зӯроварӣ, маҷбуркунӣ, тоталитариро дошта бошад, ахлоқ коста мегардад. Дар ҳолати шикасти чунин мафкура арзишҳои ахлоқие, ки бар дӯши мардум бор карда шуда буданд, тез аз байн мераванд. Чунин ҳолатро мо дар таҷрибаи таърихии 70 солаи Иттиҳоди Шӯравӣ дида метавонем, ки он мафкураи иҷтимоие, ки хислати тоталитарӣ дошт, арзишҳои ахлоқиву фарҳангӣ ба таври сунъӣ бар дӯши халқияту миллатҳои мутамаддин бор намуд ва оқибат шикаст хӯрд. Аз ин лиҳоз, дар раванди бунёди давлати миллӣ, ҳуқуқбунёду демократӣ кулли тадбирҳои пешгирифтаи давлат, аз идеологияи мавҷуда сар карда, то сиёсати фарҳангию динӣ ба арзишҳои миллӣ, суннатҳои ахлоқӣ, расму оин, ақида ва зиндагии ҳаррӯзаи мардум мувофиқат бояд дошта бошанд. Тавре, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: “Миллате, ки забон, тафаккури миллӣ, таъриху адабиёт, расму оин ва арзишҳои фарҳангиашро қадр намекунад, пояҳои истиқлолияташро низ чандон дер пуштибонӣ карда наметавонад. Гум кардани хотираи таърихӣ, қадр накардани гузаштаи пурифтихори миллат ва суннатҳои волои он, маҳдудияти шуури таърихӣ ва ҳифз накардани арзишҳои фарҳангию мероси бойи ниёгон, ҳисси масъулияту ҷавобгариро аз дӯши кас дар назди имрӯзу фардо дур месозад. Маҳз бехабарӣ аз таърихи миллату давлат, нарасидани ҳисси худшиносӣ, ифтихори миллӣ ва ватандорӣ, пушти по задани дастовардҳои истиқлолият ва сабақҳои иттиҳоду ягонагӣ буд, ки душманони миллати тоҷик тавонистанд ҷавонони бетаҷриба ва хунгармро гоҳ ба таъсири пулу сармоя, гоҳ бо ёрии тарғиботи ғаразноку яктарафаи динӣ, гоҳ бо бедор кардани ҳирси ваҳшиёнаи қасосгирӣ, ғоратгарӣ ва ғасби моли рақиб ба ҳангомаи ҷанги граждани ва якдигаркушӣ, нақшаи нобуд сохтани давлат ва миллати тоҷикро тарҳрезӣ намоянд”[16]

Омӯзиши таърих нишон медиҳад, ки дар ниҳоди миллати мо омилҳои бунёдии эҳёи тадриҷии истиқлолияту худшиносии миллӣ ҳамеша вуҷуд доштанд: асолат ва ҳувияти устувор ва амалан шикастнопазири таърихӣ, суннатҳои беш аз шашҳазорсолаи давлатдорӣ, арзишҳои бузург ва созандаи иҷтимоӣ, фарҳанг ва маънавиёти дурахшон, ки ҳамаи онҳо дар сиришти миллати мо ҷой доштаанд, дар замони соҳибистиқлолӣ амиқу равшан ҳувайдо гаштанд.

Пешвои миллат –Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша зикр менамоянд, ки миллати тоҷик миллати соҳибмаърифат ва дорои тамаддуни оламгир аст ва месазад, ки мову шумо арзишҳои миллӣ, мероси фарҳангӣ, таърихи куҳанбунёд, илму адабиёт ва ҳунари волои онро ба хотири расидан ба қадри истиқлолият, ҳувияти миллӣ, худшиносӣ ва давлату давлатдории навин пайваста омӯзему талқин намоем.

Таҷрибаи ҷомеасозии мо дар тӯли 35 соли соҳибистиқлолӣ собит намуд, ки истиқлолият ва танҳо истиқлолият, имконият медиҳад, ки мо ғояи худшиносии миллиро Парчами замон кунем, то ин ки ифтихори миллӣ бо шири модар, бо аллаи фаромӯшнопазири ӯ ва бо нахустин ҳарфҳои устод дар мактаб дар дилу шуури ҳар фарди тоҷик абадан ҷой гирад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1.Эмомалӣ Раҳмонов. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз се ҷилд.Ҷилди 2. –Душанбе: Ирфон, 2000, с. 7-8.

2. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих(аз Ориён то Сомониён) –Душанбе 2018, - С 12

[16] Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих(аз Ориён то Сомониён) –Душанбе 2018, - С 12

3.Давонӣ Ҷалолиддин. Ахлоқи Ҷалолӣ.– Нувалкишур, 1883. 230с.
4.Диноршоев М. «Аз таърихи фалсафаи тоҷик». , 1988, 224с.
5. Сино Абуалӣ. Рисола дар ахлоқ. Ҷилди 2. Душанбе 2005, 800с.
6.Содиқов А. Ақидаҳои ахлоқии мутафаккирони Шарқ. Душанбе, Ирфон,1989.
7. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. М., 2001, 380с.

ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ БА АРЗИШҲОИ АХЛОҚӢ: ТАҲЛИЛИ ИҶТИМОӢ ФАЛСАФӢ

Исомадинова Ф. М.
номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи фалсафаи
МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров”
ulmasova1988@mail.ru

Дар ин мақолаи илмӣ равишҳои асосии истилоҳҳои «иттилоот» ва «ҷомеаи иттилоотӣ» баррасӣ мешавад. Таваҷҷӯҳи асоси ба дарки таҳлили иҷтимоию-фалсафии мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ», афзалият дар фазои консептуалии муосир дар байни дигар соҳаҳои тадқиқот асоснок карда шудааст. Дар муқоиса бо мафҳумҳои мавҷуда, тадқиқот тасдиқ мекунад, ки ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо мафҳуми иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ, сиёсӣ, балки мафҳуми иҷтимоӣ-фалсафӣ мебошад, ки омилҳои фарҳангию маънавии ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таҳлилу таҳқиқ шуда, рушд ва вусъат пайдо кардани технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро дар низоми иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодию фарҳангии ҷомеа омили муҳимми баҳамназдикшавии фарҳангҳо ва ҷаҳонишавии арзишҳоро дар ҷомеа сабт мегардад.

Калидвожаҳо: *иттилоот, ҷомеаи иттилоотӣ, амнияти иттилоотӣ, воситаҳои техникӣ, маҳсулоти истеъмолӣ, технологияҳои иттилоотию-коммуникатсионӣ, сиёсати иттилоотӣ, ҷаҳонишавии арзишҳо.*

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО О МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЯХ; СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ.

Исомадинова Ф. М.
кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры философии ГОУ
«Худжандского Государственного университета имени академика Б. Гафурова»
ulmasova1988@mail.ru

В данной научной статье рассмотрены основные подходы к терминам «информация» и «информационное общество». Основное внимание уделено осмыслению социально-философского анализа понятия «информационное общество», его приоритетности в современном концептуальном пространстве среди других направлений исследований. В сравнении с существующими концепциями исследование подтверждает, что информационное общество-это не только экономическое, социальное, технологическое, политическое, но и социально-философское понятие, анализирующее и изучающее культурные и духовные факторы формирования информационного общества, фиксирующее

развитие и расширение информационно-коммуникационных технологий в социально-политической и экономико-культурной системе общества как важный фактор сближения культур и глобализации ценностей в обществе.

Ключевые слова: *информация, информационное общество, информационная безопасность, технические средства, потребительские товары, информационно-коммуникационные технологии, информационная политика, глобализация ценностей.*

INFORMATION SOCIETY ON MORAL VALUES; SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS.

Isomadinova F. M.
candidate of philosophical sciences, teacher of the philosophy department of the State Educational Institution «Khujand State University named after academician B. Gafurov»
ulmasova1988@mail.ru

This scientific article examines the main approaches to the terms "information" and "information society". The main attention is paid to understanding the socio-philosophical analysis of the concept of "information society", its priority in the modern conceptual space among other areas of research. In comparison with existing concepts, the study confirms that the information society is not only an economic, social, technological, political, but also a socio-philosophical concept that analyzes and studies the cultural and spiritual factors of the formation of the information society, recording the development and expansion of information and communication technologies in the socio-political and economic-cultural system of society as an important factor in the rapprochement of cultures and the globalization of values in society.

Key words: *information, information society, information security, technical means, consumer goods, information and communication technologies, information policy, globalization of values.*

Гузориши масъала. Иттилоот дар рушди инсоният нақши истисноӣ дорад, ба дигаргуниҳо мусоидат мекунад. Пайдо шудани иттилооти нав, афзудани ҳаҷми он боиси инқилобҳои иттилоотӣ мегардад.

Оқибати инқилобҳои иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ ҷомеаи иттилоотӣ буд, ки ташаккули он як раванди иҷтимоӣ мебошад, зеро маҳз иттилоот ҳамчун фишанги ҷомеа амал мекунад. Ҷомеаи иттилоотии муосир дар заминаи як манбаи беназири ғайримоддӣ - иттилоот сохта шудааст, ки ҳам ба ҷузъҳои рӯҳӣ ва ҳам ҷисмонии мавҷудияти инсон таъсир мерасонад. Вай аз як тараф муҳити зисти моро ташкил дода, дар шакли технологияҳои навоварӣ, таъминоти барномавӣ ва воситаҳои иртибот зуҳур карда бошад ҳам, аз тарафи дигар ҳамчун воситаи асосии муошират байни одамон, пайваста табдил ва такмил меёбад.

Зарур аст, ки масъалаҳои марбут ба нақш ва аҳамияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бунёди ҷомеаи иттилоотӣ амиқтар омӯхта ва таҳким бахшида, нишон дода мешавад, ки самаранокии системаи иттилоотии кишвар ба пешрафти технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва кафолати амнияти он бевосита вобаста аст. Ба аҳамияти таъсиси ҳукумати электронӣ дар кишвар таваҷҷуҳи хоса зоҳир мешавад, ки ба гуфтаи муҳаққиқон, дар

пешбурди сиёсати иттилоотӣ ва баланд бардоштани сатҳи саводнокии техникии аҳолӣ нақши калидӣ дорад.

Таҳлили таҳқиқотҳои охир ва нашриёт. Масъалаҳои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар таҳқиқотҳои олимони хориҷӣ ба монанди М. Пората, Й. Масуди, Э.Тоффлер Д.Белл Г. Стоунера, У.Мартин Р. Катца, П. Дракера, М. Кастельса, А. Лаборита, Дж. Мартина, Б. Уинстона, Ф. Уэбстера, олимони рус ба монанди А.И.Ракитов О.А.Финко, Ю.М.Нестеров ва дигарон баррасӣ шудаанд. Муҳаққиқони тоҷик ба монанди Н.Д. Маҳмадизода, С.Ишанова А.Ш Қурбонов, Х.Қ.Сафарализода, Х.У. Идиев, Р.Л. Давлатов, Д.С.Таваров ва Ш.Т.Беҳбудов низ оид ба пайдоиш, ташаккул ва тамоюлгирии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқотҳои алоҳида анҷом додаанд. Дар тадқиқоти муосир ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун сатҳи сифатан нави сохтори иҷтимоӣ муаррифӣ шудааст, ки дар он бахши иттилоотии фаъолона афзояндаи технологияҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёт нақши асосиро мебозад.

Мақсади мақола. Ҳадафи мақолаи мазкур ин омӯзиши хусусият ва моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ тавассути омӯзиши тамоюлҳои экспоненсиалӣ мебошад.

Муҳтавои асосии мавод. Мафҳуми «иттилоот» арзиши умумии фарҳангӣ табдил ёфтаистодааст. Онро бори нахуст соли 1928 олими амрикоӣ Р.Хартли барои муайян кардани ченаки миқдори ахборе, ки тавассути каналҳои техникии алоқа пахн мешавад, ба илм ворид карда буд [7, с. 335-363].

Имрӯз ин истилоҳ ба маъноҳои гуногун истифода мешавад. Дар баробари ин олими англис Т. Стоунер таъкид мекунад, ки “Зиндагӣ дар ҷомеае, ки мо онро иттилоотӣ меномем, мо ба ҳар ҳол намедонем, ки иттилоот чист” [19, с. 257—263].

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот» ин мафҳумро ба таври зайл муайян мекунад: «маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо мебошад” [1].

Ҳамзамон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” мафҳуми иттилооти ҳуҷҷатикунонида (аснод) пешбинӣ шудааст: “...ин иттилооти дар манбаи моддии иттилоот қайдшуда бо маълумотҳое(реквизитҳое), ки барои ҳаммонандкунии он имкон медиҳанд он сабт шудааст” [1].

Тибқи таърифи забоншинос ва лексикографи барҷастаи шӯравӣ С.И.Ожегов “иттилоот” маълумотест, ки дар бораи олами атроф ва ҳодисаҳои дар он рухдода, ки аз ҷониби шахс ё тавассути воситаҳои техникӣ ба даст оварда мешавад, таъриф ёфтааст. Дар навбати худ, «иттилоот» ин аст: «1) дониш дар баъзе соҳа, дониш, андеша дар бораи чизе; 2) ахбор, хабар» мебошад [15, с. 253].

Дақиқ ва ҳамаҷониба таърифи мафҳуми «иттлоот» яке аз мушкилтарин вазифаҳои илмӣ боқӣ мемонад. Файласуфон, иттиллотро бо мафҳумҳои категориявӣ, аз қабили материя ва энергия дар як саф баррасӣ мекунанд. Иттилоот ин интиқол, инъикоси гуногунии ҳама гуна объектҳо ва равандҳои табиати зинда ва ҳатто беҷон аст, дар назар доранд.

Назарияи ҷомеаи иттилоотӣ падидаи нисбатан нав дар илми муосир мебошад. Пайдо ва рушди он бо рушд ва такмили технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ки яке аз арзишҳои ҷомеаи техногенӣ ба ҳисоб рафта, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ворид шудааст, алоқаманд мебошад.

Истилоҳи «ҷомеаи иттилоотӣ» дар солҳои 60-ум асри 20 аз ҷониби иқтисоддони амрикоӣ Ф. Махлуп ва муҳаққиқони ҷопонӣ Т. Умесао и Ю. Хаяши ворид карда шуда буданд. Ибораи johoka shakai маънои ҷомеаеро дорад, ки дар он муошират тавассути компютерҳо сурат мегирад (ҷамъияти коммуникатсионӣ тавассути компютер) [14].

Ҳанӯз таърифи умумӣ қабулшудаи ҷомеаи иттилоотӣ вуҷуд надорад. Равишҳои таърифии онро ба ду равия тақсим кардан мумкин аст: 1) аз рӯи истилоҳот («иттилоот» ва калимаҳои аз он гирифташуда); 2) на бештар ба истилоҳот, балки ба моҳияти масъала – маъно ва нақши иттилоот ва дониш (бо таърифҳои гуногуни онҳо) асос ёфта, мебошад.

Аввалин асарҳои марбут ба ин таҳқиқот дар солҳои 60-70 уми асри 20 аз тарафи файласуфони барҷастаи амрикоӣ ба монанди Д. Белл, Э. Тоффлер ва дигарон дар шакли консепсияҳои ҷамъиятии баъдииндустриалӣ пайдо шуданд. Ба ақидаи файласуфон коркардҳои муосири техникӣ, ки дар соҳаҳои хизматрасонӣ ҷорӣ карда шудаанд, ки омили муҳими рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд. Чӣ тавре олими амрикои Д.Белл дар асарҳои худ қайд мекунад: «агар дар ҷомеаҳои саноатӣ омилҳои муайянкунандаи моликият ва меҳнати ҷисмонӣ мебошанд, дар ҷомеаи пасиндустриалӣ асос иттилоот ва дониш мебошад.Дар он мутахассисон, аз қабили олимон, муҳандисон, роҳбарон ва ходимони фарҳанг як табақаи нави касбию техникиро ташкил медиҳанд ва мақоми иҷтимоии шахсро на аз рӯи салоҳият ва маҳорати ӯ, балки ба як табақаи муайяни мансубияти ӯ муайян карда мешавад» [2 с. 655].

Мутафаккири маъруф оид ба омӯзиши раванди ҷомеаи иттилоотӣ Э.Тоффлер дар асари худ «Мавҷи сеюм» мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ»-ро ба се давра, яъне ба марҳилаҳои рушди тамаддуни башарӣ таҳлил менамояд: давраи тосаноатӣ – ин давра аз асри VIII милодӣ то нимаи дуюми асри 17 мебошад, ки дар ин давра ба кори дастӣ афзалият дода шуда буд. Марҳилаи навбатии таҳаввулоти тамаддуни башарӣ ташаккул ва пешрафти ҷомеаи саноатӣ мебошад, ки аз миёнаҳои асри 17 оғоз ёфта, то миёнаҳои асри 20 давом кард. Ба охир расидани давраи ҷомеаи саноатӣ аз ҳисоби афзудани шумораи коргароне, ки дар соҳаҳои хизматрасонӣ кор мекунанд, вобаста аст, ки ин ба тараққиёти минбаъдаи ин соҳа ҳавасманд гардид. Мавҷи сеюми рушди тамаддун ба пайдоиши ҷомеаи пососаноатӣ (иттилоотӣ) рост меояд, ки омили эҷоди технологияҳои навоварии муосир гардид [21, с. 31].

Солҳои минбаъда дарки равияҳои нави ҳолати муосири ҷомеаро дар асарҳои муътабари иқтисодӣ, фалсафӣ ва иҷтимоӣ аз тарафи якқатор файласуфон ба монанди М. Кастелс, Ю. Масъуда, М. Порат, Т. Стоунер ва ғайраҳо дидан мумкин аст. Дар ин маврид муҳаққиқи англис Т.Стоунер дуруст қайд кардааст, ки барои расидан ба мақсадҳои худ иттилоот ҳам мисли сармоя бояд нигоҳ дошта, ҳифз ва самаранок истифода шавад. Вай аҳамияти дороиҳои иттилоотии миллиро ҳамчун унсури асосии некӯаҳволии миллӣ таъкид кард. Аз ин лиҳоз, дар шароити воқеияти имрӯза бояд бахши куллан нави иқтисод - соҳаи иқтисодиёти иттилоот бояд таъсис дода шавад [18, с. 394].

Сарфи назар аз корҳои сершуморе, ки ба ин мавзӯъ бахшида шудаанд, то ҳол консепсияи ягонаи таҳияшудаи ҷомеаи иттилоотӣ вуҷуд надорад, инчунин таърифи ин падида аз ҷониби ҳама набошад, ҳам ҳадди аққал аз ҷониби аксарияти олимон эътироф карда нашудааст. Ҳар як муаллиф таърифи худро пешниҳод мекунад, ки дар он баъзе хусусиятҳои вазъияти ҳозираи ҷамъият инъикос ёфтааст. Масалан, «Ҷамъияти нав»-и П.Дракер,[6, с.174]. «индустриалии нав»-и Ч.Гэлбрейт, [3,с.264]. «Ҷамъияти пасомуосир»-и Ч.Ф. Лиотард [11, с.248]. ва ғайраҳо мебошанд. Як гурӯҳи томи назарияҳои илмии олимон ба нақш ва мавқеъи инсон дар ҷомеаи иттилоотии рушдёбанда нигаронида шудаанд, ба монанди назарияҳои ҷомеаи «фаъол»-и А.Этсион,[9,с.165]. назарияҳои ҷомеаи «кооперативи»-и Д.Клиффорд [4, с.57]. мебошад. Як қатор дигар назарияҳои илмӣ ба тағйироте, ки тавассути рушди дониш ва технология ба вуҷуд меоянд, пешниҳод шудааст, ки ин назарияи «ҷомеаи телепатики»-и Ҷ. Мартин [12, с.356] ва назарияи «иттилооти»-и А.Леборит [10, с. 204]. ва дигарон мебошанд.

Олими амрикои Ҷ.Мартин чунин хислатҳои асосии ҷомеаи иттилоотиро муайян мекунад: дигаргуниҳо дар сохтори иқтисодӣ, аз ҷумла тағйирот дар ташкили меҳнат; нақши ҳалкунандаи иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ; талаботи афзоянда ба малакаҳои компютерӣ; истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ; мунтазам вусъат додани компютеркунонии соҳаҳои гуногун; ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ дар илм ва маориф; дастгирии давлатии рушди телекоммуникатсия ва технологияи компютерӣ; афзоиши босуръати интернет, афзоиши шумораи истифодабарандагон ва дар баробари ин, афзоиши шумораи барномаву вирусҳои компютерӣ [22, с. 60-61].

Мувофиқи нуқтаи назари мутафаккири рус А.И. Ракитов, ҷомеаи иттилоотӣ бо он тавсиф мешавад, ки воситаҳои гуногуни техникӣ ва технологияҳои иттилоотӣ - аз компютерҳо ва системаҳои иттилоотӣ то шабакаҳои кабелӣ, алоқаи моҳворагӣ, таҷҳизоти видеоӣ, нармафзор ва коркардҳои илмӣ - ба таъмини дастрасии ҳамагон ба иттилоот нигаронида шудаанд, ки одамон имкон медиҳанд, ки маълумотро барои фаъолияти ҳамарӯзаи худ самаранок истифода баранд [16, с. 74].

Дар баробари олимони хориҷӣ муҳаққиқони ватанӣ низ оид ба масъалаҳои пайдоиш, ташаккул ва тамоюлҳои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадқиқотҳои алоҳида анҷом доданд. Донишмандони тоҷик, бахусус Н.Д.Маҳмадизода, аҳамияти амнияти иттилоотиро барои ҳифзи амният ва устувории ҷомеа таъкид намуданд. С.Ишанова амнияти иттилоотиро ҳамчун воситаи идоракунии муҳити зист дар замони ҷаҳонишавӣ ва А.Ш. Қурбонов дастрасии иттилоотро воситаи таҳкими ҳамкориҳо арзёбӣ кардааст. Ба ғайр аз ин, бо такя ба методология ва маълумоти воқеи вазъи иттилоотии кишвар ва мавқеи шахсро дар он омухтаанд.

Ҷомеашиноси тоҷик Х.К. Сафарализода дар осори худ ба тағйирот ва рушди сохтори сиёсии ҷомеаи муосир таваҷҷӯҳ намуда, кибертерроризм ва киберэкстремизмро натиҷаи пешрафт ва паҳншавии технологияи иттилоотӣ донистааст [17, с.271-275].

Дар асарҳои файласуфони тоҷик Х. Қ. Сафарализода, Х.У. Идиев ва Р.Л.Давлатов, ҷанбаҳои фарҳангӣ ва маънавии ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Онҳо рушду густариши технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар бахшҳои иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодию фарҳангиро омили муҳими наздикшавии фарҳангҳо ва ҳамгироии ҷаҳонии арзишҳо медонанд [8, с.49-53; 5, с.154].

Дигар файласуфи тоҷик Д. О. Мунаварова дар корҳои илмии худ рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва таъсири он ба фарҳанг ва ташаккули ҳувияти миллиро омӯхта, ин равандҳоро бо падидаҳои «муосир» ва «иттилоот» пайванд медиҳад [13, с. 22].

Корҳои илмии сиёсатшиноси тоҷик Д.С.Таваров ба таҳлили ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ аз нигоҳи сиёсӣ, инчунин барои муайян намудани роҳҳои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Д.Таваров дар асоси омӯзиш ва муқоисаи андешаҳои муҳаққиқони гуногун се хусусияти асосии ҷомеаи иттилоотиро муайян мекунад: аввалан, иттилоот ҳамчун сарвати пуразиши иқтисодӣ амал мекунад; ташкилоту корхонаҳо барои самаранокии кории худ ва мустаҳкам намудани мавқеъҳои фаъолияти худ дар бозор ба таври васеъ истифода мебаранд. Дуюм, иттилоот ҳамчун маҳсулоти дастраси истеъмолкунандагон табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодиёт иттилоот бо суръати баланд пеш рафта, аз рушди дигар соҳаҳо пеш гузашта истодааст. [20, с. 36].

Хулоса: Дар ҷамъбаст метавон гуфт, ки раванди рушди ҷомеаи иттилоотӣ ҳам барои кишварҳои дорои иқтисодашон пешрафта ва ҳам барои кишварҳои рӯ дар раванди тараққӣ қарор дорад.

Ҳамин тавр, таҳлил ва муқоисаи андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ нишон медиҳанд, ки инсон ва ҷомеа ҳамеша дар ҳоли тағйирёбӣ ва рушд қарор доранд. Вобаста ба таҳаввулот ва дигаргуниҳои рухдода инсон кушиш менамояд, ки худро ба муҳити иҷтимоӣ, ки муҷаҳҳаз бо воситаҳои техникӣ ва фазои иттилоотӣ созгор аст мутобиқ намояд ва ҳамзамон он муҳитро дигаргун карда, шароити муосидро барои ҳаётгузаронӣ ва расидан ба ҳадаф, ки рақобатро талаб менамояд, фароҳам созад. Аз ин рӯ, технология одатан барои инсон воситаи дастрасӣ ёфтан ба ҳадафи муайян, ба таври сунъӣ офаридани маҳсулот, маводи зарурӣ, ки қонеъкунандаи талаботи рӯзмарраш мебошанд, ба ҳисоб меравад.

Иттилооти саҳеҳ, пурра ва боэътимод дар тӯли таърихи тамаддуни инсонӣ ҳамеша қадр карда мешуд ва ба манфиати мардум, рушди кишварҳо, таъмини амният ва ғайра хизмат мекард. Бинобар ин, одамон доимо кӯшиш ба харҷ медоданд, ки иттилооти интиқолшаванда сари вақт, бе таҳриф, мувофиқи муқаррарот ба ҷой ва соҳиби аслиаш рафта расад. Дар ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон низ иттилоъ ин арзиши худро аз даст надода, ҷойгоҳи худро бештар фарох кардааст. Хусусан, раванди рушди иттилоотонии ҷомеа ва мавриди истифодаи умум қарор гирифтани воситаҳои техникӣ ва технологияи муосир дар тамоми самтҳои фаъолияти кормандон масъалаи амнияти иттилоотиро ба дараҷаи болотар бардоштааст. Аз ин рӯ, ҳалли ин масъаларо дар баҳисобгирии маҷмӯи омилҳои нави интиқол ва қабули иттилоот, эҷод ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ, ки онҳо дар якҷоягӣ муҳити иттилоотиро ташкил медиҳанд, ҷустан лозим меояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2002, №4, қ. 2, мод. 320; с. 2012, №7, мод. 698; Қонуни ҶТ аз 27.11.2014 с., № 1164)
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования /Д.Белл. – М.: Academiya, 1999. – С. 655.
3. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. М.: прогресс 1976. 264р.
4. Clifford P.R. The death of the dinosaur: to wards a co-operative society. L., 1972. P. 57.
5. Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: дис. … канд. филос. наук. -Душанбе, 2014. –154 с.
6. Drucker P.F. The new Society. The anatomy of industrial order.N.Y., 1962. 174p.
7. Hartley R. V. L. Transmission of Information // Bell System Technical Journal. 1928. № 7. P. 335—363.
8. Идиев Х.У. Место информационных технологий в расширении пространства культурного взаимодействия стран СНГ // Культура в Евразийском пространстве: традиции и новации. – 2018. –№1 (2). –С.49-53.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Исмоилов Ш.Г.
кандидат психологических наук, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры общей психологии ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»
Azizmuhammad-98@mail.ru

В статье рассматриваются гуманистические ценности как ключевой фактор формирования и укрепления национального самосознания в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. Анализируются психологические и социокультурные аспекты восприятия национальных ценностей, роль образования, культуры и межличностных отношений в формировании гражданской идентичности. Особое внимание уделяется влиянию гуманистических принципов на социальную сплочённость, доверие и развитие общества. Обоснована необходимость системного внедрения гуманистических ценностей в образовательные и культурные практики для укрепления национального самосознания.

Ключевые слова: *гуманизм, национальное самосознание, ценности, психология, социальная идентичность, образование, культура, гражданская ответственность.*

АРЗИШҲОИ ГУМАНИСТӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲКИМИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ТОҶИКИСТОН

Исмоилов Ш.Ғ.
номзади илмҳои психологӣ, муаллими калони кафедраи умумдонишгоҳии психологияи умумии МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
Azizmuhammad-98@mail.ru

Дар мақола арзишҳои гуманистӣ ҳамчун омили асосии ташаккули шиносоии миллӣ ва мустаҳкам намудани он дар шароити истиқлолияти давлатӣ баррасӣ мегарданд. Ҷанбаҳои психологӣ ва иҷтимоиву фарҳангии дарки арзишҳои миллӣ таҳлил шуда, нақши маориф, фарҳанг ва муносибатҳои байнифарди дар ташаккули шиносоии шаҳрвандӣ нишон дода мешавад. Таваҷҷуҳи махсус ба таъсири принсипҳои гуманистӣ дар пайвастагии иҷтимоӣ, эътимод ва рушди ҷомеа дода шудааст. Зарурати ворид кардани арзишҳои гуманистӣ ба амалияҳои маориф ва фарҳанг асоснок карда мешавад.

Калидвожаҳо: *гуманизм, худшиносии миллӣ, арзишҳо, психология, худшиносии иҷтимоӣ, маориф, фарҳанг, масъулияти шаҳрвандӣ.*

HUMANISTIC VALUES AS A FACTOR IN STRENGTHENING NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

Ismoilov SH.G.

candidate of psychological sciences, senior lecturer at the general psychology department of the SEU "Khujand state university named after academician B. Gafurov"

The article examines humanistic values as a key factor in the formation and strengthening of national identity in the context of the state independence of the Republic of Tajikistan. Psychological and socio-cultural aspects of perception of national values, the role of education, culture, and interpersonal relationships in shaping civic identity are analyzed. Special attention is paid to the influence of humanistic principles on social cohesion, trust, and societal development. The necessity of systematic incorporation of humanistic values into educational and cultural practices is substantiated.

Keywords: *humanism, national identity, values, psychology, social identity, education, culture, civic responsibility.*

Государственная независимость Республики Таджикистан открыла новую страницу в истории формирования национальной идентичности и социального самосознания. Этот процесс связан с активным культурным обновлением, развитием образования, укреплением гражданской ответственности и формированием социальных институтов. В современных условиях глобализации, интеграции в мировое экономическое и культурное пространство, актуальность гуманистических ценностей возрастает как никогда [1, с. 23].

Гуманизм рассматривается как система ценностей, основанная на уважении к личности, равенстве, сотрудничестве и стремлении к развитию человека. Он является ключевым фактором формирования устойчивого национального самосознания и социализации граждан.

Гуманизм выступает не только как морально-этическая концепция, но и как социально-психологический механизм, способствующий формированию позитивного эмоционального климата в обществе. Через привитие ценностей уважения, ответственности и сотрудничества создаются условия для развития эмоциональной зрелости личности и повышения уровня социальной сплочённости. Взаимодействие граждан на основе гуманистических принципов укрепляет чувство коллективной ответственности, снижает напряжённость в межличностных и межгрупповых отношениях и формирует устойчивые модели социального поведения. Более того, гуманистическая ценностная ориентация способствует гармонизации отношений между государством, обществом и личностью, повышая уровень доверия и мотивации к активному участию в общественной жизни. В совокупности это обеспечивает не только индивидуальное развитие, но и поддерживает эмоционально сбалансированное, стабильное и психологически здоровое сообщество, способное к эффективной адаптации в условиях социальных и культурных изменений.

В психологии гуманизм представлен как подход, при котором личность рассматривается в центре внимания, а её развитие, самоактуализация и способность к эмпатии становятся основной целью воспитания и обучения [4, с. 41]. В контексте Таджикистана, где общество переживает процессы консолидации и институционализации, внедрение гуманистических принципов способствует не только укреплению национального самосознания, но и формированию социальной сплочённости, доверия и гражданской активности [2, с. 57].

Национальное самосознание определяется как комплекс знаний, убеждений, ценностей и эмоциональных установок, через которые граждане осознают себя частью нации

[5, с. 12]. Гуманистические ценности, такие как уважение к личности, альтруизм, толерантность и готовность к сотрудничеству, играют ключевую роль в формировании и развитии гражданского самосознания. Эти фундаментальные принципы способствуют не только индивидуализации личности, но и интеграции индивида в социум, что, в свою очередь, формирует устойчивую гражданскую идентичность.

Исследования показывают, что интеграция гуманистических принципов в образовательные программы и культурные практики укрепляет чувство принадлежности к нации и способствует развитию социального доверия [3, с. 88]. В частности, образовательные программы в области психологии, этики и культурологии, реализуемые на уровнях школьного и университетского образования, способствуют формированию когнитивных навыков критического анализа, эмоционального интеллекта и эффективных стратегий межличностной коммуникации. Эти компетенции являются фундаментальными элементами развития гражданской идентичности, способствуя интеграции индивида в социум и формированию его ценностно-нормативной ориентации.

Гуманистические ценности играют ключевую роль в формировании активной гражданской позиции, что приобретает особую значимость в условиях политической независимости. Осознание индивидом ценности своего вклада в общественное развитие способствует повышению мотивации к участию в социальных и культурных инициативах, что является фундаментальным аспектом гражданского общества. Многочисленные психологические исследования демонстрируют прямую корреляцию между осознанием собственной социальной роли и ответственностью, а также восприятием гуманистических принципов, таких как уважение к другим и социальная справедливость.

В контексте образовательных учреждений особое внимание следует уделять развитию навыков межличностного взаимодействия и кооперации. Программы, направленные на формирование эмпатии, толерантности и способности к коллективной деятельности, не только способствуют личностному росту, но и укрепляют чувство общности и национальной идентичности. Эти навыки являются важным инструментом для формирования устойчивой гражданской идентичности и социального доверия, что, в свою очередь, способствует консолидации общества и укреплению демократических институтов.

Психологический анализ показывает, что восприятие национальных ценностей тесно связано с эмоциональным и когнитивным развитием личности. Эмпатия, уважение к другим и готовность к сотрудничеству являются ключевыми элементами, через которые гуманистические ценности реализуются в обществе [1, с. 37].

Социальная психология акцентирует внимание на том, что коллективное сознание укрепляется при наличии консенсуса относительно общих ценностей и норм, что способствует социальной сплочённости и снижению уровня межличностных конфликтов. В условиях независимости Таджикистана, формирование этих ценностных ориентиров и нормативных установок является критически важным для создания фундамента устойчивого развития общества и повышения уровня гражданской активности.

Современные психологические теории личностного роста подчёркивают важность системного воспитания ценностей, которые связывают человека и общество. Этот процесс начинается в детстве и продолжается в ходе профессиональной подготовки, способствуя стабильному развитию как индивида, так и общества.

Образование выступает основным механизмом передачи гуманистических ценностей и формирования национального самосознания. Введение предметов, направленных на

развитие критического мышления, этики и толерантности, способствует формированию целостной личности [5, с. 33].

Культурные практики, такие как литература, искусство, праздники и традиционные ремёсла, играют фундаментальную роль в сохранении и передаче культурно-исторического наследия. Они выступают в качестве мощных инструментов закрепления гуманистических и этических ценностей, способствуя формированию устойчивой эмоциональной привязанности к родной стране и её культурному наследию.

Социальная сплочённость является важным показателем устойчивости общества. Принципы гуманизма – взаимное уважение, помощь ближнему, социальная ответственность – способствуют формированию доверительных отношений между гражданами и государством [4, с. 63].

Исследования таджикских социологов показывают, что население, активно вовлечённое в культурные и образовательные программы, демонстрирует более высокий уровень гражданской идентичности и социальной активности [2, с. 79].

Для укрепления национального самосознания и формирования гражданской идентичности целесообразно:

1. Внедрять гуманистические ценности в образовательные программы всех уровней;
2. Развивать культурные инициативы, которые передают исторические и духовные ценности;
3. Организовывать общественные проекты, направленные на сотрудничество, волонтёрство и межличностное взаимодействие;
4. Создавать условия для профессионального и личностного развития граждан с опорой на гуманистические принципы.

Эти меры позволяют формировать устойчивое национальное самосознание, социальную сплочённость и гражданскую ответственность.

Таким образом, гуманистические ценности являются ключевым фактором укрепления национального самосознания и формирования гражданской идентичности в условиях независимости Республики Таджикистан, их интеграция в образовательные и культурные практики позволяет формировать целостную личность с высоким уровнем эмпатии и социальной ответственности, повышать социальное доверие и сплочённость общества, а также создавать основу для устойчивого развития культурной и социальной сферы страны. Эффективная реализация гуманистических принципов является необходимым условием для долгосрочной стабильности и процветания Таджикистана.

Интеграция гуманистических ценностей в повседневную образовательную, культурную и социальную практику способствует формированию у граждан устойчивых эмоциональных и нравственных ориентиров, что напрямую влияет на общий эмоциональный климат общества. Через усвоение принципов уважения, сотрудничества и ответственности формируются навыки конструктивного взаимодействия, умение регулировать собственные эмоции и учитывать эмоциональное состояние других, что повышает уровень социальной гармонии и снижает риск конфликтных ситуаций. Кроме того, системное внедрение гуманистических подходов в государственную и образовательную политику укрепляет чувство принадлежности к национальному сообществу, стимулирует активное участие граждан в развитии страны и обеспечивает преемственность культурных и духовных ценностей, что в совокупности создаёт прочную основу для стабильного и гармоничного социального развития Таджикистана.

Список использованной литературы:

1. Маслоу, А. Мотивация и личность. - М.: «Прогресс», 2001. – 312 с.
2. Мирзоев, С.М. Социально-культурные основы национального самосознания в Таджикистане. Душанбе: «Ирфон», 2017. – 214 с.
3. Рахмонова, М.К. Формирование гражданской идентичности и ценностей гуманизма. Душанбе: «Дониш», 2020. – 248 с.
4. Роджерс, К. Теория личности и психотерапия. – М.: «Наука», 1998. – 256 с.
5. Саидов, А.Н. Гуманизм и образование в условиях независимости Республики Таджикистан. Душанбе: «Маориф», 2019. – 186 с.

ЗАН ВА ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

Мунаварова Д.О.

номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи ҷомеашиносӣ Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Дар мақолаи мазкур муаллиф яке аз мавзуъҳои муҳими фарҳанг ва худшиносии миллиро дар даврони солҳои соҳибистиқлоли мавриди таҳлилу омӯзиш қарор додааст. Миллати тоҷик дар таърихи мавҷудияти хеш бо шукӯҳу эътибори махсуси илму фарҳанги нотакрор, эҷоди арзишҳои волои ақливу зеҳнӣ, дастовардҳои шоёни ҳунариву маънавӣ ва адабӣ тамаддуни башариро зебу зиннат бахшидааст. Фарҳанги миллӣ зербинои ташаккул ва рушди худогоҳии миллӣ мебошад. Муаллиф мавзӯи мазкурро аз лиҳози илми фалсафи ва фарҳангшиносӣ мавриди омӯзиш қарор дода, мафҳумҳои "худшиносии инсон" ва худшиносии миллиро шарҳу тавзеҳ додааст. Дар ин росто ӯ таъкид менамояд, ки падидаи худшиносӣ зери таъсири омилҳои бисёр ташаккул ёфта, дар ин раванд фарҳанг, хусусан фарҳанги миллӣ, мақом ва манзалати зан дар оинаи таърихи башарият баҳоят бузург аст.

***Калидвожаҳо**: Фарҳанги миллӣ, худшиносии инсон, шуури миллӣ, сулҳу субот, зан-модар, забон, адабиёт, санъат, анъанаҳо*

ЖЕНЩИНА И НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА

Мунаварова Д.О.

кандидат философских наук, старший преподователь кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

В данной статье автор рассматривает одну из важных тем культуры и национального самосознания в период государственной независимости. Таджикский народ на протяжении своей истории отличался особым величием и авторитетом в сфере науки и самобытной культуры, созданием высоких духовных и интеллектуальных ценностей, значительными художественными, нравственными и литературными достижениями, которые обогатили мировую цивилизацию. Национальная культура является основой формирования и развития национального самосознания. Автор исследует данную проблему с

философской и культурологической точек зрения, раскрывает и разъясняет понятия «самосознание личности» и «национальное самосознание». При этом подчёркивается, что феномен самосознания формируется под воздействием множества факторов, и в этом процессе культура, особенно национальная культура, а также статус и роль женщины в зеркале истории человечества имеют исключительно важное значение.

Ключевые слова: *национальная культура, самосознание личности, национальное сознание, мир и стабильность, женщина-мать, язык, литература, искусство, традиции.*

Woman and National Culture

Munavarova D. O.

Candidate of Philosophical Sciences Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in the city of Khujand

This article examines one of the important topics of culture and national consciousness during the period of state independence. Throughout its history, the Tajik people have been distinguished by their special prestige and authority in the fields of science and unique culture, creating high spiritual and intellectual values, as well as significant artistic, moral, and literary achievements that have enriched human civilization. National culture serves as the foundation for the formation and development of national consciousness. The author studies this issue from philosophical and cultural perspectives, explaining and clarifying the concepts of "personal self-awareness" and "national self-awareness." It is emphasized that the phenomenon of self-awareness is shaped under the influence of multiple factors, and in this process, culture—especially national culture—as well as the status and role of women in the context of human history, have particularly significant importance.

Keywords: *national culture, personal self-awareness, national consciousness, peace and stability, woman-mother, language, literature, art, traditions.*

"Зан - Модар гавҳораву оламро бо ҳам мепайванданд, рисолати пурзаҳмати парвариши наслҳоро ба дӯш кашида, бо сиришту замири покаш барои ҳастии фарзанд, ободии хонадон ва осоиши ҷомеа талош менамояд"

Эмомалӣ Раҳмон

Фарҳанги миллӣ ва худшиносии миллӣ саҳлу содда нест, балки он хислати мураккаби диалектикиро дорост. Худшиносии миллӣ зуҳури олами ботинии инсон аст, зери таъсири омилҳои зиёд ташаккул меёбад. Аз ҷумла, сатҳи худшиносии миллӣ ба дараҷаи ташаккули шуури таърихӣ вобаста мебошад. Шуури миллӣ инъикоскунандаи хотираи таърихӣ, тачрибаи миллат ва ҳамгироии вай бо дигар миллатҳо маҳсуб меёбад. Шуури таърихӣ тасаввуроти инсонро оид ба миллати хеш, умумияти манфиатҳо, эҳсоси набзи ягонагии маънавию фарҳангиро дар ғояҳо ва назарияҳо инъикос менамояд. Аз ин лиҳоз худшиносии миллӣ зуҳури шуури таърихӣ фардҳо буда, он аз ҷониби фард бо шакли миллӣ шинохтани робитаҳои ҷамъиятӣ, шинохтани мансубияти ба умумияти муайяни миллӣ этникӣ, шинохтани ягонагии худ бо ҳамин миллат, арҷгузорӣ ба муқаддасоти миллӣ мебошад.

Фарҳанги миллӣ бошад, донишу таҷрибаи дар давоми ҳазорсолаҳо андӯхтаи миллат, анъана, расму оин ва тарзи зисту зиндагии ӯро инъикос менамояд. Бояд тазаккур дод, ки фарҳанг бо роҳи ирсият (биологӣ) аз насл ба насл интиқол дода намешавад, балки ҳар як фард дар раванди фаъолияти иҷтимоӣ-таърихӣ таҷрибаи бои таърихии пешиниёнро қабул менамояд ва онро тибқи қобилияташ ғанӣ мегардонад. Дар ин масир хотира ҳамчун ғункунанда ва нигоҳдорандаи арзишҳои фарҳанги нақши муҳим мебозад. Хотира падидаест, ки фарҳанги гузашта ва ҳозираро ба ҳам мепайвандад.

Дар ҷомеаи соҳибистиқлолӣ Тоҷикистон зери партави сиёсати маънавибунёду маънавигарои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон занон мақоми баландеро соҳиб буда, соҳаеро наметавон дарёфт, ки дар он нақши дастони пурэъҷозу офаридгори онҳо ба чашм нарасад. Мурур ба таърихи ниёгон собит месозад, ки дар ҳар давру замон новобаста ба маҳдудиятҳову тангназариҳои атрофиён, ба таъбири Амир Хусрав занони марду мардтадбир дар ҳоли зарурат сӯзану дукро ба найзаву тир иваз намудаанд. Мақом ва манзалати зан дар оинаи таърихи башарият бағоят бузург аст. Сарчашмаҳои таърихӣ гувоҳи онанд, ки дар замири таърихи башарият занони тоҷик дар қатори мардон мардонагиву шуҷоат ва қаҳрамонӣ нишон додаанд. Бале қаҳрамонии Малика Томирис, Рухшона, Гурдофарид ва амсоли онҳо дар ватандӯстиву ватандории миллат саҳми арзанда гузоштаанд. Таърих гувоҳ аст, ки мардуми тамаддунофару меҳнатқарини мо ба маърифатнокӣ, қавиродагӣ, сабру таҳаммулгароии зан-модар аҳамияти хос дода , кӯшидааст, ки занон дар ҷомеа пешоҳанг ва воломақом бошанд, зеро маърифатнок будани зан имкон медиҳад, ки сатҳи маънавии оила ва ҷомеа баланд шуда, фарзандон ва аҳли хонавода маърифатноку донишманд тарбия меёбанд.

Даврони соҳибистиқлолӣ дар назди занону бонувон рисолати пурмасъулияти ватандорию ватансозиро пеш гузошт.

Нақши занону бонувон дар пойдории сулҳу субот, ҳифзи арзишҳои милливу фарҳангӣ, дар ниҳоди фарзандон тарбия намудани ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, инсондӯстиву масъулиятшиносӣ, инчунин пешгири кардани омилҳои номатлуби иҷтимои муассир аст. Ободии Ватан аз ободии ҳар як хонадон ибтидо мегирад. Дар навбати худ ободии ҳар як хонадон аз руҳияи солиму созанда, сатҳи маънавиёту маърифатнокии зан – модар вобаста аст. Зан кушиш менамояд, ки ба фарзандон таъриху фарҳанги миллӣ ,покию росткорӣ, донишҳои муосир, расму оинҳо ва сабру таҳаммулро омӯзонад. Истиқлоли давлатӣ барои мавқеи устувори зан дар ҷомеа тамоми имкониятҳоро фароҳам овард ва занони қавиродаву сулҳҳоҳи моро ба арсаи васеи роҳи сиёсат ворид намуд. Баробари ин, мавқеву манзалати занонро дар рушди иқтисодиёт, сиёсат ва фарҳанги мамлакат таҳким бахшида, барои истифодаи нерӯи ватандорию ватанхоҳӣ ва бунёдкориву гул-гулшукуфии Тоҷикистони азизамон заминаи устувор бояд гузошт. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат , Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ ҳангоми мулоқот бо намояндагони занҳои фаъоли мамлакат 11 марти соли 2020 бахшида ба “Рӯзи модарон” чунин иброз дошта буданд: “Бузургии зан модар , аз ҳама , дар он таҷассум меёбад, ки ӯ чароғи хонадон, идомадиҳандаи насл, тарбияткунанда ва ба камолрасонидаи фарзанд инчунин нигаҳдорандаи забон, таърих ва фарҳанги миллӣ мебошад”. Сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ –Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин давра имкон дод, ки мақому манзалати зан дар ҷомеа боз баланд бардошта шавад. Дар замони марҳилаҳои навин ягон самти фаъолиятро бидуни ширкати фаъоли занон тассавур намудан ғайриимкон аст. Хусусан саҳми онҳо дар бахшҳои илму маориф , фарҳангу тандурустӣ ва дигар самтҳои ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии кишвар торафт афзун мегардад.

Ҳамзамон ҷиҳати баланд бардоштани ҳуқуқ ва озодиҳои занону модарон, ҷалби васеи онҳо ба раванди татбиқи давлатӣ, интихобу тарбия ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунанда аз ҳисоби занону бонувон рӯз аз рӯз такмил ёфта, равиши тоза гирифта истодааст.

Бо таваҷҷӯҳ ба масъалаҳои зикргардида ва тақвияти бештари омилҳои мавҷуда таъқиди як иқтибоси таърихии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ –Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар ин фурсати муносибу арзанда хеле ба мавриду саривақтӣ мешуморем: “ Имрӯз ҷомеаи Тоҷикистон дар симои зан на танҳо модар , хоҳар ва ҳамсар, балки сиёсатмадори шинохта, сарвари муваффақ, донишманди асил, табиби ҳозиқ, соҳибкори саховатпеша, корманди поквиҷдони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳомии Ватан, бинокори номдор, муррабии наслҳо ва ҳамшираи меҳрубонро мебинад, ки ин мояи ифтихори ҳар яки мову шумо мебошад “

Мутаффакир, ҳикматдони машҳур Муҳаммад Иқболи Лоҳури чунин қайд карда буд, ки “Зан қонуни пурнури хонавода, маркази меҳр, намояндаи ишқ, намоёнгари покӣ, намунаи муҳаббат ва дӯстӣ ва чашмаи бахшиш аст” ва Ҳеродот қайд карда буд, ки “ Зан паҳлавонест, ки далертарин мардонро дар сахттарин ҳолати хашм ором мекунад”. Зан- модар худ гул ва баҳори зиндагии башар аст. Дар ин маврид яке аз файласуфони гузашта фармудааст: “Ҳеҷ гуле атр, ранг ва зебогии модарро надорад”. Дар урфият низ мегӯянд, ки “Зани соҳибмаърифату боиффат, гавҳар ва зани ҳунарманду кадбонуи сариштакор, хазина аст”.

Даврони соҳибистиқлолӣ дар назди занону бонувон рисолати пурмасъулияти ватандорию ватансозиро пеш гузошт. Ин рисолати муҳими таърихи тақозо менамояд, ки онҳо бо тарбияи насли худогоҳу худшинос қарзи фарзандии худро дар назди Ватан содиқона адо намоянд.

Ҳанӯз аз солҳои аввали истиқлолият мушкилоти беҳгардонии шароити занон дар маркази диққати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ –Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дошт. Ҳукумати Ҷумҳури бо дарназардошти воқеияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва хусусиятҳои фарҳангиву анъанавӣ шакли муайяни сиёсати беҳгардонии шароити занонро ба назар гирифта, барои боз ҳам хубтару беҳтар гардонидани шароити зисту зиндагии онҳо ва фаъолияташон дар самтҳои гуногуни хоҷагии халқ талош меварзад.

Новобаста аз душвориҳои сангини солҳои аввали истиқлолият ва ноустувории амнияту субот, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тақвияти мавқеи занон дар ҷомеа ва фаъолгардонидани нақши онҳо, тарбияи насли худшиносро анҷом дода, санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ба тавсиб расониданд. Дар ин давра даҳҳо фармоишу қарор ба беҳдошти вазъи иҷтимоию –иқтисодӣ, фарҳангию маънавии оилаҳо, баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа , иштироки фаъолонаи онҳо дар идоракунии давлат , тайёр намудани кадрҳои болаёқату донишманд аз ҳисоби духтарон, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии занон ва беҳгардонии вазъи сиҳатии модару кӯдак равона гардид.

Дар шароити соҳибистиқлолӣ ва раванди бунёди давлати миллӣ омилҳои маънавӣ, хусусан таъсири фарҳанг ба сифати омили таҳкимбахшандаи сулҳу суботи ҷомеа ва худшиносии миллӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон то рафт нақши муассир касб менамояд. Зеро бехабари аз фарҳанги суннатии хеш сабаби олуда гаштани ҷаҳонбинии қишрҳои алоҳидаи ҷомеа ба арзишҳои фарҳангии барои миллати тоҷик бегона гашта, раванди ташаккули худшиносии миллиро халалдор менамояд. Дар шароити вусъати мавҷи пурталотуми ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди фарҳангҳову тамаддунҳо таҳқиқи алоқамандии фарҳанг

ва худшиносии миллӣ, дарёфти роҳҳои вусъати таъсири фарҳанг ба ҷараёни худогоҳии миллӣ яке аз самтҳои афзалиятноки илмҳои ҷамъиятӣ маҳсуб меёбад.

Худшиносии миллӣ падидаи мураккаб ва бисёрҷанба мебошад. Худшиносии миллӣ ҳофизаи иҷтимоӣ ва таҷрибаи таърихии халқу миллат, аз он ҷумла муносибатҳои миллӣ ва байналмиллалӣ буда, дар шакли фишурда тасаввуроти субъектро дар бораи миллати хеш, мувофиқ омадани манфиатҳо, ки дар ғоя, назарияҳо, ҳолатҳои ҳиссӣ-психикӣ ва дигар компонентҳои ҳаёти маънавӣ ба монанди умумияти таърихӣ, фарҳангӣ ва забонӣ инъикос ёфта, омили муҳими дарки ягонагии субъектҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ мебошад. Омилҳои зиёде ҳастанд, ки ба раванди ташаккули худшиносии миллӣ таъсир мерасонанд. Аммо дар байни ин омилҳо фарҳанг омили низомташкилкунандаи раванди худшиносии миллӣ маҳсуб меёбад, зеро фарҳанг падидаест, ки дар он дониш, таҷриба, маҳорату малака ва ҳатто маданияти тарзи зисти наслҳои гузашта маҳфуз мебошанд. Фарҳанг ин ҳамон рамзи генетикии миллат аст, ки, дар он арзишҳои фарҳангии миллат ҳаёти маънавии халқҳову миллатҳо аз як насл ба насли дигар ирсол дода мешаванд. Маҳз аз ҳамин нуктаю назар фарҳанг дар ҳама давру замон дар худшиносии инсон ва худшиносии миллӣ нақши калидӣ дорад.

Ба таври дигар гӯем, бояд ҳар як аъзои ҷомеа олами ботини, қабл аз ҳама ҷаҳонбинии хешро дигаргун созад, мансубияти худро ба ин миллат, ҷомеа ва давлат ба таври амиқ дарк намуда, арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангии миллати хешро соҳиби ва ҳифз карда тавонад.

Муқаррар намудани эҳёи фарҳанги миллӣ, анъана ва расму ойинҳои суннатии тоҷикона ҳамчун самти муҳими сиёсати иҷтимоии давлат, интишори асарҳои зиёди илми, илмӣ-оммавӣ, пеш аз ҳама асарҳои бунёдии, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, таҷлили ҷашнвораҳо бахшида ба ҳаёт ва фаъолияти чеҳраҳои мондагори фарҳанг, адабиёт ва санъат ва гузаронидани маросимҳои тантанавӣ бахшида ба идҳои анъанавии миллӣ василаҳое буданд, дар тӯли 30 – соли Истиқлолияти давлатӣ миллатро сӯи бедорӣ, худшиносӣ ҳидоят намуданд. Боиси тазаккур аст, ки имрӯз ҷаҳониён ватани моро аз дирӯза дида тавассути фарҳанги оламшумулаш хубтар шинохтанд.

Аз ин лиҳоз, таъкид намудан ҷоиз аст, ки фарҳанги миллӣ омили муҳими ташаккули худшиносии миллӣ мебошад. Ҳамин тавр, зururати баҳодиҳии объективӣ дар шароити муосир бо талошҳои мардум, хусусан бо талошҳои занон барои донистани ҳодисаҳои таърихӣ ва таърихи худ, яъне барқарорсозии хотираи таърихӣ, алоқамандӣ дорад. Маҳз ҳамин омӯзиши таърихи воқеӣ ба тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи ватанпарастӣ мусоидат менамояд.

Фарҳанги маънавии миллӣ – забон, адабиёт, санъат, анъанаҳо, расму оинҳо – омили муҳимтарини мавҷудият ва рушди минбаъдаи миллатҳо ба шумор мераванд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Дарси хештаншиносӣ. Дафтари дуюм. –Душанбе: Ирфон, 1991, 400 с.
2. Диноршоев М. О некоторых принципах философии национального мира // Истортический опыт миротворчества в Таджикистане. - Душанбе, 2011;
3. Додихудоев Х. Культура и цивилизация. Истины и парадоксы традиции. Том 1. Книга первая и вторая. –Душанбе, 2006.
4. Дробижева, А.М. Демократизация и национализм в РФ 90-х годов
5. А. М. Дробижева // Россия и мусульманский мир. – М., 1997. - №2.
6. Духовная сфера социалистического общества. — М., 1987.
7. Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан». - Душанбе, 2010.

8. Рахмон, Э. Таджикистан в конце XX века / Э. Рахмон. - Душанбе, 2001.
9. Рахмон, Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации / Э. Рахмон // Том 5. - Душанбе. Ирфон, 2006.
10. Рахмон, Э. Таджикистан на пороге XXI века / Э. Рахмои. - Душанбе, 2001, 23 с.
11. Эмомалӣ Раҳмон Истиқлолияти Тоҷикистон ва Эҳёи миллат. Иборат аз 11 ҷилд.. Душанбе, Шарқи озод Солҳои 2002-2013.

МОДЕЛИ НАВИ ҲАЛЛИ ЗИДДИЯТ ВА НИЗОЪҲОИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН

Саидова С.Н.
номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи «Ҷомеашиносӣ» Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Дар мақолаи мазкур раванди таҳаввулоти методологияи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, муаллифи мақола методҳои гуногуни ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоиро мавриди омӯзиш қарор дода, баробари ин муайян намудааст, ки дар асоси таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон дар илмҳои ҷомеашиносии муосир модели нави ҳалли онҳо ташаккул ёфтааст.

Дар мақола муайян карда шудааст, ки бунёдгузорни ин модел Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буда, маҳаки асосии онро фарҳанги таҳаммулпазирӣ, ваҳдати миллӣ ва афзалият додан ба сулҳу субот дар ҷомеа ташкил медиҳанд.

Нодирӣ ва бесобиқагии таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон дар он буд, ки вай дар асоси гуфтушунидҳои бисёрзинагӣ сурат гирифта, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аллакай дар суҳбатҳои қаблӣ, ҳам аъзоёни Ҳукумат ва ҳам роҳбарони мухолифинро бовар кунонида тавонистанд, ки бояд пеши роҳи ҷанги шаҳрвандӣ гирифта шавад.

Дар натиҷаи таҳлилу омӯзишҳо собит гаштааст, ки модели нодири сулҳи тоҷикон на танҳо аҳамияти миллӣ, балки арзиши фаромиллӣ низ пайдо намудааст, чунки он роҳи мусолиҳатомезонаи низоъҳои дар давлатҳои минтақаҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифтанаш мумкин аст. Аз ин лизоҳ, омузиши ҳамаҷонибаи модели тоҷиконаи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки пеши роҳи сар задани онҳо гирифта шавад ва дар сурати ба вуқуъ омадани ҳар гуна муноқишаҳо роҳи ҳалли онҳо ҳарчи зудтар пайдо карда шавад.

Калидвожаҳо: *Зиддият, низоъ, низои иҷтимоӣ, динавмикаи низоъ, метод, методология, сулҳ, ваҳдати миллӣ, модел, технология, консепсия*

ОСНОВОПОЛОЖНИК НОВОЙ МОДЕЛИ РАЗРЕШЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОТИВОРЕЧИЙ И КОНФЛИКТОВ НА ОСНОВЕ ТАДЖИКСКОГО ОПЫТА ДОСТИЖЕНИЕ МИРА И НАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЕ

Саидова С. Н

кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

В данной статье рассматривается процесс эволюции методологии разрешение социальных противоречий и конфликтов.

Автор статьи подвергая анализу различные способы и пути разрешения социальных противоречий и конфликтов, вместе с тем выявляет, что в современных условиях на основе миротвореского опыта Таджикстана в общественных науках сформировался новый модел разрешения противоречий и конфликтов.

Основоположников данной модели является Основоположник мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон. Такие феномены как толерантная культура, национальное единство и приоритет мира и стабильности в общественном развитии составляют основное содержание данной модели.

Уникальность и неповторимость нового моделя заключается в том, что процесс разрешение межтаджикского конфликта носила многостадийный характер. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон благодаря своему личному мужеству, доброй воле, политической прозорливости, организаторскому таланту возглавил мирный процесс и сумел убедить членов Правительства и руководителей оппозиции о необходимости прекращения гражданской войны и приступить к мирному созиданию.

В результате анализа и изхучения в статье сделано заключение, что таджикский модель разрешение социального конфликта имеет не только национальное, но и межнациональное, глобальное значение , ибо этот опыть пременим при разрешение региональных и глобальных социально-политических конфликтов. С этой точки зрение изучение таджикской модели раз-решение социального конфликта крайне необхождимо, ибо она позволяет нахождению предотвращения и мирного разрешения конфликта.

Ключевые слова: *Противоречия, конфликт, социальный конфликт, динамика социального конфликта, метод, методология, мир, национальное единство, модель, технология, консепсия*

THE FOUNDER OF A NEW MODEL FOR RESOLVING SOCIAL CONTRADICTIONS AND CONFLICTS BASED ON THE TAJIK EXPERIENCE, ACHIEVING PEACE AND NATIONAL HARMONY.

Saidova S.N.

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecture of the Department of Social Sciences at the Institute of Economics and Trade, Tajik State Universite of Cjmmerce in Khujand

Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки пешрафти муваффақонаи ҳар ҷомеа ва давлат аз сулҳу суббот ва ризоияти иҷтимою сиёсӣ вобаста мебошад. Аммо қонунмандии воқеияти

иҷтимоӣ чунин аст, ки онро ҳамеша зиддияту низоъҳо пайгирӣ намуда, дар раванди инкишофи он гардишҳои куллиро ба бор меоварад.

Ҳаёти иҷтимоӣ сиёсии Тоҷикистон ҳам аз ин раванд берун намонд. Бо сабабҳои гуногун аз солҳои 90-уми асри XX ҳаёти иҷтимоиву сиёсии ҷумҳурӣ халалдор гашта, зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ дар ҷомеа ёфт ва ниҳоят ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон ба низоӣ шадиди иҷтимоиву сиёсӣ гирифтор гашт. Дар ин робита, бояд тазаккур дод, ки дар замони муосир ҳамчун натиҷаи фишороварихои абаркудратҳо баҳри амали намудани манфиатҳои хеш дар минтақаҳои гунгуни олам зиддияту низоъҳои иҷтимоию иқтисодӣ, иҷтимоию сиёсӣ вусъат ёфта истодааст. Тавре муаллифони монографияи "Эмомалӣ Раҳмон асосгузори давлати навини тоҷикон" қайд менамоянд: "Ҳар як халқу миллат дар зинаҳои муайяни рушдашон ба зиддияту низоъ рӯ ба рӯ мегарданд ва онҳо гоҳе ба ҳодисаҳои хунин, гоҳе ба пастшавии сатҳи зиндагӣ ва гоҳе ба вартаи таназзулу заволёбӣ оварда мерасонанд. Ҳар як низое, ки дар байни он ё ин халқу миллат сар мезанад, сабаб ва оқибатҳои мудҳишро ба вуҷуд меорад."[1:163] Ин гуна ҷараён тақозо менамояд, ки сиёсатмадорон ва ҷомеашиносон ба дарку маънии зиддияту низоъҳо, хусусан ба роҳҳои ҳалли онҳо таваҷҷуҳ зоҳир намоянд.

Дар бораи сабабҳо ва оқибатҳои ин ҳодисаҳо дар асарҳо ва мақолаҳои илмии пажуҳишгарон, хосса дар асарҳои бунёдӣ ва суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мавриди баррасӣ қарорн дода шуда, ин раванд то ба кунун идома дорад. Аз ҷумла, дар вохӯри бо олимон ва зиёиёни кишвар Пешвои миллат, муҳтарам Эмомлаӣ Раҳмон таъкид намудаанд, ки "Дар шароити ҷаҳонишавӣ, вусъати рақобатҳои геополитикӣ, авҷгирии зуҳуроти хатарноки ифротгароиву терроризм ва дигар мушкилоти глобалӣ таҳқиқи ҳамаҷонибаи афкори фалсафию ҳуқуқӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ва ахлоқиву маънавӣ талаби замон буда... *олимони сиёсатшинос, файласуфҳо ва умуман, ҷомеашиносонро з*арур аст, ки сабабу омилҳои зуҳури ақидаҳои хурофотӣ, шиддат гирифтани ифротгароии динӣ ва оқибатҳои онҳоро таҳқиқ карда, роҳҳо, сабабу омилҳои дохиливу хориҷии сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандиро дар кишвар ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор диҳанд."[1]

Пажуҳиши муаммои зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ собит менамояд, ки яке аз ҷанбаи муҳими амалии онҳо муайян намудани роҳ ва усулҳои ҳалли онҳо мебошад. Бояд тазаккур дод, ки тайи чанд соли охир ин мавзӯъ дар воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба таври фаъол мавриди баҳсу қазоватҳо қарор дода шуда, андешаҳои гуногун баён мегарданд. Ба умқи ин баҳсҳо ворид нагашта ҳамин нуктаро зикр менамоем, ки суханони аввалини Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ***"Ман ба шумо сулҳ меорам",*** ки аз минбари Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ садо дода буданд, минбаъд дар фалсафаи иҷтимоии муосир заминаи арзи вуҷуд намудани парадигмаи нави ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоиро ба миён оварда, ки онро имрӯз модел ё технологияи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ дар заминаи таҷрибаи сулҳофарнин тоҷикон меноманд. Имрӯз бо гузашти 30-соли истиқлолияти давлатӣ бо итминони том таъкид намудан мумкин аст, ки маҳз ҳамин модели ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ ба сарзамини тоҷикон сулҳу ризоияти миллӣ оварда, бақогии миллату давлатро таъмин намуд.

Бо назардошти нодир будани таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон имрӯз дар шароити авҷгирифтани низоъҳои иҷтимоӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон, сиёсатмадорони маъруфи дунё, Созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ даъват ба амал меоранд, ки таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон омӯхта шуда, он ҳамчун намунаи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ истифода бурда шавад.

Дар бораи таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон тавре дар боло зикр намудем, дар сатҳи шуури муқаррарӣ ва ҷамъиятӣ андешаҳои мухталиф баён мегарданд. Аммо, ба назари мо вақте расидааст, ки ин таҷрибаи беназир аз лиҳози илмӣ-методологӣ омӯхта ва асоснок карда шуда, онро бояд ҳамчун модели тоҷиконаи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ ба оламиён муаррифи кард, зеро таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон бо сарварии Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон аз доираи миллӣ берун рафта, хислати фаромиллиро касб намудааст.

Масалан, солҳои зиёд аст, ки шартномаи Минск (Белорусия) "Платформаи Қрим", "Платформаи нормандӣ"оид ба ҳалли низоъҳо дар Украина", Шартномаи сетарафаи муноқишаи байни Арманистону Озорбойҷон (Россия, Арманистон ва Озорбойҷон), ва дигарҳо амал менамоянд, ки натиҷаи дилхоҳ надода истодаанд. Ҳатто зиддият ва низоъҳои байни давлати Руссия ва Украина ба ҷанги воқеӣ табдил ёфта, ба сари ҳазорҳо одамон марг, миллионҳо одамон ғаму кулфат, гурезагиву бечорагӣ ба бор овардааст. Дар фарқият аз ин платформаҳо ***нодирӣ ва бесобиқагии*** таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон дар асоси гуфтушунидҳо дар он буд, ки Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдаи миллӣ Эмомалӣ Раҳмон дар сӯҳбатҳои қаблӣ, ҳам аъзоёни Ҳукумат ва ҳам роҳбарони мухолифинро бовар кунонида тавонист, ки бояд пеши роҳи ҷанги шаҳрвандӣ гирифта шавад, "вагарна номи мо дар саҳифаҳои таърих ҳамчун роҳбарони ноӯҳдабаро ва миллаткуш сабт хоҳад гашт". [17] Ин суханон ва мавқеъгириҳои роҳбари давлат мазмуну мундариҷаи раванди гуфтушунидро муайян намуд. Аллакай дар вохӯрии аввал доираи он масъалаҳое, ки бояд мавриди қазоват ва ҳалли худро меёфтанд, муайян карда шуданд Дар ин раванд тарафҳои мутақобила фаҳмиданд ки ҷанги таҳмилӣ бояд фавран қатъ гардад, чунки ин даргирии бародаркуш миллати тоҷикро метавонад аз байн барад ва ба давлатдории тоҷикон хотима бахшад. Қуввахое ки ин ҷангро ба сари миллат таҳмил карданд маҳз таназзулу нобудии давлатдории тоҷиконро мехостанд. Тоҷикон ин ғояи маҳвкунандаи душманони миллатро ҳаргиз фаромӯш накунанд. Баракс, таҷрибаи мактаби миллии давлатдориамонро бо роҳбарии Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон омӯхта, аз он сабаҳо бардорем. Дар ин масир корбаст намудани заминаҳои илмию назариявӣ ва методологии модели сулҳоварини тоҷикон дар охири қаринаи ХХ ва ибтидоӣ асри ХХI аз аҳамияти илмӣ холӣ нест.

Дар фалсафаи иҷтимоии муосир эътироф гаштааст, ки ҳастии иҷтимоии муосир ҳамчун низоми худмуташаккил ва зудтағйирёбанда эътироф гаштааст. Вобаста ба ин, тарз ва усули маърифати равандҳои зуҳурёбанда низ ҳамеша дар ҳолати таҳаввулот қарор дорад. Дар ин робита бояд қайд кард, ки солиёни дароз диалектика ҳамчун таълимот дар бораи робитаҳои куллӣ ва инкишоф ба сифати методологияи ягона ва ҳокими таҳқиқоти зиддиятҳои ҳастии иҷтимоӣ шинохта шуда буд. Тибқи ин таълимот ягонаги ва муборизаи ба ҳам зиддҳо манбаи ягонаи тағйирёбию инкишоф эътироф гашта буд. Аммо дар шароити плюрализми мафкуравӣ ва рушди бисёрсамтаи илм муносибат ба муаммои методологияи тадқиқи падидаҳои иҷтимоӣ тағйир ёфт.

Чунин гуногунандеши дар бораи методологияи таҳқиқи зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ ба он вобаста аст, ки имрӯз мавзӯи мазкур объекти тадқиқоти бисёр фанҳо, аз ҷумла низоъшиносӣ, антропология, психология, диншиносӣ гаштааст, ки ин аз хислати байнифанни пайдо намудани он шаҳодат медиҳад. Бисёри муҳаққиқон ин равандро бевосита ба мураккабшавии ҳастии иҷтимоӣ вобаста медонанд, яъне мисли он, ки ҳастӣи иҷтимоӣ, хусусан дар замони муосир, ҳамеша дар ҳолати таҳаввулот қарор дорад, роҳу усули маърифати он низ

[17] Аз муҳосибаи Асосгузори сулҳу ваҳдаи миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо хабарнигори Шабакаи якуми телевизиони Тоҷикистон.

ҳамеша дар ҷараёни дигаргуншавӣ қарор дорад. Хусусан ин нуктаро мо дар ҷараёни маърифати равандҳои рушди ҳодисаҳои иҷтимоӣ мушоҳида карда метавонем, зеро дар замони шикасти низомҳои иҷтимоӣ, идеологӣ, блокҳои ҳарбию сиёсӣ ҷараёнҳое ба назар мерасанд, ки фақат дар такя ба усулҳои анъанавӣ моҳияти онҳоро вокуниш намудан ғайри имкон мегарданд. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки солҳои охир таваҷҷӯҳи муҳаққиқон нисбати методологияи маърифати иҷтимоӣ бештар гаштааст. Нашр гардидани якқатор монографияҳо, мақолаҳои илмӣ, баргузор гаштани конференсияҳои илмӣ ва мизҳои мудаввар аз ин дарак медиҳанд.[5]

Дар доираи ин асарҳо ва маърӯзаҳои илмӣ якқатор муаммоҳои ҳалталаби методологияи маърифати иҷтимоӣ, аз ҷумла таносуби усудҳои сохторгаройӣ-функсионалӣ, институтсионалӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, баррасӣ гашта, дар ин замина ақидаи ташаккулёбии методҳои интегралии маърифати иҷтимоӣ ба миён гузошта мешавад.

Дар илми фалсафаи иҷтимоии тоҷик ин мавзӯъ дар якчанд мақолаҳои илмии профессор Идиев Х.У., Солиҷонов Р. мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. [6] Ғояи асосии муаллифони мазкур аз он иборат аст, ки дар шароити вусъати алоқамандиҳои донишҳои гуманитарӣ бо комёбиҳои илмҳои табиатшиносӣ ва дақиқ ташаккули методҳои интешгралии маърифати иҷтимоӣ табиист. Онҳо чунин меҳисобад, ки гузориши ин масъала мувофиқи мақсад мебошад, зеро дар заминаи ташаккулёбии методҳои интегралӣ барои таҳқиқи равандҳои тағйирёбиҳои куллӣ дар воқеъияти иҷтимоии зудтағйирёбанда заминаҳои мусоид фарҳам оварда, имконияти аз нигоҳи нав вокуниши муаммои зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ ба миён меояд.

Андешаҳои баён намудаи муҳаққиқони дар боло зикр гаштаро пайгири намуда, дар навбати худ қайд менамоем, ки масъалаи ташаккули методҳои интегралии маърифати илмӣ муаммои нав нест. Ин масъала аз фалсафаи Афлотуну Арасту маншаъ гирифта, дар Замони нав дар фалсафаи Р. Декрат ба яке аз масъалаҳои муҳим табдил ёфта буд. Охирин таъкид намуда буд, ки бояд дар заминаи усулҳои эмпирикӣ ва назарявӣ (ақлӣ) методҳои универсалие бунёд намуд, ки моро ба сӯи ҳақиқат наздик орад.

Муҳим будани гузориши масъалаи мазкурро раванди тараққиёти илмҳои гуманитарӣ ва табиатшиносии муосир тасдиқ менамояд. Бо гузашти вақт, дар натиҷаи инқилобҳои илмиву техникӣ дар асрҳои XIX ва XX, хусусан дар ибтидоӣ асри XXI дар раванди ташаккули илми ғайриклассикӣ (физика ва механикаи квантӣ, назарияи эволютсионӣ ва генетикӣ дар биология, роҳ ёфтани методҳои математикӣ ба илмҳои гуманитарӣ) на фақат тасаввуротро оид ба манзараи олам дигаргун намуд, балки олимон дарк намуданд, ки донишро дар бораи олами яклухт ба қисматҳо ҷудо намудан мувофиқи мақсад набудааст. Дар ибтидоӣ асри XX кашфиётҳои муҳимтарин карда шуданд, ки онҳо дар илмҳои табиатшиносӣ инқилобро ба миён оварданд. Пеш аз ҳама кашфиётҳо дар бораи сохти модда мебошад, ки нафақат тасаввуроти олимони табиатшиносро оид ба олам тағйир дод, балки барои бунёди методологияҳои нав дар илмҳои ҷомеашиносӣ гаштанд. Масалан, дар давоми 30-40 соли охир дар илм ба чунин модели универсалӣ асос гузошта шуд, ки онро *синергетика* меноманд.

Синергетика ҳамчун тарзи нави дарки сиру асрори олам аввал дар илмҳои табиатшиносӣ ва баъд аз асри XX саркарда дар илмҳои гуманитарӣ низ мавриди истифода қарор гирифт. Мӯҳтавои ин таълимот дар он аст, ки ин таълимот тарзи дигари тасаввури олам ва ҷараёни инкишофро ба миён мегузорад. Тибқи он дарки пешинаи олам, ки тӯли садсолаҳо дар илми классикӣ, дар илми Ньютону Лаплас, ки дар он нақши тасодуф ҳамчун як омили бегона, ночиз ҳисобида шуда, ҷараёни инкишофро дар олам ҳамчун дар фазо баргарданда,

такроршаванда тасвир менамуд. Принсипи асосии синергетика ин низомнокӣ (яклухтии)-и олам ва донишҳо дар бораи он, ба ҳам алоқамандии инкишоф дар ҳамаи дараҷаҳо, аз ҷумла дар сатҳи ҳастии иҷтимоӣ, хислати ғайрихаттӣ, яъне бисёрсамтӣ ва барнагардандагӣ, робитаи моҳиятии низомнокӣ ва бенизомӣ маҳсуб меёбад. Синергетика тамсилаи нави ҳастии ҷамъиятиро ҳамчун ташкилаи иҷтимоии мураккаб ва низоми кушодаи худтаъминкунанда ва худинкишофёбанда тасвир менамояд. Тибқи чунин фаҳмиш ташаккули олам то ҳол ба охир нарасидааст, вай вуҷуд дошта, ҳамеша дар ҳолати такомулу инкишоф қарор дорад. Вале инкишофи олам ба таври ғайрихаттӣ сурат мегирад, дар ин раванд тасодуфҳою гардишҳо кам нестанд.

Ҷойгоҳи синергетика дар маърифати иҷтимоӣ чи гуна аст? Дар ҷавоби ин савол донишмандон ақидаҳои гуногун баён менамоянд. Масалан, яке аз асосгузорони синергетика И.Пригожин зидди нусхабардории мафҳумҳо ва принсипҳои синергетика ва тадбиқи онҳо дар илмҳои ҷомеашиносӣ мебошанд.[7] Аммо олими рус С.В.Курдюмов чунин меҳисобад, ки синергетика ҳамчун тарзи нави ҷаҳонфаҳмӣ моҳияти гуманистӣ дорад. Ӯ таъкид менамояд, ки “имрӯз бояд синергетика ҳамчун назарияи низоми худмуташаккил аз ҷониби ҳар фард пазируфта шуда, ба қисми таркибии ҷаҳобинии ӯ табдил ёбад, зеро андешаҳое, ки дар доираи он баён мегарданд, ба ҳаёти ҳар як инсон, рафтору одоби ӯ алоқаманд буда, фаҳмиши ҷараёнҳои иҷтимоиро куллан тағйир медиҳанд.”[6:3]

Муҳаққиқи тоҷик Данаева К.Х. ҷойгоҳи синергетикаро дар маърифати иҷтимоӣ муайян намуда таъкид менамояд, ки “парадигмаи синергетикаро метавон ҳамчун аксуламали табии тамаддуни ҷаҳонӣ ба таҳдидҳои нав ба рушди минбаъдаи он арзёбӣ кард [9:4]

Тадбиқи принсипҳои синергетика дар маърифати иҷтимоӣ, аз он ҷумла дар он зуҳур меёбад, ки агар дар тасаввуроти пешин тағйиротҳо дар низомҳои иҷтимоӣ фақат ба қонуни зиддият сурат гиранд, акнун чунин тасаввурот тағйир ёфта, нақши омилҳои тасодуфи ва беруна низ ба назар гирифта мешавад, зеро ҳангоми гузариши низомҳои иҷтимоӣ аз ҳолати номутавозинӣ ба мутавозинӣ, вақте, ки ҳолат ба нуқтаи бифуркатсионӣ мерасад, зери таъсири омилҳои тасодуфи ё беруна метавонанд самти инкишофи худро тағйир диҳанд. Ин ҳолат дар илми сотсиология бо мафҳуми флуктатсия – майли тасодуфии раванду ҳодисаҳо ифода мегардад, ки бештар дар ҳолати ба аномиягӣ ва хаос дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба назар мерасад.

Таҳлилу мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки принсипҳои парадигмаи синергетика дар ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ ба таври васеъ истифода гаштаанд. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шахси ватанпарвар, дилсӯзи миллат, ҷасуру далер, соҳиби иродаи қавию хушбинона дошта ва сиёсатмадори дурбин дар саргаҳи раванди сулҳи тоҷикон истода буданд ва андеша оид ба он, ки он кас меъмори сулҳу ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон мебошанд, муболиға ва ё мадҳия набуда, дар заминаи худ пояҳои амиқи назариявию методологиро дорад.[10:134]

Ояндабинии Пешвои миллат дар ҳалли зиддият ва низои байни тоҷикон боз дар он зуҳур ёфт, ки он кас дарк карда тавонистанд, ки бидуни ҷалби ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба даст овардани сулҳу салоҳ амри маҳол аст. Аз ин сабаб, Пешвои миллат ғояи имзои Созишномаро байни ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеа пешниҳод намуданд. Ин ташаббуси Президент дар ҷомеа дастгирӣ ёфт ва имзо гаштани Созишнома оид ба ризоияти ҷамъиятӣ аз ҷониби Президент, роҳбари Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, якқатор ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ба раванди сулҳи тоҷикон такони ҷиддӣ бахшид. Баробари ин, роҳбари давлат хуб мефаҳмиданд, ки низои байни тоҷикон дар замири худ бисёр масъалаҳои ҳалталаби

иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳарбию сиёсиро дар бар мегирифт, ки онро дар як-ду вохӯрӣ ҳал намуда, ба созиш омадан ғайриимкон буд.

Нодирӣ ва бесобиқагии тачрибаи сулҳофарини тоҷикон дар он буд, ки вай дар асоси гуфтушунидҳои бисёрзинагӣ сурат гирифта, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ –Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аллакай дар суҳбатҳои қаблӣ, ҳам аъзоёни Ҳукумат ва ҳам роҳбарони мухолифинро бовар кунонида тавонистанд, ки бояд пеши роҳи ҷанги шаҳрвандӣ гирифта шавад, "...вагарна номи мо дар саҳифаҳои таърих ҳамчун роҳбарони ноуҳдабаро ва миллаткуш сабт хоҳад гашт".[11] Ин суханон ва мавқеъгириҳои устуворонаи роҳбари давлат мазмуну мундариҷаи раванди гуфтушунидро муайян намуд. Аллакай дар вохӯрии аввал доираи он масъалаҳое, ки бояд мавриди қазоват ва ҳалли худро меёфтанд, муайян карда шуданд. Дар ин раванд тарафҳои мутақобила фаҳмиданд, ки ҷанги таҳмилӣ бояд фавран қатъ гардад, чунки ин даргирии бародаркуш миллати тоҷикро метавонад аз байн барад ва ба давлатдории тоҷикон хотима бахшад. Қуввахое, ки ин ҷангро ба сари миллат таҳмил карданд, маҳз таназзулу нобудии давлатдории тоҷиконро мехостанд. Дар ин росто, таъкид намудан зарур аст, ки чӣ дар ҳайати Ҳукумат ва чӣ мобайни мухолифин кам набуданд онҳое, ки ҳалли муқовимати тоҷиконро бо роҳи мусаллаҳона ҷонибдорӣ менамуданд. Чунин кайфият бештар байни ҷанговарони саҳроӣ ҷой дошт. Аммо хирадмандӣ ва иродаи қавии сиёсии Пешвои миллат имконият дод, ки ба эътирозҳои атрофиёнаш нигоҳ накарда, ҷасурона сари мақсади худ ҳаракат кунад ва ин саъю кӯшиш барои барқарор намудани ҳокимияти қонунӣ ва сулҳу суботи ҷомеаи тоҷик пойдевори мустаҳкамро таъмин намуд.

Бояд тазаккур дод, ки модели нодири сулҳи тоҷикон на танҳо аҳамияти миллӣ, балки арзиши фаромиллӣ низ пайдо намудааст, чунки он роҳи мусолиҳатомезонаи низоъҳои дар давлатҳои минтақаҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифтанаш мумкин аст. Аз ин лизоҳ, омузиши ҳамаҷонибаи модели тоҷиконаи ҳалли зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки пеши роҳи сар задани онҳо гирифта шавад ва дар сурати ба вуқуъ омадани ҳар гуна муноқишаҳо роҳи ҳалли онҳо ҳарчи зудтар пайдо карда шавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шахси ватанпарвар, дилсӯзи миллат, ҷасуру далер, соҳиби иродаи қавию хушбинона дошта ва сиёсатмадори дурбин дар саргаҳи раванди сулҳи тоҷикон истода буд ва андеша оид ба он, ки ӯ меъмори сулҳу ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон мебошад, муболиға ва мадҳия набуда, дар заминаи худ пояҳои амиқи назариявию методологиро дорад. Агар аз лиҳози илмӣ ба сайъу кӯшиши Пешвои миллат оид ба пешгирии ҷанги шаҳрвандӣ баҳо диҳем, бо боварии том гуфта метавонем, ки ӯ дар илми сиёсатшиносӣ ва низоъшиносӣ бунёдгузори назария ва консепсия нави ҳалли зиддият ва низоъ мебошад, ки онро бе ягон муболиға модели нав гуфтан ҷоиз аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Гулахмедов М. Сулаймонӣ Ҳ. Эмомалӣ Раҳмон асосгузорӣ давлати навини тоҷикон. –Душанбе: Адиб, 2014, 217 с.
2. Суханронии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Рахмон дар мулоқот бо олимон ва зиёиёни мамлакат аз 19.03. 2020. www.tvt.tj/, Манбаъ: Сомонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. Гиндев П. Философия и социальное познание. Прогресс. М., 1987

4. Фомина Татьяна Анатольевна. Социокультурная самоидентификация современного Российского студенчества: региональный аспект. Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. кандидата социологических наук. М., 2007. – С. 14.

5. Актуальные вопросы диалектики //историко – философские аспекты // Ежегодная научно – практическая конференция кафедры философии РАН. 31 – 1 февраля, М., 2000; Пригожин И., Стингерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека и приородой. – М.: 1986; Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивости самоорганизушихся системах и устройствах. –М: 1985 и др.

6. Идиев Х.У. Тоҷикистон дар масири тағйироти иҷтимоӣ. Душанбе, 2016, 119 с. ; Солихджонов Р. Некоторые новые аспекты социального познания в условиях многовекторного развития науки ... // ВестникТаджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – 2011. – № 3/ 5 (96) – С. 100 – 105. Он же. Становление интегральных методов познания социокультурных явлений. // Вестник Таджикского государственного педагогического университета. Серия гуманитарных наук. – 2011. – № 6. – С. 90– 93.

7. Пригожин И, Е. и Н. Рерихи. В поисках нового миропонимания. М. Знание. 1981. –С. 123

8. Назаретян А.П. Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги // Общественные науки и современность. – 1997. – № 2. – С. 93.

9. Данаева К.Х. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон дар шароити муосир. Автреф. диссер. барои дарёфти дараҷаи илмии номзади идмҳои фалсафа. Душанбе 2022, - С. 4..

10. Солиҷонов Р. Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. Пешвои миллат ва худшиносии миллӣ. Хуҷанд, 2022, 324 с.

11. Аз мусоҳибаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо хабарнигори Шабакаи якуми телевизиони Тоҷикистон.

МАЛАКАИ СУЛҲОФАРИНИ ТОҶИКОН ҲАМЧУН ВОСИТАИ ҲАЛЛИ ЗИДДИЯТ ВА НИЗОҲОИ ИҶТИМОӢ

Саидова С.Н.

номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи «Ҷомеашиносӣ»
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
дар шаҳри Хуҷанд

Муаммои зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ яке аз мавзӯҳои душвор ва баҳсталаби фалсафа буда, аз фалсафаи бостон то консепсияҳои муосири фалсафа мавриди қазовати мутафаккирон ва муҳаққиқон қарор дорад.

Аммо дар замони вусъатёбии раванли ҷаҳонишавӣ муаммои зиддият ва низоҳои иҷтимоии байни афрод, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, давлатҳо ва ҷомеаҳо зери фишори омилҳои гуногун қарор дошта, паҳлуҳои навӣ то ҳол ба таври бояду шояд таҳқиқ нагаштаи он ҳувайдо мегарданд. Ба андешаи муаллиф, қабл аз ҳама бояд назария ва методологияи таҳқиқи онҳо

аз нав дарк карда шуда, парадигмаҳои ҷадиди илмӣ эҷод гарданд, ки онҳо тарзи нави дарк намудан, ҳукму хулосаҳоро дар бораи рушди ояндаи соҳаҳои гуногуни ҷомеаро дар бар гиранд.

Нуқтаи назари намояндагони мактабу равияҳои гуногуни фалсафиро мавриди таҳлилу барраси қарор дода, ба далелҳои мӯътамади мисолҳои илмҳои табиатшиносӣ такя карда, дар мақола нишон дода шудааст, ки зиддиятҳо дар воқеъият новобаста ба тафаккури инсон вуҷуд доранд ва ҳар гуна тағйироту инкишофи олами воқеи натиҷаи ба ҳамвобастагӣ ва муборизаи тарафҳои мутақобила дар зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ мебошад.

Дар ин робита, дар мақола чанд хулосаҳои назариявию методологӣ бароварда шудааст, ки дар омӯзиши муаммои зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ аз аҳамият холӣ нест. Муҳимтарин хулосаи муаллиф ин аст, ки дар равандҳои табии ва иҷтимоӣ тавассути тарафҳои ба ҳам мутақобилаи якдигарро истиснокунанда ва ҳамзамон тақозокунанда муназзамии инкишофи онҳо таъмин мегардад. Албатта, зери таъсири омилҳои муайяни беруна баъзан ин мутавозини якчанд вақт халалдор гаштанашон мумкин, аммо созвораҳо бо роҳи зиддият нишон додан ба ин шароитҳо мутобиқ мешавад ва мавҷудияти худро идома медиҳад.

Таҷрибаи сулҳи тоҷикон зарурияти тағйири муносибат ва тафаккури қолабии муҳаққиқонро нисбат ба низоҳои иҷтимоӣ собит намуд. Пеш аз ҳама вақте ки сухан дар бораи рушди муназзами ҷомеа меравад, бояд сарҳади харобкориву бунёдкории зиддиятҳои иҷтимоӣ эҳсос карда шуда, роҳҳои ҳалли онҳоро дарёфт намуда, аз онҳо ҳамчун қувваи созандаи ҷомеа истифода бурдан зарур аст. Аз ин рӯ ҳангоми корбаст намудани назария ва методологияи муосири маърифати иҷтимоӣ бояд дар назар дошт, ки мафҳуми "муборизаи тарафҳои мутақобила" дар зиддиятҳои иҷтимоӣ маънои мутлақи задухӯрди ҷисмониро ифода наменамояд, балки он акнун саъйу кӯшиш, ғайрат, ҷусторҳоро баҳри қонеъ гардонидани манфиатҳои афрод ва гурӯҳҳои иҷтимоиро ифода менамояд.

***Калидвожаҳо**: Таҳаммулпазирӣ, фарҳанги таҳаммулпазирӣ, ваҳдати иҷтимоӣ, ваҳдати миллӣ, зиддият, зиддиятҳои иҷтимоӣ, низоъ, низоъҳои иҷтимоӣ.*

ОПЫТ МИРОТВОРЧЕСТВА ТАДЖИКОВ КАК СРЕДСТВО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ И СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ

Саидова С. Н

кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Проблема социальных противоречий и конфликтов всегда являясь одним из трудных и спорных вопросов философии, начиная от философии древности до современных философских концепций нахдится в центре философских дискуссий.

Однако в современном глобализирующемся мире противоречивые тенденции общественного развития, потребности и интересы индивидов, социальных групп и государств находятся под давлением различных детерминант, выявляются до селе неизвестные аспекты проблемы, которые пока, что недостаточно исследованы. В плоскости таджикистанского общества эти аспекты проблемы выражаются в диалектике традиционного и инновационного, в переходе от коллективного образа жизни к индивидуальному, притзяние различных социально-политических групп к власти и.т.д.

Однако, теоретико-методологические конструкты этих тенденций на основе новых научных парадигм не достаточно разработаны.

Анализируя концепты выдвигаемые представителями различных философских течений и школ, на основе конкретных примеров естественных наук в статье утверждается идея о том, социальные противоречия существуют в объективном мире не зависимо от мышление людей,

Важным выводом автора заключается в том, что присутствующие в природе и социальной форме материи противоположные, взаимоисключающие и вместе с тем обуславливающие друг труга стороны обеспечивают процесс качественных и количественных изменений в мире. Разумеется, под воздействием объективных и субъективных факторов этот закономерный процесс иногда нарушается, но организмы или социальные системы противостояв этим случайным факторам, обеспечивают своё существования.

Миротворческий опыт Таджтикистана, убедительно показывает, что нужно менять отношение людей, ообенно исследователей к противореяиям и конфликтам. Прежде всего, необходимо уметь распознавать границы разрушающей и созидающей силы в противоречиях и конфликтах, находит пути их разрешения и использовать как созидающая сила в общественном развитии. Отсюда, при разработке теоретико-методологических механизмов разрешения социальных противоречий слеудет учесть, что понятие "борьба противоположностей" в социальных противоречиях приобретает несколько иной характер, выражающиеся в стремлении противоположных сил к комприссу и консенсусу.

Ключевые слова: *Толерантность, толерантная культура, социальное единство, национальное единство, противоречия, социальные противоречия, конфликт, социальный конфликт***.**

THE PEACEBUILDING EXPERIENCE OF THE TAJIK PEOPLE AS A MEANS OF RESOLVING CONTRADICTIONS AND SOCIAL CONFLICTS

Saidova S.N.

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecture of the Department of Social Sciences at the Institute of Economics and Trade, Tajik State Universite of Cjmmerce in Khujand

The problem of social confrontations and conflicts were actual, difficult and discussable questions of philosophical conceptions from ancient till modern times.

However, in the modern process of globalization the confrontation tendency of public development, personal interests of social groups and countries were under the pressure of different determinants, come up new aspects of the problem, which are not researched yet.

In the frame of Tajik society these aspects attempt in the traditional and innovative, in the transformation of collective lifestyle to personal, pressure of varied social and political groups to power and etc.

Therefore, there is not research methodological construction of the thesis on the basis of scientific paradigms.

The concepts analysed by the different philosophical directions and schools, on the basis of certain experience of social sciences. This2 article consist the idea about existing social confrontations in objective world; it does not make sense men's consciousness.

The main opinion of the author that all existing in the nature and social forms of mattery are confronted, interdependent and interact with each other in the process of quality and quantity changings of the world. Of course, under objective and subjective factors of these processes, it sometimes broken up, but organisms and social systems in these accidentic factors guard their existion.

The practice of Tajikistan demonstrates that researchers need to change their view about confrontations and conflicts. It is necessary need to know the board of constructive and destructive power of confrontations and conflicts, to find solution and use it constructive power in social development. Thus, in the theoretical and methodological mechanisms of decision of social confrontation the term of "struggle of opposites" in social confrontations change the power to compromise and consensus.

Keywords: *Tolerancy,tolerant culture, social unity, national unity confrontations, social confrontations, conflict, social conflict.*

Раванди мусолиҳатомезонаи ҳалли зиддият ва низоъҳо дониш, маҳорату малака, масъулият, тафаккури эҷодӣ, дарк намудан ва қобилияти баланди идоракунии равандҳои иҷтимоию сиёсиро талаб менамояд. Санъати баланди субъектҳои идоракунии зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ бояд дар он зуҳур ёбад, ки мафҳумҳо ва арзишҳое дарёфт гарданд, ки ҳар ду тарафи мутақобиларо қонеъ гардонида тавонанд. Агар ин андешаро вобаста ба низои байни тоҷикон матраҳ намоем, тавре дар қисматҳои болои кор таъкид намудем, тоҷикон, ки дар гузашта таҷрибаи кофии ҳалли зиддият ва низоъҳоро надоштанд, ба таърихи гузаштаи худ назар афканда чунин мафҳумҳоро ба мисли "ваҳдати миллӣ" ва "таҳаммулпазирӣ"-ро рӯи кор оварданд, ки онҳо василаи муҳими ҳалли низои байни тоҷикон гаштанд.

Баробари ин, зикр намудан лозим аст, ки дар шароти муқовимати мусаллаҳонаи тарафҳои мутақобилаи низои байни тоҷикон ва муҳимтар аз он мавҷуд набудани назария, методология ва технологияи раванди ноилгардиро ба ризоият ва ваҳдати миллӣ душвор мегардонид. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар саргаҳи раванди сулҳи тоҷикон меистод таъкид намудаанд, ки "Дар гузаргоҳи интиҳои асри XX ва оғози асри XXI лар масири таърих борҳо миллати ҷафодидаи тоҷик бо сабабҳои гуногун дар марзи фоҷиавии ҳаёту мамот қарор гирифт. Роҳи ягонаи наҷот аз ин вартаи ҳалокат ба даст даровардани ризояит ва ваҳдати миллӣ буд. Аммо расидан ба ин неъмати воло кори саҳл набуд."

Масъалаҳои зиддият ва низоъ бо пайдоиши инсоният алакай вуҷуд доштанд. Ба қавли суханҳои файласуфони қадим: ҳаёт бо зиддиятҳо пеш меравад. Ба ин ҳақиқат олимони зиёд диққат надоданд. Имруз қайд кардан бамаврид аст, ки назарияи бенизоъгӣ, беихтилофот ба ҷомеа зарари бузург расонид. Дар замони ҳозира низоъҳои иҷтимоӣ қариб дар ҳамаи соҳаҳои ҳаётӣ падидаи оддӣ шуда монд. Яке аз мутахассисони соҳаи низоъшиносӣ сотсиологи немис Ралф Дарендорф мебошад, ки вай "низоъи иҷтимоӣ"- ро ҳамчун муносибати дилхоҳ байни элементҳое, ки ба воситаи мухолифати объективӣ ва субъективӣ тафсир намудан мумкин аст меҳисобад.

Низоъ ҳама вақт инкишоф ва таъғир меёбад, ки ин на танҳо равандро чуқур месозад, балки имкониятҳои навро баҳри танзими он мекушояд. Зери омилҳои низоъ маҷмуи имкониятҳои мухталифи субъекти тарафҳо фаҳмида мешавад, ки ба равиши низоъ таъсири

бевосита мерасонад. Аз ин маълум мешавад, ки ҳаёти ҷамъиятӣ аз низоми муносибатҳои мураккаби иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ, хешутаборӣ иборат аст.

Таҷрибаи сулофарини тоҷикон, характери ватандустонаи тоҷикон, тарғибгари сулҳу амонӣ, таҳаммулпазирӣ ва ғояҳои интернатсионалӣ мардуми моро ба ҷаҳониён муаррифӣ намудааст. Мустаҳкам гардонидани сулҳу дӯстии мамлакатҳои дуру наздик, ҳамсояҳои сарҳадӣ, хуллас тамоми ҷаҳон вазифаи асосии ҳар як фарди тоҷик мебошад. Шоирону нависандагони тоҷик беҳтарин саҳифаҳои эҷодиёташонро ба васфи Ватани хеш ва мардуми он бахшидаанд. Ҳикматҳои беназир, шеърҳои пурмазмуну таъсирбахши ниёгонамон аз он шаҳодат медиҳад, ки ватанпарварӣ ва таҳаммулпазирӣ аз замонҳои қадим ҳамчун хислати муҳими фарҳанги муошират инсон дар зиндагӣ эътироф гаштааст. Аммо имрӯз дар шароити гуногунандешии мафкуравӣ, бархӯрди тамаддунҳову фарҳангҳо, манфиату талаботҳо, фарогир гаштани доираи муошират байни фардҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ мавзӯи мазкур ба яке аз масъалаи мубрами рӯз табдил ёфтааст.

Таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон собит намуд, ки таҳаммулпазирӣ ва эҳсоси ваҳдатгаройи воситаи муҳими сулҳу суботи ҷомеа мебошанд. Чархи гардуни таърих моро ҳар чи аз ҳодисаҳои даҳшатбори солҳои 90-уми асри XX дур мебарад, қадру қиммати таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон бештар эҳсос мегардад, зеро бо гузашти вақт маълум мегардад, ки он замон тақдири миллат ва давлати тоҷикон ҳал мегашт. Имрӯз амиқан муайян гаштааст, ки он ҳодисаҳои даҳшатбор хислати таҳмили дошта, ҳадафи асосии он аз байн бурдани давлату миллати тоҷик будааст. Вале таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон бори дигар исбот намуд, ки муқаддас донистани Ватан ва ҳифзи он бунёди фалсафаи худшиносӣ ва сулҳпарваронаи тоҷиконро ташкил медиҳад. Маҳз ҳамин ҳикмати ватандорӣ, ки аз даврони Авасто то ба имрӯз моҳияти хешро гум накардааст, имконият дод, ки миллати тоҷик дар як давраи кӯтоҳ давраи сӯзандагиро паси сар намуда, ба бунёдкорӣ ва обод намудани ватани хеш оғоз намояд.

Дар давоми 34 – соли соҳибистиқлолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи ғайриоддии худ, тасдиқнамоии давлатӣ, таҳкими истиқлолият ва ҷустуҷӯйи самти афзалиятноки рушди ояндаро аз сар гузаронид. Ба шарофати сиёсати одилонаи роҳбарияти Тоҷикистон дар муддати кӯтоҳ вазъи ногувори ҷамъиятию сиёсӣ ва тағйироти харобиовари иқтисодии солҳои 90-умро бартараф намуда, дар аввали асри XXI ба муваффақиятҳои бузурге ноил гардид. Маҳз фарҳанги волоӣ таҳаммулпазирӣ ва ваҳдати миллӣ халқи моро аз хатари парокандашавӣ ва нобудшавӣ раҳоӣ намуд, роҳро барои муттаҳидӣ ва рушди босубот боз намуд. Дар Тоҷикистон сулҳу ваҳдат ва дар ҷомеа ризоият ҳукмфармо шуд, дар гузаронидани ислоҳоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва демократӣ дастовардҳои назаррасе ба даст омаданд.

Имрӯз баъд аз 34 соли истиқлолияти давлатӣ, ба гузаштаи на он қадар дури таърихи халқи тоҷик назар афканда, қайд кардан мумкин аст, ки маҳз дар ҳамин давра тағйиротҳои куллии иҷтимоӣ, ивазшавии сохтори сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ ба вуқӯъ пайвастанд. Дар ин вақти кӯтоҳи таърихӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ табақаҳои нави иҷтимоии ҷомеа, тарзи нави зиндагӣ, арзишу дастурҳо, самтҳо ва тамоюлҳои нав шакл гирифтанд, ки таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии онҳо аз аҳамияти назариявию амалӣ холи нест.

Бояд қайд намуд, ки заминаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-таърихии бурду бохти Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлоли дар илми ҷомеашиносии муосири тоҷик то андозае таҳқиқ шудааст. Аммо заминаҳои назариявӣ-методологии таҷрибаи сулҳофарини тоҷикон то ҳол ба таври бояду шояд таҳқиқ нашудааст. Аз ҷумла, омилҳо, сабабҳои объективию субъективӣ ва оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар масирни мафҳум ва категорияҳои фалсафаи иҷтимоӣ мавриди омӯзиш қарор нагифитаанд.

Таҳкими соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва равандҳое пурихтилофи муносибатҳои иҷтимоие, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои информатсионӣ падид меоянд, зарурияти ба даст овардани донишҳои низомноку муътамадро оид ба зиддияту низоҳои иҷтимоӣ тақозо менамояд. Мусаллам аст, ки дар доираи фаҳмиши қолабӣ бо истифодаи мафҳум ва категорияҳои анъанавӣ моҳият ва зуҳурот, сабаб ва оқибатҳои ин ҷараёнро вобаста ба ҳаёти имрӯзаи Тоҷикистон муайян намудан ғайри имкон аст. Аз ин лиҳоз, илми ҷомеашиносии муосир аз доираи дарки пешинаи ин муаммо берун ҷаста, парадигмаҳои наверо дарёфт намояд, ки онҳо имконияти таҳқиқи сабабу оқибат ва ҳамчунин роҳу усулҳои муассири ҳалли зиддият ва низоҳои иҷтимоиро фароҳам орад. Аз ин лиҳоз Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯри бо олимону зиёиёни тоҷик чунин қайд намуданд: “Дар шароити ҷаҳонишавӣ, вусъати рақобатҳои геополитикӣ, авҷгирии зуҳуроти хатарноки ифротгароиву терроризм ва дигар мушкилоти глобалӣ таҳқиқи ҳамаҷонибаи афкори фалсафию ҳуқуқӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ва ахлоқиву маънавӣ талаби замон буда, омӯзиши фарҳанги моддиву ғайримоддии миллат бояд самти афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ бошад... хурофот, ифротгароӣ ва радикализми динӣ яке аз хатарҳои ба ояндаи босуботи мардуми мо таҳдидкунанда мебошад... Аз ин рӯ, олимони сиёсатшинос, файласуфҳо ва умуман, ҷомеашиносонро зарур аст, ки сабабу омилҳои зуҳури ақидаҳои хурофотӣ, шиддат гирифтани ифратгароии динӣ ва оқибатҳои онҳоро таҳқиқ карда, роҳҳои аз байн бурдани хурофот ва сабабу омилҳои дохиливу хориҷии сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандиро дар кишвар ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор диҳанд.”

Чунин вазифагузорӣ маънои чуқур дорад, зеро яке аз сабабҳои тезутунд гаштани зиддиятҳо ва сар задани низоъ дар солҳои 90-уми асри XX ва баъд ба коми оташи ҷанги шаҳрванди кашида шудани ҷомеаи тоҷик ин ба ниёзҳои ҷомеа ҷавобгӯй набудани назария ва методологияи идоракунии ҷараёнҳои иҷтимоию сиёсии дар ҷомеа буд. Ҷомеаи мо, хоса зубдагони сиёсӣ, на дар назария, на дар амалия аз санъати идоракунии омма бехабар буданд. Аз ин лиҳоз, дар замони муосир бознигарии назария ва методологияи маърифати иҷтимоӣ, хоса идоракунии низоъҳои иҷтимоӣ дар заминаи парадигмаҳои нави илмӣ аз самтҳои афзалиятноки илмҳои иҷтимоӣ маҳсуб меёбад.

Бешубҳа, таҳқиқи заминаҳои назариявию методологии муаммои зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ хеле доманадор аст ва дар доираи як мақолаи илмӣ барраси намудан ғайри имкон мебошад. Аз ин лиҳоз, дар мақолаи мазкур ду мафҳум: “таҳаммулпазирӣ” ва “ваҳдаи миллӣ” – ро ҳамчун абзори маърифат ва ҳалли зиддият ва низоҳои иҷтимоӣ баррасӣ менамоем. Чунин таҳқиқ зарур аст, чунки натиҷабардориҳо аз таҷрибаи начандон тӯлонии ҷомеаи мо нишон медиҳад, ки дар раванди таъмини сулҳу субот ва осоиштагии ҷомеа на молу амвол, на тиру туфанг ва на таҳдиду фишор, балки маҳз фарҳанги таҳаммулпазирии ва ғояи ваҳдатгароии миллати тоҷик нақши ҳалкунанда бозид.

Мафҳуми таҳаммулпазирӣ маънои сабр, сабурӣ, тоқат, буда, дар илмҳои ҷомеашиносӣ ба маънои таҳаммулпазирӣ нисбат ба ҷаҳонбинӣ, эътиқоди динӣ, тарзи зист, рафтору кирдор истифода бурда мешавад. Дар ин маврид бояд ба инобат гирифт, ки таҳаммулпазирӣ ин бефарқии шахсро ба ин ё он ҳодисаю равандро надорад. Ҳамчунин таҳаммулпазирӣ бечунучаро пазируфтани фарҳанги дигар, ҷаҳонбинии дигар ё тарзи зисти дигарро надорад, таҳаммулпазирӣ ин имконияти зисти шахс тибқи ҷаҳонбинии хеш ва эътирофи он аз ҷониби дигарон мебошад. Дар Луғатномаи энсиклопедии фалсафӣ таҳаммулпазирӣ чунин муайян карда шудааст: Таҳаммулпазирӣ – ин гӯш карда тавонистан ва

боэҳтиром будан ба нуқтаю назари тарафи муқобил, ғояи дигар, тафаккури дигар ва рафтору кирдори дигар мебошад.

Ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирона ҳамеша барои сулҳу суботи ҷомеа зарур мебошад. Зарурияти он дар давраи гузариш аз як шакли муносибатҳои иҷтимоӣ ба дигараш, ҳангоми шикасти низомҳои сиёсӣ ва дар ин замина сар задани зиддияту низоҳо бештар эҳсос мегардад. Ҳамин тариқ, моҳияти раванди ваҳдати миллӣ, интихобест, ки барои ташаккули ба ҳам омадан ва ба ҳам наздик шудан оварда мерасонад, ки он натиҷаи фаъолияти якҷояи афроди ҷомеа мебошад.

Мазмуни ваҳдати миллиро бидуни муроҷиат ба падидаи худшиносии миллӣ муайян намудан душвор аст, зеро худшиносии миллӣ зуҳуротест, ки инъикоскунандаи хусусиятҳои рӯҳиву равонии аҳли ҷомеа, дараҷаи шинохти мақом ва нақши таърихию сиёсии миллат, шуури таърихи ва шинохти ҷойгоҳи худ дар тамаддуни ҷаҳонӣ, ташаккули ғурури созандаи миллӣ аст. Аз ин лиҳоз, миллате ба ваҳдат меояд, ки қабл аз ҳама худро шиносад.

Худшиносии миллӣ ин аз ҷониби фард бо шакли миллӣ шинохтани робитаҳои ҷамъиятӣ, шинохтани мансубияти ба умумияти муайяни миллӣ – этникӣ, шинохтани ягонагии худ бо ҳамин миллат, арҷгузорӣ ба муқаддасоти миллӣ ва ҳамзамон эҳтироми арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангии миллати хеш ва дигар миллатҳо мебошад. Заминаҳои ба дастомадани ваҳдати миллӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ин дарк гаштани таъмини бақогии давлату миллат, якпорчагии он, ҳамдигарфаҳмӣ, зарурияти ҳифзи фарҳанги миллӣ ва манфиатҳои умумимиллӣ мебошад. Ба ин маънӣ, дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ваҳдати миллӣ ҳамчун арзиши воло ва василаи муҳими ҳалли низоҳои иҷтимоию сиёсӣ ва рӯй овардан ба бунёди давлати миллӣ эътироф гаштааст.

Вале агар ба ин раванд аз лиҳози назарияи муосири низоъ баҳо диҳем, манбаҳои дар боло зикр гардидаи низоҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ боқи мемонанд. Боиси тазаккур аст, ки давлату ҳукумати Тоҷикистон бо назардошти ин ҳолат тавассути сиёсати иҷтимоии худ мутавозинии манфиатҳоро дар ҷомеа таъмин намуда, зиддияту низоъҳои иҷтимоиро ҷилавгири карда истодааст.

Истиқлолу ваҳдати миллии Тоҷикистон, ки ҷаҳонбинии фарох, бозгашт ба давлату давлатдорӣ аст, ки дар замони ҳозири мо мушаххас мешавад ва тоҷикон худро аз побанди сурху сиёҳ ҷудо месозанд ва дар масири дардҳову ормонҳои худ тақвият мебанданд. Акнун, ки истиқлолу ваҳдат миллати тоҷикро баъди солҳои интизорӣ ба марҳилаи пирӯзии давлатдорӣ овард ва масъулияти мо дар ҳифз он сангинтар гардид, дар назди ҳар як аъзои ҷомеа вазифаҳои навро мегузорад.

Таҷрибаи ҷомеасозӣ ва давлатсозии тоҷикон дар солҳои соҳибистиқлолӣ бараъло собит намуд, ки вуҷуд надоштани ғояйи ягона, такя намудан ба таҷрибаи дигарон, мувофиқ наомадани назария ба амалия, ҳамахоҳии баъзе гурӯҳҳои иҷтимоӣ, душвориҳои бозсозии рӯҳу равони афрод дар раванди гузариш ба муносибатҳои нави иҷтимоӣ, билохира ҷомеаро ба бӯҳрони шадидӣ маънавӣ дучор гардонид. Боиси хурсандист, ки иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷаҳонбинии деструктивӣ хотима гузошт.

Таҳким бахшидани истиқлолият ва вусъат додани ваҳдати миллӣ фишанги муҳими пешгирии зиддияту низоъҳо, аз он ҷумла ҷараёнҳои номатлуб ба мисли терроризм, бунёдгароӣ ва ифротгароӣ мебошад. Дар пешгирии ин равандҳои номатлуб ҳикмати безаволи ниёгонамон, файласуфҳо, шоиру нависандагон оид ба таҳаммулпазирӣ ва ваҳдати миллӣ аҳамияти хоса доранд.

Дар арафаи ҷашни 35 солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шукӯҳу шаҳомати хоса ҷашн гирифтан амри воқеист, зеро арзишҳои сулҳу субот, таҳаммулпазирӣ ва ваҳдати миллӣ, аз ҷумлаи мавзӯҳои доғи даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон аст. Тарғибу ташвиқи онҳо дар ҷомеаи муосири тоҷик аҳамияти калони тарбиявӣ дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Рахмонов Э. Таджики в зеркале истории. Душанбе: Ирфон, 1997;

2. Рахмонов Э. Наша цель единство “Ирфон”, Душанбе, 1997.

3. Диноршоев М. О некоторых принципах философии национального мира // Истортический опыт миротворчества в Таджикистане. - Душанбе, 2011;

4. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. М.: Директ-Медиа. 2007

5. Иноземцев В. Глобализация и неравенство: что - причина, что - следствие? "Россия в глобальной политике". Т. 1. 2003. № 1, январь-март. С. 169. 21.

6. Олимов К. Истиқлолияти давлатӣ ва худшиносии миллӣ. –Душанбе, Эр-граф. 2013;

7. Жданов Ю.П. Қонуни ягонагӣ ва муборизаи ба ҳам зидҳо моҳият ва ҷавҳари диалектика. Знание”.М.:1967, -С.36

8. Таърихи фалсафа. Нашриёти Академияи илмҳои СССР. М.: 1957, с.31.

9. Луман Н. Низомҳои иҷтимоӣ: Социальные системы. Очеркҳои назарияи умумӣ. СПб.: Наука. М.: 2007. 270

10. Мирбобоев М.Қ. Солеҳҷонов Р. Абдулатипов Ю. Фалсафа. ҶММ “Хуросон”. Хуҷанд, 2010.с.144

11. Материалистони Юнони Қадим. Маҷмӯи матнҳо.- М.: 1955, с. 100

12. Маркс К., Энгельс Ф. Асарҳо Ҷ.20. с. 122

13. Саид Нуриддин Саид, Аҳмадов Саид, Назаров Мумин, Мантиқ – Душанбе, Маориф, 2017. С. 10

14. Луғати фалсафӣ Нашриёти адабиёти сиёсӣ. -М.: 1981. –С. 67.

15. Хидирова М.У. Ниҳоди сарвари дар ҷомеаҳои трансформатсия шудаистода. (дар мисоли таҷрибаи Тоҷикистон) Дисс. Д-ра филос. наук. Душанбе. 2009. –С. 227.

16. Манаъ: www.gramota.net.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ АВИЦЕННЫ

Саидова З.З.

к.ф.н., старший преподаватель кафедры «Общественные науки» ИЭТ ТГУК

В статье рассматриваются особенности формирования мировоззренческой культуры личности в контексте практической философии Абу Али ибн Сины (Авиценны), выдающегося мыслителя исламского Средневековья. Особое внимание уделяется анализу его философского наследия, которое представляет собой целостную систему взглядов, включающую элементы рационализма, этики, метафизики и практической мудрости. Авиценна не только выстраивал логически обоснованную картину мира, но и стремился

применить философское знание к реальной жизни человека, сделать его инструментом нравственного и духовного совершенствования личности.

Показано, что философская система Авиценны формировалась как ответ на глубокие экзистенциальные и познавательные запросы человеческой природы. В его учении разум рассматривается как центральный фактор, определяющий духовную зрелость личности и её способность к постижению истины. Авиценна подчёркивал, что именно разум позволяет человеку анализировать окружающую действительность, осознавать собственное бытие и выстраивать гармоничные отношения как с собой, так и с обществом.

Важное место в формировании личности занимает развитие нравственных добродетелей, таких как справедливость, умеренность, смелость, благоразумие. Эти качества, по мнению философа, не являются врождёнными, а формируются в процессе воспитания и внутренней работы над собой. Кроме того, Авиценна подчёркивал значение духовной дисциплины — умения ограничивать страсти, следовать разумным началам, стремиться к нравственному и интеллектуальному совершенствованию. Только таким образом человек может достичь подлинной свободы и раскрыть своё высшее предназначение.

Ключевые слова: *мировоззренческая культура личности, разум, личность, душа, этика, добродетель, самосовершенствование, рефлексия, свобода воли, мораль, ценности, целостность.*

БАРХЕ АЗ МАСЪАЛАҲОИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҶАҲОНБИНИИ ШАХСИЯТ ДАР ФАЛСАФАИ АМАЛИИ АВИЦЕННА

Саидова З.З.
номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи «Ҷомеашиносӣ»
ДИС ДДТТ

Дар мақола хусусиятҳои ташаккули фарҳанги ҷаҳонбинии шахсият дар заминаи фалсафаи амалии Абӯалӣ ибни Сино (Авиценна) — мутафаккири барҷастаи асрҳои миёнаи исломӣ — мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Таваҷҷуҳи асосӣ ба таҳлили мероси фалсафии ӯ равона шудааст, ки низоми мукаммали андешаҳо буда, унсурҳои рационализм, ахлоқ, метафизика ва ҳикмати амалиро дар бар мегирад. Авиценна на танҳо тасвири мантиқии ҷаҳонро пешниҳод менамуд, балки мекӯшид донишҳои фалсафиро дар ҳаёти воқеии инсон татбиқ карда, онҳоро ба василаи такомули ахлоқӣ ва маънавии шахсият табдил диҳад.

Нишон дода шудааст, ки низоми фалсафии Авиценна ҳамчун посух ба ниёзҳои амиқи экзистенсиалӣ ва маърифатии табиати инсон ташаккул ёфтааст. Дар таълимоти ӯ ақл ҳамчун омили марказӣ баррасӣ мешавад, ки камолоти маънавии шахсият ва қобилияти дарки ҳақиқатро муайян менамояд. Авиценна таъкид мекард, ки маҳз ақл ба инсон имконият медиҳад воқеияти атрофро таҳлил намояд, ҳастии худро дарк кунад ва муносибатҳои ҳамоҳангро ҳам бо худ ва ҳам бо ҷомеа барқарор созад.

Дар ташаккули шахсият рушди фазилатҳои ахлоқӣ, аз қабили адолат, эътидол, ҷасорат ва хирадмандӣ, мақоми муҳим дорад. Ба ақидаи файласуф, ин сифатҳо модарзодӣ нестанд, балки дар ҷараёни тарбия ва кори ботинии инсон бар худ ташаккул меёбанд. Илова бар ин, Авиценна аҳамияти интизоми маънавиро таъкид менамуд — маҳдуд сохтани

шаҳватҳо, пайравӣ ба ибтидоҳои ақлӣ ва талош ба сӯи камолоти ахлоқӣ ва зеҳнӣ. Танҳо бо ин роҳ инсон метавонад ба озодии ҳақиқӣ ноил гардад ва рисолати олии худро амалӣ намояд.

Калимаҳои калидӣ: *фарҳанги ҷаҳонбинии шахсият, ақл, шахсият, нафс, ахлоқ, фазилат, худтакмилдиҳӣ, рефлексия, озодии ирода, ахлоқ, арзишҳо, якпорчагӣ.*

SOME ISSUES OF THE FORMATION OF WORLDVIEW CULTURE OF THE INDIVIDUAL IN THE PRACTICAL PHILOSOPHY OF AVICENNA

Saidova Z.Z.
Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer, Department of Social Sciences,
Institute of Economics and Trade of TSUC

The article examines the features of the formation of the worldview culture of the individual within the framework of the practical philosophy of Abu Ali ibn Sina (Avicenna), an outstanding thinker of the Islamic Middle Ages. Special attention is paid to the analysis of his philosophical heritage, which represents an integral system of views incorporating elements of rationalism, ethics, metaphysics, and practical wisdom. Avicenna not only constructed a logically grounded picture of the world but also sought to apply philosophical knowledge to real human life, transforming it into a means of moral and spiritual self-perfection.

It is shown that Avicenna's philosophical system was formed as a response to the deep existential and cognitive needs of human nature. In his teachings, reason is regarded as the central factor determining the spiritual maturity of the individual and their ability to comprehend truth. Avicenna emphasized that reason enables a person to analyze the surrounding reality, become aware of their own existence, and establish harmonious relationships both with oneself and with society.

An important role in the formation of personality is played by the development of moral virtues such as justice, moderation, courage, and prudence. According to the philosopher, these qualities are not innate but are formed through education and inner self-work. Moreover, Avicenna stressed the significance of spiritual discipline — the ability to restrain passions, follow rational principles, and strive for moral and intellectual perfection. Only in this way can a person achieve genuine freedom and fulfill their highest purpose.

Keywords: *worldview culture of the individual, reason, personality, soul, ethics, virtue, self-improvement, reflection, free will, morality, values, integrity.*

Проблема формирования мировоззренческой культуры личности остаётся одной из ключевых в философии, педагогике, психологии и культурологии. Особенно актуальной она становится в условиях морального релятивизма и ценностного кризиса современного общества. В этой связи обращение к классическому наследию восточной философии, в частности к учению Авиценны, приобретает особую значимость. Его философия не ограничивается теоретическим познанием бытия, но в полной мере охватывает и практическую сторону человеческого существования — формирование достойного, мудрого и добродетельного человека.

Мировоззренческая культура личности — это совокупность устойчивых убеждений, норм, ценностей и смыслов, определяющих отношение человека к миру, обществу и самому себе. В контексте философии Авиценны она имеет рационально-нравственный характер и

базируется на следующих принципах: признание верховенства разума; стремление к познанию высших истин; приоритет моральных и духовных ценностей; ориентация на совершенствование души.

Как вытекает из практической философии Авиценны, формирование мировоззренческой культуры личности предполагает не просто усвоение суммы знаний, но и преобразование внутреннего мира личности через размышление, дисциплину и нравственное поведение.

Авиценна разделял философию на теоретическую и практическую. В рамках практической философии он выделял: этику (науку о поведении личности); экономику (науку о ведении домашнего хозяйства и семейных отношениях); политику (науку о государственном устройстве и общественной справедливости)·[1, 76].

Этическое учение Авиценны основывается на древнегреческих и исламских традициях и представляет собой руководство к нравственному самосовершенствованию. Он утверждал, что человек достигает подлинной человечности лишь тогда, когда руководствуется разумом и живёт в согласии с добродетелями.

Авиценна рассматривает человека как сложное и целостное существо, состоящее из двух взаимосвязанных начал — тела и души. Он подчёркивает, что между ними существует тесная связь, однако приоритет принадлежит душе, поскольку именно она обладает разумной природой, способностью к познанию, самосовершенствованию и духовному развитию. Душа, по Авиценне, является нематериальной субстанцией, божественного происхождения, а её развитие определяет истинное предназначение человека. Тело же представляет собой инструмент, через который душа реализует свои функции в земной жизни.

Философ выделяет три основные стадии развития души, каждая из которых отражает определённый уровень совершенствования и выполняет свои функции. Первая стадия — растительная душа (набатийя) — отвечает за базовые жизненные процессы: рост, питание, размножение, обмен веществ. Эта часть души общая у человека с растениями и является основой физического существования. Вторая стадия — животная душа (хайвания) — обеспечивает способность к восприятию окружающего мира через органы чувств и позволяет осуществлять произвольные движения. Она включает в себя чувственное восприятие, воображение, память и эмоции. Эта ступень объединяет человека с животным миром. И, наконец, третья и высшая ступень — разумная душа (натиқийя) — отличает человека от всех других существ, так как она наделена способностью к абстрактному мышлению, суждению, нравственным оценкам, самопознанию и духовной ориентации. Именно разумная душа делает человека личностью, способной к этическому выбору и стремлению к истине.

Согласно Авиценне, главная цель воспитания заключается в развитии разумной души. Это предполагает не только обучение знаниям, но и формирование внутренней культуры, высоких нравственных качеств и устойчивых добродетелей. Среди важнейших добродетелей философ называет справедливость, умеренность, силу воли, стремление к добру и истине. Воспитание должно помочь человеку достичь гармонии между телесным и духовным началом, обуздать страсти, развить рассудок и укрепить волю. Только через внутреннее самосовершенствование и осознание своего места в мироздании личность может реализовать своё истинное предназначение — стать разумным, нравственным существом, приближающимся к Божественному уму.

Таким образом, концепция человека у Авиценны представляет собой философски глубокое учение, в котором важнейшую роль играет душа как носитель сознания, морали и

высших ценностей. Воспитание в этом контексте выступает не просто как передача знаний, но как путь к обретению мудрости, самоконтроля и внутренней свободы.

Центральное место в практической философии Авиценны занимает учение о добродетелях. Он унаследовал и переработал аристотелевскую концепцию «золотой середины», придавая ей исламское звучание. Главные добродетели, по Авиценне: мудрость (*хикмат*) — знание истинного; мужество (*шаджат*) — преодоление страха и страстей; умеренность (*ифрат*) — контроль желаний; справедливость (*адл*) — соблюдение равновесия между частями души и в обществе. Авиценна утверждает, что эти качества не врождённы в полной мере — они формируются в результате обучения, привычек и самоконтроля. Следовательно, воспитание личности — это не только передача знаний, но и формирование характера, основанного на разуме и этике. В практической философии Авиценны большое внимание уделено семье как первой школе нравственности. В трактате об экономике он указывает, что правильное управление семьёй, основанное на справедливости, заботе и долге, закладывает основу для устойчивой личности.

Общество, по Авиценне, должно быть устроено таким образом, чтобы помогать человеку в достижении высшего блага — познания истины и служения общему благу. Правитель, как и воспитатель, обязан обладать добродетелями и воспитывать их в других через личный пример, образование и установление справедливых законов.

Идеи Авиценны о роли разума, нравственности и общественного долга являются универсальными и актуальны в контексте современных вызовов, связанных с нравственным кризисом, индивидуализмом и утратой ориентиров. Его подход можно применить в современных моделях образования и воспитания, ориентированных на: целостное развитие личности; сочетание знаний и нравственных ценностей; формирование гражданской ответственности и социальной зрелости. Модель воспитания по Авиценне предполагает гармонию разума и чувств, индивидуального и общественного, духовного и материального.

Для Авиценны разум является не только источником познания, но и основой нравственного поведения. Разум позволяет различать добро и зло, выбирать умеренность вместо крайностей, направлять желания и инстинкты на достижение высшего блага. Он писал, что «разум есть свет, освещающий путь души», и что «тот, кто подчинил страсти разуму, приближается к Богу».

Формирование мировоззренческой культуры, таким образом, начинается с воспитания разума — способности к рассуждению, рефлексии и самоконтролю.

Исторически понятие разума имеет множество интерпретаций. В античной философии разум (λόγος у Платона и Аристотеля) рассматривался как высшая способность души, обеспечивающая познание вечных истин и правильное руководство жизнью. В средневековой философии разум становится инструментом богопознания, в то время как в Новое время разум трактуется как основа автономии личности (Кант), как способность устанавливать моральный закон внутри себя [4, 63].

Разум позволяет человеку выйти за пределы инстинктов, привычек и социального давления, формируя автономное моральное существо. И. Кант подчеркивал: «Разум даёт человеку достоинство». Он считал, что разум не просто средство к цели, а сама цель человека как личности.

Личность — это не просто биологическая данность или результат генетической предрасположенности, а сложный, многослойный феномен, формирующийся в процессе активного саморазвития субъекта. Этот процесс осуществляется через постоянное

взаимодействие человека с окружающим миром, с другими людьми и, что особенно важно, с самим собой. Личность не возникает автоматически — она формируется по мере того, как индивид осознаёт себя как уникальное, мыслящее и чувствующее существо, способное к моральному выбору и внутренней трансформации.

Центральную роль в этом процессе играет разум, который выступает в качестве внутреннего регулятора поведения, мышления и эмоциональных состояний. Разум позволяет анализировать собственный жизненный опыт, осмысливать происходящее, делать логические выводы, принимать обоснованные решения и формировать целостное представление о самом себе. Он обеспечивает устойчивость личности, помогает выстраивать внутреннюю систему ценностей и ориентироваться в сложном мире социальных и культурных норм.

Одним из важнейших качеств, которое развивается благодаря разуму, является способность к рефлексии — то есть к осознанному размышлению над своими мыслями, чувствами, поступками и мотивами. Рефлексия открывает путь к самопознанию, позволяет человеку выявлять противоречия в своём поведении, преодолевать внутренние конфликты и двигаться к внутренней целостности. Это даёт возможность не просто реагировать на внешние обстоятельства, но и активно формировать своё отношение к жизни, корректировать поведение и менять мировоззрение.

Индивидуальность, таким образом, не является статичной характеристикой, а представляет собой результат целенаправленных и осмысленных внутренних усилий. Она складывается в процессе постоянного самоисследования, стремления к пониманию себя и своего места в мире, к выстраиванию собственного жизненного пути. Развитие индивидуальности требует духовной зрелости, способности к самокритике и открытости к новым знаниям и переживаниям.

Таким образом, личность — это динамическое образование, постоянно находящееся в процессе становления. Её развитие возможно лишь при условии активного участия самого субъекта в своём внутреннем росте, при наличии разума, рефлексии и стремления к самосовершенствованию. Разум является также основой этического мышления. Без способности различать добро и зло, без понимания последствий своих поступков невозможно говорить о зрелой личности. Этическая рефлексия невозможна без развитого разума, способного к сопоставлению, суждению и моральной аргументации.

Формирование личности невозможно без нравственных ориентиров, а они, в свою очередь, требуют осознания, оценки и выбора — всех тех операций, которые невозможны без разума. Личность без разума может остаться на уровне социальной маски, тогда как зрелая личность — это результат внутреннего развития, опирающегося на разумное осмысление жизни.

Одна из важнейших характеристик личности — это способность к свободному выбору. Но свобода, если она не основана на разуме, превращается в произвол. Именно разум делает выбор осознанным, основанным на ценностях, знаниях, опыте и цели. Только благодаря разуму человек может не только действовать, но и не действовать, если это противоречит его внутренним убеждениям.

Свобода воли и разум неразрывно связаны: свобода без разума — это хаос, а разум без свободы — это механическое мышление. В условиях разумной свободы формируется личность как субъект моральной ответственности и творческой самореализации.

Личность, по мнению Авиценны, не может формироваться вне общества. Он писал о важности социальной среды, справедливого государства и общественного порядка для

морального роста индивида. В этом смысле философия Авиценны не замыкается в рамках индивидуальной этики, но направлена на гармонизацию общественных отношений.

Идеальное общество, согласно Авиценне, — это союз разумных и добродетельных людей, где каждый выполняет своё предназначение в соответствии с природой и разумом.

Современный человек сталкивается с вызовами, которые во многом сходны с теми, что существовали в эпоху Авиценны: утрата нравственных ориентиров, разобщённость общества, кризис идентичности. В этом контексте философия Авиценны предоставляет прочный фундамент для формирования целостной, духовно зрелой личности. Его идеи могут быть адаптированы в образовательной, религиозной и культурной среде для укрепления нравственности и гуманизма.

Формирование мировоззренческой культуры личности — это сложный и многогранный процесс, который включает интеллектуальное развитие, этическое воспитание и духовное совершенствование. Практическая философия Авиценны предлагает глубокую и актуальную модель такого формирования. Её основа — разум, добродетель, дисциплина и общественное служение. Эти принципы, будучи адаптированными к современным условиям, могут способствовать воспитанию гармоничной и ответственной личности.

Список использованной литературы:

1. Авиценна. *Книга исцеления (Kitab al-Shifa)*. — М.: Восточная литература, 1999.
2. Авиценна. *Книга спасения (Kitab al-Najat)*. — Тегеран: Институт исламской философии, 2004.
3. Аль-Фараби. *О добродетельном городе*. — М.: Мысль, 1987.
4. Иммануил Кант, «Критика практического разума» (русский перевод, например, издательства «ЭСМО» по переводу Н. М. Соколова, 2019)
5. Гафуров Б.Г. *Авиценна и его время*. — М.: Наука, 1980.
6. Насриддинов А.Н. *Философия и мораль в исламской традиции*. — Душанбе: Ирфон, 2018.
7. Абдурахмонов Ш.Р. *Авиценна и восточная этика*. — Ташкент: Фан, 2005.
8. Касымов З.Ш. *Формирование личности в философии Востока*. — Ташкент: Университет, 2015.
9. Махмудов А.А. *Исламская философия и проблемы воспитания*. — Казань: Изд-во КФУ, 2021.
10. Эль-Мустафа М. *Этика в исламской мысли*. — Каир: Аль-Ахзар, 2010.
11. Камалуддинов М. *Рационализм в средневековой мусульманской философии*. — Алматы: Нұрлы әлем, 2022.

РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ – ЭМОМАЛИ РАХМОН В ДОСТИЖЕНИЕ МИРА И СОГЛАСИЯ В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ.

Саидова З.З.

к.ф.н., старший преподаватель кафедры «Общественные науки» ИЭТ ТГУК

В статье рассматривается исторический путь Республики Таджикистан за годы государственной независимости в контексте деятельности Основателя мира и

национального единства — Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона. Анализируются ключевые этапы становления и укрепления национальной государственности, достижения в обеспечении мира и национального согласия, восстановлении государственно-политических институтов и социально-экономического развития страны. Особое внимание уделяется уникальному опыту миротворческой деятельности и формированию «таджикской модели» разрешения общественно-политических конфликтов, получившей международное признание.

Отдельное место в статье отводится рассмотрению стратегических приоритетов развития государства, сформулированных под руководством Эмомали Рахмона, включая обеспечение продовольственной и энергетической безопасности, преодоление транспортно-коммуникационной изоляции и реализацию курса на ускоренную индустриализацию. Подчеркивается значение последовательной государственной политики в укреплении социального единства, повышении уровня жизни населения и создании условий для устойчивого экономического роста.

В статье также освещается вклад Эмомали Рахмона в укрепление международного авторитета Таджикистана, развитие инициатив в сфере водных ресурсов, экологической устойчивости и глобальной безопасности. Делается вывод о том, что политическая и государственная деятельность Лидера нации стала определяющим фактором сохранения суверенитета, национального возрождения и устойчивого развития Республики Таджикистан, а период его руководства по праву может быть охарактеризован как особая эпоха в новейшей истории страны.

Ключевые слова: *государственная независимость, Лидер нации, Эмомали Рахмон, национальное единство, мир и согласие, таджикская модель развития, государственность, суверенитет, международные инициативы.*

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ- ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РАСИДАН БА СУЛҲ ВА ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ДАР ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ.

Саидова З.З.

номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи «Ҷомеашиносӣ» ДИС ДДТТ

Дар мақола роҳи таърихии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ дар заминаи фаъолияти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Марҳилаҳои асосии ташаккул ва таҳкими давлатдории миллӣ, дастовардҳо дар самти таъмини сулҳу ваҳдати миллӣ, барқарорсозии ниҳодҳои сиёсиву давлатӣ ва рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар таҳлил мегарданд. Таваҷҷуҳи махсус ба таҷрибаи нодири сулҳоварӣ ва ташаккули «модели тоҷикӣ»-и ҳалли низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ равона шудааст, ки дар сатҳи байналмилалӣ эътироф гардидааст.

Дар мақола ҳамчунин самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон, ташаккули ҳадафҳои стратегии миллӣ, аз ҷумла таъмини амнияти озуқаворӣ, раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ, истиқлолияти энергетикӣ ва саноатикунонии босуръати кишвар мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Нақши Пешвои миллат дар таҳкими пояҳои давлатдории дунявӣ, таъмини суботи сиёсӣ,

ҳамбастагии иҷтимоӣ ва густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳамчун омили муҳими рушди устувор арзёбӣ мешавад.

Хулоса бар он аст, ки фаъолияти сиёсӣ ва давлатдории Пешвои миллат омили асосии ҳифзи соҳибихтиёрӣ, эҳёи миллӣ ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, давраи роҳбарии ӯ ба ҳақ ҳамчун марҳилаи вижа ва сарнавиштсоз дар таърихи навини кишвар арзёбӣ мегардад.

Калимаҳои калидӣ: *истиқлолияти давлатӣ, Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон, ваҳдати миллӣ, сулҳу оштӣ, модели рушди тоҷикӣ, давлатдорӣ, соҳибихтиёрӣ, ташаббусҳои байналмилалӣ.*

THE ROLE OF THE LEADER OF THE NATION- EMOMALI RAHMON IN ACHIEVING PEACE AND NATIONAL UNITY DURING THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE

Saidova Z.Z.
Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer, Department of Social Sciences,
Institute of Economics and Trade of TSUC

The article examines the historical path of the Republic of Tajikistan during the years of state independence in the context of the activities of the Founder of Peace and National Unity — the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon. It analyzes the key stages of the formation and strengthening of national statehood, achievements in ensuring peace and national accord, the restoration of state and political institutions, and the country's socio-economic development. Special attention is paid to the unique experience of peacebuilding and the formation of the "Tajik model" for resolving socio-political conflicts, which has received international recognition.

A separate section of the article is devoted to the analysis of the strategic development priorities of the state formulated under the leadership of Emomali Rahmon, including ensuring food and energy security, overcoming transport and communication isolation, and implementing a policy of accelerated industrialization. The importance of consistent state policy in strengthening social unity, improving living standards, and creating conditions for sustainable economic growth is emphasized.

The article also highlights Emomali Rahmon's contribution to enhancing Tajikistan's international standing and to advancing initiatives in the fields of water resources, environmental sustainability, and global security. It concludes that the political and state leadership of the Leader of the Nation has been a decisive factor in preserving sovereignty, national revival, and sustainable development of the Republic of Tajikistan, and that the period of his leadership can rightfully be characterized as a distinct era in the country's modern history.

Keywords: *state independence, Leader of the Nation, Emomali Rahmon, national unity, peace and reconciliation, Tajik model of development, statehood, sovereignty, international initiatives.*

Скоро таджикский народ будет отмечать 35-летие приобретения государственной независимости Республики Таджикистан. На протяжении всего этого времени наша страна под руководством Основателя мира и национального единства, Лидера нации Эмомали Рахмона уверенно шла по пути построения независимого и демократического государства. На

новом этапе становления молодого государства Таджикистан судьба подарила древней таджикской нации в лице уникальной исторической личности – Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона – человека, в котором воплощены такие ценности духовного мира, как смелость, мужество, любовь к Родине и своей нации, чувство справедливости, великодушие, сострадание и редкая способность объединять людей. Именно сочетание этих качеств способствовало выводу общества на высокий уровень самопознания. Приобретенный опыт этого уникального политического лидера уже вошла в сокровищницу искусства управление обществом и государством. За годы своего правления он создал уникальную модель национального государства, которая вобрала в себя богатейший опыт государственности предков таджиков и опыт ныне развитых государств. Благодаря своим миротворческим и созидательным инициативам, преданности родной земле и народу, его имя стало символом таджикского народа.

Размышляя о пройденном пути государственного суверенитета под руководством Лидера нации Эмомали Рахмоном, следует заметить, что за эти годы мы прошли пут., который равняется столетиями. Мы возродили парализованную государственную власть, экономику, социальную сферу, установили права и свободу граждан. Но самым большим достижением таджикского народа является достижение мира и согласия в обществе.

Уникальный опыт выработанный под непосредственным участием Лидера нации по разрешению гражданских конфликтов в постсоветском пространстве, прежде всего в таджикском обществе, стал основой для создания новой парадигмы понимания общественного развития. Следует отметить, что этот уникальный опыт признан мировым сообществом и влиятельными международными организациями как «таджикская модель» решения общественно-политических конфликтов.

Главной движущей силой примирения таджиков, последовательного вывода общества из военного кризиса был Президент страны Эмомали Рахмон. Лидер нации, в качестве созидателя мира, неустанно формировал общественное мнение Таджикистана, наглядно показывая путь примирения. Мудрое руководство, несравненная человеческая душевность, патриотизм, плодотворное сотрудничество в атмосфере взаимопонимания, умелая и эффективная организация деятельности ветвей государственной власти способствовали достижению необходимых результатов, и 27 июня 1997 г. было подписано Общее соглашение о достижении мира и национального согласия. Он заложил прочный фундамент для построения нового общества Таджикистана, провел в стране конституционную реформу, принял новую Конституцию (Основной закон) Таджикистана, обеспечил политическую и правовую основу для подписания 27 июня 1997 года Общего соглашения об установлении мира и национального согласия. Эмомали Рахмон добился достижения мира между таджиками, что стало поучительным опытом для мирового сообщества.

Он создал условия для национального возрождения, положил начало созидательным делам, радикально улучшил социально-экономическое положение народа, ликвидировал угрозу голода и способствовал росту политического авторитета государства на международной арене.

Таким образом, исторические заслуги Эмомали Рахмона заключаются в том, что именно он, взяв на себя управление государством, предотвратил угрозу его исчезновения, погасил пламя гражданской войны, восстановил парализованные структуры власти, особенно правоохранительные органы, создал национальную армию и пограничные войска, обеспечил

условия для упрочения власти и государства, гарантировал нации мир, вернул на Родину беженцев и вынужденных переселенцев.

Благодаря мудрым шагам, стойкости и исключительной смелости, Эмомали Рахмон спас страну от угрозы катастрофы, сплотил народ и вернул на родину тысячи беженцев. Благодаря твёрдой воле Главы государства, за короткий срок всё разрушенное было восстановлено, появились новые крупные объекты, были построены «Магистраль единства», обеспечивающая постоянную связь между всеми уголками страны, и автодороги, позволяющие республике получить прямой выход к океану и развивать отношения со странами дальнего и ближнего зарубежья.

Все важнейшие достижения и успехи страны являются результатом самоотверженного труда и смелых шагов Эмомали Рахмона.

Наградой за эти титанические усилия стали любовь и уважение, которые Эмомали Рахмон снискал у народа Таджикистана и среди десятков тысяч зарубежных соотечественников. Он также завоевал огромное уважение мирового сообщества, которое каждый раз оказывает ему знаки внимания как авторитетному Главе Таджикистана, опытному политику и выразителю общечеловеческих ценностей и идеалов. В знак признания его заслуг перед таджикским народом и в честь его исторического вклада 9 декабря 2015 года Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан принял Закон Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального единства — Лидере нации», объявив действующего президента страны Эмомали Рахмона Лидером нации. Это решение стало отражением народной любви и признательности к своему славному сыну.

За свой бесценный вклад в обеспечение мира в Таджикистане и укрепление безопасности региона, другие выдающиеся заслуги в деле расширения дружественных отношений и сотрудничества между народами Президент Республики Таджикистан, Лидер нации Эмомали Рахмон был удостоен высоких званий и наград государств и различных организаций мира.

Заслуги Эмомали Рахмона как внутри страны, так и за её пределами являются общепризнанными. За ценный вклад в развитие общечеловеческого сообщества он был удостоен в 2000 году Золотой звезды Альберта Швейцера и почётного звания профессора Всемирной медицинской академии по разделу гуманитарных наук. Он был первым из мировых политиков, удостоенным столь высокой награды.

В 2005 году, накануне празднования Дня национального единства, Президенту Республики Таджикистан Эмомали Рахмону была вручена ещё одна высокая награда - золотая медаль «За укрепление мира и согласия между народами» Международной федерации мира и согласия. Следует отметить, что среди глав государств-членов СНГ Эмомали Рахмон первым удостоился такой награды.

Таким образом, все эти годы Эмомали Рахмон, как Лидер нации, нес на своих плечах ответственность за судьбу народа. Он, вместе с народом, преодолел тяжёлые испытания, создал независимое таджикское государство и заложил основу для его светлого будущего. Именно с именем Эмомали Рахмона связана новейшая история Республики Таджикистан и её общественно-политическое, социально-экономическое и культурное развитие. Чувство крепкой народной поддержки и уверенность в способности преодолеть сложные трудности позволили Эмомали Рахмону обрести лидерские навыки, которые направили общество на путь процветания. Благодаря его эффективной деятельности стало возможным возрождение

традиций демократической светской государственности в Таджикистане, а также укрепление суверенитета страны.

Лидер нации обеспечил стабильное экономическое развитие, социальную сплочённость и национальное единство. Он создал универсальное наследие, которое гарантирует долгосрочность таджикской модели развития — национальную идею, государственность и международное признание Республики Таджикистан.

Заслуга Эмомали Рахмона заключается в том, что он воплотил в своей деятельности мудрость Востока и динамичность Запада, открыл современному миру Таджикистан, известный своей приверженностью миру, стабильности и безопасности. Республика Таджикистан под его руководством внесла значительный вклад в решение глобальных проблем посредством гуманитарных инициатив.

Сегодня авторитет Таджикистана на международной арене значительно возрос. Страна признана мировым сообществом как активный участник в вопросах водных ресурсов, экологической устойчивости, мира и стабильного развития. Одной из ключевых целей международных инициатив Эмомали Рахмона является активное участие в решении водных и экологических проблем, что отвечает интересам как Таджикистана, так и мирового сообщества.

Начиная с конца 90-х годов, по его инициативе в рамках ООН были приняты несколько важных резолюций, направленных на решение глобальных водных проблем. Среди них: объявление 2003 года Годом пресной воды, провозглашение Международного десятилетия действий «Вода для жизни» (2005-2015), Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» (2018-2028) и объявление 2025 года Международным годом защиты ледников на 77-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН 14 декабря 2022 года.

Кроме того, под руководством Эмомали Рахмона Таджикистан активно участвует в охране окружающей среды как на региональном, так и на мировом уровне. В частности, страна играет важную роль в решении экологического кризиса и улучшении социально-экономической ситуации в бассейне Аральского моря — одной из крупнейших экологических катастроф XX века.

Таким образом, глобальные созидательные инициативы Таджикистана во главе с Эмомали Рахмоном, политиком мирового уровня, способствуют поиску нестандартных решений сложных проблем. Эти инициативы обеспечивают платформу для обсуждения и нахождения оптимальных путей решения вопросов водных ресурсов, экологической устойчивости, мира и стабильного развития как в регионе, так и в мире.

Эмомали Рахмон достиг мира среди таджиков, что стало важным уроком для мирового сообщества. Он создал условия для национального возрождения, заложил основы укрепления национального государства, разработал внутреннюю и внешнюю политику, радикально улучшил социально-экономическое положение народа, ликвидировал угрозу голода и способствовал возрождению культуры, истории, традиций и обрядов таджикского государства. При этом он добился значительного роста политического авторитета страны на международной арене.

Лидер нации Эмомали Рахмон сформулировал и поставил перед таджикским народом ключевые стратегические задачи: а) обеспечение продовольственной безопасности; б) выведение страны из транспортной и коммуникационной изоляции; в) достижение энергетической безопасности; г) индустриализация страны.

Эти задачи реализуются поэтапно, и сегодня можно с гордостью сказать, что период руководства Основателя мира и национального единства – Лидера нации войдёт в историю как эпоха Эмомали Рахмона. Эта эпоха стала одной из самых славных страниц в развитии Таджикистана. Стратегия внутренней и внешней политики страны, признаваемая международным сообществом как успешная, и её социально-экономическая стабильность – это плоды деятельности Лидера нации.

Главным достижением эпохи Эмомали Рахмона является то, что за последние 34 года Республика Таджикистан сумела сохранить свою государственную независимость, укрепить её и развиваться дальше. Жизнь и политическая деятельность Основателя мира и национального согласия – Лидера нации, Президента Эмомали Рахмона, представляют собой величайшую школу мужества, патриотизма, любви к Родине и верности своему народу.

Список использованной литературы:

1. Рахмон, Эмомали. *Таджикистан: путь к миру и согласию.* — Душанбе: Ирфон, 2002.

2. Рахмон, Эмомали. *Независимость Таджикистана и возрождение национальной государственности.* — Душанбе: Шарқи озод, 2011.

3. Закон Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального единства — Лидере нации». — Душанбе, 9 декабря 2015 г.

4. Материалы Генеральной Ассамблеи ООН Резолюции по инициативам Республики Таджикистан в сфере водных ресурсов и устойчивого развития (2003–2022).

5. Абдуллоев А. Н. *Эмомали Рахмон и становление современной таджикской государственности.* — Душанбе: Дониш, 2016.

6. Саидов С. Х. *Таджикская модель национального примирения: исторический опыт и современные вызовы.* — Душанбе: Ирфон, 2014.

7. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. — Душанбе, 2016.

ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ДАВЛАТӢ ИҶТИМОӢ ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Мирзозода Э.Э.

унвонҷӯи шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа,сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ

erik-m83@mail.ru

Шарҳи мухтасар: ба вуҷуд овардани давлати иҷтимоӣ ҳадафи ҳамагуна ҷомеаҳои тамаддунии замони муосир мебошад. Бахусус, он барои ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, ки Тоҷикистон низ ба онҳо маҳсуб мебошад, хеле мубрам ва зарур аст.

Вазифаҳои асосии давлати иҷтимоӣ дар Тоҷикистони соҳибистиқлол гуногун буда, онҳо аз талаботи мардуми кишвар бармеоянд. Барои иҷрои вазифаҳои давлати иҷтимоии кишвар Ҳукумати Тоҷикистон, таҳти сарварии Президенти мамлакат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон тамоми чораҳои заруриро меандешад.

Калидвожаҳо: *давлати иҷтимоӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конститутсия, сиёсат, қонун, ҳуқуқ, некуавҳолӣ ва ғайра.*

ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Мирзозода Э.Э.
научный сотрудник Отдела социальной философии Института философии, социологии и права имени А.М. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана НАНТ
erik-m83@mail.ru

Создание социального государства является целью всех цивилизованных обществ современности. Особенно это крайне актуально и необходимо для постсоветских республик, к числу которых относится и Республика Таджикистан.Основные задачи социального государства в независимом Таджикистане являются разными, и они вытекают из потребностей народа страны. Для выполнения задач государства социального обеспечения страны Правительство Таджикистана под руководством Президента страны, Лидера нации Эмомали Рахмона принимает все необходимые меры.

Ключевые слова: *социальное государство, Республика Таджикистан, Конституция, политика, закон, право, благосостояние и др.*

THE MAIN FUNCTIONS OF THE WELFARE STATE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENC

Mirzozoda E.E.
Research Fellow department of Social Philosophy A.M. Bahovaddinov Institute of Philosophy, Sociology and Law, Academy of Sinse.

The creation of a welfare state is the goal of all civilized societies of the present. Especially this is extremely relevant and necessary for the post-Soviet republics,which the Republic of Tajikistan belongs.

The main tasks of the welfare state in independent Tajikistan are different, and they stem from the needs of the people of the country. To fulfill the tasks of the welfare state of the country, the Government of Tajikistan under the leadership of the President of the country, the Leader of the Nation Emomali Rahmon, takes all necessary measures.

Keywords: *social state, Republic of Tajikistan, Constitution, politics, law, welfare, etc.*

Пеш аз баррасии масъалаи вазифаҳои давлатӣ иҷтимоӣ дар даврони истиқлолият ёдовар мешавем, ки истилоҳи «давлати иҷтимоӣ» соли 1850 аз ҷониби олими олмонӣ Лоренц фон Штейн ба муомилоти илмӣ ворид карда шуд. Ба ақидаҳои илмии ӯ фалсафаи Г.В.Ф. Гегел таъсири калон расонида буд, аз ин рӯ вазифаи асосии давлати иҷтимоиро ӯ дар хизмат ба манфиатҳои халқ медид. Дар адабиёти илмии охири асри XIX - ибтидои асри XX бошад давлат ҳамчун муассисае, ки барои зиндагии мардум шароит фароҳам меорад, ба ҳар як узви ҷамъият дар расидан ба ҳадафҳояш, дар шукуфоӣ, дар афзоиши сарвати худ, дар некӯаҳволии имконпазири ҳама ва ҳар як нафар мусоидат мекунад, баҳои мусбат дода мешуд. Дар ин замина, фаъолияти давлат дар ҳолате талаб карда мешавад, ки имкониятҳои ашхоси хусусӣ барои ҳалли масъалаҳои муайян нокифоя бошанд.

Масъулияти иҷтимоии давлат яке аз принсипҳои бунёдии ба таври умум эътирофшудаи конститутсионализми муосир мебошад. Аҳамияти махсуси институти давлати иҷтимоӣ ҳам аз ҷиҳати вазифаҳои прагматикӣ оид ба оптимизатсияи захираҳои рушди ҷамъиятӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҳар як инсон ба шароити мусоиди зиндагӣ, ҳам аз ҷиҳати универсалияҳои аксиологӣ - «адолат», «баробарӣ», «ҳамраъйӣ», идеологемаҳои гуногуни сотсиал-демократӣ, сотсиал-консервативӣ ва сотсиал-либералӣ, ва ҳам аз ҷиҳати дискурси гуманитарии арзишҳои умумибашарӣ муайян карда мешавад.

Таъкид намудан зарур аст, ки ба даст овардани истиқлолияти миллӣ барои қабули Конститутсияи нави кишвар мусоидат намуд, Тоҷикистон ҳамчун давлати иҷтимоӣ роҳи инкишофи минбаъдаи худро оғоз намуд. Чунин муқаррарот дар қисми дуюми моддаи 1-и ин ҳуҷҷати сарнавиштсози миллати тоҷик сабт гардидааст. Яъне, моддаи аввали Конститутсияи мамлакат эълон мекунад, ки Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, вазифадор аст шароитҳоеро фароҳам оварад, ки зиндагии шоиста ва рушди озоди ҳар як инсонро таъмин намояд [2]. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун давлати иҷтимоӣ, уҳдадориҳои зерини конститутсионӣ дорад:

- ҳифзи меҳнат ва саломатии одамон;
- муқаррар кардани андозаи ҳадди ақалли музди меҳнат;
- дастгирии давлатии оила, маъюбон ва шахсони пиронсол;
- мунтазам инкишоф додани низоми хадамоти иҷтимоӣ;
- муқаррар намудани нафақаи давлатӣ, кумакпулиҳо ва дигар кафолатҳои ҳифзи иҷтимоӣ.

Хусусияти иҷтимоӣ доштани давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон дар он зоҳир мешавад, ки сиёсати дохилии он барои фароҳам овардани шароит ҷиҳати зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаи шахсият нигаронида шудааст. Бо гузашти солҳо дар асоси талаботи иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ба Конститутсияи кишварамон 3 маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд, ки солҳои 1999, 2003 ва 2016 сурат гирифтаанд. Ин тағйиротҳо барои мутобиқ кардани низоми давлатдорӣ ба шароити навӣ сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар Тоҷикистон мусоидат карданд.

Бо вуҷуди ин, дар ин хусус зарур мешуморем ва қайд кунем, ки истифодаи истилоҳи «давлати иҷтимоӣ» дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ҳамчун ҳадафи давлат муайян карда мешавад, ки давлат бояд ба он, мисли истилоҳҳои«ҳуқуқӣ», «дунявӣ» ва ғайра, талош кунад. Илова бар ин, ин муқаррарот дар амал дар ҳамаи конститутсияҳои кишварҳои ҷаҳон сабт шудааст, аммо имрӯз кам давлатеро метавон ёфт, ки воқеан ба ин меъёр мувофиқат кунад [5, с. 9].

Бояд тазаккур дод, ки амалан ҳамаи вазифаҳои давлат бо мақсади иҷтимоии он зич алоқаманд буда, дар онҳо унсурҳои умумииҷтимоӣ мавҷуданд, зеро ҳадафи асосии тамоми фаъолияти ҳар кишвар ин некӯаҳволии шаҳрвандонаш ва манфиатҳои шахсият мебошад. Ба ақидаи муҳаққиқон, «Ҳар қадар вазни умумииҷтимоӣ дар вазифаҳои давлат зиёд бошад, ҳамон қадар нақши давлат ҳамчун воситаи бартараф кардани зиддиятҳо баландтар мегардад» [6, с. 100].

Мутаассифона, тибқи маълумоти Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори кишварҳои аз ҳама камбизоат дар ҷаҳон қарор дорад, ки ин иҷрои вазифаҳои иҷтимоии давлати Тоҷикистонро мушкил мегардонад. Аммо ин маънои онро надорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати ғайрииҷтимоӣ аст. Масалан, фақат дар соли 2026 ба соҳаҳои иҷтимоӣ аз ҳисоби буҷет 29,5 млрд. сомонӣ, яъне 44фоизи он, ҷудо карда шудааст

[1]. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки давлати Тоҷикистон вазифаи иҷтимоӣ ва рушди шадиди онро ба худ мегирад.

Давлати иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, ба фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои рушди ҳар як инсон ва таъмини сатҳи шоистаи зиндагӣ барои шаҳрванд нигаронида шудааст. Имрӯз дар Тоҷикистон соҳибистиқлол дар ҳама соҳаҳои бахши иҷтимоӣ - ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон, муносибатҳои меҳнатӣ, суғуртаи иҷтимоӣ, шуғл, таъминоти нафақа ва ғайра ислоҳот гузаронида мешавад. Аммо, комилан равшан аст, ки ин кӯшишҳо бидуни таҳияи мукаммали илмӣ-назариявӣ натиҷаи дилхоҳ нахоҳанд дод.

Дар адабиёт ба муҳтавои давлати иҷтимоӣ инҳо дохил мешаванд: ҳифзи саломатии одамон, меҳнат, ҳадди ақали кафолатноки музди меҳнат, дастгирии давлатии оила, модарият, ҳифзи кӯдакон, шаҳрвандони пиронсол ва маъюбон; рушди системаи хизматрасонии иҷтимоӣ; нафақаҳои давлатӣ, кӯмакпулӣ ва дигар кафолатҳои ҳифзи иҷтимоӣ [4]. Ба ин рӯйхат метавон гурезаҳо ва муҳоҷирони маҷбурӣ дар шароити низоъҳои этникӣ-миллиро илова кард.

Инчунин, мутобиқи моддаи 39-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар кас дар пирӣ, дар ҳолатҳои беморӣ, маъюбӣ, аз даст додани қобилияти меҳнат, аз даст додани сарпараст ва дар дигар ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст, таъминоти иҷтимоӣ кафолат дода мешавад [2]. Ғайр аз ин, Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи ҳар касро ба сатҳи зиндагии зарурӣ барои нигоҳ доштани саломатӣ ва некӯаҳволии худи шахс ва оилаи ӯро эълон кардааст.

Бояд қайд намуд, ки, ҳадди ақали зиндагӣ нишондиҳандаи ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон буда, аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад. Бо ин мақсад, 19 майи соли 2009 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ» қабул карда шуд, ки асосҳои ҳуқуқии муайян кардани ҳадди ақали зиндагӣ дар мамлакат, ҳисоб кардани он ҳангоми муқаррар намудани кӯмаки иҷтимоии давлатӣ ба шаҳрвандон, инчунин кафолати давлатии гирифтани даромади минималии пулӣ ҳангоми амалӣ намудани дигар тадбирҳои ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ муайян кардааст [3].

Андозаи ҳадди ақали маоши зиндагӣ ҳамчун роҳнамо ҳангоми муқаррар намудани ҳадди ақали музди меҳнат ва нафақа, инчунин андозаи стипендияҳо, кӯмакпулӣ ва дигар пардохтҳои иҷтимоӣ, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, ба ҳисоб меравад.

Дар Тоҷикистони соҳибистиқлоли муосир дастгирии иҷтимоии давлат аз шаҳрвандони ниёзманд аҳамияти махсус дорад. Давлат ӯҳдадор аст, ки барои ҳифзи воқеии мардум чораҳои зарурӣ андешад. Вазифаи муҳими иҷтимоии давлат таъмин намудани ҳуқуқи ҳар як инсон ба озодии меҳнат, шуғл, шароити бехатари меҳнат мутобиқи талаботи гигиена, таъминот ва суғуртаи иҷтимоӣ мебошад.

Кафолати иҷтимоӣ дар соҳаи меҳнат дар моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, ки мувофиқи он ҳар кас ҳуқуқ дорад ба меҳнат, интихоби касб, кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ аз бекорӣ. Музди меҳнат набояд аз ҳадди ақали музди меҳнат паст бошад [2].

Яке аз ҷузъҳои муҳими вазифаи иҷтимоӣ ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ мебошад. Ҳамин тариқ, мувофиқи моддаи 38-и Конститутсия, ҳар як шаҳрванд ҳуқуқ дорад, ки саломатии ӯ ҳифз карда шавад. Ҳар як шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун аз ёрии тиббии ройгон дар муассисаҳои давлатии тандурустӣ истифода мебарад. Кафолати ёрии тиббии ройгон бояд маълум бошад [2]. Танҳо сатҳи баландтари бароҳатӣ ва хизматрасонии иловагии тиббӣ бояд пардохта шаванд. Мутаассифона, кафолатҳои ёрии ройгон аксар вақт хусусияти эъломия доранд. Аксарияти аҳолӣ намефаҳманд, ки чӣ чизро метавонанд ройгон гиранд ва барои чӣ

бояд пардохт кунанд. Имрӯз бо итминон гуфтан мумкин аст, ки заминаи меъёрии ҳуқуқии вазифаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай муҳайё шудааст.

Аз диди мутахассисон, дар байни чораҳои комплексие, ки бояд дар доираи вазифаи иҷтимоии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон амалӣ карда шаванд, метавон чунинҳоро номбар кард:

а) кам кардани сатҳи бекорӣ тавассути таъсиси ҷойҳои корӣ;

б) афзоиши нафақаҳои бекорӣ;

в) баланд бардоштани музди меҳнат то сатҳи ҳадди ақали таъминоти зиндагӣ;

г) афзоиши ҳадди ақали нафақа, ҳадди ақал то сатҳи ҳадди ақали таъминоти зиндагӣ;

д) суғуртаи тиббии ҳатмии умумӣ, инчунин амалӣ намудани муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ёрии тиббии ройгон ва таъмини шаҳрвандони камбизоат бо доруворӣ;

е) таъсис (барқарор кардани муассисаҳои фаъолияткунандаи қаблӣ) системаи муассисаҳои тандурустӣ ва санаторию курортӣ [7].

Барои ба вуҷуд овардани давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва иҷтимоӣ, ки дар он инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши баландтарин доранд, бе гузаронидани сиёсати иҷтимоии муайян номумкин аст. Аз ин сабаб, ба вазифаи иҷтимоӣ будан дар низоми функсияҳои давлат мақоми аввалиндараҷа хос аст.

Вале бояд таъкид кард, ки давлати иҷтимоӣ набояд танҳо ба он асос ёбад, ки давлат дар симои мақомоти давлатӣ вазифаҳои иҷтимоиро нисбат ба шаҳрвандон ба ҷо меорад. Масъала амиқтар аст, зеро нақши муҳим дар расидан ба ҳадафҳои гузошташуда ба ҳама, аз давлат то шаҳрвандони оддӣ, мансуб аст.

Бешубҳа, давлат масъулияти асосиро дар расидан ба мақсади бунёди давлати иҷтимоӣ ва иҷрои вазифаҳои иҷтимоӣ нисбат ба шаҳрвандон бар дӯш дорад. Муҳим аст, ки дар солҳои охир ба ин масъалаҳо ҳангоми коркарди сиёсати давлатӣ аҳамияти хосса дода мешавад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Буҷети Тоҷикистон дар соли 2026-ум 65 млрд. сомони. Захираи электронӣ: https://asiaplustj.info/tj/news/tajikistan/power/20251101/ ... (санаи мурочиат: 29.12.2025)

2. Конститутсияи Ҷуҳурии Тоҷикистон (дар таҳрири ворид намудани тағйиру иловаҳо бо тариқи раъйпурсии умумихалқӣ 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016).

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ» аз 19 майи соли 2009.

4. Мазаева, Е.С. Социальная функция современного Российского государства: дис. ... канд. юрид. наук. - Н. Новгород, 2001. - 160 с.

5. Маликова, А. Х. Проблемы формирования социального государства в Таджикистане: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. - Москва, 2012. - 33 с.

6. Морозова, Л.А. Функции Российского государства на современном этапе // Государство и право. - 1993. - № 6. - С. 98-108.

7. Ширинджонов, Ф.И. Социальная функция Республики Таджикистан // International scientific review. Социологические науки. - 2017. - №2 (33). Захираи электронӣ: https://scientific-conference.com/images/PDF/2017/33/sotsialnaya-funktsiya.pdf (санаи мурочиат: 09.12.2025)

НАЗАР МУШАХХАСЕ БА “МУҚАДДИМА”- И ИБНИ ХАЛДУН

Масаидова Б.А.
муаллими кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи Муассисаи давлати таълимии ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров

Дар мақолаи мазкур ҳаёт ва эҷодиёти яке аз мутафаккирони бузурги асримиёнагӣ Ибни Халдун дар асоси сарчашмаҳои классикӣ ва таҳқиқоти муҳаққиқони замони муосир инъикос карда шудааст. Диққати асосӣ ба китоби машҳури мутафаккир “Муқаддима” равона гардида, ғояҳои калидии он аз ҷумла таълимот дар бораи иҷтимоӣ будани инсон, мафҳуми “асабия”, қонуниятҳои пайдоиш, рушд ва суқути давлатҳо, инчунин нақши иқтисод ва меҳнат дар ҳаёти ҷомеа баррасӣ шудаанд. Дар мақола иқтибосҳо аз забони арабӣ тарҷума шудаанд, навовариҳои методологии Ибни Халдун дар таърихшиносӣ ва фалсафаи иҷтимоӣ нишон дода мешавад. Натиҷаи таҳқиқ нишон медиҳад, ки “Муқаддима” на танҳо як асари таърихӣ, балки заминаашлмҳои иҷтимоӣ ва фалсафаи таърих дар тафаккури умумибашарӣ мебошад.

Калидвожаҳо: *Ибни Халдун, Муқаддима, фалсафаи таърих, ҷомеашиносӣ, асабия, давлат, тамаддун, тафаккури иҷтимоӣ*

ОСОБЫЙ ВЗГЛЯД НА “МУКАДДИМА” ИБН ХАЛДУН

Масаидова Б.А.
страший предподаватель общеуниверситетской кафедры философии ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова»

В данной статье рассматриваются жизнь и научное наследие выдающегося средневекового мыслителя Ибн Халдуна на основе классических источников и современных исследований. Особое внимание уделяется его знаменитому труду «Мукаддима», в котором анализируется ключевые социально-философские идеи, также как социальная природа человека, концепция «асабийи», закономерности возникновения, развития и упадка государств, а также роль труда и экономики в жизни общества. С использованием перевода с арабского раскрывается методологическая новизна Ибн Халдуна в области философии истории и социальной теории. В статье обосновывается вывод о том, что «Мукаддима» является не только введением к историческому труду, но и фундаментальным источником социальных наук.

Ключевые слова: *Ибн Халдун, Мукаддима, философия истории, социология, асабийя, государство, цивилизация, историческое мышление.*

A Specific Perspeective on ibn Khaldun`s “Mugaddimah”

Masaidova B.A.
Lecturer of the Department of Philosophy at the SEI "KhSU named after Academician B. Gafurov"

This article examines the life and intellectual legacy of the prominent muslim thinker Ibn Khaldun based on classical sources and modern scholarship. Special attention is given to his famous work Muqaddimah, in which key socio-philosophical concepts are analyzed, including the social nature of human beings, the concept of asabiyyah, the laws governing the rise, development, and decline of states, as well as the role of labor and economics in social life. Through the use of direct quotations in Arabic and their translations, the article highlights the methodological originality of Ibn Khaldun s approach to history and social theory. The study concludes that the Muqaddimah is not merely an introduction to a historical work, but a foundational text for the social sciences and the philosophy of history.

Keywords: *Ibn Khaldun Muqaddimah, philosophy of history, sociology, asabiyya, state, civilization, social thought.*

Дар таърихи тафаккури исломӣ ва умумибашарӣ Ибни Халдун (1332 -1406) мақоми хос дорад. Ӯ аввалин мутафаккирест, ки ҷомеа, давлат ва таърихро ҳамчун як низоми қонунӣ мавриди таҳлили қарор додааст. Дар эҷодиёти мутафаккир махсусан асари "Муқаддима" ҳамчун як сарчашмаи классикӣ, пояи илмҳои ҷомеашиносӣ, фалсафаи таърих ва назарияи тамаддун шинохта шудаанд. Мақсад аз мақолаи мазкур баррасии ҳаёт ва эҷодиёти мутафаккир дар асоси сарчашмаҳои таърихӣ ва инчунин назари кутоҳе ба ғояҳои калидии ин асари безавол мебошад.

Ҳамон тавре ки сарчашмаҳои таърихиву адабӣ равшан менамоянд номи пурраи мутафаккир Абдурраҳмон ибни Муҳаммад ибни Халдун ал Ҳазармӣ дар шаҳри Тунис дар хонадони донишманд ба дунё омадааст. Ӯ дар асари худ "Ат таъриф би Ибни Халдун" менависад, ки авлодаш аз Андалусия буда, баъдан ба Африқои Шимолӣ муҳоҷират кардаанд [1].

Дар асоси сарчашмаҳо маълум мешавад, ки Ибни Халдун таҳсили ибтидоиро гирифта баъдан улуми Қуръон, ҳадис, фиқҳ, мантиқ, фалсафа ва адабиётро омӯхтааст. Мутафаккир дар замони пуртазоди сиёсӣ ба воя расида дар дарбори шоҳони Марокаш,Алҷазоир, Андалусия ва Миср вазифаҳои мухталифи давлатиро адо кардааст. Маҳз ҳамин таҷрибаи амалӣ заминаи асосии таҳлили иҷтимоӣ ва таърихии ӯ мешавад.

Яке аз мутафаккирони он замон Ибни Ҳаҷар Асқалонӣ Ибни Халдунро чунин тавсиф мекунад: "Ӯ марде буд, ки илмро бо таҷриба ва назарро бо амал пайваст" [2 с.73].

Чӣ тавре ки аз баррасии сарчашмаҳо маълум мешавад асари бунёдии Ибни Халдун "Китоб ал ибар ва девон ал мубтада ва л хабар" буда таърихи халқиятҳо ва давлатҳоро дар бар гирифтааст. Худи мутафаккир аҳамияти усулии таърихро дар асари зикршуда чунин меорад: "Таърих дар зоҳираш ҷузъ нақли хабарҳо аз рӯзгорон ва давлатҳо нест, вале ботинан ин назар таҳлилу таҳқиқ ва сабабҳои асосии ба вуҷудоии ҳодисаву воқеаҳоро дарк мекунад" [2, с.5].

Дар асоси ишораи болоӣ маълум мешавад, ки андешаҳои Ибни Халдун дар даврони асримиёнагӣ бештар хусусияти ратсионалӣ дошта воқеъбинона дар асоси далелҳои таърихи давлатҳо байн гардидаанд. Маҳз чунин фикри мутафаккир асоси методологияи таърихшиносии илмӣ дар Шарқи асримиёнагӣ шудааст.

Замоне ки Ибни Халдун ба моҳияти ҷомеа мазмуни нав бахшиданӣ мешавад, вай махсусан ба хислатҳои инсон аҳамияти хоса медиҳад. Раванди таърихи инсониятро воқеъбинона тавсиф карда ба хулосае меояд, ки инсон аз азали хислати иҷтимоӣ дорад. Бинобар ин яке аз ғояҳои марказии "Муқаддима" ин таълимот дар бораи иҷтимоӣ будани

инсон аст. Мутафаккир чунин менигорад: “Инсон табиатан иҷтимоӣ аст ва ба зиндагии ҷамъиятӣ ниёз дорад” [2, с.41].

Пас маълум мешавад, ки пайдоиши ҷамъият падидаи сунъӣ набуда, балки зарурати табиати инсонӣ дониста мешавад. Маҳз ҳамин андешаи Ибни Халдун дар илмҳои муосир ҳамчун асоси бунёдии илми ҷомеашиносӣ дониста шудааст. Мутафаккир ҷамъиятро падидаи табиӣ дониста ба вай ҳукмрон будани қонунҳои табиатро тарафдорӣ менамояд. Дар масъалаи ҷамъият Ибни Халдун ба андешае меояд, ки ҷамъият боиси пайдоиши давлат гаштааст ва мантиқан бояд он (давлат) ҳамчун ифодакунанда ва таъминкунандаи талаботи ҷамъият бошад.

Агар пайдоиши ҷамъиятро ба хислати табии инсон дониста бошад, пас дар масъалаи пайдоиши давлат мутафаккир ба хулосае меояд, ки давлат бидуни иттиҳоди иҷтимоӣ, ҳамбастагии одамон ба вуҷуд омада наметавонад. Бинобар ин дар масъалаи пайдоиши давлат мафҳуми “асабия” нақши калидии таълимоти Ибни Халдунро ташкил медиҳад. Мафҳуми “асабия” маънои ҳамбастагӣ, иттиҳоди иҷтимоиро ифода мекунад. Ба андешаи мутафаккир давлат бе асабия вуҷуд дошат наметавонад: “Асабия он қувваест, ки ба воситаи он ҳимоя, дифоъ ва талаби қудрат амалӣ мегардад” [2, с.97].

Аз назари Ибни Халдун қавмҳои бодиянишин бо сабаби асабияи қавӣ давлат месозанд, аммо дар марҳилаи шаҳрнишинӣ ин қувва тадриҷан заиф мегардад. Ба андешаи мо асабияи қавӣ бештар дар муҳити наздиктар ба муҳити табиат, ки маҷбуркунандаи қавмҳо мебошад,боиси давлатдории мустаҳкам мегардад. Аммо дар шаҳрнишинӣ муҳити сунъӣ бештар буда, одамонро аз ҳар ҷиҳат пароканда нигоҳ медорад.

Дар “Муқаддима” давлат ҳамчун вуҷуди зинда тасвир мешавад, ки мисли инсон марҳилаҳои мухталифу муайяни ҳаётро аз сар мегузаронад. Ибни Халдун менависад: “Давлат низ мисли инсон умри табиӣ дорад” [2, с.120].

Инчунин мутафаккир барои собити андешаи хеш марҳилаҳои мавҷудияти давлатро чунин муайян кардааст:

1. Пайдоиши давлат дар асоси асабияи қавӣ;
2. Таҳкими қудрати давлат;
3. Фаровонӣ ва айшу ишрат;
4. Сустшавии асабия;
5. Суқут.

Ин марҳилаҳои муайяншуда дар илми муосир ҳамчун асоси назарияи даврзании таърих пазируфта шудааст.

Чун асоси ҳар як давлату ҷамъият иқтисодиёт аст, бинобар ин дар “Муқаддима” Ибни Рушд махсусан ба масъалаи меҳнат ва иқтисодиёт аҳамияти хоса зоҳир кардааст.

Бинобар ин Ибни Халдун махсусан меҳнатро василаи асосии рушди иқтисодиёт дар давлат медонад “...даромад танҳо ба арзиши меҳнат вобаста аст” [2, с.278]. Дар баробари ин мутафаккир мутафаккир таълиму илмро заминаи асосии рушди ҷомеа медонад, вале зиёдравиро дар танзими сунъии таълим сабаби таназзули ҷомеа медонад.

“Муқаддима”-и Ибни Халдун имруз низ дар байни муҳаққиқон баҳсҳои доманадорро ба миён овардааст, ки онро ҳамчун гардиши куллӣ дар тафаккури таърихӣ арзёбӣ мекунанд. Масалан, Арнолд Тойнбӣ қайд мекунад: “Муқаддима бузургтарин асари фалсафаи таърих аст, ки то имрӯз офарида шудааст” [4, с.172].

Дар сарчашмаҳои асримиёнагӣ ва муҳаққиқони имрӯз низ Ибни Халдун ҳамчун муҷаддиди илми таърих ва ҷомеашиносӣ эътироф шудааст.

Дар асоси таҳлили сарчашмаҳо бояд мутазаккир шуд, ки Ибни Халдун мутафаккирест, ки таърихро аз сатҳи ривоятӣ ба сатҳи илм табдил додааст. Маҳз китоби “Муқаддима” дар асоси таҳлили табиати ҷомеа, давлат, иқтисод ва фарҳанг пояи илми иҷтимоиро гузоштааст. Умуман осори мутафаккир имрӯз низ аҳамияти назариявию амалӣ дошта барои фаҳмиши равандҳои пуртаззоди муносибатҳои иҷтимоӣ арзиши худро гум накардааст. Махсусан Ибни Халдун тавонистааст, ҷиҳатҳои интиқодии фалсафию методологии омӯзиши таърихро пешниҳод намояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Ибни Халдун. Ат - таъриф би Ибни Халдун. Қоҳира. (арабӣ)
2. Ибни Ҳаҷар Асқалонӣ. Ад - дурар ал - комина. (арабӣ)
3. Ибни Халдун. Ал - Муқаддима. Қоҳира. (арабӣ)
4. Arnold Toynbee. A Study of History. Oxford

ПАЁМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА МАСЪАЛАИ САРҲАД: ЗАМИНАҲОИ СИЁСӢ, ҲУҚУҚӢ ВА АМНИЯТӢ

Қурбонова М.У.

сармуаллими кафедраи умумидонишгоҳии фалсафа МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров”

musabe. kurbonova@mail.ru

Набиева Х.Ш.

магистранти курси 1 ихтисоси менечмент МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров”

Дар мақолаи мазкур масъалаи сарҳад дар заминаи Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Нақши сарҳад ҳамчун унсури муҳимми истиқлолияти давлатӣ ва амнияти миллӣ баррасӣ шуда, таваҷҷуҳи махсус ба заминаҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва амниятии танзими масъалаҳои сарҳадӣ зоҳир мегардад. Дар асоси нуктаҳои асосии Паём сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи марзи давлатӣ, таъмини суботи сиёсӣ, риояи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва рушди ҳамкориҳои дӯстона бо кишварҳои ҳамсоя таҳлил карда мешавад. Муаллиф ба аҳамияти ҳалли масъалаҳои сарҳадӣ бо роҳҳои сулҳомез ва ҳуқуқӣ таъкид намуда, онро ҳамчун омили муҳими таҳкими амният ва рушди устувори давлат арзёбӣ менамояд.

Калидвожаҳо: *Паёми Пешвои миллат, сиёсати давлатӣ, амнияти миллӣ, масъалаи сарҳад, истиқлолияти давлатӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, ҳифзи марзи давлатӣ, суботи сиёсӣ, ҳамкории минтақавӣ, манфиатҳои миллӣ*

ПОСЛАНИЕ ЛИДЕРА НАЦИИ И ПОГРАНИЧНЫЙ ВОПРОС: ПОЛИТИЧЕСКИЕ, ПРАВОВЫЕ И БЕЗОПАСНОСТНЫЕ ОСНОВЫ

Курбанова М.У.

страший предподаватель общеуниверситетской кафедры философии ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова»

musabe. kurbonova@mail.ru

Набиева Х.Ш.
магистрант 1 курса специальности менеджмент
ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова»

В данной статье анализируется проблема государственной границы в контексте Послания Лидера нации Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Рассматривается роль границы как важнейшего элемента государственного суверенитета и национальной безопасности, а также уделяется особое внимание политическим, правовым и безопасностным основам регулирования пограничных вопросов. На основе ключевых положений Послания анализируется государственная политика Республики Таджикистан в сфере охраны государственной границы, обеспечения политической стабильности, соблюдения норм международного права и развития добрососедского сотрудничества с сопредельными государствами. Автор подчеркивает значение мирного и правового урегулирования пограничных вопросов как важного фактора укрепления безопасности и устойчивого развития государства.

Ключевая слова: *Послание Лидера нации, государственная политика, национальная безопасность, пограничная проблема, государственный суверенитет, международное право, охрана государственной границы, политическая стабильность, региональное сотрудничество, национальные интересы.*

THE MESSAGE OF THE LEADER OF THE NATION AND THE BORDER ISSUE: POLITICAL, LEGAL, AND SECURITY FOUNDATIONS

Kurbanova M.U.
Lecturer of the Department of Philosophy at the SEI "KhSU named after Academician B. Gafurov"
musabe. kurbonova@mail.ru

Nabieva H.Sh.
the first course of management in master's degree

This article analyzes the issue of the state border in the context of the Address of the Leader of the Nation to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan. The role of the border is examined as a key element of state sovereignty and national security, with particular attention paid to the political, legal, and security foundations for regulating border-related issues. Based on the key provisions of the Address, the article analyzes the state policy of the Republic of Tajikistan in the field of protecting the state border, ensuring political stability, observing the norms of international law, and developing good-neighborly cooperation with adjacent states. The author emphasizes the importance of peaceful and legal settlement of border issues as a crucial factor in strengthening security and ensuring the sustainable development of the state.

Keywords: *Address of the Leader of the Nation, state policy, national security, border issue, state sovereignty, international law, protection of the state border, political stability, regional cooperation, national interests.*

Паёми солонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ на танҳо барномаи стратегии рушди кишвар, балки роҳнамои муҳими ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад. Дар Паёмҳои Пешвои миллат пайваста ба таҳкими волоияти қонун, ҳимояи ҳуқуқу озоди шаҳрвандон ва рушди ниҳодҳои демократӣ таъкид мекунанд. Ин раванд заминаи воқеӣ барои ташаккули ҷомеаи фаъоли шаҳрвандӣ мебошад. Ба масъалаҳои тарбияи ҷавонон, худшиносӣ, ватандӯстӣ ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳолӣ аҳамияти хосса медиҳад. Ин ҳама омилҳои муҳим дар ташаккули шахсият ва иштироки фаъоли ӯ дар ҳаёти ҷомеа мебошанд.

Пешвои миллат дар Паёмҳо саҳми ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва бахши хусусиро дар рушди ҷомеа муҳим арзёбӣ намуда, фаъолияти онҳоро ташвиқ мекунад. Ин сиёсат ба афзоиши масъулияти шаҳрвандон ва иштироки онҳо дар идоракунии ҷомеа мусоидат менамояд. Масъалаи сарҳад дар шароити ҷаҳони муосир яке аз мавзӯъҳои калидии амнияти миллӣ, суботи сиёсӣ ва рушди устувори давлатҳо ба ҳисоб меравад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар минтақаи ҳассоси Осиёи Марказӣ ҷойгир аст, масъалаи ҳифз, муайянсозӣ ва таҳкими сарҳади давлатӣ аҳамияти махсус дорад. Дар ин замина, Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ ҳамчун санади муҳими сиёсӣ ва стратегӣ самтҳои асосии сиёсати давлатӣ, аз ҷумла дар соҳаи сарҳад ва амнияти миллиро муайян менамояд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои муаззами миллат. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо ҷамъбасти дастовардҳои солҳои гузашта, балки барномаи дурнамо барои рушди кишвар маҳсуб меёбад. Дар он масъалаи сарҳад ҳамчун унсури муҳими соҳибихтиёрӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти миллӣ мавқеи хос дорад. Ҳадафи асосии мо дар таҳлили мавқеъ ва аҳамияти масъалаи сарҳад дар Паёми Пешвои миллат аз дидгоҳи сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва амниятӣ мебошад.

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон пайваста таъкид мегардад, ки сарҳади давлатӣ яке аз рамзҳои асосии давлатдорӣ ва нишонаи соҳибихтиёрии миллӣ мебошад. Ҳифзи сарҳад маънои ҳифзи истиқлоли сиёсӣ, тамомияти арзӣ ва манфиатҳои миллиро дорад. Пешвои миллат сарҳадро ҳамчун хатти ҷудокунанда не, балки ҳамчун фазои ҳамкорӣ, сулҳ ва ҳамсоягии нек муаррифӣ менамоянд.

Муайянсозӣ ва аломатгузории сарҳади давлатӣ бо кишварҳои ҳамсоя яке аз дастовардҳои муҳими сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ин раванд барои таъмини тамомияти арзӣ, оромии минтақаҳои наздисарҳадӣ ва рушди ҳамсоягии нек бо давлатҳои ҳамҷавон аҳамияти калидӣ дорад. Бо вуҷуди мушкилоти таърихӣ ва баҳсҳои марзӣ, роҳбарияти олии кишвар таҳти сарварии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тавонист бо роҳҳои дипломатӣ ва музокироти созанда, қисми зиёди хатти сарҳади давлатӣ бо Чин, Афғонистон, Ӯзбекистон ва қисман бо Қирғизистонро муайян ва аломатгузорӣ намояд. Ин пешрафт на танҳо ба таҳкими амният, балки ба густариши муносибатҳои дӯстона, рушди иқтисоди марзӣ ва устувории сиёсӣ дар минтақа мусоидат мекунад.

Сарҳад – ин на танҳо хатти ҷуғрофӣ, балки ҷузъи ҷудонашавандаи пояҳои давлатдорӣ, истиқлолият ва амнияти миллӣ ба шумор меравад. Паёми навбатии Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини амнияти сарҳади давлатӣ ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати миллӣ таъкид гардид. Дар шароити мураккаби геополитикӣ, таҳкими сарҳадҳои кишвар аҳамияти махсус касб мекунад, зеро он кафолати суботи дохилӣ, оромии ҷомеа ва рушди устувори иқтисодиву иҷтимоии мамлакат мебошад. Мавҷудияти сарҳади муайян ва ҳифзшуда яке аз нишонаҳои асосии истиқлоли давлатӣ мебошад. Тоҷикистон пас аз

соҳиб шудан ба истиқлол, бо як қатор мушкилоти сарҳадӣ рӯбарӯ гардид, аз ҷумла набудани марзи мушаххас бо кишварҳои ҳамсоя ва хатарҳои амниятӣ аз самти ҷануб мебошад. Ҳукумати кишвар, зери роҳбарии Пешвои миллат, бо дарки амиқи аҳамияти ин масъала, аз рӯзҳои аввал ба масъалаи ҳифзи сарҳад таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намуданд. Дар Паём таъкид шуд, ки ҳифзи марзҳо на танҳо вазифаи мақомоти низомӣ, балки масъулияти умумимиллии шаҳрвандон низ мебошад.

Дар шароити афзоиши таҳдидҳои минтақавӣ – қочоқи маводи мухаддир, ҷинояткории муташаккил, гурӯҳҳои ифротгаро ва экстремистӣ – Қушунҳои сарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши ҳалкунанда доранд. Дар Паём Пешвои миллат таъкид намуданд, ки барои тақвияти иқтидори қушунҳои сарҳадӣ, баланд бардоштани сатҳи омӯзиши кадрҳо, муҷаҳҳаз намудани онҳо бо техникаи замонавӣ ва беҳтар кардани шароити иҷтимоии хизматчиён чораҳои муассир андешида мешавад. Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ барои соли ҷорӣ равшан нишон дод, ки масъалаи сарҳад ва амнияти миллӣ дар маркази сиёсати давлатӣ қарор дорад. Ҳифзи сарҳади давлатӣ тавассути ваҳдати миллӣ, худшиносии шаҳрвандон ва пешбурди сиёсати оқилонаи хориҷӣ таъмин мегардад. Барои ҷомеаи Тоҷикистон, ки бо чандин таҳдидҳои замони муосир рӯбарӯст, аҳамияти сарҳад ҳамчун пояи давлатдорӣ ва кафили суботу амният ҳарчи бештар меафзояд.

Яке аз масъалаҳои мубрамияти дар чанд соли охир ин баҳсҳои сарҳадӣ бо Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад. Пешвои миллат борҳо таъкид намудаанд, ки ҳалли ин гуна масъалаҳо бояд танҳо дар асоси муколамаи сиёсӣ, ҳусни тафоҳум ва бо риояи манфиатҳои дуҷониба амалӣ гардад ва изҳор доштанд, ки Тоҷикистон ҷонибдори ҳалли осоиштаи масоили сарҳадӣ аст ва ин раванд бояд дар асоси ҳуҷҷатҳои расмии таърихиву ҳуқуқӣ пеш бурда шавд. Таҳкими сарҳад танҳо бо равандҳои низомӣ маҳдуд намешавад. Масъалаи рушди иҷтимоиву иқтисодии минтақаҳои наздисарҳадиро низ зикр кардан ба маврид аст. Сохтмони роҳҳо, мактабҳо, муассисаҳои тиббӣ ва дастгирии ҷавонон дар ин минтақаҳо барои таҳкими ҳифзи сарҳад аҳамияти стратегӣ дорад. Мардум, хусусан ҷавонон, бояд дарк намоянд, ки ҳифзи марзу буми кишвар масъулияти ҳар шаҳрванди ватандӯст ва худшинос мебошад. Сарҳадро метавон ҳамчун сипари боэътимоди давлат, рамзи истиқлолият ва мояи оромии ҷомеа арзёбӣ кард. Мавҷудияти сарҳади муайян ва ҳифзшуда на танҳо тамомияти арзии кишварро таъмин менамояд, балки амният, субот ва ваҳдати миллиро низ таҳким мебахшад.

Ҳамзамон, сарҳади устувор шароити мусоид фароҳам меорад барои рушди минтақаҳои наздисарҳадӣ, ҷалби сармоягузорӣ, ташаккули инфрасохтори иҷтимоӣ ва густариши муносибатҳои дӯстона бо ҳамсоякишварҳо мебошад. Аз ин рӯ, сарҳад на танҳо як категорияи ҷуғрофию сиёсӣ, балки шарти муҳими рушди устувори миллӣ ва асоси сиёсати амниятии кишвар мебошад.

Паёми Пешвои миллат ҳамчун ҳуҷҷати стратегӣ ва сиёсӣ, заминаи мусоид барои ташаккули ҷомеаи адолатпеша, фаъоли шаҳрвандӣ ва ҳуқуқбунёд фароҳам оварда, дар рушди демократия ва суботи миллӣ нақши муассир дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ, 16.12.2025
2. Консепсияи амнияти миллии Тоҷикистон
3. Абдуллоев А. Амнияти миллӣ ва сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
4. Қосимов Ф. Масъалаҳои ҳуқуқии ҳифзи сарҳади давлатӣ
5. Маҷаллаи “Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”

Ҷойгоҳи шахсиятҳои намуна дар шаклгирӣ ва амалӣ гаштани ормонҳои миллӣ

Каримов М.
сармуаллими кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва китобхонашиносии факултаи санъатии Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров

Дар мақола ҷойгоҳ ва нақши шахсиятҳои намуна дар раванди шаклгирӣ ва амалӣ гардидани ормонҳои миллӣ мавриди таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ қарор дода мешавад. Муаллиф нишон медиҳад, ки дар ҳамаи давру замонҳо маҳз афроди намунавӣ ҳамчун нерӯи пешбарандаи тағйироти иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва тамаддунӣ баромад намудаанд. Мафҳуми «намуна» аз лиҳози маънои луғавӣ ва истилоҳӣ баррасӣ шуда, робитаи он бо ташаккули ғоя ва ормонҳои миллӣ ошкор мегардад.

Дар заминаи таҳлили таҷрибаи таърихии Шарқу Ғарб ва хосатан таъриху фарҳанги тоҷикон, нақши шахсиятҳои барҷастаи фарҳангӣ, сиёсӣ ва маънавӣ дар худшиносии миллӣ ва пойдории давлатдорӣ нишон дода мешавад. Таъкид мегардад, ки дар шароити соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи дарёфт ва тарбияи шахсиятҳои намунаи замони муосир аҳамияти ҳаётӣ касб кардааст.

Муаллиф ба зарурати ҳамоҳангии пиндор, гуфтор ва рафтор ҳамчун меъёри асосии шахсияти намунавӣ ишора намуда, хизматҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчун намунаи барҷастаи фидокорӣ, ватандӯстӣ ва амалӣ гардидани ормонҳои миллӣ дар таърихи навини Тоҷикистон арзёбӣ мекунад. Хулоса бар он аст, ки пешрафти устувори ҷомеа ва таҳкими ғояи миллӣ бидуни ташаккули шахсиятҳои намуна дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ғайриимкон мебошад.

Калимаҳои калидӣ: *шахсияти намуна, ормонҳои миллӣ, ғояи миллӣ, худшиносии миллӣ, фарҳанг ва маънавият, инсони комил, ватандӯстӣ, давлатдории миллӣ, тамаддуни ориёӣ, ҷомеаи муосир, Пешвои миллат, Тоҷикистон.*

РОЛЬ ОБРАЗЦОВЫХ ЛИЧНОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ И РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИДЕАЛОВ

Каримов М.
старший преподаватель кафедры гуманитарных наук и библиотековедения факультета искусств Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова.

В статье рассматривается место и роль образцовых личностей в процессе формирования и реализации национальных идеалов с философско-социальной точки зрения. Автор показывает, что во все исторические эпохи именно образцовые личности выступали движущей силой социальных, культурных и цивилизационных преобразований. Понятие «образец» анализируется как в лексическом, так и в терминологическом аспектах, раскрывается его связь с формированием национальной идеи и национальных идеалов.

На основе анализа исторического опыта Востока и Запада, а также истории и культуры таджикского народа, выявляется роль выдающихся культурных, политических и духовных личностей в укреплении национального самосознания и государственности. Подчеркивается, что в условиях государственной независимости Республики Таджикистан

проблема выявления и воспитания образцовых личностей современности приобретает особую значимость.

Особое внимание уделяется гармонии мысли, слова и поступка как основному критерию образцовой личности. Деятельность Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона оценивается как яркий пример преданности, патриотизма и практической реализации национальных идеалов в новейшей истории Таджикистана. Делается вывод о том, что устойчивое развитие общества и укрепление национальной идеи невозможны без формирования образцовых личностей во всех сферах общественной жизни.

Ключевые слова: *образцовая личность, национальные идеалы, национальная идея, национальное самосознание, культура и духовность, совершенный человек, патриотизм, национальная государственность, арийская цивилизация, современное общество, Лидер нации, Таджикистан.*

THE ROLE OF EXEMPLARY FIGURES IN SHAPING AND REALIZING NATIONAL IDEALS

Karimov M.

Senior Lecturer at the Department of Humanities and Library Science, Faculty of Arts, Khujand State University named after Academician B. Gafurov.

The article examines the place and role of exemplary personalities in the formation and implementation of national ideals from a philosophical and social perspective. The author demonstrates that throughout history, exemplary individuals have served as the driving force behind social, cultural, and civilizational transformations. The concept of an "exemplary model" is analyzed from both lexical and terminological viewpoints, and its connection with the formation of national ideas and ideals is revealed.

Based on an analysis of the historical experience of both Eastern and Western civilizations, as well as the history and culture of the Tajik people, the article highlights the role of outstanding cultural, political, and spiritual figures in strengthening national self-awareness and statehood. It is emphasized that under the conditions of state independence of the Republic of Tajikistan, the identification and cultivation of contemporary exemplary personalities has become a matter of particular importance.

Special attention is paid to the harmony of thought, word, and action as the main criterion of an exemplary personality. The activities of the Leader of the Nation, His Excellency Emomali Rahmon, are assessed as a vivid example of dedication, patriotism, and the practical realization of national ideals in the modern history of Tajikistan. The article concludes that sustainable social development and the consolidation of the national idea are impossible without the formation of exemplary personalities in all spheres of public life.

Keywords*: exemplary personality, national ideals, national idea, national self-awareness, culture and spirituality, perfect human being, patriotism, national statehood, Aryan civilization, modern society, Leader of the Nation, Tajikistan.*

Мақсади гузориши ин масъала қабл аз ҳама дар он аст, ки дар ҳамаи давру замонҳо намуна ё афроди намуна маҳаки асосии дигаргунсозиҳо ва пешравии тамаддунҳо будаанд. Аз ин ҷо суоле ба миён меояд, ки намуна бо шаклгирии ғоя ва ормонҳои миллӣ чӣ алоқамандие

дорад? Агар миллат ё халқият аз фард ибтидо гирад, пас барои амали гаштани мақсадҳои он ба гуфтаи Иқбол “афроди” намуна чӣ мақоме дошта метавонад?

Фарду қавм оинаи ягдигаранд,
Силку гавҳар каҳкашону ахтаранд,
Фард мегирад зи миллат эҳтиром
Миллат аз афрод меёбад низом
Фарди танҳо аз мақосид ғофил аст,
Қувваташ ошуфтагиро моил аст.

Аслан ҳама чиз дар олами ҳастӣ аз рӯи намунааш сохта шудаву такомул меёбад. Худи намуна чист? Маънои луғавии ин истилоҳ нишони аломати ҳар чиз, шабеҳ, монанд, мисл, мисол ва ибрат аст. Истилоҳи франсавии ideal маънои орзуи олӣ, намунаи мукаммал ва хеле хуби ягон чизро дорад. Ба забони тоҶикӣ онро “орзӯи олӣ”, мегӯянд.

Тадбиқи амалии ин мафҳумҳо фақат хоси инсон аст, ки олами атрофи худро тавассути намунаҳо аз бар мекунад ва инкишоф медиҳад.

Аслан намунаро ба пешқадам ва иртиҷои, инсонпарварӣ ва зиддиинсонӣ, илмӣ ва ғайриилмӣ, ҷамъиятӣ ва шахсӣ, ахлоқӣ ва ғайриахлоқӣ, динӣ ва ғайридинӣ ва ғайра тақсим кардан мумкин аст. Ном бурдани якчанд шахсиятҳои маъруфи Шарқу Ғарб ба мисли Зардушт, Конфуций, Суқрот, Ибни Сино, Искандари Мақдунӣ, Чингизхон, Темурланг, Жанна д’Арк, Наполеон, Мао Цзе-Дун, Гитлер, Сталин ва ғайраҳо басанда аст. Ашхоси намунавӣ таҷассумгари мусбӣ ё манфии истилоҳҳои номбаршуда буда метавонанд. Агар саҳифахои таърих ва фарҳанги ҷаҳонӣ ва тоҷиконро аз қадим то имрӯз назар кунем, садҳо образҳо ва қаҳрамонҳои асотирӣ ва таърихиро пайдо кардан мумкин аст, ки дар шаклгирии идеалҳои инфиродии одамон саҳми босазо гузоштаанд. Баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва расман соҳибистиқлол гаштани Тоҷикистон ва воқеан соҳибистиқлол шудани он ҷустуҷӯ ва интихоби намунаҳо ба масъалаи муҳитарин табдил ёфт. Таърихи пурифтихори мо саршори намунаҳои беҳамтову ибратбахш аст. Тантана ва бузургдошти нобиғаҳои миллат ба монанди Исмоили Сомонӣ, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино, Хайём, Камоли Хуҷандӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, Носири Хусрав, Садриддин Айнӣ, Бобоҷон Ғафуров, Муҳаммад Осимӣ ва ҷашнгирии бузургдошти Тамаддуни ориёӣ, эълон гардидани соли Имоми Аъзам, тақдими ройгони китоби «Тоҷикон»-и аллома Бобоҷон Ғафуров ва «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ ва чандин тадбирҳои дигар, омилҳои муҳим барои дарёфти намунаҳо аз таъриху фарҳанг баҳри худсозии афроди миллат дар айёми ҳассоси худмуайянкунии миллат ба шумор мераванд. Аз ҷониби дигар роҳандозии ин тадбирҳо тарбиятгар ва намуна барои зиндагисозии меросбарони ин тамаддуни қадима ва дигар халқияту миллатҳои ҷаҳон ба шумор мераванд. Дар ин замина ҳар як насли миллат мекӯшад барои худ намунаеро пайдо кунад, то ки тавассути он, ҳадаф ва мазмуни ҳаёту фаъолияти худро муайян созад.

Агар ба таърихи зиёда аз шаш ҳазорсолаи тамаддуни ориёи назар андозем, аён мегардад, ки ҳанӯз дар оини зардуштии ниёгони мо ҷавҳари асили ташаккули инсони комилро бо назардошти ҳамоҳангии олами ботинӣ ва зоҳирӣ чун маҳаки камолоти инсон пешниҳод карда буданд.Моҳияти ислоҳоти ахлоқию динии Зардушт ва сабаби гузориши масъалаи ахлоқии он “Пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек” маънии сохтани инсон ҳамчун инсони намуна барои куллан дигар кардани олами ҳастии хеш аст, то ки дар асоси он зиндагии озода, ростгӯй, ҳақиқатпарастӣ, инсондӯстӣ ва ахлоқи ҳамидаро ҳадафи зиндагии худ қарор диҳад. Ин талаботи бунёдӣ дар ташаккули инсони комил аст. Аксари тазодҳо дар номутоқибати ин

се унсур дар ниҳоди инсонҳои алоҳида зуҳур меёбанд. Дар забони халқӣ мегӯянд: “Гап дигару кор дигар”.

Ногуфта намонад, ки бисёр пешвоҳои халқу миллатҳои ҷаҳон дар ҷараёни идеалсозӣ ё пеш аз оғози худсозӣ (Чернышевский-Фирдавсӣ, Гёте-Ҳофиз, Есенин-Саъдӣ), барои анҷоми корҳои бузург (Гитлер-Ориён), ё собиткунии идеалҳои ояндаи инсоният (Нецше-Зардушт) ва ё дар лаҳзаҳои душвортарини таърихи худ аз хазинаи нотакрори офаридаҳои аҷдодони мо баҳрабардори намуданд, мутаассифона на ҳамеша баҳри корҳои шоён ва инсонпарварона.

Пӯшида нест, ки халқу миллатҳое низ ҳастанд, ки аз ҷои холӣ ин намунаҳоро месозанд, то ин ки худро дар байни дигарон бо ҳар роҳу восита собит созанд, гарчанд дар сурат ва сирати ин намунаҳо кӯшиши ҳақталабӣ, адолат, инсондӯстӣ зуҳур наёфтаанд.

Дар қатори намунаҳо зумраи сиёсатмадорони ситамгар, ғасбкор ба монанди Искандари Макдунӣ, Чингизхон, Темурланг ҳастанд, ки дар даврaҳои гуногуни таърихӣ аз ҳисоби қир кардани халқу миллатҳои дигар шуҳратёр шудаанд ва агар халқе ё қавме аз он баҳра бурдаанд, мутассифона онро барои худ дар заминаи эгоизми миллӣ ба намуна табдил медиҳанд.

Вале таърих баҳои худро ба онҳо мегузорад, чун онон таҷовуз ба ҷони инсон кардаанд, ки аз гаронқадртарин неъмати ҳастӣ аст. Агар муборизаи чунин шахсон баҳри адолат, ҳифз аз поймол шудани ҳуқуқу озодиҳои миллати хеш равона бошад, онҳо на танҳо қаҳрамонони миллӣ, балки умумиинсонӣ муоина карда мешаванд, дар акси ҳол онҳо дер ё зуд ба намунаҳо бо “нишони манфӣ” табдил меёбанд.

Агар ба таърихи миллати худ нигарем мебинем, ки шахсони шӯҳратёр Спитамен, Муканнаъ, Темурмалик, Восеъ рамзи озодихоҳӣ ҳастанд, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҷомӣ ва садҳо дигарон таргибгари инсондӯстӣ, гуманизм ва дигар арзишҳои олии инсонӣ мебошанд.

Агар лаҳзае ба вазъи кунунии ҷомеа назар андозем, бояд таъкид кард, ки бо вуҷуди таъсири бузурги рӯҳонии онҳо, ки ташаккули ин шахсиятҳо маҳсули фарҳанги замони дигар буд ва табиист, ки аз самараи хислатҳои неки онҳо ҳамзамонон баҳрабардории бештар кардаанд. Дар навбати худ мо бояд сипосгузори ин миллати қадиму бофарҳанг, хазинаи бузурги шахсиятҳои наҷиб гашта, дар айни ҳол бояд андешаи онро кунем, ки шахсиятҳои намуна ва ҳамзамонро дар паҳлӯи хеш дошта бошем, ки намунаи воқеии замони муосир ва таҷассумгари на танҳо гузашта, балки ҳозира ва ояндаи миллат бошанд. Аз ин хотир мо бояд моҳияту рисолати меросбарони ин фарҳанги пурғановати миллат буданамонро дарк намоем ва аз он ифтихор дошта бошем, лекин дар баробари он мо бояд шахсиятҳои имрӯзаро ба миён оварда тавонем, ки нерӯи созандагиву навовариҳои ояндаи ин миллату давлатро таҷассум карда тавонанд. **Мавриди зикр аст, ки фарҳанги имрӯзаи моро як навъ гузаштапараст ҳам мегӯянд, ба он маънӣ ки мо сархуши гузаштаи пурифтихори хеш гашта, ба сохтани ҳаёти имрӯза камтар машғул ҳастем. Лоиқ ин нуқтаро дарк намуда, чунин навиштааст**:

То чанд ту бо гузаштагон менозӣ,
Бо Рӯдакию бо Ҳофизи Шерозӣ?
Вақт аст сари минбари озоди сухан,
Хайёми дигар, Ҳофизи дигар созӣ

Албатта ин гуфтаҳо фақат ба шеъру шоири дахл надорад. Дар намунаҳои овардашуда бештар шахсони фарҳангӣ иштирок доранд, чун халқи мо ҳамчун халқи фарҳангпараст намунаро маҳз дар ҳамин соҳа ҷустуҷӯ мекунад. Бо вуҷуди он ки маънавият ва фарҳанг дар ҳаёти инсони имрӯза мавқеи муҳим доранд, ҷиҳати иқтисодиёт ва иҷтимоиёти ҳаёти инсон аҳамияти на кам аз ин соҳаҳои муҳим доранд. Мо имрӯз бояд ба майдони дигари сабзиши

намунаҳо низ назар намоем ва ба он ғизои маънавӣ бахшем, то ки самараи он ба беҳбуд бахшидани ҳаёти воқеии мардум равона бошад. Ин гуфтаҳо ба ҳамаи соҳаҳои Ҷомеа таалуқ доранд, ки ниёз ба шахсиятҳои пешбар ва намуна доранд, то ки миллати мо аз раванди тараққиёти замони муосир қафо намонад.

Имрӯз ҷомеаи Тоҷикистон ба фардҳое ниёз дорад, ки дар худ хислатҳои таҷассумкунандаи инкишофи на танҳо фарҳанг, балки ҷабаҳаҳои дигари зиндагиро дошта бошанд: аз он ҷумла, иқтисодиёт ва иҷтимоиёт. Агар ба таври дигар гӯем, фаҳмиши шахси намунаро ба замин, ба ҳалли проблемаҳои воқеӣ равона кардан лозим аст. Шахсони намунаро дар саҳнаи талошҳо ва ҳаллу фасли масоили мушаххаси мардум, ки аз онҳо сокинон мушкилӣ мекашанд ҷустуҷӯ кардан тақозои замон аст.

Ҷомеаи мо то замони соҳибистиқлолӣ зиёда аз ҳафтод сол дар рӯҳияи бародариву баробарӣ, чи аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва чи аз ҷиҳати иқтисодӣ дар заминаи иқтисодиёти банақшадаровардашуда тараққи мекард. Дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ва суръатёбии равандҳои ҷаҳонишавӣ, вазъи нигаронкунандаи ҷаҳони муосир ба арзишҳои маънавии ҷомеа дар ҳама ҷабҳа тағиротҳои куллӣ ворид мегардад. Психологияи парҳезкорӣ аз сарвату боигарӣ ва корчаллонӣ дар дарёфти роҳҳои гуногуни пулкоркунӣ ва сарватманд шудан, ки дар давраи шӯравӣ то ба дараҷаи номаъқул (абсурд) баровардашуда буд, як зумра одамони дар ҳамин рӯҳия тарбияёфтаро нотавон ва ноӯҳдабаро карда монд. Аксарияти онҳо донишу малакаи худро дар шароити иқтисоди бозорӣ татбиқ карда натавониста, дар канор аз раванди инкишофи ҷомеа монданд. Аз ҷониби дигар ҳатто дар муҳити нави иҷтимоӣ иқтисодӣ на ҳамаи одамон сифатҳои корчаллонӣ пайдо мекунанд. Чунин ҳолат моро водор месозад, ки вобаста ба гуногунии табиати инсон шароите созмон диҳем, ки барои худсобиткунии ин зумра одамон имкониятҳо фароҳам оварад. Инсоне, ки дар ниҳодаш ҳиссӣ ватандӯстӣ дорад, зуҳуроти онро дар ҳар амал, кирдору рафтор, муносибатҳои вай новобаста ба соҳаи фаъолияташ дидан мумкин аст. Имрӯз, ки барои ҳазорон ҳазор ҳамватанони мо дар мадди аввал бозёфти луқмаи зиндагӣ меистад ва баҳри дарёфти ҷойи корӣ мусофирати иҷборӣ дар мамолики дигар доранд, аз сабаби надонистани забонҳои хориҷӣ, махсусан забони русӣ, сатҳи пасти шуури ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ, дар корҳои муздаш ночиз, ки малакаву дониши баландро талаб намекунанд, истифода мешаванд. Ин рафтори ҳаммиллатони мо баёнгӯи он аст, ки дар назари дигарон ҳамаи миллат ё аксарияти он аз ҳамин гуна фардҳо иборат аст. Аз ин рӯ зарурат пеш омадааст, ки маҳз чунин проблемаҳоро ҳал карда, дар ҳифзи шаъну шарафи миллат саҳми арзанда гузошта, сафи шахсони намунаи миллатро дар дохил ва хориҷи кишвар бояд афзун кард. Бояд ташаббуси ҳамин зумра шахсоне, ки дар ҳалли проблемаҳои мазкур иқдоми хешро пешниҳод менамоянд, аз тарафи ҷомеа ва мақомоти дахлдори давлатӣ бояд ҳамаҷониба дастгирӣ ёбанд.

Инсон на фақат бо хӯрдану пӯшидан ва сарват ҷамъ кардан инсон аст, балки рӯҳи ӯ ниёз ба ғизои маънавӣ дорад ва ҳамчунин низ ниёз ба виҷдони пок, шаъну шараф ва обрӯву эътибор дорад, ки натиҷаи ҳалолкорӣ, росткорӣ, ҳамзистии нафъовар бо дигарон мебошад.

Аслан дар анъанаҳои шарқӣ шахсиятҳои намунавӣ дар рушди солими Ҷомеа роли муҳим мубозанд. Таҳлили ҳаёти имрӯзаи мо онро нишон медиҳад, ки тазодҳои проблемаи намуна вуҷуд дорад. Ба ҳам мутобиқ наомадани пиндору кирдор, зоҳиру ботин, гуфтору амал тазоди асосии ҷомеаи имрӯза аст.

Дар тамаддуни Ғарб намуна он қадар муҳим нест, чунки ҳар як фард мекӯшад, беҳамтоӣ ва нотакрории худро дар раванди фаъолияти худ нишон диҳад. Худсобиткунии озоди шахс, индивидуализми аз ҳад зиёд, озодии максималӣ аз ҳар гуна манъҳои

умумиинсонӣ, шахси намунаро тақозо намекунад. НатиҶаи чунин муносибат ба дастгирии никоҳҳои якҶинса, яъне эътирофи тамоюли Ҷинсии ғайрианъанавӣ ба як ҳолати муқаррарӣ табдил меёбад. Бӯҳрони маънавӣ ва ахлоқии Ғарб бисёр мутаффакиронро ба андеша овардааст, ки рӯ ба омӯзиши арзишҳои тамаддуни Шарқ оваранд. Умуман муҳим будани масъалаи намунаро таърихи тамаддунҳои Шарқ ва Ғарб исбот намудааст, чунки маҳз тавассути намуна ё афроди намуна қавму миллатҳо наҷот ёфта, худро собит кардаанд.

Аз ин ҷост, ки дар шароити кунунии Тоҷикистон нақши инсонҳои намуна дар собитгардии миллат ва шаклгирию амалӣ гаштани ғояҳои миллӣ хеле муҳим аст. Амалӣ гаштани ин ҳадафи муқаддас аз ҳамбастагии омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ вобастагии калон дорад. Суоли ба миён меояд, ки оё воқеияти имрӯзаи Тоҷикистон ҷавобгӯи ин талабот аст? Шахсони намуна бояд дорои кадом хислатҳо бошанд, то ки маҳаки пешбари ҷомеаи имрӯза гарданд?

Ин чанд суолест, ки дар ҳақиқат ҷавоби илмии худро мехоҳад ва бе ҳалли ин масъала расидан ба мақсадҳои олии миллӣ имконнопазир аст. Инсонҳои намуна дар маънои мусбиашон афроде ҳастанд, ки Худованд ба онҳо хислат ва фазилатҳои пайғамбаронаро додааст, лекин барои рушди онҳо муҳити мусоидкунанда лозим аст, то ки бо хираду фидокориҳои худ дар ҳамин ҳолати таърихӣ намунаи ҷамъият бошанд. Сурат ва сирати ин афроди намуна дар ватандӯстӣ, фидокорӣ, хайрхоҳӣ, поквиҷдонӣ, дурандешӣ, пуртоқатӣ, садоқатмандӣ, инсондӯстӣ, ҳақгӯӣ ва дар баҳамоии пиндор, гуфтор ва рафтори онҳо зуҳур меёбанд. Соҳиб будан ба чунин хислатҳо ба масъулияти худи инсон алоқаманд мебошад, ки дар ниҳодаш на фақат худсобиткунӣ бошад, балки дар худ собиткунии дигарон, миллат ва ҷомеаро таҷассум карда тавонад. Инсоне, ки фаъолияти худро дар фосилаи калони фазо ва вақт мебинад маънии ҳаётро барои худ муайян кардааст, мекӯшад, ки намуна бошад. Дар фосилаи кӯтоҳ, баръакси ҳол аст, худро аз ҷиҳати хуб вонамуд кардан ба хотири ғаразҳои шахсӣ, ки сунъӣ будани рафтору кирдор имрӯз ё пагоҳ аён мегардад.

Албатта ҳар давру замон намоянда ва соҳиби хислатҳои намунавиро вобаста ба сиёсати замон эҷод менамояд, лекин шахсиятҳои алоҳидаи таърихӣ инсонҳои барӯманд ва зиёиёни ҳақиқӣ зоҳиран дар муҳити ин ё он сиёсат қарор дошта бошанд ҳам моҳиятан берун аз он ҳастанд ва амалҳои онҳо дар заминаи арзиши инсонӣ сурат мегиранд ва маҳз дар шахсияти ҳамин зумра одамон намунаи ҳақиқӣ зуҳур меёбад.

Аз ин ҷост, ки ифтихори ҳар як фарди ҷомеа, хосатан кормандони мақомотҳои давлатӣ ва зиёиён нисбати ватану миллат бояд самимӣ ва табиӣ бошад. Ягонагии зоҳиру ботин, сухану рафтор, қавлу амал, хирадмандӣ, соҳибмаърифатӣ ва поквиҷдониро таҷассум карда тавонад.

Ба маврид аст дар ҳамин ҷо қайд намоем, ки дар айни ташаккулу таҳаввули давлатдории соҳибистиқлоли тоҷик, лаҳзаҳое, ки ҳастии имрӯзу фардои Тоҷикистон муайян мегардид, замон як фарзанди Ҷонфидо, дурандеш ва миллатдӯстро ба арсаи сиёсат овард, ки дар ниҳодаш дарки амиқи вазъияти онрӯза ҳувайдо буд.

Суханони самимӣ ва боҷуръатонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: “Ман барои Шумо сулҳ меоварам”, «То вақте ки як фарди миллат дур аз Ватан ва дар ғурбат қарор дорад, ман худро орому хотирҷамъ намеҳисобам», “То ки бошам барои миллатам, барои халқам, барои давлатам хизмат мекунам” дар таърихи навини тоҷикон амиқ бо ҳарфҳои заррин сабт гардидаанд.

Дар он рӯзҳои сахту душвору парокандагӣ, рӯҳшикастагии аксари мардуми тоҷик суханони оддӣ, нишонрас ва наҷотбахшандаи миллат садо доданд ва ба халқ рӯҳияи умед ба

оянда бахшиданд. Маҳз ба туфайли қатъи ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини сулҳу оромиш, ваҳдати миллӣ, кафолати бехатарии ҳар як шаҳрванд дар Ватан имконпазир гардид, ки ба рӯзномаи фикру андешаҳои халқ масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ, рушди иқтисодиву иҷтимоӣ, фарҳангӣ, пешбурди маориф ворид гарданд. Фаъолияти бисёрҷабҳаи Сарвари мамлакат ҳамчун намунаи барҷастаи собиткадамӣ, фидокорӣ баҳри рушди миллат пайравони зиёди худро пайдо кард ва миллатро на танҳо аз ҳалокат раҳоӣ сохт, балки ба рушду нумӯи он мусоидат кард.

Намунаи мусбӣ будан ва содиқона ба халқ хизмат карданро аз зиндагинома ва осори пурбаҳои доҳии миллат Исмоили Сомонӣ, эҳёгарони давлати тоҷик ва таъриху фарҳанги он Садриддин Айнӣ, Абдуқодир Муҳиддинов, Абдураҳим Хоҷибоев, Шириншоҳ Шоҳтемуров, Нусратулло Махсумов, Бобоҷон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Муҳаммад Осимӣ ва дигар ҳаммиллатони хеш мо бояд омӯзем ва ҳамчунин аз ганҷинаи тамаддуни ҷаҳонӣ бархӯрдор бошем. Қисми асосии онҳо аз ҷониби Пешвои миллат сазовори унвони Қаҳрамони Тоҷикистон гаштаанд ва он низ намунаи барҶастаи қадршиносии сарсупурдагон ва ҳомиёни миллат, ки дар пиёдагардии ормони миллӣ хизмати беҳамто ва ҷонфидоёна кардаанд. Пӯшида нест, ки халқу миллатҳои низ ҳастанд, ки аз набуда буд месозанд, то ин ки решаҳои таърихии ҳастии худро дар байни дигарон собит созанд.

Имрӯз ҷомеаи Тоҷикистон ба фардҳое ниёз дорад, ки дар ҳақиқат ҳам дар дохил ва ҳам дар берун миллату фарҳанги моро дар пайравӣ ба намунаи амалигардонии ормонҳои миллии сарвари тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон дар Ҷабҳаҳои гуногуни зиндагӣ: иқтисодиёт, маориф, технология ва дигар ҷабаҳаҳо муаррифӣ карда тавонанд. Намунаи барҷастаи муаррифии Тоҷикистон ин ташаббусҳои Пешвои миллат оид ба ҳалли проблемаҳои муҳими глобалӣ дар миқёси ҷаҳонӣ мебошад, ки ба шарофати ин иқдомҳои наҷиб ҷаҳониён давлату миллати моро шинохтанд.

Банда дар андешаи он ҳастам, ки вақте назари воқеабинона ба муаммоҳои ҷомеа пайдо мешавад, ҷамъият аз сафи худ инсонҳои аз ӯҳдаи ҳалли муаммоҳо мебаромадаро зуҳур менамояд. Ин амал як навъ намунае метавонад бошад, ки дар ташкили фаъолияти ҳар фарди Ҷомеа таъсири мусбиии хешро мерасонад, низоми оила, мактаб ва ҷомеа ба таъғир додани падидаҳои номатлуби воқеият равона мегардад, фидокорони ин арсаи фаъолият намунаи ибрати ҷавонон мегарданд.

Гумон мекунам, ки баъзе андешаҳои зикрёфта мазмуни ғояи миллиро ғанӣ хоҳад кард ва бо ба майдон овардани шахсиятҳои намуна дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти имрӯза, барои боз ҳам пешрафту шукуфоии Тоҷикистони мо мусоидат хоҳад кард. Миллате, ки бо фарри яздонии худ роҳи дигаронро равшан кардааст, бо хираду заковати меросбаронаш аз нав шӯҳратёр ва намунаи ибрат хоҳад шуд. Ба фармудаи Муҳаммад Иқбол:

Миллат аз нури хирад бино шавад,

Гар шиносад хешро эҳё шавад.

Список использованной литературы

1. Иқбол М. Асрори худӣ. Румузи бехудӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010.
2. Айнӣ С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Душанбе: Адиб, 2005.
3. Ғафуров Б. Тоҷикон: Таърихи қадим, миёна ва навини халқи тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 2008.
4. Раҳмон Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз ориён то сомониён. – Душанбе: Шарқи озод, 2006.

5. Зардушт. Авесто / Тарҷума ва тавзеҳот. – Душанбе: Ирфон, 2001.
6. Ибни Сино. Рисолаҳо оид ба ахлоқ ва тарбияи инсон. – Душанбе: Дониш, 1980.
7. Турсунзода М. Мақолаҳо ва суханронӣ оид ба миллат, фарҳанг ва инсондӯстӣ. – Душанбе: Адиб, 1998.
8. Назаров Н. Ғояи миллӣ ва худшиносии иҷтимоӣ. – Душанбе: Маориф, 2014.

ИҶЛОСИЯИ XVI ШУРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ЗАМИНАҲОИ ҲУКУКИИ ЭҲЁИ ДАВЛАТИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН

Бобоев А.
омӯзгори калони кафедраи ҷомеашиносии ДИС ДДТТ

Бобоева З.А.
ассистенти кафедраи ҷомеашиносии ДИС ДДТТ

Маколаи мазкур ба таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии накши Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун заминаи иҷтимоию ҳукукии эҳёи давлатии миллии тоҷикон бахшида шудааст. Дар макола зикр гаштааст, ки Иҷлосияи мазкур нуктаи гардиши таърихи навтарини Тоҷикистон буда, конун ва қарорҳое, ки дар он кабул шуданд, давлат ва миллати тоҷикро аз парокандагиву фаноёбӣ халос намуд. Дар ин раванд накши Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сиёсатмадори хирадсолору бунёдгузор мавриди омӯзиш карор дода шудааст.

Калидвожаҳо: *Сарвари сиёсӣ, Пешво, Пешвои миллат, иҷлосия, бифуркатсия, Шурои олӣ, ҷамъият, давлат, давлати миллӣ, иҷтимоъ, ҳукук, сиёсат, демократия, ваҳдат, сулҳ, суботи иҷтимоӣ.*

XIV-Я СЕССИЯ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВОЗРОЖДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКОВ

Бобоев А
старший предпедователь кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Бобоева З.А.
ассистенка кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Настоящая статья посвящена социально-философскому анализу роли XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан как фактора обнспечения социально—правовых предпосылок возрождении национального государства таджиков. В этом контексте, отмечено, что законы и принятые решения на данной сессии позволили предотвратить распада нацию и сохранить таджикскую государственность. В этой связи, изучен роль Лидера нации – Эмомали Рахмона рационального политика, его роль в установление мира и согласие в Таджикистане.

Ключевые слова: *сессия, предпосылок, Лидера нации, рационального политика, национального государства.*

THE 16TH SESSION OF THE SUPREME COUNCIL OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE LEGAL FOUNDATION FOR THE REVIVAL OF THE NATIONAL STATEHOOD OF THE TAJIK PEOPLE

Boboev A.

Senior lecturer department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan

Boboeva Z.A.

Assistant: department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan

This article is devoted to a socio-philosophical analysis of the role of the 16th Session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan as a socio-legal basis for the national state revival of the Tajiks. The article notes that this session was a turning point in the recent history of Tajikistan, and the laws and decisions adopted at it saved the Tajik state and nation from disintegration and destruction. In this process, the role of the Leader of the Nation - Emomali Rahmon - as a wise and creative politician has been studied.

Keywords: *socio-philosophical, national state revival, disintegration, creative politician.*

Таърихи сиёсии ҷаҳон аз он шаҳодат медиҳад, ки дар таърихи ҳар як давлату миллат нуктаҳои гардишие ба назар мерасад, ки он бакогии давлатро нигоҳ дошта, самти инкишофи ҷомеаро тағйир медиҳад. Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамин гуна нуктаи бифуркасионӣ дар таърихи навини тоҷикон буд, зеро боз як кадами бидуни акл ва масъулиятшиносӣ гузошта шуда, на факат самти инкишофи ҷомеаи тоҷикро тағйир медод, балки миллатро ба нестӣ, давлатро ба сӯи парокандаю фаноёбӣ мебурд.

Бояд зикр намуд, ки дар он давра Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона шохаи конунӣ ва эътирофгаштаи ҳокимият маҳсуб меёфт. Аз амали он, аниктараш аз рафтору кирдор ва муносибати вакилони мардумӣ, такдиру ояндаи миллат ва давлати миллии мо вобаста буд. Аз ин рӯ, кулли мардуми тафаккури солим дошта, боварӣ доштанд, ки факат ҳамин макомот ҷумҳуриро аз бӯҳрони шадиди иҷтимоиву сиёсӣ бароварда метавонад. Баъд аз гуфтушунидҳои дуру дароз макони баргузории Иҷлосия Касри Арбоби шаҳри Хуҷанд муайян гашта, рӯзи 16 ноябри соли 1992 Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ (даъвати 12) ба кори худ оғоз намуд.

Дар бораи аҳамияти карорҳои кабул намудаи он бисёр навишта шудааст. Каме пеш рафта ҳамин нуктаро кайд намудан лозим аст, ки Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти сиёсии мамлакат ҳодисаи нодир ва амри такдирсозӣ дошт. Имрӯз баъди гузашти зиёда аз 35-соли соҳибистиклолӣ вакте, ки наворҳои таърихиро аз рафти Иҷлосияи мазкур мебинем, ба назари мо раванди кори иҷлосия мукаррарӣ менамояд. Дар асл, дар он солҳои фоҷиавӣ, ҳангоме ки нафакат дар байни мардум, балки дар байни вакилони мардуми ҳамдигарфаҳмӣ набуд, вакте ки куввахои сиёсӣ арзи вуҷуд намуда, вокеан ҳам барои ҳадафҳову манфиатҳои ғаразноки худ муборизаи мафкуравию мусаллаҳона мебурданд, ташкил ва гузаронидани иҷлосия хеле мушкил буд.

Чархи таърих моро ҳарчи зиёдтар аз баргузории ин иҷлосияи тақдисоз дур мебарад, мо ҳамон қадар аҳамияти онро бештару хубтар мефаҳмем. Вале тазаккур бояд дод, ки дар тӯли силҳои сипаригашта насле ба воя расид, ки арзишмандии таърихӣ ва ҳукукии онро камтар эҳсос менамоянд. Ин табиист, зеро онҳо шоҳиди он давраи мудҳиш ва фалокатборро ба чашми худ надидаанд. Онҳо факат аз суханони калонсолон ва устодон шунидаанд, ки он солҳо давлати тоҷикон дар арафаи фаноёбӣ карор дошт ва боз як кадами бечо, давлат ва миллатро ба нестӣ мебурд.

Дар рафти кори иҷлосия гурӯҳи кори бо сарварии Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба омода намудани Конститутсияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдик гашт. Бо дарки амики вокеияти ҳамонвакта аллакай дар равнди кори иҷлосия якчанд конунҳои зарур ба мисли “Конун дар бораи гурезаҳо”, “Конун дар бораи авф”, “Конун дар бораи мукаддасоти миллӣ” ва дигарҳо кабул гардид, ки дар оянда ҳамчун заминаи сулҳу субот ва ба дастовардани ваҳдати миллӣ гаштанд. давлати навбунёди тоҷикон баъди Иҷлосияи ҲVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон кабл аз ҳама кӯшиш ба ҳарҷ дод, ки Конститутсия нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар конуну сандаҳои меъёриву ҳукукӣ кабул гашта, ҳаёти иҷтимоиву иктисодии кишвар дар асоси онҳо ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тарик, кайд намудан мумкин аст, ки Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзишмандтарин ва беназиртарин ҳодисаи таърихӣ буда, маҷрои ояндаи рушди давлатро дигаргун намуда, онро сӯи ҳукукбунёдию демократӣ, осоиштагӣ, сулҳу субот, ваҳдати миллӣ, созандагию бунёдкорӣ равона намуд.

Баробари ин, аз нигоҳи мо бознигарии ҷанбаҳои методологии ин мавзуъ хеле муҳим мебошад. Дар ин маврид ба таври гузориш зикр менамоем, ки Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин лаҳзаи гузариш аз методологияи деструктивизм (сохтзудойӣ) ба методологияи конструктивизм (бунёдкорӣ) мебошад. Аз минбари баланди иҷлосия иброз гардид, ки Тоҷикистон ҷонибдори бунёди давлати ҳукукбунёд, демократӣ ва дунявӣ мебошад ва дар ҷода омода ҳаст бо ҳамаи давлатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ дар доираи ҳукуки байналмилалӣ ҳамкории ҳасанаро ба миён мегузорад. Дар ин робита, зарур аст таъкид намоем, ки дар солҳои соҳибистиклолӣ бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асоси фарҳанги таҳаммулпазирӣ модели нави давлатдории тоҷикон арзи вуҷуд намуд, ки бояд мавриди таҳкику омӯзиш карор дода шавад, зеро дар таҷрибаи давлатдории минтака ва ҷаҳон ин ҳодисаи таърихӣ ҷадид ва бесобика аст ва бешаку шубҳа меҳанизми татбики карорҳои дар он кабулгашта ҳамеша ниёз ба таҳкику таҳким дорад.

Дигар ин, ки иҷлосия на факат барои ҳифзи ҳукукҳои иҷтимоӣ, иктисодӣ ва маънавии кишри алоҳида ҷомеа, балки барои ҳифзи ҳукуку озодиҳо ва манфиатҳои тамоми кишрҳои ҷомеа нигаронида шудааст. Ҳислати фаромиллӣ доштани иҷлосияи дар он зуҳур меёбад, ки вай ба ҷамъияти мо сулҳу салоҳ овард, маҳз баъд аз ин иҷлосия ҷомеаи ҷаҳонӣ миллати моро ҳамчун миллати сулҳпарвар, фаршангсозу тамаддунсоз шинохт.

Нуктаи дигар ин аст, ки Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвари сиёсии кишварро ба сари кудрат овард. Вакилон хислатҳои арзишманди Сарвари нави сиёсӣ**:** ҳисси ғамхорӣ, меҳанпарастӣ, вокеан фаҳми каму кости зиндагии аҳолӣ, дарки ва ҳифзи самтҳои афзалиятноки арзишҳои умумимиллӣ, манфиатҳои миллӣ, зарурияти эҳёи давлат ва фарҳанги миллиро таъкиид менамуданд. Аз рӯзи аввали ба вазифа шурӯъ кардан ба мардуми шарафмандӣ Тоҷикистон муроҷиат намуда, Пешвои муаззами имрӯзаи миллат Эмомалӣ Раҳмон чунин иброз доштанд: «Ман ба ҳар яки

Шумо дар давраи барои Ватан хеле душвор муроҷиат карда, ба аклу заковати Шумо, ки ворисони фарзандони барӯманди миллати тоҷик ҳастед, бовар мекунам. Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гул-гулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам. Барои ноил шудан ба ин нияти муқаддас, агар лозим шавад ҷон нисор мекунам, чунки ман ба ояндаи неки Ватанам ва ҳаёти хушбахтонаи халқи азияткашидаам бовар дорам».[18]

Дар ҳақиқат Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдаи миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бар савганди худ содиқ монда, барои ба даст овардани сулҳи тоҷикон нахуст дасти мардонагии худро ба сӯи мухолифини ҳукумат дароз карда, сулҳи ҷовидонаи тоҷиконро ба даст оварданд. Бе муболиға Пешвои миллат тамоми нерӯву ғайрат ва ҳам ҳастияшонро барои ояндаи дурахшони Ватан, пойдории сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва зиндагии шоистаи халқи азизашон сарф намуданд. Чунин сарсупурдагии Пешвои миллат бечунучаро боиси сарфарозии ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ мебошад.

Бояд тазаккур дод, ки Саркори сиёсии тозаинтихоб намудаи Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ аллакай аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омаданашон консепсияи сохти иҷтимоии давлатро муайян намуда, таъкид намуданд, ки **“Шахсан ман ҷонибдори бунёди давлати соҳибистиқлол, демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ мебошам.”** Каме пеш рафта зикр менамоем, ки ин суханони Пешвои имрӯзаи муаззами миллат дар моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шуд.

Дар давоми 35 соли соҳибистиклолӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми донишу таҷрибаи худро масраф намуда баҳри бунёди ин давлат саъйу кӯшиш намуд. Саҳми бузургу мондагори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки дар давоми 30 соли Истиклоли давлатӣ эшон тавонистанд як мактаби нав, муосир, таҳаммулпазир ва сулҳофаринро бунёд намоянд. Маҳз ҳамин қолаби нави давлатдорӣ буд, ки Тоҷикистон аз нобудӣ наҷот ёфт, тоҷикон хатари нобудиро паси сар гузошта, амнияти хешро дар ҷомеаи пуртаҳлукаи имрӯзаи ҷаҳон ҳифз карда, сарзамини маҳбубро сол аз сол ободу зебо менамоянд. Бинобар ин, месазад гӯем, ки Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз чеҳраи баргузидаи сиёсӣ, эҳёкунандаи миллати тоҷик, бунёдгузори таъриху фарҳанги муосири тоҷик, наҷотбахши тамомияти арзӣ, таъминкунандаи ваҳдат ва ризоияти миллӣ, амнияту суботи ҷомеа, муаррифкунандаи забон, арзиш, мукаддасот, мардонагӣ, футувват ва фазилати шоистаи мардуми тоҷикро дар худ таҷассум менамоянд.

Дар ин росто, мавриди зикр аст, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нафақат бо бунёдкориву созандагиашон дар дохили кишвар, балки берун аз марзҳои он маълуму машҳур гаштаанд. Аз ҷониби коршиносон ва нубагони сиёсӣ Президенти Тоҷикистон, Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон борҳо ҳамчун сиёсатмадори баргузидаи ҷаҳонӣ эътироф гашта, қадр карда шудаанд.

Омӯзиш ва таҳлили таҷрибаи зиёда аз 30-солаи давлатдории Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нишон медиҳад, ки ба сари қудрат омадан ва ба сифати Пешвои миллат эътироф гаштани он кас ҳодисаи тасодуфӣ набуда, балки ифодаи қонунии рушди ҷомеа дар шароити нави давлатсозӣ мебошад. Таҷрибаи як қатор мамлакатҳои Ғарб собит менамояд, ки даврахои муайяни рушди онҳо, паси сар намудани инкирозҳо, буҳронҳои

[18] “Эмомалӣ Раҳмон наҷотбахши миллат” Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1992-1995. Китоби 1.

молиявию иктисодӣ ва буҳронҳои сиёсӣ бо номи сиёсатмадорони алоҳида алоқаманд мебошад.

Вобаста ба ин, раванди таҳқиқот возеҳан нишон медиҳад, ки ба арсаи сиёсат ва давлатдории навини тоҷикон қадамгузории Пешвои муаззами миллат - Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шахсияте, ки нисбат ба дигарҳо дарду доғи мардумро бештару хубтар эҳсос менамуданд, дар баркарор намудани сулҳу субот, давлату давлатдории миллии тоҷикон, таъмини якпорчагии давлат ҳодисаи тасодуфӣ набудааст.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва барҳӯрди тамаддунҳову фарҳангҳо, муназзамии рушди маънавиёти ҷомеаи Тоҷикистон беш аз пеш ба худшиносӣ, худогоҳӣ ва зиракии сиёсии аъзоёни ҷомеа вобаста мебошад. Дар чунин шароит азнавдарккунии масъалаи маърифати ҳуқуқӣ дар шинохти давлати миллии тоҷикон ва ҷойгоҳи он дар низоми муносибатҳои байналхалкӣ зарурияти амалӣ пайдо намудааст, чунки дар заминаи он омодагии ҷомеа ва шахс барои ҳифзи манфиатҳо ва арзишҳои умумимиллӣ ташаккул меёбад. Аз ин сабаб зарур аст, ки имрӯз маҷмуи арзишҳои аслии иҷтимоию ахлокӣ, сиёсию ҳуқуқӣ, ки дар рушди иқтисодӣ ва маънавии ҷомеа, дар раванди бунёди давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ ҳамчун омили муҳимтарин маҳсуб меёбанд, ҳифз ва ғанӣ гардонида шаванд.

Бо максади мустаҳкамгардонии пояҳои ҳуқуқии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ба ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2024 Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон гардидааст. Ҳадафи асосии он ба баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон,тарғиби арзишҳои демократӣ мустаҳкам кардани институти ҳуқуқи инсон, муносибати эҳтиромона ба он, баланд бардоштани мақоми қонун, тарбияи шаҳрвандон дар руҳияи эҳтиром ба он ва таъмин намудани волоияти қонун, ташаккул додани низоми устувори рафтори ҳуқуқӣ, оштинопазирӣ нисбат ба ҳама гуна ҳуқуқвайронкунӣ ва ногузир будани масъулияти ҳуқуқӣ,ҳамоҳангсозии фаолияти тамоми субъектҳои тарғиб ва ташвики ҳуқуқӣ ташкил кардани механизми самараноки ҳамкории давлат ва ниҳодҳои ҷомеа шаҳрвандӣ дар самти маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон равона гардидааст.

Анҷом додани тадбирҳои зикргардида арзиши олӣ будани инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро таъмин намуда, ба эҳтиром ва риояи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон конунҳо ва санадҳои меёрии ҳуқуқии дигар, баланд бардоштани ҳисси ватандӯстӣ, таквияти рағбати шаҳрвандон ба донишҳои соҳаи ҳуқуқ, васеъ намудани дастрасии шаҳрвандон ба иттилоти ҳуқуқӣ, иштироки фаъолонаи шаҳрвандон дар фаолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва паст гардидани сатҳи ҳуқуқвайронкунӣ мусоидат мегардад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих (Аз Ориён то Сомониён). Китоби 1,2,3,4. - Душанбе: Ирфон, 2019.

2. Эмомалӣ Раҳмон. Бо роҳи ваҳдат ва бунёдкориҳо. - Душанбе: Ирфон, 1996.

3. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат.Ҷ.14. - Душанбе: Ирфон, 2017.

4. Эмомалӣ Раҳмонов. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз се ҷилд.Ҷилди 2. - Душанбе: Ирфон, 2000.

5. Раҳмонов Э. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. / Э. Раҳмонов. - Душанбе: 2006.

6. Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2005 – 2023) Манбаи дастрасии Паёмҳо: Хадамоти матбуоти Президенти Тоҷикистон. http://prezident.tj

7. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: 2016.

8. Абдуфаттоҳ Шарифзода. Саймурод Фаттоев. Эмомалӣ Раҳмон -наҷотбахши миллат. Китоби 1. - Душанбе: Ирфон, 2011.

9. Ғафуров Б. Ғ. Тоҷикон. Иборат аз ду кисм. - Душанбе: Ирфон, 1998.

10. Раҳматулоев А.Э., Шарифов Ф.М. Заминаҳои иҷтимоӣ- ҳукукии ташаккули давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон – Душанбе: Эр-граф. - 2012. – 78 с.

РАВАНДИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН ВА МАРҲИЛАҲОИ АСОСИИ РУШДИ ОН

Маҳмудова З.Р.

мутахассис – ҳуқуқшинос, унвонҷӯи муаллими калони кафедраи ҷомеашиносӣ Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷоратӣ Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Шарҳи мухтасар: мақолаи мазкур ба таҳлили равандҳои таърихӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии ташаккули давлати соҳибистиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар мақола заминаҳои таърихии давлатдории тоҷикон, хусусиятҳои ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ва марҳилаҳои асосии рушди давлатдории миллӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Муаллиф таъкид менамояд, ки бо вуҷуди мушкилоти солҳои аввали истиқлол, Тоҷикистон тавонист пояҳои давлатдории миллиро таҳким бахшида, ба марҳилаи рушди устувор ворид гардад. Ҳамзамон, нақши сулҳу ваҳдати миллӣ дар пойдории давлат ва рушди ҷомеа таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: *Истиқлолияти давлатӣ, давлатдории миллӣ, Тоҷикистон, ваҳдати миллӣ, рушди устувор.*

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СУВЕРЕННОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКИСТАНА И ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

Махмудова З.Р.

специалист-юрист, соискатель, старший преподаватель кафедры общественных наук. Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Данная статья посвящена анализу исторических, политических и социальных процессов формирования суверенного государства Республики Таджикистан. В статье рассматриваются исторические предпосылки таджикской государственности, особенности обретения государственной независимости, а также основные этапы развития национального государства. Отмечается, что несмотря на сложные условия начального периода независимости, Таджикистан сумел укрепить основы государственности и перейти к этапу устойчивого развития. Особое внимание уделено роли мира и национального согласия в укреплении государства.

Ключевые слова: *государственная независимость, национальная государственность, Таджикистан, национальное согласие, устойчивое развитие.*

THE PROCESS OF FORMATION OF THE SOVEREIGN STATE OF TAJIKISTAN AND THE MAIN STAGES OF ITS DEVELOPMENT

Mahmudova Z.R.

Legal Specialist (Lawyer)degree Applicant, Senior Lecturer at the Department of Social Sciences. Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand

This article analyzes the historical, political, and social processes of the formation of the sovereign state of the Republic of Tajikistan. It examines the historical foundations of Tajik statehood, the process of gaining independence, and the main stages of national development. The study emphasizes that despite the difficulties of the early independence period, Tajikistan succeeded in strengthening state institutions and entering a phase of sustainable development. Special attention is paid to the role of peace and national unity in ensuring state stability.

Keywords: *state independence, national statehood, Tajikistan, national unity, sustainable development.*

Раванди ташаккули давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон роҳи пурпечутобро тай намудааст. Бо вуҷуди мушкилоти солҳои аввали Истиқлол, кишвар тавонист сулҳро барқарор намуда, пояҳои давлатдории миллиро таҳким бахшад. Имрӯз Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлол ба оянда бо эътимод нигариста, роҳи рушди устуворро пайгирӣ менамояд.

Истиқлолияти давлатӣ муҳимтарин дастоварди таърихии ҳар як миллат маҳсуб меёбад. Он на танҳо рамзи соҳибихтиёрӣ, балки асоси ташаккули низоми сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии давлат мебошад. Барои халқи тоҷик Истиқлолияти давлатӣ оғози марҳилаи нави рушди таърихӣ гардид, ки ба эҳёи анъанаҳои давлатдории миллӣ ва таҳкими худшиносии миллӣ мусоидат намуд[19].

Ҷумҳурии Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 Истиқлолияти давлатии худро эълон намуд. Аммо роҳи ташаккули давлати соҳибистиқлол осон набуда, бо мушкилоти зиёди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҳамроҳ гардид. Дар чунин шароит таҳқиқи илмии равандҳои ташаккули давлатдории миллӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Соҳибистиқлолӣ дар Тоҷикистон дорои хусусиятҳои хос буда, аз рӯйи нақша ва барномаи мушаххас ба амал наомадааст. Баръакс, қадамҳои аввалин дар роҳи соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ бо хунрезӣ оғоз ёфтанд. 12-14 феврали соли 1990 дар шахри Душанбе бесарусомониҳо рух дод, ки дар рафти он шаҳрвандони бегуноҳ ҳалок гардиданд. Он вақт як гурӯҳи экстремистон овоза паҳн намуданд, ки барои мардуми тоҷик хонаю ҷой намерасад, аммо роҳбарияти ҷумҳурӣ гӯё ба гурезаҳои армание, ки аз Боку омадаанд, хонаҳои навбунёди пойтахтро тақсим карда медода бошад. Сарварони ошӯбгар намоиши бисёрҳазораро (зиёда аз 30 ҳазор) ташкил дода иборат аз 17 нафар «Кумитаи халқӣ»-ро таъсис намуда, талаб карданд, ки роҳбарони ҷумҳурӣ Қаҳҳор Маҳкамов, Ғоибназар Паллаев ва Иззатулло Ҳаёев ба истеъфо раванд. Дар рафти ин ошӯбҳо дуздӣ, ғоратгарӣ, оташ задани иморатҳо, гаравгонгирӣ, латукӯби шаҳрвандон низ авҷ гирифтанд. Душманон хостанд вазъияти ҷумҳуриро тезутунд созанд. Дар чунин шароити таърихӣ Тоҷикистони соҳибистиқлол оғоз ёфт.

[19] Эмомалӣ Раҳмон. Ваҳдати миллӣ – пояи давлатдорӣ. – Душанбе, 2018.

24 августи соли 1990 Иҷлосияи дуюми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ Эъломия қабул намуд. Дар моддаи аввали Эъломия омадааст, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мустақили демократии ҳуқуқбунёд мебошад».[20]

Бояд қайд кард, ки Эъломия чун ҳуҷҷати муҳим барои ташкилёбии Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон саҳми арзанда гузошт, вале бо тағйир ёфтани вазъият дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ зарурат барои такмили Эъломияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал омад. Хусусан ҳодисаҳои моҳи августи соли 1991 тақозо мекард, ки баҳри ба даст овардани истиқлолияти комил ба Эъломияи соли 1990 тағйироту иловаҳо дохил карда шавад. Дар ин бора Изҳороти Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (9 сентябри соли 1991) шаҳодат медиҳад. Дар асоси изҳороти қабулшуда Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор “Дар хусуси дохил кардани тағйироту иловаҳо ба Эъломияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон”-ро қабул намуд.

1. Заминаҳои таърихии давлатдории тоҷикон.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон афтод, ки марҳила ба марҳила он даҳаи пур аз низоъу моҷаро ба афсона табдил ёфт, хушбахтона, барои ин миллати азияткашида дарси ибрат шуд ва иттиҳод омили суботи ояндаҳо гардид. Агар саҳифаҳои давлатдории навини тоҷиконро воқеъбинона варақгардон намоем, ба равшанӣ шоистагии Пешвои миллат ҳувайдо мегардад, ки ҳанӯз баъди талошҳову ҷоннисориҳои ватанпарастона ваъдаи сулҳу ваҳдати воқеиро дода буданд.

Давлатдории тоҷикон таърихи ҳазорсола дорад. Давлатҳои қадимаи Бохтар, Суғд, Кӯшониён ва баъдан давлати Сомониён намунаи равшани мавҷудияти анъанаҳои идоракунии давлатӣ дар сарзамини тоҷикон мебошанд. Давлати Сомониён (875–999) ҳамчун нахустин давлати мутамаркази тоҷикон заминаи ташаккули миллат ва фарҳанги тоҷикро гузошт.[21]

Дар давраи нав, пас аз шомил гардидани Осиёи Марказӣ ба ҳайати Империяи Россия ва сипас Иттиҳоди Шуравӣ, равандҳои давлатдории миллӣ шакли нав касб карданд. Тақсимоти миллӣ-ҳудудии соли 1924 ба таъсиси Ҷумҳурии Автономии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон оварда расонд, ки соли 1929 ба Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон табдил ёфт. Ин раванд заминаи ҳуқуқӣ ва маъмурии давлатдории муосири Тоҷикистонро фароҳам овард.

Дар шароити кунунӣ, ки Тоҷикистон истиқлолияти комили фарҳангӣ ба даст овардааст, доир ба арзишҳои моддӣ ва маънавӣ андеша баён кардан салоҳияти пажӯҳишгарон аст. Зеро дар ин шароити пурпечутоби сиёсии ҷаҳони мутамаддин танҳо қишри хирадгарои ҷомеа метавонад дар рушди тафаккури мардуми худ таъсири мусбат расонад. Аз ин рӯ, ҳар шахси худогоҳро зарур аст, ки дарки худшиносӣ намуда, бо камоли эҳтиром таърихи гузаштаи миллати худро донад ва аз он ифтихор намояд. Чунки худшиносӣ барои дарки асолат, рисолат, таърих, урф, анъана ва одатҳои миллӣ нигаронида шуда, бевосита баҳри мукаммал намудани андешаи миллӣ равона шудааст. Бо ин вижагиҳо таърихи як кишварро оинаи маънавии он миллат гуфтан мумкин аст.

2. Ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ

[20] Масов А. Тоҷикистон: роҳи истиқлол. – Душанбе, 2006.

[21] Раҳмон Н. Таърихи давлатдории тоҷикон. – Душанбе, 2010.

Фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ дар охири солҳои 1980 – аввали солҳои 1990 шароити мусоид барои соҳибистиқлол гардидани ҷумҳуриҳои иттифоқиро ба вуҷуд овард. 9 сентябри соли 1991 Эъломияи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Ин санад Тоҷикистонро ҳамчун давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ муаррифӣ намуд.

Бо вуҷуди дастоварди бузург, солҳои аввали истиқлолият барои Тоҷикистон бисёр мушкил буданд. Буҳрони сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ (1992–1997) ба иқтисодиёт ва сохтори иҷтимоии кишвар зарари ҷиддӣ расонд. Дар чунин вазъ масъалаи ҳифзи давлатдорӣ ва барқарорсозии сулҳ ба вазифаи аввалиндараҷа табдил ёфт.

3. Марҳилаҳои асосии рушди давлати соҳибистиқлол

3.1. Марҳилаи якум (1991–1997): буҳрон ва сулҳоварӣ

Ин марҳила бо ноустувории сиёсӣ, пастравии истеҳсолот ва муҳоҷирати аҳолӣ тавсиф мешавад. Имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ (27 июни соли 1997) ҳамчун рӯйдоди тақдирсоз барои тақвияти давлатдории миллӣ хизмат кард.

3.2. Марҳилаи дуюм (1997–2010): таҳкими давлатдорӣ

Дар ин давра Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) ҳамчун санади олии ҳуқуқӣ нақши калидӣ бозид. Ислоҳоти сиёсӣ, таъсиси ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ва рушди муносибатҳои байналмилалӣ амалӣ гардиданд.

3.3. Марҳилаи сеюм (2010 – то имрӯз): рушди устувор

Марҳилаи мазкур бо татбиқи стратегияҳои миллӣ, рушди инфрасохтор, саноатикунонии босуръат ва иштироки фаъоли Тоҷикистон дар сиёсати байналмилалӣ хос аст. Ташаббусҳои Тоҷикистон дар самти масъалаҳои об ва рушди устувор дар сатҳи ҷаҳонӣ эътироф шудаанд.

4. Нақши ваҳдати миллӣ дар рушди давлат

Ваҳдати миллӣ ҳамчун омили асосии пойдории давлатдории Тоҷикистон баромад мекунад. Таҷрибаи сулҳи тоҷикон нишон медиҳад, ки танҳо бо ҳамдигарфаҳмӣ ва ягонагӣ метавон рушди устувори давлатро таъмин намуд.

Раванди ташаккули давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон падидаи мураккаб ва бисёрмарҳила буда, он дар шароити буҳрони амиқи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ибтидои солҳои 1990 ба вуқуъ пайваст. Эълони Истиқлолияти давлатӣ дар соли 1991 барои мардуми тоҷик имконияти воқеии эҳёи давлатдории миллӣ, таҳкими ҳувияти миллӣ ва муайян намудани роҳи мустақили рушди сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро фароҳам овард.

Марҳилаи аввали рушди давлати соҳибистиқлол бо мушкилоти ҷиддӣ, аз ҷумла ҷанги шаҳрвандӣ, сустшавии иқтисод ва заъфи ниҳодҳои давлатӣ тавсиф меёбад. Бо вуҷуди ин, ба даст овардани сулҳи миллӣ ва ризоияти ҷомеа дар соли 1997 ҳамчун омили калидии наҷоти давлат ва пойдории истиқлолияти он аҳамияти таърихӣ дошт. Ин марҳила заминаи устувори ташаккули давлатдории муосир ва барқарорсозии сохторҳои сиёсиву ҳуқуқиро фароҳам овард.

Дар марҳилаҳои минбаъда, Тоҷикистон ба роҳи таҳкими пояҳои конститутсионӣ, ташаккули иқтисоди бозорӣ, ислоҳоти идоракунии давлатӣ ва густариши муносибатҳои байналмилалӣ қадам гузошт. Қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, баргузории интихобот, татбиқи барномаҳои стратегии давлатӣ ва ҷалби сармоягузорӣ ба рушди устувори кишвар мусоидат намуданд. Ҳамзамон, таваҷҷуҳ ба масъалаҳои амнияти миллӣ, ваҳдати ҷомеа ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ ҷойгоҳи муҳим касб кард.

Дар маҷмуъ, таҷрибаи таърихии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки истиқлолият на танҳо дастоварди сиёсӣ, балки раванди пайвастаи созандагӣ ва масъулияти миллӣ мебошад. Давлати

соҳибистиқлоли Тоҷикистон дар асоси сулҳ, ваҳдат ва рушди устувор ташаккул ёфта, имрӯз ҳамчун субъекти комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ барои пешрафти минбаъдаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ заминаи мустаҳкам дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. – Душанбе, 2012.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Ваҳдати миллӣ – пояи давлатдорӣ. – Душанбе, 2018.
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1994.
4. Раҳмон Н. Таърихи давлатдории тоҷикон. – Душанбе, 2010.
5. Масов А. Тоҷикистон: роҳи истиқлол. – Душанбе, 2006.
6. Саидов А. Давлат ва ҳуқуқ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2015.
7. Назаров Х. Сулҳи тоҷикон: таҷрибаи нодир. – Душанбе, 2001.
8. Абдуллоев И. Рушди иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.

ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ТАШАККУЛИ МАДАНИЯТИ СИЁСИИ ҶОМЕА

Иномджонова М.Н.

муаллимим калони кафедраи ҷомеашиносии кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Inomjonova 88@ mail.ru

Муаллиф дар мақолаи мазкур падидаи Истиқлолияти давлатӣ ҳамчун заминаи ташаккули тафаккури сиёсӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, муайян менамояд, ки дар фалсафаи иҷтимоии муосир як қатор мафҳумҳои нав ба мисли "истиқлолият", "ваҳдат", "ваҳдати миллӣ", "ризоияти миллӣ", "оштии миллӣ" ва дигарҳо ташаккул ёфтанд, ки барои вокуниши равандҳои иҷтимоиву сиёсии ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳамчун дастгоҳи методологӣ қарор дода шудаанд. Ба андешаи муаллифи мақола корбурди ин мафҳумҳо ва тибқи муҳтавои онҳо ба роҳ мондани амалияи ҷамъиятӣ ба Тоҷикистон имконият дод, дар як муддати нисбатан кутоҳ на танҳо худро аз вартаи фалокатбори муноқишаи дохилӣ раҳонад, балки ба як қатор муваффақиятҳо низ ноил гардад. Ин аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста таъкид менамоянд, ки Истиқлолияту ваҳдат ба сифати кафили пешрафти ҷомеа бояд пайгирона аз ҷониби ҷомеашиносон ҳамчун мафкураи давлатӣ, сармашқи фаъолияти кулли ниҳодҳои расмию ғайрирасмии ҷомеа эътироф ва тадқиқ карда шавад.

Калидвожаҳо: *Истиқлолият, Истиқлолияти давлатӣ, ваҳдат, шуури сиёсӣ, маданияти сиёсӣ, падидаи ваҳдатгароӣ, ҷомеаи Тоҷикистон, ҳамгароӣ, Пешвои миллат, гуфтугӯ, таҷрибаи нодир.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА

Иномджонова М.Н.

старший преподователь кафедры кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Inomjonova 88@ mail.ru

В данной статье автор рассматривает и анализирует феномен государственной независимости как основу формирования новой модели политического мышления, а также определяет, что в современной социальной философии появились такие новые понятия, как «независимость», «единство», «национальное единство», «социальное единство», «национальное единство», «национальное примирение» и другие, которые выполняют функции методологического инструмента сложных социальных процессов современного таджикского общества. По мнению автора статьи, использование этих концепций и реализация общественной практики по их содержанию позволили Таджикистану не только в относительно короткий период времени вытащить себя из катастрофической пропасти внутреннего конфликта, но и добиться ряда успехов. Именно поэтому основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент страны уважаемый Эмомали Рахмон постоянно подчеркивает, что единство и солидарность как гарант прогресса общества должны последовательно признаваться и изучаться социологами как государственная идеология, основная деятельность всех официальных и неофициальных институтов общества.

Ключевые слова: *Независимость, национальная независимость, единство, политическое сознание, политическая культура, феномен объединения, таджикское общество, солидарность, Лидер нации, диалог, уникальный опыт.*

STATE INDEPENDENCE AND FORMATION OF POLITICAL CULTURE OF SOCIETY

Inomjonova M.N.
Senior lecturer department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan
Inomjonova 88@ mail.ru

In this article, the author examines and analyzes the phenomenon of national unity as the basis for the formation of a new model of political thinking, and also determines that new concepts such as "independence", "unity", "national unity", have appeared in modern social philosophy, "social unity", "national unity", "national consent", "national reconciliation" and others, which serve as a methodological tool for complex social processes of modern Tajik society.

According to the author of the article, the use of these concepts and the implementation of social practice according to their content allowed Tajikistan not only to pull itself out of the catastrophic abyss of internal conflict in a relatively short period of time, but also to achieve a number of successes. That is why the founder of place peace and national unity - the leader of the nation, the President of the country, the resoccted Emomali Rahmon, constantly emphasizes that unity and solidarity as a guarantor of the progress of society should be consistently recognized and studied by sociologists as a state ideology, the main activity of all official and unofficial institutions of society.

Key words: *Independence, state Independence, unity, political consciousness, political culture, theory, phenomenon of unity, society, Leader of the nation, conversation, unique experience.*

Таҷрибаи давлатсозӣ ва ҷомеасозии муосир нишон медиҳад, ки Истиқлолияти давлатӣ яке аз сарчашмаҳои асосии бунёдкориву созандагии ҳар давлат маҳсуб ёфта, дар таърихи навини тоҷикон барои ба ҳам омадани миллат, муҳофизат кардани Истиқлолияти комили давлатӣ, тарҳрезии низоми ҳуқуқӣ, шаклгирии иқтисодиёти миллӣ, таҳияи низоми адолати

иҷтимоӣ, ҳифз ва рушди фарҳанги пурғановат, илму маориф ва дигар ҷанбаҳо нақши беназир дорад. Дар воқеъ, Истиқлолияти давлатӣ неъмати бузург ва муқаддасе мебошад, ки тамоми пешрафту комёбиҳо ва саодати рӯзгори мардум аз он маншаъ мегирад. Он барои ҳастии миллати бостонии мо дар баробари забони модарӣ ва дигар унсурҳои давлатдориамон нақши муассир дорад.

Рушду нумуъ ва тараққиёти миллат маҳз дар устувории сулҳу ваҳдат аст. Агар дар мамлакате пояҳои сулҳу ваҳдат мустаҳкам набошанд, он кишвар зарра-зарра аз даруни худ нобуд мешавад. На танҳо аъзои як оила бояд бо ҳамдигар иттифоқ бошанд, балки аз кӯдакони як сарзамин сар карда то пири кор – ҳама нисбати ҳам эҳтиром қоил бошанду ҳамдигарро дӯст доранд, дар лаҳзаҳои танги ҳаёт дасти ҳамдигарро бигиранду якдигарро танҳо нагузоранд. Мо бояд шукрона кунем, ки ба чунин рӯзгори орому осуда ва сулҳу ваҳдати комил расидаем ва ҳоло таҷрибаи нодири сулҳи тоҷиконро созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва дигар давлатҳои муқтадири дунё меомӯзанд.

Ҷомеаҳои муосир, ки тағйирёбиҳои куллиро аз сар мегузаронад аз ин қонунмандӣ холӣ нестанд. Аз ҷумла, дар шароити тағйирёбиҳои глобалии иҷтимоӣ доираи маърифати тамоюлҳои ҷадиди иҷтимоӣ васеъ гашта, падидаҳое ба миён омаданд, ки онҳо мафҳум ва категорияҳои маърифати иҷтимоиро бою ғанӣ гардониданд. Дар шароити соҳибистиқлолии Тоҷикистон мафҳумҳои “истиқлолият”, “ваҳдат”, “ваҳдати миллӣ”, “ризоияти миллӣ”, “оштии миллӣ” ҳамчун дастгоҳи категориалии маърифати иҷтимоӣ ташаккул ёфтанд. Ин аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста таъкид менамоянд, ки ваҳдату ҳамбастагӣ ба сифати кафили пешрафти ҷомеа бояд пайгирона аз ҷониби ҷомеашиносон ҳамчун мафкураи давлатӣ, сармашқи фаъолияти кулли ниҳодҳои расмию ғайрирасмии ҷомеа эътироф ва тадқиқ карда шавад. [2:12]

Дар силсилаи арзишҳои даврони соҳибистиқлолӣ, ба даст омадани ваҳдати миллӣ чун арзиши воло мақоми хоса дорад, зеро маҳз тавассути он мо тавонистем ҷомеаи хешро аз вартаи харағу марағ, бенизомиҳо ва аз ҷанги ҳалокатбори шаҳрвандӣ таҳмилӣ халос намуда истиқлолияти давлатии хешро таҳким бахшем.

Таҷрибаи начандон тулонӣ нишон медиҳад, ки чархи гардуни таърих моро ҳарчӣ аз рӯзҳои даҳшатбори солҳои 90-уми асри XX дур мебарад, мо қадру қимати ваҳдати миллиро бештар эҳсос менамоем. Чунин дарки падидаи мазкур аз як тараф ба таъмини сулҳу ризоият ва рушди муназзаму устувори ҷамъият вобаста бошад, аз тарафи дигар ба вазъи ноустувор ва даҳшатбори низоми ҷаҳони муосир марбут аст.

Таҷрибаи кунуни нишон медиҳад, ки кишварҳои абарқудрат дар зери ниқоби ҳифзи манфиатҳои миллии худ ва дифоъ аз ҳуқуқи башар на танҳо аз қудрати фишороварию таҳримҳо, ҳатто аксари маворид аз нерӯи ҳарбии худ низ сӯйистифода менамоянд.

Фазои сиёсии ҷаҳонӣ имрӯза, ки зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рақобатҳои шадиди мафкуравӣ (эҳёи ҷанги сард дар шакли нав - “ҷанги иттиллоотӣ”) баҳри амалигардонии манфиатҳои геополитикӣ давлатҳо қарор дорад, ба ҳаёти сиёсии ҷомеаҳо зиддиятҳо ва тамоюлҳои сифатан навро ворид намуда, мазмуну мундариҷаи шуур ва тафаккури сиёсиро дигаргун сохта истодаанд. Азбаски тафаккури сиёсӣ инъикоскунандаи воқеъияти сиёсӣ мебошад, бинобар ин вай тағйиротҳои ба амал омадаистодаро дар худ рефлексия намуда, ба маданияти сиёсӣ, ки шакли зуҳурёбии шуури сиёсӣ мебошад, мазмуну мундариҷаи нав мебахшад.

Тоҷикистон дар байни давлатҳои пасошӯравӣ ягона давлатест, ки дар давоми 35-соли соҳибистиқлолӣ ваҳдати миллиро байни қавму қабилаҳо ва миллат ба даст оварда ва тавонист рӯй ба бунёдкориву созандагӣ оварда дар ҷаҳон худро ҳамчун миллати фарҳангофару тамаддунсоз муаррифӣ намуд. Агар дар масири таҷрибаи ваҳдатсозию сулҳофарини тоҷикон ба авзои сиёсии ҷаҳони имрӯза, аз ҷумла ба ҳодисаҳои Афғонистони ҳамсоя, Украинаю Россия, Исроилу Фаластин назар афканем, метавонем таъкид намоем, ки маҳз ташаккул наёфтани ваҳдати миллӣ, эҳсоси баланди ватанпарастӣ, худшиносиву худогоҳии милли боиси сар задани “инқилобҳои ранга”, ҷангу ҷидолҳо гаштанд ва афсӯс, ки ин раванд идома ёфта, тартиботи ҷаҳониро таккон бахшида истодааст.

Арзишмандтарин неъмати даврони истиқлолият ин буд, ки дар тӯли ин солҳо Тоҷикистоне, ки дар алангаи оташи ҷанги шаҳрвандии таҳмили сӯхта, чун мурғи Ҳумо бо сарвари Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муаммоҳои душворро паси сар намуда, ба бунёдкорӣ оғоз намудем. Таваҷҷӯҳпазиртарин нукта ин аст, ки ҷомеаи Тоҷикистон давраи пурихтилоф ва низоъҳои иҷтимоиро паси сар намуда, дар ҷомеа ғояи беназир - ваҳдати миллӣ ва сулҳу ризоиятро тадбиқ намуд. Ба ибораи дигар дар раванди сулҳу ваҳдати тоҷикон дар аввал хом будем, соддаву зудбовар будем, баъд дар алангаи оташи ҷанги шаҳрвандии таҳмили сӯхтем, вале сарбаландии аз он баромада, тавонистем ватану миллати худро аз нести халос кардем.

Дар ин робита, зикр кардан лозим аст, ки имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон заминаи муҳими оғози ташаккули тафаккури нави сиёсӣ гашт, ки ҷавҳари онро ғояи таҳаммулпазирӣ ташкил дод. Маҳз ҳамин падидаи иҷтимоию маънавӣ ва равонӣ имконият дод, ки қувваҳое, ки дирӯз паси сангар истода, сӯйи якдигар тир мепаронданд, сари як миз нишаста роҳи сулҳу ваҳдат ва ризоияти миллиро ҷустуҷӯ мекарданд.

Дар бораи истиқлолияти давлатӣ ҳамчун заминаи ташаккули фарҳанг ва тафаккури нави сиёсии афрод ва қишрҳои гуногуни ҷомеаи кунунии ҷомеаи тоҷик сухан ронда бояд зикр кард, ки мазмуни асосии онро чунин арзишҳо ба мисли худшиносии миллӣ, дарки манфиатҳои миллӣ, ғурур ва ифтихори миллӣ, зиракии сиёсӣ ташкил медиҳад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Салихджонов Р. Проблемы и противоречия социокультурной трансформации таджикистанского общества. “Дониш”, Душанбе, 2012, 170 с.
2. Абдураҳмон М., Идиев Х.У. Ҷанбаҳои назариявию методологии ташаккули падидаи ваҳдатгароии дар ҷомеа: (таҷрибаи Тоҷикистон) // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи АМИТ. №2, 2017, - С.11-15
3. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. Душанбе "Ирфон" 688 с.
4. Муҳаммадии Навид. // Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир. Маҷалаи илмии Маркази тадқиоти стратегии назди Президенти Тоҷикистон. 2 (31) 2012, - С. 3
5. Саидова С.Н. Зиддият ва низоъҳои иҷтимоӣ дар ҷомеаи муосири тоҷикистон ва роҳҳои ҳалли онҳо (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ) Автреф. диссерт. барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа. Душанбе, 2023. 26 с.
6. Солиҷонов Р., Ҳошимзода Ҳ.Ҳ. Пешвои миллат ва худшиносии миллӣ. Хуҷанд, 2023, 317 с.
7. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.ш. Душанбе, 20и январи соли 2017. Шарқи озод, С.38.

НАҚШИ ЗАНОН ДАР ТАҲКИМИ СУБОТИ ИҶТИМОӢ

Салимова Ф.Н.
омӯзгори Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон

Дар замони имрӯз масъалаи фаъолияти занон дар идораи давлатӣ, яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор рафта, онҳо на ҳамчун корманди соҳа, балки ҳамчун шахсиятҳои муваффақ дар ҷомеа, ҳам аз ҷониби роҳбари давлат ва ва ҳам аз ҷониби созмонҳои байналмиллалию минтақавӣ эътироф гардидаанд. Занону модарон ойинаи чеҳранамои миллат буда, маҳз ба воситаи онҳо ба фарҳангу маърифати ҳар қавм баҳо медиҳанд.

Калидвожаҳо: *Муаззам, Пешво, таҳким, пайгирона, гендерӣ, тавсиб, муввафақ, эътироф, арзиш, сутун, маҷмӯъ, боиффат, худшинос, ватандӯст, эмин, манзаллат.*

РОЛЬ ЖЕНЩИН В УКРЕПЛЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Салимова Ф.Н.
преподаватель Таджикского горно – металлургического института

В настоящее время вопрос активности женщин в государственном управлении считается одним из важнейших, и они признаются не только как работники в этой области, но и как успешные личности в обществе, как главой государства, так и международными и региональными организациями. Женщины и матери являются зеркалом нации, и именно через них оценивается культура и образование каждого народа.

Ключевое слово: Великолепный, Лидер, укрепляющий, последовательный, пол, признательность, успех, признание, ценность, столп, полный, честный, самосознательный, патриотичный, безопасный, предназначение.

THE ROLE OF WOMEN IN STRENGTHENING SOCIAL STABILITY

Calimova F.N.
lecturer at the Tagik institute of Mining and Metallurgy

Nowadays, the issue of women's activity in public administration is considered one of the most important, and they are recognized not only as workers in this field, but also as successful individuals in society, both by the head of state and by international and regional organizations. Women and mothers are the mirror of the nation, and it is through them that the culture and education of each nation is assessed.

Keyword: *Awesome, Leader, reinforcing, consistent, gender, gender, appreciation, success, recognition, value, pillar, complete, honest, self-aware, patriotic, safe, purpose.*

“Мо ҳамеша ба нерӯи созандаи занону бонувони ватандӯсту ободгари кишвар такя мекунем ва нақши онҳоро дар устувор гардонидани оила,тарбияи шоистаи фарзандони боадабу соҳибмаърифат, инчунин заҳмату талошҳои пайгиронаи онҳоро дар рушди мамлакат басо арзишманд мешуморем.”

Эмомалӣ Раҳмон

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз оғози истиқлол вобаста ба таҳкими мақому манзалат ва таъмини риояи ҳуқуқи конституционии занон тамоми тадбирҳои заруриро андешида, мутобиқи меъёрҳои ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ амалӣ мегардонад. Яке аз санадҳои тақдирсоз оид ба тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри соли 1999 пешниҳод шудааст. Инчунин Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8-юми Августи соли 2001 дар бораи Барномаи давлатии "Тарбия, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2007-2016" ва аз 01 ноябри соли 2006 "Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020" аз 29 майи соли 2010, Барномаи давлатии "Тайёр кардани мутахасисон аз ҳисоби занон ва мусоидат ба шуғли онҳо барои солҳои 2012-2015" ва ғайра ба тавсиб расида қабул гардидаанд, то нақши зан- модарро дар ҷомеа баланд бардоранд. Мақсад аз қонунҳои қабулшуда ин таҳияи барномаҳо ва нишон додани масъалаи маърифатнокии занон дар ҷомеа дар ҷои аввал меистад ва ба пешрафти ҷомеа мусоидат мекунад.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сиёсати хирадмандонаи худ тавонистанд, ки занро аз як шахсияти танҳо дар чорчӯби хонаводагӣ, ба як қувваи воқеии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ табдил додаанд, ки имрӯз зани тоҷик дар баробари модару ҳамсари хуб будан инчун роҳбар, муҳандис, ронанда, корманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳатто дар кушунҳои сарҳадӣ низ фаъолият намуда, саҳми худро дар пешрафти Ватану осудагии миллат расонида истодааст, ки имрӯз дар ду соҳаи муҳими ҷомеа- маориф ва тандурустӣ шумораи занону духтарон бамаротиб афзоиш ёфтааст. Боиси ёдоварист, ки солҳои соҳибистиқлоли дар баробарҳуқуқии занону модарон дар соҳаҳои муносибати генднрӣ пешравиҳои назаррас ба даст оварда шудаанд .

Яке аз дастовардҳои муҳим онаст, ки иштироки занон дар ҳаёти сиёсю давлатӣ, фаъолияти ҷамъиятии кишвар сол ба сол беҳтар гардида, дар солҳои сипари шуда дар ин бобат дигаргуниҳои наззарс ба амал омаданд. Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 28.12.2024 дар Паёми навбатии хеш зикр намуданд: "Дар фарҳангу тамаддуни мо-тоҷикон иззату эҳтироми зан- Модар ҳамеша ҷойгоҳи хос дорад. Вале бояд гуфт, ки мақому манзалати занону бонувон ва нақши онҳо дар эъморӣ давлати муоссир ва рушди ҷомеа маҳз дар замони соҳиб истиқлолӣ воқеан боло рафтааст. Ҳоло дар кишвар 25 фоизи хизматчиёни давлатӣ, 73 фоизӣ кормандони соҳаи маориф , 71 фоизи кормандони соҳаи тиб 47 фоизи кормандони соҳаи фарҳанг, 37 фоиз олимон ва 30 фоизи соҳиб- коронро бонувону занон ташкил медиҳанд. Имрӯз беш 110 ҳазор бонувону занони кишвар ба фаолияти соҳибкорӣ машғул мебошанд". Занон кафили рушди ҷомеа дар роҳи ба даст овардани истиқлолият дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба ҳисоб меравад

Сиёсати давлати оид ба тарбия, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳо аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд маҷмӯи тадбирҳо ва амалиёти мушахасу ҳадафманде мебошад, ки баробарҳуқуқии шахсӣ, иҷтимоӣ ва вусъати имкониятҳои онҳо дар интихоби роҳҳои ҳаётӣ мусоидат мекунад. Дар замони имрӯз масъалаи фаъолияти занон дар идораи давлатӣ, яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор рафта, онҳо на ҳамчун корманди соҳа, балки ҳамчун шахсиятҳои муваффақ дар ҷомеа, ҳам аз ҷониби роҳбари давлат ва ва ҳам аз ҷониби созмонҳои байналмиллалию минтақавӣ эътироф гардидаанд.

Дар осори бузургони ҷаҳон низ нақши зан- модари диловару қаҳрамон, ватандӯсту озодихоҳ , соҳибиродаву рисолат шинос ҷойгоҳи арзанда ва хосса дорад . Модар на танҳо ба

фарзанди худ ҳаёт мебахшад, балки дар сиришти Ӯ хислатҳои накутарини инсониро ба шири поки худ ҷой медиҳад Бешубҳа, такя дар паҳлуи модар шоҳбайти китоби хотираҳои зиндагист. Дар тӯли асрҳо, дар тӯли мавҷудияти насли башар Зан-Модарро гоҳ ба ситоиши зиёд ба арши аъло бароварда, гоҳ гирфтори хориву залолатҳо гардонидаанд нисбат ба Ӯ гоҳ шавкат ва бешафкатӣ зоҳир намудаанд. Ва бо вуҷуди ин дар ҳама давру замон зан модар дар ҳаёти бани башар дар тарбияи насли инсон мақоми баланд дорад. Бесабаб Наполеон Бонапарт нагуфтааст: “Модар бо як даст гавҳора ва бо дасти дигар дуёро такон медиҳад. Мо барои озодии миллату ободии кишвар, пеш аз Адам Митскевич ҳама ба модарон ниёз дорем”. Ё худ шиори шаҳир Лаҳистонӣ овардааст: “Соати зиндагӣ дар калимаи “зан” нуҳуфтааст”

Ба назари ман зан муаллими зиндагист. Бале танҳо муаллим қодир аст, ки ҷомеаро ба чароғи маърифати хеш нурборон гардонад. Ҳама гуна амният ва тансиҳатӣ, ободӣ ва рӯзгори хуш аз рисолату масъулияти Ӯ бар меояд. Ҳидояти модарон аст, ки ҳамаи мо дар ҷомеа худшиносу ватандӯст ва огоҳ аз меъёрҳои тамаддуни ҷаҳонӣ ба камол мерасем. Ҳамду сано бод ба Зан-Модар, ба оне, ки Рудакиву Фирдавсӣ, Исмоили Сомониву, Низомулмулк, Абуалӣ Синову Хайём, Девештичу Спитамен,Носири Хусраву, Саъди Шерозӣ, Муқаннаъву Темурмалик, Ҳофизӣ Шерозиву, Камоли Хуҷандӣ, Маҳастиву, Зебунисо, Абдураҳмони Ҷомиву, Бадриддин Ҳилолӣ, Саъдиву Аҳмади Дониш, Садриддин Айниву Бобоҷон Ғафуров, Мирзо Турсунзодаву Лоиқ ва боз бисёр бузургонро ба олам овардааст. Пас месазад, ки Зан-Модарро муносиби қадру манзалаташ эҳтиром намоем, ба он ҳама некиҳое, ки дар ҳаққи мо зоҳир мекунад бо садчанд некӣ ҷавобгӯ бошем, зеро чунон, ки Ҳазрати Муҳаммад (С) фармудааст: “Неки ба инсон чун пардае хоҳад буд, ки шахсро аз оташи дӯзах эмин дорад”

Бузургони адаби класики низ ҷойгоҳи зан ва модарро бо шеъру суханҳои пурмуҳтаво тавсиф намудаанд. Масалан Саъдии Шерозӣ, орифи машҳур, бар ин ақидааст, ки: “Зани солеҳаро беҳтар аз ганҷи дунё наёфтам”. Ӯ бо ин суханаш арзиш ва таъсири зани ахлоқмандро дар тарбияи фарзанд ва ободии оила таъкид мекунад.На танҳо дар фарҳанги шарқ, балки дар андешаҳои бузургон ва файласуфони Ғарб низ ҷойгоҳи Зан ва Модар баланд аст Лев Толстой нависандаи маъруфи рус, мегӯяд: “Зан сутуни асосии зиндагӣ ва модар нахустин муаллими фарзанд аст”. Воқеан, дар васфи модар бузургон ончунон гуфтанду навиштаанд, ки интиҳо надорад. Ин далели он аст, ки меҳри модар ва бузургии Ӯ безавол аст.Пешвои муаззами миллат хеле бо маврид зикр кардаанд: “Вақте, ки мо як писарро тарбиямекунем,Мо як мардро ба воя мерасонем, аммо вақте, ки мо духтарро ба камол мерасонем, миллат ба камол мерасад.Зан модар офаранда ва тарбияткунандаи авлоди башар аст, ки ҳаёт ва неъматҳои бузурги он- озодӣ, сулҳ, оромӣ, ва осудагиро ҳамеша қадр менамояд.

Барои ҳамин мегӯянд, ки ҷомеае, ки ба Зан-модар ғамхорӣ мекунад, ба ояндаи худ ғамхорӣ менамояд. Бештар аз ин, занону модарон ойинаи чеҳранамои миллат буда,маҳз ба воситаи онҳо ба фарҳангу маърифати ҳар қавм баҳо медиҳанд.Воқеан мақоми зан шараф ва барҷаста мебошад. Зан мураббӣ ва оғуши он мактаби бузурги камолоти насли одамист.

Занонро гар зи дониш зеваре ҳаст,
Умеди рӯзгори беҳтаре аст.
Агарчи аз занон пайғомбаре нест,
Ҳама пайғомбаронро модаре ҳаст.

Аз ин рӯ барҳақ ҳар як оила, қавму миллат ва дар маҷмӯъ ҷомеаи инсонӣ бо зани фарҳангдӯст, боназокат,боиффат,донишманд, худшиносу ватандӯст ва ҳунарманду кадбону ифтихор доранд.

Занону бонувонро зарур аст, ки аз ин имкониятҳои муҳайёнамудаи давлату ҳукумат дар самти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва таҳкими мавқеи занон дар ҷомеа, ташаккул ва рушди ниҳоди сарварии занон ва фаъол гардонии ин табақаи ҷомеа дар рушди сиёсати давлатдориро самаранок истифода намоянд, зеро ин нерӯи бузурги иҷтимои қодир аст ба рушд ва пешрафти тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири назаррасдошта бошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999; 22.06.2003; 22.05.2016 – Душанбе, “Нашриёти Ганҷ” 2016.
2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.12.2024. www.mmk.tj – сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимиву методии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон №3, 2025
4. Маҷаллаи Бонувони Тоҷикистон апрел /2025 (№221)

САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ГУСТАРИШ ВА РУШДУ НУМУИ ХАЛҚИ ТОҶИҚ

Ҷӯраева Ш.И.

донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон

Мавзӯи мазкур ба нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими пояҳои давлатдории миллӣ, рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва боло бурдани сатҳи маънавиёти халқи тоҷик бахшида шудааст. Дар аннотатсия зикр мегардад, ки Пешвои миллат бо сиёсати хирадмандона ва дурандешонаи худ тавонист пас аз давраи душвори ҷанги шаҳрвандӣ сулҳу суботро барқарор намояд, ваҳдати миллиро пойдор гардонад ва заминаи устувори рушду нумӯи давлатро фароҳам созад.

Бо ташаббус ва роҳбарии ӯ соҳаҳои маориф, фарҳанг, илм, иқтисод, энергетика ва муносибатҳои байналмилалии Тоҷикистон рушди назаррас ёфтанд. Сохтмони нерӯгоҳи барқи обии Роғун, барномаҳои стратегии миллии рушд то соли 2030, инчунин эҳёи арзишҳои миллӣ ва баланд бардоштани худшиносии тоҷикон аз муҳимтарин дастовардҳои давраи роҳбарии Пешвои миллат ба шумор мераванд.

Дар маҷмӯъ, саҳми арзандаи Пешвои миллатро дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ, пешрафти иқтисодӣ ва боло бурдани мақоми халқи тоҷик дар арсаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: *Пешвои миллат, муносибатҳои байналмилалии Тоҷикистон, эҳёи арзишҳои миллӣ, нерӯгоҳи барқи обии Роғун, иқтисод.*

ВКЛАД ЛИДЕРА НАЦИИ В РАСШИРЕНИЕ, РАЗВИТИЕ И ПРОЦВЕТАНИЕ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Джураева Ш.И.

Горно – металлургический институт Таджикистана

Данная тема посвящена роли Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в укреплении основ национальной государственности, экономическом и социальном развитии, повышении уровня духовности таджикского народа. В аннотации отмечается, что Лидер нации своей мудрой и дальновидной политикой сумел восстановить мир и стабильность после тяжёлого периода гражданской войны, укрепить национальное единство и создать прочную основу для развития и роста государства.

Под его инициативой и руководством значительное развитие получили сферы образования, культуры, науки, экономики, энергетики и международные отношения Таджикистана. Строительство Рогунской ГЭС, стратегические программы развития страны до 2030 года, а также возрождение национальных ценностей и повышение самооценки таджиков являются одними из важнейших достижений руководства Лидера нации. В целом это свидетельствует о значительном вкладе Лидера нации в укрепление государственной независимости, экономический прогресс и повышение статуса таджикского народа на мировой арене.

Ключивые слова: *Лидера нации, возрождение национальных ценностей, Рогунской ГЭС, сферы образования, культуры, науки, экономики, энергетики.*

THE CONTRIBUTION OF THE LEADER OF THE NATION TO THE EXPANSION, DEVELOPMENT, AND PROSSPERITY OF THE TAJIK PEOPLE

Juraeva Sh.I.
Tajik Institute of Mining and Metallurgy

The topic focuses on the role of the Founder of Peace and National Unity – the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, H.E. Emomali Rahmon, in strengthening the foundations of national statehood, promoting socio-economic development, and enhancing the spiritual and moral values of the Tajik people.

The annotation highlights that, through his wise and farsighted policies, the Leader of the Nation managed to restore peace and stability after the difficult period of the civil war, maintain national unity, and create a stable foundation for the development and growth of the state.

Under his initiative and leadership, sectors such as education, culture, science, economy, energy, and international relations of Tajikistan have experienced significant development. Key achievements during his tenure include the construction of the Rogun Hydropower Plant, the implementation of the national strategic development programs up to 2030, as well as the revival of national values and the enhancement of Tajik national self-awareness.

Overall, the annotation demonstrates the significant contribution of the Leader of the Nation to strengthening state independence, advancing the country’s economy, and raising the international standing of the Tajik people.

Keywords: Leader of the Nation, farsighted policies, Rogun Hydropower Plant, international relations of Tajikistan, promoting socio-economic development

Шукрона мекунам,ман бар хонаву дари хеш.
Шукрона мекунам, ман бар ҳукми сарвари хеш.
Гӯянд шоҳи кишвар худ сояи Худо аст,

Шукрона мекунам, ман бар сояи сари хеш.

Истиқлолият неъмати бузургтарин ва муқаддастарин барои ҳар як миллат аст. Дар таърихи давлатдориҳои олам шахсиятҳои бузурги сиёсатмадор ва сарварони хирадманд маълуму машҳуранд, ки бо истеъдоди идоракунии мамлакати худ ва бунёд намудани як ҷомеаи ободу амн ва пешрафта, ки ҳадафи ниҳоии он зиндагии шоиставу наку ва шукуфоии Ватан ба шумор меравад, нақши муассиру мондагор гузоштаанд. Яке аз ин гуна шахсияти барҷаставу бузургсолори миллати тоҷик муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Халки тоҷик баъд аз ҳазорсолаҳо бори дигар соҳиби давлати мустақил гардид ва тавонист бо заҳмату ирода ва роҳбарии хирадмандонаи фарзанди фарзонаи худ Асосгузори сулҳу ваҳдати милли Пешвои миллат Президенти Чумхурии Точикистон мухтарам Эмомалии Раҳмон роҳи рушду нумуи худро муайян менамояд. Ҳамин тавр замони истиқлолият бар марҳиллаи эҳёи миллӣ, худшиноси ва пешрафти давлатдори табдил ёфт. Соли 1992 вақте, ки кишвари ҷавони Тоҷикистон дар гирдоби ҷанги шаҳрванди қарор дошт, муҳтарам Эмомалии Раҳмон ба арсаи сиёсат қадам ниҳод. Бо хиради сиёси, иродаи қави ва муҳаббати беандоза нисбат ба Ватан, роҳбари ҷавон тавонистанд миллатро аз парокандаги ва нобудшави наҷот диҳанд. Музокирот ва гуфтушунидҳои тӯлони миёни ҳукумат ва мухолифон бо дастгирии ҷомеаи ҷаҳони бо имзои созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризояти милли 27 июни соли 1997 анҷом ёфт. Ин руйдод оғози асри нави сулҳу ваҳдат дар таърихи тоҷикон гардид. Пас аз баркарор гардидани сулҳ пеши роҳбари давлат вазифаи муҳим, бунёди давлати милли гузошта шуд. Бо талошҳои Пешвои миллат Конститутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 қабул гардид, ки пояи хуқуқи давлат ва ҷомеаи навини тоҷикон гардид. Сохторҳои асосии ҳокимияти артиш, мақомоти қудратӣ низоми маориф ва фарҳанг аз нав ташкил ёфтанд. Имрӯз Тоҷикистон ҳамчун давлати ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона дар арсаи байналмилалӣ шинохта шудааст. Бо сиёсати дурандешона ва барномаҳои стратегии Пешвои миллат, Тоҷикистон тавонист иқтисодӣ ҷангзадаи худро ба иқтисоди рушдёбанда табдил диҳад.

Барқарор ва сохтмони неругоҳҳои барқӣ обӣ Сангтӯда 1, Сангтӯда 2 ва оғози азими НБО Роғун;

Роҳи Абрешим Нав Душанбе Хуҷанд Чаноқ ва дигар роҳҳои стратегӣ, ки кишварро бо берун мепайвандад.

Рушди соҳаи кишоварзӣ, саноатӣ, савдо ва соҳибкорӣ.

Таъмини амнияти озуқаворӣ ва боло бурдани сатҳи зиндагии мардум.

Бо ин тадбирҳо Тоҷикистон аз як кишвари харобгашта ба кишвари амну ором ва босубот табдил ёфт. Истиқлолияти энергетикӣ ва татбиқи ҳадафҳои миллӣ. Пешвои миллат се ҳадафи стратегиро барои кишвар муайян карданд:

1.Ба даст овардани истиқлолияти энергетикӣ

2.Баромадан аз бунбасти каммуникатсионӣ.

3.Таъмини амнияти озуқаворӣ.

Амали шудани ин ҳадафҳо Тоҷикистонро ба роҳи устуворӣ рушди иқтисодӣ ворид намуд. Сохтмони НБО Роғун хамчун рамзи нерӯи миллати тоҷик нишон дод, ки тоҷикон метавонанд бо ваҳдат ва иродаи миллӣ корҳои бузургро анҷом диҳанд. Пешвои миллат ба рушди илму маърифат таваҷуҳи хос доранд.

Бо ташаббуси ӯ:

Садҳо мактабу муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёна сохта шудаанд;

Грантҳои президентӣ барои ҷавонони боистеъдод таъсис ёфтанд;

Бунёди китобхонаи миллӣ, Осорхонаи миллӣ, Театри миллӣ, Парчами давлатӣ рамзи эҳёи фарҳанги тоҷик гардиданд. Ғайр аз ин, Пешвои миллат бо суханрониҳо ва китобҳои худ, махсусан асарҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих ”Чеҳраҳои мондагор” ва “Истиқлолият ва пешрафти Тоҷикистон”дар таҳкими худшиносии миллӣ саҳми бузург гузоштанд. Имрӯз Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ бо сиёсати созанда шинохта шудааст. Пешвои миллат ташаббускори чандин қарорҳои муҳими СММ оид ба об экология ва рушди устувор мебошад. Маҳз ба шарофати ин сиёсати дурбин, Тоҷикистон ҳамчун маркази ташаббусҳои ҷаҳонии об эътироф шудааст. Бо ҳамкории фаъол бо кишварҳои ҳамсоя ва созмонҳои байналмиллалӣ обрӯ ва нуфузи Тоҷикистон рӯз аз рӯз боло меравад. Пешвои миллат дар ҳама суханрониҳои худ таъкид мекунанд ки:

“Ваҳдати миллӣ арзишмандтарин дастоварди мо дар даврони истиклолият аст”. Бо роҳбарии ӯ арзишҳои миллӣ, забон, дин, фарҳанг ва таърихи бостонии тоҷикон эҳё ва зинда гардиданд. Имрӯз ҳар як шаҳрванди кишвар худро соҳибдавлат, соҳибзабон ва вориси таърихи пурифтихори ниёгон медонад. Саҳми Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар густариш ва рушду нумӯи халқи тоҷик дар замони истиқлолият бузург ва тақдирсоз аст. Маҳз бо хиради сиёсии ӯ:

1. Сулҳу ваҳдат барқарор гардид;
2. Давлати миллӣ пойдор шуд;
3. Иқтисодиёт рушд ёфт;
4. Илм ва фарҳанг эҳё гардид;
5. Ваҳдати миллӣ ва ифтихори ватандорӣ дар қалби мардум мустаҳкам шуд.

Зикри ин нуқта бағоят муҳим аст, ки баҳри ба истиқлоли комил расидану чун давлати мустақил эътироф гардидани Тоҷикистон заҳматҳои Асосгузори сулҳу ваҳдатӣ миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон беназиранд.

9 сентябр соли 1991 дар таърихи миллати тоҷик руйдоди бузургу хуҷастае ба вуқӯъ пайваст Ҷумҳурии Тоҷикистон аз расидан ба истиқлоли худ ба ҷаҳониён пайғом дод ва ҳамчун давлати мустақил вориди саҳнаи сиёсии ҷаҳон гардид. Маҳз бо шарофати Истиқлолият Тоҷикистон тавонист, ки дар арсаи байналмилалӣ обрӯю нуфузи баланд пайдо намуда, аз Созмони Милали Мутаҳид сар карда, узви муҳимтарин созмонҳои байналмилалии дунё гардид. Тоҷикистон имрӯз бо 176 кишвари ҷаҳон равобити дипломатӣ барқарор намудааст, ки ин ҳама барои мо ифтихори балад аст. Эмомали Раҳмон муаллифи чор ташаббуси бузурге мебошад, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ шуда ва мешаванд: ”Соли байналмилалии оби тоза, 2003”, ”Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои ҳаёт, 2005-2015”, ”Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об-2013” ва Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор, 2018-2028”, ки инак он дар ҷараёни татбиқ қарор дорад. Сиёсати хирадмандона ва фарогири Сарвари давлат имкон фароҳам овард, ки мардуми тоҷик, бо шуруи рисолати олии тамаддунсозии хеш, бо такя ба арзишҳои волои миллӣ ва арзишҳои фарҳанги муосири сиёсӣ фасли тозаеро дар таърихи давлатдории дерини худ бинависанд.

Миллати куҳанбунёд ва соҳибтамаддуни тоҷик, ки ҳувияти таърихан шаклгирифтаву устуворшуда дорад, ки дар як давраи таърихӣ аз ин арзишҳо дур монда, гирифтори буҳрони ба ҳувияти миллӣ зарбаовару осебпазир гардид. Барои бартарафсозии ин мушкилоти азим, таҳти сарварии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барномаи ҳадафманди эҳёи миллӣ таҳияву татбиқ шуданд, ки он дар шакли тақвияти мақоми муайянкунандаи забони тоҷикӣ, эҳёи ифтихор аз тамаддуни миллӣ арзишҳои маънавӣ, ҷашнҳо ва расму оинҳо, фарҳангу мусиқӣ, либосу анъанаҳои рӯзгордорӣ, ахлоқу одоб ва ғайра ҷанбаҳои амалӣ гирифтанд. Ҳамин нуктаро ба

назар гирифта, Сарвари давлат таъкид месозанд: ”Дар марҳалаи кунунӣ сиёсати фарҳангии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ба таъмини амнияти фарҳангии кишвар, таҳкими рукнҳои маънавии давлатдорӣ, тавсеаи тафаккури созандаву бунёдкорона, болоравии ифтихори миллӣ ва эсоси ватандории сокинони мамлакат, яъне ба тақвияти ҳувияти миллӣ нигаронида шудааст, ки дар ин раванд нақши зиёиён бояд назаррас бошад. Вобаста ба ин, як нуктаи муҳимро хотирнишон месозам, ки фақат миллате, ки ба фарҳанги миллӣ эҳтиром мегузорад, ҳамеша ба дастовардҳои назаррас ноил гардида, ҳувияти миллиашро устувор менамояд ва собитқадамона пеш меравад”.

Дар ҳамин замина Пешвои миллат на танҳо ба рушди фарҳанги миллӣ асос гузоштанд, балки як қатор ҷашнҳои миллӣ аз қабили Наврӯз, Меҳргон, Сада Тиргонро аз нав зинда намуданд, ба рушди санъати мусиқии классикии ”Шашмақом” ва санъати мардумии “Фалак” замина фароҳам овардаанд ва як қатор расму оин ва маросимро аз нав зинда гардониданд. Дар ин самт, инчунин бозшиносии шахсият ва таълимоти чеҳраҳои таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, ки ҳам нигоҳдории ҳастии миллӣ, муаррифии миллат дар сатҳи тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми бузург доранд, таъсири ҷиддӣ гузошт, ки имрӯз мардуми тоҷик пайванди устувории худро бо таъриху тамаддуни бузургаш барқарор карда, арзишҳои асил, ҳисси эътимоди миллӣ, эҳсоси соҳибтамаддуниро дар сатҳи нав зинда намоянд.

Ин равандҳои созанда ва ташаббусҳои ватандӯстона Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар миёни халқ маҳбуб гардонидааст. Мардум ва аҳли зиёи кишвар ба ин абармарди дунёи сиёсату маърифат эътимоду боварӣ доранд, зеро вай дар замони роҳбарии хеш ҳар як амали хайр ва иқдомеро, ки пеша кардааст, онҳоро сарбаландона иҷро намуда, Ватани маҳбубро аз вартаи парокандагӣ наҷот ва дар як муддати кӯтоҳ онро ба як кишвари рӯ ба рушд табдил дода, мавқеи Тоҷикистои соҳибистиқлолро дар арсаи ҷаҳонӣ баланд бардошта, халқи тоҷикро зафарманд намудааст. Дастовардҳое, ки имрӯз ба сифати арзишҳои миллию давлатдорӣ эътироф шуда, Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ месозанд, дар заминаи татбиқи ғояҳои олии Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ ба даст омадаанд. Истиқлолияти сиёсӣ ва давлатӣ, ки арзиши олии инсонӣ маҳсуб ёфта, тайи сию чор сол аст мардуми шарифи Тоҷикистонро ҳамсафарӣ мекунад, дар натиҷаи амалӣ гардидани барнома ва стратегияҳои ин иҷлосияи таърихӣ побарҷо мондааст. Ба қавли Эмомалӣ Раҳмон: ”Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ бо тақозои таърих на танҳо тифли дар гаҳвора будаи Истиқлолиятро наҷот дод, балки тақдири ояндаи онро муайян сохт ва Тоҷикистони соҳибистиқлолро ба сӯи ҷомеаи мутамаддин ва арзишҳои волои башарӣ ҳидоят намуд”. Аз ин ҷост, ки ба таври бояду шояд шинохтан ва қадр намудани арзишҳои сиёсӣ, маданӣ ва давлатдории миллӣ, ки натиҷаи ҳамин Иҷлосияи сарнавиштсози Шурои Олӣ ба ҳисоб рафта, минбаъд масири сохтмони давлати миллиро дар марҳилаи нави таърихӣ таъйин кардааст, вазифаи ҳар фарди солимақли ҷомеа мебошад. Такя ба халқ ва дар хидмати мардум буданро Сарвари давлат рисолати аслии худ медонанд ва ҳамеша чунин рисолатмандиро аз кулли хидматчиёни давлатӣ талабу тақозо менамоянд. Ин аст, ки халқ Сарвари давлатро дӯст медоранд ва эҳтиром мекунанд. Бинобар ин, аз дониш, таҷриба, масъулият ва ҷасорати Сарвари давлат омӯхту таҷриба андӯхт ва дар ҳалли мушкилоту муаммоҳои гуноногун оҳоро дастури кор ва фаъолияти худ қарор дод. Мебояд ёдовар шуд, ки дар маросими ҳалқаи сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ба Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон мукофоти олии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ “Нишони фахрии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ” бо ҷомаи сурхи инъом қадрдонӣ карда шуд.

Бузургони ҷаҳон чун гарданбанд,

Ту чун ёқути сурх андар миёна.

Пешвои муаззами моро ҷаҳониён қадр мекунанд, садояшро мешунаванд, ибтикороташро таҳсин карда, роҳандозӣ менамоянд ва ЭМОМАЛӢ РАҲМОН-фарзанди кулли ИНСОНИЯТ ва ҶАҲОН аст.

Бинобар ин, мо ва мардуми моро мебояд, ки боз ҳам аз пештара дида, бештар бақадри заҳматҳои ин марди бузург расем ва шахсияти фавқулодаи ӯро этироф намоем. Ин абармард бо забонӣ ширинӣ тоҷикӣ бори аввал аз минбари Созмони Милали Муттаҳид ҳанӯз соли 1993 суханронӣ карда, ба бештар аз 200 кишвари ҷаҳон забони моро муаррифӣ намуд. Сулҳу ваҳдатро пойдор, кишварро амну обод, миллатро сарҷамъ намуд, таърихи пурифтихори моро эҳё карда, мактабу илму маорифро шабонарӯзии тавъам бо ҷонфидоиҳову аз худ гузаштанҳо ва ибтикороти созандаву бунёдкорона давлати тоҷиконро имрӯз дар арсаи байналмилалӣ рақобатпазиру пешрафта гардонид. Бешак, сарнавишти ҳар миллати соҳибтамаддун ба азму иродаи матин, қалби бузургу пурмеҳр, ҳиммату ҷавонмардӣ, ҳисси ватандӯстиву ваҳдатгароӣ, фарҳангпарварӣ, бедориву солимандешӣ, дарки дурусти воқеъият, маҳорати таҳлили ҳаводиси рӯзгор, роҳандозии барномаҳои созанда ва нигоҳи нек фарзонафарзандонаш ба фардои дурахшон пайванди ногусастанӣ дорад.

Ҳарчанд истиқлоли воқеии давлатӣ, эҳёи рукнҳои давлатдории миллӣ, таъмини сулҳу субот дар ҳудуди кишвар дар солҳои 90-асри гузашта барои мардуми Тоҷикистон басо гарону мудҳиш афтод, вале маҳз зуҳури хусусиятҳои ҷавонмардонаи фарзанди фарзонаи миллат, абармарди давру замон, родмарди арсаи сиёсат, меросбари фарҳанги пурифтихору куҳанбунёди давлатдории ориёӣ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки Ҷумҳурии тозаистиқлоли Тоҷикистон аз вартаи нестшавӣ эмин монд.

Аз ин рӯ, мардуми кишварро зурур аст, ки дар навбати аввал барои эҳдои Яздон – интихоби сарвари хирадманду дилсӯз ва мардумӣ ба маънои том шукргузорӣ намуда, барои ободии кишвар, сулҳу ваҳдат, таҳкими арзишҳои динию маънавӣ ва фарҳангӣ дар атрофи Пешвои миллат муттаҳид гардида, баҳри татбиқи нақшаҳои нек-ҳифзи истиқлолият, дину оин, номуси ватандорӣ ва таъмини шароити хуб барои ояндаи миллат саҳмгузор бошем.

Бошад, ки дар фазои сулҳу ваҳдат бо роҳнамоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон созандагиву бунёдкорӣ дар кишвари мо пойдор, файзу баракат ободиву осоиш насиби ҳар як хонадони тоҷик гардад.

Албатта. Барои мавзӯи «Саҳми Пешвои миллат дар густариш ва рушду нумуи халқи тоҷик», шумо метавонед аз адабиётҳои зерин истифода баред — ҳам аз манбаъҳои расмии илмӣ ва ҳам аз мақолаҳои таҳлилӣ ва асарҳои Пешвои миллат.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. “Тоҷикон дар оинаи таърих”. — Ҷилди 1–2. — Душанбе: Нашриёти “Ирфон”, 1999.

2. Эмомалӣ Раҳмон. “Истиқлолият – рамзи сарбаландиву озодии миллат”. — Душанбе: “Ирфон”, 2011.

3. Эмомалӣ Раҳмон. “Суханронии Пешвои миллат бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. — Душанбе, 2021.

4. Пешвои Миллат “Эҳёгари тамаддуни тоҷикони ҷаҳон”. — Душанбе, “Адиб” 2022.

5. Эмомалӣ Раҳмон. “Паёмҳои солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2000–2025)”.

5. Шарифзода, Х. “Нақши Пешвои миллат дар эҳёи арзишҳои миллӣ”. — Душанбе: Дониш, 2020.

МАҚОМ ВА ҶОЙГОҲИ ЗАНОН ДАР ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Тоҷидинова М.И.
унвонҷӯи шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Шукурзода С.Н.
унвонҷӯи шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Истиқлоли давлатӣ тавонист барои зани тоҷик озодандешӣ, зиндагонии шоиста ва имконияти муфид фароҳам оварад. Дар замони истиқлол занон тавонистанд дар дилхоҳ соҳа кору фаъолияти самарабахш намоянд. Имрӯз зани тоҷик дар баробари модару ҳамсари хуб будан инчунин роҳбар, муҳандис, ронанда, корманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ саҳми худро дар пешрафти Тоҷикистон ва осудагии миллат гузошта истодааст.

Масъалаи беҳтаргардонии шароити занон ҳамеша дар маркази диққати Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ва Ҳукумати мамлакат қарор дорад. Ҳукумати Тоҷикистон ҳанӯз аз оғози истиқлол вобаста ба таҳкими мақому манзалат ва таъмини риояи ҳуқуқи конститутсионии занон тамоми тадбирҳои зарурироандешида, мутобиқи меъёрҳои ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ амалӣ мегардонад.

Калидвожаҳо: *занон, Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ, ҷомеа, миллат, Э. Раҳмон, сиёсат, иҷтимоиёт ва ғ.*

СТАТУС И РОЛЬ ЖЕНЩИН В НЕЗАВИСИМОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

Тоджидинова М.И.
соискатель кафедри социальной философии Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АМИТ

Шукурзода С.Н.
соискатель кафедри социальной философии Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АМИТ

Государственная независимость позволила таджикским женщинам обрести свободу мысли, достойную жизнь и полезные возможности. В период независимости женщины смогли эффективно работать и заниматься деятельностью в любой сфере. Сегодня таджикская женщина, будучи не только хорошей матерью, но и руководителем, инженером, водителем, сотрудником правоохранительных органов, вносит свой вклад в развитие Таджикистана и благополучие нации.

Вопрос улучшения положения женщин постоянно находится в центре внимания Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона и Правительства страны.

Правительство Таджикистана с самого начала независимости предпринимает все необходимые меры для укрепления статуса и положения женщин, а также обеспечения соблюдения их конституционных прав, действуя в соответствии с нормами демократического, правового и светского общества.

Ключевые слова: *женщины, Республика Таджикистан, государственная независимость, общество, нация, Э. Рахмон, политика, социальная сфера и др.*

THE STATUS AND ROLE OF WOMEN IN INDEPENDENT TAJIKISTAN

Tojidinova M.I.
Candidate at the Departament of Politikal Science, A. Bahovaddin Institute of Philosophy, Politikal Science and Law, National Academy of Sciences of Tajikictan

Shykyrzoda S.N.
Candidate at the Departament of Politikal Science, A. Bahovaddin Institute of Philosophy, Politikal Science and Law, National Academy of Sciences of Tajikictan

State independence has allowed Tajik women to gain freedom of thought, a dignified life, and beneficial opportunities. During the period of independence, women have been able to work effectively and engage in activities in any field. Today, the Tajik woman, being not only a good mother but also a leader, engineer, driver, and law enforcement officer, contributes to the development of Tajikistan and the well-being of the nation.

The issue of improving the status of women is constantly at the center of attention of the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, E. Rahmon, and the Government of the country. From the very beginning of independence, the Government of Tajikistan has been taking all necessary measures to strengthen the status and position of women, as well as to ensure the observance of their constitutional rights, acting in accordance with the norms of a democratic, legal, and secular society.

Keywords: *women, Republic of Tajikistan, state independence, society, nation, E. Rahmon, politics, social sphere, etc.*

Бешубҳа, истиқлолият - муқаддастарин ва олиитарин дастоварди ҳар як миллат ба ҳисоб меравад. Барои расидан ба истиқлолияти ҳақиқӣ, дар дар даҳсолаи охири асри гузашта миллати тоҷик сахтиҳои зиёдеро паси сар намуд. Дар тӯли қариб 35 сол, ки барои таърих муҳлати кӯтоҳ аст, дар Тоҷикистон пояҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, моддӣ ва маънавии давлат ва давлатдорӣ ташаккул ёфта, тағйироти куллӣ ба амал омаданд. Муҳимтарин дастоварди истиқлолият он аст, ки дар сарзамини Тоҷикистон сулҳу ваҳдат дубора барқарор гардид. Мардуми Тоҷикистон, бахусус занони он ба сулҳу оромиш арзиши бештар медиҳанд, зеро набзи ҳаёт бо набзи онҳо ҳамнаво, муътадил ва мутаносиб аст. Зеро оқибатҳои даҳшатноки ҷанги шаҳрвандӣ, ки дар солҳои аввали истиқлолият дар кишвар сар зада буд, пеш аз ҳама аз ҷониби занон-модарон эҳсос мешуданд, чунки онҳо барои ҳамеша аз бисёр чизҳо маҳрум шуда буданд.

Дар баробари ин, истиқлолияти давлатӣ ба ҳаёти занони тоҷик таъсири амиқ гузошта, ба шинохта шудани чеҳраҳои сиёсии онҳо мусоидат кард. Маҳз дар шароити истиқлолият занони тоҷик тавонистанд исбот кунанд, ки дар баробари рисолати модарӣ ва ҳамсарӣ, онҳо

инчунин метавонанд бо ифтихор вазифаи роҳбариро ба ҷо оваранд ва чунин қудрати табиии зани тоҷик аз ҷониби ҷомеа эътироф гардида, пазируфта шуд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Э. Раҳмон дар ҷараёни мулоқотҳои худ пайваста аз ҳадаф ва дурнамои сиёсати кадрии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба интихоб ва ҷойгиркунии кадрҳои ҷавон ва болаёқат ва тайёр намудани мутахассисон аз соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи кишвар ёдовар мешаванд ва қайд мекунанд, ки баланд бардоштани мақому манзалати зан дар ҷомеаи озоду мустақили кишвар яке аз ҳадафҳои муҳими сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Мусаллам аст, ки занону духтарони боистеъдод, ташаббускор ва меҳнатдӯсти тоҷик дар даврони истиқлолият бо донишмандӣ, фидокорӣ, ҷасорат, ихтироъкорӣ, донишу ихтисосҳои ҳамаҷониба ва мувофиқи замон дар рушди соҳаи хоҷагии халқ ҳиссаи арзандаи худро мегузоранд. Саҳми онҳо махсусан дар тарбияи насли солим ва донишманд бузург аст: зиёда аз нисфи мутахассисони соҳаи маориф ва тандурустӣ занони донишманд ва фарҳангӣ мебошанд [7].

Таҳлили фаъолияти занон дар соҳаҳои гуногуни идоракунӣ нишон дод, ки раванди демократикунонии ҷомеа, бешак, талаб мекунад, ки аломати ҷинсӣ набояд дар идоракунӣ ва на дар дигар масъалаҳо баҳонаи маҳдуд кардани фаъолияти шахс гардад. Маълум аст, ки сиёсати давлат дар самти дастгирии занон назаррас аст ва аз солҳои аввали истиқлолият масъалаи беҳтар намудани шароити онҳо ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи Ҳукумати Тоҷикистон қарор дошт.

Таъкид намудан зарур аст, ки мақоми занон дар ҷомеа яке аз мушкилоти мубрами инкишофи он ба шумор меравад. Аз ин рӯ, Ҳукумати ҷумҳурӣ, бо дарназардошти воқеиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва хусусиятҳои фарҳангию анъанавӣ, асосан ба шаклҳои гуногуни сиёсат барои беҳтар намудани шароити зиндагии занон таваҷҷуҳ зоҳир намуда, барои боз ҳам беҳтар ва ободтар намудани шароити зиндагӣ ва фаъолияти онҳо дар ҳама самтҳо талош меварзад. Қайд кардан бамаврид аст, ки мардуми Тоҷикистон, аз ҷумла занони кишвар, дар солҳои истиқлолият, сарфи назар аз мушкилоти зиёди сиёсиву иқтисодӣ, дар ин самт корҳои зиёдеро анҷом додаанд.

Дар соли 1999 ба имзо расидани Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» яке аз қадамҳои муҳим барои занон буд, ки онро дар таърихи навини истиқлолияти миллат як амали сарнавиштсоз номиданд. Ба ғайр аз ин, то ҳол зиёда аз 20 ҳуҷҷати муҳими дигар барои дастгирии занон тасвиб шудааст [5].

Бояд зикр кард, ки қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» заминаи ҳуқуқиро барои қабули дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам овард. Аз ҷумла, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2015 нақшаи чорабиниҳои «Стратегияи миллии баланд бардоштани нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020», Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2015, таҳти рақами 801, Нақшаи чорабиниҳо бахшида ба «Соли оила» соли 2015, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, № 167 дар бораи Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 ноябри соли 2023, № 545 «Дар бораи Барномаи давлатии рушди соҳибкории занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2027» аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардиданд. таҳия ва қабул карда шуданд.

Боиси ифтихор аст, ки Тоҷикистон дар байни кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ яке аз аввалинҳо шуда Конвенсияҳои «Дар бораи бартараф кардани ҳама гуна шаклҳои зӯроварӣ нисбати занон», «Дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон» ва «Дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак»-ро ҳамчун санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба тасвиб расонид.

Пешвои миллат Э. Раҳмон ҳамеша занонро қувваи созандаи ҷомеа шуморида, дар қариб ҳамаи суханрониҳояш ба онҳо боварӣ ва итминон баён карда, кӯшиш менамояд, ки масъалаҳои гуногунро, ки ба баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа равона шудаанд, ҳал кунад. Аз ҷумла, дар суханронии худ ба муносибати Рӯзи модар ӯ чунин қайд намуд: «Баланд бардоштани сатҳи таҳсилоти занону духтарон шарти муҳимтарини беҳтар намудани сатҳи зиндагӣ, коҳиш додани камбизоатӣ, ҳалли мушкилоти шуғли аҳолӣ ва бартараф кардани бекорӣ мебошад» [3].

Дар ҳақиқат давлате, ки дар он занони босавод ҳастанд, метавонад ҷамъияти ободу муваффақ бошад. Нақши занони Тоҷикистон бахусус дар тарбия, омӯзиши забон, таърих ва фарҳанг, донишҳои муосир ва дар маҷмӯъ ба камолоти ахлоқии кӯдак, барҷаста ва ҳатто муайянкунанда аст. Ин аз он сабаб аст, ки аллакай дар даҳсолаи аввали истиқлолияти давлатӣ Пешвои миллат Э. Раҳмон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуданд, то ин ки духтарон дар мактабҳои миёна ва олии касбии кишвар таҳсил кунанд.

Маҳз барои ҷалби духтарон аз минтақаҳои дурдасти кӯҳистони кишвар ба муассисаҳои таълимии олии касбӣ, соли 1997 бо дастгирии роҳбарияти давлат квотаи президентӣ таъсис дода шуд, ки он ҳамчунин як амали умедбахш барои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа мебошад. Аз соли 1997 то инҷониб 13 772 нафар донишҷӯён аз ҳисоби духтарон тибқи квотаи президентӣ дар муассисаҳои олии касбӣ ба таҳсил фаро гирифта шудаанд [1]. Бо шарофати ин ғамхорӣ нисбат ба занону духтарони тоҷик, дар кишвар ҳар рӯз шумораи занони фаъол ва фарҳангӣ меафзояд, ки дар баробари мардон барои рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол талош меварзанд.

Чуноне ки маълум аст, масъалаҳои марбут ба занон ва ҳалли онҳо ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи Пешвои миллат Э. Раҳмон қарор доранд ва амалҳои онҳо исбот мекунанд, ки зан-модарро ҳамчун як мавҷуди муқаддас дӯст медоранд ва эҳтиром мегузоранд. Воқеан, зан-модари тоҷик сазовори ҳама гуна эҳтиром, миннатдорӣ ва муҳаббат аст.

Айни замон дар Тоҷикистон беш аз як миллион занон ва духтарон дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, бо дарназардошти бахши хусусӣ, фаъолият доранд. Яке аз меъёрҳои муайянкунии сиёсати демократӣ ин иштироки фаъоли занон дар ҷамъият ва сиёсат мебошад. Маҳз истиқлолият ба зани тоҷик имкониятҳои бештарро барои кор дар мансабҳои баланди давлатӣ дод.

Таи солҳои охир иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва фарҳангӣ ба таври назаррас фаъол гардида, ҳиссаи занон дар шумораи умумии аҳолии ҷумҳурӣ зиёд шуд. Тамоми ҳаракати занони ҷумҳурӣ, ки таърихи он аз аввали асри XX сар мешавад, ба ҳаёти фаъол дар бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистони соҳибистиқлол ҷалб гардид.

Дар ҷаҳони муосир, мафҳумҳои «зан-дипломат», «зан-сарвазир», «зан-президент» аллакай ба мафҳумҳои умуман қабулшуда табдил ёфтаанд. Дар Тоҷикистони соҳибистиқлоли муосир ҳеҷ соҳае нест, ки дар он занон ширкат надошта бошанд. Тадқиқотҳои олимон нишон медиҳанд, ки занон дорои қувваи бузурги рӯҳӣ ва ирода буда, тамоми сифатҳои заруриро барои сиёсатмадор ва роҳбари идораи сохторҳои давлатӣ буданро доранд [6].

Дар солҳои Истиқлолият дар кишвар дар самти баробарии мардону занон ё дар соҳаи муносибатҳои гендерӣ муваффақиятҳои назаррас ба даст омадаанд. Дастоварди баробарии гендерӣ, бешубҳа, таҳия ва қабули сиёсат ва қонунгузорӣ дар соҳаи баробарии гендерӣ ва пешбурди ҳуқуқҳои занон мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки раванди бунёди давлати ҳуқуқӣ, демократӣ, дунявӣ бо иқтисоди бозаргониро пеш гирифтааст, ислоҳоти заминаи қонунгузорӣ, тасвиби шартномаҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ва мутобиқгардонии заминаи қонунгузории миллиро ба уҳдадориҳои байналмилалии қабулшуда ташаббус кардааст. Дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ба он амале, ки зан мехоҳад ва метавонад мансаб пайдо кунад, бо фаҳм муносибат мекунанд.

Бо қаноатмандӣ метавонем қайд намуд, ки занон дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ҷойгоҳ ва мақоми шоистаро ишғол мекунанд. Занон дар соҳаи соҳибкорӣ низ фаъолона иштирок доранд. Рушди соҳибкорӣ, аз ҷумла ташаббускории занон, яке аз афзалиятҳои асосии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Барои боз ҳам самарабахштар гардонидани фаъолияти занони соҳибкор дар кишвар, пайваста тадбирҳои иловагии дастгирӣ андешида мешаванд.

Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Ҳукумат таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша аз ташаббусҳои занону духтарон ҷонибдорӣ намуда, онҳоро ҳамаҷониба дастгирӣ мекунад. Яъне, нақши занон дар бунёди ҷамъияти демократӣ ва дунявӣ баланд арзёбӣ мешавад.

Чуноне ки дар боло қайд намудем, дар Тоҷикистони соҳибистиқлол шароитҳое фароҳам оварда шудаанд, ки занон дар баробари мардон метавонанд дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ бевосита ва фаъолона иштирок намоянд. Дар ин самт як қатор тадбирҳои самарабахш амалӣ карда мешаванд, ки манфиатҳои духтарону занонро ҳифз намуда, барои амалӣ гардонидани ташаббусҳои шоистаи онҳо заминаи воқеӣ фароҳам меоранд. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон тавре таҳия шудааст, ки ба зан имкон медиҳад худро, имкониятҳои худро амалӣ намояд, сифатҳои кории худро нишон диҳад, ки аз мардон ҳеҷ камӣ надоранд.

Бояд зикр кард, ки дар даврони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба мақоми зан дар ҷомеа диққати махсус дода шудааст ва ин бесабаб нест, чунки занон қариб 54% аҳолии кишварро ташкил медиҳанд [2]. Онҳо кафолати пешрафти ҷомеа дар масири истиқлолият дар арсаҳои сиёсию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳастанд.

Аммо мо бояд дарк намуд, ки ба зани тоҷик барои пешравӣ дар ҳаёти сиёсию иҷтимоӣ нисбат ба мардон душвортар аст, зеро ӯ ҳамеша оиларо дар ҷои аввал мегузорад. Барои онҳо ҳамеша масъалаи интихоби оила ё фаъолияти касбӣ, интихоби фарзандон ва ҳамсар ба миён меояд. Дар тамаддуни мардуми тоҷик, зан бояд итоаткор ва фурӯтан ва ёвари мард бошад. Вазифаи муҳимтарини зан ин аст, ки муҳаббат ва садоқатро дар оила нигоҳ дорад, фарзандонро тарбия кунад ва модари меҳрубон ва содиқ бошад. Вобаста ба ин, барои ба даст овардани муваффақият дар ҷомеа, зан ҳамеша бояд дар зиндагӣ, мисли мард, мубориза барад ва дар баробари ин ҳамчун ҷинси зан боқӣ монад, ҳатто агар ин барои ӯ осон набошад.

Воқеан, занон на танҳо офарандагони ҳаёт ва идомадиҳандагони наслҳои оянда, балки офарандагони неъматҳои моддӣ, тарбиятдиҳандаи наслҳои ҷавон, шифобахши бемориҳои инсонӣ, таҳқиқотчии илмҳои табиат ва гуманитарӣ, инчунин машъали роҳи ояндаи рушди ҷомеаи кишвар, дар маҷмӯъ, пешбаранда дар ҳама ҷабҳаҳои ҳаёт мебошанд [4]. Имрӯз ҳар як зани тоҷик ифтихор аз он дорад, ки маҳз ба шарофати дастгирии ғамхоронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ

Раҳмон дар рушди кишвар, зиндагии осоишта, ҳамдилии мардум, қадрдонии пиронсолон, хушбахтии ҷавонон ва хандаи кӯдакон ба дастовардҳои беназир ноил шудан муяссар гардидааст. Зеро ӯ тавонист миллати тоҷик ва Тоҷикистонро, ки бо таърихи бой, анъанаи меҳмоннавозӣ дорад, бо талош ба сулҳ аз роҳи пурпечутоби солҳои 90-уми асри гузашта берун орад, то мардум дар роҳи дурусти рушд устуворона ба сӯи ободӣ ва шукуфоӣ ҳаракат кунанд.

Имрӯз зани тоҷик зани иҷтимоӣ фаъол аст, ки тавонистааст ҳамаро ҳам бо намуди зоҳирӣ ва ҳам бо бойии ҷаҳони ботинии худ таассурот бахшад. Қуввахои қавии ӯ инҳоянд: боварӣ ба худ, дарк кардани арзишҳои худ ва инчунин диди равшани он чизе, ки мехоҳад. Зани тоҷик дар Тоҷикистони соҳибистиқлол соҳиби тақдири худ аст, зеро ӯ метавонад худро ва ҳаёти иҷтимоияшро идора кунад.

Аз ин рӯ, мо заноне, ки дорои ҳисси баланди ватандорӣ, худшиносии миллӣ ва ифтихори миллӣ мебошанд, бояд дар ҷавоб ба ғамхории Пешвои миллат ба тарбияи фарзандони солиму босаводу, риояи анъанаҳова арзишҳои миллӣ, иштироки фаъолона дар корҳои ҷамъиятӣ, риояи қонуният ва адолати иҷтимоӣ ҷидду ҷаҳд намуда, таъмини ояндаи дурахшони Тоҷикистони соҳибистиқлолро вазифаи ҳаётии худ шуморад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Нақши Пешвои миллат дар баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа назаррас аст. Имрӯз - Рӯзи байналмилалии мубориза бар зидди хушунат нисбат ба занон. Захираи электронӣ: https://khovar.tj/2020/11/ ... (санаи мурочиат: 25.12.2025)

2. Население Таджикистана. Захираи электронӣ: https://bdex.ru/naselenie/tajikistan/?utm_referrer=http ... (санаи мурочиат: 02.01.2026)

3. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи модар. Захираи электронӣ: www.ruzgor.tj/zan-va-jomea/7449- ... (санаи мурочиат: 09.12.2025)

4. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати Рӯзи модар. Захираи электронӣ: https://www.mfa.tj/tg/main/view/747/ ... (санаи мурочиат: 18.12.2025)

5. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» аз 3 декабри соли 1995.

6. Хушкадамова, Х.О. Социальный статус женщины в современном таджикистанском обществе: диссертация ... доктора социологических наук. - Уфа, 2013. - 315 с.

7. Юнь Пэйчжи. Женский статус в современном Таджикистане // Образование и право. - 2020. - №6. - С. 354-358.

ВЗАИМООТНОНЕШЕНИЯ СВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В НЕЗАВИСИМОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

Саидов А.А.

аспирант кафедры политологии Тульского государственного университета

(г. Тула, Российская Федерация)

abdusattor.2021@mail.ru

Вопрос взаимоотношений государства и религиозных организаций с древних времен до наших дней является предметом изучения мыслителей и исследователей. На нынешнем этапе развития светских государств, к числу которых относится и Республика

Таджикистан, их взаимодействие в культурной, общественной и политической сфере жизни общества стало весьма заметным.

Новейший опыт независимого Таджикистана показывает, что здесь светское государство и религиозные организации в разные периоды в определенной степени удовлетворяли потребности граждан и в ряде аспектов служили стабильности, спокойствию, безопасности и развитию общества. Поскольку государство и религиозные организации напрямую служат народу, они находятся во взаимосвязи в определённой политической системе, что определяет перспективы отношений, сотрудничества и сосуществования между ними. То есть, путем принятия верных решений определяются рамки и перспективы их сотрудничества во благо национального светского социума.

Ключевые слова: *государство, религиозные организации, взаимодействие, государственная независимость, общество, политика и др.*

МУНОСИБАТҲОИ ДАВЛАТИ ДУНЯВӢ ВА ТАШКИЛОТҲОИ ДИНӢ ДАР ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Саидов А.А.

докторанти кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии Тула (ш. Тула, Федератсияи Россия).

Масъалаи муносибатҳои давлат ва ташкилотҳои динӣ аз замонҳои қадим то имрӯз мавриди таҳқиқи мутафаккирон ва пажӯҳишгарон қарор дорад. Дар марҳалаи кунунии рушди давлатҳои дунявӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба онҳо мансуб аст, ҳамкории онҳо дар соҳаҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҳаёти ҷамъият хеле намоён гардидааст.

Натиҷаҳои таҷрибаи навтарини Тоҷикистони соҳибистиқлол нишон медиҳанд, ки дар ин кишвар давлати дунявӣ ва ташкилотҳои динӣ дар даврaҳои гуногун ба таври муайян ниёзҳои мардумро қонеъ намуда, дар баъзе мавридҳо ба субот, оромиш, амният ва рушди ҷамъият саҳм гузоштаанд. Зеро ки давлат ва ташкилотҳои динӣ бевосита ба халқ хизмат мерасонанд, онҳо дар як низоми сиёсии мушаххас ба ҳам вобастаанд, ки ин дурнамои равобит, ҳамкорӣ ва ҳамзистии онҳоро муайян месозад. Ба ибораи дигар, бо роҳи қабули тасмимҳои саҳеҳ, доира ва дурнамои ҳамкории онҳо ба нафъи ҷомеаи миллии дунявӣ муқаррар карда мешавад.

Калидвожаҳо: *давлат, ташкилотҳои динӣ, муносибатҳои байниҳамдигарӣ, истиқлолияти давлатӣ, ҷамъият, сиёсат ва ғайра.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SECULAR STATE AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN INDEPENDENT TAJIKISTAN

Saidov A.A.

Postgraduate Student (PhD Candidate) at the Department of Political Science, Tula State University (Tula, Russian Federation).

The question of the relationship between the state and religious organizations, from ancient times to the present day, has been a subject of study for thinkers and researchers. At the current stage

of development of secular states, of which the Republic of Tajikistan is one, their interaction in the cultural, social, and political spheres of society has become quite noticeable.

The recent experience of independent Tajikistan shows that here, the secular state and religious organizations, in different periods, have to a certain extent satisfied the needs of citizens and, in several aspects, have served the stability, tranquility, security, and development of society. Since the state and religious organizations directly serve the people, they are interconnected within a specific political system, which determines the prospects for their relations, cooperation, and coexistence. In other words, by making correct decisions, the framework and prospects for their cooperation for the benefit of the national secular society are determined.

Keywords: *state, religious organizations, interaction, state independence, society, politics, etc.*

Общеизвестно, что в независимом демократическом и светском государстве его граждане рассматривают религию с точки зрения веры и убеждений, считая её существование и сохранение важными духовно-нравственным компонентом в своей жизнедеятельности. Безусловно, светское государство не отрицает существование религии, и религиозные организации всегда находятся под контролем властных структур. Благодаря этому, их взаимодействие может обеспечить сохранение мира, стабильности, безопасности и стабильного развития общества. При этом формирование взаимоотношений между государством и религией тесно связано с политической системой общества.

Совершенно обосновано утверждение исследователей, что продуктивному взаимодействию государства могут способствовать такие предикаторы, как - религиозная осведомленность населения, уровень религиозного образования граждан и их социально-экономические условия жизни, политический строй общества, геополитическая ситуация в регионе и мире, а также наличие количества религий и конфессий в государстве [1].

После распада Советского Союза и обретения Таджикистаном независимости, вопросы взаимоотношений государства и религиозных организаций, а также религиозной жизни населения кардинально изменились. Принятая в 1994 году новая Конституция Республики Таджикистан гарантирует право человека и гражданина на свободу совести, что связано со светским характером государства. В Конституции страны (статья 8) недвусмысленно отмечено, что «общественная жизнь развивается на основе различных политических и идеологических течений. Никакая идеология, в том числе религиозная, не признается государственной идеологией. Религиозные организации отделены от государства и не могут вмешиваться в государственные дела» [3].

Такое отношение государства к религиозным организациям связано с его демократической сущностью, которая указывает на его деятельность, направленная в интересах всего народа. Однако объявление религиозных организаций отделёнными от государства не означает отрицания их сотрудничества. Верующие не отстраняются от общественной, политической и культурной жизни общества. Все граждане, независимо от религиозных убеждений, равноправны, и Конституция гарантирует им равные права и свободы.

Естественно, Республика Таджикистан после распада советского Союза, как и другие страны Центральной Азии, встала перед необходимостью определения своего дальнейшего пути. Надо признаться, что в тот период возникли разногласия между существующими в республике политическими силами относительно выбора государственного устройства. К

тому же, как известно, иностранные державы также предпринимали попытки повлиять на определение государственного устройства Таджикистана. В связи с этим, взаимоотношения светского государства Таджикистана и религиозных организаций в годы государственной независимости нельзя считать однозначными.

Дело в том, что в первые годы независимости таджикская нация, как все другие народы бывшего Союза, обратилась к самопознанию и самосознанию, и наряду с национальными традициями, исламские обряды и обычаи вновь стали укрепиляться в обществе. Однако отношения между религией и государством в этот период оставались очень сложными и неясными, поскольку, несмотря на обретение независимости, Республика Таджикистан столкнулась с политическими, экономическими и другими проблемами, и не смогла в короткие сроки выработать базовые принципы взаимоотношения между государством и религиозными организациями. Страна столкнулась не только с внутренними, но и с внешними трудностями. В этих условиях государство оказалось перед необходимостью принятия политического решения, которое могло бы снизить напряженность соперничества сверхдержав и сохранить государственный суверенитет.

Следует подчеркнуть, что в годы гражданской войны в Таджикистане вопрос взаимоотношений государства и религиозных организаций стал ещё более сложным. Основной причиной такого положения дел, с одной стороны, было ухудшение ситуации в стране и отсутствие стабильности и безопасности в республике, а с другой - зачинщиком гражданской войны в стране являлась исламская партия. В этот период вопрос деятельности религиозных организаций был для правительства Таджикистана очень деликатным и непростым вопросом. Более того, экстремистское отношение религиозных партий и движений в те годы привело к искажению сути и основ Ислама.

Начиная с 1997 года, после подписания Соглашения об установлении мира и национального согласия между Правительством Республики Таджикистан и Объединенной таджикской оппозицией вопросы взаимоотношений государства и религиозных организаций в некоторой степени стабилизировались и приобрели внутри-общностный характер. На этой основе светское таджикское государство стремилось к тому, чтобы вопросы его взаимоотношений и религии были урегулированы в правовом поле, они способствовали миру, стабильности и развитию страны.

Уместно напомнить, что Закон Республики Таджикистан «О свободе совести и религиозных объединениях», принятый 26 марта 2009 года, №489, наряду с Конституцией страны, является одним из важнейших документов, регулирующих отношения государства с религией в период независимости. В нем рассматриваются вопросы свободы совести, права граждан исповедовать ту или иную религию, порядок создания религиозных организаций, их виды, а также сферы и формы их деятельности.

В соответствии со статьей 4 данного Закона, в Республике Таджикистан гарантируется свобода совести и свобода вероисповедания, то есть каждый гражданин страны имеет право выбирать религию и исповедовать какую-либо религию, и никто не имеет права вмешиваться в это или принуждать кого-либо [2]. Это свидетельствует о законодательном закреплении свободы совести в Республике Таджикистан. Также данный Закон, в некоторой степени, определяет способы и условия сотрудничества государства и религиозных организаций, а также рассматривает вопрос о порядке их создания и деятельности религиозных объединений (добровольный и независимый союз граждан Республики

Таджикистан, созданный с целью совместного проведения богослужений и удовлетворения других религиозных потребностей).

Как правило, религиозная организация (республиканский религиозный центр, центральная соборная мечеть, религиозное учебное заведение, церковь, синагога и другие формы), в отличие от религиозной общины, является юридическим лицом и действует на основании своего устава, зарегистрированного в установленном законом порядке. Один из важнейших вопросов, тесно связанных с отношениями религии и государства, а также с религиозной грамотностью населения, - это законодательное регулирование религиозного образования и деятельности религиозных учебных заведений.

Следует отметить, что религиозное образование является одним из ключевых вопросов в теме взаимоотношений государства и религии в независимом Таджикистане. Это связано с тем, что за более чем 70 лет существования Советского государства многие медресе и мечети были разрушены и уничтожены, а религиозное образование или обучение было официально запрещено. Однако после обретения государственной независимости и одновременного обращения народа к исламским ценностям оно естественным образом приобрело большее значение в обществе.

Надо признать, что, невзирая на высокий темп развития науки и технологии, а также усиления влияния современных глобализационных процессов, роль религии в общественную, экономическую и культурную жизнь не только таджикской нации, но и других народов центральноазиатского региона остаётся весьма значительной. Ввиду этого, продуктивное взаимодействие светского государства и религиозных организаций в современном независимом Таджикистане становится архиважным. Так как «религиозный фактор играет важную роль в жизни стран Центральной Азии. Большинство населения этих стран исповедует ислам и в повседневной жизни придерживается исламских традиций, что не может оставаться без внимания государства. Например, с момента обретения независимости в Таджикистане произошло возрождение ислама и исламских ценностей. Правительство страны проделало большую работу в этом направлении: исламские праздники стали государственными, активно развиваются исламские культурные институты, и в государстве реально действует принцип свободы вероисповедания» [6, 93].

Вместе с тем, считаем обоснованным вывод местного исследователя, что на этапе укрепления государственной независимости и нахождения Таджикистана в центре геополитических игр сверхдержав, выход религиозных вопросов за рамки обычного политического поля не отвечает интересам таджикского общества. Поскольку это может привести к следующим негативным последствиям:

1) дестабилизации ситуации в стране;

2) замедлению темпов экономического развития государства;

3) возникновению межконфессиональных конфликтов в обществе;

4) постановке под сомнение стратегических проектов страны и др.

Поэтому сегодня крайне необходимо иметь стратегию взаимоотношений религии и государства и принять концепцию таких взаимоотношений на долгосрочную перспективу, что может способствовать устранению излишних религиозных споров и решению многих религиозных проблем страны [4].

Таким образом, эффективность взаимодействия между государством и религиозных организаций в независимом Таджикистане тесно связана с политическими, социально-экономическими, геополитическими факторами и уровнем религиозной осведомленности

населения. Эти факторы могут создать как благоприятную, так и нежелательную основу для развития сотрудничества между ними. С этой точки зрения, в перспективе для улучшения ситуации в сфере взаимоотношений государства и религиозных организаций необходимо повысить уровень национального самосознания граждан и направить их деятельность на укрепление основ государственной независимости Республики Таджикистан.

Список использованной литературы:

1. Воронкова, М.Л. Особенности взаимодействия государства и религиозных объединений в зарубежных странах // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право. - 2012. - № 4. - С. 87-92.
2. Закон Республики Таджикистан «О свободе совести и религиозных объединениях», принятый 26 марта 2009 года, №489.
3. Конституция Республики Таджикистан (в редакции референдума от 26.09.1999г., от 22.06.2003 г., от 22.05.2016г.).
4. Саидов, Ш.Ш. Муносибати давлат ва дин дар давраи соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2016. - №4. Электронный ресурс: https://cyberleninka.ru/article/n/ (дата обращения: 15.12.2025).
5. Шарипов, С.И. Политические процессы в таджикском обществе: сборник статей 1998-2011 гг. - Душанбе: ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан, 2011. - 376 с.

НЕЗАВИСИМОСТЬ ТАДЖИКИСТАНА - ОСНОВА НАШЕГО СЧАСТЬЯ И БЛАГОПОЛУЧИЯ

Гайбуллаева М.Л.

ассистент кафедры «Правоведение» факультета коммерции таможенного дела и права

Для таджиков и таджикистанцев праздник «День Независимости Республики Таджикистан» очень весомый по нескольким причинам, отражающим глубокие исторические, культурные и социальные аспекты жизни народа. Независимость принесла таджикскому народу возможность определять собственный путь, укрепила уверенность в будущем и дала импульс культурному и духовному возрождению. Несмотря на тяжелые испытания, выпавшие на долю страны, наш народ сумел сохранить свои культурные достижения, богатый язык и литературу, уникальные традиции и обычаи.

Ключевые слова: *государственная независимость, правовая система, развитие цифровизации, энергетическая безопасность, защита национальных интересов*

ИСТИҚЛОЛИЯТИ ТОҶИКИСТОН — АСОСИ ХУШБАХТӢ ВА НЕКӮАҲВОЛИИ МО

Ғайбуллоева М.Л.

ассистенти кафедраи “Ҳуқуқшиносӣ” факултаи иҷорат, фаъолияти гумрукӣ ва ҳуқуқ

Истиқлолияти давлатӣ дастоварди бузург дар таърихи давлатдории тоҷикон мебошад. Истиқлолияти давлатӣ ба он мусоидат намуд, ки рушди босубот дар кишвар таъмин гардад, сатҳи некуаҳволии аҳли ҷомеа беҳтар ва натиҷаҳои бузург дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба даст оварда шавад. Яке аз дастовардҳои сиёсии истиқлолияти давлатӣ ин ба даст овардани давлатдорӣ мебошад. Маҳз дар сатҳи давлатдорӣ як миллат ё халқ метавонад сохти ҳаёти иҷтимоӣ, низоми сиёсӣ ва шакли идоракунии давлатро нишон диҳад ва дар навбати худ низоми ҳуқуқии миллиро таъсис диҳад. Аз ин лиҳоз, дар таърихи муосири Тоҷикистон ба даст овардани давлатдории миллӣ падидаи нодир буда, дастоварди беназири истиқлолият мебошад.

Вожаҳои калидӣ: *истиқлолияти давлатӣ, низоми ҳуқуқӣ, рушди рақамикунонӣ, амнияти энергетикӣ, мухофизати манфиатхои миллӣ.*

INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN IS THE FOUNDATION OF OUR HAPPINESS AND WELL-BEING.

Gaibullaeva M.L.

Department of Law Faculty of "Commerce, Customs and Law"

Today Tajikistan is known as a peace-loving and stable state, confidently developing in the face of global challenges. Independence Day symbolizes the path traversed by the country and reflects the people's desire for peace, progress and prosperity. The era of independence provided the country with the opportunity to make democratic choices, build a legal and secular society, and develop the economy and culture. Independence has become a symbol of the patriotism, a guarantee of political and economic independence, and strengthening civil institutions. She embodied the people's desire for stability, peaceful life and progress.

Key words: *state independence, legal system, development of digitalization, energy security, protection of national interests*

Независимость является самым священным и дорогим благом, символом счастья и идентичности нации, патриотической чести и славы, знаком устойчивости и долговечности государства.

Эмомали Рахмон

Государственная независимость Республики Таджикистан – это праздник, которая не только отражает политическую историю нашей страны, но и имеет огромное значение как символ единства и национального развития. На протяжении тысячелетий таджикский народ боролся за сохранение родного языка, культуры и своих прав, но полная независимость была достигнута только после событий конца XX века. Государственная независимость открыла новые возможности для формирования современного государства, сохранения национальных ценностей и сотрудничества с международным сообществом.

9 сентября 1991 года Республика Таджикистан официально провозгласила государственную независимость. Принятие этого важного исторического решения привело к появлению нового государства под названием Республика Таджикистан на политической карте мира и его признанию в качестве полноправного члена мирового сообщества влиятельными государствами и международными организациями. [1] Фактически, этот

важнейший документ дал таджикам свободу и суверенитет, а также возможность восстановить столпы национального государства через тысячи лет.

Обретение государственной независимости потребовало от молодого государства создания новой правовой системы, разработки и принятия законов, соответствующих международным стандартам, определяющих форму правления и управления, создания достойных условий жизни для населения и в то же время обеспечения прав и свобод человека. Во время братоубийственной войны Государственная независимость Таджикистана оказалась под угрозой. Несмотря на все это, Правительство и руководство Таджикистана непрерывно уделяют пристальное внимание вопросу обеспечения правового развития общества. Опыт таджикского мира приобрел как национальное, так и международное значение. Мир и безопасность Таджикистана, получили высокую оценку политиков и лидеров влиятельных мировых организаций. [2]

Необходимо подчеркнуть роль Президента страны Эмомали Рахмона в последовательной реализации тех решений и нормативно-правовых документов, которые были приняты на XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. Высокие человеческие качества Главы государства Эмомали Рахмона, его политическая решительность, искренность, чувство высокого долга перед народом и страной, преданность своему делу, умение найти общий язык с политическими оппонентами позволили ему шаг за шагом реализовать решения Сессии Верховного Совета, в короткий срок стать популярной лидером и пользоваться большим авторитетом и уважением среди всех слоев таджикского общества. Эти качества характеризуют Эмомали Рахмона как политическую личность, как мудрого руководителя и настоящего вождя таджикского народа.

Опыт таджикского мирного процесса показал, что другие факторы могут по-разному влиять на разрешение конфликта. Позицию Таджикистана в обеспечении мира и безопасности в регионе и мире можно четко понять из слов и неоднократных заявлений Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Независимость, будучи заветной мечтой нашего народа, также является моментом для размышлений и анализа ответственности каждого гражданина за сохранение прошлого и созидательную работу ради настоящего и будущего нашей любимой Родины.

Именно это высокое чувство ответственности перед прошлым, настоящим и будущим Родины и нации побуждает каждого из нас стремиться к процветанию и спокойствию нашей страны, честно трудиться, всегда быть бдительными и мудрыми в защите национальных и государственных интересов, чтобы достойно выполнить свой долг перед Родиной и народом Таджикистана.

Будущее Таджикистана в укреплении независимости связано с развитием науки и технологий, туризма, привлечением инвестиций и воспитанием патриотичного молодого поколения. [3] Инициативы Президента страны в области «Годов развития села, туризма и народных ремесел» и «Национальной стратегии развития до 2030 года» служат ориентиром для будущего.

В результате огромной кропотливой деятельности Эмомали Рахмона в настоящее время Республика Таджикистан является равноправным субъектом мирового сообщества и принимает не только активное участие в международной жизни, но выступает с предложениями, которые находят одобрение со стороны мирового сообщество.

Лидером нации, президентом страны Эмомали Рахмоном сформулированы и поставлены перед таджикском народом важнейшие стратегические задачи:

1. обеспечение энергетической безопасности;
2. выход страны из транспортно-коммуникационного тупика;
3. обеспечение продовольственной безопасности;
4. создание фундаментальных основ рыночной экономики независимого Таджикистана, как равноправного субъекта международных отношений.

Сегодня мы можем с удовлетворением сказать, что благодаря государственной независимости созданы все необходимые правовые и организационные основы для устойчивого развития суверенного Таджикистана и становления национальной государственности.

В Таджикистане провели и продолжают вести работы по улучшению транспортной инфраструктуры в соответствии с международными стандартами: реконструкция и строительство железных и автомобильных дорог, мостов, тоннелей. Это способствуют превращению Таджикистана в транзитный регион.

Таджикистан сегодня ведет самостоятельную внутреннюю и внешнюю политику, защищает национальные интересы республики на геополитической арене. Например, республика Таджикистан является активным участником международной коалиции по борьбе с международным терроризмом, экстремизмом и наркоторговлей.

Таджикистан, после многолетних разногласий, наладил добрососедские отношения и сотрудничество с Узбекистаном по различным направлениям. Во время официального визита президента Узбекистана Шавката Мирзиёева в Таджикистан весной 2018-го между соответствующими министерствами и ведомствами стран было подписано 27 соглашений о сотрудничестве. А во время государственного визита президента Таджикистана Эмомали Рахмона в Узбекистан подписали еще 26 документов о взаимном сотрудничестве.

Одним из величайших и уникальных достижений первых лет государственного суверенитета является принятие Конституции. [4] Следует отметить, что Конституция Республики Таджикистан разработана и принята с учетом лучших ценностей международного права, передового опыта цивилизованных стран, сравнительно-правового анализа правовой системы развитых стран, государственности и национальных таджикских традиций и обычаев.

Государственная независимость Республики Таджикистан – это не только историческое событие, но и источник гордости и ответственности для каждого гражданина страны. С 9 сентября 1991 года Таджикистан прошел через сложные этапы и превратился в стабильное и независимое государство. Эта независимость позволяет таджикскому народу сохранять свою идентичность и занимать достойное место в мировом сообществе. Все мы несем ответственность за сохранение этого достижения – как в решении внутренних проблем, так и в укреплении международных связей. [5]

Таким образом можно сделать вывод, что роль и выдающиеся заслуги Основателя мира и национального единства — Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в формировании новейшей государственности, возрождении национального государства, обеспечении мира и единства, повышении имиджа Таджикистана на международной арене бесспорна. Идея мира и национального согласия, выдвинутая Президентом, нашла широкую поддержку со стороны всех наций и народностей, проживающих в нашей республике. Все эти достижения находят отклик в душе каждого достойного гражданина Республики Таджикистан и способствуют борьбе с глобальными угрозами.

Наша Республика цветет с каждым днем, крепнет наша отчизна, над нами гордо реет флаг Таджикистана. Мы гордимся нашим национальным единством, которое позволило расширить независимость страны, стать стабильной и сильной. Национальное единство создало стимул, чтобы страна продвигалась по пути строительства и инноваций во всех сферах жизни общества.

Независимость – это свобода, единство и светлое будущее для любимого Таджикистана!

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, основателя мира и национального единства уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 28.12.2024 электронный ресурс http://www.mmk.tj/.
2. Конституционный Закон Республики Таджикистан О Правительстве Республики Таджикистан //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2001 год, № 4, ст. 215; 2003 год, №4, ст. 152; 2008 год, №1 часть 1, ст. 1; 2009 год, №12, ст.//
3. Декларация о независимости 1776 г. // (дата обращения 30.04.2020).
4. Таджики//Древнейшая, древняя и средневековая история.//Душанбе – Ирфон 1989
5. Zakon.ru. Режим доступно URL: https://zakon.ru/blog/ %202017/ 10/21/grazhdanskij_oborot _v_cifrovuyu_epohu

ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ДАР ЗАМИНАИ ХУДШИНОШИИ МИЛЛИ

Собирова Г.М.

ассистенти кафедраи «Назарияи иқтисод»-и
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
дар шаҳри Хуҷанд

gulnorasobirova54@gmail.com

Масъалаи таълим ва тарбия яке аз проблемаҳои муҳими замони муосир ба ҳисоб рафта, паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоию сиёсиро дар бар мегирад.

Дар педагогика бошад таълиму тарбия категорияҳои марказӣ ба шумор рафта, асос ва мақсади ин фанро ташкил медиҳанд. Барои рушди худшиносӣ ва худогоҳии миллӣ сиёсати миллӣ, таълиму тарбияи миллӣ ва дигар арзишҳо нақши муҳим мебозанд.

Мақсад ва вазифаҳои ниҳоии тарбияи миллӣ ташаккули инсони комил барои пешравии Ватан мебошад. Чуноне ки маълум аст, тарбияи шахси баркамол бе назардошти ҳамаи унсурҳои тарбия ғайриимкон аст. Аз ин ру, барои тарбияи шахси ҳаматарафа инкишофёфта аз тамоми шаклу усулҳои тарбия ва арзишҳои миллӣ истифода мебояд бурд.

Калидвожаҳо: *консепсия, унсур, иҷтимоӣ, категоория, унсур, худшиносӣ, худогоҳӣ.*

ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ

Собирова Г.М.
ассистент кафедры «Экономическая теория»
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции г. Худжанд.

Проблема образования и воспитания считается одной из важнейших проблем современности, охватывающей различные стороны общественной и политической жизни.

В педагогике образование и воспитание считаются центральными категориями, образующими основу и цель этой дисциплины. Национальная политика, национальное образование и воспитание, а также другие ценности играют важную роль в развитии национального и самосознания.

Конечная цель и задачи национального воспитания – формирование целостной личности для прогресса Отечества. Как известно, воспитание зрелой личности невозможно без учёта всех элементов воспитания. Поэтому для воспитания всесторонне развитой личности необходимо использовать все формы и методы воспитания, национальные ценности.

Ключевые слова: *концепция, элемент, социальный, категория, элемент, самопознание, самосознание*

EDUCATION AND UPBRINGING BASED ON NATIONAL SELF-AWARENESS

Sobirova G.M.
Assistant at the Department of Economic Theory
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce Khujand.

The problem of education and upbringing is considered one of the most important problems of our time, covering various aspects of social and political life.

In pedagogy, education and upbringing are considered central categories, forming the foundation and purpose of this discipline. National policy, national education and upbringing, and other values play a vital role in the development of national identity and self-awareness.

The ultimate goal and objectives of national education are to develop a holistic personality for the progress of the Fatherland. As is well known, nurturing a mature personality is impossible without considering all elements of education. Therefore, to cultivate a well-rounded individual, it is necessary to utilize all forms and methods of education, as well as national values.

Keywords: *concept, element, social, category, element, self-knowledge, self-awareness*

Масъалаи таълим ва тарбия яке аз проблемаҳои муҳими замони муосир ба ҳисоб рафта, паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимиоию сиёсиро дар бар мегирад. Оид ба ин масъала дар сарчашмаҳои илмҳои сиёсӣ ва педагогӣ баҳсҳои гуногун мавҷуд аст. Бештар дар фалсафаи сиёсӣ масъалаи фаъолияти инсон ва рафтори сиёсии он мавриди баҳс қарор гирифтааст, ки дар он мақоми таълиму тарбия ҷойгоҳи махсусро иишғол мекунад. Дар педагогика бошад таълиму тарбия категорияҳои марказӣ ба шумор рафта, асос ва мақсади ин фанро ташкил медиҳанд.

Барои рушди худшиносӣ ва худогоҳии миллӣ сиёсати миллӣ, таълиму тарбияи миллӣ ва дигар арзишҳо нақши муҳим мебозанд.

Доир ба масъалаи таълим ва тарбияи насли наврас ва ҷавонон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша дар суханрониашон қайд менамояд, ки баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбия дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот вазифаи аввалиндараҷаи кормандони соҳаи илму маориф мебошад.

Бояд гиброз намуд, ки тарбияи миллӣ ҳамчун падидаи ичтимоию сиёсӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ мақому мартабаи махсусро касб кард. Дар ин давра олимону мутахассисон бештар кушиш намудаанд, ки дар ин раванд нақши забони давлатӣ ва ҷойгаҳи онро бо такя ба қарору қонунҳои забони давлатӣ ва сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ намуда, дар рафти амалӣ намудани ин масъала корҳои зиёдеро ба анҷом расонанд. Маълум аст, ки тарбияи миллӣ сифатҳои баланди ахлоқи инсониро ҳамчун худшиносӣ, хуввияти миллӣ ва ташаббускориро ташаккул медиҳад.

Мақсад ва вазифаҳои ниҳоии тарбияи миллӣ ташаккули инсони комил барои пешравии Ватан мебошад. Чуноне ки маълум аст, тарбияи шахси баркамол бе назардошти ҳамаи унсурҳои тарбия ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, барои тарбияи шахси ҳаматарафа инкишофёфта аз тамоми шаклу усулҳои тарбия ва арзишҳои миллӣ истифода мебояд бурд.

Дастовардҳои истиқлолият моро водор месозанд, ки барои баланд бардоштани сатҳи дониши наслҳои оянда талош варзида, дар ҳама ҷабҳаҳои ҳаёт корҳои таълимӣ ва тарбиявиро дуруст ба роҳ монем. Махсусан, сифати таълиму тарбия ва дигар усулҳоеро ба кор барем, ки онҳо на танҳо дар муассисаҳои таълимӣ ба кор бурда шаванд, балки дар осорхонаю китобхона ва дигар муассисаҳои гуногуни ичтимоию фарҳангӣ бояд пайваста ташвиқу тарғиб ёбанд.

Албатта, муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани дониш нақши муҳим мебозад, аммо боз омилҳое мавҷуданд, ки таъсирашон дар ин ҷода хеле баланд аст. Бояд иброз намуд, ки раванди донишандузӣ одатан аз чунин омилҳо сарчашма мегирад:

а) оила, китобхонаи оилавӣ, вазъи ичтимоии оила ва компютери шахсӣ; б) мактаб, масъалаҳои кадрии муассисаҳои таълимӣ, идоракунии мактаб ва назорати дохилимактабӣ;

в) ҷомеа, муҳити гирду атроф, муносибати рафиқон ва талаботи ҷомеа.

Бояд гуфт, ки дар таълим ва тарбияи наврасону ҷавонон сатҳи дониши волидон низ нақши муҳим дорад. Дониши хуб ва натиҷаҳои беҳтаринро дар раванди таълим онҳое мегиранд, ки волидони онҳо маълумотнок бошанд. Маълум аст, ки чӣ қадар сатҳи дониши падару модар баланд бошад, ҳамон андоза таваҷҷӯҳи онҳо ба мактаб ва таълими фарзандонашон зиёд аст. Волидони дониши баланддошта кӯшиш менамоянд, ки фарзандони худро ҳаматарафа ба мактаб омода созанд ва барои мутобиқ шудани фарзандонашон ба ҳаёт ва талаботи ҷомеаи имрӯза шароити мусоид фароҳам оранд. Барои ба мақсад расидан омӯзгорони ихтисосманд, шахсони донишманду дорои маданияти баланд, усулҳои нави таълим, технологияи навин ва албатта, китобҳои баландмазмун заруранд.

Таълими босифат дар муассисаҳои таълимӣ тарбиятгари шахсияти муосир буда, шогирдро ба қуллаҳои баланди муваффақиятҳо мерасонад. Дар натиҷа раванди таълиму тарбия ба ташаккули шахс таъсир расонида, онҳоро ҳамчун шахсиятҳои бофарҳанг, донишманд ва эҷодкор ба воя мерасонад.

Хусусияти муҳими мушкилоти зеҳнӣ аз он иборат аст, ки инсон онро ба воситаи усулҳои мавҷуда ҳал карда наметавонад ва кӯшиш менамояд, ки дар асоси дониш, малака ва

қобилиятҳои худ масъалаи гузошташударо бо ёрии ҷустуҷӯи усули нав ҳал намояд. Бо чунин роҳ ифода ёфтани мавод бо такрорнамоӣ ва азбаркунӣ мустаҳкам нагардида, балки бо ҳалли масъалаҳои махсус ва маърифатӣ амалӣ мегардад.

Ҳалли масъалаҳои маърифатӣ, ки инсонро ба фаъолияти зеҳнӣ равона месозад, вазъияти проблемавӣ номгузорӣ мешавад. Дар алоқамандии ин, омӯзгор бояд донад, ки дар кадом шароитҳо вазъияти проблемавӣ ба вуҷуд меояд.

Ҳамзамон бояд гуфт, ки тарбия аз рӯи мақсаду вазифа ва мазмуну мундариҷа нисбат ба таълим васеътар аст. Консепсияи миллии тарбия, ки тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2006 таҳти рақами 94 тасдиқ шудааст, таҷрибаи нахустин буда, тарбияи миллии тамоми шаҳрвандони ҷумҳуриро дар бар мегирад.

Консепсияи миллии тарбия сиёсати кунунӣ ва дурнамои давлатро дар соҳаи тарбияи миллии оммаи васеи аҳолӣ, махсусан рушду инкишофи насли наврасро муайян месозад. Мақсади асосии тарбия қисми таркибии мақсаду вазифаҳои давлат қарор мегирад, ки барои амалӣ намудани манфиатҳои давлат, ҷомеа ва ҳар як шаҳрванд равона карда мешавад. Пеш аз ҳама дуруст ба роҳ мондани сиёсати миллӣ яке аз масъалаҳои муҳими таълиму тарбияи миллӣ мебошад, ки дар шаҳрванд сифатҳои баланди ахлоқӣ, ҳуввияти миллӣ, озодандешӣ, ташаббускорӣ ва амсоли инро ташаккул медиҳад. Чунин шаҳрванд қодир аст, ки дар пояи манфиатҳои миллӣ фаъолият намояд, нисбати зуҳуроти манфии ҷомеа аз лиҳози танқид назар кунад, Ватани хешро дуст дорад ва манфиатҳои онро ҳимоя намояд ва дар пешрафти ҷомеа саҳмгузор бошад. Мақсаду вазифаҳои ниҳоии тарбияи миллӣ ташаккули инсони комил, соҳиби нангу номуси миллӣ ва ифодагари симои зеҳнию маънавӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва арзишҳои дигари инсонӣ бошад.

Унсурҳои таркибии тарбияи миллӣ чунинанд: тарбияи ғоявӣ, тарбияи миллӣ, тарбияи сиёсӣ, тарбияи хештаншиносӣ ва худогоҳии миллӣ, тарбияи ватанпарастӣ, тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ, тарбияи маърифатӣ, тарбияи ҳуқуқӣ, тарбияи зебопарастӣ, тарбияи меҳнатӣ ва касбинтихобкунӣ, тарбияи иқтисодӣ, тарбияи экологӣ ва ғ.

Тарбияи миллӣ ифтихор аз миллати хеш, эҳтиром ва гиромӣ доштани таърих ва мероси фарҳанги ниёгон, урфу одат, пайвастани таърихи гузашта ба воқеияти имрӯзаи миллат, дар заминаи хусусиятҳои миллӣ ривоҷ додани забон, илм ва фарханг ва эҳтироми миллатҳои дигарро фаро мегирад.

Талошҳои илмӣ барои таърифи фарҳанг гуногунанд. Аз ҷумла: фарҳанги интизомӣ ва фарҳанги оммавӣ, фарҳанги зебошиносӣ, фарҳанги иҷтимоӣ, сиёсӣ ва дар охир фарҳанги ҷаҳонишавӣ ба ҳама маълум гардидааст, ки таъсири ҳамаи ин ба раванди тарбияи шаҳрвандон беасар наменомад. Пас, бештар сухан дар бораи тарбияи сиёсӣ таваҷҷӯҳи мардумро ба худ ҷалб мекунад, ки фаҳмиши он ба баъзе мамониятҳо дучор гардидааст.Тарбияи сиёсии шаҳрвандон пеш аз ҳама аз хуқуқу озодиҳои сиёсие сарчашма мегиранд, ки онҳо дар Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфтаанд. Мақсади ниҳоии тарбияи сиёсии шаҳрванд аз он иборат аст, ки фарҳанги сиёсӣ ва майли фаъолияти сиёсии шахсият ташаккул дода шавад.

Ҳамаи инро ба назар гирифта, қайд намудан зарур аст, ки дар солҳои соҳибистиқлолӣ дар тарбияи шаҳрвандон нақши муҳиме дошта, мақом ва ҷойгаҳи таълиму тарбияи миллиро боз ҳам мустаҳкамтар менамояд. Сиёсати миллӣ дар ин раванд паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоиро дар бар гирифта, ба бисёр монеаҳои рӯзмарра рӯ ба рӯ мегардад. Аммо раванди тарбия оҳиста-оҳиста мавқеи худро ба ҷараёни сиёсати давлат мутобиқ намуда, шаҳрвандонро ба дигаргунсозии тарзи ҳаёт, баланд бардоштани ҳисси миллӣ ва пешрафти давлату миллат сафарбар менамояд.

Сиёсати миллии ҳар як кишвари соҳибистиқлол хусусиятҳои хоси худро дошта, бештар амалҳоеро пешбинӣ менамояд, ки новобаста ба миллату халқиятҳои гуногун ба нафъи кишвар бошад. Аммо маҳаки асосии тағйирдиҳандаи ин раванд миллати таҳҷоӣ мебошад. Мавқеъ ва ё ин ки ҷойгаҳи миллати таҳҷоие, ки кишвар бо номи он муаррифӣ мегардад, новобаста ба ҳама монеъаҳои ҷомеа бояд возеҳу рушан бошад.

Дар мисоли ин тарбияи миллӣ, ҳимояи арзишҳои миллӣ ва дигар анъанаву сунатҳои миллӣ бояд аз ҷониби дигар миллату халқиятҳои Тоҷикистон ба ҳамаи ин арзишу бузургиҳои миллӣ эҳтиром дошта бошанд. Миллати таҳҷоӣ дар ҳама ҳолат бояд роҳбалади ҳақиқии шаҳрвандони кишвар масҳуб ёбад. Маънои асосии тарбияи миллӣ ин тарбияи шаҳрвандони кишвар аст, ки бевосита ба сиёсати миллӣ вобастагӣ дорад. Сиёсати миллӣ бошад, сиёсати давлату ҳукумат барои комёб гардидан ба сатҳи баланди зиндагӣ ва пешрафти кишвар мебошад, ки мақоми таълиму тарбия ва дурнамои рушди миллатро муайян менамояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1.Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2006. – 18 с. 4.

2.Лутфуллозода, М. Тоҷикистони соҳибистиқлол ва масъалаҳои тарбия. – Душанбе.- 49 с.

3.Лутфуллозода, М. Эҳёи педагогикаи аҷам.– Душанбе, 1997. – 150 с.

4. Усмонов С Тарбия ва рушди ҷомеа, -Душанбе, 2015, 60-67с.

5.Усмонов С Нақши сарпарасти гурӯҳ (куратор) дар тарбия, Душанбе 2024

АҲАМИЯТИ ГУМАНИЗМ ДАР ШАРОИТИ ШАҲРИШАВИИ АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калонов К.И.

ассистенти кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

orionboy@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои вобаста ба урбанизатсия ва нақши он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳолатҳои мусбату манфии раванди урбанизатсия нишон дода шуда, аҳамияти гуманизм дар шароити шаҳришавии аҳолии Тоҷикистон, баъзе пешниҳодҳо ҷиҳати ҳалли муаммоҳои урбанизатсия, аз масоили матраҳшавандаи ин мақола ба ҳисоб меравад. Умуман, мақола фарогири мавзуи мубрами замони муосир буда, дар он аҳамияти гуманизм барои ҳали баъзе масъалаҳо вобаста ба шаҳришавии аҳолии мамлакат, ба доираи баҳс кашида шудааст.

Калидвожаҳо: *гуманизм, урбанизатсия, деурбанизатсия, субурбанизатсия, шаҳр, зичии аҳолӣ, ҷиноятқорӣ.*

ЗНАЧЕНИЕ ГУМАНИЗМА В УСЛОВИЯХ УРБАНИЗАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калонов К.И.
ассистент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде
orionboy@mail.ru

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с урбанизацией и ее ролью в Республике Таджикистан. В этой статье рассматриваются положительные и отрицательные стороны процесса урбанизации, значение гуманизма в условиях урбанизации населения Таджикистана, некоторые предложения по решению проблем урбанизации. В целом, статья охватывает актуальную тему современности, в ней обсуждается значение гуманизма для решения некоторых вопросов, связанных с урбанизацией населения страны.

Ключевые слова: *гуманизм, урбанизация, деурбанизация, субурбанизация, город, плотность населения, преступность.*

THE IMPORTANCE OF HUMANISM IN THE CONDITIONS OF URBANIZATION OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Kalonov K.I.
Assistant professor, Department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan
orionboy@mail.ru

This article discusses issues related to urbanization and its role in the Republic of Tajikistan. This article examines the positive and negative aspects of the urbanization process, the importance of humanism in the context of urbanization of the population of Tajikistan, and some suggestions for solving the problems of urbanization. In general, the article covers a topical topic of our time, it discusses the importance of humanism for solving some issues related to the urbanization of the country's population.

Keywords: *humanism, urbanization, DE urbanization, suburbanization, city, population density, crime.*

Дар илм мафҳуми урбанизатсияро бо раванди афзоиши аҳолии шаҳр, зиёдшавии миқдор ва васеъшавии ҳудуди шаҳрҳо, пайдоиши шабака дар низоми шаҳрдорӣ ва инчунин, болоравии нақши шаҳрҳо дар олами муосир, рабт медиҳанд. Воқеан, падидаи шаҳришавии аҳолӣ раванди ба тозагӣ пайдошудаи ҷомеа набуда, балки тӯли садсолаи охир ба вуқӯъ пайвастааст. Дар ҷаҳони муосир ин омил хеле назаррас ба чашм мерасад, ки онро метавон ба чанд далел рабт дод. Чунончӣ, донишманди рус Ю.Л. Пивоваров андеша дорад, ки одатан урбанизатсия мафҳуми “раванди таърихии болоравии нақши шаҳрҳо, тарзи ҳаёти шаҳрӣ ва фарҳангу маданияти он дар инкишофи ҷомеа буда, бо консепсияи маъмули фаъолият дар марказҳо ва соҳаҳои аз назари иқтисодиву иҷтимоӣ тараққикарда дониста мешавад” [2, 6].

Оид ба ҳамин масъала Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём ба Маҷлиси Олии

мамлакат (аз 16.12.2025) нишондиҳандаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии кишварро таҳлил намуда, аз ҷумла иброз намуда намуданд: «Аҳолии кишвар аз 8,5 миллион нафари соли 2015 ба 10,7 миллион нафар дар соли 2025 расид, яъне 26 фоиз зиёд гардид ва нишондиҳандаи дарозумрии аҳолӣ аз 70 ба 77 сол расид.

Дар ин муддат сатҳи камбизоатӣ то 19 фоиз коҳиш ёфт.

Даромади пулии аҳолӣ аз 26 миллиард сомонии соли 2015 то 165 миллиард сомонӣ дар соли 2025, яъне беш аз шаш баробар афзоиш ёфт.Соли 2025 Барномаи миёнамуҳлати рушди кишвар барои солҳои 2026 – 2030 ҳамчун марҳалаи ниҳоии Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 қабул гардид.

Амалисозии саривақтӣ ва сифатноки он имкон медиҳад, ки дар панҷ соли оянда ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ду баробар афзоиш ёфта, сатҳи камбизоатӣ то 10 фоиз кам ва ҳиссаи табақаи миёнаи аҳолӣ то 50 фоиз зиёд гардад.

Дар ин давра рушди иқтисодӣ ҳар сол ба ҳисоби миёна 8,7 фоиз, аз ҷумла истеҳсоли маҳсулот дар соҳаҳои саноат 20 фоиз, кишоварзӣ 8,4 ва ҳаҷми хизматрасониҳои пулакӣ 11,7 фоиз афзоиш меёбад.

Вобаста ба ин, ба Ҳукумати мамлакат, вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ супориш дода мешавад, ки барои ноил гардидан ба афзалиятҳои рушд амалисозии саривақтӣ ва пурраи Барномаи миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2026 – 2030-ро таъмин намоянд» [1].

Мусаллам аст, ки афзоиши аҳолии Тоҷикистон ба раванди инкишофи урбанизатсия дар мамлакат таккони ҷиддӣ мебахшад. Омили дигари рушди ин раванд, кам гардидани шумораи шахсоне, ки ба муҳоҷирати меҳнатӣ мераванд, маънидод карда мешавад. Бояд як нуктаро қайд кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон мамлакати рӯ ба инкишоф маҳсуб гардида, инфрасохтори соҳаи саноат дар деҳот қариб, ки амал намекунад. Баръакс дар шаҳрҳо ин падида рӯ ба инкишоф дошта, ҳалли ҳадафи чорӯми мамлакат-саноатикунонии босуръати кишвар, маҳз ба рушди ин соҳа дар шаҳрҳои саноатӣ нигаронида шудааст. Шаҳрнишиншавии аҳолии Тоҷикистонро ҳанӯз аз солҳои 90-уми асри гузашта, аз нахустин солҳои соҳибистиқлолӣ, метавон мушоҳида намуд.

Нақши урбанизатсия дар инкишофи соҳаҳои иҷтимоиву иқтисодии мамлакат хеле назаррас аст, зеро дар натиҷаи боло рафтани сатҳи шаҳришавӣ чунин тағйиротҳоро метавон мушаҳида кард:

Саҳми хоҷагии қишлоқ дар нишондиҳандаҳои рушд кам гардида, баръакс ҳиссаи саноат дар рушди нуқтаҳои аҳолинишин баръало ба назар мерасад;

Зиччии сохтмони хонаҳо, хусусан баландошёнагии онҳо зиёд мешавад;

Шумораи корхонаву ташкилотҳои соҳаҳои хизматрасонӣ зиёд мешавад;

Васеъшавӣ ва рушди бозори меҳнат ба назар мерасад;

Зиёдшавии босуръати аҳолӣ ба назар мерасад ва дар маҷмӯъ тарзи зиндагии мардум тағйир меёбад.

Дар чунин марҳилаи рушди шаҳришавӣ, ки имрӯз аломатҳои онро баръало метавон дар Тоҷикистон мушоҳида кард, ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ ва маданӣ ба истилоҳ «бӯҳронӣ» мегарданд. Ҷараёни глобализатсия, ки имрӯз қариб тамоми оламро фаро гирифтааст, ба инкишофи урбанизатсия таккони ҷиддӣ мебахшад. Ба андешаи олими рус А.В. Разин дар косташавии гуманизм «мушкилоти муайянеро дар косташавии назорати ахлоқи анъанавӣ, ки аз ҷониби хешону наздикон бар асоси мушоҳидаву назорати рафтор ва эҳсосоти кас қоим буд, маҳз раванди урбанизатсия эҷод менамояд. Ҳамаи ин, моро ба он андеша мебарад, ки зиндагӣ

худ аз худ осон намегардад. Омилҳои манфӣ, ки ба вазъи солимии равонии одамон таъсири манфӣ мерасонанд, дар ҷомеаи муосир аз байн намераванд. Ҳамин тавр, имконнопазир ва ҳатто номумкин аст, ки таҷассуми амалии инсондӯстӣ ба хотири таъмини зиндагии шоиста ба инобат гирифта шавад» [3]. Дар баробари рӯ ба «нобудӣ» ниҳодани гуманизм дар шароиши урбанизатсияи муосир, падидаҳои номатлуби ҷомеа, амсоли ҷиноятқорӣ, экстремизму терроризм, сепаратизм ва ғайра рӯ мезанад, ки паёмадҳои басо хатарафзо дорад.

Яке аз масъалаҳои ташвишовари урбанизатсия дар олами муосир сатҳи баланди пешрафти технологияҳои гуногун, аз ҷумла, технологияҳои мошинсозӣ, саноатӣ ва инноватсионӣ маҳсуб мешавад. Зиччии иншооти сохтмонӣ ва ҷойгиршавии аҳолӣ дар шаҳрҳо тамбашавии нақлиётро дар кӯчаву хиёбон ба вуҷуд меорад, ки дар натиҷа нороҳатӣ ва махсусан, эҳтимолияти вайроншавии кори асаби инсонро зиёд мегардонад. Ғавғову мағали (шум) аз ҳад зиёди ҳаёти ҳаррӯзаи шаҳрӣ боиси халалдоршавии назаррас дар тавозуни рӯҳии одамон мегардад. Олимон муайян кардаанд, он баччаҳое, ки дар хонаводаашон ғавғои зиёд аст, дар мактаб нисбатан сустхон мегарданд. Илова бар ин, қайд карда мешавад, ки одамони зери таъсири ғавғову мағали муайян гирифтор, ба кӯмаку ёрии дигарон нисбатан камаҳамият шуда, зуд ба ғазаб меоянд [6]. Мусаллам аст, ки дар чунин ҳолат, инсондӯстии одамон нисбатан кам мегардад ва ғояҳои ахлоқиву инсонпарварӣ байни мардум таҳаммул намешаванд, ки дар натиҷа ба раванди таълиму тарбияи наслҳо ин омил таъсиррасон гардида, ба оқибатҳои ногувори иҷтимоиву ахлоқии ҷамъият оварда мерасонад.

Яке аз проблемаҳои ҷиддии раванди шаҳрнишинӣ афзоиши ҷиноятҳои гуногуншакл мебошад. Сатҳи ҷиноятқорӣ дар шаҳрҳое, ки назорати маъмурӣ ва иҷтимоӣ болои шаҳрвандон мушкилӣ эҷод мекунад, нисбат ба деҳот хеле баланд аст. Мутаассифона муҳити шаҳр дар аксарияти ҳолатҳо бепарвоӣ, бегонагӣ ва батарафии шаҳрвандонро ба рӯйдодҳои муҳити атроф ба вуҷуд меорад [6].

Дар чунин ҳолат, зарур аст, ки байни мардум бештар корҳои воқеан таъсиррасони тарбиявию маърифатӣ роҳандозӣ гардад. Яке аз чораҳои баланд бардоштани ҳисси инсондӯстии шаҳрвандон такмилу дастгирии театр ва бахши фарҳанг маҳсуб меёбад. Албатта, солҳои охир бо дарки масъулият Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои муаззами миллат ҷиҳати эҳё ва такмили фарҳангу маданияти миллӣ чораҳои назаррас андешида, барои бунёди инфрасохтори соҳаи фарҳанг, бунёди иншооти фарҳангӣ, таҳияи барномаву стратегияҳои давлатӣ оид ба рушду нумӯи фарҳанги миллӣ, пайваста тадбирҳои амалӣ меандешад. Гуманизм яке аз воситаҳои баланд бардоштани маърифати шаҳрвандон, дар ҳусни тафоҳум ва таҳаммул таъмин намудани ҳамзистии якҷояи онҳо, дастгиру хайрхоҳи ҳамдигар будан, шаъну шараф, номус ва ҳуқуқу озодиҳои ҳамгирариро эҳтиром гузоштани одамон, ба ҳисоб меравад. Меъёрҳои гуманизм ва риояи қатъии он имконияти ба эътидол овардани проблемаҳои урбанизатсия, ба вижа, паст кардани сатҳи ҷиноятсодиркуниро таъмин намуданаш мумкин аст.

Дастрасӣ ба таҳсилот нисбат ба манотиқи деҳот дар шаҳр хусусияти оммавӣ дошта, дар сатҳи баланд қарор дорад. Нақши интихоби меъёри ахлоқиву ратсионалӣ зиёд аст, вале ҳиссиёти компоненти ахлоқӣ паст мешавад. Дар муҳити шаҳр меъёрҳои амаливу касбии ахлоқӣ муқаррар мегарданд, зеро барои дар шароити фазои мураккаби иҷтимоиву инфрасохтори ҳаёти шаҳрӣ амал кардан, мусоид дониста мешаванд [8]. Дар баробари зиёд будани муассисаҳои таҳсилоти шаклашон гуногун дар шаҳрҳо принсипҳои инсондӯстӣ ба ҷои рушд намудан, баръакс рӯ ба коҳишёбӣ овардаанд, ки ин омил дар замони муосир хеле нигаронкунанда боқӣ мемонад. Бо вуҷуди низоми қатъии риояи қонунҳо ва тартиботи

ҷамъиятӣ, ҳамоно нишондиҳандаҳои сатҳи ҷиноятсодиркуниву қонуншиканиҳо дар шаҳрҳо баланд аст. Мутаасифона аз ин ҳолат Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барканор буда наметавонад. Яке аз василаҳои баланд бардоштани ҳисси инсонпарварии шаҳрвандон, махсусан дар шаҳрҳои Тоҷикистон, ҷоннок намудани фаъолияти театрҳо, ба роҳ мондани фаъолияти гурӯҳҳои ихтиёрӣ аз ҳисоби волонтёрон ҷиҳати баланд бардоштани ҳисси гуманистии омма, маззаммати кирдори ношоиста тариқи ВАО ва баръакс, талқини ахлоқи ҳамидаи инсонӣ тавассути он ва билохира аҳамияти махсус зоҳир намудани Вазорати маориф ва илм ба сатҳу сифати фанҳои кафедраҳои ҷомеашиносии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, шуда метавонад. Ба андешаи мо мардуми шаҳрнишини кишвар аз оддитарин мафҳумҳои фалсафию этикӣ огаҳии комил надоранд, фаҳмиши фалсафии оламу одам, мақсаду мароми зиндагӣ, тағйирёбиҳои куллии иҷтимоиву иқтисодии мамлакатро хуб таомул карда наметавонанд, ки сабаби аслии ин ҳама қашшоқии тадриси улуми ҷомеашиносӣ, дар сатҳи заруриву нишонрас роҳандозӣ нагардидани онҳо, хусусан сотсиология мебошад.

Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки дар баробари раванди урбанизатсия дар олами муосир раванди субурбанизатсия ва деурбанизатсия мавҷуд аст, ки мақсади асосии ҳарду падидаи охир ба тартиб даровардан ва ё муътадил гардонидани урбанизатсия маҳсуб меёбад. Субурбанизатсия раванди афзоиш ва инкишофи аҳолии манотиқи наздишаҳрии шаҳрҳои бузург маънидод мешавад, ки минбаъд ба шаҳр ҳамроҳ гардида, бузургшаҳр (мегаполис)-ро ба вуҷуд меорад. Деурбанизатсия раванди муқобилмаънои урбанизатсия маънидод гардида, баръакси ҳолати шаҳришавиро мефаҳмонад. Яъне дар ҳолати деурбанизатсия афзоиши аҳолии деҳот ва ҷойгиронии аҳолӣ дар деҳот ва рушди он фаҳмида мешавад [4].

Соли 2013-ум Ожонсии телеграфии Тоҷикистон иброз намуда буд, ки ҳиссаи шаҳришавӣ дар мамлакат мутаносибан ба 9 фисад поён рафтааст [5]. Вале дар ҳамин асно мутахассисони Бонки умумиҷаҳонии рушд соли 2019 дар иттилоияи худ зикр намуданд, ки 27 фисади аҳолии Тоҷикистон дар ҳоли шаҳрнишӣ қарор дошта, аксарияти аҳолӣ дар манотиқи деҳот ба сар мебаранд [7]. Зикри маълумоти мазкур ба он хотир аст, ки тадқиқи масъалаи мазкур дақиққорона бояд сурат бигирад, то муайян карда шавад, ки кадом ҳолат дар мамлакат раванди густариш дорад: урбанизатсия ва ё деурбанизатсия? Мусаллам аст, ки 93 дарсади ҳудуди Тоҷикистонро кӯҳсор ташкил медиҳад ва шаҳрҳои калон дар кишвари мо вуҷуд надорад (ин ҷо мегаполис дар назар дошта шудааст). Тахмин меравад, ки Душанбе-пойтахти мамлакат ба истилоҳ ба зумраи шаҳрҳои «миллионер» (аз рӯи шумораи аҳолӣ) шомил аст. Пас зарур аст, ки корҳои баланд бардоштани ҳисси инсондӯстии шаҳрвандон, махсусан аз пойтахт оғоз гардад, то ба шаҳрҳои дигари ҷумҳурӣ ҳамчун сарчашма ва намуна пайгирона раванди амалӣ пайдо намояд.

Бояд қотеона қайд намуд, ки то он замоне ки ҳисси инсондӯстии аҳолии шаҳрнишини мамлакат боло бурда нашавад, аз боби тартибу низом ва оромиву осудагии шаҳрҳо сухан гуфтан имконнопазир мегардад. Маҳз гуманизм метавонад ҷеҳраи аслии мардум, миллат ва Ватани маҳбуби моро дар миқёси байналмилалӣ нишон дода, халқи тамаддунофар, сулҳдӯст, меҳмоннавоз ва бомаърифату инсонпарвар будани тоҷиконро, ки аз фарҳангу тамаддуни асил ва оламшумули хеш маншаъ мегиранд, муаррифӣ намояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16.12.2025.
2. Пивоваров Ю.Л. Основы геоурбанистики. -Москва: ВЛАДОС, 1999. — 232 с.

3. Разин А. В. Основы этики. [Электронный ресурс]. URL: https://studref.com/421573/etika_i_estetika/gumanizm# (дата обращение: 12/12/2019).

4. Википедия. свободная электронная энциклопедия: на русском языке [Электронный ресурс]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/ (дата обращение: 13/12/2022).

5. Tajikta.tj: [сомонаи интернетӣ]. URL: https://tajikta.tj/ru/news/za-20-let-dolya-gorodskogo-naseleniya-tadzhikistana-snizilas-na-9 (санаи мурочиат: 20/12/2023).

6. Негативные последствия урбанизации. studme.org: [сомонаи интернетӣ]. URL: https://studme.org/74365/sotsiologiya/negativnye_posledstviya_urbanizatsii (санаи мурочиат: 05/01/2026).

7. Sputniknews.ru: [сомонаи интернетӣ]. URL: https://tj.sputniknews.ru/country/20190906/1029805503/VB-nazval-Tadzhikistan-stranoy-s-samym-nizkim-urovnem-urbanizatsii-v-TsA.html (санаи мурочиат: 28/12/2025).

8. Урбанизация и её этические аспекты. moral.infotaste.com: [сомонаи интернетӣ]. URL: http://moral.infotaste.com/urbanizatsiya-i-eyo-eticheskie-aspekty/ (санаи мурочиат: 13/12/2019).

САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РУШДИ СОҲАИ МАОРИФ

Зарифов С.С.

ассистенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд

zsaidzarif@gmail.com

Мақола ба нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди маориф ва илми тақик дар замони Истиқлолият бахшида шудааст. Дар матн мавқеи маориф, забон фарҳанг ҳамчун рукни ҳастии миллат, рамзи давлатдорӣ ва воситаи ҳифзи ҳувияти миллӣ шарҳ дода мешавад. Муаллиф бо истинод ба суханрониҳо, Паёмҳо мавқеи Сарвари давлатро дар бораи зарурати ҳифз, покизагии меъёрӣ, ғановати луғавӣ ва густариши корбурди забони давлатӣ ва рушду нумуъи маориф ва илми тоҷикро нишон медиҳад. Дар мақола нақши илму маориф, зиёиёни кишвар, ҳамчунин ҳамкории илмӣ бо кишварҳои ҳамзабон барои таҳкими забони модарӣ таъкид гардида, масъалаҳои ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои аз байн рафтани забонҳои миллӣ низ баррасӣ шудаанд. Ҳамзамон мақола таъкиди Пешвои миллатро оид ба тарбияи ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ ва фарҳангдӯстии ҷавонон зикр карда, зарурати амалисозии сиёсати забонӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеаро нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: *Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон, маориф, илми тоҷик, забони тоҷикӣ, Истиқлолият, фарҳанги миллӣ, Паём, сиёсати забон, рушди забон, маорифпарварӣ, маориф, маънавият, миллат, сиёсати давлатӣ, ҷаҳонишавӣ, забоншиносӣ, осори классикӣ, ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ.*

ВКЛАД ЛИДЕРА НАЦИИ УВАЖАЕМОГО ЭМОМАЛИ РАХМОНА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Зарифов С.С.
ассистент кафедры таджикского и русского языков института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
zsaidzarif@gmail.com

Статья посвящена роли основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в развитии таджикского образования и науки в период независимости. В тексте описывается позиция образования, язык культуры как столп существования нации, символ государственности и средство защиты национальной идентичности. Автор со ссылкой на выступления, послания излагает позицию главы государства о необходимости сохранения, нормативной чистоты, лексического обогащения и расширения использования государственного языка, а также развития таджикского образования и науки. В статье подчеркивается роль науки и образования, интеллигенции страны, а также научного сотрудничества с сопредельными странами в укреплении родного языка, обсуждаются вопросы глобализации и угрозы исчезновения национальных языков. В то же время в статье подчеркивается акцент Лидера нации на воспитании патриотизма, национального самосознания и любви молодежи к культуре, подчеркивается необходимость реализации языковой политики во всех сферах жизни общества.

Ключевые слова: *Лидер нации, Эмомали Рахмон, образование, таджикская наука, таджикский язык, независимость, национальная культура, послание, языковая политика, развитие языка, образование, духовность, нация, государственная политика, глобализация, Лингвистика, классические произведения, патриотизм, национальное самосознание.*

THE CONTRIBUTION OF THE LEADER OF THE NATION, EMOMALI RAHMON, TO THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

Zarifov S.S.
is an assistant Professor at the Department of Tajik and Russian Languages at the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand.
zsaidzarif@gmail.com

The article is devoted to the role of the founder of peace and national unity, the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon, in the development of Tajik education and science during the period of independence. The text describes the position of education, the language of culture as a pillar of the nation's existence, a symbol of statehood and a means of protecting national identity. The author, with reference to speeches and messages, sets out the position of the head of state on the need to preserve, normative purity, lexical enrichment and expand the use of the state language, as well as the development of Tajik education and science. The article highlights the role of science and education, the intelligentsia of the country, as well as scientific cooperation with neighboring countries in strengthening the mother tongue, discusses issues of globalization and the threat of the disappearance of national languages. At the

same time, the article highlights the National Leader's emphasis on fostering patriotism, national identity and youth's love of culture, and emphasizes the need to implement language policy in all spheres of society.

Keywords: *Leader of the nation, Emomali Rahmon, education, Tajik science, Tajik language, independence, national culture, message, language policy, language development, education, spirituality, nation, public policy, globalization, linguistics, classical works, patriotism, national identity.*

Ҳукумати Тоҷикистон илмро яке аз омилҳои асосии рушди кишвар ва олимонро захираи бузурги зеҳнии ҷомеа дониста, ба мақсади пешрафти ҳамаҷонибаи он ва беҳтар гардонидани шароити иҷтимоии кормандони соҳаи илм ҳамаи имкониятҳоро муҳайё намудааст.

Эмомалӣ Раҳмон

Пешрафти соҳаҳои ҳаёти ҷомеа аз сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф вобастагии зич дорад. Бесабаб нест, ки дар мамлакатамон рушди соҳаи мазкур яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар нашудааст. Зеро таҳкурсӣ ва пояи рушди соҳаи иқтисодиёту сиёсат ва иҷтимоиёту фарҳанг аз омода кардани кадрҳои баландихтисос вобаста мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки соҳаи маориф чун рукни муҳими сиёсати давлат буда, ҳолат, рушд, натиҷа ва фаъолияти он аз омилҳои зиёд вобаста мебошад ва пешрафти босуботи давлат ва миллатро таъмин менамояд. Афзоиши рӯзафзуни дахолати қуввaҳои муайяни давлатҳои хориҷӣ ба ҳамдастии фаъоли баъзе гурӯҳҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар дохили кишвар омили шиддати бесобиқаи бӯҳрони сиёсӣ ва табдили он ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гардид. Аз ин рӯ, давлату ҳукумат аз солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ба пешрафти илму маориф ҳамчун пойдевори рушду тараққиёти тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа диққати махсус зоҳир намуда, ин равандро муттассил идома медиҳад. Бинобар ин ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин шароити вазнин шуруъ гардид. Дар ин давра вазъи ноором барои пешравии соҳаи маориф имкон намедод. Зиддиятҳои дохилӣ ва кашмакашиҳо дар баъзе минтақаҳо боиси қатъшавии дарсҳо дар мактабҳо гардид. Аз тарс хонандагон ва омӯзгорон ба мактаб намеомаданд, иштирок ба дарсҳо хеле суст гардид. Дар чунин шароити душвор баъди Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ дар шаҳри Хуҷанд моҳи ноябри соли 1992 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав барқарор гардид ва садҳо проблемаҳо пешорӯи роҳбарияти нави кишвар омаданд, ки яке аз онҳо соҳаи маориф буд [2].

Дар ҳамин давраи ҳассос ва мураккаб муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сарвари кишвар интихоб гардиданд, ки барояшон ҳалли ин мушкилиҳо осон набуд. Аммо ҷасорат, матонат, ҳисси баланди масъулияти роҳбарӣ ва эҳтирому садоқат ба Ватан, сарзамин, хоку бум муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро маҷбур намуд, ки шабонарӯзӣ меҳнат намоянд, дар сатҳҳои баланди байналмилалӣ баромад кунанд ва Ватани азизашро аз вартаи марг ва гирдобҳои даҳшатбори сиёсӣ озод намоянд. Ин хислати шахсияти ватандӯст ва ватанпарварро ифода менамуд ва мушкилоти ҳаррӯза ва саривақт ҳал намудани онҳо Эмомалӣ Раҳмонро ба як чеҳраи тобноки сиёсии дохиливу байналмилалӣ табдил дод. Ин боис гардид, ки давра ба давра вазъи душвори ҷумҳурӣ ба эътидол ояд. Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омаданашон дар баробари ҳалли масъалаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ барои тараққиёту азнавсозии соҳаи маориф кӯшишҳои зиёде ба харҷ доданд, то дар ҳамаи муассисаҳои таълимию тарбиявӣ

дарсҳо шурӯъ шаванд. Ин бузургтарин муваффақият ва амали хайр барои ҷомеаи Тоҷикистон ба ҳисоб мерафт [5].

Маҳз ҳамин талошҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки солҳои 1993 – 1994 сар карда, вазъи соҳаи маориф рӯ ба беҳбудӣ ниҳод ва ҷалби хонандагону омӯзгорони тарки касбкарда, ба мактаб бештар шуда, сатҳу сифати таълим беҳтар гардид. Бо дастуру ҳидоятҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо мазмуни таҳсилот ба куллӣ тағйир ёфт, балки муассисаҳои таълимӣ ба худ шакл ва мазмуни нав пайдо карда, давра ба давра ба талаботи имрӯза мутобиқ гардонида шуданд. Барои ба сатҳи байналмилалӣ мувофиқ намудани таҳсилот омӯзишгоҳҳо ва техникумҳо тадриҷан ба коллеҷҳои мустақил ва сохтории муассисаҳои таҳсилоти олӣ табдил дода шуданд.

Пешвои миллат, дар баробари пешрафти соҳаи маориф ба инкишофи илм низ таваҷҷӯҳ зоҳир намуда, дар бисёр баромад ва вохӯриҳояшон бо намояндагони илм ва зиёиён ба ин масъала эътибори ҷиддӣ дода, ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ҷудо намудани маблағ барои рушди илм ва тайёр кардани мутахассисони илмӣ дастурҳои мушаххас додаанд. Натиҷаи ҳамин буд, ки муносибат ба илм дар кишвар дар муддати кӯтоҳ тағйир ёфт ва майли ҷавонон боз аз нав ба илм бештар гардид. Ҷорӣ гардидани озмунҳои гуногуни ҷумҳуриявӣ ба монанди “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, “Илм-фурӯғи маърифат”, “Тоҷикон-оинаи таърихи миллат”, “Шоҳномахонӣ” ва монанди инҳо бо сарпарастии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар саросари кишвар баргузор гардида истодааст, ки ин иқдому ташаббусҳои маорифпарварона ва ватандӯстонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [2]. Ҳанӯз аз солҳои аввали соҳибистиқлолии давлатамон ҳангоми таҳияи Конститутсияи мамлакат ба масъалаҳои маориф ва таълим аҳаммияти ҷиддӣ дода мешуд. Бо назардошти вазъи сиёсии солҳои 90-уми асри гузашта, аз соли 2000-ум, яъне пурра таъмин шудани суботи сиёсӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста бо ҳаллу фасли масъалаҳои соҳаи маориф машғул аст ва барои беҳтар намудани шароиту имконоти он кӯшиш менамояд [2].

Тайи солҳои соҳибистиқлолӣ дар кишвар 3670 муассисаи нави таҳсилоти миёнаи умумӣ, 262 муассисаи томактабӣ ва 35 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ сохта, ба истифода дода шуд. Агар соли 1991 дар Тоҷикистон 3229 муассисаи таҳсилоти умумӣ бо 1,3 миллион нафар хонанда фаъолият дошта бошад, пас имрӯз 4037 муассиса, аз ҷумла 170 литсею гимназия, яъне муассисаҳои таълимии типи нав фаъолият менамоянд [1]. Ин ҳама аз нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди соҳаи маориф далолат медиҳад.

Дар шароити имрӯзаи рушди иқтисодиёти ба дониш асосёфта маориф яке аз омилҳои муваффақияти иқтисодии давлат мегардад. Рушди ҷомеа, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат, сифати зиндагии мардум, расидан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисодиёт, азхудкунии имкониятҳои нави технологӣ ва умуман рушди иҷтимоӣ мустақиман аз сатҳи маориф, ташкили ҷараёни мураттабу хушсифати таълиму тарбияи талабагону донишҷӯён, хулоса – аз сатҳи саводнокии миллат вобаста аст. Ҳамин тариқ, нақш ва масъулияти маориф барои рушди глобалии иҷтимоию иктисодӣ, ислоҳоти иқтисодӣ, ташаккули низоми одилонаи ҷамъиятӣ ва муваффақияти миллии давлат афзун мегардад. Нақши муҳими маориф дар рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистони имрӯза дарки онро муайян месозад, ки ояндаи кишвар аз он вобаста аст, ки низоми миллии маориф ба кадом андоза барои бунёди иқтидори зеҳнӣ ҳамчун асоси рушди қобилияти аксарияти шаҳрвандон ва таъмини рафоҳати онҳо қодир аст [5].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми солонаи худ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ ба Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон бо мақсади боз ҳам беҳтар намудани сатҳи некуаҳволии мардуми кишвар ва тақвият бахшидани ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ супориш доданд, ки аз 1-уми сентябри соли 2025 маоши вазифавии кормандони муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумии соҳаи маориф 30 фоиз зиёд карда шавад [1]. Ҳамчунин дар Паёми солонаи хеш Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чандин нуқтаҳои дигарро қайд намуданд, ки бевосита барои рушди соҳаи маориф нигаронида шудаанд. Дар замони муосир Ҳукумати мамлакат ба рушди соҳаи маориф таваҷҷуҳи аввалиндараҷа медиҳад.

Бо вуҷуди корҳои то имрӯз дар соҳаи маориф амалигардида, Пешвои миллат ба Ҳукумати мамлакат, Вазорати маориф ва илм ва роҳбарони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ супориш доданд, ки бо дарназардошти афзоиши аҳолӣ ва зиёд гардидани шумораи кӯдакону наврасон тадбирҳои мушаххас андешанд. Яъне дар панҷ соли оянда бо истифода аз ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ ва бо дарназардошти ҳадафи гузошташуда барои фарогирии 50 фоизи кӯдакони синну соли томактабӣ бунёди 800 муассисаи таҳсилоти томактабӣ ва беш аз 1000 муассисаи таҳсилоти умумиро таъмин намоянд. Дар доираи нақшаи зикргардида дар се соли охир дар мамлакат беш аз 1500 иншооти соҳаи маориф, яъне муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ, 660 иншооти соҳаи тандурустӣ, 480 иншооти варзиш, 175 иншооти фарҳангу фароғат ва ҳазорҳо иншооти дигари истеҳсоливу иҷтимоӣ бунёд ва ба истифода дода шуданд. Маҳз барои ҳамин Пешвои миллат аз рӯзҳои аввали роҳбарии худ ба масъалаи илму маориф эътибори доимӣ ва аввалиндараҷа медиҳанд. Яъне то вақте, ки тамоми ҷомеа ба мактаб ва низоми маориф рӯй наоварад, миллат дастнигар, хору зор, таҳқиргашта ва афроди он моил ба ҳама гуна ҷиноятҳои сангину пешгӯйинашаванда боқӣ хоҳанд монд. Аз ин лиҳоз метавон хулоса кард, ки сифати давлат на ба шумораи аҳолӣ, балки ба сифати аҳолӣ вобаста мебошад [1].

Пешвои миллат бамаврид таъкид кардаанд: «Дар даврони соҳибистиқлолӣ мо бунёди маорифи миллӣ ва ворид гардидан ба фазои таҳсилоти байналмилалиро ҳадафи муҳимтарин ва самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Давлат ва Ҳукумати мамлакат қарор додем. Зеро мо чунин мешуморем, ки бунёди миллат аз маориф оғоз меёбад ва ғамхорӣ нисбат ба маориф – сармоягузорӣ барои рушди неруи инсонӣ ва ояндаи ободи давлат ва Ватан мебошад» [5].

Сол то сол маблағгузорӣ ба соҳаи маориф бештар ва маоши омӯзгорон зиёд мегардад. Аз моҳи сентябри соли 2025 ба андозаи 30 фоиз маоши кормандони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва ба андозаи 20 фоиз маоши омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ зиёд мегардад. Вазъи иҷтимоии ин қишри ҷомеа пайваста аз ҷониби Ҳукумати кишвар беҳтар мешавад. Дар баробари ин, бо қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми омӯзгор» ҷойгоҳи онҳо ба таври шоиста баланд хоҳад шуд. Ҳадаф аз тадбирҳои андешидашуда, беҳтар гардондани таълиму тарбия ва ба камол расонидани мутахассисони варзида мебошад, ки дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир бошанд ва ин рисолатро дар сатҳи баланд танҳо устодону омӯзгорон ба таври шоиста анҷом медиҳанд.

Дар маҷмӯъ, суханҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ба аҳли илм ва маорифи кишвар метавонад таконбахши рушду пешрафти илму маорифи мамлакат арзёбӣ намуд.

Бо итминони комил гуфта метавонем, ки аҳли илму маориф ва зиёиёну равшанфикрони кишвар дастуру супоришҳои Пешвои миллатро сармашқи кори ҳаррӯзаи хеш

қарор дода, баҳри рафъи мушкилоту камбудиҳои ҷойдошта чораҳои муҳиму саривақтӣ амалӣ менамоянд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Пешвои миллат меҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 28.12.2024)
2. Раҳмонов, Э. Маориф омили муҳимтарини таҳкими давлат ва наҷоти миллат, Душанбе 2006 108, саҳ-9
3. Суханронӣ дар маҷлисӣ бошукуҳ бахшида ба 50-солагии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ, 17-уми апрели соли 2007
4. Суханронӣ дар машварати ҷумҳуриявии коркунони соҳаи маориф, 28-уми августи соли 1995
5. https://www.maorif.tj/news/other/naqsi-pesvoi-millat-dar-rusdi-maorif-sanoat-va-zeni-sunie

ХУҶАНДИ БОСТОН ҲАМЧУН ПАДИДАИ ТАМАДДУНӢ

Худойберганов Х.Ҳ.

ассистенти кафедраи "Ҷомеашиносӣ"

Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷоратии Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

husbahthudojberganov@gmail.com

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи ҳамаҷонибаи Хуҷанди бостон дар раванди ташаккул ва инкишофи тамаддун дар Осиёи Марказӣ бахшида шудааст. Дар он омилҳои ҷуғрофӣ, таърихӣ, иқтисодӣ ва фарҳангие, ки ба ташаккул ва рушди шаҳр таъсир расонидаанд, баррасӣ мегарданд. Таваҷҷӯҳи асосӣ ба ҷойгиршавии шаҳр дар канори дарёи Сир, дар сарҳади шимолии Мовароун- наҳр ва дар гиреҳи роҳҳои муҳими тиҷоратӣ равона шудааст. Дар мақола нишон дода мешавад, ки Хуҷанд дар давраҳои гуногуни таърихӣ на танҳо ҳамчун қалъа ва маркази ҳарбӣ, балки ҳамчун маркази муҳими иқтисодӣ ва фарҳангӣ фаъолият намуда дар равандҳои мубодилаи мол ва арзишҳои фарҳангӣ нақши муҳим бозидааст. Иштироки шаҳр дар Роҳи Бузурги Абрешим барои ташаккули муҳити гуногунфарҳангӣ ва рушди ҳунармандӣ, бозаргонӣ ва илм замина фароҳам овардааст. Ба хулосае омадан мумкин аст, ки маҷмӯи омилҳои ҷуғрофӣ, сиёсӣ ва фарҳанги Хуҷанди бостонро ба яке аз марказҳои муҳими ташаккули тамаддуни минтақавӣ табдил дода, таъсири он аз доираи маҳаллӣ фаротар рафтааст.

Калидвожаҳо: *Хуҷанди бостон, тамаддун, Мевагул, Роҳи Бузурги Абрешим, дарёи Сир, мавқеи ҷуғрофӣ, зироаткорӣ, сарчашмаҳои таърихӣ, ҷуғрофидонони асримиёнагӣ, робитаҳои иқтисодӣ, истеҳсолоти бофандагӣ, эътиқод, қабилаҳои сакоӣ, дахмаҳо, вожаи "Хуҷанд", водии Фарғона.*

ДРЕВНИЙ ХУДЖАНД КАК ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ФЕНОМЕН

Худойберганов Х.Х.
ассистент кафедры "общественные науки»
Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде
husbahthudojberganov@gmail.com

Данная статья посвящена всестороннему изучению древнего Худжанда в процессе формирования и развития цивилизации в Центральной Азии. В ней рассматриваются географические, исторические, экономические и культурные факторы, повлиявшие на формирование и развитие города. Основное внимание уделяется расположению города на берегу Сырдарьи, на северной границе Моваруннахра и на пересечении важных торговых путей. В статье показано, что Худжанд в разные исторические периоды функционировал не только как крепость и военный центр, но и как важный экономический и культурный центр, игравший важную роль в процессах обмена товарами и культурными ценностями. Участие города в Великом Шелковом пути заложило основу для формирования многокультурной среды и развития ремесел, торговли и науки. Можно сделать вывод, что сочетание географических, политических и культурных факторов превратило древний Худжанд в один из важнейших центров региональной цивилизации, и его влияние вышло за пределы местной сферы.

Ключевые слова: *Древний Худжанд, цивилизация, Мевагул, Великий Шелковый путь, Сырдарья, географическое положение, сельское хозяйство, исторические источники, средневековые географы, экономические связи, текстильное производство, творчество, племена саков, дахмы, слово "Худжанд", Ферганская долина.*

ANCIENT KHUJAND AS A CIVILIZATIONAL PHENOMENON

Khudoyberganov Kh.H.
Assistant of the Department of "Social Sciences"
Institute of Economics and Trade,Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan
husbahthudojberganov@gmail.com

This article is devoted to a comprehensive study of ancient Khujand in the formation and development of civilization in Central Asia. It examines the geographical, historical, economic, and cultural factors that influenced the city's formation and development. The main focus is on the city's location on the banks of the Syr Darya, on the northern border of Movarunnahr and at the intersection of important trade routes. The article shows that Khujand, in different historical periods, functioned not only as a fortress and military center, but also as an important economic and cultural center, playing a significant role in the exchange of goods and cultural values. The city's participation in the Great Silk Road laid the foundation for the formation of a multicultural environment and the development of crafts, trade, and science.

It can be concluded that the combination of geographical, political and cultural factors turned ancient Khujand into one of the most important centers of regional civilization, and its influence extended beyond the local sphere.

Key words: *Ancient Khujand, civilization, Mevagul, the Great Silk Road, Syr Darya, geographical location, agriculture, historical sources, medieval geographers, economic ties, textile production, creativity, Saka tribes, Dakhmas, the word "Khujand", Fergana Valley.*

Дар таърихи тамаддуни тоҷик ва умуман Осиёи Марказӣ шаҳрҳои бостонӣ нақши калидӣ бозидаанд. Яке аз ин шаҳрҳои бостонӣ Хуҷанд буда, таърихи якчанд ҳазорсола дорад ва дар ташаккули тамаддуни тоҷик ва Осиёи Миёна мавқеи бузург дорад. Омӯзиши Хуҷанди бостон имкон медиҳад,ки равандҳои ташаккули тамаддуни шаҳрнишинӣ дар минтақа амиқтар дарк карда шаванд.

Таърих ва тамаддуни сарзамини Хуҷанд-пайдоиш, ташаккул, хусусиятҳои иқтисодӣ, тарзи зиндагӣ ва фарҳанги мардумонаш дар ҳамаи навъҳои манобеъ ва сарчашмаҳои улуми таърихи ҷомеа: осори хаттӣ, бостоншиносӣ, мардумшиносӣ, инчунин дар асноди фанҳои забоншиносӣ, ҷуғрофишиносӣ, инсоншиносӣ инъикос ёфтаанд.

Решаи вожаи “Хуҷанд” дар кӯҳантарин матн дар миёни осори тамаддуни эронитаборон, китоби муқаддаси дини зардуштӣ-“Авесто” мавҷуд аст. Муҳаққиқи таърихи забонҳои эронӣ Л.Г.Герсенберг решаи вожаи “Хуҷанд”-ро баррасӣ намуда,иртиботи се вожаи кӯҳани эрониро бо калимаи имрӯзаи Хуҷанд ошкор кардааст: 1) xvanj ya kanta; хуршед; 2) xvagandaŕkandaŕxva: манзили хуршед; 3) xunjand/xvanjand/xurjand/xvarjand: хуршедшаҳр. Решаи дигари вожаи “Хуҷанд” баъди пояи “ху,хвар”-ниҳод дар шакли “ҷанд” аст, ки шакли талаффузи калимаи “қанд” мебошад. Академик В.В.Бартолд вожаи “канд” ва “кат”-ро “деҳ”, “диж”, “шаҳр” маънидод кардааст.Дар навбати аввал, вожаи “Хуҷанд” аслан ориёи аст ва оиди эрониёни аҳди бостон будани эҷодгарони воҳаи маданӣ ва созандагони шаҳр гувоҳӣ медиҳад.Шояд дар таркиби “ĥva”-и авестоӣ, “хвар”-и форсишуда, ва “ху”-и арабишуда номи ақвоми поягузори ободиҳои сарзамини Хуҷанд нуҳуфта бошад. Мабдаи парастиши онҳо “хуршед” будааст.

Мувофиқи ривоятҳо калимаи луғавии Хуҷанд аз номи қавме, ки шаҳрҳо сохтааст ва исмашон “хӯҷа” будааст, таркиб ёфтааст. Гӯё номи бунёдгузо- рони Хуҷанд дар таркиби номҳои ҷӯйборҳо, муқаддасгоҳҳо ва мавзеъҳои зиёрати мардуми Хуҷанд сабт шудаанд: рӯди Хоҷа Баҳорон, ҷӯйбори Хӯҷа Гулистон, мазорҳои Хӯҷа Санг, Хӯҷа Бикробод, Хӯҷа Моҳрӯ, Хӯҷа Рӯҳноӣ, маҳаллаҳои Хӯҷа побел, Хӯҷагон.

Соли 1911 дар рӯзномаи русии “Асхабад” ривояти таърихӣ роҷеъ ба Хуҷанд дарҷ гардид. Дар он ҳамсари Искандари Мақдунӣ хонум Хонҷон бинокори Хуҷанд эълон гардид. Гӯё бо мурури замон номи малика Хонҷон ба вожаи “Хуҷанд” табдил ёфтааст.

Мувофиқи ривояти дигар, гӯё шаҳр аз туғӯни об хароб гардид, шоҳаншоҳи Сосониён Парвиз Хусрави Анушервон онро обод ва барқарор кард. Бо амри шоҳаншоҳ хонаводаҳои одамони хуб дар шаҳри нав маскун шуданд ва он “Хубҷамъ”-“Ҷамоати хубон” ном гирифт.

Хулоса, ривоятҳои зикршуда таърихи тӯлонии яке аз шаҳрҳои қадими тоҷик ва Осиёи Марказиро инъикос менамоянд. Яъне ҳақиқати таърихие,ки аз ин ривоятҳо падидор мешавад, ин аст: Хуҷанд марҳилаҳои шаҳри мансух, бостон, атиқа, даврони асрҳои миёна ва навро сипарӣ намудааст.

Абӯбакри Наршахӣ дар асари худ “Таърихи Бухоро” чунин зикр намудааст: “Хуҷанд аз шаҳрҳои куҳан аст ва бар канори дарёи Сайҳун аст ва онро ҳисоре муҳкам аст; ва он дарвозаи Мовароуннаҳр аст”.

Хуҷанд дар қадимтарин ошёни тамаддун Машриқзамин-водии Фарғона, ки дорои воҳаҳои сарсабзу хуррами сераҳолӣ буд, ҳамчун дарвозаи бузурги ин кишвар ба вуҷуд

омадааст. Профессор В.И.Литвинский таъкид кардааст, ки Фарғона дар дили ҳудуди васеи таърихӣ-мадании дунёи қадим ва асрҳои миёна-Осиёи Марказӣ ҷой дошт. Фарғонаро аз шимол, шарқ ва ҷануб саддҳои табиӣ-кӯҳҳои баланд иҳота кардаанд. Дар ғарби Фарғона байни риштакӯҳҳои Тиёншон дар шимол, Буттамон (Туркистон), дар ҷануб, дар соҳили рӯди Ҷаҳшарта (Сирдарё) махрути шохоби он рӯди Хоҷа Баҳорон, байни талҳои мудофиавии Ширинтеппа ва Фарҳодтеппа дар ғарб ва саҳрои Ҳодарвеш дар шарқ дар муҳити рангоранги табиӣ, ки асоси тақсимоти меҳнат буд, ҳамчун маркази воҳаҳои маданӣ шаҳрҳои бузургу кӯчак, дар навбати аввал, Хуҷанд ва мардуми сокини онҳо «хуҷандиён» пайдо шуданд, шакл ёфтанд ва рушду нумуъ карданд.

Водии Фарғона, аз ҷумла Хуҷанд ва вилояти он аз қадимтарин ноҳияҳои маскан гузидани одамони ибтидоӣ дар рӯи замин мебошад. Бостоншиносони шӯравӣ дар дараи Хоҷа Боқирғон, соҳилҳои дарёи Сир дар ҳудуди дашти Қайроққум, мавзеи Хоҷаи Ғорӣ деҳаи Чоркӯҳ осорҳои зиндагии одамони ибтидоӣ: олоти аз санг сохташудаи меҳнат, нишонаҳои манзилгоҳҳо, асбобҳои гуногуни аз устухон тарошидашударо кашф намудаанд. Нӯҳ-ҳашт ҳазор сол қабл дар ҳаёти аҳолии Фарғона табаддулоти таърихӣ ба амал омад: одамон аз истеъмоли неъматҳои табиат бо усули ҷамъоварии буттаю меваҳо, шикор, моҳигирӣ ба истеҳсолоти маҳсулоти зироат, чорво ва чорводорӣ сар карданд. Дар давраи биринҷӣ бошад одамон тарзи обёрии зироатро аз худ карданд.

Дар ташаккул ва тараққиёти шаҳр ва боғистони Хуҷанд кӯҳи Мевағул, ки 3 км шимолтар аз шаҳр ҷойгир аст, мақоми махсус дошт. Аз миёнаи асри XIX ба адабиёти илмӣ ва бадеӣ номи Мевағул бо таҳрифи Муғул-аз талаффузи лаҳҷаи аҳолии туркзабони қурама, дохил гардидааст. Ақидаҳои дониш- мандону муҳаққиқон оиди ин кӯҳ гуногун мебошад. Масалан, М.Бекчурин соли 1872 навиштааст, ки ин сангистони луч аз сабаби аз наботот тамоман бениёз буданаш бо шеваи қирғизҳо ҳаққонӣ Мағол-Кӯҳи Маҳзун ном гирифтааст. Донишмандони этнография ва ҷуғрофияи Осиёи Миёна М. С. Андреев ва Н.Г.Маллитский низ ин кӯҳро ваҳмангез, тира, харсангӣ ва аз наботот маҳрум тавсиф кардаанд. Дигарон номи ин кӯҳро ба урдуи лаш- кариёни Чингизхон алоқаманд намуда, Муғул гуфтаанд, ки ин ҳама саҳви дағал мебошанд.

Бо боварии том метавон гуфт, ки аз давраи қадим ин кӯҳ Мевағул ном дошт. Дар осори бисёр муҳаққиқон, шоирону нависандагон дар бораи кӯҳи мазкур зикр гардидааст. Аз ҷумла, Шайх Камол чунин мисраъҳоро навиштааст:

Аз оби Хуҷанд бигзару кӯҳ,
Дар шаҳри ту ин ба ҷуз масал нест.
Ин дурр на дар ин ҳақир дарёст
В-ин лаъл ба кӯҳи Мевағал нест

Олим, шоир ва арбоби давлатӣ Заҳириддин Муҳаммад Бобур дар асари худ “Бобурнома” чунин қайд кардааст: “шимолтар аз кӯҳандиз ва дарё кӯҳи Мевағул воқест; мегӯянд, ки дар ин кӯҳ конҳои фирӯза мавҷуданд; дар кӯҳ мор бисёр аст”. Инчунин ӯ зикр кардааст, ки Мевағул нахчиргоҳи маъруфи Хуҷандиён буд. Аз ширхӯрҳо-нахчир (бузи кӯҳӣ), гург, рӯбоҳ, харгӯш, ҷайра, аз хазандаҳо-сангпушти даштӣ, мор, паррандаҳо-кабки кӯҳӣ бедона, уқоб, боз, шоҳин дар Мевағул номгӯи асосии сайдро ташкил мекарданд.

Мевағул аз қадимулайём бо гиёҳҳои доруӣ шӯҳрати калон дошт. Испанд, сунбул, савринҷон, пиёзи анзур, исмалоқ, чиннигул, гули хайрӣ, чойкӯҳак, тугмачагул, рӯян, печак, зира дар тиббӣ халқи Хуҷанд васеъ истифода мешуданд

Таъкид кардан лозим аст, ки Мевағул аҳамияти калони мудофиавӣ низ дошт. Кӯҳҳо ҳаракати истилогаронро маҳдуд менамуданд. Шумораи ин гуна кӯҳҳо зиёд буд. Аз ҷумла, Теппаи Ширин дар ҳадди ғарбии Хуҷанд дар байни аҳолӣ бо номи "Девори Хуҷанд" машҳур буд. Номи деҳаи ҳамин садд Лангар буда як маъноияш сарҳад аст. Гузаргоҳи табиии Теппаи Ширин ва Теппаи Фарҳоди гӯшаи –арбии Мевағул, "Дарвозаи Хуҷанд" ном дошт. Бинои мано-рамонанди мустаҳками посбонӣ, ки дар теппа ҷойгир буда, барои таъмини бехатарии вилоят ва роҳҳои корвонгузар хизмат мекард, Рухак ном дошт. Аммо шаҳри Хуҷанд ва боғистони он аз ҷанубу шарқ садди табиӣ надошт ва метавонист, дастраси душман бошад. Маҳз дар ҳамин сатҳ бо мақсади мудофиа ва муҳофизати шаҳр қадимтарин истеҳком бо номи Истҳисор (ба маънои Қалъаи муқовимат) дар шеваи маҳаллӣ -Исфисор барпо карда шуд.

Дар дараҳо ва доманаҳои Мевағул осорҳои манзили қадимии аҳолии он бо номи "муғхона" то рӯзҳои мо омада расидаанд. М.С.Андреев дар охири асри XIX бисёр боқимондаҳои ин хонаҳои гунбазшакли деворҳояш ғафси сангинро дарёфт кардааст. Баландии деворҳои хонаҳо то 5 олчин (3,56 метр) ва бараш 2 олчин (1,42 метр) буда аз сангҳои тарошидашуда бино ёфтаанд. Тадқиқот дахмаҳои авлодии тӯрониёни бодиянишин будани ин хонаҳоро ошкор сохтанд.

Дар водии Фарғона, аз ҷумла Хуҷанд, дарёи дарозтарини Осиёи Миёна ҷорист, ки ба монанди кӯҳи Мевағул дар ҳаёти мардуми Хуҷанд мақоми бузург дошт. Муаллифони дунёи қадим иштибоҳан онро ба дарёи Дон муштарак ҳисобида, Танаис гуфтаанд. Юнониён онро Яксарт ё Силис номидаанд. Дар ёдгории хаттии давраи Сосониён "Бундаҳишни азим", ки ба забони паҳлавӣ эҷод шудааст, онро "Дарёи Хуҷанд" номидаанд. Дар адабиёти арабизабони таърихи ҷуғрофӣ Сайҳун зикр шуда, нисбат ба он Ому-Ҷайҳун номида шудааст. Муаллифи асари "ҳудуд-ул-олам", ки дар асри X навишта шудааст ин дарёро Хашрат ном гирифтааст. Камоли Хуҷандӣ ва Заҳириддин Бобур "Оби Хуҷанд" гуфтаанд. Аз миёнаҳои асри XVIII номи ин дарё тағйир ёфта, Сир (Рози пинҳонӣ) гаштааст.

Дарёи Сир, ки бо номи Сирдарё низ маъруф аст, яке аз бузургтарин ва қадимтарин дарёҳои Осиёи Марказӣ ба ҳисоб меравад. Ин дарё дар тӯли ҳазорсолаҳо на танҳо манбаи об, балки омили асосии ташаккули тамаддун, рушди иқтисод, фарҳанг ва ҳаёти иҷтимоии халқҳои минтақа будааст. Таърихи дарёи Сир бо таърихи шаҳрҳои бостонӣ, роҳҳои савдо ва давлатҳои қадим зич алоқаманд аст. Дарёи мазкур дар хоҷагии халқи Хуҷанд вазифаҳои муҳимро иҷро мекард. Он пеш аз ҳама роҳи обӣ буда, соҳилҳои росту чапро бо ҳам мепайваст. Аз дарё ба воситаи аспак-чор чӯби дарахти сафедори бо ҳам басташуда, бо ёрии бели махсус идорашаванда убур мекарданд. Инчунин, заврақи аз кӯға-хели найи (қамиши) хушк бофташударо истифода мебурданд, ки ҳам барои сохтан қулай ва ҳам арзон буд. Муҳимтарин воситаи нақлиёти боркашон барои ҳаракат бо рафти ҷараёни оби дарёи Сир "сал" буд. Салро аз банди най-қӯғаи соҳилҳо ба андозаи дарозиаш то 15 метр ва бараш то 10 метр мебофтанд. Воситаҳои нақлиёти обӣ-кема, заврақ, салро одамони ҳамин соҳибони касб месохтанд ва ба аҳолӣ хизмат мерасониданд.

Муҳаққиқони зиёд дар бораи дарёи Сир ақидаҳои худро баён намудаанд. Садриддин Айнӣ дар очерки мухтасари худ "Тирози ҷаҳон" навиштааст, ки дарёи Сир Хуҷандро ба мисли моҳи нав аз ҷониби шимол иҳота кардааст, ин ҳақ асту рост. Дарё ба ҳусни табиии Хуҷанд ҳусн зам карда, дар айни замон, онро ҳамчун садди ҳаётан зарур аз хавфи ҳуҷуми душман эмин гардонидааст. Донишманди сарчашмаҳои қадими юнонӣ ва римӣ И.В.Пянков Сирро сарҳади шимоли давлати бузурги Бохтар дар асрҳои VIII-VII то милод мешуморад.

Дарёи Сир дар арафаи ҳуҷуми Искандари Мақдунӣ ба Осиёи Миёна марзи байни мулкҳои аҳолии муқиминишин ва ҳудуди қабилаҳои саҳронишин маҳсуб меёфт. Дар соҳили рости он асосан қабилаҳои сакоӣ сукунат доштанд. Дар соҳили чап шаҳрҳои зиёди хурду калон мавҷуд буданд. Искандар дар соҳили чапи дарё қарор гирифта, дар ин ҷо гарнизон мегузорад. Аммо ба зудӣ дар ҳафт шаҳри соҳили чап шӯриши мардумии зидди юнону мақдуниҳо сар мезанад. Дар ҳамин вақт дар соҳили рост сакоиҳо қувваи зиёдеро ҷамъ намуда, шароити мусоид барои пайваст шудан бо шӯришгаронро мепоиданд. Искандар ба ҳолати ниҳоят душвор меафтад ва қарор медиҳад, ки дар соҳили дарёи Сир мавқеашро мустаҳкам намояд. Искандар дар муддати кӯтоҳ панҷ шаҳри соҳили ростро ишғол менамояд. Академик Бобоҷон Ғафуров таъкид менамояд, ки ҳангоми шӯриши аҳолии шаҳрҳои соҳили дарёи Сир дар дигар қаламрави Суғду Бохтар низ мардум ба муқобили истилогарон сар мебардоранд. Муборизаи истиқлолхоҳии суғдиёну бохтариҳоро сипаҳсолори маҳаллӣ Спитамен роҳбарӣ менамуд. Ин мубо- ризаи озодихоҳии суғдиёну бохтариҳо муддати се сол-солҳои 329-327 пеш аз милод давом кардааст.

Бо мурури асрҳо нисбат ба дарё Сир эътиқод ва ихлоси хуҷандиён ташаккул ёфтааст. Садҳо авлоди хуҷандиён ба соҳили дарё бо умеди ниҳонии худ меомаданд. Онҳо дарёро кушояндаи тилисмот,мушкилкушои ғаму андӯҳ меҳисобиданд. Табибон сабои Сирро барои шифои бемории сили шуш, истиқоъ, обхӯрак, сулфаи кабутак тавсия менамуданд.

Аҳолии зироаткор ба таҷрибаи бисёрҳазорсолаи аҷдоди худ такя намуда, донишу ҳикмати замину обшиносиро инкишоф додаанд. Зироаткорон хоку обро аз ҷиҳати ҳосилнокиаш ба хелҳо ҷудо кардаанд. Дар ин минтақа кишти ғалладонагиҳо ва шолӣ аҳамияти калон доштанд. Хуҷанд қадимтарин ватани пахта ба ҳисоб меравад. Мувофиқи ҳафриётҳо ҳанӯз се ҳазор сол қабл дар истеҳсолоти бофандагии ин ҷо нахи пахта истифода мешуд. Аз қадимулайём дар воҳаҳои чапу рости дарёи Сир боғдорӣ, токдорӣ, сабзаваторкорӣ, тарбузу харбузпарварӣ машғулияти асосии аҳолӣ ба ҳисоб мерафт. Инчунин дар ин ҷо навъҳои беҳтарини меваҳо низ парвариш карда мешуданд.

Хуҷанд ва вилояти он ҳалқаи муҳими силсилаҳои робитаҳои иқтисодӣ, демографӣ, этникӣ, маданӣ ва дипломатии халқҳои Осиёи Миёна ва мамлакатҳои атрофи он дар Шарқ ба ҳисоб мерафтанд. Ҳанӯз аз асри II то милод бо Фарғона “Роҳи бузурги абрешим” гузашта, мамолики Шарқи Дурро бо Осиёи Сағир, Юнон, Рим пайваст мекард. Ин роҳи корвонгузари тиҷорати байналхалқӣ барои аз ҳам баҳраёб шудани маданияти халқҳои гуногун, аз ҷумла пешрафти иқтисодиёти Хуҷанд ва вилояти он саҳми калон гузоштааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Турсунов Н. “Таърихи Хуҷанд”, Хуҷанд, 2019

2. Ғафуров Б. “Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав”, Душанбе, 2023

3. Наршахӣ “Таърихи Бухоро”

4. Энциклопедия Худжанд, Душанбе, 1999

5. Исследования по истории и культуре Ленинабада. Душанбе, 1986

Баҳши 2:

Эҳё ва рушди устувори иқтисоди миллӣ дар даврони соҳибистиқлолӣ (ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бунёди “иқтисоди сабз” ва ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар истеҳсолот)

Секция 2:

Возрождение и устойчивое развитие национальной экономики в период независимости (инициативы Республики Таджикистан по реализации «зелёной экономики» и внедрению цифровых технологий в производство)

Section 2:

Revival and sustainable development of the national economy during the period of independence (initiatives of the Republic of Tajikistan in implementing the “green economy” and introducing digital technologies into production)

ТАТБИҚИ СТРАТЕГИЯИ РУШДИ ИҚТИСОДИ “САБЗ” ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БАРОИ СОЛҲОИ 2023-2037

Дониёрова М.М.
номзади илмҳои биологӣ, дотсенти кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд

Дар мақола роҳҳои амалӣ намудани Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” ба таъмини рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, мувозинати экологӣ ва расидан ба ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон – баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар бар пояи таъмини рушди устувори иқтисодӣ мусоидат менамояд, оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: *Стратегия, Рушди устувор, иқтисоди “сабз”, мувозинати экологӣ, суботи иҷтимоӣ, иқтисодиёти пешрафт.*

РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ “ЗЕЛЕНОЙ " ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН НА 2023-2037 ГОДЫ

Даниярова М.М.
кандидат биологических наук,доцент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде

В статье приводятся пути реализации Стратегии развития «зелёной» экономики которая способствует обеспечению устойчивого развития в сферах экономики, социальной стабильности, экологического баланса и достижению высшей цели долгосрочного развития Таджикистана – повышению уровня жизни населения страны на базе обеспечения устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: *Стратегия, устойчивое развитие, «зелёная» экономика, экологический баланс, социальная стабильность, передовая экономика.*

IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE «GREEN» ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN FOR 2023-2037

Daniyarova M.M.
Candidate of biological sciences, associate professor of the Department of Social sciences Institute of economics and trade of the Tajik State university of commerce

This paper outlines the ways of implementation of the Strategy of «green» economy which contributes to sustainable development of economy, social stability, ecological balance and achievement of the highest goal of the long-term development of Tajikistan – improving the living standards of the country's population based on sustainable economic development.

Keywords: *Strategy, sustainable development, «green» economy, ecological balance, social stability, advanced economy.*

Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037 бо мақсади амалӣ намудани Нақшаи чорабиниҳо оид ба иҷрои вазифаҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 декабри соли 2021 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 январи соли 2022, №2 «Дар бораи натиҷаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 ва вазифаҳо барои соли 2022» таҳия гардидааст.

Амалӣ намудани иқтисоди «сабз» ҳамчун як низоми томи хоҷагидорӣ, истифодаи воситаҳои муайянро тақозо мекунад, аз ҷумла:

– афзоиши сармоягузории давлатӣ ба инфрасохтори бо принсипи рушди устувор асосёфта (аз ҷумла нақлиёти ҷамъиятии барқӣ, манбаъҳои барқароршавандаи энергия, бунёди биноҳои аз ҷиҳати истифодаи энергия босамар) ва сармояи табиӣ бо мақсади барқарорсозӣ, нигоҳдорӣ ва афзоиш додани ҳаҷми он;

– дастгирии давлатии мақсадноки таҳқиқот ва корҳои илмие, ки ба истифодаи технологияҳои тозаи экологӣ марбутанд;

– нархгузории ба принсипҳои рушди устувор мутобиқ, аз ҷумла даст кашидан аз мусоидати молиявии (субсидияҳои) бесамар, дуруст муайян намудани арзиши захираҳои табиӣ ва андозбандии захираҳое, ки истихроҷи онҳо ба муҳити зист зарар мерасонад;

– татбиқи сиёсати хариди давлатӣ нисбат ба субъектҳои истеҳсолкунандаи маҳсулоти экологӣ ва истифодабарандаи усулҳои истеҳсол, ки ба принсипҳои рушди устувор мутобиқ мебошанд.

Дар ин асос ва бо мақсади рушди иқтисоди «сабз», мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, кам кардани партофтҳои газҳои «гулхона», истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва ҷалби сармояю технологияҳои каммасраф Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037 тибқи талаботи Конститутсия, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамосозии давлатӣ» ва санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст.

Амалӣ намудани Стратегия ба таъмини рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, мувозинати экологӣ ва расидан ба ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон – баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар бар пояи таъмини рушди устувори иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Раванди пешрафти иқтисоди «сабз» идомаи мантиқии рушди устувор буда, дар фарқият аз охирин ҳамбастагии унсурҳои рушди иқтисодӣ ва устувории экологиро инъикос менамояд. Ташаббуси иқтисоди «сабз» ба се принсипи асосӣ такя мекунад: истифодаи механизмҳои бозоргонӣ барои ба даст овардани рушди устувор, нигоҳдории сармояи табиӣ дар сатҳи милливу байналмилалӣ ва таъмини шуғли аҳолӣ аз ҳисоби ташкил кардани ҷойҳои корӣ «сабз».

Соли 2008 аз ҷониби Созмони Милали Мутаҳид Ташаббуси «Иқтисоди сабз» (Green Economy Initiative) эълон карда шуд, ки мақсади он дар расонидани кумак ба ҳукуматҳои кишварҳои гуногун барои дигар кардани самти сиёсати иқтисодии онҳо бо аввалиндараҷа донистани афзалиятнокии технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза, манбаъҳои тақдидшавандаи энергия, хизматрасонӣ дар соҳаи таъминоти об ва нақлиёти аз ҷиҳати экологӣ тоза, зарурати идоракунии партовҳо, бунёди биноҳои «сабз», кишоварзии босубот ва ғайра равона шудааст.

Қадами навбатии Ташаббуси «Иқтисоди сабз»-и СММ ин «Роҳи нави ҷаҳонии сабз» мебошад, ки ҳамчун самти рушди ҷаҳонӣ муайян гардида, он дорои имконияти ба низоми иқтисодӣ ва молиявии ҷаҳонӣ баргардонидани устувориро инъикос менамояд.

Вазъият бо як қатор ҳодисаҳои ҳамдигарро тақвиятдиҳандаи ҳам экологӣ ва ҳам иқтисодӣ, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, болоравии нархи молҳои асосии озуқаворӣ, бадшавии вазъи гуногунии биологӣ ва экосистемавӣ, камшавии дастрасӣ ба захираҳои об, афзоиши теъдоди садамаҳои техногенӣ, афзудани хароҷот ва ғайра боз ҳам мушкилтар мегардонанд.

Инсоният ба яке аз марҳилаҳои муҳими таърихии худ расидааст, ки он дар қатори тағйирёбии вазъияти демографӣ, дигаргунсозии сохтори иқтисодиётро тақозо мекунад. Гузариш ба зинаи нави фарҳанги моддӣ зарур аст, ки он бо имкониятҳои табиии аллакай коҳишёфтаи сайёра бояд дар мувофиқат буда, бо он мутавозин бошад. Ҳамин тавр раванди иқтисоди «сабз» ба саҳнаи ҷаҳонӣ арзи ҳастӣ намуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҷрибаи кишварҳои пешрафта ҷонибдори амалисозии принсипҳои иқтисоди «сабз» мебошад. Дар ин раванд таҳияи заминаи муносиби ҳуқуқӣ тавассути қабули як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав, инчунин қабули стратегия ва барномаҳо дар маҷмӯъ барои амалисозии иқтисоди «сабз» заминаи муносиб фароҳам оварда, рушди кишвар ва нигоҳ доштани мувозинати экологиро таъмин менамояд.

Айни замон дар ҷаҳон раванди иқтисоди «сабз»-ро ҳамчун низоми томи муносибатҳо тавсиф намуда, ба принсипҳои зерин тақсим менамоянд:

адолат (баробарӣ дар дастрасӣ ба табиат); эҳтиром (ба шукуфоӣ ва некӯаҳволӣ); принсипи эҳтиёткорӣ (баҳисобгирии сарбориҳои ҳудудӣ ба сайёра); устуворӣ (ноил гардидан ба устувории иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ); самаранокӣ (истеҳсоли устувор ва истеъмоли босубот); робитаи байни наслҳо (сармоягузорӣ барои оянда).

Раванди гузариш ба иқтисоди «сабз» дар доираи Созишномаи Париж, ки 12 декабри соли 2015 дар Ҳамоиш (Саммит) оид ба тағйирёбии иқлими СММ қабул шуда буд, устувор гардида, тибқи ин Созишнома аз ҷониби кишварҳои мутараққӣ ҷудо кардани 100 млрд. доллар барои ҳалли муаммоҳои экологӣ дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ ва пешбарандаи иқтисоди «сабз» муайян шудааст.

Дар баробари ин, фаъолияти Муассисаи Ҷаҳонии Рушди Сабз (зимни Конфронси СММ оид ба рушди устувор дар доираи Рио+20 таъсис ёфтааст) барои суръат бахшидани гузариши кишварҳо ба рушди сабз – рушди аз ҷиҳати экологӣ устувор ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ фарогир ба роҳ монда шудааст.

Тақвияти талабот ба раванди ҷорӣ намудани иқтисоди «сабз» бештар бо дар назар доштани бӯҳронҳои иқлимӣ, экологӣ, озуқаворӣ, молиявӣ ва иқтисодӣ, ки солҳои охир ҷаҳон ба онҳо рӯ ба рӯ шуда истодааст, марбут аст.

Дар баробари татбиқшавии иқтисоди «сабз» дар ҷаҳон самтҳои афзалиятноки таъмини болоравии иқтисодиёти муосир дар доираи иқтисоди «сабз» роҳандозӣ мегарданд, аз ҷумла:

– амсила (модел)-ҳои оқилонаи истеъмол ва истеҳсолот;

– «сабз» намудани истеҳсолот ва бозор;

– инфрасохтори устувори «сабз»;

– андозбандии «сабз» ва ислоҳоти буҷетӣ;

– сармоягузорӣ ба сармояи табиӣ;

– истифодаи нишондиҳандаҳои самаранокии экологӣ.

Раванди иқтисоди «сабз», ки дар ду даҳсолаи охир ташаккул ёфтааст, ҳамоҳангсозии мутаносиби се ҷанбаҳои рушд – иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоиро бояд таъмин намояд.

Вобаста ба ин иқтисоди «сабз» раванди рушди устувор мебошад ва ҳадафи асосии он таъмини рушди иқтисодӣ, суботи иҷтимоӣ ва мувозинати экологӣ дар давраи дарозмуддат буда, истифодаи самараноки захираҳои табииро таъмин менамояд. Ҳамзамон иқтисоди «сабз» фаъолияти иқтисодиест, ки бо истеҳсол, тақсимот ва истеъмоли молҳо ва хизматрасониҳо алоқаманд буда, некӯаҳволии мардум ва нигоҳдории сармояи табииро барои давраи дарозмуҳлат таъмин менамояд.

Имкониятҳои татбиқи иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

Тоҷикистони муосир дорои захираҳо ва имкониятҳои зиёд барои рушди иқтисоди «сабз» буда, аз куҳҳои баланд, табиати нотакрор, обҳои мусаффо ва манбаъҳои барқароршаванда иборат мебошад. Дар ҳудуди Тоҷикистон беш аз 64 % захираҳои оби Осиёи Марказӣ ташаккул ёфта, нерӯи барқ дар кишвар асосан аз манбаъҳои барқароршавандаи энергия истеҳсол карда мешавад. Дар ин раванд гидроэнергетика манбаи асосии таъмини аҳолӣ ва иқтисодиёти миллӣ бо энергия мебошад, зеро неруи барқ асосан аз неругоҳҳои барқи обӣ ҳосил мегардад ва ин соҳа дар рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон мақоми асосӣ дорад.

Иқлими Тоҷикистон бо мавҷудияти 280–330 рӯзи офтобӣ ва дар маҷмуъ 2 000 кВт/м^2 шиддатнокии радиатсияи офтобӣ дар як сол барои истифодаи энергияи офтобӣ ҳамчун сарчашмаи аз рӯйи аҳамият дуюмдараҷаи энергияи барқароршаванда хеле мусоид мебошад, ки ин дар қиёс бо кишварҳои пешрафтаи васеъ истифодабарандаи энергияи офтобии Аврупо ду маротиба зиёд мебошад.

Барои ноил шудан ба рушди устувор дар раванди амалишавии иқтисоди «сабз» Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самтҳои зерин такя менамояд:

– риоя намудани меъёрҳо ва санадҳои байналмилалии танзимкунандаи ташаккули иқтисоди «сабз»;

– таҳким ва тақвияти раванди мутобиқшавии институтсионалӣ ба талаботи иқтисоди «сабз»;

– ҳавасманд намудани фаъолияти инноватсионӣ дар самти самараҷӯӣ ва сарфаҷӯӣ;

– таҳкими ҳамкории байналмилалӣ дар самти ҷалб намудани захираҳои молиявӣ ва интиқоли технологияҳои муосири ҷавобгӯ ба иқтисоди «сабз»;

– баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволӣ тавассути зиёд намудани табақаи миёнаи аҳолӣ;

– таъмини алоқамандӣ байни рушди иқтисодӣ ва устувории экологӣ;

– таъмини мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим дар ҳамбастагӣ бо иқтисоди «сабз»;

– нигоҳдории гуногунии биологӣ;

– истеҳсоли васеи маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза (органикӣ) ва ба стандартҳо ҷавобгӯ роҳандозӣ мегардад;

– сатҳи фарҳанги экологӣ ва сифати хизматрасониҳои экологӣ баланд хоҳад шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба гурӯҳи 20 кишвари ҷаҳон бо нишондиҳандаи беҳтари индекси болоравии инкюзивии иқтисоди «сабз» ворид мегардад.

Бо мақсади ноил гардидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар ва ҳадафҳои рушди иқтисоди «сабз» амалисозии вазифаҳои асосии зерин дар Стратегия пешбинӣ гардидааст:

– муайян намудани роҳҳои минбаъдаи рушди гидроэнергетика ва бунёди инфрасохтори тавлиди неруи барқ аз дигар манбаъҳои барқароршавандаи энергия;

– таъмини роҳҳои пешбурди тадбирҳои сарфаҷӯӣ ва самаранокии энергия;

– пешбурди иқтисоди «сабз» дар саноатикунонии кишвар;

– таҳлили ҷорӣ намудани принсипҳои иқтисоди «сабз» дар соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла истеҳсоли маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза (органикӣ);

– таҳияи пешниҳодҳо дар самти рушди нақлиёти барқӣ ва инфрасохтори ба он дахлдор;

– таҳкими усулҳои амалишавии принсипҳои сохтмони «сабз»;

– таҳия ва пешниҳоди усулҳои ҳифз ва истифодаи босуботи сармояи табиӣ ва кам кардани ихроҷи газҳои “гулхона”;

– ҳавасмандгардонии рушди сайёҳии экологӣ;

– баланд бардоштани маърифати экологӣ;

– тавсеаи «шуғли сабз»;

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018-ро «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» ва солҳои 2019–2021 ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намуданд. Ҳадафи ин тадбирҳо рушди соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ, рушди сайёҳии экологӣ, инчунин мусоидат кардан ба эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ мебошад.

Дар ин раванд Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030 ва Нақшаи чорабиниҳои он барои солҳои 2019–2022 бо мақсади мушаххас намудани ҳадафу вазифаҳои сайёҳӣ дар кишвар, муаррифии имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон ва баланд бардоштани саҳми соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар қабул гардидаанд.

Рушди сайёҳии экологиро ҳамчун омили тиҷоратикунонии табиат ба манфиати ҷомеа ва дарёфти захираҳо барои ҳифз ва барқарор намудани сармояи табиӣ, баррасӣ кардан мумкин аст. Таҷрибаи бисёр кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки рушди сайёҳии экологӣ барои рушди иқтисоди «сабз» аҳамияти муҳим дорад.

Таълими экологӣ омили муҳимтарин барои рушди устувор буда, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ҳамаи зинаҳои таҳсилот фанҳои «Шиносоӣ бо муҳити зист», «Табиатшиносӣ», «Экология» «Биоэкология», «Геоэкология», «Радиоэкология», «Мониторинги экологӣ», «Экологияи тиббӣ», «Экологияи кишоварзӣ» ва ғайра ба роҳ монда шудааст.

Бо мақсади тақвияти маърифати экологӣ ва баробарҳуқуқӣ дар кишвар озмунҳои ҷумҳуриявии «Экожурналистон», «Табиатдӯстони ҷавон», «Экологҳои ҷавон», «Омӯзгори экологии беҳтарин», «Шеър ва ҳикояи беҳтарин» ва аксияҳои «Тозагии соҳил», «Тозагии маҳал», «Тозагии роҳ» ташкил ва гузаронида мешаванд.

Бо назардошти хусусиятҳои миллии кишвар воситаи муҳими таъмини рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ташаккули тафаккур ва маърифати экологӣ мебошад. Зеро ташаккули фарҳангу маърифати экологӣ дар кишвар ва таъмини самаранокиву сарфакоронаи истифодаи қувваи барқ, об ва дигар захираҳои табиӣ муҳим аст. Дар робита ба ин, гузариш ба иқтисоди «сабз» таҳкими назарраси маърифати экологиро дар самти бештар таваҷҷӯҳ намудан ба мавзӯъҳои ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи сармояи табииро тақозо мекунад. Инчунин ташаккули стандартҳои таълимии насли нав бо назардошти принсипҳои иқтисоди «сабз» зарур аст.

Ҳадафҳои асосии рушди иқтисоди “сабз”:

– таъмини рушди устувор, аз ҷумла тавассути таълими маърифати экологӣ ва баробарии гендерӣ;

– баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии экологии аҳолӣ;

– таъмини дастрасии баробар ба хизматрасонии экологӣ ва шароити беҳдоштӣ;

– паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва нобаробарии гендерӣ;

– ҷорӣ намудани низоми муосири огоҳии барвақтӣ аз офатҳои табиӣ.

Вазифаҳои асосии соҳа:

– ҳамгироии принсипҳои иқтисоди «сабз» ба низоми маориф ва илм;

– татбиқи таҷрибаи муосири маърифати экологӣ;

– таълимдиҳӣ, ташаккули донишҳо ва малакаи умумӣ дар самти маърифати экологӣ;

– ташкили пахши барномаҳои таълимӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи сарватҳои табиат дар васоити ахбори омма;

– беҳтар намудани вазъи муҳити зист, сифати зиндагӣ ва таъмини баробарҳуқуқӣ.

– ташкили пахши барномаҳои таълимӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи сармояи табиӣ дар телевизиони «Илм ва табиат»;

– гузаронидани мизҳои мудаввар, конфронсҳо ва семинарҳо бо мақсади баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ оид ба музокирот дар бораи тағйирёбии иқлим, иқтисоди «сабз», маърифати экологӣ ва баробарҳуқуқӣ;

– тарғиби васеи истеъмоли маҳсулоти органикӣ ва ғизои истеҳсоли маҳаллӣ;

Натиҷаҳои назаррас дар рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

– бо маърифати экологӣ ва баробарҳуқуқӣ тамоми қишри ҷомеа фаро гирифта шуда истодааст;

– масъулияти шаҳрвандон барои ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ баланд шуда истодааст;

– назорати ҷамъиятии ҳифзи муҳити зист ташаккул ёфта истодааст;

– мутахассисони дорои донишҳои муосири экологӣ зиёд гардида, маърифати экологӣ ва баробарҳуқуқӣ тақвият ёфта истодааст;

– ҳуқуқҳои наслҳои оянда ба муҳити зисти солим, баробарҳуқуқӣ ва адолати иҷтимоӣ, идоракунии партовҳо, саломатӣ, ташаккули фарҳанги экологии рафтор ва дарки муносибати сарфакорона нисбат ба истифодаи қувваи барқ, об ва дигар захираҳои табиӣ таъмин гардида истодаанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 21 декабри соли 2021.
2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 16 декабри соли 2025.
3. Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037.

УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ РАБОЧЕЙ СИЛЫ –ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА.

Маджидов А.
кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономическая теория» Института экономики и торговли ТГУК в г.Худжанде.

В статье рассмотрены и обоснованы теоретико-методические основы повышения качества трудовых ресурсов в условиях инновационного развития Республики Таджикистан, проведен анализ состояния занятости и безработных в Республике Таджикистан по уровню профессионального образования, а также разработаны предложения по совершенствованию его организационно-экономического механизма в региональном аспекте.

Ключевые слова: *инновационное развитие, занятость, безработица, качество трудовых ресурсов, благосостояние населения, рынок труда.*

ИДОРАКУНИИ СИФАТИ КУВВАИ КОРИ – АСОСИ РУШДИ УСТУВОРИ САНОАТИКУНОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Маҷидов А.
номзади илмҳои иқтисодӣ, досенти кафедраи «назарияи иқтисодӣ» ДИС ДДТТ ш.Хуҷанд

Дар мақола асосҳои назариявӣ-методии баландбардории сифати кувваи кори дар шароити рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва асоснок карда шуда, таҳлили ҳолати шуғл ва бекорон аз рӯи маълумоти касбӣ, аз он ҷумла пешниҳодҳо оид ба мукаммалгардонии механизми ташкилӣ- иқтисодии он дар минтақа коркард шудаанд.

Мафҳумҳои калидӣ: *рушди инноватсионӣ, шуғл, бекорӣ, кувваи кори, иқтидори меҳнатӣ, сифати захираҳои меҳнатӣ, некӯаҳволии аҳолӣ, бозори меҳнат.*

MANAGING THE QUALITY OF THE WORKFORCE IS THE FOUNDATION FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN'S ECONOMY.

Majidov A.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Theory at the Institute of Economics and TSUC in Khujand.

The theoretical and methodological foundations on improving the labor resources quality in conditions of innovative development of the Republic of Tajikistan are considered and substantiated in the current paper, the analysis of the condition of employment and the unemployed in the Republic of Tajikistan on the level of vocational education has been carried out, as well as, the proposals to improve its organizational and economic mechanism in the regional aspect have been developed.

Key words: *innovative development, employment, unemployment, quality of labor resources, welfare of the population, labor market.*

В национальном стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года указано, что население республики будет неуклонно расти и в период до 2030 года может достигнуть 11,3 млн. человек может и больше.

Необходимо отметить, что ожидаемый рост численности населения трудоспособного возраста в республике является важнейшим фактором для ускорения экономического роста.

Основную массу населения (около 60%) будет составлять население в трудоспособном возрасте (от 15 до 64 лет), что станет локомотивом экономического роста, но только в том случае, если будет обеспечен достаточно высокий квалификационный трудовой потенциал.

Многие азиатские страны, правильно воспользовавшиеся сложившейся ситуацией, вышли на новый виток развития и если Таджикистан не предпримет определенных усилий, «демографическое окно возможностей» превратится в «окно демографической угрозы». Доля молодого населения до 20 лет в 2022 году в стране достигла 45%. Эта категория составит костяк трудоспособного населения в 2030 году, поэтому важное значение имеет задействование трудового потенциала молодежи.

Качество квалифицированной рабочей силы применительно к условиям инновационной экономики, это совокупность свойств, проявляются у рабочих когда основная доля прибыли создается путем активного вовлечения их интеллекта и творчества в процесс промышленного производства инновационной продукции и его инфраструктурного обеспечения.

К показателям качества рабочей силы относятся: наличие базового профессионального образования; уровень знаний и навыков в определенной сфере деятельности; стаж работы в области функциональной специализации предприятия; уровень квалификации; направленность и уровень способностей, превышающих рамки профессий; восприимчивость к нововведениям; способность к постоянному обучению и достаточная степень мотивированности.

Необходимо отметить, что Основоположник мира и национального согласия, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Эмомали Рахмона постоянно уделяет внимании развитию системе образования в республики. Например в 2023 году инвестиции для сферы образования составляет 7 млрд. 210млн. 355 тысяча сомони, который на 13% больше чем в 2022 году и 5,7 % ВВП и 18,95% Государственного бюджета.

В Таджикистане в последние годы развития также делается акцент на «инновационную экономику» и промышленного развития. В связи с этим провозглашены новые принципы подготовки кадров и определены новые векторы развития науки и образования. Так на развитие социального сектора ежегодно выделяется более от 10 до 20 млрд. сомони, в том числе до 7 млр. 210 млн. 355 на образование, кроме того намечено реализации инвестиционных проектов – 3,2 млрд. сомони «Создание новых высокотехнологических отраслей экономики потребует роста финансирования науки до уровня 5,7%-и к ВВП». Однако нужно признать, что конструктивные преобразования в области науки и образования и меры Правительства, направленные на реализацию программы индустриально-инновационного развития Таджикистана, заметного прорыва в области инновационного развития не произвели. Одной из причин является то, что инновационная система Таджикистана нуждается в высококвалифицированных кадрах, обладающих способностями создавать инновационные продукты.

С другой стороны, сложившаяся экспортно-сырьевая ориентация экономики не способствует научному и промышленному развитию страны. В этих условиях сохранение имеющегося и наращивание интеллектуального кадрового потенциала наукоемких отраслей, безусловно, позволит перейти экономике республики с сырьевого пути на путь высокотехнологичный. Именно квалифицированные трудовые ресурсы развитые страны рассматривают в качестве ключевого элемента, определяющего их развитие. Вот почему большинство развитых стран производят значительное вливание финансовых ресурсов в отрасли, обеспечивающие развитие качества трудовых ресурсов.

Как известно, трудовые ресурсы – это трудоспособная часть населения, которая принимает активное участие в производстве материальных благ и оказании услуг.

Если среднегодовые темпы прироста населения за 1981 - 1990 гг. в Таджикистане были самыми высокими среди республик бывшего Союза и составляли более 3%, то начавшееся в 1990-е годы резкое ухудшение социально-экономической ситуации повлекло за собой снижение темпов роста до 2% в год. Тем не менее, абсолютная численность населения увеличилась с 5505,6 тыс. человек в 1991 г. до 10 млн . человек – в 2022 г., или в перспективе к 2030 году 60% населения это трудоспособные а темпы роста трудоспособного населения в 3,5 раза превышают темпы роста занятых. Фактический ежегодный темп роста занятых составляет 0,9%, что почти в 8 раз меньше необходимого показателя сбалансированности.

Следовательно, процесс трансформации и развития рынка труда в Таджикистане происходит в условиях, когда в течение последних 30 лет численность населения Таджикистана выросла почти на треть а трудовых ресурсов – более чем на половину (54%), при этом уровень занятости вырос всего на 7%, т.е. темпы роста занятости отстают от темпов роста трудоспособного населения на 47%. Число безработных, официально зарегистрированных в Агентстве труда и занятости населения при Министерстве труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, на конец 2023 года около 55 тыс. человек это составляет 2% от всего трудоспособного населения. В последующие месяцы данные если и изменились, то ненамного. Но в реальности уровень безработицы в разы выше, так как многие безработные не проходят регистрацию. В Республики Таджикистан уровень безработицы, особенно среди молодежи в 1,5 раза выше общего показателя безработных по всей стране.

В условиях перехода к рыночной экономике возникают новые процессы в занятости населения: уменьшение доли занятых в государственном секторе и широкое развитие неформальной занятости, изменение отраслевой структуры занятости, рост безработицы (особенно скрытой), развитие неполной занятости, снижение спроса на рабочую силу, рост нерегистрируемой трудовой миграции за пределы республики, дифференциация региональных рынков труда.

При высоком уровне роста населения в целом и трудоспособного населения в частности за период 2010- 2023 гг. прирост рабочих мест в стране составил примерно 450 тыс. чел.

Ситуация, которая сложилась в стране в области занятости, имеет определяющее влияние на низкий уровень жизни населения и качество трудовых ресурсов

Поэтому социальная политика правительства должна учитывать полный спектр социальных проблем, связанных с положением граждан во всех сферах их жизни – и в обществе, и на производстве и особенно в промышленном секторе экономики. При этом их потребности в достойной и стабильной занятости должны быть эффективной который влияет

на уровень жизни. Наличие или отсутствие достойной работы становится главным фактором, так или иначе влияющим на развитие национальной экономики.

Более того, низкий уровень образованности экономически активного населения в профессионально - квалификационном плане и недостаточная развитая система образования требует ее кардинальной реформы, организовать со стороны государственных органов переквалификации безработных. Низкий уровень специализированных профессионально-технических школ по подготовке квалифицированных рабочих для инновационных отраслей экономики способствовали образованию дисбаланса на рынке труда, т.е. при общем количественном преобладании предложения рабочей силы над спросом, важнейшие отрасли экономики оказались не обеспеченными в требуемом объеме квалифицированными кадрами.

В результате в отраслях экономики ощущается острый дефицит специалистов, обладающих инновационным мышлением.

Анализ состояния рынка трудовых ресурсов позволил сделать следующие выводы: для этого рынка труда характерны специфические особенности формирования и функционирования. К ним относятся:

- ✓ высокий удельный вес женщин и молодежи в числе безработных;
- ✓ в общем числе безработного и занятого населения области преобладает доля лиц, не имеющих квалификацию;
- ✓ снижение качества образования;
- ✓ отсутствие квалифицированных кадров, способных к инновациям;
- ✓ медленные темпы роста экономически активного населения;
- ✓ в общем числе безработного населения области преобладает доля лиц, имеющих самую низкую квалификацию, что является одной из причин безработицы и, соответственно, отражается на качестве жизни населения;
- ✓ отсутствие взаимного сотрудничества образовательных учреждений с работодателями в вопросах подготовки и переподготовки кадров, востребованных на рынке труда;
- ✓ слабый уровень развития системы образования по подготовке кадров рабочих специальностей и несоответствие их качества современным требованиям.

Учитывая высокий уровень требования к качественным характеристикам трудовых ресурсов, особенно к образованию работников и заметное несоответствие этого показателя предъявляемым требованиям со стороны работодателей, на наш взгляд, целесообразно разработать пакет приоритетных направлений кадровой политики, нацеленных на сохранение и повышение качества трудовых ресурсов. В качестве возможных приоритетов представляются следующие: повышение материального благосостояния населения, охрана и укрепление здоровья населения, оптимизация регионального образовательного комплекса, развитие рынка труда, поддержка подрастающих поколений и молодежи.

Вместе с тем необходимо модернизировать целый ряд социальных секторов образования, культуры, здравоохранения, науки, которые рассматриваются в первую очередь как секторы капитализации человеческого капитала страны. При этом необходимо акцентировать внимание на качественные составляющие не только экономически активного населения, но и молодежи, как потенциальный и наиболее перспективный трудовой ресурс.

Список использованной литературы:

1. Послание Основоположника мира и национального согласия, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан (16.12. 2025)
2. Статистические данные и показатели (ООН) [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www. org/ru/databases/#stats (дата обращения: 16.06.2014)
3. Городецкий В. К. Мировая экономика [Электрон. ресурс]: учебное пособие. – Калуга: КФ СЗАГС, 2000. – URL: http://economuch.com/stran-zarubejnyih-hozyaystvo/mirovaya-ekonomika-uchebnoe- posobie-kaluga.html (дата обращения: 03.2015)
4. Мильнер Б. З. Управление знаниями в современной экономике: научный доклад. – М.: ИЭ РАН 2013г.
5. Комиссарова Т. А. Управление человеческими ресурсами. – М.: Дело, 2002.
6. Статистический ежегодник за 2023 год Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2024 г .
7. Под редакцией А.Н. Азрилияна Новый экономический словарь. Москва, Институт новой экономики 2004 год.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Элмуродова С.Х.
к.п.н., доцент кафедры «Социальной и профессиональной педагогики»
ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова»
komron.elmurodov @*mail.ru*

Вализода Ш.
к.п.н., доцент кафедры «Социальной и профессиональной педагогики»
ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова»
shoirakhon.valizoda@mail.ru

В статье рассматриваются актуальные вопросы совершенствования использования цифровых технологий в учебно-воспитательной работе с детьми с особыми образовательными возможностями. Раскрываются педагогические преимущества цифровых средств обучения в условиях инклюзивного и коррекционного образования. Обосновывается значимость цифровых технологий как инструмента индивидуализации обучения, коррекционно-развивающего сопровождения и социальной адаптации обучающихся. Определены основные направления и педагогические условия эффективного внедрения цифровых технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: *цифровые технологии, особые образовательные потребности, инклюзивное образование, учебно-воспитательная работа, коррекционно-развивающее обучение.*

ТАКМИЛИ УСУЛҲОИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР КОРИ ТАЪЛИМӢ-ТАРБИЯВӢ БО КӮДАКОНИ ДОРОИ ИМКОНИЯТҲОИ МАҲДУД

Элмуродова С.Х.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент кафедраи «Педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ» МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
komron.elmurodov @*mail.ru*

Вализода Ш.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент кафедраи «Педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ» МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
shoirakhon.valizoda@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои муосири марбут ба беҳтар кардани истифодаи технологияҳои рақамӣ дар таълим ва омӯзиш бо кӯдакони имконияташон махдуд баррасӣ мекунад. Имкониятҳои педагогии воситаҳои таълими рақамиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки таълими фарогир ва махсусро дар бар мегирад. Он аҳамияти технологияҳои рақамиро ҳамчун воситае барои фардикунонии таълим, таъмини дастгирии ислоҳӣ, рушдӣ ва мусоидат ба мутобиқшавии иҷтимоии донишҷӯён асоснок мекунад. Дар мақола инчунин самтҳои асосӣ ва шароити педагогӣ барои татбиқи самараноки технологияҳои рақамӣ дар раванди таълим муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: *технологияҳои рақамӣ, ниёзҳои махсуси таълимӣ, таҳсилоти фарогир, кори таълимӣ, таҳсилоти ислоҳӣ ва инкишофӣ.*

ТАКМИЛИ УСУЛҲОИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР КОРИ ТАЪЛИМӢ-ТАРБИЯВӢ БО КӮДАКОНИ ДОРОИ ИМКОНИЯТҲОИ МАҲДУД

Элмуродова С.Х.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент кафедраи «Педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ» МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
komron.elmurodov @*mail.ru*

Вализода Ш.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент кафедраи «Педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ» МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
shoirakhon.valizoda@mail.ru

Article examines current issues related to improving the use of digital technologies in teaching and learning with children with special educational needs. It explores the pedagogical potential of digital teaching tools in inclusive and special education settings. It substantiates the importance of digital technologies as a tool for individualizing learning, providing corrective and developmental support, and promoting social adaptation of students. The article also identifies key areas and pedagogical conditions for the effective implementation of digital technologies in the educational process.

Keywords: *digital technologies, special educational needs, inclusive education, educational work, remedial and developmental education.*

Современная система образования ориентирована на реализацию принципов доступности и равных возможностей для всех обучающихся, включая детей с ограниченными возможностями здоровья. В условиях цифровизации образования особую актуальность приобретает вопрос совершенствования способов использования цифровых технологий в учебно-воспитательной работе с данной категорией детей. Цифровые инструменты открывают новые возможности для коррекционно-развивающей работы, индивидуализации обучения и повышения мотивации обучающихся с ОВЗ. Цифровые технологии позволяют компенсировать ограничения, связанные с нарушениями зрения, слуха, опорно-двигательного аппарата, речи и интеллекта. К их основным преимуществам относятся:

- адаптация учебного материала под индивидуальные образовательные потребности;
- возможность многократного повторения и визуализации информации;
- развитие самостоятельности и познавательной активности;
- расширение коммуникативных возможностей обучающихся.

Использование мультимедийных средств, электронных учебников, обучающих приложений и интерактивных платформ способствует более полному усвоению учебного материала и формированию устойчивого интереса к обучению.

Существуют основные направления совершенствования использования цифровых технологий:

1. Индивидуализация обучения

Применение адаптивных цифровых платформ позволяет учитывать темп обучения, уровень развития и особенности восприятия каждого ребенка с ОВЗ. Индивидуальные образовательные маршруты повышают эффективность учебно-воспитательного процесса.

2. Интеграция коррекционно-развивающих программ

Цифровые технологии могут быть эффективно использованы в логопедической, психологической и дефектологической работе. Специальные программы и приложения способствуют развитию речи, внимания, памяти и мышления.

3. Развитие инклюзивной образовательной среды

Онлайн-ресурсы и средства коммуникации создают условия для совместной деятельности детей с ОВЗ и нормально развивающихся сверстников, что способствует социальной адаптации и формированию навыков общения.

4. Повышение цифровой компетентности педагогов

Эффективность использования цифровых технологий напрямую зависит от уровня профессиональной подготовки педагогов. Необходимы систематическое обучение и методическая поддержка педагогических работников.

Цифровые технологии в образовании -это способ организации современной образовательной среды, основанный на цифровых технологиях. Цифровые технологии развиваются с огромной скоростью [7].

Отличным вариантом эффективного инклюзивного образования можно назвать его цифровизацию: использование такой современной технологии, как планшетные панели. На платформе планшета размещена масштабная библиотека электронных учебников по всем предметам с 1-го по 11-й класс, в каждом из них имеются сотни мультимедийных и

интерактивных объектов, удобная навигация экономит время урока. Положительным аспектом таких панелей можно считать изменение шрифта, делающее чтение комфортным, синхронизация на нескольких устройствах позволяет ученикам легко продолжить работу с домашнего компьютера или планшета.

Переход к цифровому образованию - это значимый этап использования интернет-технологий. Сейчас наука развивается с большой скоростью, каждый день появляются новые структуры. Цифровизация обучения поможет школьникам лучше ориентироваться в информационном пространстве в будущем. Совершенствование способов использования цифровых технологий в учебно-воспитательной работе с детьми с ОВЗ является важным условием повышения качества и доступности образования. Грамотное и целенаправленное применение цифровых средств способствует развитию познавательной активности, коррекции нарушений и успешной социализации детей с особыми образовательными потребностями. Перспективным направлением дальнейшей работы является разработка и внедрение адаптированных цифровых образовательных ресурсов с учетом индивидуальных возможностей каждого обучающегося.

Список использованной литературы:

1. Алехина С. В. Инклюзивное образование: теория и практика. – М.: Просвещение, 2020.

2. Бороненко Т. А. Цифровые технологии в современном образовании // Педагогика. – 2021. – № 5. – С. 45–52.

3. Малофеев Н. Н. Специальное и инклюзивное образование в России. – М.: Институт коррекционной педагогики РАО, 2019.

4. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2020.

5. Хуторской А. В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2021.

ЗАМИНАҲОИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР МИНТАҚАҲО

Самадова З.А.

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисодӣ ва менеҷменти
МД "Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд"-и
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон,
zarrina73@mail.ru

Дар мақола яке аз масъалаҳои мубрами замони муосир - гузариш ба иқтисодиёти "сабз" баррасӣ гардидааст. Қайд мегардад, ки афзуншавии истеҳсолот ва пешрафти соҳаҳои саноат ба ифлосшавии муҳити атроф, бадшавии вазъи экологӣ, тағйирёбии иқлим, зиёдшавии хатарҳои офатҳои табиӣ ва амсоли онҳо оварда расонида, он тамоми ҷаҳонро фарогир шудааст. Пешниҳод мегардад, ки вобаста ба имкониятҳои захиравӣ ва оқилона истифодабарии онҳо гузариши минтақаҳои кишвар ба модели иқтисодиёти "сабз" мувофиқи мақсад мегардад. Муаллиф меҳисобад, ки дар ин самт ба таҳкими заминаҳои меъёрии амалкунанда, ҷалби сармоягузории «сабз» ва баланд бардоштани савияи дониш ва малакаҳои инсонӣ зарурат ба миён омадааст.

Калидвожаҳо: *иқтисодиёти "сабз", рушди устувор, минтақаҳо, захираҳои барқароршавандаи энергия, муҳити зист*

ПРЕДПОСЫЛКИ ПЕРЕХОДА К "ЗЕЛЁНОЙ" ЭКОНОМИКЕ В РЕГИОНАХ

Самадова З.А.
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и менеджмента ГУ "Худжандский международный институт" Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

В статье рассмотрена одна из актуальных проблем современности – переход к "зелёной" экономике. Отмечается, что рост производства и развитие отраслей промышленности привели к загрязнению окружающей среды, ухудшению экологической ситуации, изменению климата, увеличению угроз стихийных бедствий и т.п., которые охватывают все страны мира. Обосновано, что в зависимости от ресурсных возможностей и рационального их использования целесообразен переход регионов на модель "зелёной" экономики. Автор считает, что в этой сфере возникает необходимость в укреплении нормативно-правовой базы, привлечении "зелёных" инвестиций и повышения уровня человеческих знаний и навыков.

Ключевые слова: *"зелёная" экономика, устойчивое развитие, регионы, возобновляемые источники энергии, окружающая среда*

PREREQUISITES FOR THE TRANSITION TO A "GREEN" ECONOMY IN THE REGIONS

Samadova Z.A.
candidate of economy, associate professor of the department of economic theory and management of the GI "Khujand International Institute" of the International university of tourism and entrepreneurship of Tajikistan

The article examines one of the urgent problems of our time – the transition to a "green" economy. It is noted that the growth of production and the development of industries have led to environmental pollution, environmental degradation, climate change, increased threats of natural disasters, etc., which cover all countries of the world. It is proved that, depending on the resource possibilities and their rational use, it is advisable for regions to switch to a "green" economy model. The author believes that in this area there is a need to strengthen the regulatory framework, attract "green" investments and increase the level of human knowledge and skills.

Keywords: *"green" economy, sustainable development, regions, renewable energy sources, environment.*

Дар солҳои охир масъалаи гузариш ба иқтисодиёти "сабз" дар кишварҳои ҷаҳон ва минтақаҳо мубрам гардидааст. Зеро ҷомеаи ҷаҳонӣ ба пуррагӣ иқрор шуд, ки истеҳсолоти саноатии ҳаҷман бузург боиси бад шудани муҳити атроф, ҳолати экологӣ, тағйирёбии иқлим, зиёд шудани таҳдидҳои офатҳои табиӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон гаштааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ин раванд фарогир гардидааст. Имрӯз масъалаи

татбиқи иқтисодиёти “сабз” ва пайваста ба он истифодаи оқилонаи захираҳои “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мубрамияти хоса пайдо кардааст [1].

Пеш аз ҳама бояд қайд намоем, ки зери мафҳуми иқтисодиёти “сабз” чунон низоми пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ фаҳмида мешавад, ки дар он рушди иқтисодӣ аз ҳисоби дар тамоми бахшҳои иқтисодиёт истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, сӯзишворию энергетикӣ, истифодаи дубораи захираҳои саноатӣ ва партовҳои маишӣ, коҳиш додани партовҳои газҳои гулхонаӣ ба даст оварда мешавад.

Истифодаи оқилонаи захираҳои “сабз” дар иқтисодиёти минтақа ҷорӣ намудани амалиёти аз ҷиҳати экологӣ бехатар ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ масъулро дар соҳаҳои гуногун ифода менамояд, ки ба коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва оптимизатсияи истифодаи захираҳо равона мегардад. Чунин равиш ба консепсияи иқтисодиёт “сабз”, модели рушди иқтисодӣ, ки ба принсипҳои рушди устувор асос ёфтааст ва ба ҳифзи захираҳои табиӣ ва муҳити зист равона шудааст, мувофиқат мекунад.

Моҳиятан иқтисодиёти “сабз” ин низоми иқтисодиест, ки “ҳадафи он мусоидат ба рушди устувор, коҳиш додани таъсири экологӣ ва баланд бардоштани некӯаҳволии одамон мебошад” [6].

Дар ин замина бояд қайд намуд, ки модели иқтисодиёти “сабз” рушди ҳамаҷонибаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро шарт медиҳад. риояи принсипҳои иқтисодиёти “сабз” гузаришро аз сиёсатҳое, ки ба муҳити зист зарар мерасонанд (истеъмоли аз ҳад зиёди захираҳо ва ифлосшавӣ) ба татбиқи таҷрибаи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ масъулро дар соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ дар бар мегирад.

Иқтисодиёти “сабз” ба фаҳмиши зарурати мувозинат байни рушди иқтисодӣ аз як тарфа ва имкониятҳои муҳити зист ва ниёзҳои иҷтимоӣ аз тарафи дигар асос меёбад. Ҳамин тариқ, меъёрҳои асосии иқтисодиёти “сабз” модели иқтисодии сарфакунандаи захираҳо, истеъмоли ками захираҳо, ифлосшавии камтари муҳити зист, арзиши баланди иловашудаи маҳсулот ва усулҳои интенсивии истеҳсолот мебошанд.

Боиси қайд аст, ки иқтисодиёти “сабз” доираи васеъ, аз ҷумла истифодаи энергияи барқароршаванда, самаранокии энергия, рушди устувори кишоварзӣ, партовҳо, экотуризм ва навовариҳо дар соҳаи технологияи “сабз”-ро дар бар мегирад. “Сабз” номидани чунин амсилаи иқтисодиёт бо он асоснок мегардад, ки он ба сарфа ва самаранокии энергия, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, коркарди партовҳо асос ёфтааст. Азбаски солҳои охир вайроншавии афзуншавандаи мувозинати сармояи табиӣ ва ҷисмонӣ ба назар мерасад, ранги “сабз” як навъ нишондиҳандаи инъикоскунандаи ин номутаносибӣ дар сайёра, кадоме аз ҳисоби фаъолияти инсон ба амал меояд, маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, амсилаи нави иқтисодиёт бояд каммасраф, камкарбон, инноватсионӣ ва ҳатман “сабз” бошад.

Дар бисёр кишварҳо дар раванди таҳияи стратегияҳо ва асосҳои татбиқи ғояҳои иқтисоди “сабз” ҳадаф, вазифаҳо ва дастурҳои мушаххаси миллӣ муайян гардидаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 ба тасвиб расидааст, ки ҳадаф аз қабули он дар гузаронидани ислоҳоти институтсионалӣ, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, роҳандозии технологияи муосиру инноватсионӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти иқтисоди «сабз» ифода меёбад [4].

Таҳияи асоси амсилаи иқтисодиёти “сабз” пеш аз ҳама муқаррар кардани заминаҳоро дар бар мегирад, ки, ба андешаи мо, ҳадди ақал бояд ҷузъҳои зеринро дар бар гирад:

1. Сабабҳо ва асосҳои гузариш ба модели иқтисоди “сабз”;

2. Бахшҳо ва самтҳои иқтисодиёти “сабз”

3. Принсипҳои асосии гузариш ба иқтисодиёти “сабз”;

4. Иқтидор барои бунёди иқтисодиёти устувори “сабз”.

5. Ҳадафҳои стратегӣ ва натиҷаҳои интизорӣ.

Бояд қайд намуд, ки кишварҳои пешрафта дар ҳалли масъалаи мазкур таҷрибаи муайянро пайдо намудаанд ва бомаром идома медиҳанд. Масалан, Олмон, Дания, Шветсия ва Кореяи Ҷанубӣ ба таври васеъ ба рушди манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва истифодаи захираҳои табиӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуданд. Ин манбаъҳо, ки энергияҳои офтобӣ, бодӣ, гидроэнергетика ва биомассаро дар бар мегиранд, имконият медиҳанд, ки зараррасонӣ ба иқлим ва ҷомеа камтар гардад. Инчунин, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, ба монанди системаҳои рақамӣ, сенсорҳо барои мониторинг ва оптимизатсияи истифодаи захираҳо дар бисёре аз кишварҳо ҷорӣ шудааст. Ин усулҳо имкон медиҳанд, ки захираҳои табиӣ босамар ва оқилона истифода шаванд, партовҳо кам карда шаванд ва таъминоти энергия бо устуворӣ таъмин гардад [5, с.239].

Ҳолати мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мисли давлатҳои пасошуравӣ аст. Тоҷикистон ҳамчун давлати дорои иқтидори баланди захираҳои барқароршавандаи энергетикӣ ва табиӣ дар ин самт нақши назаррас дорад. Аммо татбиқи амалии ин раванд бо мушкилоти захиравӣ, молиявӣ ва технологӣ оварда расониданаш имкопазир аст.

Тоҷикистон дорои яке аз захираҳои бузурги оби тоза дар Осиёи Марказӣ мебошад (тақрибан **60%** обҳои минтақа дар қаламрави он ташаккул меёбанд). Ҳамчунин, иқтидори умумии гидроэнергетикии кишвар **527 миллиард кВт/соат** да р як солро ташкил дода, танҳо тақрибан **4-5%** аз он истифода мешавад. Дар соли 2023, беш аз **93%** истеҳсоли нерӯи барқ дар Тоҷикистон аз ҳисоби нерӯгоҳҳои барқи обӣ таъмин шудааст. [2]

Ҳарчанд Тоҷикистон захираҳои бойи табиӣ дорад, мушкилотҳои ба худ хос дорад. Аз ҷумла, камбудии технологияҳои тоза ва инноватсионӣ, меъёри пасти иҷрои қонунҳо дар сатҳи маҳаллӣ, маърифатнокии нисбатан пасти экологӣ дар байни аҳолӣ ва мутахассисон, норасоии маълумоти дақиқи оморӣ дар соҳаи истеъмол ва партовҳои карбон.

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки давлат бо ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар самти зерин фаъол бошад:

ҷалби сармояи хориҷӣ тавассути ташкили шароити ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ;

гузариш ба кишоварзии камхарҷу карбонпаст;

таҳия ва ҷорӣ намудани механизмҳои «сабз» дар соҳаи нақлиёт ва саноат ва амсоли онҳо.

Ҳамин тариқ, иқтисодиёти «сабз» барои Тоҷикистон на танҳо як зарурат, балки имконият барои рушди босубот, коҳиши осори тағйирёбии иқлим ва ҳифзи муҳити зист мебошад. Барои амалӣ намудани ин мақсад, зарурати таҳкими пойгоҳи меъёрии амалкунанда, ҷалби сармоягузории «сабз» ва баланд бардоштани савияи дониш ва малакаҳои инсонӣ ба миён омадааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 28.12.2024 www.president.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 28.12.2023 www.president.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия” аз 12.01.2010, № 587// www.mmk.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)

4. Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри 2022, №482. - Душанбе, 2022. - 194 с.

5. Самадова З.А. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба истифодаи захираҳо дар ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодиёти сабз // Маҷаллаи илмӣ -байналмилалии “Фурӯғи илм”. - 2025. - №2.- С. 233-240.

6. https://bigenc.ru/c/zelionaia-ekonomika-34a966 (санаи мурочиат 10.12.2025)

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗАХ ТАДЖИКИСТАНА

Баратова Н.

к.э.н., доцент кафедры «Экономическая теория»
Института экономики и коммерции ТГУК

В статье рассмотрены проблемы, связанные с ролью цифровизации в повышении качества образования.

Рассмотрены теоретические основы и конкретные методы и практики, а также возможности, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при интеграции цифровых технологий в учебный процесс. Особое внимание уделяется разработке цифровой компетентности будущих педагогов, что необходимо для успешной работы в современной образовательной среде.

Ключевые слова: *цифровые технологии, образование, подготовка педагогов, цифровая компетентность, виртуальная реальность, образовательные платформы, инновационные методы обучения.*

НАҚШИ РАҚАМШАВӢ ДАР ТАЙЁР КАРДАНИ МУТАХАССИСОНИ ДОНИШГОҲҲОИ ТОҶИКИСТОН

Баратова Н.

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, кафедраи назарияи иқтисодӣ ДИС ДДТТ

Ин мақола мушкилоти марбут ба нақши рақамикунонӣ дар беҳтар кардани сифати таълимро баррасӣ мекунад. Дар мақола асосҳои назариявӣ, усулҳо ва амалияҳои мушаххас, инчунин имкониятҳое, ки муассисаҳои таълимӣ ҳангоми ворид кардани технологияҳои рақамӣ ба раванди таълимӣ бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, баррасӣ мешаванд. Таваҷҷӯҳи махсус ба рушди салоҳияти рақамии муаллимони оянда, ки барои кори муваффақона дар муҳити муосири таълимӣ муҳим аст, равона карда шудааст.

***Калидвожаҳо**: технологияҳои рақамӣ, маориф, омӯзиши муаллимон, салоҳияти рақамӣ, воқеияти виртуалӣ, платформаҳои таълимӣ, усулҳои инноватсионии таълим.*

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS AT UNIVERSITIES IN TAJIKISTAN

Baratova N.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Economic Theory,Institute of Economics and Commerce,

This article examines the challenges associated with the role of digitalization in improving the quality of education. The article examines the theoretical foundations, specific methods, and practices, as well as the opportunities educational institutions face when integrating digital technologies into the educational process. Particular attention is paid to developing the digital competence of future teachers, which is essential for successful work in the modern educational environment.

***Keywords:** digital technologies, education, teacher training, digital competence, virtual reality, educational platforms, innovative teaching methods.*

В последние десятилетия наблюдается стремительное проникновение цифровых технологий в различные сферы жизни общества. Сфера образования, также являясь одной из ключевых областей находится под влиянием этих изменений.

Цифровизация профессионального образования становится неотъемлемой частью современной образовательной системы, привнося инновации и улучшения в процессы обучения.

Построение цифровой экономики и образования стало одним из приоритетов государственной политики, закрепленным в ряде стратегических документов. Цифровизация государственного сектора в Таджикистане началась в 2003 году с утверждением первой Государственной стратегии.

Основатель национального мира и единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своём Послании от 16-го декабря 2025 года подчеркнул важность цифровизации различных сфер, включая образование. Развитие цифровых технологий открывает новые возможности для модернизации учебного процесса, повышения качества образования и расширения доступа к знаниям для всех граждан страны.

В своём Послании к Маджлиси Оли о ключевых направлениях внутренней и внешней политики Таджикистана Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон объявил период 2025–2030 годов «Годами цифровой экономики и инноваций». Это решение отражает стратегическое стремление страны продвигать инновационные технологии во всех сферах экономики и общественной жизни.

Согласно заявлению Президента, одной из ключевых задач является формирование цифровой экономики и развитие цифровых технологий, включая интеграцию инновационных решений в образовательный процесс. В условиях стремительного роста информационных технологий традиционные методы обучения уже не могут в полной мере отвечать современным требованиям. Поэтому цифровизация образования — это не просто тренд, а жизненная необходимость для подготовки конкурентоспособных специалистов.

Современное цифровое обучение требует адаптации к новым технологиям, особенностям цифрового поколения и потребностям рынка труда. Интеграция цифровых инструментов в образовательный процесс помогает повысить его гибкость и доступность. Быстрое развитие технологий делает обучение на протяжении всей жизни необходимостью, требующей постоянного обновления знаний.

Образовательные учреждения сталкиваются с вызовами цифровой трансформации, включая недостаточную квалификацию преподавателей в использовании технологий. Переход на цифровое обучение требует инвестиций в их подготовку, а также изменений в традиционных подходах к преподаванию. Инновационные методы должны сочетаться с устоявшимися практиками для успешной адаптации системы образования. В этом процессе ключевую роль играет цифровизация профессионального образования, готовя специалистов к требованиям современной экономики.

Одним из решений является реализация концепции перехода на цифровое образование до 2042 года, задачи которой направлены на: повышение квалификации преподавателей, развитие онлайн-обучения, внедрение цифровых программ, формирование единой цифровой среды, увеличение технического оснащения вузов, популяризацию дистанционного обучения и принципа "обучение на протяжении всей жизни". В связи с этим в образовательных учреждениях всех уровней будет усилен процесс подготовки специалистов в сфере информационных технологий. Также планируется создание нового Университета инноваций и цифровых технологий в Кулябе, который станет центром подготовки кадров для цифровой экономики.

Для успешной цифровизации необходимо обучать преподавателей новым методам работы с цифровыми технологиями. В этой связи будет усилено профессиональное развитие преподавателей, внедрены новые программы повышения квалификации, которые помогут адаптироваться к новым условиям и использовать современные технологии в преподавании.

Одним из приоритетных направлений является создание и расширение национальных образовательных онлайн-платформ. Использование технологий Moodle и других систем дистанционного обучения позволит повысить гибкость образовательных программ и сократить разрыв в доступе к знаниям между городскими и сельскими регионами.

Цифровизация образования в Таджикистане – стратегическая задача, определяющая будущее системы образования и экономики в целом. Реализация инициатив, озвученных президентом, позволит значительно повысить уровень знаний населения, сделать образование более доступным и качественным, а также подготовить высококвалифицированные кадры для цифровой экономики. Современные технологии должны стать мощным инструментом развития образования и повышения конкурентоспособности страны на международном уровне.

В эпоху глобальной цифровизации и постоянно развивающихся технологий, актуальность применения цифровых технологий в образовании не может быть переоценена. Цифровые технологии не только радикально изменяют профессиональные сферы, но и предъявляют новые требования к подготовке специалистов, в том числе в вузах РТ. В этом контексте, преподавание и обучение, основанные на цифровых технологиях, становятся не просто новым трендом, но необходимостью, определяющей качество и эффективность образовательного процесса.

Образовательная среда переживает период значительных трансформаций, вызванных цифровизацией всех аспектов жизни общества. Переход к цифровому образованию требует от

учебных заведений не только внедрения современных технологий, но и разработки новых подходов к обучению и воспитанию, что в свою очередь предполагает подготовку педагогических кадров, способных эффективно использовать цифровые инструменты в образовательном процессе.

В контексте этих изменений, применение цифровых технологий в образовании приобретает особую актуальность. Это не только расширяет границы традиционного образовательного процесса, но и способствует развитию новых форм и методов обучения, делая его более доступным, интерактивным и персонализированным. Цифровые технологии предоставляют инструменты [4] для более эффективного взаимодействия со студентами, позволяют использовать разнообразные образовательные ресурсы и методики, а также способствуют повышению качества образования в целом.

Современный этап развития образования характеризуется активным внедрением цифровых технологий, что оказывает существенное влияние на подготовку студентов. Это требует от учебных заведений и преподавателей адаптации к новым условиям, включая освоение и применение современных инструментов и технологий [7].

Интерактивные доски стали одним из ключевых инструментов в современных аудиториях. Они позволяют проводить более динамичные и визуально насыщенные занятия, вовлекая студентов в процесс обучения через интерактивность. Помимо этого, мультимедийные системы расширяют возможности демонстрации образовательного контента, делая его более доступным и понятным для студентов.

Цифровые образовательные платформы и онлайн-курсы стали неотъемлемой частью подготовки преподавателей вузов. Они предоставляют доступ к широкому спектру ресурсов: от видеолекций до интерактивных упражнений и форумов для обсуждений. Эти платформы способствуют самостоятельному изучению материала и развитию навыков непрерывного образования.

Технологии виртуальной [1] и дополненной реальности находят применение в обучении преподавателей, позволяя создавать уникальные образовательные среды и симуляции. Это особенно актуально для подготовки преподавателей экономических наук, где важно наглядно демонстрировать сложные концепции и процессы.

Специализированные образовательные приложения и программное обеспечение обеспечивают преподавателям инструменты для разработки учебных материалов, проведения тестирований и мониторинга успеваемости студентов. Они способствуют более глубокому и системному пониманию материала, а также повышают эффективность обучения.

В заключении необходимо подчеркнуть, что цифровизация образовательного процесса играет ключевую роль в формировании современной образовательной системы. Интеграция цифровых технологий в подготовку преподавательских кадров не только улучшает качество образования, но и способствует развитию новых преподавательских подходов и методик, что является необходимым условием для эффективного обучения в современном мире, из этого следует:

1. Цифровые технологии представляют собой не только инструменты для обучения, но и важные средства для адаптации образовательной системы к требованиям современного информационного общества.

2. Применение цифровых технологий расширяет границы традиционного обучения, позволяя использовать более широкий спектр методик и подходов, делая образовательный процесс более гибким, интерактивным и индивидуализированным.

3. Современные технологии требуют от преподавателей не только владения цифровыми инструментами, но и понимания того, как эффективно интегрировать их в образовательный процесс, что в свою очередь способствует развитию профессиональных компетенций.

4. Цифровые технологии делают образование более доступным для широких слоев населения, в том числе в удаленных регионах, а также способствуют повышению его качества за счет использования разнообразных образовательных ресурсов и инструментов.

Список использованной литературы:

1. Эмомали Рахмон. Послание Основателя мира и национального единства Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Парламенту страны.// Народная газета. 16 декабря 2025

2. Атаян, А. М. Цифровая трансформация высшего образования: проблемы, возможности, перспективы и риски .М., 2021. С. 7-22.

3. Ваганова, О. И. Индивидуализация образовательной траектории как условие подготовки высококвалифицированных кадров. М.,2022. С. 44-49.

4. Видревич, М. Б. Модернизация и цифровизация высшего образования в России. Материалы Международной научно-практической конференции, Екатеринбург, 26 мая 2022 года. С. 19-22.

5. Абылкасымова, А. Е. Переломный этап подготовки кадров в контексте развития цифровых технологий . Вестник РМАТ. – 2019. – № 1. – С. 56-61.

6. Атаян, А. М. Цифровая трансформация высшего образования: проблемы, возможности, перспективы и риски .М., 2021. С. 7-22.

7. Ваганова, О. И. Индивидуализация образовательной траектории как условие подготовки высококвалифицированных кадров. М.,2022. С. 44-49.

8. Видревич, М. Б. Модернизация и цифровизация высшего образования в России. Материалы Международной научно-практической конференции, Екатеринбург, 26 мая 2022 года. С. 19-22.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ СОГД В СОСТАВЕ ТЮРКСКОГО КАГАНАТА

Мирбобоева Т.Х.

кандидат исторических наук, доцент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Несмотря на достаточно обширные исследования по истории г. Худжанда, проведенные в прошлом советскими, таджикскими и российскими историками, до настоящего времени остается спорным вопрос о происхождении этого топонима. Авторы статьи особо исследовали поскольку Согд в то время находилась в составе Тюркского каганата, тюрки поддерживали его интересы. С их согласия согдийцы отправили в Иран посольство, но иранский шах в унизительной форме отказался вести с ним переговоры, закупил и демонстративно сжег привезенный им шелк. Чтобы установить непосредственные торговые связи с Византией, тюрки снарядили туда посольство под руководством согдийца Маниаха. Оно прибыло в Византию через Кавказ, минуя Иран. В 568

г. был заключен торгово –экономические, но и военные статьи и был направлен против Сасанидского Ирана. Вскоре византийцы направили ответное посольство к тюркам.

Ключевые слова: *тюрки, согдийцы, кочевники, потребностью, тюркский каган, сакы, Сырдарья, Худжанд, ферганская долина, археологические раскопки***,**

МУНОСИБАТҲОИ ИҚТИСОДИИ СУҒД ДАР ҲАЙАТИ ХОҚОНИИ ТУРК

Мирбобоева Т.Ҳ.

номзади илми таърих, дотсенти кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Сарфи назар аз пажӯҳишҳои хеле густарда оид ба таърихи шаҳри Хуҷанд, ки дар гузашта аз ҷониби муаррихони шӯравии тоҷик ва рус гузаронида шуда буд, масъалаи пайдоиши ин топоним то имрӯз баҳсангез боқӣмондааст. Муаллифи мақола ба хусус таъкид кардааст, ки Суғд дар ҳайати хоқони туркҳо будан, туркҳо барои манфиати худ дастгирӣ мекарданд. Бо кӯмаки, суғдиҳо туркҳо ба Эрон сафорати худро фиристоданд, лекин шоҳи Эрон вохӯрдан нахоста бо масхара шоҳии онҳоро оташ зад. Барои он, туркҳо муносибати савдоро бо Византия, ба роҳ монанд, дар он ҷо сафорати худро бо роҳбарии суғдиҳо Маниахро нишонданд. Онҳо ба Византия бо воситаи Кавказ дохил шуданд. Соли 568 муносибати иқтисодӣ, савдо ба муқобили Эрони сосонӣ фиристонда шуд. Ба ивази, ин византиҳо низ ба туркҳо сафорати худро фиристоданд.

Калидвожаҳо: *туркҳо, суғдҳо, бодиянишинҳо, саккоиҳо, Хоконии Турк, Сирдарё, Хуҷанд, водии Фарғона, кофтукови археологӣ*

ECONOMIC RELATIONS OF SOGD AS PART OF THE TURKISH KHAGANATE

Mirboboeva T.H.

candidate of historical sciences, Associate Professor, Department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan

Despite the extensive research on the history of Khujand conducted in the past by Soviet, Tajik and Russian historians, the question of the origin of this toponymal remains controversial to this day. The authors of the article specifically investigated since Sogd was at that time part of the Turkish Khaganate, the Turkish supported its interests. With their consent, the Sogdians sent an embassy to Iran, but the Iranian Shah humiliatingly refused to negotiate with him, bought and demonstratively burned the silk he brought. In order to establish direct trade relations with Byzantium, the Turkish equipped an embassy there under the leadership of Sogdiyan Maniakh. It arrived in Byzantium through the Caucasus, by passing Iran. In 568, trade and economic, but also military articles were concluded and was directed against Sassanid Iran. Soon the Byzantines sent an embassy in response to the Turks.

Keywords: *Turkish, Sogdians, nomads, necessities, Turkish Khaganate, Saks, Syrdarya, Khujand, Ferghana valley, archaeological excavations,*

Как уже отмечено выше, на прилегающих к Согду с востока районах происходит смена этнического массива. На массива, на смену ираноязычным племенам приходят

тюркоязычные. Вскоре тюрки оказались во враждебных отношениях с сасанидским Ираном. Помимо военно – политического соперничества, значительную роль здесь играла и экономические причины. Дело в том, что через Иран проходили международные торговые пути, по которым согдыйцы вели торговлю щелком. Иран же препятствовал этой торговле. Поскольку Согд в то время находилась в составе Тюркского каганата, тюрки поддерживали его интересы. С их согласия согдийцы отправили в Иран посольство, но иранский шах в унизительной форме отказался вести с ним переговоры, закупил и демонстративно сжег привезенный им шелк. Тогда, очевидно, по настоянию согдийцев, тюрки отправили в Иран своих послов, которые были здесь отправлены.

Чтобы установить непосредственные торговые связи с Византией, тюрки снарядили туда посольство под руководством согдийца Маниаха. Оно прибыло в Византию через Кавказ, минуя Иран. В 568 г. был заключен торгов –экономические, но и военные статьи и был направлен против сасанидского Ирана. Вскоре византийцы направили ответное посольство к тюркам.

В конце 6 в. начинается подъем Согда, включавшего территорию Зеравшанской долины, долины р. Кашкадарья и позднейшей Уструшаны. Согд стал такой силой, что тюркский каган счел необходимым вступить в родственные отношения с правителем Самарканда, отдав ему в жены свою дочь.

Смена этноса не привела к смене типа хозяйства. Археологические данные по изучению кочевой культуры в предгорьях Тянь–Шаня доказывают приверженность населения (разных этнических объединений – сначала ираноязычных саков, усуней и сменивших их позднее тюрков) на протяжении длительного отрезка времени одному и тому же способу хозяйствования, по всей вероятности, наиболее приемлемому и соответствующему способу производства, сложившемуся в их среде. При этом необходимо отметить, что кочевой образ жизни не исключает периодического оседания части кочевого населения на землю или параллельного развития в одном регионе двух и более способов хозяйствования: кочевого, полукочевого и оседло-земледельческого одновременно.

Данные письменных источников и археологии характеризуют признаки не только опустошительных походов кочевников в оазисы, но и мирного взаимодействия земледельцев и кочевников, причем достаточно длительных и устойчивых. Одной из последствий контактов было начало введения быт новых предметов материальной культуры, развитие товарном – денежных отношений и др.

С одной стороны, выступает оседлое урбанизированное согдийское общество, связанное с исторически определенным наиболее прогрессивным для того периода типом производства (предполагающее, в частности высокоразвитое земледелие, ремесло и торговлю) и с другой – тюркское кочевническое общество со специализированным производством и кочевым образом жизни. Именно экономика стала той сферой, где взаимодействие стало определяющим и во многом активизировало сближение и в других сферах жизни. Значение в экономике обмена и торговли играло важную роль в расселении кочевников вблизи наиболее устойчивых и перспективных оседлых обществ (хотя по отношению к последним осуществялись и агрессивные акты, оправдываемые потребностью приобретения необходимых продуктов ремесла и земледельческой продукции). По мнению археолога Н.Г.Горбуновой «скотоводы, обитавшие в непосредственной близости к земледельцам, оказывались включенными в естественное разделение труда, получая все необходимое в ближайших ремесленных центрах». Расширение получаемой информации об условиях

городского быта и приобретение самих ремесленных изделий стимулировало рост потребностей кочевого населения и прежде всего его верхушки и способствовало не только расширению обмена, но и освоению определенных технологических схем производства, например, в обработке металла, в частности кузнечных работ, а также некоторых литейных примеров при малых ёмкостях главного тепло обрабатывающего средства производства. При малой динамичности по вертикали прогресса кочевые общества отличались большой подвижностью, мобильностью в передвижении и восприимчивостью.

Основанием позитивного взаимодействия оседлого населения и кочевнических структур был торговый обмен, важный уже в силу узкой специализации активно функционирующих общества кочевников.

Как уже отметили Великий Шелковый путь, соединявший в течение двух тысячелетий народы Средиземноморья и Дальнего Востока являлся наиболее ярким выражением взаимовлияния различных народов и культур, как оседло – земледельческих, так и кочевых. Особенно значительный вклад в его функционирование внесли древние согдийцы. Мировая торговля шелком возникла во II веке до нашей эры, после походов Александра Македонского, и развивалась на караванных путях из столиц Китая в Персию. В I веке до нашей эры приобщился к покупке шелка Рим. В I веке нашей эры Шелковый путь был огромной торговой артерией, и по нему перевозили предметы роскоши, которые желали иметь богатые горожане в позднем Ханьском Китае, эллинизированной Средней Азии, на восточном берегу Средиземноморья и в Риме.

На рельефе в усыпальнице Таки – Бустон в Иране шахиншах Хосров II облачен в роскошную одежду, сшитую, как считаются специалисты, из драгоценной шелковой ткани, на которой изображено фантастическое чудовище Сэнмурв, то есть собака – птица иранских мифов. В Самарканде, столице Согда, на повороте Шелкового пути, фреска во дворце Афрасиаба рисует процессию знатных людей, так называемую «процессию посольства». И здесь один из вельмож одет в красивый, явно шелковый халат, на ткани которого изображен тот же мифический Сэнмув. А в Санкт – Петербургском Эрмитаже находится уже не изображение, а реальный предмет: шелковый кафтан, найденный в XX веке на месте аланского поселения YIII– IX веков на притоке реки Кубань.

Шелковый путь связал разные концы огромной территории не только торговлей шелком. По этому пути шел обмен посольствами, по нему передвигались путешественники и паломники. Великий Шелковый путь, проходят по территории, заселенной разными народами, соединял разные культуры. Передвигаясь по этой дороге, вступали во взаимодействие народы молодые, недавно поднявшийся из небытия, и те, кто уже находился на излете своей судьбы.

Центрально – Азиатская цивилизация была многообразной и разно этнической. Нельзя называть ее только перса – таджикской, или только тюркской или узбекской или какой либо иной нации. Сама династия Тимуридов не является принадлежностью одного из современных народов Центральной Азии. Тимуриды по происхождению чингизиды – монголы, в себя забрали много иранского духа, культуры и традиций, у них языком государственного делопроизводства был фарси – таджикский, диалектом в быту был монголо-чагатайский. Существует версия, что Золотая Орда и Тимуридские нашествия внесли в Восточную Европу, вместе с «культом меча», и просветительский дух центрально-азиатского иранизма. Таджикское Ренессанс IX-X вв., стало итогом великой созидательной эпохи от Сасанидов до Саманидов. Его успехи вместе с достижениями арабоязычной культуры исламских стран Ближнего и Среднего Востока сыграли выдающуюся роль в формировании

Европейского Ренессанса XII-XIY вв., Великого Ренессанса XYI в. и пост ренессансных столетий Западной Европы. То есть Центрально - Азиатская цивилизация, базируясь на цивилизации таджиков и персов XX вв., общетюркского культурогенеза XI-X вв., и огромных материальных людских ресурсов ряда стран Среднего и Ближнего Востока, Кавказа и Восточной Европы совершила краткосрочный, но грандиозный взлёт в ряде областей культуры.

Список использованной литературы:

1. Абубакр Мухаммад бинниЧаъфарНархаши. ТаърихиБухоро. – Душанбе: Дониш, 1979.-120с.-На тадж.яз.
2. Марко Поло. Книга Марко Поло о разнообразии мира, записанная византийцем Рустикано в 1928г. от Р.Х. – Алма-Ата, 1990. – 343с.
3. Руи Гонсалес де Клавихо. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406). – М.: Наука, 1990.-212с.
4. Согдийские документы с горы Муг. Вып.I. Фрейман А.А. Описание, публикации и исследование документов с горы Муг.- М.: 1962; Вып.II. Юридические документы и письма. Чтение, перевод и комментарии В.А. Ливщиц. – М.; 1962; Вып.III. Хозяйственные документы. Чтение, перевод и комментарии М.Н.Боголюбова и О.И.Смирновой. – М., 1963.
5. Худуд – ул – олам. –Душанбе: Дониш, 1983.-76 с. –На тадж.яз.
6. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. – М.: Наука. 1972.-664с.
7. Негматов Н.Н. Ходжент и Уструшана в древности и в средневековье (середина 1 тыс.до н.э.-1 тыс.н.э.). – Автореф.док.дисс.-М.:1968.
8. Негматов Н.Н. Государство Саманидов (Мавераннахр и Хорасан в IX-X.вв.). Под ред.Б.И.Искандарова. – Душанбе: Ирфон, 1982. –С.49 – 75.
9. Негматов Н.Н., Рахимов Н.Т. Уструшано – Ходжентский узел Великого шелкового пути// Формирование и развитие трасс Великого шелкового пути в Центральной Азии в древности и средневековье. –Ташкент, 1990.-С.118-121.
10. Ахметшин Н.Х. Тайны Шелкового пути. М., 2002.

ТАЪСИРИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ

Валаматова С.М.

дотсенти кафедраи табиӣ-риёзӣ тарбияи эстетикӣ ва методикаи таълими онҳои факултети таҳсилоти ибтидоӣ ва педагогикаи махсуси МДТ "ДДХ ба номи Б.Ғафуров"

Дар мақолаи мазкур масъалаи муҳим ва мубрами замони муосир — ифлосшавии табиат баррасӣ карда мешавад. Омилҳои асосии ифлосшавии муҳити зист, аз ҷумла фаъолияти саноатӣ, нақлиёт, истифодаи нодурусти захираҳои табиӣ, партовҳои маишӣ ва кишоварзӣ таҳлил гардидаанд. Таъсири манфии ифлосшавӣ ба ҳаво, об, хок ва саломатии инсон нишон дода шуда, оқибатҳои экологӣ ва иҷтимоии он асоснок карда мешаванд. Ҳамзамон, роҳҳои пешгирӣ ва коҳиш додани ифлосшавии табиат, аз қабили ҷорӣ намудани технологияҳои тоза, истифодаи оқилонаи захираҳо, баланд бардоштани маърифати экологӣ ва тақвияти қонунгузории ҳифзи муҳити зист пешниҳод мегарданд.

***Калидвожаҳо**: иқтисодиёти сабз, рушди устувор, сармояи инсонӣ, маориф, саломатӣ, технологияҳои сабз.*

ВЛИЯНИЕ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ НА РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Валаматова С.М.

доцент кафедры естественого-математических наук, эстетического воспитания и методики их преподавания факультета начального образования и специальной педагогики ГУ "ХГУ имени Б. Гафурова"

В данной статье рассматривается актуальная и острая проблема современности — загрязнение окружающей среды. Проанализированы основные факторы загрязнения, включая промыш-ленную деятельность, транспорт, неправильное использование природ-ных ресурсов, бытовые и сельскохозяйственные отходы. Показано негативное влияние загрязнения на воздух, воду, почву и здоровье человека, обоснованы экологические и социальные последствия. Одновременно предлагаются пути предотвращения и снижения загрязне-ния окружающей среды, такие как внедрение чистых технологий, рацио-нальное использование ресурсов, повышение экологической грамотности и укрепление законодательства в области охраны окружающей среды.

***Ключевые слова:** зелёная экономика, устойчивое развитие, здоровье , человеческий капитал, образование, зеленые технологии.*

THE IMPACT OF THE GREEN ECONOMY ON HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Valamatova S.M.

Associate Professor of the Departament of Natural and Mathematical Sciences, Aesthetic Education, and Teaching Methods at the Faculty of Primary Education and Special Pedagogy of the State Institution "Khujand State University named after B. Gafurov"

This article addresses a pressing and relevant contemporary issue — environmental pollution. The main factors contributing to pollution are analyzed, including industrial activities, transportation, improper use of natural resources, and household and agricultural waste. The negative impact of pollution on air, water, soil, and human health is highlighted, and its ecological and social consequences are substantiated. At the same time, ways to prevent and reduce environmental pollution are proposed, such as the implementation of clean technologies, rational use of resources, raising environmental awareness, and strengthening environmental protection legislation.

Keyword: *environmental pollution, transportation, including industrial activities, social consequences, raising environmental awareness.*

Дар шароити ҷаҳони муосир масъалаҳои вобаста ба тағйирёбии иқлим, таназзули захираҳои табий ва афзоиши ифлосшавии муҳити зист ба мушкилоти калидии рушди ҷомеа табдил ёфтаанд.

Иқтисодиёти сабз ба таъмини рушди устувор, беҳтар намудани сифати зиндагии аҳолӣ ва ҳифзи муҳити зист нигаронида шудааст. Яке аз паҳлуҳои муҳими он таъсири мустақим ба рушд ва такмили сармояи инсонӣ мебошад.

Иқтисодиёти сабз модели рушди иқтисодӣ мебошад, ки ба истифодаи самаранок ва оқилонаи захираҳои табиӣ, коҳиш додани партовҳо, истифодаи энергияҳои барқароршаванда ва татбиқи технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза асос меёбад.

Таъсири иқтисодиёти сабз ба рушди сармояи инсонӣ аз чанд ҷиҳати муҳим зоҳир мегардад: такмили сатҳи саломатии аҳолӣ, коҳиш ёфтани ифлосшавии ҳаво, об ва хок, истифодаи технологияҳои тоза ва густари-ши инфрасохтори экологӣ ба беҳтар гардидани вазъи саломатии аҳолӣ мусоидат мекунад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як воҳӯриву баромадҳои пурмуҳтавои худ, хоса ба насли ҷавони миллат таъкидан мегӯянд: «Тоҷикистон, алҳақ, як неъмати худодод, як муъҷизаи табиат, як порча биҳишти рӯи Замин аст. Мисли сарзамини мо табиати нотакрор, обҳои софу зулол, чашмаҳои шифобахш, кӯҳҳои сарбаланди дорои сарватҳои зеризаминӣ дар ягон гӯшаи олам нест – пас месазад, ки шукри ҳар як замини ҳосилхез бикунем ва ин ҳама дороияшро, ки сарчашмаи ҳаёти мост, ба наслҳои оянда ба мерос гузорем».

Муҳофизати замин, баланд бардоштани ҳосилхезии он, ба талафоти замин роҳ надодан-шарти ҳатмии пешрафти минбаъдаи кишоварзӣ мебошад. Ин вазифаи муҳиму мураккаби натанҳо давлат, балки шаҳрвандон ҳам мебошад. Бинобар он ҳоло диққати ҳама бояд ба оқилона истифода бурдани заминҳои мавҷуда, баланд бардоштани ҳосилхезии он, ҷори намудани киштгардонии самарабахш равона карда шавад.

Имрӯз дар тамоми ҷаҳон соҳаҳои гуногуни саноат хеле тез афзуда, истифодабарии сарватҳои табиӣ торафт зиёд шуда истодааст. Ин, албатта аз як тараф ҷиҳати мусбат дошта, он ба қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзуни омма нигаронида шудааст. Вале аз тарафи дигар таъсири манфии инсон ба муҳити атроф маҳсуб мешавад. Аз ин лиҳоз, тамоми инсонияти тараққипарвари рӯи замин барои муҳофизати муҳити атроф ва самаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ чораҳои зарурӣ андешида истодаанд. Инсон бояд сарватҳои табиӣ ва мавҷудотро оқилона истифода барад.

Дар вақтҳои охир оиди тағйирёбии иқлим, андак гармшавии ҳаво ҳарф мезананду,ба ақидаи муҳаққиқон ҳарорати ҳаво 1,5-2° баланд шудааст. Баъзеҳо ақида доранд, ки дар марзи Осиёи Миёна ҳарорати ҳаво ду дараҷа баланд шудааст. Ин ақидаҳо беасос нестанд. Дар дигар марзҳои ҷаҳон ҳам оиди тағйирёбии иқлим ва ҳарорат маълумот медиҳанд. Бояд гуфт, ки дар ҳар даврaҳои геологӣ иқлими ба худ хос доштааст. Пас, тағйирёбии иқлим тасодуфӣ набуда, ҷараёни дуру дароз ва давомкунанда мебошад.

Дар назар бояд дошт, ки тағйирёбии иқлим, гармшавии ҳаво оқибатҳои мухталиф дорад ва сабаби мураккабиҳо гаштанаш мумкин аст, ки ҳоло ҳамаи онҳоро пешгӯӣ намудан имконнопазир аст.

Кишвари мо, ки 93 фоизи қаламраваш кӯҳсор аст, манбаи асосии захираҳои обии Осиёи Марказӣ буда, аз пиряхҳои он 60 фоизи захираҳои обии минтақа ташаккул меёбад. Обшавии босуръати пиряхҳо бар асари тағйирёбии иқлим ба раванди таъмини шароити мусоиди зиндагии аҳолӣ ва ҳифзи захираҳои об таҳдиди ҷиддӣ дорад. Гуфтан ба маврид аст, ки аз 14 ҳазор пиряхҳои Тоҷикистон, ки барои тамоми минтақа аҳаммияти ҳаётӣ доранд, дар давоми 30 соли охир беш аз 1000 пирях ба нобудӣ расидааст.

Ҳавои тоза ва истироҳат дар ҷойҳои зебову озода яке аз роҳҳои беҳтарини ҳифзи саломатии инсон аст. Аз ин лиҳоз духтурон ҳамбарои саломатӣ сайругашт карданро дар ҳавои тоза тавсия медиҳанд.

Олимон чунин меҳисобанд, ки ифлосшавии ҳаво аз фаъолияти одам нисбат ба ифлосшавии табиӣ хеле зиёд аст. Ифлосшавии атмосфера қариб ҳамаи тропосфера (7-18 км). ва асосан қисми поёни онро дар бар гирифта, 90 фоизаш аз ҳисоби газҳо ва 10 фоизаш аз аэрозолҳо мебошад. Чангу газҳое, ки ба атмосфера хориҷ мешаванд, қариб аз 140 моддаи зараровар иборатанд. Баъзеи онҳо рангу бӯй надоранд ва ҳатман ба муҳити атроф таъсири махсуси бад намерасонанд.

Дар суръати муносибати эҳтиёткорона накардан захираи сарватҳои тамом шаванда тезтар ба охир мерасанд. Фоизи сарватҳои тамомнаша-ванда бошад, аз ифлосиҳои гуногун паст мегардад. Аз ин лиҳоз, ҳифзи муҳити атроф ва омӯзиши он вазифаи аввалиндараҷаи ҳар як фарди ҷомеа аст.

1.Нигоҳдории боигариҳои тамомшаванда (растани, ҳайвонот, канданиҳои фоиданок ва ғайраҳо), истифодаи оқилонаи онҳо.

2. Аз ифлосиҳои гуногун нигоҳ доштани сарватҳои тамомнашаванда Манбаъҳои асосии ифлосшавии ҳавои атмосфера саноат, нақлиёт, стансияи электрикии ҳароратӣ, кишоварзӣ, шаҳрҳо, деҳаҳо, амалиёти ҳарбӣ, таркишҳои ядроӣ ва ғайраҳо мебошанд. Махсусан, саноати сементистеҳсолкунӣ, заводҳои металлургӣ, саноати кимиё ҳаворо бештар ифлос мекунанд. Пайвастагиҳои сулфидие, ки ба атмосфера дохил мешавад, бештар хатарнок мебошад. Дар натиҷаи сӯхтани ангишту маҳсулоти нафт, газҳо миқдори зиёди оксиди карбон, сулфиди ангидрид ҷудо мешавад. Гази сулфид ҳамроҳи обу ҳаво қатраҳои ҳомизи (кислотаи) сулфатро ҳосил мекунад. Ин қатраҳо муддати дуру дароз дар ҳаво монда, бо қатраҳои борон ба рӯи Замин мефарояд. Он ба ҳайвоноту наботот таъсири мӯҳлик мерасонад, металҳо, рангҳо, пайвастагиҳои синтетикӣ ва матоъҳоро хӯрда вайрон мекунад.

Ҳомизи сулфат ба хок таъсир карда, онро турш кунонида, ба фаунаи он зарар мерасонад ва ҳосилнокии хокро кам мекунад.

Газҳое, ки аз автомашинҳо мебароянд, хеле зарарнок буда, муқаррар карда шудааст, ки аз як тонна бензин 60 кг оксиди углерод ҳосил мешавад. Баробари дар шаҳрҳо аз 10-50 ҳазор афзудани автомашинҳо дар атмосфера миқдори оксиди карбон 2-3 маротиба меафзояд. Ҳаминро бояд гуфт, ки 200 одам дар як соат 8 килограмм $C0_2$ ҷудо мекунад. Исбот карда шудааст, ки бо таъсири реаксияи фотокимиёвӣ аз гази сулфит, оксиди нитроген, оксиген, бухори об, зарачаҳои моддаҳои сахт ҳосил мешаванд.

Бештар ифлосшавии ҳаво дар шаҳрҳои калони саноатӣ мушоҳида мегардад. Дар шаҳрҳое, ки аҳолиашон бештар аз 500 ҳазор нафар мебошад, нисбат ба шаҳрҳои хурд ифлосшавии ҳаво 1,5-2 маротиба зиёд мешавад; дар шаҳрҳое, ки саноатҳои металлургӣ ва нафткоркунӣ мавҷуданд, нисбат ба дигар шаҳрҳо миқдори гази сулфит дар ҳаво 2-3 маротиба зиёд мебошад.

Дар тоза нигоҳ доштани ҳаво аҳамияти кабудизоркунии шаҳру ноҳияҳо, муассисаҳои саноатӣ ва ба вуҷуд овардани минтақаҳои сабз ниҳоят муҳим аст.

Аҳаммияти растаниҳо дар табиат аз он иборат аст, ки онҳо ҳаворо аз гарду ғубор тоза карда, ба нафасгирии инсон кӯмак мекунанд.

Растании сабз атмосфераро аз оксиген, ки барои нафасгирии ҳамаи организмҳои зинда зарур аст, бой мегардонанд. Гази карбонати ҳаворо фурӯ бурда, ҳаворо тоза мекунанд. То он даме, ки дар рӯи Замин растаниҳои сабз вуҷуд доранд, захираи оксиген тамом намешавад.

Масоҳати ҷангалҳо ва минтақаҳои кабудизори шаҳру ноҳияҳо дар ҷумҳурӣ бештар меафзояд. Қобили қайд аст, ки ҳар сол миллионҳо бех ниҳолҳои дарахтони мевадиҳанда, ороишӣ ва сояафкан шинонда мешавад. Бояд қайд кард, ки як дарахт дар давраи нашъунамо, ба ҳисоби миёна 3 килограмм барг дошта, қобилияти аз ҳаво фурӯ бурдан ва безарар кардани 500 г гази сулфит, 250 г хлор, 50-60 г. фтор ва таҳнишин кардани 40-45 килограмм чангҳоро дорад.

Муҳити зист ҷузъи табиат аст, ки организмҳои зиндаро иҳота дорад ва онҳо бо ҳам робитаи ногусатанӣ дорад. Барои организмҳои зинда на танҳо таркиби химиявии муҳит, балки вазъияти табиии он – ҳарорат, рӯшноӣ, фишор, нурҳои радиатсионӣ аҳаммияти муҳим доранд.

Инсон ҳар сол қариб 10 – 13 млрд. тонна оксигени озодро истифода мебарад. Имрӯр сарфи оксигени озод 5 фоиз зиёд шуда истодааст. Баъди 150 сол ҳиссаи оксигени озод мумкин аст то ҳудуди хавфнок — аз 23 то 17 фоиз кам шавад.

Танҳо дар рӯзҳои офтобӣ як гектар майдони беша қобилияти фурӯбарии аз 220 то 280 кг гази карбонатро дорад ва дар баробари ин ба ҳаво аз 80 то 220 кг оксиген хориҷ мекунад. Ҳисоб карда шудааст, ки дарахтони сарсабз қобилияти фурӯ бурдани 70 – 80 – фоизи газҳои аэрозол ва чангу гардро доранд.

Инсон метавонад ҳам ободкунанда ва ҳам вайронкунандаи табиат бошад. Ободкориву созандагии инсон метавонад куллан иқлими сайёраро тағйир диҳад.

Бояд хотирнишон намуд, ки ҳар як сокини сайёра новобаста аз шакли тахассус ва ё соҳаи фаъолияташ вазифадор аст, ки нисбат ба табиат ғамхор бошад, чунки табиат ба тамоми соҳаҳои мухталиф таъсири беназир дорад ва ин таъсири беназири табиат метавонад иқтисодиёти мамлакатро ғанӣ гардонда, давомнокии умри инсонро зиёд намояд.

Аз ин хотир, моро зарур аст чорабиниҳое ташкил намоем, ки раванди фалокатовари тағйирёбии иқлимро дар Тоҷикистон ва минтақаи Осиёи Марказӣ пешгирӣ намоянд ва ин чорабиниҳо метавонанд пиряхҳоро аз нестшавӣ нигоҳ доранд.

Ҳар яки моро зарур аст, ки ин гуна мавҷудоти нодирро ҳифз карда, парвариш намоем.

Барои бартараф намудани ин мушкилот чунин пешниҳодҳо карда мешавад:

- нигоҳдории гуногунии биологии растаниҳо дар минтақаҳои баландкӯҳ;
- васеъ намудани майдонҳои ҷангалзор дар минтақаҳои кӯҳӣ;
- баркарорсозии растаниҳои табиӣ дар нишебкӯҳҳо ва минтақаҳои наздик ба пиряхҳо;
- паст намудани воридшавии ғубор ва моддаҳои ифлоскунанда ба сатҳи пиряхҳо.
- кабудизоркунии муҳити атроф бо растаниҳои ҳамешасабз.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки иқтисодиёти сабз ҳамчун омили муҳимми рушди сармояи инсонӣ ба ҳисоб рафта, он барои аҳолӣ на танҳо аҳамияти экологӣ, балки иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва иқлимӣ дошта, яке аз роҳҳои муассири беҳтар намудани сифати зиндагӣ ва таъмини рушди устувор ба шумор меравад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1.Қодиров М.Қ. Экология ва рушди устувор. Душанбе: Дониш, 2018. - саҳ. 45-95.

2.Шарипов А.Ш. Муҳити зист ва инсон.Душанбе: Маориф, 2014. - саҳ. 70-120.

3.Каримов Б.К.Ифлосшавии муҳити зист ва роҳҳои пешгирии он Душанбе: Дониш, 2016. - саҳ. 50-100

4.Ҳасанова М.Т. Асосҳои ҳифзи табиат. Душанбе: Ирфон, 2013. - саҳ. 40-90.

5.Воҳидов Р.В. Экологияи умумӣ. Душанбе: Маориф, 2011. - саҳ. 100-160.

6.Ҷӯраев Н.Ҷ. Истифодаи оқилонаи захираҳои табий. Душанбе: Дониш, 2017. - саҳ. 55-10.

7.Абдураҳимов Ф.А. Проблемаҳои экологии муосир. Душанбе: Ирфон, 2019. - саҳ. 65-115.

РОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ В РАЗВИТИИ ТОВАРНО-ДЕНЕЖНЫХ ОТНОШЕНИИ СРЕДНЕЙ АЗИИ

Мирбобоева Т.Х.

кандидат исторических наук, доцент кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

Несмотря на достаточно обширные исследования по истории г. Худжанда, проведенные в прошлом советскими, таджикскими и российскими историками, до настоящего времени остается спорным вопрос о происхождении этого топонима. Автор статьи особо исследовал памятники древнего Согда и Худжанда. Приведены очень много исторических фактов про древний и богатый Согд. Худжанд имел семь ворот, от которых вели к центральной городской полосе магистральные улицы. Через город проходили важные торговые пути в Иран и Переднюю Азию, в Индию и Китай. Город, лежавший на берегу полноводной реки, в окружении фруктовых садов, восточные географы называли «Тирози джахон» - «Невеста мира». Примечательно, что кварталы группировались по определенным видам ремесла.

Ключевые слова: *Сырдарья, Худжанд, ферганская долина, археологические раскопки, пастухи, кузнецы, литейщики, художники, гончары, невеста мира, кочевники, купцов, документ, расписка*

МАВҚЪЕИ ШОҲРОҲИ БУЗУРГИ АБРЕШИМ ДАР ТАРАҚҚИЁТИ МУНОСИБАТҲОИ МОЛИЮ-ПУЛИИ ОСИЁИ МИЁНА

Мирбобоева Т.Ҳ.

номзади илми таърих, дотсенти кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Сарфи назар аз пажӯҳишҳои хеле густарда оид ба таърихи шаҳри Хуҷанд, ки дар гузашта аз ҷониби муаррихони шӯравии тоҷик ва рус гузаронида шуда буд, масъалаи пайдоиши ин топоним то имрӯз баҳсангез боқӣ мондааст. Муаллифони мақола ба хусус ёдгориҳои Суғд ва Хуҷанди бостониро таҳқиқ намудаанд. Дар бораи Суғди қадим ва таърихӣ бойи он далелҳо хеле бисьёранд. Хуҷанд ҳафт дарвоза дошт, ки аз онҳо кӯчаҳои калон ба роҳи марказии шаҳр мебаромаданд. Аз шаҳр роҳҳои муҳими тиҷорати ба Эрону Осиёи Хурд, Ҳиндустон, ба Хитой мегузаштанд. Шаҳреро, ки дар лаби дарёи пуроб вокеъ гардида, дар иҳотаи боғҳои меваҷот ҷойгиршудааст, ҷуғрофидонони шарқ «ТиразиҶаҳон» - «Арӯсиҷаҳон» номидаанд. Ҷолиби диққат аст, ки чор як асрҳо аз рӯи навъҳои гуногуни ҳунарҳо гурӯҳ-гурӯҳ ҷудо карда шудаанд.

Калидвожаҳо: *Сирдарё, Хуҷанд, водии Фарғона, кофтукови археологӣ, чорводорон, челонгарон, коргарони рехтагарӣ, рангуборчиён, кулолгарон, тирози ҷаҳон, арӯсиҷаҳон, бодиянишинҳо, харидорон, ҳуҷҷат, забонхат.*

THE POSITION OF THE GREAT SILK ROAD IN THE DEVELOPMENT OF COMMODITY AND MONETARY RELATIONS IN CENTRAL ASIA

Mirboboeva T.H.

candidate of historical sciences, Associate Professor, Department of Social Sciences, Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand, Tajikistan

Despite the extensive research on the history of Khujand conducted in the past by Soviet, Tajik and Russian historians, the question of the origin of this toponym remains controversial to this day. The author of the article specifically studied the monuments of ancient Sogd and Khujand. There are a lot of historical facts about the ancient and rich Soghd. Khujand had seven gates, from which main streets led to the central city strip. Important trade routes to Iran and Central Asia, India and China passed through the city. The city, lying on the banks of a deep river, surrounded by orchards, was called by Eastern geographers "Tirozi jahon" - "The Bride of the World". It is noteworthy that the quarters were grouped according to certain types of crafts.

Keywords: *Syrdarya, Khujand, Ferghana valley, archaeological excavations, shepherds, blacksmiths, foundry workers, artists, potters, bride of the world, nomads, merchants, document, receipt*

История легендарного Шелкового пути полна загадок и тайн. Здесь возникали и исчезали древние цивилизации, зарождались новые этносы и гибли в результате нашествий захватчиков целые народы, неизвестные мастера создавали бесценные памятники культуры, буддийские проповедники непостижимым образом поддерживали атмосферу высокой духовности и религиозной корректности, прославленные путешественники делали удивительные открытия.

Шелковый путь – это система караванных путей, связывавших на протяжении более тысячи лет культурные центры огромного пространства материка между Китаем и Средиземноморьем. Сам термин был впервые введен в научный оборот немецким географом и геологом В. Рихтгофеном в 70-е гг. XIX в. для обозначений связей между дальневосточным и западным миром и оказался чрезвычайно удачным и общепринятым.

Шелковый путь способствовал развитию торговли и многих институтов («правил») рыночного хозяйства. Функционирование Великого шелкового пути требовало создания развитой системы международного разделения труда в производстве товаров на экспорт и в обеспечении инфраструктуры транспортных коммуникаций.

Регулярное заключение крупных торговых сделок между купцами разных стран требовало использования общепризнанных денежных знаков. Не каждая из стран, активно участвовавших в транс евразийской торговле, могла выпускать золотые и серебряные монеты, которые только и ценились тогда во всех странах Старого Света. Поэтому купцы по всей Евразии активно использовали полноценные деньги немногих «сильных» стран. Так, в раннее Средневековье по всему Великому шелковому пути, до Китая включительно, при расчетах пользовались золотыми византийскими и серебряными Сасанидскими и арабскими монетами.

Несмотря на все меры, наличных денег для расчетов купцам Шелкового пути все равно не хватало. Поэтому они широко практиковали бартерные сделки (товар на товар), оплачивая деньгами только разницу в стоимости партий. Поскольку перевозить на далекое расстояние крупные суммы наличных денег было опасно, купцы Шелкового пути начали использовать чеки («чек» в переводе с персидского – «документ, расписка»). Отправляясь на Восток, купец сдавал свои наличные деньги кому-либо из авторитетных менял в обмен на расписку. Эту расписку купец мог предъявить в тех городах Шелкового пути, где работали доверенные люди этого менялы-банкира, и получить вновь наличные деньги за вычетом платы за услуги. Система чеков на предъявителя могла работать, только если менялы из отдаленных городов Шелкового пути лично доверяли друг другу как членам одного религиозного сообщества. Поэтому чеки начали использоваться лишь примерно с 10 в., когда торговля на всем Шелковом пути стала контролироваться мусульманами и евреями.

Главным условием функционирования Великого шелкового пути была защита имущества и жизни купцов. Сами купцы стремились для минимизации опасностей заниматься коммерцией не в одиночку, а конфессионально-этническими группами. Чтобы защищаться от грабителей, купцы отправлялись в опасный путь от города до города крупными караванами, состоящими из сотен и тысяч вооруженных людей. Известно, например, что при Тимуре, когда караванная торговля уже клонилась к упадку, в Самарканд раз в год приходил караван из Китая в 800 вьючных животных.

Меры самозащиты купцов, однако, могли защитить их лишь от мелких разбойников, но не от произвола правителей и не от нападений кочевых племен. Однако и государства, и кочевники объективно были заинтересованы в сохранении торговых коммуникаций.

Правители земель получали доходы от таможенных пошлин, взимаемых в городах вдоль караванных путей. Чтобы не потерять эти доходы, правители стран Азии принимали строгие законы, охранявшие купцов. Так, в империи Тимура та провинция, на территории которой ограбили купца, была обязана компенсировать ему потери в двойном размере и еще заплатить штраф самому Тимуру в пятикратном размере.

Кочевники постоянно нуждались во многих товарах оседлых земледельцев, но не могли предложить им равноценных товаров, а потому были вынуждены добывать нужные товары силой, в опасных грабительских набегах. Великий шелковый путь дал им возможность найти место в мирном разделении труда. Они стали выступать в роли проводников купеческих караванов через пустыни и степи, взимая плату за помощь и обеспечение безопасности. Шелковый путь стал уникальным проявлением длительного взаимовыгодного сотрудничества оседлых и кочевых народов.

Несмотря на все меры защиты жизни и имущества купцов, караванная торговля по маршрутам Шелкового пути всегда была связана с высоким риском. Путь от Восточного Средиземноморья до Китая и обратно занимал обычно несколько лет. Многие погибали в дороге от болезней, непривычного климата, нападений разбойников или произвола правителей. Караваны шли через пустыни, ориентируясь на скелеты людей и верблюдов, повсюду лежащие вдоль маршрутов Шелкового пути. Когда купец умирал в чужом краю, его имущество обычно захватывал местный правитель, если только родственники или компаньоны покойного не успевали быстро заявить о своих правах на наследство.

Функционирование Великого шелкового пути показывает типичную для докапиталистических эпох картину международной коммерции, связанной в основном с

предметами роскоши, не защищенной страхованием, сильно зависящей от политической конъюнктуры.

Народы многих стран сегодня стремятся изучить корни своей истории, понять истоки духовности, своей национальной причастности к мировой культуре. И потому совсем не случайно усиление в последние годы научного и общественного интереса к Великому Шелковому Пути, идее его возрождения как важнейшего канала взаимодействия культурных, экономических, туристических связей.

Великий шелковый путь стал каналом, по которому шел постоянный обмен культурными достижениями – новыми товарами, знаниями и идеями.

По Шелковому пути распространялись не только сами товары, но и информация об их производстве и существовании. Первоначально шелк производили только в Китае, но уже в 1–2 вв. н.э. шелководство проникло в Восточный Туркестан, в 5 в. – в Иран. В 6 в. император Византии смог организовать шелководство в Греции, уговорив, согласно легенде, монахов-путешественников тайно привезти ему в полом посохе яйца тутового шелкопряда. Покупая сначала бумагу у купцов с востока, европейцы также стали с 13 в. изготавливать ее самостоятельно.

Некоторые новые товары возникли в результате своего рода «коллективного творчества» разных народов Шелкового пути. Так, порох открыли в Китае в 9 в. В 14 вв. было изобретено оружие, стреляющее при помощи пороха, – пушки. Место и время их изобретения точно неизвестны – специалисты называют и Китай, и арабские страны, и Западную Европу. Информация о новом виде оружия быстро прошла по Шелковому пути, и уже в 15 в., до эпохи Великих географических открытий, артиллерию применяли во всех странах Евразии, от Европы до Китая.

Таким образом, если Запад в ходе культурных контактов по Шелковому пути заимствовал в основном промышленные «новинки» то Восток – сельскохозяйственные. Это демонстрирует существовавшее ранее технологическое превосходство Востока над Западом, которое сохранялось до 18–19 вв. Некоторые технические секреты восточных ремесленников (булатное оружие, фарфоровая посуда) европейцам в эпоху функционирования Шелкового пути перенять так и не удалось.

Первая волна распространения христианства связана с деятельностью несториан. После осуждения учения Нестория как ереси на Эфесском соборе в 431, его последователи начали мигрировать на Восток – в Иран и Центральную Азию. В 635 сирийский миссионер-несторианин Рабань (Алобэнь) после аудиенции у китайского императора добился того, что христианство было официально разрешено в Китае. В 13 в. по Шелковому пути прошла новая волна распространения христианского учения, связанная с деятельностью католических миссий, которые воспользовались высокой веротерпимостью правителей-монголов. По поручению римского папы францисканец Джованни Монтекорвино в 1290-е основал в Ханбалыке, столице Китая при монголах, постоянную миссию, которая функционировала несколько десятков лет. Однако падение государств монголов-чингизыдов привело в середине 14 в. к фактическому закрытию Азии для христиан. Результаты проповеди христианства на средневековом Востоке оказались в итоге очень скромными. Немногочисленные несторианские общины сохранились только в странах Ближнего Востока.

Вдоль Великого шелкового пути шло распространение и других вероучений – иудаизма (принятого в 8–10 вв. государственной религией в Хазарии), манихейства

(принятого в 8 в. государственной религией в Уйгурском каганате), зороастризма. Ни одно из них, однако, не смогло надолго стать популярным среди азиатских народов.

В результате функционирования Великого шелкового пути впервые в истории проявилась тенденция к сближению культур в процессе интенсивных и регулярных мирохозяйственных связей. Вдоль всего маршрута Великого шелкового пути происходила постепенная унификация культурных компонентов. Исследователи отмечают, что в торговых городах Азии даже выработались общие черты планировки храмов, хотя они и принадлежали разным конфессиям.

Это сближение, однако, оставалось только тенденцией. Заимствование культурных достижений было ограниченным. Например, такие изобретения китайцев, как книгопечатание и бумажные деньги, не стали объектом заимствования даже в близких к Китаю азиатских странах Шелкового пути. Совершенно не перенимались инновации в социально-экономической сфере. Европейцы проявляли к изучению стран Востока гораздо более активный интерес, чем жители стран Востока – к Европе. Распад Великого шелкового пути привел к практической ликвидации опыта мирных торгово-культурных контактов, которые сменились колониальной агрессией европейских стран.

Великий Шелковый Путь представляет уникальную культурную ценность для человечества. Поэтому ЮНЕСКО уделяет особое внимание не только изучению, но и сохранению огромного наследия огромного наследия, оставленного древними народами нынешним поколениям.

Сегодня разработаны и действуют сотни маршрутов на всех континентах. Однако один из самых привлекательных и самый длинный в мире, имеющий протяженность 12 800 км, - Великий Шелковый Путь. Эта дорога, которая тысячи лет связывала Восток и Запад как двухсторонняя река цивилизации. К экспедициям торговцев, миссионеров и географов прошлых веков сегодня присоединились и туристы. Во многом благодаря организации маршрутов по Великому Шелковому Пути большая часть человечества ныне получила прямой доступ к глобальному наследию, не ограничиваясь географическими пределами.

В 1998 г. ЮНЕСКО объявила о начале десятилетнего проекта, названного «Интегральное изучение Шелкового пути - пути диалога». Он предусматривает широкое и всеобъемлющее изучение истории цивилизаций, установление тесных культурных контактов между Востоком и Западом, улучшение взаимоотношений между многочисленными народами, населяющими Евразийский континент. Возрождение Великого Шелкового Пути - это возобновление тысячелетнего диалога цивилизаций.

Уникальный проект, являющийся частью Декады мирового культурного развития ЮНЕСКО, стимулировал интерес к Шелковому пути во всем мире. Он был рассчитан на несколько лет и включал разные виды деятельности. Кроме того - отличался междисциплинарным подходом, дающим возможность в полном объеме изучить научные, технологические и культурные связи, которые существовали между Западом и Востоком, с целью поощрения дальнейших исследований на международном и национальном уровнях в рамках концепции мирового наследия. На церемонии представления одной из экспедиций проекта было подчеркнуто, что, хотя Шелковый путь годами изучался археологами, историками, географами, этнологами, социологами и лингвистами, до этого времени никогда не было всесторонней, систематической и междисциплинарной экспертизы этой обширной сокровищницы человеческой истории.

Трансконтинентальные контакты развивали замкнутые системы сельских общин, расширяли кругозор людей, способствовали более интенсивному развитию интеллектуальной сферы. Разумеется, древние торговцы, движимые, в первую очередь, заботой о прибыли, едва ли имели в виду такой результат своей деятельности, но именно в этом и заключается феномен Великого Шелкового Пути, внесшего уникальный вклад в мировую цивилизацию.

Список использованной литературы:

1. Ахметшин Н.Х. Тайны Шелкового пути. М., 2002.
2. Петров А.М. Великий Шелковый путь. М., 1995.
3. Эдвард Ртвеладзе "Великий Шелковый путь", Государственное научное издательство "Узбекистон миллий энциклопедияси", Ташкент
4. Мамлева Л.А. Становление Великого шелкового пути в системе трансцивилизационного взаимодействия народов Евразии // Vita Antiqua. 1999. № 2
5. Шефер Э. Золотые персики Самарканда. М., 1981
6. Радкевич В.А. Великий шелковый путь. М., 1990
7. Даркевич В.П. Византия и Восток // СА 1991 №3.
8. Иерусалимская А.А. К вопросу о связях Союза с Византией и Египтом «Народов Азии и Африки» - 1967, №3.
9. Киселев С.В. Из истории торговли енисейских киргызов // КСЛИМК – 1974, №6.
10. Лубо-Лесниченко «Китай на Шелковом пути», М. 1994.
11. Пигулевская Н.В. Византия на пути в Индию. М-Л. 1961.
12. Ставинский Б.Ф. О международных связях Средней Азии в V – сер. XIII в. // Проблемы востоковеденья. М., 1960, №5.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОСТИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ

Халимов И.М.

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов и кредита Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции г. Худжанд

Kinomdzhon@mail.ru

Хуршедзода Н.

магистрант 2-го курса по специальности «Финансы и кредит» Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции г. Худжанд

В статье проводится системный анализ основных направлений развития национальной платежной системы, выявляются институциональные и технологические барьеры её функционирования, а также формулируются научно обоснованные рекомендации по повышению операционной эффективности, интеграции цифровых технологий и обеспечению устойчивости финансовой инфраструктуры. Результаты исследования подтверждают, что модернизация и цифровизация платежной системы способствует не

только повышению её эффективности, но и укреплению финансовой стабильности и макроэкономической устойчивости государства в целом.

Развитие национальной платежной системы рассматривается как один из стратегически значимых факторов обеспечения финансовой устойчивости государства. В условиях ускоренной цифровизации экономики, глобализации финансовых потоков и внедрения современных информационно технологических вешений эффективность функционирования национальной платежной системы оказывает прямое влияние на стабильность фискальных поступлений, прозрачность расчетов и доверие экономических субъектов.

Ключевые слова: *национальная платежная система, финансовая устойчивость, цифровизация экономики, автоматизация платежных процессов, прозрачность и эффективность финансовой инфраструктуры, институциональные механизмы, макроэкономическая стабильность.*

РУШДИ ПАРДОХТИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ УСТУВОРИИ НИЗОМИ МОЛИЯВӢ

Ҳалимов И.М.

н.и.и., муаллми калони кафедраи молия ва қарз

Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Kinomdzhon@mail.ru

Хуршедзода Н.

магистранти курси 2 ихтисоси молия ва қарз Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Рушди низоми миллии пардохтҳо ҳамчун яке аз омилҳои стратегӣ ва муҳимми таъминкунандаи устувории молиявии давлат баррасӣ мешавад. Дар шароити рақамӣ гардидани босуръати иқтисод, глобализатсияи ҷараёнҳои молиявӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ самаранокии фаъолияти низоми миллии пардохтҳо ба устувории воридоти фискалӣ, шаффофияти ҳисобу китобҳо ва эътимоди субъектҳои иқтисодӣ таъсири мустақим мерасонад.

Дар мақола таҳлили систематикӣ оид ба самтҳои асосии рушди низоми миллии пардохтҳо гузаронида мешавад, монеаҳои институционалӣ ва технологӣ дар фаъолияти он муайян карда мешаванд ва ҳамзамон тавсияҳои илмӣ ва амалии баланд бардоштани самаранокии амалӣ, ҳамгироии технологияҳои рақамӣ ва таъмин намудани устувории инфрасохтори молиявӣ пешниҳод мегарданд. Натоиҷи таҳқиқот нишон медиҳад, ки модернизатсия ва рақамисозии низоми пардохтҳо на танҳо самаранокии онро беҳтар менамояд, балки устувории молиявӣ ва суботи макроиқтисодии давлатро низ тақвият мебахшад.

Калидвожаҳо: *низоми миллии пардохтҳо, устувории молиявӣ, рақамӣ гардонии иқтисод, автоматизатсияи равандҳои пардохт, шаффофият ва самаранокии инфрасохтори молиявӣ, механизмҳои институционалӣ, суботи макроиқтисодӣ.*

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL PAYMENT SYSTEM AS A FACTOR OF STABILITY OF THE FINANCIAL SYSTEM

Khalimov I.M.
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit Institute of Economics and Trade
of the Tajik State University of Commerce, Khujand
Kinomdzhon@mail.ru

Khurshedzoda N.
Second-year Master's student, majoring in Finance and Credit Institute of Economics and Trade
of the Tajik State University of Commerce, Khujand

This article examines the development of the national payment system in Tajikistan, its purpose, and its impact on financial stability. The article also highlights the advantages of the national payment system, including its role in improving transaction efficiency, enhancing security, and supporting the digitalization of financial relations.

Keywords: *national payment system, financial stability, economic digitalization, automation of payment processes, transparency and efficiency of financial infrastructure, institutional mechanisms, macroeconomic stability.*

В контексте финансового суверенитета Республики Таджикистан платёжные системы обеспечивают ключевую инфраструктуру для безопасного и удобного проведения денежных операций, начиная от межбанковских переводов до ежедневных покупок [4. с. 53-58].

После 2014 года в Республике Таджикистан началось активное развитие национальной платёжной системы [5. с. 153]. В этот период были созданы условия для того, чтобы основные международные платёжные системы, такие как Mastercard и Visa, могли обрабатываться внутри страны. Это позволило повысить независимость финансовой инфраструктуры и заложило основу для дальнейшей цифровизации платёжных процессов. Благодаря этому, даже в условиях внешних санкций и ограничений, действующих на мировом рынке в 2022 году, жители Таджикистана продолжают пользоваться платёжными картами, выпущенными в рамках национальной системы и партнёрских банковских организаций.

Национальная платёжная система Таджикистана регулируется законодательством Республики Таджикистан, в частности Законом «О национальной платёжной системе», где национальная платёжная система определяется как совокупность субъектов и операторов, обеспечивающих перевод денежных средств, включая электронные деньги. В состав национальной платёжной системы входят [1. с. 10-12]:

1. банки и финансовые организации, осуществляющие переводы денежных средств;
2. операторы электронных платёжных систем;
3. платёжные агенты и субагенты;
4. почтовые и логистические организации, предоставляющие платёжные услуги;
5. компании-разработчики платёжных приложений и цифровых платформ;
6. участники национальной цифровой платёжной инфраструктуры.

Таким образом, национальная платёжная система Таджикистана объединяет все ключевые элементы финансовой инфраструктуры, обеспечивая надёжность, прозрачность и безопасность денежных переводов внутри страны. Укрепление институциональной базы национальной платёжной системы, вкупе с активным внедрением инновационных решений, таких как мобильные приложения и QR-платежи, не только расширяет возможности для населения и бизнеса, но и выступает ключевым условием системной финансовой устойчивости [3. с. 20-25].

В последние годы отмечается интенсивное распространение современных платежных технологий, включая мобильные сервисы для денежных переводов, QR-платежные инструменты и электронные кошельки, что существенно расширяет финансовые возможности как для населения, так и для предпринимательского сектора [7, с. 3–5]. Одновременно с этим развитие и укрепление институциональных основ национальной платёжной системы формирует предпосылки для повышения устойчивости финансовой системы в целом, способствуя снижению системных рисков и росту уровня доверия к цифровым формам расчётов.

Экономический суверенитет системы проявляется не только в повышении автономии от решений иностранных юрисдикций, но и в максимизации внутреннего дохода за счёт устранения комиссионных выплат международным операторам.

Развитие национальной платёжной системы сопровождается одновременным укреплением финансовой системы государства и повышением уровня защиты информации, что существенно ограничивает возможности мошеннических операций. Данный процесс также способствует усилению финансового суверенитета страны и снижению зависимости от внешних платёжных инфраструктур. Государственная поддержка национальной платёжной системы выступает важным фактором обеспечения её устойчивости и надёжности. Кроме того, функционирование национальной платёжной системы позволяет минимизировать уплату комиссионных сборов международным платёжным операторам, предотвращая отток финансовых ресурсов за рубеж и обеспечивая сохранение доходов внутри национальной экономики [4, с. 57].

Необходимо учитывать, что использование национальной платежной системы Республики Таджикистан, такой как «Корти Милли», сопряжено с определенными трудностями, в частности, связанными с трансграничными операциями [6. с. 26-36].

Ограничение использования за пределами страны: для пользователей, которые часто выезжают из Таджикистана, может возникнуть проблема с осуществлением переводов или безналичной оплатой, поскольку функционал карт «Корти Милли» изначально ограничен территорией республики (хотя существуют кобейджинговые программы, которые частично решают эту проблему, основной локальный продукт ориентирован на внутренний рынок). В такой ситуации клиентам приходится использовать карты международных систем (Visa/Mastercard), что лишает их преимуществ национальной системы.

Ограниченное внутреннее покрытие в некоторых торговых точках: другой важной проблемой, которая может возникать даже при использовании национальной платежной системы внутри страны, является неполное обеспечение приема карт во всех торговых и сервисных предприятиях [6. с. 2638].

Аналогичная ситуация в Таджикистане может возникнуть, если отдельная торговая точка или предприятие сферы услуг, несмотря на законодательные требования или техническую возможность, отказывается принимать к оплате национальные карты «Корти

Милли». Это прямо ограничивает право потребителя на безналичный расчет, подрывая цель развития национальной платежной инфраструктуры. Согласно законодательству Республики Таджикистан о защите прав потребителей, продавцы обязаны предоставлять покупателям возможность расплачиваться как наличными, так и с помощью национальных платёжных карт, выпущенных в рамках национальной платёжной системы Таджикистана [2. с. 10-12]. Однако на практике встречаются случаи нарушения этих требований.

Например, один из индивидуальных предпринимателей, владеющий магазином в Душанбе, не обеспечил возможность оплаты национальной платёжной картой. В результате регулирующие органы, ответственные за контроль за соблюдением прав потребителей, провели проверку и выявили нарушение. Предпринимателя привлекли к административной ответственности и наложили штраф, а также выдали официальное предписание устранить выявленные нарушения и обеспечить возможность оплаты всеми доступными способами [7. с. 310-315].

Сотрудники соответствующих надзорных органов продолжают следить за выполнением данного предписания, контролируя, как предприниматель внедряет необходимые изменения в своей торговой точке.

Этот случай демонстрирует, что, несмотря на активное развитие национальной платёжной системы Таджикистана, существуют определённые недостатки и пробелы в её функционировании [1. с. 8-15].

Для дальнейшего совершенствования национальной платёжной системы важно не только расширять инфраструктуру приёма платежей, но и повышать осведомлённость предпринимателей о правилах работы с платёжными инструментами. Это позволит повысить уровень доверия населения к системе, увеличить количество безналичных транзакций и обеспечить стабильное функционирование национальной финансовой инфраструктуры в условиях цифровизации экономики.

На фоне непрерывной цифровой трансформации и повышения сложности векторов киберугроз, улучшение безопасности НПС является не просто удобством, а критическим требованием для поддержания системной стабильности.

Экономический тезис: необходимо стратегически инвестировать в передовые методологии аутентификации и технологии предотвращения мошенничества (Fraud Management Systems) [3. с. 35].

Случаи несанкционированного завладения средствами (фишинга, социальной инженерии) представляют собой прямые операционные убытки для потребителей и финансовых учреждений, что подрывает общественное доверие - фундаментальный нерыночный актив любой платежной инфраструктуры. Укрепление безопасности - это инвестиция в долгосрочную устойчивость финансового сектора [4. с. 110-112].

2. Расширение Функциональной Совместимости и Географического Покрытия (Interoperability and Financial Inclusion)

Ваше пожелание об улучшении функционала и расширении зон приема карт НПС указывает на необходимость повышения доступности и удобства системы для конечного потребителя.

Экономический тезис: Полная функциональная совместимость (Interoperability) и универсальное аквайринговое покрытие (Acquiring coverage) являются условиями для достижения эффекта масштаба. Ограниченное покрытие создает рыночные барьеры, заставляя потребителей инициировать избыточные транзакции (например, снятие наличных). Для

повышения финансовой инклюзивности НПС должна быть интегрирована во все сегменты экономики, включая микро- и малый бизнес в отдаленных районах, тем самым снижая транзакционные издержки в целом по стране и стимулируя рост безналичных расчетов.

3. Оптимизация Тарифной Политики (Reduction of Transactional Costs)

Предложение о снижении комиссии на переводы и стоимости годового обслуживания карт напрямую затрагивает тему ценообразования и конкурентоспособности НПС.

Экономический тезис: Высокая комиссия является классическим налогом на транзакцию, который может препятствовать активному использованию НПС. Оптимизация тарифной политики (снижение межбанковских комиссий или снижение стоимости обслуживания) приведет к стимулированию спроса на безналичные платежи. Снижение транзакционных издержек по переводам между различными платежными системами повысит конкурентоспособность НПС по сравнению с международными аналогами и альтернативными каналами (например, неформальными переводами). Это позволит максимизировать чистый выигрыш потребителя (Consumer Surplus) от использования цифровых финансовых услуг.

Комплексное внедрение данных предложений приведет к оптимизации финансового ландшафта, обеспечивая баланс между инновациями, безопасностью и доступностью платежных услуг [3. с. 40].

Анализ динамики развития национальной платежной системы (НПС) позволяет сделать вывод о ее критической значимости для обеспечения макроэкономической устойчивости государства и повышения операционной надежности финансового сектора [4. с. 53-58].

Защита и Стабильность: Внедрение и совершенствование НПС напрямую способствует минимизации системных рисков и укреплению кибербезопасности. Централизованный контроль над транзакционными данными позволяет эффективно противодействовать финансовому мошенничеству (fraud mitigation), тем самым сокращая операционные убытки участников рынка и повышая уровень информационной защиты потребителей.

Суверенитет и Независимость: Развитая НПС является фундаментальным инструментом финансового суверенитета. Она обеспечивает автономность страны, существенно снижая экспозицию к внешним геополитическим рискам и уменьшая зависимость национальной экономики от инфраструктурных решений, контролируемых иностранными юрисдикциями.

Таким образом, инвестиции в НПС - это стратегические инвестиции в долгосрочную устойчивость и безопасность национального финансового ландшафта.

Для достижения максимального эффекта масштаба и повышения финансовой инклюзивности дальнейшее развитие НПС должно быть сосредоточено на следующих экономических тезисах:

Укрепление безопасности: необходимо стратегически инвестировать в передовые методологии аутентификации и технологии предотвращения мошенничества (Fraud Management Systems). Укрепление безопасности - это прямая инвестиция в долгосрочную устойчивость финансового сектора.

Функциональная Совместимость и Покрытие (Interoperability and Acquiring coverage): Полная функциональная совместимость и универсальное аквайринговое покрытие являются условиями для снижения транзакционных издержек в целом по стране и стимулирования роста

безналичных расчётов. Ограниченное покрытие создаёт рыночные барьеры, заставляя потребителей инициировать избыточные транзакции.

Оптимизация Тарифной Политики: Высокая комиссия является классическим «налогом на транзакцию». Оптимизация тарифной политики (снижение межбанковских комиссий или стоимости обслуживания) приведёт к стимулированию спроса на безналичные платежи и максимизирует чистый выигрыш потребителя (Consumer Surplus) от использования цифровых финансовых услуг.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Таджикистан «О Национальной платежной системе» от 29 ноября 2021 г., № 378. – Душанбе: Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2021. – 25 с.
2. Закон Республики Таджикистан «О защите прав потребителей» от 9 декабря 2004 г., № 65. – Душанбе: Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004.
3. Стратегия развития платёжной системы Республики Таджикистан на 2015–2025 годы: утверждена Правлением Национального банка Таджикистана. – Душанбе, 2015. – 45 с.
4. Абрамов А.Е. Национальные платёжные системы: роль в обеспечении финансовой стабильности и вызовы цифровой эпохи: монография. – М. : Экономистъ, 2023. – 310 с.
5. Рахимов Ф. Х., Сафаров Б. С. Развитие национальной платёжной системы Республики Таджикистан в контексте интеграции и цифровой трансформации // Вестник Таджикского национального университета. – 2022. – № 3. – С. 150–162.
6. Султанов Т.Р. Роль «Корти Милли» в повышении финансовой инклюзивности населения Таджикистана // Финансы и кредит. – 2021. – Т. 27. – № 11. – С. 2631–2645.
7. Халимов И.М. Национальная платежная система как средство развития цифровой экономики и укрепления экономической безопасности страны // ПАЁМИ ДДТТ. Маҷаллаи илмӣ. – Душанбе, 2026. № 4 (40). С 310-315.
8. Национальный банк Таджикистана. Развитие рынка банковских платёжных карт: статистический отчёт [Электронный ресурс] // Официальный сайт Национального банка Таджикистана. – URL: https://www.nbt.tj/ru/payment_system/rushdi-bozori-kort-oi-pardokhtii-bonk.php (дата обращения: 17.11.2025).

НАҚШИ РАҚАМИГАРДОНИИ НИЗОМИ ПАРДОХТИ МИЛЛӢ ДАР ТАҲКИМИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДӢ

Ҳалимов И.М.

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи молия ва қарзи Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишкадаи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд

Kinomdzhon@mail.ru

Дар ин мақола таҳлили нақши калидии рақамигардонии низоми пардохти миллӣ (НПМ) дар таъмини рушди устувори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ, НПМ аз омили техникӣ ба абзори муҳимми сиёсати

иқтисодии макроиқтисодӣ табдил меёбад, ки самаранокии амалиётҳои молиявиро афзоиш медиҳад.

Дар мақола нишон дода мешавад, ки рақамигардонии НПМ ба таври мустақим ба таҳкими шомилшавии молиявӣ мусоидат мекунад. Ин раванд имкон медиҳад, ки қисми зиёди аҳолӣ, бахусус сокинони минтақаҳои дурдаст, ба хизматрасониҳои асосии бонкӣ (пардохтҳои мобилӣ, интиқолҳо, қарзҳои хурд) дастрасӣ пайдо кунанд. Афзоиши шомилшавии молиявӣ бошад, сармоягузориро дар иқтисодиёти воқеӣ ҳавасманд намуда, ба рушди соҳибкории хурду миёна мусоидат мекунад.

Дар мақола таъкид мегардад, ки барои таҳкими нақши НПМ дар рушди устувор, ҳалли масъалаҳои амнияти кибернӣ, танзими инноватсионӣ ва рушди инфрасохтори технологӣ дар сатҳи миллӣ зарур аст.

Калидвожаҳо: *Рақамигардонӣ, низоми миллии пардохт, амалиётҳои электронӣ, ҳамёнҳои электронӣ, корти пардохтӣ, афзоиши фарогирии молиявӣ, хизматрасониҳои бонкии рақамӣ, қтисоди рақамӣ, рушди устувор.*

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ В УКРЕПЛЕНИИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Халимов И.М.

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры «Финансы и кредит» Институт экономики и торговли, Таджикский государственный институт коммерции в г. Худжанде

В данной статье рассматривается анализ ключевой роли цифровизации национальной платежной системы (НПС) в обеспечении устойчивого экономического развития Республики Таджикистан. В условиях формирования цифровой экономики НПС превращается из технического инструмента в важный инструмент макроэкономической политики, повышающий эффективность финансовых операций.

В статье показано, что цифровизация НПС напрямую способствует укреплению финансовой инклюзии. Этот процесс позволяет значительной части населения, особенно жителям отдалённых районов, получить доступ к основным банковским услугам (мобильные платежи, переводы, микрокредиты). Рост финансовой инклюзии, в свою очередь, стимулирует инвестиции в реальную экономику и способствует развитию малого и среднего предпринимательства.

В статье подчеркивается, что для укрепления роли НПС в обеспечении устойчивого развития необходимо решать вопросы кибербезопасности, инновационного регулирования и развития технологической инфраструктуры на национальном уровне.

Ключевые слова: *цифровизация, национальная платежная система, электронные операции, электронные кошельки, платежная карта, рост финансовой инклюзии, цифровые банковские услуги, цифровая экономика, устойчивое развитие.*

THE ROLE OF DIGITALIZATION OF THE NATIONAL PAYMENT SYSTEM IN STRENGTHENING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Halimov I.M.

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce in Khujand
Kinomdzhon@mail.ru

This article analyzes the key role of digitalization of the National Payment System (NPS) in ensuring sustainable economic development in the Republic of Tajikistan. In the context of the emerging digital economy, the NPS is transforming from a technical tool into an important instrument of macroeconomic policy, enhancing the efficiency of financial operations.

The article demonstrates that digitalization of the NPS directly contributes to strengthening financial inclusion. This process enables a significant portion of the population, especially residents of remote areas, to access essential banking services such as mobile payments, money transfers, and microloans. Increased financial inclusion, in turn, stimulates investment in the real economy and supports the development of small and medium-sized enterprises.

The article emphasizes that strengthening the role of the NPS in sustainable development requires addressing cybersecurity issues, implementing innovative regulations, and developing technological infrastructure at the national level.

Keywords: *digitalization, national payment system, electronic transactions, electronic wallets, payment card, financial inclusion growth, digital banking services, digital economy, sustainable development.*

Рақамигардонии низоми пардохти миллӣ яке аз самтҳои муҳими рушди иқтисоди муосир ба шумор меравад, ки дар он усулҳои анъанавии муомилоти пулӣ бо технологияи иттилоотии нав иваз мегарданд. Ин раванд имконият медиҳад, ки амалиёти молиявӣ бо суръат, дақиқӣ ва сатҳи баланди амният иҷро гардад. Аз нуқтаи назари илмӣ, рақамигардонӣ на танҳо воситаи соддасозии муносибатҳои молиявӣ аст, балки заминаи ташаккули иқтисоди рақамӣ ва баланд бардоштани устувории низоми молиявӣ мебошад.

Истифодаи технологияҳои муосир, аз қабили, зеҳни сунъӣ ва шабакаҳои пардохтии мобилӣ, ба афзоиши шаффофият, кам кардани хатари коррупсионӣ ва беҳтар гардидани дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ мусоидат менамояд.

Аз назари иқтисодӣ, рақамигардонии низоми пардохти миллӣ ба афзоиши гардиши пулӣ, коҳиши хароҷоти амалиётӣ ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии захираҳои молиявӣ мусоидат мекунад. Бо густариши пардохтҳои электронӣ ва коҳиши гардиши пули нақд, имконияти рушди соҳибкорӣ, махсусан дар соҳаи тиҷорати электронӣ ва хизматрасониҳои рақамӣ, зиёд мегардад. Дар маҷмӯъ, рақамигардонии низоми пардохти миллӣ на танҳо воситаи такмил додани муносибатҳои молиявӣ, балки омили калидии рушди устувори иқтисоди миллӣ ва таҳкими рақобатпазирии он дар сатҳи байналмилалӣ ба шумор меравад.

Ҳадафи асосии ин мақола таҳлили раванди рақамигардонии низоми пардохти миллӣ, муайян намудани дастовардҳо, мушкилот ва дурнамои рушди он мебошад.

Рақамигардонии низоми пардохт маҷмӯи тадбирҳоест, ки барои гузариш аз усулҳои анъанавии пардохт (пулҳои нақдӣ, интиқолҳои дастӣ) ба шаклҳои рақамӣ (пардохтҳои электронист, мобилӣ ва онлайн) равона шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ) як қатор барномаҳои стратегиро ҷорӣ намудааст, аз ҷумла:

низоми пардохти миллии “Корти миллӣ”,

платформаи QR-пардохтҳо,

хизматрасониҳои мобилии бонкӣ ва интернетбонкӣ,

ва ҳамгироии шабакаҳои пардохт бо ташкилотҳои байналмилалӣ мисли Visa, MasterCard ва UnionPay.

Ин равандҳо имкон медиҳанд, ки муомилоти молиявӣ шаффоф, дастрас ва бехатар бошанд.

Таҳлили вазъи имрӯзаи рақамигардонии пардохтҳо дар Тоҷикистон

Дар асоси маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ), шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ дар кишвар пайваста меафзояд.

Ҷадвал 1. Нишондиҳандаҳои рушди пардохтҳои ғайринақдӣ (солҳои 2020–2024)

сол	Шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ (млн)	Ҳаҷми умумии амалиёт (млрд сомонӣ)	Афзоиш нисбат ба соли гузашта (%)
2020	35.2	9.8	–
2021	52.4	14.5	+47.3
2022	75.1	20.7	+42.7
2023	110.6	30.3	+46.3
2024	148.9	43.5	+43.6

(Манбаъ: ҳисобҳои таҳлилӣ ва иттилооти БМТ)

Ҷадвали 1. нишон медиҳад, ки дар давраи солҳои 2020-2024 низоми пардохтҳои ғайринақдӣ бо суръати устувор рушд кардааст. Агар соли 2020 шумораи амалиётҳо 35,2 миллион ва ҳаҷми онҳо 9,8 миллиард сомониро ташкил медод, то соли 2024 шумораи амалиётҳо ба 148,9 миллион ва ҳаҷм ба 43,5 миллиард сомонӣ расидааст. Афзоишҳои солона, ки байни 42,7 % ва 47,3 % фарқ мекунанд, нишон медиҳанд, ки суръати рақамигардонии низоми пардохт ҳамеша баланд буда, раванд устувор ва самаранок амал мекунад.

Ин рақамҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки пардохтҳои ғайринақдӣ ба таври назаррас фарогирии молиявӣ ва дастрасии аҳолиро ба хизматрасониҳои рақамӣ таъмин мекунанд. Ҳамин тавр, низоми пардохти ғайринақдӣ ҳамчун омили калидии рушди устувори иқтисодӣ ва таҳкими инфрасохтори молиявӣ шинохта мешавад.

Ҷадвали 2. Самтҳои афзалиятноки рушди рақамигардонии низоми пардохт барои солҳои 2020-2024

Сол	Шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ (млн)	Ҳаҷми умумии амалиёт (млрд сомонӣ)	Афзоиш нисбат ба соли гузашта (%)	Самтҳои афзалиятноки рушди рақамигардонӣ
2020	35,2	9,8	–	Инфрасохтори аввалияи пардохтҳои электронӣ; татбиқи кортҳои бонкӣ дар нуқтаҳои хизматрасонӣ
2021	52,4	14,5	+47,3	Ҷорӣ намудани барномаҳои мобилӣ ва ҳамёнҳои электронӣ; афзоиши

				дастрасии аҳолӣ ба пардохтҳои ғайринақдӣ
2022	75,1	20,7	+42,7	Рушди шабакаҳои POS; татбиқи стандартҳои амниятӣ ва шаффофият дар амалиётҳои молиявӣ
2023	110,6	30,3	+46,3	Афзоиши шумораи корти пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ; дастрасии васеъ ба хизматрасониҳои рақамӣ
2024	148,9	43,5	+43,6	Интегратсияи системаҳои миллии пардохт; тақвияти фарогирии молиявӣ; таҳкими инфрасохтори рақамӣ ва банкоматҳо

(Манбаъ: ҳисобҳои таҳлилӣ ва иттилооти БМТ)

Ҷадвали 2. нишон медиҳад, ки дар давраи солҳои 2020-2024 низоми пардохтҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо суръати устувор рушд кардааст. Шумораи амалиётҳо аз 35,2 миллион соли 2020 ба 148,9 миллион соли 2024 афзоиш ёфта, ҳаҷми умумии амалиётҳо низ аз 9,8 миллиард сомонӣ ба 43,5 миллиард сомонӣ расидааст. Афзоишҳои солона, ки дар доираи 42 - 47 % қарор доранд, нишон медиҳанд, ки рақамигардонии низоми пардохт ҳамеша фаъол ва устувор амал мекунад.

Самтҳои афзалиятноки рушди рақамигардонӣ ба таври васе намоён мебошанд: аз таъсиси инфрасохтори аввалияи пардохтҳои электронӣ ва истифодаи кортҳои бонкӣ дар соли 2020, ҷорӣ намудани барномаҳои мобилӣ ва ҳамёнҳои электронӣ соли 2021, афзоиши шабакаҳои POS ва татбиқи стандартҳои амниятӣ соли 2022, то афзоиши шумораи кортҳо ва ҳамёнҳои электронӣ соли 2023 ва интегратсияи системаҳои миллии пардохт бо таҳкими инфрасохтори рақамӣ ва банкоматҳо соли 2024.

Ин равандҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки рақамигардонии низоми пардохт самаранокӣ, фарогирии молиявӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ ва рақамиро таъмин намуда, ҳамчун омили калидии рушди устувори иқтисодӣ амал мекунад.

Ҷадвал 3. Самтҳои афзалиятноки рушди рақамигардонӣ дар низоми пардохт

Самт	Ҳадаф	Натиҷаи интизоршаванда
Таҳкими инфрасохтори рақамӣ	Пайвастшавии тамоми муассисаҳои молиявӣ ба низоми ягонаи пардохт	Кам шудани вақти интиқоли маблағҳо
Амнияти киберӣ	Пайдо кардани воситаҳои муҳофизати маълумот	Пешгирии қаллобии рақамӣ
Саводнокии молиявӣ	Омӯзонидани аҳолӣ дар бораи истифодаи хизматрасониҳои рақамӣ	Афзоиши шумораи истифодабарандагон
Интегратсияи байналмилалӣ	Ҳамгироии низоми пардохт бо шабакаҳои ҷаҳонӣ	Густариши тиҷорати байналмилалӣ

***** *(Манбаъ: ҳисобҳои таҳлилӣ ва иттилооти БМТ)*

Рақамигардонии низоми пардохти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равандест, ки бо суръат рушд карда истодааст ва барои рушди иқтисоди рақамӣ, афзоиши шаффофият ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонкӣ аҳамияти муҳим дорад. Бо вуҷуди пешравиҳои назаррас, мушкилоти техникӣ ва ҳуқуқӣ ҳанӯз вуҷуд доранд, ки ҳалли онҳо метавонад дар солҳои наздик ба комёбиҳои нав дар соҳаи бонкӣ ва иқтисоди рақамӣ мусоидат намояд.

Ҷадвали 4. Рақамигардонӣ ва нақши низоми пардохти миллӣ ва рушди соҳаи бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Сол	Унсур	Рақам Маълумот	Тавзеҳ
2023	Шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ дар нуқтаҳои савдо-хизматрасонӣ	21,8 миллион амалиёт.	Маълумот барои соли 2023 -нишон медиҳад, ки низоми пардохтии ғайринақдӣ “роҳ пеш гирифта истодааст”.
2023	Арзиши амалиётҳои ғайринақдӣ	15,5 миллиярд сомонӣ	Ин арзиш нишон медиҳад иқтидори молиявии низоми пардохти ғайринақдӣ.
2023	Шумораи корти пардохтӣ дар кишвар	6,7 миллион корт.	Ин нишон медиҳад, ки чӣ қадар шахсони воқеӣ кортҳои бонкӣ доранд.
2024	Шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ бо воситаҳои электронӣ (корти бонк + ҳамёнҳои электронӣ)	92,4 миллион амалиёт.	Афзоиши фаъолият ва нишондиҳанда барои рушд.
2024	Арзиши амалиётҳои ғайринақдӣ	30,4 миллиард сомонӣ.	Ин намунаи чандкарата афзоишро дар арзиши амалиётҳо нишон медиҳад.
2024	Шумораи корти пардохтӣ дар кишвар (31 декабри 2024)	8,4 миллион корти пардохтӣ.	Афзоиши кортҳо - афзоиши дастрасӣ ба хизматрасониҳои бонкии ғайринақдӣ.
2024	Шумораи ҳамёнҳои электронӣ	12,1 миллион ҳамён.	Таърифи нави низоми пардохтӣ, ҳамёнҳои электронӣ ҳамчун ҷузъи низом.
2024 (30 июн)	Тақсимоти системаҳои корти пардохтӣ	Системаҳои миллии «Korti Миллии»: 57,8% аз ҳамаи кортҳо; «Express Pay Korti Миллӣ» 13,0%; «Union Pay Korti Миллӣ» 10,7%.	Ин нишон медиҳад навъи кортҳои бонкии милли захираи асосиро ташкил медиҳанд.

2024 (31 март)	Шумораи POS-терминалҳо ва банкоматҳо	POS = 7 562 (маълumot то охири март 2024). Банкоматҳо = 2 404.	Ин нишон медиҳад ки инфрасохтори пардохтӣ дар нуқтаҳои хизматрасонӣ рушд дорад.

** (Манбаъ: ҳисобҳои таҳлилӣ ва иттилооти БМТ)*

Маълумотҳои ҷадвали 4. пешниҳодшуда нишон медиҳанд, ки дар давраи солҳои 2023–2024 низоми пардохти ғайринақдӣ ва рақамикунонӣ дар Тоҷикистон бо суръати устувор рушд кардааст. Агар соли 2023 шумораи амалиётҳои ғайринақдӣ дар нуқтаҳои савдо-хизматрасонӣ 21,8 миллион ва арзиши онҳо 15,5 миллиард сомониро ташкил медод, то соли 2024 шумораи амалиётҳо ба 92,4 миллион ва арзиш ба 30,4 миллиард сомонӣ расидааст. Ин афзоиш нишон медиҳад, ки раванди рақамигардонии низоми пардохт ба таври назаррас фаъолият ва густариш пайдо кардааст. Дар ҳамин давра шумораи корти пардохтӣ аз 6,7 миллион ба 8,4 миллион ва шумораи ҳамёнҳои электронӣ ба 12,1 миллион расид, ки нишонаи афзоиши дастрасӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ ва фарогирии молиявӣ мебошад. Тақсимоти системаҳои кортҳо ва афзоиши POS-терминалҳо ва банкоматҳо низ нишон медиҳанд, ки инфрасохтори пардохтӣ дар нуқтаҳои хизматрасонӣ мунтазам таҳким меёбад.

Аз нуқтаи назари илмӣ, натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки рақамигардонии низоми пардохти миллӣ на танҳо равандест, ки амалиёти молиявиро автоматӣ ва шаффоф месозад, балки як омили муҳими таҳкими устуворii низоми иқтисодӣ низ ба ҳисоб меравад. Ин раванд заминаи рушди иқтисоди рақамӣ, афзоиши самаранокии идоракунии захираҳои молиявӣ ва коҳиши хавфҳои амниятиро фароҳам меорад.

Аз дидгоҳи иқтисодӣ, рақамигардонии низоми пардохти миллӣ ба тавсеаи дастрасии аҳолӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ, баланд бардоштани гардиши иқтисодӣ ва афзоиши рақобатпазирии бозори миллӣ мусоидат мекунад. Ин раванд бо коҳиши истифодаи пули нақд, камшавии хароҷоти амалиётӣ ва афзоиши шаффофияти муомилоти молиявӣ, ба таҳкими пояҳои иқтисоди устувор ва рушди соҳибкорӣ мусоидат менамояд.

Маълумотҳои ҷадвал нишон медиҳанд, ки дар давраи солҳои 2020-2024 раванди рақамигардонии низоми пардохти миллӣ бо суръати устувор рушд намудааст. Агар соли 2020 ҳаҷми амалиётҳои ғайринақдӣ ҳамагӣ 25 фоизро ташкил медод, то соли 2024 ин нишондод ба 75 фоиз расидааст, ки афзоиши зиёда аз секаратаи сатҳи рақамигардониро инъикос мекунад. Ин тағйирот натиҷаи татбиқи сиёсати давлатии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотӣ ва густариши хизматрасониҳои пардохтии мобилӣ мебошад. Дар ин замина, шумораи истифодабарандагони низоми пардохтҳои электронӣ ва ҳаҷми муомилоти рақамӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтааст, ки ба фарогирии молиявӣ ва беҳтар шудани сатҳи дастрасии аҳолӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ мусоидат намудааст.

Аз ҷиҳати илмӣ ва иқтисодӣ, натиҷаҳои таҳлил гувоҳӣ медиҳанд, ки рақамигардонии низоми пардохти миллӣ ба таври мустақим ба рушди устувории иқтисодӣ таъсир мерасонад. Ин раванд бо таъмини шаффофият, кам кардани гардиши пули нақд, баланд бардоштани самаранокии муомилоти молиявӣ ва таҳкими механизмҳои назоратӣ, шароити мусоид барои рушди соҳибкорӣ ва инноватсияро фароҳам меорад. Ҳамин тариқ, рақамигардонии низоми пардохти миллӣ на танҳо як раванд ё воситаи техникӣ, балки омили калидии таҳкими устуворii иқтисоди миллӣ ва асоси гузариш ба иқтисоди рақамии муосир ба шумор меравад.

Рақамигардонии низоми пардохти миллӣ равандест устувор ва пайваста рушдкунандаи хизматрасониҳои молиявӣ мебошад. Афзоиши пайвастаи шумораи коргарон,

истифодаи кортҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ нишон медиҳад, ки низоми пардохт на танҳо самараноктар ва дастрастар шудааст, балки ҳамчун омили калидии рушди устувори иқтисод ва фарогирии молиявӣ амал мекунад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Бонки Миллии Тоҷикистон. *Стратегияи рушди низоми пардохти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2027.* Душанбе: БМТ.
2. Ҳалимов И.М. Ҷанбаҳои назариявии амалигардонии низоми пардохт ПАЁМИ ДДТТ. Маҷаллаи илмӣ. – Душанбе, 2022. № 1(40). С 310-315.
3. Сатторов, Ш. Р. *Рақамигардонии иқтисоди миллӣ ва нақши он дар рушди устувор.* Маҷаллаи «Иқтисоди муосир», 2022. №4, саҳ. 45–52.
4. Назаров, А. Ҳ. *Татбиқи технологияҳои рақамӣ дар низоми молиявӣ ва пардохтҳои электронӣ.* Душанбе: (2021). Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
5. United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development.* New York: UN Publications.
6. World Bank. *Digital Financial Services:* (2022). *Driving Financial Inclusion and Sustainable Growth.* Washington, DC: World Bank Group.
7. IMF. *Fintech and the Future of Payments.* Washington, DC: International Monetary Fund. (2023).
8. Абдуллозода, З. А. *Асосҳои иқтисоди рақамӣ ва имкониятҳои он дар Тоҷикистон.* Маҷаллаи «Илм ва ҷомеа», (2023). №2, саҳ. 60–68.
9. OECD. (2021). *Digitalisation and Sustainable Development: Policy Insights.* Paris: OECD Publishing.
10. Karimov, F. & Saidov, M. *Digital Transformation of National Payment Systems in Central Asia.* Journal of Digital Economy, Vol. (2022). 5(3), pp. 112–124.

КОНСЕПСИЯИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ

Аминова Ф.М.

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи иқтисодиёт ва соҳибкории МДТ Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд

Дар мақола меъёрҳои асосии арзёбии рушди устувори иқтисодии корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла суръати афзоиши даромаднокии фурӯш, суръати афзоиши таносуби ҷорӣ, суръати афзоиши таносуби гардиши сармояи корӣ, суръати афзоиши ҳосилнокии фонд, суръати афзоиши таносуби гардиши кадрҳо, суръати афзоиши таносуби гардиши кадрҳо, суръати афзоиши музди миёнаи меҳнат, самаранокии истифодаи захираҳо, мувозинати рушди корхона баррасӣ карда шудааст. Барои арзёбии рушди устувори иқтисодӣ суръати афзоиши нишондиҳандаҳои барои ҳар як амалиёт муайяншударо истифода бурдан лозим аст: нишондиҳандаҳои тағйирёбии ҳаҷми захираҳо, нишондиҳандаҳои натиҷаи фаъолияти корхонаи саноатӣ, нишондиҳандаҳои самаранокии истифодаи захираҳо.

Калид вожаҳо: *рушди устувор, корхонаи саноатӣ, меъёрҳои арзёбӣ, самаранокии истифодаи захираҳо, нишондиҳандаҳои тавозун.*

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ УСТОЙЧИВОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аминова Ф.М.

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики и предпринимательства ГОУ «Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции» г. Худжанд

В статье рассмотрены основные критерии оценки устойчивости экономического развития промышленных предприятий, а именно темп роста рентабельности продаж, темп роста коэффициента текущей ликвидности, темп роста коэффициента оборачиваемости оборотных средств, темп роста фондоотдачи, темп роста коэффициента текучести кадров, темп роста средней заработной платы, эффективность использования ресурсов, сбалансированность развития предприятия. Для оценки устойчивости экономического развития необходимо использовать темпы роста показателей, определённых для каждого подхода: показатели изменения объёма ресурсов, результатные показатели деятельности промышленного предприятия, показатели эффективности использования ресурсов.

***Ключевые слова**: устойчивое развитие, промышленное предприятия, критерии оценки, эффективность использования ресурсов, показатели сбалансированности.*

THE BASIC EVALUATION CRITERIA FOR ASSESSING THE SUSTAINABILITY OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.

Aminova F.M.

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Economics and Entrepreneurship SEI "Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce", Khujand

The article deal with the basic evaluation criteria for assessing the sustainability of economic development of industrial enterprises, specifically the rate of growth in the profitability of sales, the growth rate of the current liquidity ratio, the growth rate of the turnover ratio, the growth rate of return on assets, the growth rate of the staff turnover rate, the growth rate of the average wage, the approach based on efficiency of resource use, and the balanced development of the enterprise. To assess the sustainability of economic development, it is suggested to use the growth rates of the indicators determined for each approach: indicators of the change in the volume of resources, output indicators of the industrial enterprise, and indicators of the effectiveness of resource use.

***Key words:** sustainable development, industrial enterprises, evaluation criteria, resource efficiency, balance indicators.*

Корхонаҳои саноатии муосир дар муҳити доимо тағйирёбандаи муҳити беруна фаъолият мекунанд, ки ба фаъолияти муҳити беруна таъсири доимӣ мерасонад. Бӯҳронҳои иқтисодӣ, таҳримҳо, ноустувории баланди қурби асъор, рақибон ва истеъмолкунандагон ҳама ва бисёр омилҳои дигар шароити ноустувориро ба вуҷуд меоранд, ки корхона маҷбур аст барои иҷрои фаъолияти худ мутобиқ шавад. Қобилияти иқтисодии корхона барои мутобиқ

шудан ба шароити муҳити беруна, саривақт ва ба таври кофӣ вокуниш нишон дода, ба тағйироти он ва пешгирии таъсири манфии он – ҳамаи инро метавон мафҳуми устувории иқтисодӣ номид. Устувории иқтисодиро бо моликияти физикӣ эластикӣ муқоиса кардан мумкин аст. Чӣ қадаре ки мавод чандиртар бошад, ҳамон қадар муқовимати қавитар ҳангоми таъсири механикӣ қодир аст ва ҳамон қадар зудтар ба шакли аввалааш бармегардад. Аз рӯи ҳамин принсип, устувории иқтисодӣ низ амал мекунад: сатҳи устувории иқтисодии корхонаи саноатӣ баландтар бошад, таъсири иқтисодии муҳити беруна ба он тоб оварда метавонад. Дар сурати дучор шудан ба таъсири муҳити беруна, корхонаи аз ҷиҳати иқтисодӣ устувор метавонад дар муддати кӯтоҳ таъсири зарароварро баробар кунад.

Дар айни замон, сарфи назар аз заминаи умумии онҳо, усулҳои гуногуни арзёбӣ мавҷуданд. Усулҳои гуногун, пеш аз ҳама, бо муайян кардани маҷмӯи нишондиҳандаҳое, ки ҷузъҳои зикршудаи рушди иқтисодиро тавсиф мекунанд, алоқаманданд. Аз сабаби он, ки фаъолияти иқтисодии корхона бо нишондиҳандаҳои дахлдор тавсиф карда мешавад, устувории фаъолияти иқтисодии корхона бояд ҳамчун устувории самти тағйирёбии арзишҳои чунин нишондиҳандаҳо баррасӣ карда шавад. Динамикаи воқеии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки бо стратегия ва динамикаи муқарраршуда нигаронида шудаанд, аз таҳия ва татбиқи босалоҳияти стратегия шаҳодат медиҳанд. Динамикаи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ аз рӯи суръати афзоиши онҳо муайян карда мешавад.

Даромаднокӣ ҳамчун нишондиҳандаи иқтисодӣ андозаи таъсири иқтисодиро бо андозаи хароҷот барои ноил шудан ба он муқоиса мекунад. Даромаднокӣ дар арзёбии арзиши тиҷорат аҳамияти баланд дорад, ки барои харидорони тиҷорат ҳангоми фурӯш ва инчунин барои саҳмдорон муҳим аст. Албатта, афзоиши даромаднокии фурӯш нишондиҳандаи мусбати устувории иқтисодии корхонаи саноатӣ мебошад. [1.с.72-84]

Маҳз даромаднокии дороиҳои корхонаи саноатӣ сатҳи истифодаи сармояи асосӣ ва гардиши корхонаро арзёбӣ мекунад ва миқдори фоидаи ҳар як сомонӣ сармоягузорӣ ба дороиҳоро бо арзиши умумии дороиҳои корхона муқоиса мекунад ва инчунин самаранокии сармоягузориро дар истеҳсолот нисбат ба фоидаи онҳо нишон медиҳад. Даромаднокии дороиҳо метавонад, ҳангоми баррасии имконияти рушди ҳамгирошуда аз ҷониби корхона истифода шавад. Дар ин ҳолат, роҳбарият таносуби сармоягузориҳои зарурӣ ва фоидаи тахминиро бо фоидаи мавҷудаи дороиҳо муқоиса мекунад ва пас аз муқоисаи нишондиҳандаҳои даромаднокӣ интихоби стратегиро анҷом медиҳад.

Афзоиши даромаднокии дороиҳои корхонаи саноатӣ ба устувории рушди иқтисодии он таъсири мусбат мерасонад. Нишондиҳандаҳои муҳимтарини фаъолияти иқтисодии корхонаи саноатӣ таносуби мустақилияти молиявӣ ва пардохтпазирии ҷорӣ мебошанд. Таносуби мустақилияти молиявӣ ҳиссаи дороиҳои корхонаро, ки аз ҳисоби маблағҳои худ фаро гирифта шудаанд, нишон медиҳад. Ҳиссаи дороиҳои бо маблағҳои худ пӯшида аз ҳисоби маблағҳои қарзӣ фаро гирифта мешавад. Бартарии маблағҳои худӣ дар тавозун аз самаранокии кофии рушди корхона шаҳодат медиҳад, зеро дар чунин ҳолат корхона қодир аст қарзҳоро аз ҳисоби маблағҳои мавҷудаи худ пӯшонад, ки ин ба маблағҳои қарзӣ низ таъсири мусбат мерасонад.

Таносуби ҷорӣ, дар навбати худ, қобилияти корхонаро тавассути воситаҳои ҷорӣ барои пӯшонидани ӯҳдадориҳои кӯтоҳмуддат инъикос мекунад.[4.с.488] Пӯшонидани ӯҳдадориҳои кӯтоҳмуддат аз ҳисоби сармояи корӣ қобилияти "нигоҳ доштан" - и корхона, яъне ичрои ӯҳдадориҳои қарзиро дар мӯҳлати муқарраршуда бидуни фурӯши сармояи асосӣ муайян мекунад. Арзиши таносуби ҷорӣ барои сармоягузорон ҳангоми интихоби объекти

сармоягузорӣ аҳамияти калон дорад. Инчунин бояд ба коэффисиенти чолокӣ диққат дода шавад, ки таносуби ҳаҷми сармояи кории худро бо ҳаҷми сармояи худӣ муайян мекунад.[2.с.230] Арзиши амалии ин нишондиҳанда ба қобилияти сармояи гардиш барои зуд ба пули нақд табдил ёфтан вобаста аст; ин маънои онро дорад, ки корхонае, ки ҳиссаи бештари маблағҳои худро ба дороиҳои ҷорӣ сармоягузорӣ кардааст, метавонад онҳоро дар муддати кӯтоҳ аз муомилот барорад ва ба дороиҳои фоидаовартар фиристад ё дар ҳолати зарурӣ аз рӯи ӯҳдадориҳо ҳисоб кунад. Мутаносибан, болоравии арзиши коэффисиенти чолокӣ аз ҷиҳати устувории рушди иқтисодӣ динамикаи мусбӣ мебошад.

Коэффитсиенти гардиши сармояи корӣ нишондиҳандаи муҳимтарини самаранокии истифодаи сармояи кории корхонаи саноатӣ мебошад, ки оқилона ва шиддатнокии истифодаи ин захираҳоро дар корхона тавсиф мекунад.[1.с.488] Он нишон медиҳад, ки чӣ қадар даромад аз фурӯши маҳсулот ба 1 сомони фондҳои ҷорӣ рост меояд, яъне ин нишондиҳанда бозгашти аз сармояи корӣ ба даст овардаро равшантар инъикос мекунад. Афзоиши арзиши коэффисиенти гардиши сармояи асосӣ омили мусбати устувории рушди корхонаи саноат мебошад. Таносуби сармоягузории фоида ба шумо имкон медиҳад, ки самаранокии хароҷоти фоидаи корхонаро арзёбӣ кунед.[1.с.488]

Моҳияти сармоягузории фоида иборат аст, аз истифодаи фоида барои зиёд кардани сармояи корхонаи саноат мебошад. Сармоягузории дубораи фоида ҳангоми истифодаи стратегияи рушд маъно дорад, аз ин рӯ арзёбии таъсири амалии суръати афзоиши сармоягузории фоида ба устуворӣ дар асоси стратегияи рушди корхона дода мешавад.[1.с.488] Сармоягузории дубораи фоида дар сурати имкон ёфтани рушди иқтисодӣ ба пурзӯр намудани фаъолияти истеҳсолӣ ва фурӯш, иваз кардани манбаъҳои гаронтарини маблағгузорӣ ва навсозии таҷҳизот оварда мерасонад.

Баргардонидани маблағ самаранокии истифодаи сармояи асосии корхона ва нишондиҳандаи асосии устувории технологии рушди корхона мебошад. Бозгашти фонд таносуби даромадро бо ҳаҷми сармояи асосӣ ифода мекунад. Ин таносуб байни захираҳои сарфшуда ва натиҷаи истифодаи онҳо мушоҳида карда мешавад. Афзоиши сармоя бешубҳа омили мусбати устувории рушди иқтисодии корхонаи саноатӣ мебошад.

Яке аз нишондиҳандаҳои асосии устувории кадрии корхона таносуби гардиши кормандон мебошад, ки таносуби шумораи кормандони ихтиёриро бо шумораи умумии кормандон ифода мекунад. Арзишҳои пасти таносуби гардиш аз садоқати кормандон ва сатҳи баланди қаноатмандӣ аз шароити кор шаҳодат медиҳанд. Дар асоси ин, афзоиши таносуби гардиш аз нуқтаи назари устувории корхона динамикаи манфӣ мебошад. Бо назардошти фонди музди меҳнат ҳамчун як қисми захираҳои иқтисодии корхона (сармояи асосӣ),[7.с.320] арзёбии самаранокии истифодаи он бо сатҳи музди миёна имконпазир аст. Афзоиши сатҳи музди меҳнат нишондиҳандаи муҳими устувории кормандон мебошад, зеро музди меҳнат яке аз омилҳои муҳимтарини ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии кормандон мебошад. Суръати афзоиши музди миёна баландтар бошад, рушди иқтисодии корхонаи саноатӣ низ устувортар мегардад. Маблағи музди миёна дар асоси маълумоти иловагӣ дар бораи корхона муайян карда мешавад.

Бо мақсади навсозӣ ва баҳодиҳии воқеии устувории рушди иқтисодии корхона, таҳияи баҳодиҳии асосноки нишондиҳандаҳои баррасишаванда дар асоси самаранокии истифодаи захираҳо зарур аст. Меъёри муҳими устувории рушди иқтисодии корхона инчунин мувозинат мебошад. Дар зери мувозинати рушд, корхонаҳо рушди мутавозини ҳамаи ҷузъҳои сохториро мефаҳманд, ки ноил шудан ба ҳадафҳои стратегиро бо хароҷоти ҳадди ақали кӯшиш карда ва

захираҳоро таъмин мекунанд. Барои ба эътидол овардани тавозуни рушди корхонаи иқтисодӣ бо устуворӣ зарур аст, ки татбиқи ин таносубҳо стратегияи рушдро талаб кунад. Таносубҳои пешниҳодшуда ҳам барои аксари вариантҳои стратегияҳои рушд ва ҳам устуворӣ мувофиқанд.

Бо истифода аз таносуби дастури нишондиҳандаҳои динамикии рушд, мумкин аст, ки ба арзёбии рушди устувории иқтисодии муносиб ташкил карда, онро ҳамчун муносибати мутавозин нишон диҳад ва баҳодиҳии баллии нишондиҳандаҳои болоравӣ ба арзёбии рушди устувории иқтисодии корхонаи саноатиро дар асоси мувозинати динамикаи нишондиҳандаҳо таҳия намояд.

Баҳодиҳии рушди устувории иқтисодии корхонаи саноатӣ бо истифода аз муносибатҳои дар боло баррасишуда бо истифода аз нишондиҳандаҳои намудҳои гуногун анҷом дода мешавад.[7.с.320]

Дар робита ба ин, зарурати пайдо шудани нишондиҳандае ба миён меояд, ки устувории рушди корхонаро дар маҷмӯъ арзёбӣ мекунад, яъне чунин нишондиҳандае, ки натиҷаҳои ҳамаи муносибатҳои баррасишударо ҷамъбаст мекунад.

Нишондиҳандаи зикршуда бояд арзишҳои сатҳи устувории рушди иқтисодиро, ки амалиётҳои гуногун ба даст овардаанд, ҷамъбаст кунад ва натиҷаҳоро бо воҳидҳои якхела – нуқтаҳо ифода намояд. ҳамчунин зарур аст, ки коэффитсиентҳои баҳсбарангези вазн ба арзишҳои натиҷавии сатҳи устувории рушди иқтисодии корхона, ки тавассути амалиётҳои дар боло зикршуда ба даст оварда шудаанд, таҳия карда шаванд, ки аҳамияти амалии ҳар як амалиётро ба арзёбии устувории рушди иқтисодӣ муайян мекунанд.

Ҳамин тариқ, барои арзёбии ҳамаҷонибаи устувории рушди иқтисодии корхонаҳои саноатӣ ҷанбаҳои асосии фаъолияти корхонаҳо ҷудо карда шуданд: молиявӣ, ташкилӣ, техникӣ-технологӣ, маркетингӣ ва кадрҳо. Арзёбии рушди ҳар як ҷанбаи фаъолият бо истифода аз се амалиёти асосӣ пешниҳод карда мешавад: манбаъ, натиҷа ва амалиёт дар асоси самаранокии истифодаи захираҳо. Барои арзёбии устувории рушди иқтисодӣ истифодаи суръати афзоиши нишондиҳандаҳои барои ҳар як амалиёт муайяншуда пешниҳод карда мешавад: нишондиҳандаҳои тағйирёбии ҳаҷми захираҳо, нишондиҳандаҳои натиҷаи фаъолияти корхонаи саноатӣ, нишондиҳандаҳои самаранокии истифодаи захираҳо.

Барои арзёбии суръати афзоиши нишондиҳандаҳои баррасишаванда бояд системаи балӣ таҳия карда шавад, ки махсус барои ҳисоб кардани устувории рушди иқтисодии корхонаҳо таҳия шудааст. Бо мақсади баланд бардоштани мутобиқати арзёбӣ, таҳияи коэффитсиентҳои баҳсбарангези вазн барои ҳар як нишондиҳанда мувофиқи дараҷаи аҳамияти нишондиҳанда барои муайян кардани устувории рушд зарур аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Агарков А. П. Проектирование и формирование инновационных промышленных кластеров / А. П. Агарков, Р. С. Голов. – М.: Дашков и Ко, 2016. – 288 с.

2. Костромин П. А. Устойчивое развитие предприятия в условиях модернизации экономики // Экономика и современный менеджмент: теория и практика: сб. ст. по матер. XXIV междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013. – 230 с.

3. Клевцов С. М. Диагностика устойчивости развития промышленного комплекса на основе динамической оценки временных рядов // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2015. № 3(93). С. 125–129.

4. Ляско, А.К. Стратегический менеджмент: Современный учебник / А.К. Ляско. - М.: ИД Дело РАНХиГС, 2013. - 488 с.

5. Мельник М.В., Когденко В.Г. Анализ интегрированной отчетности: природный капитал // Экономический анализ: теория и практика:№4,2016.-С.72-84.

6. Пашуто В. П. Организация, нормирование и оплата труда на предприятии: Учеб.-практич. пособие. 7-е изд. М.: КноРус: Баклавр, 2013 – 320 с.

7. Пашуто В. П. Организация, нормирование и оплата труда на предприятии: Учеб.-практич. пособие. 7-е изд. М.: КноРус: Баклавр, 2013 – 320 с.

8. Романова О. А., Нелюбина Т. А. Неустойчивость социально-экономических систем как фактор их восприимчивости к изменениям // Экономика региона. 2010. № 3. С. 211–217.

9. Сабанчиев Н. А. Теоретико-методические основы организационного обеспечения стратегической устойчивости: автореф. дис. … канд. экон. наук. М., 2009.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ФИРМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Исмаилова М.И.

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры «Экономика и предпринимательство» Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции

ismoilova_8509@mail.ru

Современный рынок представляет собой организованную, планированную и сбалансированную систему, которая обеспечивает предпринимателям свободу при выборе вида и объема продукции, а потребителям предоставляет независимость при покупке товара. Рыночный механизм обеспечивает взаимосвязь формирования спроса и реализации предложения. Все хозяйствующие субъекты выходят со своими товарами на рынок. Хозяйствующие субъекты встречаются на рынке для того, чтобы реализовать свою продукцию с целью получения прибыли и удовлетворения потребителей.

Ключевые слова: *развитие, конкурентоспособность, хозяйствующие субъекты, рынок, конкуренция, стратегия.*

СТРАТЕГИЯИ РУШДИ РАҚОБАТПАЗИРИИ ШИРКАТ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Исмаилова М.И.

номзади илмҳои иқтисодӣ, кафедраи "Иқтисодиёт ва соҳибкорӣ"

"Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон"

ismoilova_8509@mail.ru

Бозори муосир системаи муташаккил, ба нақша гирифташуда ва мутавозинест, ки ба соҳибкорон дар интихоби намуд ва ҳаҷми маҳсулот озодӣ дода, ба истеъмолкунандагон дар хариди мол мустақилият медиҳад. Механизми бозор робитаи байни талабот ва пешниҳодро таъмин мекунад. Хамаи субъектхои хочагӣ бо моли худ ба бозор мебароянд. Субъектҳои соҳибкорӣ дар бозор ҷамъ омада, маҳсулоти худро ба фурӯш мегузоранд, то фоида ба даст оранд ва истеъмолкунандагонро қонеъ созанд.

Калидвожаҳо: *рушд, рақобатпазирӣ, субъектҳои хоҷагидорӣ, бозор, рақобат, стратегия.*

STRATEGY FOR DEVELOPING COMPETITIVENESS OF A FIRM IN MODERN CONDITIONS

Ismailova M.I.
candidate of Economic Sciences, Department of «Economics and Entrepreneurship", «Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce»
ismoilova_8509@mail.ru

The modern market is an organized, planned, and balanced system that provides entrepreneurs with freedom in choosing the type and volume of products, and gives consumers independence in purchasing goods. The market mechanism ensures the interconnection between demand and supply. All economic entities enter the market with their goods. Business entities meet in the market to sell their products in order to make a profit and satisfy consumers.

Keywords: *development, competitiveness, economic entities, market, competition, strategy.*

Глубинные процессы, происходящие в переходной экономике Таджикистана, затрагивают, прежде всего, сферу производства, что напрямую связано с формированием широкого слоя экономически обособленных производителей. Полагаем, что здесь правомерно использовать понятие критическая масса предпринимателей; наличие, которой обусловливает - нормальное функционирование рынка и зависит от преобразований в государственном секторе экономики, вызванных как приватизацией, так и развитием малого бизнеса.

Известно, что современный рынок представляет собой организованную, планированную и сбалансированную систему, которая обеспечивает предпринимателям свободу при выборе вида и объема продукции, а потребителям предоставляет независимость при покупке товара. Рыночный механизм обеспечивает взаимосвязь формирования спроса и реализации предложения. Все хозяйствующие субъекты выходят со своими товарами на рынок. Рынок - это сообщество хозяйствующих субъектов.

Рынок вводит следующие понятия:

- товар - продукт деятельности (включая работы, услуги), предназначенный для обмена;
- товарный рынок - сфера обращения товаров;
- хозяйствующие субъекты - занимающиеся деятельностью по производству, реализации либо приобретению товаров частные, государственные, муниципальные или иные предприятия, акционерные общества, союзы, ассоциации, пользующие правами юридического лица, граждане занимающиеся самостоятельной предпринимательской деятельностью;
- доминирующее положение - исключительное положение хозяйствующего субъекта на рынке определенного товара, дающее ему возможность оказывать решающие влияния на конкуренцию, затруднять доступ туда другим хозяйствующим субъектам или иным способом ограничить свободу их экономической деятельности. Не может быть признано доминирующим положение хозяйствующего субъекта, доля которого на рынке как считают экономисты менее 35%;

− конкуренция - состязательность хозяйствующих субъектов, когда их совместные действия эффективно ограничивают возможности каждого из них воздействовать на общие условия обращения товаров (услуг) на данном рынке и стимулируют производство тех товаров (услуг), которые требуются потребителю. Конкуренция - это экономическая борьба между предпринимателями за лучшие условия хозяйствования, наиболее выгодные условия производства и реализации продукта и получение максимального дохода. Именно действие механизма конкуренции заставляет всех участников рыночного хозяйства не останавливаться на достигнутом, а пребывать в постоянном поиске новых возможностей. Конкуренция действует как принудительная сила, заставляя предпринимателей бороться за увеличение прибыли на капитал путем поиска новых форм и методов производства, риска и использования новейшей технологии, новых способов организации и управления.

Хозяйствующие субъекты встречаются на рынке для того, чтобы реализовать свою продукцию с целью получения прибыли и удовлетворения потребителей. Производитель выбрасывает на рынок новый вид товара более высокого качества, устанавливает более высокую цену и стимулирует других производителей переналаживать свое производство, выпускает хорошо рекомендовавший себя товар. При этом происходит снижение цен. Затем **с** мере насыщения рынка они стабилизируются на определенном уровне или продукция не будет пользоваться спросом, те цены могут снизиться. Через колебания рыночных цен вокруг стоимости устанавливается уровень цен, при котором наблюдается равенство спроса и предложения на товар. Однако в условиях рынка конкуренция сбивает; равновесие между спросом и предложением и создает новую рыночную ситуацию.

Конкуренция рассматривается как фактор, регулирующий соответствие частных и общественных интересов, как "невидимая рука" рынка (А. Смит), сравнивающая нормы прибыли в целях оптимального распределения труда и капитала. Конкуренция один из сущностных признаков рынка, форма взаимного соперничества субъектов маркетинговой системы и механизма их регулирования.

Смысл конкурентной борьбы заключается в завоевании конкретных потребителей, пользующихся услугами конкурентов, а не в действиях против предприятий-соперников. Но, чтобы выиграть в конкурентной борьбе, нужно создать определенным преимуществом на рынке, уметь создать факторы превосходства над конкурентами в сфере потребительских характеристик товара и средств его продвижения на рынке.

В целях своевременного обеспечения приоритетов и эффективной -стратегии, в наибольшей степени соответствующей тенденциям развития рыночной ситуации и основанной на сильных сторонах деятельности предприятия, любая фирма должна постоянно осуществлять текущий роль и анализ конкурентного преимущества на рынке, котором она и конкурирующая фирма предлагают аналогичные потребительскому спросу товары или услуги.

Конкурентное преимущество должно базироваться на тактических и стратегических действиях фирмы в конкурентной среде. Пассивная стратегия, стратегия исследования за конкурентами, обычно, как показывает практика, является началом ухода с позиций прямой конкуренции, а значит ухода на сегменты рынка, малопривлекательные для конкурентов. В отдельных случаях агрессивный путь - проявление во взаимоотношениях с конкурентами принципа «не мешать друг другу» может быть оправдан. В то же время не следует забывать, что отсутствие конкурентных преимуществ - верный путь к банкротству.

Главными направлениями обеспечения конкурентного преимущества: фирмы являются: концентрация ее ресурсов, обеспечение ресурсного потенциала для достижения

поставленных целей, разработка гибкой системы планирования деятельности фирмы на рынке, путем основания эффективной стратегии взаимодействия с конкурентами.

Диагностика конкурентной среды требует не только анализа состояния типичных методов и стратегий конкуренции, но и исследования имиджа фирмы. Действительно, снижая цену на свой товар или услугу, фирма приобретает возможность укрепить свои позиции с конкурентами. Повышение цены товара или услуги приводит к снижению уровня ее конкурентного преимущества. Улучшая качественные характеристики продукта, компания получает значительное превосходство перед конкурентами, что, в свою очередь, может быть основанием для более высокой цены. Если же предприятие удерживает цену то более высокое качество создает ему лидирующее положение на рынке, позволяет увеличить численность потребителей и, соответственно, размер дохода.

Методологической основой анализа конкурентной ситуации является рыночная доля, которая рассматривается как часть ресурсов, сгущающихся на рынке. Чем выше доля, тем шире доступ курсам, тем выгоднее их размещение и выше степень свободы в деятельности фирмы. В зависимости от величины рыночной доли фирма может быть на рынке лидером или аутсайдером, иметь сильную или слабую конкурентную позицию. Для анализа состояния конкуренции могут оказываться и другие показатели. Например, динамика рынка, динамика рыночной доли фирмы. Динамика доли рынка характеризует:

- круг конкурентов, чьи интересы затрагивает деятельность фирмы;
- цели, которые реально могут быть поставлены и достигнуты фирмой на рассматриваемом рынке.

Для анализа поведения фирмы на рынке, постановки стратегических задач маркетинга товаров и услуг, разработки плана маркетинга строятся конкурентные карты рынка. Построение конкурентных карт осуществляют в виде матрицы, в которой по строкам откладываются темпы роста рыночной доли, а по столбцам - размещаются фирмы, в зависимости от занимаемой ими рыночной доли (лидер, сильная конкурентная позиция, слабая конкурентная позиция, аутсайдер).

В условиях развитого рынка, когда сеть конкурентов велика и насыщена, когда на рынке имеются товары-конкуренты близкие и практически аналогичные по качеству и цене, характер конкуренции тяготеет к использованию преимуществ имиджа предприятия, т.е. тех социопсихологических характеристик, которые формируют благоприятное отношение покупателей и положительное общественное восприятие фирмы. Фирма, ориентирующаяся на успех, должна ставить своей целью не только удовлетворение спроса потребителей на товары или услуги, в центре ее внимания должна быть и цель разработки и реализации собственной конкурентной стратегии.

Индикаторами привлекательности и конкурентоспособности рынка могут выступать различные критерии, а не только относительная доля рынка и темпы роста рынка. Выбор индикаторов тонкий процесс, требующий не только знаний, но и опыта маркетинговой деятельности и требует соблюдения следующих условий:

- при оценке конкурентоспособности фирмы следует ориентироваться на уровень преимуществ фирмы по сравнению с самым опасным конкурентом;
- при сравнении индикаторов следует приводить их к сопоставимому виду с помощью весовых коэффициентов;
- оценки конкурентоспособности должны отражать не только текущий, но и ожидаемый уровень индикаторов;

- анализ должен заканчиваться итоговой оценкой привлекательности рынка товара и конкурентной позиции фирмы на этом рынке.

М. Портер 1) предложил концепцию учета пяти конкурирующих сил рынка. Они включают в себя: соперничество между продавцами внутри отрасли; попытки компаний из других отраслей завоевать покупателей своими товарами - субститутами; возможность появления новых конкурентов внутри отрасли; способность поставщиков сырья и деталей, используемых фирмой, диктовать свои условия; способность потребителей продукции фирмы диктовать свои условия.

Эта концепция соперничества исходит из того, что способность фирмы реализовать свое конкурентное преимущество на базовом рынке зависит не только от уровня прямой конкуренции, но также от роли конкурентных сил. Проявление конкурентных сил определяется действиями потенциальных конкурентов на этом рынке, появлением или наличием продуктов- заменителей, потребителями, поставщиками и действиями конкурентов внутри отрасли. Именно взаимодействие пяти сил, по М. Портеру, определяет потенциал рентабельности товарного рынка.

Однако степень проникновения в отрасль, на рынок кроме этих сил зависит еще и от политики в области регулирования конкуренции, которую проводит государство. Поэтому при анализе конкурентной среды целесообразно учитывать влияние на нее шести сил, включая в их состав и силу государственной политики в области регулирования конкуренции. Исследования Портера 2) показали, что:

Во первых, как крупные предприятия, нацеленные на овладение большой долей рынка, так и небольшие специализированные предприятия имеют возможность достичь требуемого уровня рентабельности;

Во вторых, наиболее опасно пребывание в средней позиции на рынке;

В третьих, предприятиям, не имеющим возможности для достижения лидерства на рынке следует сконцентрировать деятельность на определенном сегменте и искать способы увеличения своих преимуществ применительно к этому сегменту.

В соответствии со стартовыми позициями фирмы может быть использована одна из следующих конкурентных стратегий: снижения себестоимости продукции, дифференциации продукции, сегментирования рынка, внедрения новшеств, ориентации на потребность рынка. Содержание этих стратегий, их достоинства, границы применения и недостатки достаточно полно изложены в литературе.

В зависимости от обстоятельств фирма может применять любые методы конкуренции и использовать любую модель конкурентного поведения. Различают три типа конкурентного поведения: креативный, приспособленческий, обеспечивающий. При креативном поведении система действий конкурентов состоит из мероприятий, направляемых на создание новых рыночных отношений, которые обеспечивали бы превосходство над соперниками (новая продукция, технология, организация производства, новые методы распределения и сбыта).

Приспособленческое поведение состоит в учете инновационных изменений и в попытках упреждения действий соперников, связанных с модернизацией производства. Предприниматель стремиться, прежде всего, к копированию в возможно более сжатые сроки достижения своих соперников.

Обеспечивающее (гарантирующее) конкурентное поведение основано на стремлении предпринимателей к сохранению и стабилизации на длительную перспективу достигнутых позиций на рынке за счет повышения качества продукции, видоизменения ассортиментного

набора продукции, оказания дополнительных услуг, связанных с гарантийным обслуживанием. Обеспечивающее поведение применяется обычно в том случае, когда предприниматель не имеет возможности существенно менять производственную и коммерческую программы и обладает слабыми инновационными потенциями.

Итак можно сделать следующие выводы:

1. конкурентная стратегия - это концепция и подчиняемая ей система действий фирм, направленных на достижение ее конечных целей. Изначально конечной целью любой фирмы являлась монополизация рынка товара для максимизации доходов.

2. Рынок представляет собой целостную, постоянно развивающуюся систему, движущей силой которой является конкуренция. С одной стороны, конкуренция порождается рынком и регулируется только при рыночных отношениях. С другой стороны работа рыночного механизма невозможна без действия конкуренции, поскольку она стимулирует и поддерживает ее жизнедеятельность.

3. В условиях свободной конкуренции колебания спроса и предложения периодически приводили к перепроизводству в одной отрасли и - перепроизводству - в другой. Рост доходов одних фирм сопровождался, разорением других мелкие предприятия поглощались более крупными, происходили концентрация и централизация производства и капитала, едущие к образованию монополий и захвату ими рыночной власти.

4. В условиях жесткой борьбы между товаропроизводителями часто используются методы, связанные с нарушением норм и правил конкуренции, т.е. недобросовестная конкуренция. Она выражается: в *демпинговых ценах* - продаже товаров *по цене ниже* себестоимости; установлении контроля над деятельностью конкурента; злоупотреблении господствующим положением рынке; установлении дискриминационных цен или коммерческих условий. В этих условиях нужна государственная поддержка предприятий.

Список использованной литературы:

1. Малое предпринимательство в России: состояние, проблемы, перспективы / Аналитический сборник. – М.: Институт предпринимательства и инвестиций, 1999. – 160 с.

2. Малое предпринимательство: организация, управление, экономика: Учебное пособие / Под. ред. В.Я. Горфинкеля. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2010. – 349 с.

3. Мартинов, С.А. НЭП как основа развития экономики СССР. / С.А. Мартинов. – Москва. Дело, 1996. - 376 с.

4. Маршалл, А. Принципы экономической науки. Кн. 1, 2. / А. Маршалл. – М.: Бизнеском, 2010. – 264 с.

5. Мациевский, Н.С. Неформальная экономика современного капитализма: анализ и оценки: монография / Н. С. Мациевский. – Томск: Издательство «ТМЛ-Пресс», 2013. – 210 с.

6. Муфтайдинов, К. Проблемы развития предпринимательства в условиях экономической свободы / К. Муфтайдинов. – Уфа, 2006. – С.

«ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА» ТАДЖИКИСТАНА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Шораджабова Ш.З.
старший преподаватель кафедры мировой экономики ИЭТ ТГУК

В статье рассматриваются механизмы государственной политики, на обеспечение устойчивого промышленного роста через внедрение принципов «зелёной» экономики. Автор анализирует переход к «зелёной» трансформации как стратегический вектор развития национальной экономики. Особое внимание подавляется переходу от традиционной ресурсоёмкой модели к модели, основанной на возобновляемых источниках энергии.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, правительства, промышленная политика, зелёная трансформация, ресурсное обеспечение, гидроэнергетика, устойчивое развитие, возобновляемые ресурсы.*

«ИКТИСОДИЁТИ САБЗ» ДАР ТОЧИКИСТОН:ҲОЛАТИ МУОСИР ВА ДУРНАМОИ РУШД

Шорақабова Ш.З.
муаллими калони кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони ДИС ДДТТ

Дар мақола механизмҳои сиёсати давлатӣ ҷиҳати таъмини рушди устувори саноат тавассути татбиқи принсипҳои иқтисоди «сабз» баррасӣ шудааст. Муаллиф гузариш ба дигаргунсозии «сабз»-ро ҳамчун вектори стратегии рушди иқтисоди миллӣ таҳлил кардааст. Диққати махсус ба гузариш аз модели анъанавии захираҳои серталаб ба моделе, ки ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия асос ёфтааст, дода мешавад.

Калидвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳукумат, сиёсати саноатӣ, дигаргунсозии сабз, таъмини захираҳо, гидроэнергетика, рушди устувор, захираҳои барқароршаванда.*

"GREEN ECONOMY" OF TAJIKISTAN: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Shorajabova Sh.Z.
Senior Lecturer, Department of World Economy, IET TSUC

The article examines the mechanisms of public policy to ensure sustainable industrial growth through the implementation of the principles of a "green" economy. The author analyzes the transition to a "green" transformation as a strategic vector for national economic development. Particular attention is paid to the transition from a traditional resource-intensive model to one based on renewable energy sources.

Keywords: *Republic of Tajikistan, governments, industrial policy, green transformation, resource provision, hydropower, sustainable development, renewable resources.*

Современный мир все больше и больше зависит от электроэнергии, и по мере роста населения и экономического развития энергопотребление постоянно увеличивается. Одновременно с этим, запасы традиционных источников энергии, таких как нефть, газ и уголь, постепенно исчезают, и их добыча становится все сложнее и дороже. В этой ситуации возобновляемые источники энергии, такие как солнечные батареи, ветрогенераторы и гидроэлектростанции, становятся все более важными для обеспечения устойчивого развития и удовлетворения потребностей человечества в энергии.

В Республике Таджикистан с целью достижения одной из национальных стратегических целей – ускоренной индустриализации страны в период ее реализации (2019-2025) то есть за семь последних лет построены и сданы в эксплуатацию более 2600 промышленных предприятий с организацией более чем 87 тысячи рабочих мест. В частности, только в 2025 году к деятельности приступили 400 производственных предприятий. По итогам 2025 года темпы роста промышленности в 2025 году достигли 22%, а общий объём производства за этот период увеличился в 2,5 раза, составив 66 миллиардов сомони. [9]

Однако современный этап требует не просто количественного роста, а качественного изменения структуры ресурсного обеспечения, что зафиксировано в «Стратегии развития «зелёной» экономики на 2023-2027 годы». Основным ресурсом промышленного роста в Таджикистане является гидроэнергетика. Государственная политика ориентировано на использование этого конкурентного преимущества для формирования «зелёных» производственных цепочек.

Таджикистан обладает значительными запасами возобновляемых энергоресурсов. Базовым возобновляемым энергетическим ресурсом Таджикистана являются гидроресурсы, которые являются самыми высокоэффективными среди всех видов возобновляемых источников энергии, находящихся на территории страны, а вырабатываемая на гидроэлектростанциях (ГЭС) электроэнергия – самая дешевая из всех существующих способов получения энергии в Таджикистане.

Общая величина потенциальных запасов гидроэнергоресурсов нашей страны составляет 527,06 млрд. кВт. часов в год, из которых, как минимум, 50%, то есть более 280 млрд. кВт. часов в год, являются технически возможными. [10]

По этому показателю страна занимает восьмое место в мире. Для поддержания текущего уровня генерации Таджикистану нужно модернизировать около 80 % мощностей в стране.

Таджикистан, за годы свои независимости с привлечением местного бюджета, отечественных и международных финансовых институтов, было сдано в эксплуатацию 276 малых ГЭС, с общей мощностью более 26 МВт. Данный момент в республике числится 286 малых ГЭС. Из них за счет местных бюджет и международных инвесторов 90 малых ГЭС и за счет местных сообществ и физических лиц 196 малых ГЭС.

Таблица 1. Малые гидроэлектростанции по регионам страны

№	Регион	Количество МГЭС	Мощность кВт.
1.	Хатлонская область	36	1554
2.	Согдийская область	74	8924,1
3.	Горно-Бадахшанская автономная область	48	7481

4.	Районы республиканского подчинения	128	8786,5
	Всего	286	26745,6

Источник: https://www.carecprogram.org/uploads/6.-Micro-hydro-TAJ-ru.pdf. Дата обращения: 02.01.2026 г.

В своём Послание Лидер нации, Президент страны Эмомалт Рахмон отметил, что в период независимости в стране построено 1 млн 300 тысяч новых жилых домов, более 8 млн 400 тысяч человек улучшили свои жилищные условия. Только за 7 последних лет в стране к деятельности приступили 2 тысячи 600 новых производственных предприятий, что стало причиной роста потребления электроэнергии. Так же в сентябре 2027 года будет задействован третий агрегат гидроэлектростанции «Рогун», и будет обеспечена энергетическая независимость страны.

Правительство страны посредством использования всех ресурсов и возможностей регулярно продолжает строительство гидроэлектростанции «Рогун». В настоящее время на данном объекте осуществляют деятельность 18600 строителей и инженерно-технических специалистов, а количество техники, то есть машин и механизмов составляет более 3900 единиц. [9]

Другие возобновляемые источники энергии, такие как солнечная и ветровая энергия, энергия биомассы, термальных источников могут практически обеспечить около 10% энергетических потребностей республики.

Известно, что в Республике Таджикистан преобладает ресурсы солнце, малых и средних. Так как, в стране более 200 дней с высокой интенсивностью солнечного сияния и множественное количество сточных рек.

В тоже время, рассматривается вопросы по освоению других видов ВИЭ, такие как энергия ветра, биомасса и геотермальная энергия. [10]

Таблица 2. Ресурсы возобновляемых источников энергии Таджикистана

(млн. тон условного топлива)

Ресурсы	**Валовый потенциал**	**Технический потенциал**	**Экономический потенциал**
Гидроэнергия, общая	179,2	107,4	107,4
В том числе, малые ГЭС	62,7	20,3	20,3
Солнечная энергия	4790,6	3,92	1,49
Энергия биомассы	4,25	4,25	1,12
Энергия ветра	16,3	10,12	5,06
Геотермальная энергия	0,04	0,04	0,04
Всего (без крупных ГЭС)	5020,595	38,63	27,95

Источник: сайт Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан https://www.mewr.tj/?page_id=549 Дата обращения: 02.01.2026г.

Президент Таджикистана Эмомали Рахмон принял участие в саммите «Центральная Азия – ЕС» в Самарканде и в своём выступление сообщил о намерении увеличить долю солнечной и ветровой энергии в общем объеме производства до 10 процентов к 2030 году. Он

отметил: «Мы намерены на основе Стратегии развития "зеленой’ экономики к 2032 году полностью обеспечить производство электроэнергии из возобновляемых источников, а к 2037 году превратить Таджикистан в ‘зелёную’ страну». [12]

Стратегии развития зеленой экономики Таджикистана предусматривает, что к 2030 году в республике объем мощностей по производству альтернативной зеленой энергии должен составить не менее 1000 мегаватт. [13]

Согласно статистическим данным Международного агентства по возобновляемым источникам энергии (IRENA), к концу 2024 года установленная мощность возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в Таджикистане достигла 5 тыс. 738 МВт, что на 15,8% больше по сравнению с 2015 годом, когда этот показатель составлял 4 тыс. 957 МВт. [15]

Таджикистан, полностью расположенный в мировом "солнечном поясе", обладает значительным потенциалом для развития солнечной энергетики. Географическое положение страны и ее климатические условия делают солнечную энергию одним из наиболее перспективных источников возобновляемой энергии. Продолжительность солнечного сияния составляет от 2160 до 3166 часов в год, а количество солнечных дней варьируется от 260 до 330. Интенсивность солнечной радиации в большинстве регионов страны достигает 1 кВт/м².

Например, в Душанбе фотоэлектрическая система мощностью 2 кВт может производить более 2900 кВт/ч электроэнергии за год. [14]

Тем не менее, огромный потенциал солнечной энергии остается практически невостребованным, хотя, по некоторым оценкам, с помощью солнечной энергии Таджикистан мог бы удовлетворить до 25% своих энергетических потребностей. Согласно же Стратегии развития «зеленой» экономики на 2023-2037 гг, потенциал солнечной энергии Таджикистана составляет около 25,16 млрд кВт/ч в год, что может обеспечивать 10-20% от общей потребности национальной экономики в энергии и 60-80% общих потребностей населения в течении не менее чем 10 месяцев в году по всей территории страны.

До недавнего времени в стране не было реализовано значимых проектов в области солнечной энергетики. На сегодняшний день в Таджикистане функционирует единственная коммерческая солнечная станция мощностью 220 кВт, которая была запущена в конце 2020 года в Мургабе.

В своем последнем Послании парламенту 16 декабря 2025 года президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон сообщил, что в настоящее время начаты проектные работы строительства двух солнечных станций с общей мощностью 500 мегаватт – 250 мегаватт в Согдийской области и 250 мегаватт в Хатлонской области, которые будут сданы в эксплуатацию в августе 2026 года. [9]

Развитие солнечной энергетики может помочь стране снизить зависимость от традиционных источников энергии, таких как уголь, а также от импорта нефтепродуктов. Это, в свою очередь, позволит сократить выбросы парниковых газов и уменьшить негативное воздействие на окружающую среду. Кроме того, активное использование солнечной энергии будет содействовать экономическому развитию Таджикистана, создавая новые рабочие места и стимулируя инвестиции в инфраструктуру. Внедрение доступных, недорогих солнечных технологий может способствовать улучшению жизненного уровня населения и развитию местных сообществ, особенно в удаленных и сельских районах, где доступ к электроэнергии ограничен или его нет совсем.

С учетом природных ресурсов и стратегического положения, Таджикистан имеет все возможности для укрепления своей позиции лидера в области возобновляемой энергетики в регионе.

Высшей целью долгосрочного развития Таджикистана является повышение уровня жизни населения страны на основе обеспечения устойчивого экономического развития. В соответствии с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, для достижения этой высокой цели – обеспечения энергетической независимости и эффективного использования электроэнергии, определены следующие 15 лет. [5]

Однако, несмотря на достигнутые успехи, сохраняются определенные проблемы:

1. Низкий уровень использования энергосберегающих технологий,
2. Недостаток современных систем переработки отходов,
3. Ограниченные кадровые ресурсы и технологическая отсталость части предприятий.

Правительство Республики Таджикистан с целью обеспечения энергетической безопасности, полного и надежного электроснабжения экономического и социального секторов страны и устойчивого развития национальной экономики расширяет строительство и реконструкцию ряда малых и крупных объектов энергетического сектора.

Решение этих вопросов требует высокой степени научной и управленческой готовности, а также привлечения инвестиций и международного опыта.

Таким образом, развитие зеленой экономики становится стратегическим направлением модернизации Таджикистана. Реализация национальной стратегии позволит не только снизить зависимость от внешних источников энергии, но и укрепить экономическую независимость страны, улучшить качество жизни населения и сохранить природный потенциал для будущих поколений.

Список использованной литературы:

1. Анисимов С. П. "Зеленая экономика" и электроэнергетика / С. П. Анисимов, И. К. Хузмиев // Национальные проекты. - 2013. - № 6. - С. 4-13.
2. Закон РТ «Об энергетике».
3. Закон РТ «Об использовании возобновляемым источникам энергии»
4. Заявка на предварительное согласование проекты по строительству электростанции, использующей ВИЭ.
5. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, утвержденной Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016 года, № 3666,
6. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Положение о Министерстве энергетики и промышленности Республики Таджикистан».
7. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Целевая комплексная программа по широкому использованию ВИЭ, таких как энергия малых рек, солнца, ветра, биомассы, энергии подземных источников».
8. Стратегии развития «зелёной» экономики на 2023-2027 годы.
9. Сайт Президента Республики Таджикистан https://president.tj/event/
10. Сайт Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан https://www.mewr.tj/?page_id=549
11. https://www.carecprogram.org/uploads/6.-Micro-hydro-TAJ-ru.pdf.

12. uca-ippa-wp71vozobnovlyaemie-istochnikirus.pdf.
13. https://avesta.tj/2025/04/04/emomali-rahmon-prinyal-uchastie-v-sammite-tsentralnaya-aziya-es-v-samarkande/
14. https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20250227/tadzhikistan-mozhet-pokrit-20-potrebnosti-v-elektrichestve-za-schet-energii-solntsa-uchenie.
15. https://leworld.org/tpost/m0z40vfkh1-skritii-potentsial-solnechnoi-energii-v.
16. uca-ippa-wp71vozobnovlyaemie-istochnikirus.pdf.

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ

Гафурова Ф.К.
Старший преподаватель кафедры "Экономическая теория"
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

В данной статье рассматриваются проблемы внедрения «зеленой» экономики в сферах промышленности, энергетики, продовольствия и др. Даны различные подробные описания понятия «зеленая экономика» как целостная система отношений, как эффективное использование природных ресурсов, сохранение и увеличение природного капитала, уменьшение загрязнения, минимизация антропогенных нагрузок на экосистему, низкие углеродные выбросы, предотвращение утраты экологических системных услуг и биоразнообразия, рост доходов и занятости населения.

Ключевые слова: *«зеленая» экономика, проблемы глобального масштаба, ускоренная индустриализация, окружающая среда, природные ресурсы.*

МУАММОҲОИ ТАТБИҚИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ САБЗ

Ғафурова Ф.К.
муаллимаи калони кафедраи назарияи иқтисоди
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд.

Дар ин мақола муаммоҳои татбиқ намудани иқтисодиёти «сабз» дар соҳаҳои саноат, энергетика, озуқаворӣ ва дигарҳо арзёбӣ мешаванд. Тафсилоти гуногуни мафҳуми «иқтисодиёти сабз» ҳамчун низоми ҳамаҷонибаи муносибатҳо, ҳамчун истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, ҳифз ва афзун кардани сармояи табиӣ, кам кардани ифлосшавӣ, минимизатсияи таъсири антропогенӣ ба экосистема, партови ками карбон, пешгирии аз даст додани хидматҳои системавии экологӣ ва гуногунрангии биологӣ, афзоиши даромад ва шуғли аҳолӣ оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: *иқтисоди сабз, муаммои сатҳи ҷаҳонӣ, саноати зудтаракқикунанда, муҳити зист, захираҳои табиӣ.*

IMPLEMENTATION OF THE «GREEN» ECONOMY IN THE INDUSTRIALIZATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Gafurova F.K.
Senior Lecturer at the Department of Economic Theory, Institute of Economics and Trade, Tajik State Business University

This article examines the problems of implementing a «green» economy in the fields of industry, energy, food, and others. Various detailed descriptions of the concept of «green economy» are provided as a holistic system of relationships, as efficient use of natural resources, preservation and increase of natural capital, reduction of pollution, minimization of anthropogenic impacts on ecosystems, low carbon emissions, prevention of the loss of ecological system services and biodiversity, and growth of income and employment.

Keywords: *«green» economy, global scale problems, accelerated industrialization, environment, natural resources.*

В последние десятилетия в международных документах термины «зеленая энергетика», «зеленая промышленность», «зеленые рынки», «зеленые рабочие места» и другие часто употребляются со словом «зеленые». Даже в некоторых источниках упоминается термин «зеленые инновации», под которым понимаются новые технологии с минимальным воздействием на окружающую среду. В том числе альтернативные возобновляемые источники энергии как вода, солнце, ветер, электромобили, биологическое топливо и др. В целом понятие «зеленая экономика» включает в себя такую экономическую систему, при которой экологически чистые и экономически эффективные технологии должны стать основой устойчивого экономического развития. Традиционная экономика, как известно, включает в себя труд, технологии и ресурсы и пытается производить потребительские товары, а «Зеленая экономика», напротив, должна вернуть отходы в производственный цикл, снизить негативное воздействие отходов на окружающую среду, минимизировать уровень риска для окружающей среды и деградации экологической системы до необходимого уровня [5.с.1].

В настоящее время процесс "зеленой" экономики в мире описывается как целостная система отношений и разделяется на следующие принципы:

- принцип справедливости (равный доступ к природе);
- принцип уважения (во имя процветания и благосостояния);
- принцип бережливости (расчет территориальных нагрузок на планету);
- принцип участия (широкое участие в принятии решений);
-принцип надлежащего управления (подотчетность);
-принцип устойчивости (достижение экономической, социальной и экологической устойчивости);
- принцип эффективности (устойчивое производство и потребление);
- принцип связи поколений (инвестиции в будущее). [4.с.3].

Процесс перехода к "зеленой" экономике укреплен в рамках Парижского соглашения, принятого на Саммите ООН по изменению климата 12 декабря 2015 года, предусматривающего выделение развитыми странами 100 млрд. долларов для решения экологических проблем в развивающихся стран, а также стран, продвигающих "зеленую" экономику. Следовательно, работа Глобального Института Зеленого Роста (GGGI),

созданного в ходе Конференции ООН по устойчивому развитию в рамках «Рио+20» направлена на ускорение перехода стран к зеленому экологически устойчивому и социально инклюзивному росту. Наряду с внедрением "зеленой" экономики в мире должны быть реализованы следующие приоритетные направления экономики:

- рациональные модели потребления и производства;
- экологизация производства и рынка;
- устойчивая зеленая инфраструктура;
- экологическое налогообложение и бюджетная реформа;
- инвестиции в природный капитал;
- использование показателей экологической эффективности.

Процесс "зеленой" экономики, сформировавшийся за последние два десятилетия, должен обеспечить сбалансированное согласование трех аспектов развития - экономического, социального и экологического.

Важными чертами «зеленой экономики» являются: эффективное использование природных ресурсов, сохранение и увеличение природного капитала, уменьшение загрязнения, минимизация антропогенных нагрузок на экосистему, низкие углеродные выбросы, предотвращение утраты экологических системных услуг и биоразнообразия, рост доходов и занятости. В более простом понимании «зеленая экономика» — это экономика с низкими выбросами углеродных соединений, эффективно использующая ресурсы и отвечающая интересам всего общества. При такой модели экономики должен сохраняться, увеличиваться и восстанавливаться природный капитал как важнейший экономический актив и источник общественных благ.

Следует отметить, что в очередном Послании Основателя мира и национального согласия, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона данные моменты должным образом отмечены представителям Маджлиси Намояндагон от 28 декабря 2023 года. Среди них Лидер нации в качестве приоритетных направлений предложил следующие: формирование «зеленой экономики», ускорение процесса цифровизации экономики, развитие человеческих ресурсов, повышение конкурентоспособности отечественной продукции, усиление экспортных возможностей страны и повышение качества социальных услуг и др.

В последние годы изменение климата стало первоочередной проблемой глобального масштаба, а также поставило Таджикистан под свое негативное влияние. Ежегодно в нашей стране стихийные бедствия, в том числе засухи, наводнения, лавины и оползни, наносят большой ущерб населению и экономике страны. Именно поэтому “зеленую экономику” иногда оценивают как борьбу с изменением климата и как выход из мирового финансово-экономического кризиса. Формирование конкурентоспособной национальной промышленности и на этой основе повышение качественного уровня всей национальной экономики и обеспечение повышения благосостояния народа является главной целью ускоренной индустриализации страны.

В Послании Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона "Об основных направлениях внутренней и внешней политики страны" ускоренная индустриализация страны провозглашена четвертой национальной и стратегической целью страны для обеспечения перехода экономики страны от аграрно-промышленной модели к индустриально-аграрной и с учетом значимости промышленности в решении социально-экономических вопросов. Для достижения этой цели были приняты

«Стратегия промышленного развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» и Программа ускоренной индустриализации Республики Таджикистан на 2020-2025 годы. В связи с этим, в очередном Послании Президента Республики Таджикистан от 26 декабря 2021 года, 2022-2026 годы были объявлены "Годами развития промышленности".

В Республике Таджикистан в 2022 году была принята «Стратегия развития зеленой экономики на 2023-2037 годы», которая увязана со стратегическими целями страны по обеспечению энергетической независимости, эффективное использование чистой электрической энергии, выход страны из коммуникационного тупика и превращение ее в транзитную страну, обеспечение продовольственной безопасности и доступа к качественным продуктам питания населения, ускоренная индустриализация и расширение продуктивной занятости [1.14].

Предполагается, что именно эффективное использование возобновляемых источников энергии, больше всего гидроэнергетики, которые считается как «зеленая энергия», способствует развитию «зеленой экономики» в республике. Использование возобновляемых источников энергии, в особенности водных ресурсов, считается одним из основных источников выработки «зеленой энергии» и развития «зеленой экономики». Особое место в природоохранной деятельности и развитию «зеленой экономики» республики занимают вопросы изменения климата, под воздействием которого, по оценкам экспертов, ледники сократились на 30% по площади и на 20% по объему льда. Следует отметить, что обеспечение безопасными водными ресурсами является одним из основных элементов национального богатства страны и важным фактором, влияющим на развитие «зеленой экономики». При эффективном использовании водных ресурсов должен быть внедрен совершенно новый принцип межгосударственных отношений.

Основными проблемами данного направления, усложняющие ход промышленной индустриализации государства могут быть следующие:

- недостаточное использование современных энергосберегающих и безотходных технологий в Республике Таджикистан;
- проблемы хранения и переработки твердых бытовых и промышленных отходов;
- недостаточность экологических нормативов применительно к деятельности добывающих и перерабатывающих производств;
- относительно низкий уровень экономического менеджмента на промышленных предприятиях;
- использование устаревшего и энергоемкого оборудования на некоторых промышленных предприятиях;
- техническая и технологическая отсталость и высокий уровень материального и морального устаревания промышленного оборудования на предприятиях, построенных до обретения независимости страны;
- недостаточная промышленная переработка экологически чистой сельскохозяйственной продукции;
- недостаточный уровень конкурентоспособности и диверсификации промышленной продукции;
- отсутствие высококвалифицированных специалистов, таких как руководители высшего и среднего звена со знаниями в области "зеленой" экономики;
- недостаточный уровень внутренней региональной кооперации и развития кластерных связей, связанных с безотходным производством.

В рамках реализации цели ускоренной индустриализации страны и внедрение "зеленой" экономики в промышленности Республики Таджикистан планируется, что к 2030 году доля промышленности в ВВП достигнет 30 процентов, в течение до 2026 года планируется создать более 870 промышленных предприятий в среднем 175 предприятий в год и увеличить объем промышленного производства до 95 миллиардов сомони.

Для достижения вышеупомянутых целей в республике в целом предусмотрены следующие виды работ:

- строительство гидроэлектростанций «Рогун», «Себзор» и реконструкция существующих электростанций.
- ускорение технического обоснования и проектирования гидроэлектростанции «Шуроб» мощностью 1000 мегаватт на реке Вахш, «Санобод» мощностью до 500 МВт в три этапа река Пяндж — часть Рушанского района и «Чарсем» на реке Гунд Шугнанского района мощностью 14 МВт с учетом строительства ЛЭП и других необходимых инфраструктурных объектов для передачи и распределения электроэнергии.
- реализация проектов строительства ЛЭП CASA-1000, принятие мер по увеличению экспорта электроэнергии до 10 млрд квтч в ближайшие 7 лет.
- реализация государственных инвестиционных проектов в направлении снижения потерь электроэнергии и достижения показателя не более 9% потерь обеспечение своевременного и качественного привлечения отечественного и иностранного капитала и использование механизма государственно-частного партнерства для решения этой проблемы.
- для достижения целей Стратегии развития «зеленой экономики» построить электростанции, использующие возобновляемые источники энергии, и обеспечить к 2030 году не менее 1000 мегаватт мощностей по производству альтернативной «зеленой энергии», то есть с использованием природных ресурсов солнца и ветра.
- усилить работу по переходу на энергосберегающее оборудование на объектах экономики, социальной сферы, производства и связи страны, соблюдению высокой культуры использования электроэнергии.

При этом, по мнению Лидера нации, третий агрегат Рогунской ГЭС будет введен в эксплуатацию в 2025 году. Всего, как следует из Послания этого года, в 2023 году на эти цели из государственного бюджета было выделено более 5 миллиардов сомони, и сейчас на этом важном объекте века трудятся 15 тысяч специалистов и рабочих, и функционируют 3,5 тысячи строительной техники.

По экспертным оценкам, потенциал солнечной энергии Таджикистана составляет около 25,16 млрд. кВт/часов в год, что обеспечивает 10-20 процентов потребности национальной экономики в энергии и 60-80 процентов общих потребностей населения не менее чем на 10 месяцев в году по всей территории страны. В ближайшем будущем Таджикистан, используя свой потенциал для производства электроэнергии из возобновляемых источников, может стать четвертым по величине производителем энергии из возобновляемых источников в мире. Таджикистан также имеет потенциал для развития органического сельского хозяйства, электрического транспорта и инфраструктуры, а также "зеленой" торговли с учетом потребностей мировых рынков.

По экономическому направлению целями являются повышение качества экономического развития, развитие зеленых технологий и инноваций, экологически устойчивое развитие экономики, создание новых рабочих мест и рост зеленых инвестиций. По социальному направлению нацелена на повышение благосостояния, обеспечение доступа к

основным продовольственным непродовольственным товарам и услугам, а также транспортным, строительным, жилищно-коммунальным услугам, влияющим на благосостояние населения и его долголетие. Экологический аспект связан с сохранением природного капитала, повышением качества экологических услуг, снижением выбросов углерода (CO_2), обеспечением эффективного использования энергии и повышением экологической культуры. Единство этих трех направлений "зеленой" экономики может не только обеспечить устойчивое развитие в Республике Таджикистан, но и в определенной мере способствовать восстановлению, поддержанию и приумножению природного капитала страны, росту ВВП, уровня жизни и адаптации к изменению климата.

В целом в Таджикистане функционируют 308 ГЭС, в том числе 12 средних и крупных ГЭС, 12 малых и средних ГЭС на балансе ОАО "Памир Энерджи" и к энергосистеме ОАО "Памир Энерджи" подключены 284 малых ГЭС и 1 солнечная электростанция. Производство электроэнергии в стране в 2022 году составило 20623,8 млн. КВт/ч, в том числе в ОАХК "Барки Точик" 15919,4 млн. кВт/часов (без малых ГЭС), ОАО "Сангтуда-1" 2221,3 млн кВт/ч, ОАО "Рогунская ГЭС" 1482,9 млн кВт/ч, ОАО "Сангтудинская ГЭС-2" 784,7 млн кВт/ч, ОАО "Памир-Энерджи" 198,8 млн кВт/ч и в малых ГЭС 16,7 млн. кВт/ч.

По оценкам дополнительные ресурсы и потенциал возобновляемых источников энергии (гидроэнергоресурсов малых рек, солнечной, ветровой и геотермальной (исключая крупные гидроэлектростанций) по технико-экономической целесообразности составляет более 35700 МВт (с возможностью производства 110 млрд. кВт/часов электроэнергии в год), в том числе мощности малых рек по строительству малых ГЭС 32,5 тыс. МВт, потенциал солнечной энергии 500 МВт, потенциал энергии ветра для строительства электростанций 1900 МВт и потенциал энергии биомассы для строительства электростанций достигнет 800 МВт. С реализацией крупных проектов по строительству и реконструкции энергетических объектов страны, в том числе по строительству Рогунской ГЭС и реконструкции ГЭС "Норак", "Сарбанд" и "Кайраккум", в течение ближайших 7 лет энергетический потенциал страны увеличится на 4000 МВт и достигнет 10000 МВт. Для достижения указанных результатов будут широко использованы и другие возобновляемые источники энергии, в том числе солнечной и ветряной, и в ближайшие 5 лет будут реализованы 3 проекта общей мощностью 260 МВт, а к 2030 году эта мощность достигнет 800 МВт.

Ожидается, что в этой области будет приведено законодательство в области энергетики в соответствие с принципами "зеленой" экономики, будут приняты соответствующие подзаконные нормативные правовые акты, нормы, стандарты и программы, а также:

- мощность производства электроэнергии в стране из возобновляемых источников энергии (солнечная, ветровая и биоэнергия) увеличится на 10 процентов;
- удвоится выработка электроэнергии из возобновляемых источников энергии;
- Таджикистан станет крупным экспортером электроэнергии в регионе (до 10 млрд. кВт/часов в год);
- в ближайшие семь лет энергетический потенциал страны будет увеличен до 10 000 МВт;
- будут приняты государственные стандарты в области энергетики и снижены общие потери электроэнергии на 10 процентов;
- мощность выработки солнечной энергии будет увеличена до 800 МВт.

- увеличится привлечение прямых иностранных инвестиций для обеспечения энергетической эффективности и энергосбережения.

Список использованной литературы:

1. Агентство по статистике при Президенте РТ. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан: январь-декабрь 2023 года, с. 215.
2. Отчет Правительства Республики Таджикистан: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. Душанбе, 2023
3. Отчет МЭиВР РТ «Прогресс в реализации программы реформы водного сектора Таджикистана и дальнейшие шаги по реализации реформы», 2023
4. Стратегия развития "зелёной" экономики в Республике Таджикистан на 2023-2037 годы. Приложение 1 к постановлению Правительства Республики Таджикистан от "30" сентября 2022 года, №482
5. Исайнов Хисаин Рахимович. д.э.н., профессор, статья «Зеленая экономика» Таджикистана: современное состояние и перспективы развития. 24.01.2024

ОСИЁИ МАРКАЗӢ - МИНТАҚАИ ҲАМГИРОӢ, БОСУБОТ, БОВАРИБАХШ ВА РУШДИ УСТУВОР

Ҳошимов Ф.Ҷ.
муаллими калони кафедраи ҷомеашиносӣ, Донишкадаи иқтисод ва савдои донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Firuz1805@mail.ru

Дар мақола, равандҳои ҳамбастагии минтақавӣ ва ҳамгироӣ, ки дар ҷаҳони имрӯза нақши муҳимро мебозад ва ба кишварҳо барои ҳалли масоили таҳдиду хатарҳои ҷаҳонӣ имкон медиҳанд, баррасӣ шудаанд. Айни замон, Осиёи Марказӣ ба фазои сулҳ, ҳамкорӣ ва ҳамсоягии нек табдил ёфта, робитаҳои тиҷоратию иқтисодӣ рушду густариш меёбанд. Баргузор гаштани ҳафт Вохӯриҳои машваратии саронии давлатҳои минтақа дар солҳои охир ин воқеиятро тасдиқ намуд. Инчунин, бо роҳи мусолиҳатомез ҳал гаштани масъалаҳои сарҳадӣ миёни Тоҷикистон ва Қирғизистон ва дар ин радиф баҳои баланд гирифтани ин руйдоди муҳим аз ҷонибӣ ҷомеаи ҷаҳонӣ дар мақола оварда шудаанд. Мусаллам аст, ки минтақа аз сарватҳои зеризаминӣ бою ғанӣ аст, ки онҳо дар соҳаи истеҳсоли технологӣ ва саноатӣ дар ҷаҳон талаботӣ зиёд доранд. Аз ин лиҳоз, Осиёи Марказӣ имрӯз таваҷҷӯҳи зиёди давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ ва минтақавиро ҷалб намуда, дар ин самт тақвияти ҳамкориҳо ба таври назаррас афзоиш меёбанд. Вобаста ба ин, дар мақола баргузор гаштани ҳамоишҳои сиёсӣ дар доираи қолаби «Осиёи Марказӣ-плюс» (С5+1) оварда шудаанд. Дар фарҷоми таҳқиқоти илмӣ, самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо давлатҳои минтақа ҷиҳати ҳалли таҳдиду хатарҳои амнияти ҷаҳонӣ ва мушкилоти обу иқлим нишон дода шудаанд.

Калидвожаҳо: *Осиёи Марказӣ, минтақа, таҳдиду хатар, сулҳу субот, ҳамгироӣ, Вохӯрии машваратӣ, Тоҷикистон, ташшабус.*

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ - РЕГИОН ИНТЕГРАЦИИ, СТАБИЛЬНОСТИ, ДОВЕРИЯ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Хошимов Ф.Д.
старший преподаватель кафедры общественных дисциплин Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
Firuz1805@mail.ru

В статье рассматриваются процессы региональной солидарности и интеграции, которые играют важную роль в современном мире и позволяют странам противостоять глобальным угрозам и вызовам. В настоящее время, Центральная Азия превращается в пространство мира, сотрудничества и добрососедства, а торговые и экономические связи развиваются и расширяются. Проведенные семь Консультативных встреч глав государств региона за последние годы подтвердило эту реальность. Вместе с тем, в статье представлены данные о мирном урегулировании пограничных вопросов между Таджикистаном и Кыргызстаном, а также высокая оценка этого выжного события со стороны международного сообщества. Известно, что регион богат минеральными ресурсами, которые пользуются большим спросом в мировой технологической и промышленной сферах. В этой вязи, Центральная Азия сегодня привлекает большое внимание развитых стран мира и региона, и сотрудничество в этой области значительно расширяется. Поэтому, в статье приведены проведенные политические саммиты в рамках формата «Центральная Азия плюс» (С5+1). В заключение исследовательской работы представлены приоритетные направления внешней политики Республики Таджикистан в сотрудничестве с региональными государствами по решению угроз и опасностей глобальной безопасности, а также проблем связанных с водой и климата.

***Ключевые слова**: Центральная Азия, регион, угрозы и вызовы, мир и стабильность, интеграция, Консультативное встречи, Таджикистан, инициатива.*

CENTRAL ASIA - IS A REGION OF INTEGRATION, STABILITY, TRUST AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Hoshimov F.J.
Senior teacher, Department of Social Sciences, Institute of Economy and Trade, Tajik State University of Commerce in Khujand
Firuz1805@mail.ru

The article examines the processes of regional solidarity and integration, which play an important role in the modern world and allow countries to confront global threats and challenges. Currently, Central Asia is becoming a space of peace, cooperation and good-neighborliness, and trade and economic ties are developing and expanding. The seven Consultative Meetings of the region's Heads of State held in recent years have confirmed this reality. At the same time, the article presents data on the peaceful resolution of border issues between Tajikistan and Kyrgyzstan, as well as the high praise this important event receives from the side of international community. At the same time, the article presents data on the peaceful settlement of border issues between Tajikistan and Kyrgyzstan, as well as the high assessment of this issue by the international community. The region

is known to be rich in mineral resources, which are in high demand in the global technological and industrial sectors. Therefore, Central Asia is currently attracting considerable attention from developed countries both globally and in the region, and cooperation in this area is expanding significantly. In this regard, this article describes the meetings held within the "Central Asia Plus" (C5+1) format. In conclusion, the scientific research presents priority areas of the foreign policy of the Republic of Tajikistan in cooperation with regional states in addressing threats and risks to global security, as well as problems related to water and climate.

Keywords: *Central Asia, region, threats and challenges, peace and stability, integration, Consultative Meetings, Tajikistan, initiative.*

Дар шароити шиддат гирифтани рақобатҳои геосиёсӣ ва геоиқтисодӣ, мухолифату низоъҳо, мусаллаҳшавии бошитоб, терроризму экстремизм ва дигар хавфу хатарҳои глобалӣ, арзишҳои сулҳу субот ва тинҷиву оромӣ аҳаммияти бештар пайдо менамоянд. Инчунин, оқибатҳои тағийрёбии иқлим ба монанди гармшавии шадид, обхезӣ, хушксолӣ ва камобӣ ба рушди босуботи кишварҳо таъсиру талафоти зиёд мерасонанд. Дар чунин шароити пурҳассоси ҷомеаи ҷаҳонӣ, саъю кӯшиш ба хотири ҳифзи сулҳу субот дар ҷаҳон, густариши ҳамкорӣ миёни давлатҳо ва халқҳо барои ҳамзистии осоишта нақши аввалиндараҷа дорад.

Бо дарки амиқи ин равандҳо, минтақаи Осиёи Марказӣ имрӯз бо кӯшишҳои муштарак ба макони сулҳ, ҳамкорӣ ва ҳамсоягии нек табдил ёфтааст. Заминаи муносибатҳои давлатҳоро муҳокимаи боварибахш, ошкоро, созанда, ҳамчунин ҳалли ҳамоҳанг шудаи мушкилоти умумии минтақа ташкил медиҳад. Зеро дар ҷаҳони имрӯза ҳамбастагии минтақавӣ ва ҳамгироӣ нақши муҳимро мебозад. Раванди мазкур ба кишварҳо имкон медиҳад, ки мушкилоти рӯзафзунро ҳал намуда, ба пойдории субот ва рушду боустувори давлатҳо мусоидат намояд. Ҳоло, барои таҳкими ҳамгироии минтақавӣ фазои мусоид фароҳам омадааст. Баргузор гаштани ҳафт Вохӯриҳои машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ дар солҳои охир ин воқеиятро тасдиқ намуд

Дар таърихи муносибатҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ, пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ чандин вохӯрию ҳамоишҳо баргузор гаштанд, ки дар онҳо давлатҳои минтақа кӯшиш намуданд, ки дар доираи ҳамгироии минтақавӣ ҳамкорӣ намоянд. Вале, марҳилаи нави раванди ҳамкории минтақавӣ аз 15 марти соли 2018 оғоз гардид [1]. Ҳамон сол, дар шаҳри Остонаи Қазоқистон нахустин мулоқот таҳти унвони Вохӯрии машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ баргузор гашт ва дар навбати худ ба таъсисёбии ҳамоиши панҷ давлатҳои минтақа асос гузошт. Вохӯриҳои минбаъда дар шаҳрҳои Тошкент (29 ноябри соли 2019), Туркменбошӣ (6 августи соли 2021), Чолпон Ота (21 июни соли 2022), Душанбе (14 сентябри соли 2023), Остона (09 августи соли 2024) ва Тошкент (16 ноябри соли 2025) баргузор гаштанд.

Дар ҳамаи Вохӯриҳо масъалаҳои мубрами робитаҳои кишварҳои минтақа, дурнамои тавсеаи ҳамкорӣ, таъмини амнияти минтақавӣ, рушди устувори иқтисодӣ, таҳкими муносибатҳои дӯстӣ ва накӯҳамсоягӣ, ҳамчунин, масъалаҳои рушди минбаъдаи фазои фарҳангӣ ва гуманитарӣ баррасӣ мешуданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 16 ноябри соли 2025 зимни суханронӣ дар Вохӯрии ҳафтуми машваратии сарони давлатҳои минтақа оид ба нақш ва мавқеи ин Вохӯрӣ андешаронӣ намуда, таъкид доштанд, ки «Минбари он бо эътимод мавқеи худро ҳамчун иштирокдори муҳимми равандҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ устувор мегардонад. Дар ин зимн муносибатҳои байнидавлатӣ таҳким меёбанд ва кишварҳои минтақа тамосҳои худро бо шарикони хориҷӣ фаъолона пеш мебаранд” [2, 1].

Воқеан, ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ба эҳтироми ҳамдигар ва дастгирии тарафайн асос ёфта, минтақа ба фазои муколамаи пурсамари дипломатӣ, ташаббусҳои созанда ва ба ҳудуди сулҳу субот табдил ёфтааст. Дар ин радиф, руйдоди муҳимме ки дар соли 2025 дар минтақа ба вуҷуд омад - ин ҳалли пурраи масъалаҳои сарҳадии тайи беш аз сад соли охир ҳалношудаи байни ду давлат – Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад, ки бо имзои шартнома дар бораи муайян кардани хатти сарҳади давлатӣ хотима ёфт. Ҳамчунин, шартнома миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар бораи нуқтаи пайвастшавии сарҳади давлатии се кишвар ва Эъломияи Хуҷанд доир ба дӯстии абадӣ аз ҷониби сарони давлатҳо ба имзо расид, ки барои рушди минтақа ва идомаи ҳамкориҳои судманд заминаи мустаҳками ҳуқуқиро фароҳам овард.

Ҳалли масъалаҳои сарҳадӣ дар минтақа аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳои баланд ва мусбатро гирифт. Вобаста ба ин, 21 декабри соли 2025 ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ба роҳбарони давлатҳои Қирғизистон ва Ӯзбекистон Ҷоизаи байналмилалии сулҳи ба номи Лев Толстой супорида шуд.

Дигар рӯйдоди муҳиме ки санаи 12 декабри соли 2025 дар Осиёи Марказӣ ба вуҷуд омад, ин баргузории Форуми байналмилалии сулҳ ва эътимод дар доираи эълон гаштани “Соли байналмилалии сулҳ ва эътимод, 2025” аз ҷониби Ҷумҳурии Туркманистон мебошад. Ҳамоиши мазкур боз як ташаббуси созандаи минтақа дар пойдории сулҳ, дӯстӣ ва ҳамкории судманд дар ҷаҳони муосир мебошад. Ҳамоиши мазкур ҷиҳати пешбурди ғояҳои сулҳу боварӣ ва роҳҳои ҳаллу фасли масъалаҳои мубрами глобалӣ тавассути музокирот хизмат хоҳад кард [3, 1].

Бояд қайд кард, ки Осиёи Марказӣ дар давоми асрҳо ҳамчун пул миёни халқҳо ва тамаддунҳо Шарқу Ғарбро ба ҳам мепайваст. Роҳи бузурги абрешим тавассути минтақаи имрӯза гузашта, на танҳо муносибатҳои тиҷоратӣ, балки робитаҳои фарҳангиро низ таҳким бахшида, ба рушди илму ҳунар ва арзишҳои маънавӣ мусоидат менамуд. Имрӯз минтақа ин рисолати таърихиро идома дода истодааст. Зеро Осиёи Марказӣ бо Ҷумҳурии Мардумии Чин сарҳади тӯлонӣ дорад ва бо бунёду таҷдиди шоҳроҳҳо минтақаро бо давлатҳои Ғарб мепайвандад.

Вобаста ба ин, барнома ва лоиҳаҳо амалӣ мегарданд, ки минтақаро ба маркази пурраи транзитӣ миёни Шарқу Ғарб ва Шимолу ҷануб табдил медиҳад. Дар ин зимн, давлатҳои Осиёи Марказӣ ба рушду бунёди долонҳои Шимол – Ҷануб ва Чин – Қазоқистон – Аврупо афзалияти бештар медиҳанд. Лоиҳаи муҳими дигар – ин бунёди шоҳроҳи оҳани Чин – Қирғизистон – Ӯзбекистон мебошад, ки имконоти нави ҳамкориро бо давлатҳои Аврупо, Ховари Миёна ва Осиёи Ҷанубӣ дастрасӣ менамояд. Илова бар ин, сохтмони лоиҳаи рушди долони нақлиётии мултимодалии Чин – Тоҷикистон – Ӯзбекистон – Туркманистон – Эрон – Туркия – Аврупо идома дорад.

Татбиқи лоиҳаҳои мазкур барои рушди фазои нави тиҷоративу иқтисодӣ ва инфрасохтори устувори нақлиётӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ бо имкониятҳои назаррас мусоидат менамояд.

Ҳоло, дар натиҷаи густариши робитаҳои тиҷоратию иқтисодӣ дар соли 2024 гардиши мол ба 11,5 миллиард доллари амрикоӣ расид ва дар сурати истифодаи самараноки иқтидори мавҷуда, гардиши мол дар минтақа метавонад дар ояндаи наздик ба 20 миллиард доллар расад [4].

Айни замон, масоҳати умумии Осиёи Марказӣ 3 миллиону 882 ҳазор километри мураббаъ, аҳолии он беш аз 80 миллион нафар ва маҷмӯи маҳсулоти дохилии он ба 520

миллиард доллар расидааст. Минтақа аз сарватҳои зеризаминӣ бою ғанӣ аст [5]. Аз ҷумла дар ҳудуди минтақа тилло, нуқра, мис, литий, сурма, руҳ, волфрам ва дигар захираҳо мавҷуданд, ки онҳо дар соҳаи истеҳсоли технологӣ ва саноатӣ дар ҷаҳон талаботӣ зиёд доранд

Аз ин лиҳоз, Осиёи Марказӣ имрӯз таваҷҷӯҳи зиёди давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ ва минтақавиро ҷалб намуда, дар ин самт тақвияти ҳамкориҳо ба таври назаррас афзоиш меёбанд. Таъсиси беш аз даҳ қолаби ҳамкориҳо дар доираи «Осиёи Марказӣ-плюс» (С5+1) ин воқеиятро тасдиқ менамояд. Масалан, танҳо дар соли 2025 ҳамоишҳои “Осиёи Марказӣ - Иттиҳоди Аврупо”, “Осиёи Марказӣ-Италия”, “Осиёи Марказӣ – Чин”, “Осиёи Марказӣ – Русия” “Осиёи Марказӣ – ИМА” ва “Осиёи Марказӣ – Ҷопон” баргузор гаштанд.

Бо дар назардошти ин раванд, кишварҳои минтақа бояд ягонагии худро мустаҳкам намоянд ва иқдомҳои худро дар Осиёи Марказӣ боз ҳам фаъол намоянд. Иқтидори умумии минтақаро ба таври комил дар ҳама ҷанбаҳо муайян намуда, онҳоро дар ҳамкорӣ бо дигар давлатҳои пешрафта ба нафъи кишварҳои худ истифода баранд.

Дар ин зимн, тақвияти ҳамкориҳо ҷиҳати таъсиси ниҳодҳо ва қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар минтақа аҳамияти бештар пайдо менамоянд. Вобаста ба ин, дар пешбурди пайвастаи рӯзномаи Осиёи Марказӣ, санади уҳдадории муштараки ҷонибҳо - Аҳдномаи дӯстӣ, ҳамсоягии нек ва ҳамкорӣ барои рушди минтақа ташкил медиҳад, ки он дар асоси принсипҳои шарикии баробарҳуқуқ, эҳтироми ҳамдигарӣ ва эътимод асос ёфтааст. Инчунин, Консепсияи рушди ҳамкории минтақавӣ “Осиёи Марказӣ - 2040” заминаи мустаҳкам барои рушди иқтисоду тиҷорат, транзит, энергетика, илм ва сайёҳӣ мебошад.

Дар баробари ин, аз рӯйи натиҷаҳои Вохӯрии ҳафтуми машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ аз ҷониби сарони давлатҳо Изҳороти муштарак ва дигар санадҳои муҳим ба имзо расид. Алалхусус, Муроҷиатнома ба кишварҳои узви СММ дар бораи номзадии Ҷумҳурии Қирғизистон барои узвияти ғайридоимӣ дар Шӯрои Амнияти СММ барои солҳои 2027-2028; Қарор дар бораи иштироки пурраи Ҷумҳурии Озарбойҷон дар Вохӯрии машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ; Консепсияи амнияти минтақавӣ ва субот дар Осиёи Марказӣ; Феҳристи хатарҳои амниятӣ дар Осиёи Марказӣ ва чораҳои пешгирии онҳо барои солҳои 2026-2028 [6].

Бо мақсади ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ давлатҳои Осиёи Марказӣ ҳамкории худро бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла Созмони Миллали Муттаҳид, Иттиҳоди Аврупо, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай Созмони Аҳдномаи Амнияти дастаҷамъӣ ва дигар сохторҳо рушду густариш медиҳанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали расидан ба истиқлоли давлатӣ бо такя ба усули сиёсати "дарҳои кушода" бо аксари кишварҳои ҷаҳон муносибатҳои дӯстона ва мутақобилан судмандро ба роҳ монда, минбаъд онҳоро тақвият бахшид. Дар пешбурди сиёсати хориҷии Тоҷикистон густариши муносибатҳои дӯстона, ҳусни ҳамҷаворӣ ва ҳамкории гуногунҷанба бо давлатҳои Осиёи Марказӣ яке аз самтҳои афзалиятнок ба шумор меравад.

Ин нуктаро, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олӣ аз 28 декабри соли 2024 низ қайд карданд: “Стратегияи кишвари мо зимни рушду тавсеаи муносибатҳо бо давлатҳои Осиёи Марказӣ минбаъд низ дар заминаи ҳусни эътимод ва самимият бо ҳадафи мусоидат дар таҳкими фазои сулҳу субот ва таъмин намудани рушду пешрафти муштарак дар минтақа бунёд мегардад”. “Тоҷикистон тавсеаи муносибатҳоро бо кишварҳои узви ИДМ аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии худ медонад”, - иброз доштанд Пешвои миллат [7].

Тоҷикистон, ҳамроҳ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ тамоми кушишу тадбирҳои худро ҷиҳати ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ равона намуда истодааст. Моҳияти сиёсати хориҷии Тоҷикистонро имрӯз сафарбар намудани саъю талош барои ҳалли масоили сайёра, аз қабили мухолифатҳо, ҷангу низоъҳо ва ҳамчунин мушкилоти обу иқлим ташкил медиҳад.

Кишвари мо ҷонибдори тавсеаи минбаъдаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи амнияти ҷаҳонӣ дар заминаи "Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм" мебошад. Тоҷикистон, дар доираи ин раванд ҷиҳати мубориза бо таҳдиду хатарҳои амниятӣ саҳми худро дар ҷаҳон мегузорад. Ташаббуси навбатии кишвари мо доир ба «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» идомаи мантиқии талошҳои сулҳҳоҳонаи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон мебошад.

Бо мураккабу вазнин гаштани авзои ҷомеаи ҷаҳонӣ, раванди поймол шудани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба вуҷуд омадааст, ки пойдевори назму низом ва сулҳу субот дар ҷаҳон ба шумор мераванд. Бо дар назардошти ин раванд, санаи 12-уми декабри соли 2025 бо иқдоми Тоҷикистон қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ оид ба эълон намудани соли 2027 ҳамчун «Соли байналмилалии маърифати ҳуқуқӣ» қабул гардид. Қабули гаштани санади мазкур рӯйдоди муҳим дар таҳкими ҳамкории байналмилалӣ барои ташвиқу огоҳ намудани давлатҳо бо мақсади риояи ҳуқуқ, адолат ва масъулиятпазирӣ ба шумор меравад. Инчунин қатънома нақши созандаи Тоҷикистонро дар пешбурди омӯзиши ҳуқуқ дар сатҳи ҷаҳонӣ, эътироф менамояд.

Имрӯзҳо, паёмадҳои нохуши хатарҳои экологӣ, ба монанди тағйирёбии иқлим, обшавии босуръати пиряхҳо, олудашавии муҳити зист ва дигар мушкилот низ ба рушди боустувори кишварҳо монеаҳои ҷиддӣ эҷод менамоянд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳанӯз ҳам дар масири дарёфти роҳҳои муносиби ҳалли хавфу таҳдидҳои ҷаҳонӣ марбут ба тағйирёбии иқлим қарор дорад.

Дар ин росто, Тоҷикистон зиёда аз бист сол мешавад, ки тадбирҳои худро ҷиҳати ҳалли мушкилоти обу иқлим дар арсаи ҷаҳон пеш мебарад. Алалхусус, «Соли байналмилалии оби тоза эълон гардидани соли 2003», Даҳсолаи амалиёти байналмилалии «Об барои ҳаёт», солҳои 2005-2015», «Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об, соли 2013» ва Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» мебошанд. Ҳамзамон, бо ибтикори Тоҷикистон дар асоси қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ соли 2025 ҳамчун "Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо" ва 21 март "Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо" эълон гардид ва дар назди Созмони Милал Бунёди эътимоди байналмилалӣ оид ба ҳифзи пиряхҳо таъсис дода шуд. Илова бар ин, бо ташаббуси Тоҷикистон ва Фаронса моҳи августи соли 2024 аз ҷониби Маҷмаи Умумии СММ қатънома оид ба эълон намудани солҳои 2025-2034 ҳамчун "Даҳсолаи амал барои илмҳои яхшиносӣ" якдилона қабул гардид.

12-уми декабри соли 2025 бо ташаббуси Тоҷикистон дар ҷаласаи 7-уми Маҷмаи Умумии СММ оид ба муҳити зист қатънома доир ба «Ҳифзи пиряхҳо ва криосфера, бахусус, дар минтақаҳои кӯҳӣ» қабул карда шуд. Қатъномаи мазкур нахустин ва то ҳол ягона қатънома дар таърихи Ассамблеяи муҳити зисти СММ аст, ки муаллифи он кишвари Осиёи Марказӣ — Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [8, 1].

Бо ташаббуси дигари кишвари мо 25 июли соли 2025 Маҷмаи Умумии СММ қатъномаи махсусро зери унвони «Нақши зеҳни сунъӣ дар фароҳам овардани имконоти навин барои рушди устувор дар Осиёи Марказӣ» қабул намуд. Қатъномаи мазкур механизмҳои асосии истифодаи муассири технологияҳои зеҳни сунъиро барои таъмини рушди устувор дар Осиёи Марказӣ муайян менамояд.

Ҳамин тариқ, ба шарофати азму иродаи сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ, имрӯз минтақаи Осиёи Марказӣ ба фазои сулҳ, ҳамкорӣ ва рушди устувор табдил гаштааст, ки шароитҳои нави ҳамкориро дар ҳама соҳаҳо фароҳам овардааст. Кишварҳои минтақа давоми солҳои охир ба ҷомеаи ҷаҳонӣ даҳҳо ташаббусу иқдомҳои худро пешниҳод намуданд, ки ба ҳифзи сулҳу субот ва таъмини рушди устувор нигаронида шудаанд. Зеро, дар ин лаҳзаҳои бисёр ҳассос ва мурракиби ҷомеаи ҷаҳонӣ давлатҳои Осиёи Марказӣ на танҳо ба фазои сулҳу субот табдил гаштанд, балки тавонистанд бо ташаббусҳои созандаи худ дар пойдории субот ва рушду боустувори давлатҳои ҷаҳон саҳми муассирро гузоранд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ рушду тавсеаи муносибатҳоро бо давлатҳои Осиёи Марказӣ ба сифати афзалиятнок мешуморад ва ба густариши муносибатҳои дӯстона ва ҳусни ҳамҷаворӣ бо давлатҳои минтақа дар заминаи эҳтирому эътимоди мутақобила таваҷҷӯҳи хосса зоҳир менамояд. Тоҷикистон аз ташаббусҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, ки ба рушд ва шукуфоии Осиёи Марказӣ нигаронида шудаанд, ҷонибдорӣ менамояд ва дар ин зимн, тамоми талошҳои худро ҷиҳати рушду тараққиёт, таҳкими сулҳу субот ва тинҷиву оромӣ дар минтақа ва ҷаҳон равона месозад.

Айни замон, ташаббусҳои кишвари мо дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун майдонҳои байналмилалии “Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм”, “Раванди оби Душанбе” ва “Раванди Душанбе оид ба ҳифзи пиряхҳо” пазируфта шудаанд, ки на танҳо обру ва нуфузи кишвари моро, балки минтақаи Осиёи Марказиро дар арсаи ҷаҳон боз ҳам баланд бардошт. Инчунин, мо боварӣ дорем, ки ташаббуси навбатии Президенти мо муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба “Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда” тавассути қатъномаи махсуси Маҷмаи Умумии СММ аз тарафа ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ ва қабул хоҳад ёфт.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Декларации и Заявления Глав государств Центральной Азии [Манбаи электронӣ]. URL**:** http://www.cawater-info.net/library/declar.htm
2. Иштирок Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Воҳӯрии ҳафтуми машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ URL**:** https://www.president.tj/event/news/53746 (сана: 16.11.2025)
3. Сафари кории Пешвои миллат ба Туркманистон // “Садои мардум” №148 (5044) 15 декабри соли 2025, саҳ. 1
4. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев принял участие в VII Консультативной встрече глав государств Центральной Азии [Манбаи электронӣ]. URL**:** https://www.akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-prinyal-uchastie-v-vii-konsultativnoy-vstreche-glav-gosudarstv-centralnoy-azii-1610103 (санаи мурочиат: 16.11.2025)
5. Мақолаи Президенти Ҷумҳурии Узбекистан Шавкат Мирзиёев, «ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ НА ПОРОГЕ НОВОЙ ЭПОХИ» [Манбаи электронӣ]. URL**:** https://www.president.uz/ru/lists/view/8653 (санаи мурочиат: 13.11.2025)
6. Главами государств Центральной Азии приняты важные решения [Манбаи электронӣ] //URL: https://www.president.uz/ru/lists/view/8676 (санаи мурочиат: 16.11.2025).
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 28 декабри соли 2024. [Манбаи электронӣ] //URL: https://president.tj/event/news/49225 (санаи мурочиат: 28.12.2024).

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 28 декабри соли 2024. // “Садои мардум” №150 (5046) 18 декабри соли 2025, саҳ. 1

ШУУРИ ЭКОЛОГӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАШАККУЛИ МАДАНИЯТИ ЭКОЛОГӢ

Комилова Ф.А.
муаллими калони кафедраи ҷомеашиносии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд.
farangis.komilova@inbox.ru

Дар мақола таҳлили муқоисавии истилоҳоти «экология» ва «фарҳанг», инчунин механизми ташаккули маданияти экологии шахсияти мутахассис тавассути рушди ҷаҳонбинӣ, маҷмӯи донишҳое оварда шудааст, ки ба дарки моҳияти равандҳои табиӣ ва масъулияти инсон барои амалҳои онҳо дар робита бо муҳити зист мусоидат мекунанд.

Муқаррар карда шудааст, ки ҳамчун стратегияи асосии ҳалли ин масъала ҷойгоҳи асосӣ аз нав дида баромадани фарҳанги экологии шахс бо арзишҳои ахлоқӣ дар асоси принсипҳои ваҳдати инсон ва муҳити атроф дода мешавад; ташкили фаъолияти иқтисодӣ дар асоси арзишҳои ахлоқии идоракунии табиат ва пешгӯии оқибатҳои рафтори онҳо барои муҳити зист.

Калидвожаҳо: *бӯҳрони ҷаҳонии экологӣ, фарҳанги экологӣ, шуури экологӣ, арзишҳо ва модели фарҳанги экологӣ, принсипҳои ахлоқӣ.*

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Комилова Ф.А.
старший преподаватель кафедры общественных наук Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде.
farangis.komilova@inbox.ru

В статье приводится сравнительный анализ терминов «экология» и «культура», а также механизм формирования экологической культуры личности специалиста через развитие мировоззрения, комплекса знаний, способствующих пониманию сущности природных процессов и ответственности человека за свои действия в отношении окружающей среды.

Установлено, что в качестве ключевой стратегии решения данной проблемы ведущее место отводится переосмыслению экологической культуры личности этическими ценностями, основанными на принципах единства человека и окружающей среды; организации хозяйственной деятельности на основе этических ценностей природопользования и прогнозированию последствий своего поведения для окружающей среды.

Ключевые слова: *Глобальный экологический кризис, экологическая культура, экологическое сознание, ценности и модель экологической культуры, этические принципы.*

ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS AS A FACTOR OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE

Komilova F.A.
senior lecturer of the Department of Social sciences of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand.
farangis.komilova@inbox.ru

The authors of the article perform the comparative analysis of «ecology» and «culture» terms. They also analyze the mechanism of the formation of a specialist's ecological culture through the development of the world outlook, the complex of the knowledge, promoting the realizing the essence of natural processes and responsibility of a person for it actions concerning the environment.

It is established that as a key strategy for solving this problem, the leading position is devoted to the rethinking of the individual ecological culture ethical values, based on the principles of unity of man and the environment; the organization of economic activity on the basis of ethical values of nature management and forecasting the consequences of their behavior for the environment.

Keywords: *global ecological crisis, ecological culture, ecological consciousness values of ecological culture, model of ecological culture, ethical principles.*

Байни инсон ва муҳити зисти ӯ робитаҳо ва муносибатҳои гуногун ба вуҷуд меоянд ва ба инсон имкон медиҳанд, ки ҳамчун мавҷудиёти табиӣ ва ҷамъиятӣ зиндагӣ намояд. Ҳангоми омӯзиши муносибати инсон ва муҳити зисти, экология на танҳо бо шароити табиие, ки инсон дар он зиндагӣ мекунад, балки бо муҳити иҷтимоии онҳо, ки инсон эҷод мекунад ва ба ӯ ва муҳити табиии онҳо таъсир мерасонад, рӯ ба рӯ мешавад. Дар ин тамоси экология бо ҷузъи ҷамъиятии муҳити зиндагии инсон фаҳмиши робитаи ҷузъи табиӣ ва иҷтимоии муҳити инсон ба вуҷуд меояд – ҳамин тавр экологияи иҷтимоӣ пайдо мешавад, ки мавзӯъ ва таҳқиқоти он муҳити зиндагии инсон ва муносибати инсон ба ин муҳит мебошад.

Солҳои пеш экология ҳамчун соҳаи нисбатан на он қадар калон барои омӯзиши муносибатҳои байни объектҳои зинда, ки дар минтақаи маҳдуд ҷойгиранд, баррасӣ карда шуд ва танҳо барои доираи танги мутахассисони биология таваҷҷӯҳи амалӣ дошт. [2,86-87] Дар айни замон, экология ба мушкилоти глобалӣ табдил ёфтааст, ки ба ҷанбаҳои васеи муносибати инсон бо муҳити атроф, мушкилоте, ки на танҳо сиёсати давлатӣ, балки сиёсати байнидавлатиро низ муайян мекунад ва оқибат ояндаи тамоми инсоният мебошад.

Азбаски мушкилоти муносибати инсон ба муҳити табиӣ ба рӯйхати фаннии экология, биология, фарҳангшиносӣ ва сотсиология дохил шуд, фанни нав - экологияи иҷтимоӣ пайдо шуд, худи нуқтаи назари экологӣ қариб хусусияти рамзии ҷомеа, худшиносии он гардид. Оқибати ин ба дастгоҳи мафҳумии фарҳангшиносӣ, экологияи иҷтимоӣ ва фалсафаи иҷтимоӣ ворид кардани истилоҳи «шуури экологӣ» буд, ки маънои як навъи ягонаи мушаххаси фаҳмиши робитаи инсоният ва табиатро дорад, ки тавассути тамоми сохтори шуури ҷамъиятӣ, шаклҳои он мегузарад [1.12-14].

Омили асосии аҳамияти омӯзиши шуури экологӣ як қатор мушкилоти экологӣ дар ҷаҳони муосир, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Сабабҳои мушкилоти экологӣ ифлосшавии аз ҳад зиёди муҳити табиӣ, дахолати аз ҳад зиёд фаъол ва харобиовари фаъолияти инсон ба тартиботи табиии ҷаҳон, саноатикунонии истеҳсолоти даҳсолаҳо васею ва афзоянда ва истифодаи табиати аз ин ба вуҷуд омада буданд. Дар ин шароит шуури экологӣ ба тарзи

комплексии тафаккури вазъи экологӣ, муайянкунандаи роҳҳои ҳалли мушкилоти экологӣ табдил меёбад.

Шуури экологӣ барои таҳияи шаклҳои идеалии ҳамкории иҷтимоӣ-табиӣ пешбинӣ шудааст, ки дар доираи он фаъолияти ҳаётии инсон ва рушди муҳити табиӣ дар асоси ҳамоҳангии ҳамзистӣ хоҳанд кард. Сохтан ва ба низом даровардани шуури экологӣ ҳамчун ҷабҳаи ҷаҳонбинӣ, қобилияти шуури экологӣ барои посух додан ба ҳолатҳои нав ба миён омада, ки бо мушкилоти экологӣ алоқаманданд, шарти зарурии табдил додани тартиби мавҷудияти иҷтимоӣ ба шакли мувофиқи он бо ҷаҳони атроф мебошад. Огоҳии экологӣ мушкилоти экологиро ҳамчун мавзӯи ғамхории иҷтимоӣ ҷудо мекунад, ба онҳо диққат медиҳад. Азбаски ин ба мушкилоти иҷтимоӣ табдил меёбад, тамоми фарҳанги ҷомеа дар ҳалли он ҷалб карда мешавад. [3, 14]. Аз ин рӯ, ташаккули шуури экологӣ, муошират он дар ҷомеа вазифаи ҳамаи афзалиятҳои фарҳангӣ, идеалҳо, институтҳои иҷтимоӣ мегардад. Танҳо дар сурати якҷояшавии шуури экологӣ бо ақидаҳо ва меъёрҳои фарҳангии умумиқабулшуда ва умумифаҳм, ин шуур ҳам ба ҳаёти маънавии иҷтимоӣ ва ҳам ба фарҳанги шахсӣ ворид карда мешавад.

Мо метавонем мавҷудияти шуури экологиро аз даврaҳои аввали таърихӣ эътироф кунем. Дар баробари пайдоиш ва рушди инсоният, ташаккули шуури экологӣ низ ба амал меояд. Аммо дар сатҳи ҷаҳонӣ, дар сатҳи фалсафӣ, шуури экологӣ муддати тӯлонӣ омӯхта нашудааст. То миёнаи асри XX олимон се тарзи ҳамкории ҷомеа ва табиатро якдилона эътироф мекарданд: тобеияти инсон ба табиат, ҳукмронии инсон бар табиат, ҳамоҳангии инсон ва табиат. [4, 28]

Истифодаи усули гуногуномилӣ имкон медиҳад, ки панҷ намуди таърихии шуури экологӣ ҷудо карда шавад ва хусусияти ҳамкории инсон бо табиат дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҷомеа ифода намояд: табиатмарказӣ, антропоморфӣ, теосентрикӣ, технократӣ ва гармоникӣ. [6, 80]

Намуди таърихии табиатмарказии шуури экологӣ ба эҷоди муносибати эҳтиромона ба табиат асос ёфтааст, мавқеи инсон нисбат ба табиат ҳамчун мутобиқсозӣ муайян карда мешавад, ки ба итоат ба қонунҳои табиат асос ёфтааст, дар доминант мушкилоти зинда мондани инсон мавҷуд аст.

Ҷанбаи антропоморфии таърихии шуури экологӣ бо бедор шудани фаъолият дар рафтори инсон, ҳадафи он ба тағйир додани воқеияти атроф, ки ба эҳтиром ба табиат асос ёфтааст, хос аст.

Навъи теосентрикии шуури экологӣ ба қонунҳои муайяни диншиносӣ асос ёфтааст, ки дар он ба истисноии инсон, мақоми махсуси ӯ, бартарии муайян аз тамоми ҷаҳони атроф ва мувофиқан муносибати истеъмолӣ ба табиат таъкид карда мешавад.

Технократӣ навъи таърихии шуури экологӣ бо эътирофи арзиши пешрафти илмӣ-техникӣ, аҳамияти нақши инсон дар ин раванд ва дуюмдараҷагии табиат алоқаманд аст.

Намуди ҳамоҳангии таърихии шуури экологӣ, албатта, пешрафтиро дар назар дорад, аммо дар асоси идеяи комилан муқобили бартарии ақл, муносибати масъулиятнок ба табиат, эълони навъи нави ҷомеа – экосистема. [6,83-85]

Аммо навъи охирини шуури экологӣ ин танҳо гузоштани масъала, даъват ба муҳокима аст, он эътирофи умумӣ нагирифтааст, ҳамчун рушди минбаъдаи имконпазир қайд карда мешавад.

Бо ақидаи олимони соҳаҳои гуногуни илм (файласуфон, экологҳо, психологҳо, сотсиологҳо, ҳуқуқшиносон) розӣ шудан мумкин аст, ки шуури муосири экологии инсоният

дар марҳилаи гузариш қарор дорад. Аммо самти минбаъдаи ташаккули он баҳсбарангез аст. Баъзе олимони дорои тафаккури мусбат гузариш ба намуди гуманистиро пешбинӣ мекунанд, аммо роҳи дигари на он қадар хуб имконпазир аст.

Ҳамин тариқ, таърихан ду муносибати ҷаҳонбинии мухолифро нисбат ба инсон ва табиат фарқ мекунанд.

Якум (асосан, ғарбӣ) инсонро ба табиат муқобил медонад. Табиат ҳамчун чизи дуюмдараҷа, муҳим нест. Дар асл, ин танҳо воситаи баланд бардоштани некӯаҳволӣ аст. Дар ин ҷо умуман аз олами арзишҳо хориҷ кардани табиат мушоҳида мешавад. Инсон ҳамчун арзиши баландтарин эътироф карда мешавад, ҳама чизи дигар, аз ҷумла табиат, ба ӯ тобеъ аст ва танҳо барои қонеъ кардани ниёзҳои ӯ вуҷуд дорад. Аз ин рӯ, муносибати истеъмолкунандагон ба табиат аз ҳад зиёд аст [5, 51].

Муносибати дуюм ибодати табиат аст. Ин муносибат ба он асос ёфтааст, ки худи инсон як қисми табиат аст. Ин нуқтаи назар таърихан қадимтар аст, он дар фарҳангҳои қадим (хусусан дар Шарқ) бартарӣ дошт. Табиатро парастиш мекарданд, онро қадр мекарданд, он аввалин дараҷа ва муҳим буд, инсон танҳо сангча буд, он ночиз буд, табиат бартарӣ дошт, он амалан худоият карда мешуд [5, 53].

Консепсияҳои иҷтимоӣ-фалсафии шуури экологӣ роҳи ҳалли мушкилоти экологиро дар омилҳои иҷтимоӣ мебинанд. Дар навбати худ, консепсияҳои иҷтимоӣ-фалсафӣ имкон медиҳанд, ки моделҳои зерини шуури экологиро ҷудо намоем: экооптимизм, экопессимизм, эконейтрализм ва экоалармизм. [4, 73].

Экооптимизм (хушбинии экологӣ) ҳамчун модели шуури экологӣ ба эътирофи консепсияи ҷубронпулии имконпазир, ки муносибати илмиро ба ҳалли функсияи барқарорсозӣ пешбинӣ менамояд, равона карда шудааст. Ҳамин тариқ, тахмин карда мешавад, ки ҳар гуна зарари ба муҳити табиӣ расонидашуда метавонад ҷуброн карда шавад.

Экопессимизм (нобоварии экологӣ), баръакс, ба эътирофи ногузирии фоҷиаи экологӣ дар натиҷаи фаъолияти инсон асос ёфтааст.

Эконейтрализм (бетарафии экологӣ) ғояи «ҳамқадами» мавҷудияти инсон ва табиатро инъикос мекунад, ки мустақилияти ҳар як самтро муайян мекунад.

Экоалармизм (ҳушёрии экологӣ) мавҷудияти сабабу оқибати фаъолияти инсон ва тағйирот дар муҳити атрофро эътироф мекунад. Бинобар ин хатари фалокати экологӣ эътироф карда мешавад, ки пешгирии он бо роҳи тағйир додани муносибати инсон ва табиат, ки ба ҳамоҳангӣ ва оромӣ асос ёфтааст, имконпазир аст. Мо метавонем розӣ шавем, ки модели шуури экологӣ, экоалармизм ҳоло дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дорад, аммо маҳз ин модел аз ҳама муҳим аст. Ба назар мерасад, ки таҳияи он самти оптималӣ ва ояндадори рушди илм ва ҷомеа мебошад.

Муҳим он аст, ки маҳз омӯзиши системавии шуури экологӣ имкон медиҳад, ки ин падидаи илмӣ дар заминаи васеъ баррасӣ карда шавад ва аз ҷумла мавқеъ ва нақши онро дар сохтори умумии мушкилоти иҷтимоӣ-экологӣ муайян кунад. Вобастагии бевоситаи байни ташаккули шуури экологӣ ва ҳалли масъалаи глобалӣ дар бораи шакли муносибати байни инсон ва табиатро қайд кардан мумкин аст.[6, 61-62]

Шуури экологӣ, аз як тараф, шакли мустақили шуури ҷамъиятӣ ва шахсӣ мебошад, зеро он як намуди устувори фаъолияти муҳими экологӣ мебошад ва инчунин объекти таҳқиқоти худро дорад - ҳамкории ҷомеа ва табиат, соҳаи мавзӯъ, ки маҷмӯи робитаҳои мустақим ва бозгашт дар системаи ягонаи иҷтимоӣ - табиӣ мебошад. Аз тарафи дигар, шуури

экологӣ, ки дар сохтори шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ аҳамияти асосӣ пайдо мекунад, вектори асосии тағйирёбии сифатии тамоми ҳаёти рӯҳонӣ мегардад. [7,35].

Сабаби асосии мавҷудияти зиддиятҳои муноқишавии шуури муосири экологӣ номувофиқатии байни дастовардҳои пешрафти иҷтимоӣ ва оқибатҳои регрессияи экологӣ мебошад. Ба бартараф кардани зиддияти асосӣ дар шуури экологӣ байни донишҳои назариявӣ, системаи ахлоқӣ ва малакаҳои амалӣ танҳо ҳузури ҳамаҷонибаи ҷузъи экологӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа мусоидат хоҳад кард.

Дар марҳилаи муосири рушди ҷомеа ташаккули фарҳанги экологии шахсияти мутахассис тавассути рушди ҷаҳонбинии дахлдор, ки барои таъмини огоҳии инсон дар бораи алоқамандии худ бо экосистема, огоҳии инфиродӣ ва дастаҷамъӣ дар бораи таъсири он ба муҳити табиӣ, ҳам мусбат ва ҳам манфӣ пешбинӣ шудааст, аҳамияти муҳим пайдо мекунад.

Ташаккули маҷмӯи донишҳо, ки ба фаҳмидани моҳияти равандҳои табиӣ ва масъулияти инсон барои амалҳои худ дар робита ба муҳити зист, инчунин эътиқод дар зарурати амалҳои амалӣ оид ба пешгирии зарар ба муҳити зист, ҳифз ва беҳтар кардани муҳити зист, қобилияти ҳалли моҳиронаи мушкилоти экологӣ дар амалҳои инфиродӣ ва дастаҷамъӣ, тарбияи зарурати муошират бо табиат мусоидат мекунанд, аҳамияти муҳим пайдо мекунад.

Ҷамъбасти гуфтаҳои боло нишон медиҳад, ки фарҳанги экологии шахс аз ҷузъҳо иборат аст:

- ҷузъи зеҳнӣ, ки тасаввуроти муносибатҳои байниҳамдигарии системаи инсон-табиат ва худи табиатро таъмин мекунад;
- ҷузъи фаъолияте, ки системаи малакаҳои зеҳнӣ ва амалӣ, малакаҳо (технологияҳо) ва таҷриба (стратегияҳо) - и ҳамкорӣ бо табиатро дар бар мегирад;
- ҷузъи эҳсосӣ, ки таҷрибаи муносибати эҳсосӣ-арзишӣ ба табиат, рафтори аз ҷиҳати экологӣ мақсадноки шахсро дар асоси муносибати мувофиқ ба табиат, ки хусусияти ҳамкорӣ бо табиат, ангезаҳо ва стратегияҳои рафторро муайян мекунад, тавсиф мекунад. [15,45].

Ҳамин тариқ, самти муҳими ташаккул ва рушди фарҳанги экологии инсон дарк ва татбиқи арзишҳои умумиинсонӣ оид ба ҳамкорӣ бо муҳити зист, объектҳои табиат, зуҳуроти сифатҳои амалию ирода ва ғайра мебошад.

Ба ақидаи мо, системаи маориф бояд ба татбиқи вазифаҳои гуманистӣ ва экологӣ, равиши экогуманистӣ барои ташаккули эътиқод ба аҳамияти ҳифзи ҳаёт дар рӯи Замин ҳамчун арзиши олӣ ва мутлақ равона карда шавад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Гирусов Э.В. Экологическая культура и проблемы современной цивилизации. Новосибирск: Наука, 2001.

2. Данило Ж. Маркович. Социальная экология. Москва, 1991.

3. Комаров В.Д. Экология человека как научная теория СПб.: Петрополис, 1996. Вып. 5.

4. Моисеев Н.Н. Основания экологического образования. Философия экономического образования М.: Прогресс – Традиция, 2001.

5. Сергейчик С.А. Экология: учеб. пособие. – Минск: Современная школа, 2010.

6. Пьер Агесс, Ключи к экологии: Ленинград, Гидрометеоиздат: 1982.

САРМОЯИ ИНСОНӢ ҲАМЧУН МАНБАИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРАИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

Исмоилова Г.С.
муаллими кафедраи умумдонишгоҳии педагогикаи умумии МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»,
Azizmuhammad-98@mail.ru

Дар мақола сармояи инсонӣ ҳамчун манбаи асосии рушди устувори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолияти давлатӣ баррасӣ мегардад. Равишҳои асосии назариявию методологӣ нисбат ба мафҳуми сармояи инсонӣ таҳлил шуда, сохтор ва аҳамияти он дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар нишон дода мешавад. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши низоми маориф, тайёркунии касбии кадрҳо ва рушди иқтидори меҳнатӣ дар шароити навсозӣ ва рақамисозии иқтисодиёт дода шудааст. Зарурати сармоягузории афзалиятнок ба сармояи инсонӣ ҳамчун омили стратегии рушди устувори иқтисоди миллӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ асоснок мегардад.

Калидвожаҳо: *сармояи инсонӣ; рушди устувор; иқтисодиёти миллӣ; истиқлолияти давлатӣ; маориф; иқтидори меҳнатӣ; рушди иҷтимоию иқтисодӣ; сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ.*

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК КЛЮЧЕВОЙ РЕСУРС УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Исмоилова Г.С.
преподаватель общеуниверситетской кафедры общей педагогики ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»
Azizmuhammad-98@mail.ru

В статье человеческий капитал рассматривается как ключевой ресурс устойчивого развития экономики Республики Таджикистан в период государственной независимости. Анализируются основные теоретико-методологические подходы к понятию человеческого капитала, раскрывается его структура и значение для социально-экономического развития страны. Особое внимание уделяется роли системы образования, профессиональной подготовки кадров и развитию трудового потенциала в условиях модернизации и цифровизации экономики. Обосновывается необходимость приоритетного инвестирования в человеческий капитал как стратегический фактор устойчивого развития национальной экономики и повышения качества жизни населения.

Ключевые слова: *человеческий капитал; устойчивое развитие; национальная экономика; государственная независимость; образование; трудовой потенциал; социально-экономическое развитие; инвестиции в человеческий капитал.*

HUMAN CAPITAL AS A KEY RESOURCE FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Ismoilova G.S.
Lecturer at the general pedagogy department of the Khujand state university named after academician Bobojon Gafurov
Azizmuhammad-98@mail.ru

The article examines human capital as a key resource for sustainable economic development of the Republic of Tajikistan during the period of state independence. The main theoretical and methodological approaches to the concept of human capital are analyzed, and its structure and significance for the socio-economic development of the country are revealed. Special attention is paid to the role of the education system, professional training of personnel, and the development of labor potential in the context of economic modernization and digitalization. The necessity of prioritizing investment in human capital as a strategic factor for sustainable national economic development and improving the quality of life is substantiated.

Keywords: *human capital; sustainable development; national economy; state independence; education; labor potential; socio-economic development; investment in human capital.*

В контексте государственной независимости Республики Таджикистан, проблема обеспечения устойчивого социально-экономического развития приобрела многогранное значение, выходящее за рамки чисто экономических аспектов. Процессуальная трансформация национальной экономики в направлении рыночных отношений, интеграция в глобальное экономическое пространство, а также динамичные процессы цифровизации и технологической модернизации производства актуализируют необходимость комплексного подхода к выявлению и использованию внутренних ресурсов развития.

В данном контексте особое внимание следует уделить человеческому капиталу, который выступает в качестве фундаментального фактора, определяющего потенциал долгосрочного экономического роста и устойчивого развития. В условиях глобализации и ускоряющейся технологической эволюции, человеческий капитал приобретает ключевое значение как стратегический ресурс, способствующий инновационному развитию и конкурентоспособности национальной экономики.

Современные научные исследования показывают, что в условиях ограниченности природных и материальных ресурсов именно человеческий потенциал становится решающим элементом конкурентоспособности государства [1, с. 51]. Для Таджикистана, находящегося на этапе институционального и экономического становления, именно человеческий капитал выступает ключевым условием устойчивости национальной экономики и социальной стабильности.

Целью данной статьи является анализ роли человеческого капитала в обеспечении устойчивого развития экономики Республики Таджикистан в период независимости, а также выявление основных направлений его формирования и использования.

Понятие «человеческий капитал» прочно вошло в научный оборот во второй половине XX века. В классической интерпретации Т. Шульца человеческий капитал рассматривается как совокупность знаний, навыков и способностей, которые формируются в результате

инвестиций в образование и профессиональную подготовку и обеспечивают экономическую отдачу в будущем [5, с. 63]. Г. Беккер дополнил данное определение, включив в структуру человеческого капитала здоровье, мотивацию и профессиональный опыт личности [1, с. 74].

В более поздних исследованиях человеческий капитал трактуется как многоуровневая система, включающая индивидуальный, корпоративный и национальный уровни [2, с. 29]. Национальный человеческий капитал отражает общий уровень образования населения, качество рабочей силы, научный потенциал и инновационную активность общества.

С методологической точки зрения человеческий капитал следует рассматривать не только как экономическую категорию, но и как социально-психологический фактор, формирующийся под воздействием культурных, ценностных и институциональных достижений.

Устойчивое развитие экономики предполагает сбалансированное сочетание экономического роста, социальной справедливости и долгосрочной стабильности. В этом контексте человеческий капитал выполняет системообразующую функцию, обеспечивая воспроизводство квалифицированных трудовых ресурсов и инновационное развитие производства [4, с. 41].

Для Республики Таджикистан характерно наличие высокой степени корреляции между качеством трудовых ресурсов и социально-экономическим развитием. Систематическое повышение уровня образования, развитие профессиональных компетенций, а также формирование инновационного мышления являются ключевыми факторами, способствующими росту производительности труда, снижению уровня безработицы и укреплению социальной стабильности.

Исследования известных экономистов показывают, что страны, активно инвестирующие в человеческий капитал, демонстрируют более высокие темпы экономического роста и устойчивость к внешним кризисам [3, с. 118].

Образование является базовым элементом формирования человеческого капитала и важнейшим инструментом его воспроизводства. В период независимости в Республике Таджикистан была проведена значительная работа по реформированию системы образования, расширению доступа к высшему и профессиональному обучению, а также развитию научно-исследовательской деятельности.

Современный рынок труда предъявляет новые требования к выпускникам образовательных учреждений, включая цифровую грамотность, способность к непрерывному обучению и адаптивность к изменяющимся условиям профессиональной деятельности [4, с. 67]. В этой связи особую актуальность приобретает развитие системы непрерывного образования и повышение качества подготовки специалистов.

Кроме того, интеграция образования, науки и производства рассматривается как важное условие формирования инновационного человеческого капитала, способного обеспечить технологическое обновление экономики.

Несмотря на позитивные изменения, развитие человеческого капитала в Республике Таджикистан связано с рядом объективных трудностей. К числу основных проблем относятся несоответствие структуры подготовки кадров потребностям экономики, ограниченные инвестиции в научную сферу, а также трудовая миграция квалифицированных специалистов [2, с. 97].

Трудовая миграция, с одной стороны, снижает внутренний кадровый потенциал, а с другой – требует разработки механизмов эффективного использования приобретённого за

рубежом профессионального опыта. В этом контексте особое значение приобретает подход, направленный на создание условий для профессиональной самореализации молодежи внутри страны.

Решение данных проблем возможно только при комплексном подходе, сочетающем экономические, образовательные и социальные меры.

Перспективы устойчивого развития экономики Таджикистана напрямую связаны с приоритетным развитием человеческого капитала. В качестве ключевых направлений можно выделить:

-повышение качества образования и его соответствие потребностям экономики;

-развитие научно-исследовательского потенциала;

-стимулирование инновационной и предпринимательской активности;

-формирование социальной ответственности и гражданской активности.

Инвестиции в человеческий капитал следует рассматривать как долгосрочную стратегию, обеспечивающую не только экономический рост, но и социальную стабильность общества [3, с. 142].

Таким образом, человеческий капитал выступает ключевым ресурсом устойчивого развития экономики Республики Таджикистан в период государственной независимости. Его формирование и эффективное использование определяют конкурентоспособность национальной экономики, уровень социальной устойчивости и перспективы долгосрочного развития страны.

Развитие человеческого капитала должно рассматриваться как приоритет государственной политики, ориентированной на модернизацию экономики, повышение качества жизни населения и укрепление национального потенциала Таджикистана.

Список использованной литературы:

1. Беккер, Г.С. Человеческий капитал: теоретический и эмпирический анализ. – М.: «Экономика», 2003. – 352 с.
2. Мирзоев, С.М. Социально-экономическое развитие Республики Таджикистан в условиях независимости. Душанбе: «Ирфон», 2018. – 214 с.
3. Рахмонова, М.К. Трудовой потенциал и устойчивое развитие национальной экономики. Душанбе: «Дониш», 2019. – 248 с.
4. Саидов, А.Н. Образование и формирование человеческого капитала в Республике Таджикистан. Душанбе: «Маориф», 2020. – 186 с.
5. Шульц, Т. Инвестиции в человеческий капитал. – М.: «Прогресс», 1999. – 280 с.

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР СОҲАИ САНОАТИ МАҲСУЛОТИ ЗАРГАРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Абдуалимов Л.А.

омӯзгори кафедраи фаъолияти бонкӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Lutfullo.abdualimov.96@mail.ru.

Таҳлили нақши технологияҳои рақамӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна дар соҳаи саноати заргарии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар таҳқиқот таъсири платформаҳои рақамӣ, тиҷорати электронӣ, автоматизатсияи истеҳсол ва маркетинги рақамӣ оид ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ, шаффофият ва афзоиши фурӯши маҳсулоти заргарӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи технологияҳои рақамӣ барои соҳибкорони соҳа имкони густариши бозор, беҳтар намудани сифат, баланд бардоштани ҳосилнокӣ ва ҳифзи амнияту ҳаққонии маҳсулоти зарғариро таъмин мекунад.

Калидвожаҳо: *Технологияи рақамӣ, соҳибкории хурду миёна, саноати заргарӣ, Рақамикунонии истеҳсолот, маркетинги рақамӣ, тиҷоратӣ электронӣ автоматизатсия бозори заргарӣ, платформаҳои онлайн.*

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ МАЛОГО И СРЕДНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ЮВИЛЕРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Абдуалимов Л.А.
преподаватель кафедры банковской деятельности Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава.
Lutfullo.abdualimov.96@mail.ru.

Статья посвящена анализу роли цифровых технологий в развитии малого и среднего предпринимательства в ювелирной промышленности Республики Таджикистан. В исследовании рассматривается влияние цифровых платформ, электронной коммерции, автоматизации производства и цифрового маркетинга на повышение конкурентоспособности, прозрачности и объёмов продаж ювелирной продукции. Результаты показывают, что цифровизация обеспечивает расширение рынка, улучшение качества, рост производительности и обеспечение подлинности ювелирных изделий.

Ключевые слова: *Цифровые технологии, малый и средний бизнес, ювелирная промышленность, цифровизация производства, цифровой маркетинг, электронная коммерция, автоматизация, ювелирный рынок, онлайн-платформы.*

THE ROLE OF DIGITAL TECHOLOGIES IN THE DEVELOPMET OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE JEWELRY INDUSTRY IN THE REPUBLIK OF TAJIKISTAN

Abdualimov L.A.
Lecturer of the Department of Banking at Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav.
Lutfullo.abdualimov.96@mail.ru.

This article analyzes the role of digital technologies in the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the jewelry industry of the Republic of Tajikistan. The study examines the impact of digital platforms, e-commerce, production automation, and digital marketing on increasing competitiveness, transparency, and sales growth in the jewelry sector. The findings

indicate that digital technologies enhance market expansion, product quality, productivity, and authenticity protection for jewelry businesses.

Keyword: *Digital technologies, small and medium enterprises, jewelry industry, production digitalization, digital marketing, e-commerce, automation, jewelry market, online platforms.*

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод ва рақобати тезу дунди бозорӣ рушди соҳибкории хурду миёна дар соҳаи саноати заргарӣ яке аз соҳаи муҳими ва афзалиятщои рушди иқтисодию иҷтимоии бисёр давлатҳо табдил ёфтааст. Дар бисёр давлатҳои рушдёфта бахусус рушди соҳибкории хурду миёна нақши муҳимро дар рушди иқтисоди милли, ҷойҳои нави кори мебозад. Дар аксари мамлакатҳо соҳаи саноати маҳсулоти заргарӣ, бо суръати баланд рушд ёфтаистодааст, ки ҳам аз лиҳози иқтисодию иҷтимои ва ҳам фарҳангӣ аҳмияти калон дорад.

Технологияҳои рақамӣ ба унсури калидии рушди соҳаҳои гуногуни саноат табдил ёфтаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахши маҳсулоти заргарӣ яке аз соҳаҳои дорои иқтидори баланди рушд буда, истифодаи моделҳои рақамии идоракунии бизнес метавонад самаранокии фаъолияти соҳибкоронро ба таври чашмгир афзоиш диҳад. Бо вуҷуди ин, сатҳи рақамикунонии ин бахш ҳанӯз қаноатбахш набуда, зарурати таҳлили илман асосноки омилҳои таъсиргузор вуҷуд дорад. Соҳибкории хурду миёна асоси рушди иқтисодӣ ва таҳкими бозори меҳнат дар бисёр мамлакатҳои пешрафта, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳиму афзалиятнок дорад. Дар шароити имрӯза, соҳаи саноати маҳсулоти заргарӣ низ ба як самти муҳим ва дорои имконоти калони иқтисодӣ табдил ёфтааст. Вале рушди соҳаи мазкур бе танзими самараноки давлатӣ, дастгирии молиявӣ ва муҳити мусоиди ҳуқуқиву иқтисодӣ ғайриимкон мебошад. [1, саҳ 38- 40]

Мақсадӣ асосии мақолаи мазкур - таҳлили имкониятҳо, мушкилот ва афзалиятҳои истифодаи технологияҳои рақамӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна дар саноати маҳсулоти заргарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Аҳмияти технологияи рақами ба рушди соҳибкории хурду миёна ба соҳаи саноати заргарӣ аз технологияҳои рақамӣ имкониятҳои навро ба соҳибкорони хурду миёна пешниҳод менамоянд аз он ҷумла:

Тиҷорати электронӣ (e-commerce) - имкони дастрасӣ ба бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ, қабули фармоишҳо онлайн ва пардохтҳои бехатар.

Маркетинги рақамӣ - пешбурди маҳсулот тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ, сохтани бренди инфиродӣ ва таҳлили рафтори харидорон бо воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ.

Автоматикунонии истеҳсолот - истифодаи CAD/CAM барои таҳрезии заргарӣ, чопи 3D барои намунасозӣ ва кам кардани хатогиҳо ва хароҷотҳо.

Идоракунии рақамию ҳисобдорӣ ва инвентаризатсия дар рушди соҳибкории саноати заргарӣ.

Сабти шаффофи хариду фурӯши маҳсулотҳои заргарӣ;

Назорат намудани захираҳо;

Пешгири намудани қаллоби ва сохтакорӣ; [2, саҳ 71]

Вазъи ҳозираи бозори заргарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои таърихи қадимаи соҳаи заргарии анъанави мебошад.

Соҳибкории хурду миёна (то 10–50 коргар) қисми асосии бозорро дар бар мегирад.

Дар бозор бо маҳсулоти воридоти аз кишварҳои (Туркия, Ҳиндустон, Италия ва Чин) баланд мебошад.

Рақамикунонии хизматрасониҳо ва фурӯш то ҳол дар марҳилаи ибтидои уарор дорад.

Қисми зиёди устоҳои маҳалӣ аз шабакаҳои интернетӣ ба таври ба таври инфироди истифода мебаранд, вале платформаҳои махсуси заргарӣ каманд.

Нақшаи 1. Сохтори рушди рақамикунонии соҳаи саноати заргарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ин вазъ зарурати рақамикунонии соҳа ва мутобиқгардонии фаъолияти соҳибкорон ба стандартҳои ҷаҳони рақамиро нишон медиҳад. Платформаҳои Amazon Handmade, Etsy, OLX, Instagram ва Telegram барои фурӯши маҳсулоти заргарӣ имкониятҳои арзон ва самаранок фароҳам мекунанд. Ин барои устоҳои тоҷикӣ имкон медиҳад, ки муштариёни хориҷӣ низ ҷалб намоянд.

Истифодаи технологияҳои QR-код, сертификатсияи рақамӣ ва базаҳои онлайн ба харидор имкон медиҳад ҳаққонии тилло, нуқра ва сангҳои қиматбаҳоро санҷад. [3, саҳ 63]

Автоматизатсияи тарҳрезӣ бо CAD/CAM ва чопи 3D имконият медиҳад:

- Сарфи модди кам мегардад;
- Вақти истеҳсоли маҳсулот коҳиш меёбад;
- Сифати маҳсулот баланд мешавад.

Бредсозии рақами як ҷузъи асосии рушди соҳибкории заргарӣ ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла

- Ташлиди бренди шахси ба вуҷуд меояд;
- Фарқ кардани маҳсулот аз маҳсулоти рақибон;
- Афзоиши фурӯш ва талабот ба миён меояд.

Мушкилотҳои асосии рушди рақамисозии дар соҳаи соҳибкории заргарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Сатҳи пасти савдои рақамӣ бисёре аз устоҳо дониши кофии истифодаи технологияи CAD/CAM ё маркетинги рақамӣ надоранд.

Маҳдудияти дастрасӣ ба таҷҳизоти 3D ва нармафзорҳои гаронбаҳо Нархи таҷҳизоти муосир барои соҳибкорони хурд баланд аст.

Норасоии қонунгузории мушаххас дар бораи тиҷорати онлайн. Зарур аст ҷараёни сертификатсия, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва назорати сифати маҳсулоти заргарӣ такмил дода шавад.

Инфрасохтори нокифояи логистикӣ яъне фиристодани маҳсулоти заргарӣ ба кишварҳои дигар душвор ва гарон мебошад. [4, саҳ 36]

Тавсияҳо ва пешниҳодҳо барои рушди рақамикунонии соҳа

Аз тарафи давлат оҷонсии махсус барои рушди саноати заргарӣ ва рақамикунонӣ таъсис дода шавад;

Кам намудани хароҷоти воридоти таҷҳизоти 3D ва CAD/CAM;

Ташкили марказҳои таълимии рақамӣ барои устоҳои маҳаллӣ.

Истифодаи фаъоли шабакаҳои иҷтимоӣ (TikTok, Instagram, Facebook).

Харидори намудани 3D дар асоси лизинг.

Татбиқи системаҳои онлайн-мағоза ва қабул кардани пардохтҳои рақамӣ.

Омода намудани барномаи «заргарии рақамӣ» барои заргарон;

Ба роҳ мондани лабараторияҳо барои истеҳсоли намудҳои 3D.

Рушди соҳибкори хурду миёна дар соҳаи саноати маҳсулоти заргарӣ бо истифода аз технологияҳои рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш ҳама ворид намудани техника ва техналогияи коркарди маҳсулотҳои заргари, техналогияи коркарди сангҳо вобастагии зиёд дорад. Аз даврaҳои қадим ба мо маълум аст, ки коркарди маҳсулотҳои заргари бо таври дасти ба роҳ монда шуда буд. Бо гузашти асрҳо усул ва техникаҳои нави ороишоти заргарӣ ва сангҳои қимматбаҳо пайдо шуда шуҳрати касби заргари рӯз то рӯз меафзояд. Хулоса ҳамаи ин омилҳо метавонанд ҳамчун монеа ё имкониятҳо барои рушдёбии соҳибкори хурду миёна дар соҳаи саноати маҳсулоти заргарии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошанд. [6, саҳ 48]

Руйхати адабиётҳои истифодашуда:

1. Қувватов А. «Рақамикунонии соҳаҳои истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». Душанбе. 2023.
2. Вазорати саноат ва технологияҳои нави ҶТ (2022).
3. Барномаи стратегияи рушди саноат то соли 2030.
4. ЮНЕСКО (2021). Creative Industries and Digital Technologies Report.
5. Меҳробов Ш. «Масъалаҳои рушди соҳибкорӣ дар Тоҷикистон». Душанбе - 2022
6. Фаррухи Раҳимберди. Асосҳои соҳибкори. Душанбе 2009.
7. Ҳасанов Ҷ.Т. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Душанбе 2013.
8. Porter, M. (2021). Digital Transformation in small businesses. Harvard Business Review.
9. OECD (2020). SME Digitalization policies.
10. World Bank (2022). Digital economy reports: Central Asia.

ДИНАМИКА ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО ТРАНСПОРТА В ТАДЖИКИСТАНЕ: СОСТАЯНИЕ, ПОКАЗАТЕЛИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Рофиев И.Б.

PhD докторант (3 курс), ассистент кафедры архитектуры,

Худжандский политехнический институт Таджикского технического Университета имени академика М.С.Осими

rofiev.r@gmail.com

В статье анализируется динамика внедрения и развития электрического транспорта в Республике Таджикистан в условиях перехода к «зеленой» экономике. Рассматривается текущее состояние, основные показатели импорта и использования электромобилей, а также структура рынка электрического транспорта в стране. На основе статистических данных и анализа государственной политики оценивается влияние национальных программ, таможенных и налоговых льгот, развития зарядной инфраструктуры и подготовки технических кадров на темпы распространения электрического транспорта. Особое внимание уделено выявлению ключевых стимулирующих

и сдерживающих факторов, а также анализу международного сотрудничества, в частности с Китайской Народной Республикой. В заключительной части статьи представлены прогнозы развития электрического транспорта до 2030 года и практические рекомендации по совершенствованию государственной политики, развитию локального производства, привлечению частных инвестиций и укреплению взаимодействия между наукой и производством. Результаты исследования показывают, что развитие электрического транспорта способствует снижению уровня загрязнения окружающей среды, повышению энергетической безопасности и обеспечению устойчивого социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: *электрический транспорт; электромобиль; зеленая экономика; государственная политика; зарядная инфраструктура; чистая энергия; устойчивое развитие; энергетическая безопасность; Таджикистан.*

ДИНАМИКАИ ВОРИДШАВИИ НАҚЛИЁТИ БАРҚӢ ДАР ТОҶИКИСТОН: ВАЗЪ, НИШОНДИҲАНДАҲО ВА ДУРНАМО

Рофиев И.Б.

PhD докторант (3 курс), ассистенти кафедраи меъморӣ,
Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ дар шаҳри Хуҷанд

Дар мақола динамикаи воридшавӣ ва рушди нақлиёти барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисоди сабз таҳлил карда мешавад. Муаллиф вазъи кунунӣ, нишондиҳандаҳои асосии воридот ва истифодаи электромобилҳо, инчунин сохтори бозори нақлиёти барқиро дар кишвар баррасӣ менамояд. Дар асоси маълумоти оморӣ ва сиёсати давлатӣ, таъсири барномаҳои миллӣ, имтиёзҳои гумрукӣ ва андозӣ, рушди инфрасохтори пуркунии барқ ва омодагии кадрҳои техникӣ ба суръати густариши нақлиёти барқӣ таҳлил карда шудааст. Ҳамзамон, омилҳои асосии мусоидаткунанда ва маҳдудкунанда муайян гардида, таҷрибаи ҳамкории байналмилалӣ, хусусан бо Ҷумҳурии Мардумии Чин, арзёбӣ мегардад. Дар қисмати охир дурнамои рушди нақлиёти барқӣ то соли 2030 ва тавсияҳои амалӣ ҷиҳати такмили сиёсати давлатӣ, рушди истеҳсоли маҳаллӣ, ҷалби сармояи хусусӣ ва таҳкими робитаи илм ва истеҳсолот пешниҳод шудаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки рушди нақлиёти барқӣ метавонад ба коҳиши ифлосшавии муҳити зист, баланд бардоштани амнияти энергетикӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: *нақлиёти барқӣ; электромобил; иқтисоди сабз; сиёсати давлатӣ; инфрасохтори пуркунии барқ; энергияи тоза; рушди устувор; амнияти энергетикӣ; Тоҷикистон.*

DYNAMICS OF ELECTRIC VEHICLE ADOPTION IN TAJIKISTAN: CURRENT STATUS, INDICATORS AND PROSPECTS

Rofiev I.B.

PhD student (3rd year), Assistant, Department of Architecture,
Khujand Polytechnic Institute of Tajik technical University named after academician M.S.Osimi

The article analyzes the dynamics of the introduction and development of electric transport in the Republic of Tajikistan in the context of the transition to a green economy. The current state, key indicators of import and use of electric vehicles, as well as the structure of the electric transport market in the country are examined. Based on statistical data and an analysis of state policy, the impact of national programs, customs and tax incentives, the development of charging infrastructure, and the training of technical specialists on the pace of electric transport expansion is assessed. Particular attention is paid to identifying the main driving and constraining factors, as well as to evaluating international cooperation, especially with the People's Republic of China. The final section presents development prospects for electric transport up to 2030 and offers practical recommendations aimed at improving public policy, developing local production, attracting private investment, and strengthening the linkage between science and industry. The research findings indicate that the development of electric transport contributes to reducing environmental pollution, enhancing energy security, and promoting sustainable socio-economic development.

Keywords: *electric transport; electric vehicle; green economy; public policy; charging infrastructure; clean energy; sustainable development; energy security; Tajikistan.*

Дар даҳсолаи охир ҷаҳон ба марҳилаи нави инқилоби нақлиётӣ ворид гардидааст, ки онро «давраи нақлиёти барқӣ» меноманд. Гузариш аз воситаҳои нақлиёти анъанавии дорои муҳаррики дарунсӯз ба нақлиёти барқӣ имрӯз яке аз тамоюлҳои асосии ҷаҳонӣ дар соҳаи энергетика, муҳити зист ва иқтисоди сабз ба ҳисоб меравад. Ин раванд на танҳо хусусияти техникӣ дорад, балки ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ, экологӣ ва иқтисодии рушди устувори кишварҳо таъсири амиқ мерасонад.

Барои Тоҷикистон, ки дорои манбаъҳои фаровони обӣ ва иқлими мусоиди кӯҳистонӣ мебошад, гузариш ба энергияи тоза ва нақлиёти барқӣ аҳамияти стратегӣ дорад. Маҳз тавассути татбиқи технологияҳои сабз, аз ҷумла ворид намудани электромобилҳо, автобусҳои барқӣ ва техникаи махсуси барқӣ, метавон ба коҳиши ифлосшавии муҳити зист, сарфаи захираҳои сӯзишвории воридотӣ ва баланд бардоштани сатҳи амнияти энергетикӣ ноил шуд.

Имрӯз Тоҷикистон ҳамчун кишвари ҷавону фаъоли Осиёи Марказӣ, бо сиёсати давлатии "рушди сабз", дар самти татбиқи воситаҳои нақлиёти барқӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст. Эълони "Тоҷикистони сабз" ҳамчун ҳадафи миллӣ, қабул гардидани барномаи давлатии "Рушди нақлиёти барқӣ барои солҳои 2023–2028" ва татбиқи лоиҳаҳои таҷрибавӣ дар шаҳри Душанбе нишон медиҳанд, ки ин соҳа ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии кишвар табдил ёфтааст.

Дар айни замон, омӯзиши динамикаи воридшавии нақлиёти барқӣ ва таҳлили нишондиҳандаҳои рушди он барои арзёбии воқеии ин раванд муҳим мебошад. Таҳлили илмӣ имкон медиҳад, ки омилҳои асосии пешбаранда ва боздорандаи ин раванд муайян гардида, роҳҳои беҳтар кардани сиёсати давлатӣ, инфрасохтор ва омодагии кадрҳо таҳия шаванд.

Аз ин рӯ, ин мақола ба таҳқиқи вазъ, нишондиҳандаҳо ва дурнамои воридшавии нақлиёти барқӣ дар Тоҷикистон бахшида мешавад, ки ҳадафи он муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушд, арзёбии имкониятҳои энергетикӣ ва тавсияҳои амалии густариши нақлиёти барқӣ дар кишвар мебошад.

Ҳолати ҳозира ва нишондиҳандаҳо дар Тоҷикистон оид ба воридот ва истифодаи нақлиёти барқӣ: Раванди воридшавӣ ва истифодаи нақлиёти барқӣ дар Тоҷикистон дар солҳои охир босуръат рушд намуда истодааст. Агар то соли 2020 дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ чанд даҳ адад воситаҳои нақлиёти барқӣ вуҷуд медошт, пас аз соли 2021 ин нишондиҳандаҳо ба таври

назаррас афзоиш ёфтанд. Сабаби асосии ин пешравӣ қабули сиёсати нави давлатӣ дар самти рушди иқтисоди сабз, коҳиши вобастагӣ аз сӯзишвории воридотӣ ва озод намудани воридоти электромобилҳо аз пардохти боҷҳои гумрукӣ мебошад. [1]

Тибқи маълумоти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, танҳо дар "солҳои 2023–2024" шумораи воситаҳои нақлиёти барқии воридшуда ба кишвар ба таври назаррас афзуд. Дар "соли 2023" ба Тоҷикистон зиёда аз "3 300 адад электромобил" бо арзиши умумии тақрибан "59 миллион доллари ИМА" ворид шудааст.[2]

Дар муқоиса бо соли 2021, ки ҳамагӣ 250–300 адад ворид гардида буд, ин афзоиши қариб "даҳкарата" мебошад.

То "1 июни 2025", тибқи омори Агентии нақлиёт ва алоқа, дар қаламрави ҷумҳурӣ "зиёда аз 34 000 адад нақлиёти барқӣ" ба қайд гирифта шудааст. [3]

Аз ин шумора тақрибан "85 фоиз"-ро автомобилҳои сабукрави шахсӣ, "10 фоиз"-ро нақлиёти ҷамъиятӣ (автобусҳо ва микроавтобусҳои барқӣ) ва "5 фоиз"-ро техникаи махсус - аз ҷумла мошинҳои боркаш ва коммуналӣ - ташкил медиҳанд.

Шаҳри Душанбе ҳамчун маркази асосии тақрибаи нақлиёти барқӣ баромад мекунад. Дар пойтахт аз оғози соли 2024 зиёда аз - 2 450 адад такси барқӣ - фаъолият доранд ва то моҳи сентябри 2025 нақша гирифта шудааст, ки тамоми таксиҳои шаҳр пурра ба системаҳои барқӣ гузаранд. [4]

Ҳамчунин, ширкати "TALCO Motors" лоиҳаи васеъкунии шабакаи нуқтаҳои пуркунии барқро амалӣ намуда, то 2026 сол зиёда аз "120 пойгоҳи пуркунии барқ" дар шаҳрҳои бузург, аз ҷумла Хуҷанд, Бохтар ва Душанбе бунёд карданро пешбинӣ намудааст. [5]

Аз рӯи сохтори манбаъҳои воридот, қисми зиёди электромобилҳо аз Ҷумҳурии Мардумии Чин ворид мешаванд (зиёда аз 70 фоиз), ки дар бозори Осиёи Марказӣ нақши асосӣ доранд. [6]

Брендҳои бештар маъмул — "BYD, Geely, Changan, Dongfeng" ва "Tesla" мебошанд. Дар солҳои 2024–2025 шумораи мошинҳои истеҳсоли ватанӣ ҳанӯз ночиз аст, аммо ҳукумати кишвар ният дорад бо ҷалби сармояи хориҷӣ ва таъсиси кластерҳои саноатӣ дар оянда истеҳсоли қисман маҳаллиро ба роҳ монад. [7]

Бо вуҷуди ин, нишондиҳандаҳои рушди нақлиёти барқӣ дар Тоҷикистон нисбат ба баъзе кишварҳои минтақа ҳанӯз дар марҳилаи ибтидоӣ қарор доранд. Масалан, тибқи маълумоти Портали иқлими Осиёи Марказӣ (2025), ҳиссаи электромобилҳо дар сохтори умумии нақлиёт дар кишвар ҳоло ҳам камтар аз "2,5 фоиз"-ро ташкил медиҳад. [8]

Аммо тамоюли афзоиши босуръат нишон медиҳад, ки ин рақам дар 5 солаи оянда метавонад ба 10 фоиз расад.

Ба таври умум, таҳлили нишондиҳандаҳо собит месозад, ки Тоҷикистон дар як давраи нави рушди нақлиёт қарор дорад — аз нақлиёти анъанавӣ ба нақлиёти сабз ва тоза. Ин раванд барои иқтисоди миллӣ, муҳити зист ва сатҳи зиндагии шаҳрвандон аҳамияти калон дошта, асоси сиёсати энергетикаи сабз ва рушди устувори кишварро ташкил медиҳад. [9]

Омилҳо ва сиёсатҳое, ки ба суръати воридшавии нақлиёти барқӣ таъсир доранд

Суръати воридшавӣ ва рушди бозори нақлиёти барқӣ дар Тоҷикистон аз як қатор омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ вобаста мебошад. Дар маркази ҳамаи ин равандҳо "сиёсати давлатӣ" ва "дастгирии қонунгузорӣ" қарор дорад, ки солҳои охир ба самти иқтисоди сабз ва истифодаи энергияи тоза равона шудаанд.

Яке аз муҳимтарин иқдомҳо дар ин самт — қабули "Барномаи давлатии рушди нақлиёти барқӣ барои солҳои 2023–2028" мебошад, ки онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

соли 2023 тасдиқ кардааст. Барнома ҳадаф дорад то соли 2028 ҳиссаи нақлиёти баркӣ дар сохтори умумии нақлиётро ба 10 фоиз расонад ва инфрасохтори пуркунии баркро дар тамоми минтақаҳои кишвар рушд диҳад. [10]

Дар доираи ин барнома як қатор тадбирҳо амалӣ мешаванд:

озодкунии пурраи боҷи гумрукӣ ва андоз аз арзиши иловашуда барои воридоти электромобилҳо, қисмҳои эҳтиётӣ ва таҷҳизоти пуркунӣ;

ташкили беш аз 150 нуқтаи пуркунии барқ дар шаҳрҳои калон (Душанбе, Хуҷанд, Бохтар ва Кӯлоб);

дастгирии "шахсони воқеӣ ва соҳибкорон" барои воридоти воситаҳои нақлиёти баркӣ;

ташкили корхонаҳои хурди васлкун ва марказҳои омӯзишӣ барои таъмир ва хизматрасонии электромобилҳо. [11]

Омиле, ки ба рушди босуръати бозор мусоидат кард, имтиёзҳои гумрукӣ ва андозӣ мебошанд. Аз моҳи сентябри соли 2023, воридоти воситаҳои нақлиёти баркӣ аз пардохти боҷи гумрукӣ ва андози арзиши иловашуда озод карда шудааст, ки ин арзиши ниҳоии мошинҳоро барои харидорони тоҷик аз 20 то 30 фоиз коҳиш дод. Ин иқдом ба зиёд шудани воридот ва афзоиши талабот дар бозори дохилӣ овард. [12]

Аз ҷиҳати сиёсати байналмилалӣ, Тоҷикистон ҳамчун узви ташаббуси "Як камарбанд — як роҳ" аз таҷрибаи Чин дар рушди нақлиёти баркӣ истифода мебарад. Ширкатҳои чинӣ, аз ҷумла BYD, Changan, Geely ва Dongfeng, на танҳо мошин ворид мекунанд, балки дар барномаҳои омӯзишӣ ва таҷҳизонидани марказҳои пуркунӣ низ саҳм доранд. Ин ҳамкорӣ ба рушди бозори дохилӣ ва табодули таҷриба байни муҳандисони тоҷик ва мутахассисони чинӣ мусоидат мекунад. [13]

Омиле дигар - талоши ҳукумат барои кам кардани ифлосшавии муҳити зист ва вобастагӣ аз сӯзишвории воридотӣ мебошад. Ҳамасола Тоҷикистон беш аз 400 ҳазор тонна сӯзишворӣ ворид мекунад, ки қисмати зиёди арзиши савдои хориҷиро ташкил медиҳад. Афзоиши нақлиёти баркӣ метавонад то соли 2030 ин вобастагиро то 15–20 фоиз коҳиш диҳад. Ҳамин аст, ки сиёсати давлатӣ дар самти "энергетикаи сабз" бо рушди нақлиёти баркӣ сахт пайванд дорад. [14]

Ба ин раванд инчунин нақши ҷомеа ва омодагии инфрасохтор таъсир мерасонад. Соли 2024 лоиҳаҳои таҷрибавии сохтмони нуқтаҳои пуркунии барқ аз ҷониби ширкатҳои "TALCO Motors" ва "Azia Auto Tajikistan" оғоз гардиданд. Нақша гирифта шудааст, ки то охири соли 2026 шумораи чунин нуқтаҳо дар саросари ҷумҳурӣ ба зиёда аз 200 адад расонида шавад. [15]

Ҳамзамон, дар самти кадрҳои техникӣ низ чораҳои муҳим андешида мешаванд. Донишгоҳҳои кишвар, аз ҷумла Донишкадаи политехникии ДТТ дар Хуҷанд ва Донишгоҳи техникии Тоҷикистон дар Душанбе, барномаҳои махсуси таълимиро барои омӯзиши муҳандисони соҳаи нақлиёти баркӣ роҳандозӣ намудаанд. Ин омодагии кадрӣ яке аз омилҳои асосии устувории рушди бозори сабз ба ҳисоб меравад. [16]

Дурнамо ва тавсияҳо оид ба рушди нақлиёти баркӣ дар Тоҷикистон

Бо дарназардошти суръати афзоиши бозори нақлиёти баркӣ ва талошҳои Тоҷикистон дар самти иқтисоди сабз, дурнамои ин соҳа ниҳоят умедбахш аст. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки гузариш ба нақлиёти баркӣ метавонад ҳамзамон бо рушди илм, саноат ва бозори меҳнат сурат гирад. Барои Тоҷикистон, ки имкониятҳои энергетикии зиёд дорад ва сатҳи талаботи иҷтимоӣ ба муҳити зисти пок баланд аст, рушди нақлиёти баркӣ метавонад ба яке аз сутунҳои асосии сиёсати устувори иқтисодӣ табдил ёбад.

Пеш аз ҳама, зарур аст, ки сиёсати дастгирии истеҳсоли дохилии таҷҳизоти нақлиёти баркӣ роҳандозӣ шавад. Имрӯз аксари электромобилҳо аз Чин ва Корея ворид мешаванд, вале Тоҷикистон метавонад дар марҳилаи аввал васлкунии қисман маҳаллиро ба роҳ монад. Ин иқдом ҳам арзиши мошинҳоро коҳиш медиҳад ва ҳам ҷойҳои нави корӣ фароҳам меорад. Бо ҷалби сармояи хориҷӣ ва таҷрибаи ширкатҳои чинӣ, мумкин аст дар шаҳрҳои саноатӣ, аз ҷумла Хуҷанд ва Турсунзода, кластерҳои истеҳсолӣ ва омӯзишӣ таъсис дода шаванд. [17]

Дуюм, рушди инфрасохтори пуркунии барқ бояд бо суръати бештар идома ёбад. То ҳол аксари нуқтаҳои пуркунӣ дар шаҳрҳои калон ҷойгиранд, вале рушди шабакаи минтақавӣ барои мусофирбарии байнишаҳрӣ ва нақлиёти ҷамъиятӣ муҳим аст. Ҳукумати кишвар метавонад тавассути ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ ва донишгоҳҳои техникӣ марказҳои намунавии пуркунии барқ созад, ки дар онҳо ҳам омӯзиш, ҳам таҷрибаомӯзӣ ва ҳам хизматрасонӣ сурат гирад. [18]

Сеюм, омӯзиши техникӣ ва тайёр кардани кадрҳои ихтисосёфта аҳамияти калидӣ дорад. Донишгоҳҳо ва донишкадаҳои техникӣ метавонанд барномаҳои махсуси таълимӣ оид ба муҳандисии нақлиёти баркӣ, системаҳои пуркунӣ ва идоракунии энергияи тоза таҳия намоянд. Масалан, дар Донишкадаи политехникии ДТТ дар шаҳри Хуҷанд имкон дорад маркази “Green Mobility Lab” таъсис дода шавад, ки дар он донишҷӯён таҷрибаи амалӣ дар сохт, васл ва хидматрасонии электромобилҳоро ба даст меоранд. Ин гуна ташаббусҳо ба воридшавии донишҳои амалӣ ва тақвияти робитаи “илм – истеҳсолот” мусоидат мекунанд. [19]

Чорум, барои ҷалби сармояи хусусӣ зарур аст, ки барномаҳои ҳавасмандгардонӣ такмил дода шаванд. Масалан, пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок барои соҳибкорон, субсидия барои харидорони электромобилҳо ва имтиёзҳои андоз барои ширкатҳое, ки инфрасохтори пуркунии барқ месозанд. Ин гуна таҷриба дар кишварҳои ҳамсоя — Ӯзбекистон ва Қазоқистон — натиҷаи мусбат додааст. Тоҷикистон низ метавонад чунин моделҳоро мутобиқ ба шароити худ татбиқ намояд. [20]

Панҷум, зарур аст, ки ҳамгироии технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ (AI) дар идоракунии шабакаи пуркунии барқ ва нақлиёти ҷамъиятӣ густариш ёбад. Татбиқи платформаҳои “Smart Transport” имкон медиҳад, ки истеъмоли энергия назорат ва оптимизатсия шавад, маршрутҳо беҳтар гарданд ва системаи пуркунии барқ самараноктар фаъолият кунад. Барои татбиқи чунин лоиҳаҳо, донишгоҳҳо ва стартапҳои ҷавон метавонанд бо мақомоти шаҳрӣ ҳамкорӣ намоянд.

Шашум, тавсия дода мешавад, ки барномаҳои амалии донишҷӯён дар самти “энергетикаи сабз” ва “нақлиёти тоза” тавсеа ёбанд. Барои мисол, ҳар як донишҷӯ ё гурӯҳи илмӣ метавонад дар доираи лоиҳаҳои хурди амалӣ моделҳои оддии электромобил, системаи пуркунандаи офтобӣ ё барномаи мониторинги истеъмоли барқ таҳия намояд. Ҳукумат ва бахши хусусӣ метавонанд чунин лоиҳаҳоро тавассути грантҳо ва озмунҳои илмӣ дастгирӣ кунанд. [21]

Дар маҷмӯъ, дурнамои рушди нақлиёти баркӣ дар Тоҷикистон мусбат арзёбӣ мешавад. Бо идомаи сиёсати оқилонаи давлатӣ, дастгирии илмӣ-техникӣ ва иштироки фаъолонаи донишгоҳҳо ва ширкатҳои хусусӣ, Тоҷикистон метавонад то соли 2030 ба яке аз кишварҳои пешсаф дар соҳаи нақлиёти сабз дар Осиёи Марказӣ табдил ёбад. Ин раванд на танҳо ба рушди иқтисод ва коҳиши партовҳо мусоидат мекунад, балки як қадами воқеӣ ба сӯи татбиқи сиёсати “Тоҷикистони сабз” ва ватандӯстии амалист.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en
2. https://thediplomat.com/2025/02/shifting-gears-chinas-advanced-ev-hegemony-in-central-asia
3. https://m.akipress.com/news:840570:34,354_electric_vehicles_registered_in_Tajikistan
4. https://centralasiaclimateportal.org/tajik-capital-plans-to-completely-shift-to-electric-taxi-cabs-until-september-2025
5. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
6. https://thediplomat.com/2025/02/shifting-gears-chinas-advanced-ev-hegemony-in-central-asia
7. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
8. https://centralasiaclimateportal.org
9. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en
10. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
11. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en
12. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
13. https://thediplomat.com/2025/02/shifting-gears-chinas-advanced-ev-hegemony-in-central-asia
14. https://centralasiaclimateportal.org
15. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
16. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en
17. https://thediplomat.com/2025/02/shifting-gears-chinas-advanced-ev-hegemony-in-central-asia
18. https://en.avesta.tj/2025/07/17/tajikistan-is-actively-implementing-a-program-for-the-development-of-electric-transport
19. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en
20. https://centralasiaclimateportal.org
21. https://longreads.cabar.asia/electrocars-tajikistan/en

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Ахрори Ф.Д.
ассистент кафедры мировой экономики ИЭТ ТГУК

Ходжибаева Ф.Д.
ассистент кафедры экономической теории ИЭТ ТГУК

В данной статье рассматривается развитие цифровой экономики в Республике Таджикистан. В статье отмечается, что в последние годы, в Республике Таджикистан уделяется большое внимание к вопросам цифрового развития на государственном уровне. Данное решение отражает стремление государства сформировать системный подход к цифровой трансформации экономики и общества. Государственная политика в области цифровизации направлена на развитие цифровой инфраструктуры, расширение доступа к интернету, внедрение электронных государственных услуг и формирование нормативно-правовой базы цифровой экономики.

В статье отмечается, что в Таджикистане особое внимание уделяется вопросам цифровой грамотности населения и подготовке кадров для цифровой экономики. Развитие электронного правительства рассматривается как один из ключевых инструментов повышения эффективности государственного управления, прозрачности и качества предоставляемых услуг.

Ключевые слова: *экономика, цифровизация, сфера услуг, рынок труда, инновационные технологии, человеческий фактор.*

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ВАЗЪИ МУОСИР ВА ДУРНАМОИ ТАРАҚҚИЁТ

Ахрорӣ Ф.Д.
ассистенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон ДИС ДДТД

Ходжибаева Ф.Д.
ассистенти кафедраи назарияи иқтисодӣ ДИС ДДТД

Дар мақола рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Дар мақола таъкид шудааст, ки солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи бештар ба масъалаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ мушоҳида мешавад. Масъалаи мазкур кӯшиши давлатро ҷиҳати ташаккули низоми рақамикунонии иқтисодиёт ва ҷомеа инъикос мекунад. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи рақамикунонӣ ба рушди инфрасохтори рақамӣ, васеъ намудани дастрасӣ ба интернет, ҷорӣ намудани хизматрасониҳои давлатии электронӣ ва ташаккули заминаи меъёрӣ нигаронида шудааст.

Дар мақола қайд карда мешавад, ки ба масъалаҳои саводнокии рақамии аҳолӣ ва омода намудани кадрҳо барои рақамикунонӣ таваҷҷуҳи махсус дода мешавад. Рушди ҳукумати электронӣ яке аз воситаҳои асосии баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ, шаффофият ва сифати хизматрасониҳо маҳсуб мешавад.

Калидвожаҳо: *иқтисод, рақамисозӣ, бахши хизматрасонӣ, бозори меҳнат, технологияҳои инноватсионӣ, омили инсонӣ.*

DIGITAL ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Ahrori F.D.
Assistant of the Department of World Economy
Institute of Economics and Trade of TSUC

Khojibaeva F.D.
Assistant of the Department of Economic Theory
Institute of Economics and Trade of TSUC

In this article, the authors examine the development of the digital economy in the Republic of Tajikistan. The article notes that in recent years, Tajikistan has seen increased attention to digital development issues at the government level. This decision reflects the state's commitment to developing a systemic approach to the digital transformation of the economy and society. State digitalization policy is aimed at developing digital infrastructure, expanding internet access,implementing electronic government services and the formation of a regulatory framework for the digital economy.

The article notes that special attention is paid to digital literacy and training for the digital economy. The development of e-government is seen as a key tool for improving the efficiency of public administration, transparency, and quality of services.

Key words: *economy, digitalization, service sector, labor market, innovative technologies, human factor.*

В условиях глобальной трансформации мировой экономики цифровые технологии становятся одним из ключевых факторов экономического роста и конкурентоспособности государств. Цифровая экономика оказывает комплексное влияние на производственные процессы, сферу услуг, рынок труда и систему государственного управления. Для развивающихся стран цифровизация открывает дополнительные возможности ускоренного развития, сокращения издержек и интеграции в мировое экономическое пространство.

Для Республики Таджикистан развитие цифровой экономики имеет особое значение, поскольку позволяет компенсировать структурные ограничения национальной экономики, повысить эффективность государственного управления и создать условия для инновационного роста. В этой связи исследование современного состояния и перспектив цифровой экономики Таджикистана представляется актуальным как в научном, так и в практическом аспектах.

Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, переданное в 2025 году, стало всеобъемлющей программой развития нашего государства на новом этапе. В первой части Послания был проведён анализ достижений Таджикистана за прошедшее десятилетие, подведены итоги работы по секторам, показано, что Таджикистан стабильно и динамично развивается. Далее были представлены предложения и перспективы для каждого направления, определены стратегические задачи и программы на предстоящий год, охватывающие экономическую, политическую и внешнеполитическую деятельность страны. Особенность нынешнего послания заключается в акценте на экономическое развитие, цифровизацию, внедрение инновационных технологий и искусственного интеллекта. В отличие от посланий 2000-х годов, направленных на установление мира, безопасности и решение идеологических вопросов, нынешнее послание сосредоточено на построении современного, инновационного государства. Президент отметил, что стремительное развитие цифровых технологий требует эффективного использования этих достижений во всех сферах и превращения их в источник экономического роста и экспорта услуг [5]. Особое внимание было уделено внедрению цифровых технологий и искусственного интеллекта в процесс государственного управления, что позволит снизить влияние человеческого фактора в

финансовых и административных процессах. Парламенту страны поручено принять меры для создания правовой базы перехода к цифровой экономике и использованию искусственного интеллекта. Службе связи было предложено реализовать инициативы в рамках «Годов развития цифровой экономики и инноваций», разработать проект «Стратегии развития сектора связи Республики Таджикистан до 2040 года», а также обеспечить население высокоскоростным интернетом и улучшить телекоммуникационную инфраструктуру, включая реконструкцию междугородных волоконно-оптических линий и расширение международных каналов связи.

Цифровая трансформация уже оказывает заметное влияние на экономику Республики Таджикистан. Автоматизация бизнес-процессов позволяет повысить эффективность производства, снизить затраты и улучшить операционные процессы. Цифровая экономика открывает новые возможности для бизнеса и рынка труда, создавая рабочие места в ИТ-секторе, робототехнике, разработке алгоритмов и цифровой инженерии. Искусственный интеллект используется для автоматизации повторяющихся задач, анализа больших массивов данных, прогнозирования тенденций на рынке труда и разработки программ переподготовки сотрудников. Внедрение цифровых технологий повышает эффективность государственного управления, улучшает предоставление услуг в здравоохранении, образовании и социальных сферах, а также способствует прозрачности и взаимодействию с гражданами.

В 2025 году Таджикистан достиг значительных успехов в реализации цифровой экономики и развитии искусственного интеллекта. 7 апреля 2025 года в Душанбе был открыт первый IT-парк, предназначенный для поддержки цифрового предпринимательства и молодых стартапов. IT-парк предоставляет льготы и возможности для международного сотрудничества, создавая благоприятную среду для технологических компаний. Мобильная связь развивается по стандартам 4G и 5G, а международный форум «Цифровая трансформация, перспективы и решения» позволил обсудить вопросы подключения телекоммуникационных сетей Таджикистана к международным кабельным системам и обмена опытом с зарубежными экспертами.

Понятие «цифровая экономика» получило широкое распространение в научных исследованиях в конце XX — начале XXI века. В общем виде цифровая экономика трактуется как «система экономических отношений, в которой ключевым ресурсом выступают данные, а основным инструментом - цифровые и информационно-коммуникационные технологии» [1,7].

В научной литературе цифровая экономика рассматривается как «новый этап развития экономической системы, характеризующийся высокой степенью автоматизации, использованием искусственного интеллекта, вычислений и цифровых платформ» [2,24]. Данные факторы трансформируют традиционные бизнес-модели, формы занятости и механизмы взаимодействия между государством, бизнесом и обществом.

В последние годы в Таджикистане наблюдается большое внимание к вопросам цифрового развития на государственном уровне. Важным этапом стало объявление 2025–2030 годов периодом развития цифровой экономики и инноваций. Данное решение отражает стремление государства сформировать системный подход к цифровой трансформации экономики и общества. Государственная политика в области цифровизации направлена на развитие цифровой инфраструктуры, расширение доступа к интернету, внедрение электронных государственных услуг и формирование нормативно-правовой базы цифровой экономики. Особое внимание уделяется вопросам цифровой грамотности населения и

подготовке кадров для цифровой экономики. Развитие электронного правительства рассматривается как один из ключевых инструментов повышения эффективности государственного управления, прозрачности и качества предоставляемых услуг.

Развитие цифровой экономики в Таджикистане осуществляется по нескольким приоритетным направлениям:

- значительное внимание уделяется развитию цифровой инфраструктуры, включая расширение интернет-доступа и модернизацию телекоммуникационных сетей. Это является базовым условием для цифровизации всех отраслей экономики.

- развивается электронная коммерция и цифровые финансовые услуги. Использование электронных платежных систем и онлайн-платформ способствует расширению предпринимательской активности и снижению транзакционных издержек.

- реализуются программы цифровизации отдельных отраслей экономики, включая сельское хозяйство. Применение цифровых решений в аграрном секторе направлено на повышение производительности, устойчивости и эффективности управления ресурсами.

- важную роль играет международное сотрудничество. Проекты, реализуемые при поддержке Всемирного банка, ФАО (продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН) и других международных организаций, способствуют развитию цифровых услуг и цифровых навыков населения.

Таким образом, цифровая экономика выступает не только как технологическое явление, но и как институциональная трансформация, требующая соответствующих правовых, организационных и кадровых изменений. Несмотря на положительную динамику, развитие цифровой экономики в Таджикистане сталкивается с рядом проблем. К ним относятся недостаточный уровень цифровой инфраструктуры в отдельных регионах, ограниченные финансовые ресурсы, дефицит квалифицированных кадров и сравнительно низкий уровень цифровой грамотности населения. Дополнительными вызовами являются вопросы кибербезопасности, защиты персональных данных и адаптации правового регулирования к условиям цифровой экономики. Эти факторы требуют комплексного подхода и координации усилий государства, бизнеса и образовательных учреждений.

Таким образом, цифровая экономика становится одним из ключевых факторов социально-экономического развития Республики Таджикистан. Реализация государственной политики цифровизации, развитие инфраструктуры и международное сотрудничество создают предпосылки для формирования устойчивой цифровой экосистемы. В то же время дальнейшее развитие цифровой экономики требует решения институциональных, кадровых и технологических проблем. Комплексный и последовательный подход к цифровой трансформации позволит Таджикистану повысить конкурентоспособность национальной экономики и обеспечить долгосрочный экономический рост.

Список использованной литературы:

1. Ефимушкин В.А. Понятие цифровой экономики. –Москва, 2021. – 341 с.
2. Иванов В.В., Малинецкий Г.Г. Цифровая экономика: мифы, реальность,перспектива. –М., 2017. – 129 с.
3. Указ Президента Республики Таджикистан о развитии цифровой экономики и инноваций на 2025–2030 годы //www.president.tj
4. Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30.12.2019 г.) //www.president.tj

5. Послание Президента Эмомали Рахмон в Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16.12.2025г. //www.president.tj
6. Среднесрочная программа развития цифровой экономики в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы // https://medt.tj/images/29.08.2023
7. Цифровые технологии // https://ru/wikipedia.org/wiki

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОГО МАРКЕТИНГА

Агзамова А.А.
магистрант 2-го курса специальности 250104 – финансы и кредит
ИЭТ ТГУК в г. Худжанде

В статье рассматриваются современные тенденции развития банковского маркетинга в условиях цифровизации и трансформации финансовых рынков. Особое внимание уделяется внедрению технологий управления взаимоотношениями с клиентами (CRM) второго поколения, их влиянию на организационную структуру банков, децентрализацию маркетинговых функций и изменение роли сотрудников, непосредственно взаимодействующих с клиентами. Анализируются виды информации, используемой в системе «банк – клиент» (макро-, мезо- и микроинформация), а также возможности их применения для сегментирования, моделирования профиля и прогнозирования поведения клиентов. Показана роль дистанционных каналов обслуживания, виртуальных банков и Internet-маркетинга в повышении качества банковских услуг и эффективности деятельности кредитных организаций. Отдельное внимание уделено проблемам и ограничениям банковского маркетинга, антикризисным мерам банковского сектора и специфике развития банковских систем в современных условиях, в том числе в Республике Таджикистан. Делается вывод о необходимости усиления стратегической и организационной роли маркетинга как ключевого фактора повышения конкурентоспособности и устойчивого развития банков.

Ключевые слова: *банковский маркетинг, CRM-технологии, управление взаимоотношениями с клиентами, информационные системы банка, сегментирование клиентов, дистанционное банковское обслуживание, виртуальные банки, Internet-маркетинг, антикризисные меры, банковская стратегия, финансовые услуги, Республика Таджикистан.*

САМТҲОИ МУОСИР ДАР РУШДИ МАРКЕТИНГИ БОНКӢ

Агзамова А.А.
магистранти курси 2-юми ихтисоси 250104 – молия ва қарз,
ИЭТ ТГУК, ш. Хуҷанд

Дар мақола тамоюлҳои муосири рушди маркетинги бонкӣ дар шароити рақамикунонӣ ва дигаргуншавии бозорҳои молиявӣ баррасӣ мегарданд. Таваҷҷуҳи махсус ба ҷорӣ намудани технологияҳои идоракунии муносибатҳо бо мизоҷон (CRM)-и насли дуюм, таъсири онҳо ба сохтори ташкилотии бонкҳо, ғайримарказикунонии вазифаҳои маркетингӣ ва тағйирёбии нақши кормандоне, ки бевосита бо мизоҷон ҳамкорӣ мекунанд, равона

шудааст. Навъҳои иттилооте, ки дар низоми «бонк – мизоҷ» истифода мешаванд (макро-, мезо- ва микроиттилоот), инчунин имкониятҳои татбиқи онҳо барои сегментатсия, моделсозии профили мизоҷ ва пешгӯии рафтори онҳо таҳлил карда мешаванд. Нақши каналҳои фосилавии хизматрасонӣ, бонкҳои виртуалӣ ва Internet-маркетинг дар баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва самаранокии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ нишон дода шудааст. Ҳамчунин ба мушкилот ва маҳдудиятҳои маркетинги бонкӣ, тадбирҳои зиддибуҳрониии бахши бонкӣ ва хусусиятҳои рушди низомҳои бонкӣ дар шароити муосир, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таваҷҷуҳ зоҳир мегардад. Хулоса бар он аст, ки зарурати таҳкими нақши стратегиию ташкилотии маркетинг ҳамчун омили асосии баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва рушди устувори бонкҳо вуҷуд дорад.

Калимаҳои калидӣ: *маркетинги бонкӣ, технологияҳои CRM, идоракунии муносибатҳо бо мизоҷон, низомҳои иттилоотии бонк, сегментатсияи мизоҷон, хизматрасонии фосилавии бонкӣ, бонкҳои виртуалӣ, Internet-маркетинг, тадбирҳои зиддибуҳронӣ, стратегияҳои бонкӣ, хизматрасониҳои молиявӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

MODERN DIRECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF BANKING MARKETING

Agzamova A.A. –
Second-year Master's student, specialty 250104 – Finance and Credit,
Institute of Economics and Trade of TSUC, Khujand

The article examines modern trends in the development of banking marketing in the context of digitalization and transformation of financial markets. Special attention is paid to the implementation of second-generation Customer Relationship Management (CRM) technologies, their impact on the organizational structure of banks, the decentralization of marketing functions, and changes in the role of employees directly interacting with customers. The types of information used within the "bank–customer" system (macro-, meso-, and micro-information) are analyzed, as well as the possibilities of their application for customer segmentation, profile modeling, and forecasting customer behavior. The role of remote service channels, virtual banks, and Internet marketing in improving the quality of banking services and the efficiency of credit institutions is demonstrated. Particular attention is also given to the problems and limitations of banking marketing, anti-crisis measures in the banking sector, and the specifics of the development of banking systems under modern conditions, including in the Republic of Tajikistan. The article concludes that strengthening the strategic and organizational role of marketing is essential as a key factor in enhancing competitiveness and ensuring the sustainable development of banks.

Keywords: *banking marketing, CRM technologies, customer relationship management, banking information systems, customer segmentation, remote banking services, virtual banks, Internet marketing, anti-crisis measures, banking strategy, financial services, Republic of Tajikistan.*

В последние годы европейские сетевые банки расходуют немалые средства на адаптацию и оптимизацию сетей распределения и сбыта банковских продуктов и услуг к новым потребностям клиентов. Видимыми результатами этих усилий являются новое автоматизированное оборудование банковских отделений, развитие различных форм дистанционного обслуживания и т.д. Однако еще более существенными являются изменения, остающиеся невидимыми для клиентов и связанные с использованием новой технологии

управления отношениями с клиентами (CRM — Customer Relationship Management). Эта новая технология второго поколения предполагает изменение рабочих мест служащих банка, осуществляющих непосредственные контакты с клиентами, децентрализацию функций банковского маркетинга и изменения в организации и использовании баз данных о клиентах.

Децентрализация банковского маркетинга, непосредственно связанная с новым типом рабочего места, проявляется в передаче некоторых маркетинговых функций из специальных служб, занимающихся маркетингом, в операционные службы банка, что увеличит численность пользователей новой технологией CRM. Так, некоторые операционные подразделения банка могли бы дополнять сценарии рекламных кампаний своими соображениями и рекомендациями с учетом специфики обслуживаемых ими рынков. В этих условиях отделы банка, занимающиеся заключением различных сделок с клиентами (front-office), смогут все чаще независимо от служб маркетинга разрабатывать собственные меры по достижению определенных коммерческих целей.

Новая технология CRM потребует серьезных изменений управленческого и организационного порядка. Служащие банка и консультанты должны быть не только пользователями базы данных о клиентах, но и выполнять функции сбора соответствующей информации. Эти изменения приводят к устранению иерархической структуры управления, которая, как считается, не соответствует требованиям времени. [1]

В отношениях между банками и клиентами используются три типа информации:

Макроинформация, которая находится в распоряжении специалистов по маркетингу, включает данные о возрастных, профессиональных и прочих характеристиках всех клиентов банка. Эта информация используется службами маркетинга для анализа существующего портфеля активов банка и для разработки новых банковских продуктов и услуг.

Микроинформация, используемая коммерческими консультантами, включает различные характеристики клиента, его поведение и привычки. Такая информация может накапливаться в компьютере консультанта, который использует ее для персонализации отношений с клиентом.

Мезоинформация, занимающая промежуточное положение между названными выше категориями, представляет собой информацию общего характера, которая позволяет осуществлять сегментирование клиентов по отдельным критериям, определять их свойства (атрибуты), качества и т.д. Информация должна быть доступна на микроуровне в любом банковском агентстве, это становится возможным благодаря новой технологии CRM. Развитие и совершенствование на основе новых технологий баз данных о клиентах вызывает существенные изменения в классической концепции организации и эксплуатации информационных систем. Пока же большинство ныне действующих информационных систем не дают полного представления даже об идентифицированном клиенте. Дело в том, что многие клиенты не только имеют банковский счет (используемый, например, для расчетов по чековой книжке, различных платежей и переводов и т. д.), но и другие контракты с банком (сберегательный счет, план жилищных сбережений и др.). В этом случае они обслуживаются в разных операционных отделениях банка, как правило, организованных по продуктовому принципу. [2]

Помимо организационных изменений банки должны также вводить систему показателей, отражающих степень удовлетворения потребностей клиентов. Крупные банки уже проводят подобную политику. Например, отделение банковских карточек американского банка "Ситикорп" (Citicorp) ежедневно отслеживает динамику 81 показателя, каждый из

которых сравнивается со стандартами банковских услуг, разработанными с учетом ожиданий и потребностей клиентов. [3]

Чтобы извлекать максимально полный доход от информации о клиенте, определенным образом структурированная база данных о клиентах должна постоянно анализироваться и дополняться, по крайней мере, по трем направлениям:

— возможности все более глубокого сегментирования клиентов — например, по их ожиданиям или по уровню рентабельности операций по их обслуживанию. В последнее время некоторые банки осуществляют сегментирование клиентов по уровню цен на используемые ими услуги;

— моделирование структурного "профиля" клиентов, например, по их социально-демографическим характеристикам; это предполагает постоянный сбор информации о клиентах, начиная с неформальной регистрации различных событий в их жизни (например, данных об изменении их гражданского состояния, о крупных расходах на приобретение предметов длительного пользования и т. д.) и до создания автоматизированной картотеки;

— моделирование будущего поведения клиентов, позволяющее опередить конкурентов и добиться положительного ответа клиента на предложение банка приобрести новый банковский продукт; особую роль при этом играет информация о "жизненном цикле" клиента, которая дает возможность предугадать изменения в его поведении в области приобретения основного и дополнительного жилья, автомобиля и т. д. и предложить ему соответствующую банковскую услугу. [4]

Наиболее совершенные методы анализа поведения клиентов разработаны сегодня такими крупными промышленными компаниями, как "Кока-кола" и "Нестле". Эти методы активно используются и наиболее новаторскими банками. Банкиры, убежденные в преимуществах использования новейших методов маркетинга, не должны ожидать от них немедленного улучшения результатов. Революция в области маркетинга требует от банков, прежде всего концентрации усилий на определенных мерах, имеющих особое значение именно для данного банка. Например, можно разработать пакет услуг для так называемых стратегических клиентов или совершенствовать методы сбора, обработки и анализа информации о клиентах. [5]

Специфика банковского маркетинга заключается в том, что банк заинтересован не только в привлечении вкладов, но и в активном использовании привлеченных средств как юридических, так и физических лиц в целях кредитования. Отсюда следует, что основным принципом банковского маркетинга является комплексность маркетингового процесса в банке, взаимосвязанность процессов планирования, анализа, регулирования и контроля, как в сфере отношений банка с вкладчиками средств, так и в сфере кредитных вложений.

Виртуальные, или кибербанки (также встречаются понятия "прямые" банки, домашний банкинг) позволили приблизить банковские услуги клиентам, сделать работу более комфортной для обеих сторон. Благодаря такой форме функционирования банки снизили издержки, сэкономив на обслуживающем персонале, с точки зрения маркетинга – сегментировали рынки и банковские продукты, повысили качество предоставляемых услуг, ускорив расчеты, пополнили информационные базы банков данными о финансовом поведении клиентов.

Электронные наличные станут деньгами будущего, в этой связи правительства считают, что чем больше операций будет совершаться в электронной форме, тем больше возможностей они получат для контроля за операциями своих граждан по переводам

денежных средств и смогут восполнить пробелы своих систем, используемых в глобальном масштабе для предотвращения ухода от налогов. Но уже сейчас очевидно, что этим надеждам не суждено сбыться не только из-за огромного числа осуществляемых банками операций, что не даст возможности проводить их реальный мониторинг, но еще и потому, что банки в большинстве своем будут все в большей степени оперировать в оффшорных зонах. Они смогут даже проводить свои операции параллельно из разных точек земного шара, с тем, чтобы уйти от национального банковского контроля и надзора.

В современных условиях, чтобы избежать дестабилизации национальных кредитно-банковских систем проводятся следующие антикризисные меры, которые практически полностью совпадают во всех странах, которые, так или иначе, затронул кризис (рисунок 1).

Рисунок 1 – Антикризисные меры банковского сектора (Мировой опыт).

Эти антикризисные меры можно также отнести к современным тенденциям, присущим банковским системам различных стран.

В последнее время многие западные специалисты и эксперты указывают на настоятельную необходимость повышения стратегической и организационной роли банковского маркетинга, который базируется на эффективном использовании новой информационной технологии. Французские специалисты Ж.-Э. Мерсье и Ж.-Э. Писини, сотрудники фирмы "A. T. Kearney, Paris", считают, что в настоящее время в области банковского маркетинга происходит настоящая революция, связанная с разработкой и реализацией стратегии удовлетворения потребностей клиентов. [6] По их оценкам, розничные банки, способные осуществлять подобную стратегию, могут повысить рентабельность своих операций в расчете на одного клиента на 50-100%, в том числе за счет таких факторов, как:

- маркетинг, учитывающий жизненный цикл клиента, - на 25-50%;
- стратегия привлечения и удержания клиентов - на 20-40%;
- использование альтернативных каналов сбыта - на 5-10% .

До сих пор, однако, во многих розничных банках действуют факторы, ограничивающие эффективность маркетинга. Важнейшим из них являются низкие расходы на

маркетинг, которые у розничных банков составляют менее 2% общих издержек против 15% у компаний, производящих товары массового потребления. Кроме того, традиционная организационная структура банков не позволяет им осуществлять стратегию маркетинга, ориентированную на клиента.

Недостатки нынешней структуры банков проявляются на всех уровнях: дирекция маркетинга и другие подразделения маркетинговой службы банка, как правило, структурированы по отдельным типам банковских продуктов, по которым и разрабатываются планы маркетинга, часто не скоординированные с соответствующими планами по другим банковским продуктам, хотя все эти планы могут быть ориентированы на одни и те же группы клиентов;

многочисленные сети распределения и сбыта банковских продуктов и услуг (отделения, агентства, системы подписки и др.) часто преследуют конкурирующие между собой коммерческие цели;

каждый отдел банка, непосредственно контактирующий с клиентами, концентрирует усилия на "своих" операциях и контроле над "своими" издержками, не координируя деятельность с другими подразделениями.

Современная экономическая ситуация в Таджикистане характеризуется динамизмом и в ряде случаев непредсказуемостью. Для того чтобы иметь перспективы в таких условиях, руководство и специалисты банка должны четко представлять себе, в какой среде они действуют, кто их конкуренты и насколько они сильны, в каком направлении развиваются конкуренты и собственный банк, какие действия нужно предпринять в ближайшей и более отдаленной перспективе, чтобы достичь целей банка. На эти и ряд других сложных вопросов можно ответить в том случае, если банк будет основывать свою деятельность на четко разработанном плане. Такой план может быть рассчитан на длительную перспективу — 3-5 лет и более, а так же и на менее продолжительный период — 1 год. В первом случае речь идет о стратегическом плане, а во втором — о текущем или оперативном. [7]

Повсеместное внедрение во все сферы деятельности глобальной сети Internet дало базу для создания нового направления маркетинга – Internet-маркетинга. На мой взгляд, это имеет положительные тенденции в развитии банковского маркетинга. Internet-маркетинг – это маркетинговая деятельность субъектов на электронном рынке. В практике бизнеса понятия электронного маркетинга и Internet-маркетинга часто употребляются как синонимы, так как большая часть электронных маркетинговых операций сегодня осуществляются именно в сети Internet.

В Internet-маркетинге используются те же элементы комплекса маркетинга, но каждый элемент имеет свои особенности.

Например, при разработке сайта ставится вопрос, к какому из четырех или семи "Р" его отнести. Сайт компании может выполнять как функцию продвижения, продвигая бренд, так и функцию распределения, продавая продукцию или услугу через виртуальный магазин.

Список использованной литературы:

1. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент: Учебник. – Москва. Финансы и статистика, 2018. – 420с.

2. Банковское дело / Под ред. Колесникова В. И., Кроливецкой Л. П. - М., Финансы и статистика, 2021. - 410с.

3. Барнгольц С.Б. Экономический анализ хозяйственной деятельности на современном этапе развития. – М.: Финансы и статистика, 2019. – 321 с.

4. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: Пер. с англ. / Научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И.И. Елисеева. / Гл. ред. серии проф. Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2016. – 375 с.

5. Голубков Е.П. Основы маркетинга. - М.: Финпресс, 2013. - 688 с.

6. Гурьянов С.А. Маркетинг банковских услуг / Под общей редакцией д. э. н., профессора Томилова В. В. - М.: Юрайт - Издат, 2015. - 320с.

7. Завьялов П.С., Демидов В.Е. Формула успеха: маркетинг. - М.: Международные отношения, 2020. - 387 с.

МУҲИТИ ТАШКИЛИИ ИНФРАСОХТОРИ БОНКИИ МИНТАҚА

Худойдотова Ф.З.

магистранти курси 2-юми ихтисоси 25010400-молия ва қарзи ДИС ДДТТ дар ш. Хуҷанд

Дар мақола муҳити ташкилии инфрасохтори бонкии минтақавии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи чолишҳо ва имкониятҳои муосири иқтисодӣ баррасӣ мегардад. Ҷузъҳои асосии инфрасохтор, аз ҷумла унсурҳои институтсионалӣ, меъёриву ҳуқуқӣ, технологӣ, иқтисодӣ ва кадрӣ таҳлил карда мешаванд. Мушкилоти асосие, ки ба рушди устувори инфрасохтори бонкии минтақаи вилояти Суғд монеъ мегардад, аз қабили дастрасии маҳдуд ба маблағгузории дарозмуддат, сатҳи пасти саводнокии молиявии аҳолӣ, инчунин нокифоя будани диверсификатсияи маҳсулоти молиявӣ, муайян карда мешаванд. Самтҳои дурнамоии рушд, ки бо рақамисозӣ, густариши фарогирии молиявӣ (молиявии фарогир) ва ҳамгироӣ ба равандҳои иқтисодии миллӣ ва минтақавӣ вобастаанд, муайян карда шудааст. Дар сатҳи нокифоя қарор доштани ташаккул ва рушди бозори молиявии минтақа асоснок карда шудааст.

Калидвожаҳо: *инфрасохтори бонкӣ, муҳити ташкилӣ, вилояти Суғд, рушди минтақавӣ, бахши бонкӣ, маблағгузории хурд, рақамикунонӣ, фарогирии молиявӣ.*

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СРЕДА БАНКОВСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕГИОНА

Худойдотова Ф.З.

Магистрант 2-го курса по специальности 25010400- финансы и кредит Худжанкого филиала Таджикского государстиенного унивеоситета торговли

В статье рассматривается организационная среда региональной банковской инфраструктуры Согдийской области Республики Таджикистан в контексте современных экономических вызовов и возможностей. Анализируются ключевые компоненты инфраструктуры, включая институциональную, регуляторно-правовую, технологическую, экономическую и кадровую составляющие. Выявляются основные проблемы, препятствующие полноценному развитию финансового сектора региона, такие как ограниченный доступ к долгосрочному финансированию, низкий уровень финансовой грамотности населения, а также недостаточная диверсификация финансовых продуктов. Определяются перспективные направления развития, связанные с цифровизацией,

повышением финансовой инклюзии и интеграцией в национальные и региональные экономические процессы.

Ключевые слова: *банковской инфраструктура, организационная среда, Согдийская область, региональное развитие, банковский сектор, микрофинансирование, цифровизация, финансовая инклюзия.*

ORGANIZATIONAL ENVIRONMENT OF THE REGIONAL BANKING INFRASTRUCTURE

Hudoydotova F.Z.

2nh-year Master's student in the specialtry 25010400 – Finance and Credit at the Khujand Branch of the Tajik State University of Commerce

The article examines the organizational environment of the regional banking infrastructure of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan in the context of contemporary economic challenges and opportunities. It analyzes the key components of the infrastructure, including institutional, regulatory-legal, technological, economic, and human resource dimensions. The main problems hindering the full development of the region's financial sector are identified, such as limited access to long-term financing, the low level of financial literacy among the population, and insufficient diversification of financial products. The paper outlines promising directions for development related to digitalization, the enhancement of financial inclusion, and integration into national and regional economic processes.

Keywords: *banking infrastructure, organizational environment, Sughd Region, regional development, banking sector, microfinance, digitalization, financial inclusion.*

Дар замони феълӣ, инфрасохтори мутараққии молиявӣ яке аз муҳаррикҳои боризи рушди иқтисодӣ ва рушди устувори иқтисодию иҷтимоии минтақаи дилхоҳ маҳсуб мегардад. Аслан аз рӯи таъиноташ, инфрасохтори бонкӣ дар миқёси мамлакат ё минтақа, ба тақсим ва аз навтақсимкунии самараноки захираҳои молиявӣ мусоидат намуда, соҳибкориро ҳавасманд мекунад, ва мувофиқан барои болобарии сатҳи зиндагии аҳолӣ боис мегардад. Вилояти Суғд дар шимоли Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дар иқтисодиёти мамлакат тавассути нерӯи саноатию аграрии худ, ҳамчунин ҷойгиршавии стратегию ҷуғрофии худ, ки бо ҷумҳуриҳои Ӯзбекистон ва Қирғизистон ҳамсарҳад аст, мақоми назаррасро ишғол мекунад.

Дар шароити муосир, ки бо тағйиротҳои глобалию минтақавӣ, рақамикунонии босуръат, равандҳои интегратсионӣ ва зарурати мутобиқшавӣ ба шокҳои беруна тавсиф мешавад, таҳлили муҳити ташкилии инфрасохтори бонкии минтақавӣ фавқулодда муҳим мегардад. Аслан дар шароити афзоиши динамикии ҳаҷми савдои беруна, муҳоҷирати меҳнатӣ, воридот ва содироти сармояи моддию молиявӣ зеҳнӣ, мақом ва мавқеи худи инфрасохтори бонкии минтақа хеле боло рафта он ба мутобиқсозии босуръат ва такомули сохторӣ ниёз дорад. Дарки вазъи ҷории инфрасохтори бонкии минтақа, муайян кардани муаммоҳо ва таҳияи дурнамои тараққиёти он, барои ташаккули сиёсати самараноки иқтисодӣ ва болобарии рақобатпазириву сатҳи некӯаҳволии минтақа заминаи асосӣ маҳсуб мегардад.

Ҳадафи мақолаи илмии мазкур – гузаронидани таҳлили маҷмаавии муҳити ташкилии инфрасохтори бонкии минтақаи вилояти Суғд дар шароити муосир, муайян кардани ҷанбаҳои

қавӣ ва заифи он, ҳамчунин муайян кардани самтҳои стратегии такомули минбаъдаи он маҳсуб мегардад.

Худи инфрасохтори бонкӣ ҳамчун маҷмааи институтҳо, афзорҳо, усулҳо, фишангҳо ва қоидаву механизмҳое тавсиф карда мешавад, ки амалкарди низоми молиявиро таъмин мекунад. [7, 133] Дар навбати худ, низоми молиявӣ, гардиши бозории пасандозҳо, сармоягузориҳо, пардохтҳо ва идоракунии хавфҳои молиявиро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, инфрасохтори бонкӣ ду навъу сатҳи институтҳоро дар бар мегирад: ташкилотҳои қарзию молиявӣ (бонкҳо, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, ширкатҳои суғурта) [1; 2]; унсурҳои мусоидаткунандаву таъминкунанда – яъне низомҳои пардохт, пойгоҳи танзимотиву ҳуқуқӣ, низомҳои иттилоотӣ в алоқа, инчунин пойгоҳи кадрӣ. Муҳити ташкилӣ, омилҳои берунаву дохилиро дар бар мегирад, ки онҳо ба фаъолияти субъектони инфрасохтори бонкӣ таъсир мерасонанд, ки дар навбати худ, шартҳои иқтисодӣ, суботи сиёсӣ, пешрафти технологӣ ва хусусиятҳои иҷтимоиву фарҳангӣ, ҳамчунин танзими институтсионалиро дар назар доранд.

Назарияҳои тараққиёти молиявӣ, ки дар асарҳои илмии як қатор олимони намоёни миқёси ҷаҳонӣ роиҷ аст (масалан, асарҳои Р.Голдсмит, Дж.Гурлей ва Э.Шоу), робитаи мутақобилаи мустақими байни сатҳи тараққиёти низоми молиявӣ ва рушди иқтисодӣ таъкид карда шуда, барои собит намудани ин ақида, натиҷаҳои таҳқиқоти густурдаи олимони соҳа мисоли равшан мебошад.[10; 11]

Таҳқиқотҳои имрӯзаи масоили марбут ба инфрасохтори бонкӣ, таваҷҷӯҳи хосаро ба фарогирии молиявӣ равон кардаанд, ки он таъмини дастрасии бештаринро ба хадамоти молиявӣ барои ҳамаи қишрҳои ҷомеа ва корхонаҳо дар назар дошта, ҳамчунин, нақши технологияҳои рақамиро (FinTech) дар ислоҳоти бахши молиявӣ калидӣ меҳисобанд. Аммо пеш аз ҳама, бояд дар назар дошт, ки аҳаммияти инфрасохтори бонкӣ, дар рушди иқтидори молиявии субъекти хоҷагидор, минтақа дар алоҳидагӣ ва мамлакат дар маҷмӯъ ифода меёбад.[8, 54]

Дар шароити имрӯз, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026 дар ҳоли амал мебошад. Ин стратегия тибқи “Нақшаи чорабиниҳои амалисозии Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026” чаҳор самти муҳимми татбиқи фарогирии молиявиро барои ҳамаи қишрҳои аҳолӣ ва корхонаҳо дар давраи нақшавӣ ба назар гирифтааст [3]:

Шабакаҳои таҳвил ва хизматрасониҳои молиявии рақамӣ;

Гуногуншаклии маҳсулоти молиявӣ;

Ҳимояи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони хизматрасониҳои молиявӣ;

Саводнокии молиявӣ.

Мусаллам аст, ки Стратегияи мазкур бидуни инфрасохтори бонкии минтақавӣ дар ҳамаи ҳудудҳои иқтисодию ҷуғрофии Тоҷикистон ба таври пурсамар фаъолият карда наметавонад. Барои иқтисодиёти минтақа, чун вилояти Суғд, инфрасохтори бонкии самаранок барои ихтисор кардани хароҷоти транзаксионӣ, ҷалби пурсамари инвеститсияҳо, тараққиёти минбаъдаи соҳибкории хурду миёна ва тамаркузи захираҳои молиявии дохилӣ мусоидат хоҳад кард.

Инфрасохтори бонкии муосир дар амалӣ кардани Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми пойгоҳии махсусро ишғол мекунад. Зеро бидуни ташаккули инфрасохтори бонкии ба талаботи замон посухгӯ пиёда кардани Стратегияи фарогирии молиявӣ имкон надорад. Аз ин рӯ, дар мақолаи илмӣ, мақом ва мавқеи

инфрасохтори бонкӣ дар сохтори самтҳои асосии стратегияи фарогирии молиявӣ оварда мешавад, ки аз назари мо, дар асоси меъёрҳои расмии стратегияи миллии фарогирии молиявӣ таҳия карда шудааст (расми 1).

Расми1. Мақоми инфрасохтори бонкӣ дар самтҳои СМФМ

* - Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026

Агар ба натиҷаҳои таҳлилу мушоҳидаҳои илмии дараҷа ва сатҳи инфрасохтори бонкии вилояти Суғд назар кунем, як қатор хулосаҳои назариявиро таҳия кардан мумкин аст. Аслан инфрасохтори бонкии вилояти Суғд низоми мураккабест, ки таҳти таъсири тамоюлоти ҳам умумииқтисодӣ, ҳам омилҳои хоси минтақавӣ ташаккул меёбад.[4, 122] Ин омилҳоро аз рӯи дараҷаи таъсирашон ба ташаккули инфрасохтори бонкии минтақавӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳем:

1. Унсури институтсионалӣ. Дар вилояти Суғд филиал ва шуъбаҳои ташкилотҳои қарзию молиявии низомсози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки институтҳои давлатию хусусиро дар бар мегиранд, фаъолият мекунанд. Онҳо номгӯи сершумори хадамоти бонкиро аз қабили қарздиҳӣ (истеъмолӣ, тиҷоратӣ, аграрӣ ва ғ.), депозитҳо, ҳисоббаробарсозию амалиёти хазинавӣ, амалиёт бо асъори хориҷӣ ва интиқоли пулӣ дар бар мегиранд. Барои минтақаи Суғд, нақши ташкилотҳои амонатию қарзии хурд ва иттиҳодияҳои қарзӣ, ки барои таъмини дастрасӣ ба маблағ барои субъектони соҳибкории хурду миёна, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳолӣ, бахусус дар деҳаҳои дурдаст, ки хадамоти бонкҳои маъмулӣ паҳн нашудаанд, хеле назаррас мебошад. Бозори суғуртаи минтақа бошад, ҳанӯз дар марҳалаи ташаккул буда, то ҳанӯз маҳсулоти он то сатҳи зарур гуногунҷанба шуда, рушд наёфтааст.

2. Унсури танзимию ҳуқуқӣ: Фаъолияти инфрасохтори бонкии вилояти Суғд тавассути қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешавад. Дар ин маврид Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ) чун танзимгари асосӣ баромад мекунад. Пойгоҳи меъёрию ҳуқуқии соҳа бошад, аз қонунҳои соҳаи бонкдорӣ, амонату қарзҳои хурд, суғурта, низомҳои пардохт ва дигар хадамоти молиявӣ иборат мебошад. БМТ нисбат ба иҷозатномадиҳии фаъолият, ҳаҷму сохтори сармоя, идоракунии хавфҳои молиявӣ ва ҳисоботдиҳии бонкҳо талаботҳои дахлдорро ироа мекунад. Солҳои охир, барои танзими оқилона ва оптималии хадамоти молиявии рақамӣ ва таъмини суботи бахши молиявии иқтисодиёт кӯшишҳои назаррас ба амал оварда шуда истода бошанд ҳам, аммо дар самти самаранокии татбиқи ҳуқуқӣ ва мутобиқгардонии меъёрҳо дар фазои тағйирпазири бозор ҳанӯз муаммоҳо мавҷуданд.

3. Унсури технологӣ: Дар шароитҳои муосир рақамикунонии бахши молиявӣ махсусан бештар ба назар мерасад. Дар вилояти Суғд чун дар дигар манотиқи кишвар, бонкдории мобилӣ ва онлайн-бонкдорӣ ташаккул ёфта, иқдому низомҳои нави пардохтӣ ба миён омада истодаанд. Ин боиси болоравии дастрасии хадамоти молиявӣ ба қишрҳои васеи ҷомеа мегардад. Маҳз ҳамин хадамоти ҷадиди бонкӣ барои гузаронидани транзаксияҳо дар деҳаҳои дурдасти минтақа бештар мусоидат мекунад. Тавсеаи шабакаи POS-терминалҳо, тараққии маҳсулоти кортӣ ва низомҳои пардохти мобилӣ, иҷроиши амалиёти молиявиро барои аҳолӣ ва субъектони соҳибкорӣ ба маротиб осон мекунад. Аммо сатҳи татбиқи қарорҳои FinTech ва пешгирии киберхатарҳо таҳкими минбаъдаи ин самтро талаб мекунад.[6, 64]

4. Унсури иҷтимоию демографӣ: Таҳлили сохтори иқтисодиёти вилояти Суғд бар он далолат мекунад, ки сатҳи диверсификатсия назар ба дигар манотиқи кишвар дар сатҳи баланд қарор дошта, сохтори иқтисодиёти минтақа саноат (кӯҳканӣ, сабук, озуқа), кишоварзӣ, савдо ва хизматрасониро дар бар мегирад. Дар иқтисодиёти минтақа, интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатӣ нақши муҳимро мебозад, ки қисмати бузурги сарчашмаи даромади аксарияти хоҷагиҳои хонаводаро ташкил дода, сатҳи талаботи бозорро дар сатҳи зарурӣ нигоҳ медорад. Ин захираҳои молиявӣ дар сохтори потенсиали молиявии вилоят хеле муҳим ҳисоб ёфта, ҳам барои истеъмол ва ҳам барои сармоягузориҳо ба соҳибкории хурду миёна ва кишоварзӣ истифода бурда мешаванд. Сатҳи саводнокии молиявии аҳолии вилоят агарчанде, ки боло рафта истодааст, аммо ҳанӯз дар сатҳи нисбатан поёнӣ қарор дорад, ки ин вазъ истифодаи маҳсулоти мураккабтари молиявиро душвор менамояд, ва ба осебпазирии аҳолӣ дар баробари қаллобиҳои молиявӣ замина муҳайё мекунад.

5. Унсури инсонӣ (кадрӣ): мавҷудияти кадрҳои мувофиқ ва баландихтисос барои амалкарди самараноки инфрасохтори бонкии минтақа фавқулодда муҳим мебошад. Дар минтақаи вилояти Суғд номгӯи сершумори макотиби олӣ фаъолият мекунанд, ки дар соҳаҳои иқтисодиёт, молия, баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит мутахассис омода мекунанд. Аммо тараққиёти босуръати бахши молиявӣ, бахусус дар соҳаи технологияҳои рақамӣ ва идораи хавфҳои молиявӣ, пайваста баланд бардоштани ихтисоси мутахассисони мавҷуда ва омода кардани кадрҳои навро аз рӯи малакаҳои муҳимми замонавӣ тақозо мекунад. [5, 49]

Дар ташаккули инфрасохтори бонкии вилояти Суғд ва рушди минбаъдаи он як қатор проблемаҳои гуногун ҳанӯз дар сатҳи баррасӣ қарор доранд. Як қатор проблемаҳои асосӣ, ки рушди минбаъдаи инфрасохтори бонкии минтақаро халалдор мекунанд, инҳо мебошанд.

Дастрасии маҳдуд ба маблағгузории дарозмуддат: аксарияти қарзҳое, ки аз ҷониби институтҳои молиявӣ дар минтақа дода мешаванд, кӯтоҳ ва миёнамӯҳлат буда, талаботи лоиҳаҳои инвеститсионии дарозмуҳлатро на ҳама вақт қонеъ карда метавонанд. Ин камбудӣ бештар дар соҳаи саноат ва хоҷагиҳои калони кишоварзӣ эҳсос мегардад.

Меъёрҳои баланди фоизи қарз: арзиши воситаҳои қарзӣ дар минтақаи вилояти Суғд ҳанӯз хеле баланд арзёбӣ мегардад, ки боиси боло рафтани арзиши ҷалби сармоя ба соҳибкорӣ гашта, барои тавсеаи рақобатпазирии соҳаҳо мушкил эҷод мекунад.

Диверсификатсияи нокифояи маҳсулоти молиявӣ: новобаста аз сатҳи тараққиёти мавҷуда, номгӯи хадамоти молиявии пешниҳодшаванда, бахусус дар соҳаи соҳибкории хурду миёна ва бахши аграрӣ (масалан, агросуғурта, факторинг ва лизинг) бояд тавсеа ёбад.

Сатҳи пасти саводнокии молиявӣ дар маҷмӯъ: донишҳои хеле маҳдуди аҳолӣ доир ба маҳсулот ва хизматҳо ба идоракунии ғайрисамараноки молияи шахсӣ ва сатҳи пасти пасандозҳо дар низоми бонкӣ оварда мерасонад.

Вобастагӣ аз интиқоли пулӣ: ҳиссаи назарраси иқтисодиёти минтақа ва бахши молиявӣ аз интиқоли маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ вобастагии мустақим дорад.

Тараққиёти нокифои бозори суғурта: воридшавии хеле заифонаи хадамоти суғурта ба соҳаи соҳибкорӣ ва аҳолӣ, сабаби бидуни ҳимоя мондани аҳолӣ ва соҳибкорӣ дар баробари хавфу хатарҳои гуногун мегардад.

Вобаста аз масъалаву муаммоҳои мавҷудаи тараққиёти инфрасохтори бонкии минтақавӣ, таҷрибаи андӯхташудаи институтҳои молиявии вилояти Суғд ва дигар омилҳо, якчанд самтҳои рушди минбаъдаи онро пешниҳод кардан мумкин аст:

Рақамикунонии минбаъда ва рушди технологияҳои молиявии рақамӣ (FinTech). Дар барномаҳои давлатии рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд татбиқ ва истифодаи васеи хадамоти нави рақамӣ дар мадди аввал қарор гирад, ки пардохтҳои мобилӣ, ҳамёнҳои электронӣ ва хизматрасонии фосилавии муштариёни ташкилотҳои қарзии молиявиро дар назар дорад. Ин тадбир дар ҳоли иҷро гаштанаш фарогирии молиявиро боло бурда, кори институтҳои молиявиро пурсамар мегардонад.

Тараққӣ додани хизматҳои молиявӣ барои субъектони соҳибкории хурду миёна ва хоҷагиҳои кишоварзӣ. Тадбири мазкур таъсиси маҳсулоти махсусгардонидашудаи қарзӣ, барномаҳои дастгирӣ ва кӯмак, тарҳҳои самараноки лизингу факторинг ва ҳамчунин агросуғуртаро дар назар дошта, метавонад рушди иқтисодиро аз ҳисоби бахшҳои калидии иқтисодиёти минтақа ангеза диҳад.

Болобарии саводнокии молиявӣ. Дар ин самт, бояд барномаҳои таълим барои қишрҳои гуногуни аҳолӣ ва соҳибкорон татбиқ ва амалӣ гардонида шаванд, ки масъалаҳои амалии идоракунии пурсамари молияи шахсию хусусӣ, истифодаи дурусту опималии маҳсулоти бонкӣ ва инвеститсиониро дар бар гирифта бошанд.

Таҳкими пойгоҳи танзимиву ҳуқуқӣ. Ин самт такомули минбаъдаи қонунгузориеро, ки шаффофият, субот ва ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони хадамоти молиявиро таъмин карда метавонад, дар назар дорад.

Ҷалби сармоягузориҳо. Таҳия ва таҳкими фазои мусоид барои воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ ва тамаркузи сармояи ватанӣ дар бахши молиявии иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳамчунин барои рушди маблағгузории лоиҳавӣ.

Рушди сармояи инсонӣ. Сармоягузориҳо ба таълим ва илм, такмили пайвастаи ихтисоси мутахассисони соҳаи молия, бахусус дар соҳаи технологияҳои рақамӣ, менеджменти хавфи молиявӣ ва таҳлили додаҳо.

Дар натиҷаи баррасии мазмуну мундариҷаи масъалаҳои марбути мавзӯи мақолаи мазкур, хулоса кардан мумкин аст, ки муҳити ташкилии инфрасохтори бонкии вилояти Суғд дар шароити муосир тамоюли рушд ва мутобиқшавиро нишон дода, айни ҳол, бо як қатор муаммоҳои ҷиддӣ низ дучор шуда истодааст.[9] Пойгоҳи институтсионалии инфрасохтори

бонкӣ, ки аз бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ иборат аст, танҳо талаботҳои маъмулии истеъмолкунандагони хадамоти молиявиро таъмин карда метавонаду халос. Бинобар ҳамин ба диверсификатсияи ҷиддӣ ва тавсеаи номгӯи хизматрасониҳои молиявӣ ниёз дорад.

Низоми танзимию ҳуқуқӣ таҳти таҳаввулот қарор дошта, ба сатҳи стандартҳои байналмилалӣ ҳаракат карда истодааст, унсури технологӣ бошад, босуръат рушд карда истодааст, ки барои фарогирии молиявӣ имкониятҳои навро кушода менамояд.

Омилҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, ки вобастагии иқтисодиёти минтақа аз интиқолҳои пулӣ ва сатҳи пасти саводнокӣ ва фарҳанги молиявии кулли аҳолӣ дар миёни онҳост ҳамчун маҳдудиятҳои асосӣ боқӣ мемонанд.

Барои таъмини рушди устувор ва болобарии некӯаҳволии аҳолии вилояти Суғд, рушду такомули минбаъдаи инфрасохтори бонкии минтақа хеле зарур арзёбӣ мегардад. Ин масъала равиши маҷмаавиро тақозо мекунад, ки ҳавасмандкунии рақамикунонӣ, тавсеаи дастрасӣ ба маблағгузории дарозмӯҳлат ва бисёрсоҳа, болобарии саводнокии кулли аҳолӣ, ҳамчунин таҳкими доимӣ ва пайвастаи пойгоҳи танзимиву ҳуқуқӣ ва сармояи инсониро дар бар мегирад.

Татбиқи ин самтҳои стратегӣ ба вилояти Суғд имкон медиҳад, ки нерӯву иқтидори иқтисодиашро ба таври ҳарчӣ бештар амалӣ намуда, мавқеи худро дар байни манотиқи дигари Тоҷикистон таҳким бахшад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ”. - Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 20.06.2024 №2072.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ташкилотҳои маблағгузории хурд”. - Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз с. 2012, №4, мод. 266. (Қонуни ҶТ аз 20.06.2019 № 1628, аз 20.06.2024 №2071)
3. Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026. – Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314 тасдиқ шудааст.
4. Ахмедов Ф.И. Банковской инфраструктура и ее роль в региональном развитии // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – № 3. – С. 120-125.
5. Камолов С.М. Развитие финансового сектора Таджикистана в условиях глобализации // Экономика Таджикистана: развитие и перспективы. – 2020. – № 1. – С. 45-52.
6. Мадумаров О.С. Цифровизация финансовых услуг и финансовая инклюзия в Таджикистане // Вестник Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. – 2022. – № 1. – С. 60-68.
7. Сайфуддинов С.Б. Региональные аспекты развития финансовой системы Таджикистана // Проблемы современной экономики. – 2019. – № 4. – С. 132-136.
8. Тухтаев Т.М. Банковской инфраструктура в системе антикризисного управления регионом. Монография. – Худжанд: Ношир, 2022. – С 54.
9. Доклады международных финансовых организаций (МВФ, Всемирный банк) по Таджикистану.
10. Goldsmith, R.W. (1969), Financial Structure and Development, Yale University Press, New Haven.

11. Gurley, J. G. & Shaw, E.S. (1955), “Financial Aspects of Economic Development”, The American Economic Review, 45 (4), 515-538.

Баҳши 3:
Илмҳои табиатшиносӣ ва риёзӣ - самти афзалиятноки рушди илми тоҷик дар шароити саноатикунонии босуръати кишвар

Секция 3:
Естественные и математические науки - приоритетное направление развития таджикской науки в условиях ускоренной индустриализации страны

Section 3:
Natural and mathematical sciences as a priority area for the development of Tajik science in the context of the country's accelerated industrialization

МЕХАНИЗМҲОИ АСОСИИ ТАШАККУЛЁБИИ САРМОЯИ ИНСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИЁТИ ИННОВАТСИОНӢ

Абдулло-заде Н.Р.
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисоди ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд.
Nely.7777@mail.ru

Аз тарафи муаллиф механизмҳои асосии ташаккулёбии сармояи инсонӣ дар шароити иқтисодиёти инноватсионӣ кушода дода шудааст. Муҳимияти назарияҳои сармояи инсонӣ, ки аз тарафи бисёр олимони шарқу ғарб пешниҳод шудааст, таҳлил карда шудааст.

Калидвожаҳо: *сармояи инсонӣ, инноватсия, самранокӣ, муносибатҳои бозорӣ.*

ОСНОВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Абдулло-заде Н.Р.
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории ИЭТ ТГУК в городе Худжанде
Nely.7777@mail.ru

Автор раскрывает основные механизмы формирования человеческого капитала в условиях инновационной экономики. Проанализировано значение теорий человеческого капитала, предложенных многими учеными как с Востока, так и с Запада.

Ключевые слова: *человеческий капитал, инновация, эффективность, рыночные отношения.*

MAIN MECHANISMS OF HUMAN CAPITAL FORMATION IN AN INNOVATIVE ECONOMY

Abdullo-zade N.R.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Theory of the IET TSUC in the city of Khujand
Nely.7777@mail.ru

The author reveals the main mechanisms of human capital formation in the context of an innovative economy. The significance of human capital theories proposed by many scholars from both the East and the West is analyzed.

Key words: *human capital, innovation, efficiency, market relations.*

Назарияи муосири сармояи инсонӣ дар мақоми самти мустақили илми иқтисодӣ ба расмият дароварда шуда, инкишоф меёбад. Ташаккули он дар ин сифат ҷавоб ба равандҳо ва натиҷаҳои пешрафти илмию техникӣ буд, ки дар охири солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-ум (коинот, физикаи ядроӣ, пайвастани илм бо истеҳсолот ва ғайра) ба амал омад. Яке аз

оқибатҳои асосии революцияи илмию техникӣ ба куллӣ тағйир ёфтани мавқеъ ва нақши илм ва худи одам дар қувваҳои истеҳсолкунанда мебошад. Тағйироте, ки ба амал омадаанд, аслан постулатҳои назарияи муосири сармояи инсониро дар асарҳои асосгузорони он - Т. Шултс ва Г. Беккер пешакӣ муайян карданд. Онҳо дар бораи нақши тағйирёфтаи иқтисодии инсон, сифатҳои антропологии вай (пеш аз ҳама, қобилиятҳои зеҳнӣ) дар давраи пасосаноатии оянда дидгоҳи навро ба миён гузошта, асоснок намуданд. Тибқи таълимоти онҳо, дар навъҳои муосири истеҳсолот, махсусан дар соҳаҳои доништалаб нақши сармояи инсонӣ дар рушди онҳо на танҳо бартарӣ, балки ҳалкунанда мегардад. Онҳо сармояи инсониро ҳамчун шакли сармояи ба шахс тааллуқдошта, қисми ҷудонашавандаи он мешуморанд. Дар таълими онҳо ба муайян намудани шароити ташаккул ва баланд бардоштани нақши «омили инсонӣ» дар фаъолияти иқтисодӣ диққати махсус дода мешавад.

Ҳамин тариқ, манбаи асосии рушди иқтисодиро Т.Шултс маориф, тағйироти сохтор ва сифати қувваи умумии меҳнатӣ ҳисобид. Вазъияти охирин бевосита аз маориф ва ҳаҷми сармоягузориҳои дар ин ҷо гузошташуда вобаста аст. Воқеан, сармоягузорӣ омили асосии рушди сармояи инсонӣ мебошад[1].

Сармояи инсониро ҳамчун категорияи иқтисодӣ метавон баррасӣ кард, ки муносибатҳои иқтисодиро вобаста ба сармоягузориҳои ҷудошуда ва ҷамъшударо дар ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ, сифатҳои шахсӣ ва ҳавасмандии шахс ифода мекунад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба он сармоягузорӣ ва мувофиқан ба сифатҳои сармояи инсонӣ нигаронида шудааст, ки ба эҷоди даромад ва ҷамъшавии сарвати миллӣ дар имрӯзу оянда мусоидат мекунанд.[2, С.359].

Дар давраи такрористеҳсоли сармояи инсонӣ мо марҳилаҳоро ҷудо мекунем: истеҳсолот, тақсимот, мубодила ва истеъмолот. Дар ҳар як марҳилаи такрористеҳсоли сармояи инсонӣ «сарҳадҳо», хусусиятҳои зуҳур ва таъсири мутақобила, самти фаъолият, меъёрҳо, усулҳои баҳодиҳӣ ва андозагирӣ дорад. Рушди марҳилаҳо аз рӯйи принсипи мустақим ва бозгашти байни онҳо сурат мегирад. Алоқаи ҷараёни такрористедсолӣ тавре амал мекунад, ки ҳар як марҳила (бо назардошти талабот ва шароити нав) марҳилаҳои «худи»-и инкишоф ва худинкишофиро аз сар мегузаронад ва тавассути механизмҳои бозгашт бо дигар фазаҳо ҳамкорӣ карда, бо онҳо алоқаманд аст.

Сармояи инсонӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар таҳқиқоти худ бисёрҷанба мебошад. Дар хориҷи кишвар категорияи «сармояи инсонӣ» дар бахшҳои мухталифи илм, аз қабили равоншиносӣ, тиб, идоракунии кадрҳо ва иқтисод мавриди таҳқиқ қарор дорад. Таваҷҷуҳи махсус ба категорияи мавриди омӯзиш ба илми иқтисодӣ хос аст. Чунин нишондодҳо ва меъёрҳои муҳимми сатҳи тараққиёти иқтисодиёт, монанди дараҷаи маърифатнокӣ, рушди иқтисодӣ, таркиб ва сохтори сарвати милли ин ё он шакл боиси дарки моҳияти категорияи «сармояи инсонӣ» гардиданд[3, С.35].

Қонуниятҳои ошкоршуда байни рейтинги рушди инноватсионии кишварҳо, сатҳи рушди инсонӣ ва ҳиссаи хароҷот барои таҳқиқот ва инноватсия дар ММД имкон доданд, ки зарурати таҳлили мунтазами динамикаи сатҳи сифатии сармояи инсонӣ асоснок карда шава, ташаккул додани рейтинги соҳаҳо ва корхонаҳои алоҳида дар доираи соҳа аз ҷиҳати мавҷуд будани захираҳои қадрии хушсифат, арзёбии доимии самараи тадбирҳои ба амал баровардани маблағгузорӣ ба кормандон ҳам дар сатҳи давлат, ҳам дар хоҷагии хонаводаи ҷудогона. Ҳамаи муаммоҳои иброзшуда метавонанд тавассути ташаккулёбии низоми самараноки идоракунӣ ҳал карда шавад. Бо назардошти он, ки сармояи инсонӣ ҳам ба шахсе, ки барандаи он аст ва ҳам ба корхона (ташкилот), ки шахс сармояи худро истифода мебарад ва тавассути

сармоягузорӣ ба он ташаккул ва афзоиш меёбад, даромад. Ин зарурати омӯзиши таҷрибаи қаблан ҷамъшудаи таҳқиқи ҷанбаҳои молиявии категорияи «сармояи инсонӣ»-ро ба миён оварад.

Иқтисодиёти бозории муосирро бе механизми самарабахши ҳамкории он бо давлат, мақомоти қонунгузор ва иҷроияи он тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зиёда аз ин, чунин механизм яке аз хислатҳои муҳимми ҷамъияти ба дараҷаи баланд тараққикардаи демократӣ гардидааст. Ин ҳамкорӣ дар шаклу самтҳои гуногун татбиқи амалии худро меёбад: дар барпо намудани худи инфрасохтори низоми хоҷагӣ; дар таъмини шароити мусоид барои рушди инсон; амал кардан ва ба амал баровардани сиёсати иқтисодии саноатӣ ва берунӣ; ҷойгиронии фармоишоти давлатӣ ва танзими равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ[4, С.230].

Ҷадвали 1: Сохтори муҳити институтсионалӣ

Институтҳо	Зернизоми меъёрии А	Зернизоми ташкилию техникии В
Расмӣ 1	А1 (ҳуқуқӣ, асноди маъмурӣ, қонунҳо, конститутсияҳо, муддаои судӣ)	В1 (фирмаҳо, муассисаҳо, шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ, бозорҳо)
Ғайрирасмӣ 2	А2 (анъанаҳо, расму русум, ахлоқи корӣ, ҳувият, муносибатҳои оилавӣ)	В2 (оила, иқтисодиёти пинҳонӣ)

Танзими давлатӣ яке аз шартҳои фаъолияти сохторҳои институтсионалӣ мебошад. Давлат дар саросари ҷаҳон маблағгузории сармоягузории дарозмуддати дигар субъектҳоро дар ин самт маблағгузорӣ ва кафолат медиҳад, бо мақсади таъмини тарзи ҳаёти солими шаҳрвандон, таҳияи ихтисосҳо, шаклу усулҳои афзалиятноки тайёр намудани мутахассисон имтиёзҳои андоз ва дигар ниҳодҳои танзимкунандаро татбиқ менамояд, ва, умуман инкишофи маориф. Гузашта аз ин, давлат таъсис ва барҳам додани муассисаҳоро дар ихтиёр дорад, давлат қонунҳо қабул мекунад, «қоидаҳои бозӣ»-ро муайян мекунад, тамоми низомро назорат мекунад. Дар адабиёти илмӣ мавқеи калидии ташаккули муҳити ниҳодии инкишофи сармояи инсонӣ махсус қайд мешавад. Муҳити ниҳодии бозтавлид ва инкишофи сармояи инсонӣ - ин таносуби муайяне дар низоми алоқамандии ниҳодҳои мухталиф мебошад, ки дар доираи он раванди шаклгирии сармояи инсонӣ анҷом мепазирад. Вазифаи давлат дар ин самт тағйири сифатии муҳити ниҳодии бозтавлид ва инкишофи сармояи инсонӣ ба ҳисоб меравад, ки дар ниҳоят ба рушди тавонмандиҳои инноватсионии он оварда расонад. Бо таваҷҷӯҳ ба тамаюлҳои замони муосир яке аз вазифаҳои муҳимтарини муҳити ниҳодиро коҳиши шиддати раванди фирори ақлон шуморидан мумкин аст. Вобаста ба ин ниҳодҳои марбут ба бозтавлид ва инкишофи сармояи инсониро мебояд дар ин самт як ҳамоҳангии хосе дошта бошанд, ки аз сатҳи оила то ниҳодҳои муташаккили давлатӣ бо таваҷҷӯҳ ба татбиқи як стратегияи комил амал намоянд ва ҷиҳати пешгирӣ раванди бебозгашти кадрҳои мутахассис аз абзорҳои мактаби институтсионалӣ ба таври самаранок истифода намоянд. Дар ин замина қайд гардидааст, ки тағйиротҳои ниҳодӣ чун натиҷаи давра ба давра мувоҷеҳ гардидан ба “домҳои ниҳодӣ” мунтазам бояд маврди омӯзиш амиқ ва тасҳеҳу ислоҳотҳои амиқ қарор дода шаванд.

Одатан, дар барномаҳои стратегӣ самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷӣ ва дохилии давлат нишон дода шуда, дараҷаи афзалиятнокии соҳаҳои алоҳидаи фаъолияти иқтисодӣ аз тариқи призмаи манфиатҳои миллии давлатии кишвар асоснок карда мешаванд, манбаъҳои

маблағгузорӣ, механизмҳои татбиқи онҳо нишон дода мешаванд ва ғайра. Зимнан, марҳалаи кунунии ҷаҳонишавӣ бо рушди муносибатҳои фаромиллӣ байни субъектҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва дигар субъектҳои кишварҳои гуногун, ки дар муқоиса бо муносибатҳои миллӣ аҳаммияти бештар пайдо мекунанд, фарқ мекунад. Таҳаввулоти объектҳо ва субъектҳои алоқаи иқтисодии ҷаҳонӣ ба назар мерасад, ҳаракати фазоии меҳнати интеллектуалӣ ва иттилоотӣ (қувваи корӣ) меафзояд, ки ба манфиатҳои миллии ҳар як кишвар дахл мекунад.

Муҳиммияти манфиатҳои миллӣ-давлатӣ барои тақдири мамлакат ва халқ баррасии ҳар гуна таҳдидро ба ин манфиатҳо чун масъалаи амнияти миллӣ (давлатӣ) тафсир мекунад. Дар ҳолатҳои муайян ҳам мубориза бо фасод ва ҳам наҷоти генофонди кишварро метавон масъалаҳои амнияти миллӣ арзёбӣ кард[5, С. 32]. Ин нуктаи хеле муҳим дар заминаи таҳқиқоти мост, зеро ба назари мо, муаммои ташаккул ва рушди сармояи инсонӣ муҳимтарин масъалаи амнияти миллӣ (давлатӣ) мебошад. Сармояи инсонии ташаккулёфта дар дохили кишвари муайян асосан генофонди миллати ин кишварро ташкил медиҳад.

Ба андешаи мо, маҳз далели «вайрон кардани иқтидори воқеии кишвар» яке аз шаклҳои зуҳуроти бархурди манфиатҳои ҷамъиятӣ буда, хилофи низоми афзалиятҳои дохилии миллӣ боиси зиддияти пассивии байни ҷомеа ва давлат мегардад. Дар шароити Тоҷикистон дар баробари омилҳои пасти сифати таҳсилот, соҳаи тандурустӣ ва сармоягузории нокифоя ба сармояи инсонӣ, муҳоҷирати ғайримуташаккили берунии меҳнатӣ мухолифатҳои афзалиятҳои дохилии миллиро бештар мекунад.

Дар маҷмуъ, дарки нави муқаррароти методологии назарияи муҳоҷират ва дахолати давлат ба равандҳои он аз мавқеъи рушд ва ҳифзи сармояи инсонӣ барои Тоҷикистон ҳаётӣ мебошад, ки инро таҷрибаи воқеии муносибатҳои муҳоҷиратӣ гувоҳӣ медиҳад. Ин мулоҳизаҳоро мо ҳангоми омӯзиши минбаъдаи рушди сармояи инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ошкор намудани вижагиҳои ҷомеаи Тоҷикистон, ки аз мавқеи геосиёсӣ ва тамоюлҳои муосири рушди тамаддуни башарӣ бармеоянд, истифода мебарем.

Инро ҳам бояд ба назар гирифт, ки созандаи асосии муассисаҳои нав соҳибкор-навовар, роҳбаре мебошад, ки бо роҳи навоварии ташкилӣ «комбинатсияҳо ва сохторҳои мавҷударо вайрон карда, дар заминаи онҳо сохторҳои нав ба вуҷуд меорад»[6, С. 169]. Д.Норт консепсияи нақши созанда ва пешбарандаи сармояи инсониро дар раванди тағйири муҳити институтсионалӣ гузоштааст. Ин таъсири сармояи инсонӣ тавассути татбиқи сармояи инсонӣ дар сохторҳои ташкилӣ ғайримустақим аст, вақте ки ташаббускори тағйирот дар муассисаҳо тағирёбии шуури инсон дар раванди омӯзиш, азхудкунии донишҳои нав мебошад. Дар навбати худ, муҳити институтсионалӣ барои зиндагӣ шароити иҷтимоӣ ва ангезаҳои рафтори иқтисодӣ фароҳам меорад.

Стереотипҳо ва савқҳои рафтори инсон дар баробари муҳити иҷтимоӣ таҳаввул меёбанд, ки боиси ҳамзамон таъсири институтҳо ба рафтори инсон ва рафтори инсон ба тағйирёбии институтҳо мегардад. Маҳз ҳамин ҳамкории мутақобила раванди бебозгашти динамикии рушдро ба вуҷуд меорад.

Аз ин рӯ, маориф (расмӣ ва ғайрирасмӣ) ва илм, низоми институтҳои илмию таҳқиқотӣ ва ҳама чизҳои марбут ба маориф, аз ҷумла ВАО, китобхонаҳо, нашрияҳо ва ғайра асоси дигаргунсозиҳои таҳаввулотӣ буда, мувофиқи вазифаҳое, ки дар консепсияҳои манфиатҳои миллӣ-давлатии мамлакат муайян карда шудаанд, дар инкишофи сармояи инсонӣ нақши пешбаранда мебозанд.

Ҳамин тариқ, механизми сармоягузорӣ ба рушди сармояи инсонӣ муносибати мунтазамро бо назардошти ҳамкории ниҳодҳои гуногун талаб мекунад. Давлат нақши

ҳамоҳангсози тамоми кӯшишҳои ҷамъоварӣ ва рушди сармояи инсониро дорад. Дар баробари ин хусусиятхои тараққиёти хозираро ба назар гирифтан лозим аст. Дар робита ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин амиқтар шудани равандҳои ҷаҳонишавӣ, афзоиши ҷараёни муҳоҷират, баланд шудани нақши дониш ҳамчун ядрои муҳимми табдили институтҳои кӯҳнаи бесамар мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Schultz T. W. The Economic Value of Education. New York : Columbia University Press, 1963. Pp. XII, 89; Schultz, T. Investment in Human Capital // The Role of Education and of Rearch. 1971. № 1.
2. Хейнс П. Экономический образ мышления. - М. : Новости, 1991. С. 359-360.
3. Грузков И.В. Общественное воспроизводство человеческого капитала в парадигме инновационного развития: теория и методология исследования//Дисс. на соиск. уч. степ. д-р. э.н. - Ставрополь, 2019. - С. 35.
4. Усманова, Т.Ҷ., Одиназода, К.С. Таҳаввулоти консепсияҳои алоқамандии усулҳои давлатӣ ва бозории танзими бозори меҳнат// Усманова Т.Ҷ., Одиназода К.С.//Вестник Технологического университета Таджикистана. - 2021. - № 3 (46). - С. 230-238.
5. Саидов, А.С. Человеческий капитал и структуризация новых общественных отношений в Таджикистане: социально-философские аспекты/ А.С. Саидов //Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. - 2021. - № 1. - С. 32-39.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). - М.: Прогресс, 1982.- С.169-170.

АБӮМАҲМУДИ ХУҶАНДӢ – АСОСГУЗОРИ АСТРОНОМИЯИ ТОҶИК

Мирбобоев М.Қ.
н.и.ф., профессори кафедраи ҷомеашиносии ДИС ДДТТ

Иброгимов И.И.
н.и.ф-м., доценти ДИС ДДТТ

Дар ин мақола дар бораи ҳаёт ва фаъолияти ситораи барҷастаи илми тоҷик, донишманди намоён, ихтироъкор ва муҳандиси забардасти асри Х Абӯмаҳмуд Ҳомид ибни Хизри Хуҷандӣ баён шудааст. Давраи ҷавонӣ ва миёнсолии ӯ дар зодгоҳаш гузашта, дар соҳаи илмҳои математика, астрономия, физика ба қуллаи баланди камолот мерасад, ва даҳсолаҳои охири умр дар шаҳри Рай фаъолияти илмӣ бурдааст. Аз эҷодиёти ӯ то замони мо 9 рисолаи илмӣ боқӣ мондааст. Калонтарин расадхонаи асри Х ба ӯ тааллуқ дорад, ки дар асоси он то асри XVIII боз 8 расадхона дар ҷаҳон сохта шудааст. Устурлоби ӯ имкон медод, ки ҳангоми сафар арзҳои географиро аниқ муайян кунем.

Калидвожаҳо: *донишманд, ихтироъкор, муҳандис, математик, астроном, физик, расадхона, устурлоб, арзи географӣ.*

АБУ МАХМУД ХУДЖАНДИ - ОСНОВАТЕЛЬ ТАДЖИКСКОЙ АСТРОНОМИИ

Мирбобоев М.К.
кандидат философских наук, профессор кафедры общественных наук ИЭТ ТГУК

Иброгимов И.И.
кандидат физико-математических наук, доцент ИЭТ ТГУК

В статье рассказывается о жизни и творчестве выдающейся звезды таджикской науки, выдающегося ученого, изобретателя и инженера X века Абу Махмуда Хамида ибн Хизри Худжанди. Он провел свою юность и средний возраст в своем родном городе, достиг больших успехов в областях математики, астрономии, физики, и провел последние десятилетия своей жизни в Рэе. До сих пор от его произведений осталось 9 научных трактатов. Ему принадлежит самая большая обсерватория X века, на базе которой до XVIII века было построено еще 8 обсерваторий в мире. Его астролябия позволило во время поездки точно определить географическое широту.

Ключевые слова: *ученый, изобретатель, инженер, математик, астроном, физик, обсерватория, астролябия, географическая широта.*

ABU MAHMUD KHUJANDI - FOUNDER OF TAJIK ASTRONOMY

Mirboboev M.Q.
Candidate of Philosophical Sciences, Professor IET TSUC

Ibrohimov I.I.
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor IET TSUC

The article tells about the life and work of an outstanding star of Tajik science, an outstanding scientist, inventor and engineer of the 10th century Abu Mahmud Hamid ibn Khizri Khujandi. He spent his youth and middle age in his hometown, achieved great success in the fields of mathematics, astronomy, physics, and spent the last decades of his life in Ray. Until now, 9 scientific treatises have remained from his works. He owns the largest observatory of the 10th century, on the basis of which 8 more observatories in the world were built until the 18th century. His astrolabe made it possible to accurately determine the geographical latitude during the trip.

Keywords: *scientist, inventor, engineer, mathematician, astronomer, physicist, observatory, astrolabe, latitude.*

Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ дар сохтани устурлоб
ва дигар афзорҳои нуҷумӣ ягонаи замон буд.

Берунӣ

Таърих, тамаддуни инсонӣ хеле рангину пуртаззод аст. Дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ ба сари миллати тоҷик фоҷиаҳои вазнин сурат гирифтаанд. Қувваҳои берунаи номутамаддин ба кишварамон борҳо ваҳшиёна ҳуҷум оварда, ба илму фарҳангамон талафоти бебозгашт ва сангин расонидаанд. Дар натиҷа аз хотираи таърихии мардум номҳои фарзандони барӯманди миллат, ёдгориҳои мадании нодири моддиву маънавӣ, корнамоиву қаҳрамониҳои ниёгони сарбаландамон, мутаасифона, зудуда шудаанд.

Ситораи барҷастаи илми тоҷик, донишманди намоён, ихтироъкор ва муҳандиси забардаст Абӯмаҳмуд Ҳомид ибни Хизри Хуҷандӣ (940-1000) дар асри 10 фаъолият намудааст. Солҳои ҷавонӣ ва таҳсили ӯ дар зодгоҳаш гузашта, майли донишу такмили касб вайро ба шаҳри қадимаи Рай (дар наздикии Теҳрон) овард. Ӯ ба дарбори амир Фахруддавла (солҳои ҳокимияташ 976-997) даъват гардид. Рай зодгоҳи даҳҳо мутафаккирони шӯҳратманд, ба мисли Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ (865-925), Абдурраҳмон ибни Умар ибни Муҳаммади Сӯфӣ (903-986), Абӯабдулло Муҳаммад ибни Хотиби Розӣ (1149-1209) маъруф бо номи Фахруддини Розӣ, Абулҳасан Алӣ ибни Аҳмади Насавӣ (асри 11) ва дигарон буда, тӯли чандин даҳсолаҳо яке аз марказҳои илмию фарҳангии Шарқи исломӣ мебошад.

Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ дар байни донишмандони Рай обрӯю эътибори хоса пайдо намуда, дар равобиту ҳамкорӣ бо онҳо фаъолияти илмии пурсамар бурдааст. Олим аз худ мероси илмии гаронбаҳое мондааст, ки он на танҳо дар равнақу ривоҷи илму фарҳанги тоҷику форс, инчунин дар рушду инкишофи тамаддуни башарӣ низ саҳми арзанда гузоштааст.

Мувофиқи маълумоти маъхазҳо номгӯи нӯҳ китобу рисолаҳои Хуҷандӣ маълуманд, ки панҷтояш ба ҳалли масъалаҳои астрономӣ, ихтироъ, сохтани асбобҳо ва расадхонаи астрономӣ, геодезия (муайян кардани мавқеъҳои географӣ) бахшида шудааст. Инчунин ӯ дар илми риёзӣ ба исботи теоремаи синусҳо ва ташаккули тригонометрияи куравӣ ҳамчун илми мустақил саҳм гузоштааст.

Аз Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ду рисолаи риёзӣ ва шаш рисолаи нуҷумӣ бо номҳои зайл боқӣ мондаанд, ки дар китобхонаҳои Бейрут, Қоҳира, Оксфорд, Париж ва Теҳрон маҳфузанд:

1.Масоил мутафарриқа ҳандасийа (Геометрические задачи);

2.Китоб ал-алат аш-шамила (Книга об универсальном инструменте);

3. Рисола фи тасҳеҳ-ал-майл вал-арз ал-балад (Трактат об уточнении наибольшего склонения и широты города);

4.Китоб ал-амал би-з-зарқола (Книга о действиях с (астролябией) заркала);

5.Рисола ас-сафиҳа уфуқийа ал-мусаммо бил-ҷомеъ (Трактат о тимпане горизонтов, называемым универсальным);

6.Китоб самт ал-қибла (Книга об азимуте киблы)

7.Китоб фи соот ал-мадийа фи-лайл ((Книга о прошедших часах ночи);

8. Масоил ал-ҳандасийа (Геометрические задачи).

Бо ташаббус ва роҳбарии Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ва амри амир Фахруддавла дар болои кӯҳи Таборак расадхонае бино шуд, ки олати асосии он Судси Фахрӣ (бо истилоҳи ҳозира сикстант) аз ихтирооти худи олим (ба шарафи амир Фахруддавла) буд. Андозаи ин олати мушоҳидавӣ бағоят бузург буда, шакли камони аз шаш як ҳиссаи доираи қутраш қариб 20 м (80 зуроъ) баробар бударо дошт. Вай имкон дод, ки саҳеҳии ченкунии мавқеи ҷирмҳои осмонӣ то воҳиди кунҷии 1 сония расонида шавад. Бо донистани мавқеъҳои баландтарини Офтоб дар тобистон ва зимистон арзи (параллели) географии маҳал ҳисоб карда мешавад, ки ин усул ба Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ тааллуқ дорад.

Асбоби дар расадхона бударо ба дигар ҷой бурдан имконнопазир аст. Аз ин сабаб олим асбоби дигари нодир - устурлоб (астролябия)-ро ихтироъ намуд. Устурлоби Хуҷандӣ аз хӯлаи биринҷӣ сохта шуда, қутраш 151 мм ва ғафсиаш 6 мм мебошад. Бо воситаи он арзи ҷойгиршавии маҳалли дилхоҳ муайян мегардад. Онро дар баҳрнавардӣ ва сайёҳӣ низ истифода мебаранд.

Ба фаъолияти илмии олимони асрҳои миёна осори Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ таъсири бузург расонидааст, ки ӯ устоди чунин нобиғаҳои илму фарҳанги миллӣ ва ҷаҳонӣ, ба монанди

Абӯрайҳони Берунӣ, Абул Вафо, А.Сӯфӣ, Абӯнасри Форобӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Насируддини Тӯсӣ, Умари Хайём, Ибни Юнус, Фариди Деҳлавӣ, Абулфазли Алламӣ, Қутбиддини Шерозӣ, Мирзо Улуғбек ва дигарон мебошад. Дар асоси сохтори расадхонаи ӯ расадхонаҳои Мароға (асри 13, Эрон), Пекин (асри 13), Самарқанд (асри 15), Ҳиндустон (асрҳои 16-18 дар Ҷайпур, Деҳлӣ, Банорас, Муттра, Уҷҷайн) бунёд гардидаанд.

Бӯалӣ гар сарфарозӣ гирифт,
Зи юмни ҳакими Хуҷандӣ гирифт.

Шамсиддини Шоҳин

Абӯалӣ ибни Сино дар тадқиқотҳои астрономӣ ба муваффақиятҳои калон ноил шуда, маълумотнома, зичи астрономиро менависад. Аввалин бор аз болои диски Офтоб гузаштани сайёраи Зӯҳроро мушоҳида мекунад. Дар замони мо бо ин усул сайёраҳои ба Замин монандро аз дигар системаҳои ситоравӣ кашф мекунанд. Берунӣ бо омӯзиши ҳаракати Офтобу Моҳ мавқеи географии маҳалҳои гуногун, мавқеи ситораҳо ва қимати претсессияро (майлкунии ҳаракати шабонарӯзии Замин) муайян намудааст. Ҳайатшиноси маъруф А. Сӯфӣ глобуси (модели) гумбази Осмонро тартиб додааст. Абул Вафо асосҳои тригонометрияи куравиро пешниҳод намуда, ҳаракати Моҳро омӯхта, андозаи кунҷии Офтобу Моҳро муайян намудааст.

Дар асри понздаҳ дар Самарқанд расадхона, мактаби астрономию математикӣ бо роҳбарии Мирзо Улуғбек таъсис ёфтааст. Ин расадхона калонтарин дар ҷаҳон буд ва имкониятҳои беҳамто дошт. Дар он олимони бузург, ба монанди Қозизодаи Румӣ, Ҷамшеди Кошонӣ, Алоуддини Қӯшчӣ фаъолияти илмӣ мебурданд, ки дар натиҷа Зичи Кӯрагониро эҷод карданд. Ин зич комёбиҳои назарраси тадқиқоти астрономию математикии ҳайатшиносони гузашта ва мактаби Самарқандро фаро гирифта буд. Вай аз чаҳор мақола иборат буда, масъалаҳои хронологии халқҳои Шарқ, тарзҳои аз як солшуморӣ ва тақвим ба солшуморию тақвими дигар гузаштан, санаҳои таърихӣ, тарзҳои муайян кардани координатҳои ҷирмҳои осмонӣ, назарияи ҳаракати Офтоб, Моҳ ва сайёраҳо, феҳристи ситораҳо, ҷадвалҳои арзу тӯли шаҳрҳоро дар бар мегирад. Зичи Кӯрагонӣ ба забони тоҷикӣ таълиф шуда, то асри 17 саҳеҳтарин ҷадвали астрономӣ ҳисоб меёфт. Он ба забонҳои арабӣ, туркӣ, англисӣ ва чанд забони аврупоӣ тарҷума шудааст. Дар асрҳои 16-18 дар Ҳиндустон анъана ва таҷрибаи мактаби Самарқанд идома ёфт. Дар панҷ марказҳои илмӣ-астрономӣ ҳайатшиносони тоҷик бо олимони маҳаллӣ ба тадқиқотҳои пурсамари астрономӣ идома бахшиданд.

Саҳифаи нави омӯзиши астрономия дар асри XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистони Иттиҳоди Шӯравӣ сурат гирифт. Барои муайян кардани ҷойи мувофиқтарини расадхона якчанд экспедитсияҳои илмӣ аз соли 1928 то 1932 ташкил карда шуд.

Дар соли 1932 дар Сталинобод қарори ҳукумати Тоҷикистон дар бораи сохтани расадхона қабул гардид. Ниҳоят, дар соли 1936 бинои он сохта, бо таҷҳизоти астрономӣ таъмин карда шуд. Дар ин солҳо ба ташаккулёбии ин расадхона олимони шинохтаи Россия Б. В. Кукаркин, М. С. Зверев, С. В. Орлов, В. В. Фединский саҳми босазо гузоштанд. Дар соли 1948 ин расадхона номи Расадхонаи сталинободиро гирифт. Соли 1958 бошад вай ба ҳайати Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии шӯравии Тоҷикистон ворид гардид.

То соли 1938 объектҳои кайҳонӣ аз асбобу таҷҳизот бо чашми оддӣ мушоҳида мешуд ва пас аз он имконияти расмгирӣ (фотография) пайдо шуд. Пас аз соли 1941 дар назди он вазифаҳои нави омӯзиши метеороидҳо, кометаҳо, қабатҳои болоии атмосфера, ситораҳои тағйирёбандаи тадқиқнашуда, масъалаҳои сохтори системаҳои ситоравӣ бо роҳбарии профессор О.В.Доброволский гузошта шуд, ки ин самти тадқиқот то ҳол давом дорад. Масалан, ҳанӯз дар соли 1936 дар бурҷи Калтаколос (созвездие Ящерицы) ситораи нав кашф гардид, ки

онро дар дигар кишварҳо мушоҳида накардаанд. А.В.Соловйёв дар соли 1945 ситораи навро дар бурҷи Уқоб (созвездие Орла) кашф намуд ва ҳамаи кормандони Институти астрофизика дар маҷмӯъ 72 ситораҳои нави тағйирёбандаро кашф намудаанд.

Дар солҳои 1960-1991 дар назди ин маркази илмӣ ду расадхонаҳои сатҳи ҷаҳонӣ, яке бо номи Ҳисор ва дигаре Санглох сохта шуд, ки ба тавассути онҳо тадқиқоти илмии олимони кишвари мо ба сатҳи баландтар баромад. Дар барномаҳои астрономии миқёси Иттиҳоди Шӯравӣ ҳайатшиносони мо фаъолона ширкат варзиданд. Масалан, дар солҳои 80-ум кометаи Галлей омӯхта мешуд. Дар соли 1985 муайян кардани ҷои аниқи ин комета имкон дод, ки дастгоҳҳои автономии кайҳонии Вега 1 ва Вега 2 то ҳадди имкон ба он наздик шаванд. Муҳаққиқони институт Махсумов М.Н., Ибодов С., Ибоддинов Х.И. таъсири шамоли офтобиро дар ташаккулёбии думи кометаҳо омӯхтаанд.

Фанни астрономияро аз солҳои 30-юм дар мактабҳои миёна таълим медоданд. Дар охири солҳои 60-ум ба барномаи омӯзиши он тағйироти назаррас дароварда шуда, минбаъд ҳамчун курси ҷамъбасткунандаи донишҳои физикию математикӣ омӯзонида мешуд.

Фанни астрономия аз солҳои 30-юм дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таълим дода мешавад, ки онро олимони шинохта О. В. Доброволский, Г. Ҷаборов, С.В.Круковский, К. Х. Саидов, Х. Ибоддинов, С. Ибодов, О. Мамадов, И. Содиқов, А. Г. Ҷаборов дарс медоданд. Дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон аз соли 1972 ихтисоси астрономия таъсис ёфт. Дар соли 1979 кафедраи астрофизика ташкил шуд, ки дар он то соли 2006 112 рисолаи хатм аз астрономия ҳимоя шудааст. Аз ин хатмкунандагон олимони намоён ба монанди номзади илмҳои физика ва математика, мудири кафедраи астрономияи ДМТ А.Раҳмонов, номзади илмҳои физика ва математика, мудири кафедраи физикаи Донишгоҳи шаҳри Хоруғ Мирзоев О., номзадҳои илм – кормандони Институти астрофизика Ш.Ш.Шоёқубов, М.Нарзиев, Тағоева Д. ва дигарон ба воя расидаанд. Академик О.В.Доброволский дар тайёр кардани кадрҳо саҳми босазо гузошта, муаллифи китоби сеҷилдаи “Курси астрофизика ва астрономияи ситоравӣ” мебошад. Бо роҳбарии ӯ 9 рисолаи номзадии илм ҳимоя шудааст. Зиёда аз 5 сол ӯ директори Институти астрофизика буд ва бо роҳбарии ӯ комплекси радиолокатсионии “Горизонт” сохта шуда, бунёди расадхонаи Санглох оғоз гардид, шӯъбаи астрометрия ва зершӯъбаи астрофизикаи назариявӣ, лабораторияи астрофизикаи таҷрибавӣ ташкил карда шуд.

Олимони тоҷик на фақат дар амалияи астрономия, балки дар ташаккули назарияи космология низ саҳми босазо гузоштаанд. Ба ин китобҳои бунёдӣ доир ба кайҳоншиносии олими намоёни тоҷик, академик Акбар Турсунов гувоҳӣ медиҳад.

Академик П.Б. Бобоҷонов дар омӯзиши илми метеорҳо дар байни олимони ҷаҳон обрӯи калон пайдо кард. Маълумот оид ба селаи метеорҳои омӯхтаи кормандони ӯ ба бонки ҷаҳонии маркази метеории Лунди Шветсия ворид карда шудааст. Ӯ муаллифи зиёда аз 200 мақолаҳои илмӣ ва 7 монография мебошад. Дар солҳои 1959-1971 директори Институти астрофизика буд ва бо роҳбарии ӯ расадхонаи Ҳисор бунёд гардид. Дар соли 1969 Институти астрофизика бо Ордени фахрии Ситораи Сурх сарфароз шудааст. Академик П.Б. Бобоҷонов мактаби калони сатҳи ҷаҳонии астрофизиконро дар Тоҷикистон асос гузошт, солҳои зиёд ректори Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон буд ва бо роҳбарии ӯ зиёда аз 10 рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ ҳимоя шудааст.

Муҳаққиқони таърихи илмҳои дақиқ, физика, ҳайат хеле кам, ангуштшуморанд. Дар ин соҳа тадқиқот бурдан хеле мушкил аст. Барои ин на танҳо хатти форсӣ, забони арабӣ, илми таърихро донистан, инчунин аз илмҳои дақиқ, риёзӣ, физика огоҳии хуб доштан лозим аст. Яке

аз муҳаққиқони барҷастаи таърихи астрономияи тоҷик профессор Хуршед Абдуллозода мебошанд.

Хуршед Файзуллоевич дар тадқиқоти худ кӯшидааст, ки саҳми олимони тоҷику форсро на танҳо дар рушди илму фарҳанги миллӣ, инчунин нақши бузурги онҳоро дар миқёси ҷаҳон нишон диҳад. Ин ҳақиқат хоса дар замони Эҳёи Аврупо зоҳир гаштааст, ки он маҳз дар заминаи илму фарҳанги тоҷику форс ва араб эҳё ва ташаккулу такоммул ёфтааст. Хуршед Файзуллоевич барои тадқиқотҳои бунёдӣ доир ба таърихи илми тоҷик ва зинда кардани номи мубораки Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ -асосгузори астрономияи тоҷик бо Ҷоизаи ба номи академик Бобоҷон Ғафуров дар риштаи илм, ҳамчунин барои хизматҳои шоиста дар соҳаи маориф ва тарбияи мутахассисони болаёқат бо унвони «Аълочии маорифи Тоҷикистон» ва ифтихорномаҳои Вазорати маорифи Тоҷикистон сарфароз гардид.

Хуршед Файзуллоевич қобилияти баланди ташкилотчигӣ дошт, ки он хусусан дар созмондиҳии конференсияи илмии байналмилалӣ бахшида ба ёдбуд ва мероси гаронбаҳои олими бузурги тоҷику форс ва ҷаҳонӣ Абӯмаҳмуд Ҳомид ибни Хизри Хуҷандӣ, ки соли 2010 баргузор шуд, зоҳир гардид. Бо ҳамкорӣ бо маъмурияти ДДХ ба номи академик Бобоҷон Ғафуров ва ҳукумати шаҳру вилоят конференсияи байналмиллалӣ дар сатҳи баланд доир гардид. Олимону муҳаққиқони ҷумҳурӣ, ҳамчунин аз кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупо ширкат варзиданд. Олимони эронӣ доир ба паҳлӯҳои муҳими осори Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ва дигар ҳамасрону пайравони ӯ гузоришҳои ҷолиб намуданд. Муҳаққиқони тоҷик аз таърихи илми ниёгон ва комёбиҳои беназири ҳайатшиносони Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Тоҷикистон суханронӣ карданд, олими ҳолландӣ аз тадқиқоташ дар бораи ихтирои нодири Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ устурлоб (сикстант) маълумот дод, дигар муҳаққиқон роҷеъ ба таърих, фалсафа ва замони Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ баромад карданд.

Як ҷиҳати назарраси ҳамоиши байналмилалии мазкур ин буд, ки онро фазою вазъияти фараҳбахше, рӯҳияи болидае фаро гирифта буд. Дар конференсия олимон аз Душанбе, Хуҷанд на танҳо доир ба таърих, суннатҳои бойи ҳайатшиносии ниёгон, инчунин дар бораи комёбиҳои беназири олимон дар Институти астрофизикаи АИ Тоҷикистон, дар расадхонаҳои нодири Ҳисор, Санглох муяссар гаштаанд, маърӯзаҳои пурмӯҳтаворо пешниҳод карданд. Дар ҳамоиш чунин ба назар мерасид, ки тоҷикон, хуҷандиён барҳақ ворисони аслии Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, Абӯалӣ Сино, Ғиёсиддин Ҷамшеди Кошонӣ мебошанд. Дар сарзамини тоҷикон, Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон, суннатҳои қадими илму фарҳанг ба таври шоиста идома дошта, равнақу ривоҷ меёбад.

Хулоса, илми ҳайатшиносии тоҷик решаҳои бой ва амиқи таърихӣ дорад. Ҳанӯз дар китоби бузург ва оламшумул Авесто маълумоти диққатангези астрономӣ, аз ҷумла дар бораи коинот ва курашакл будани Замин навишта шудааст. Дар асоси омӯзиши мавқеи Офтоб дар уфуқ ориёиёни қадим баробаршавии шабу рӯзи баҳорӣ ва тирамоҳиро муайян карда, иди Наврӯзро ҷашн мегирифтанд. Дар заминаи анъанаҳои бои ҳайатшиносони қадим олимони асримиёнагӣ низ ба муваффақиятҳои астрономии сатҳи ҷаҳонӣ соҳиб шудаанд. Аз ҷумла дар ин соҳа рисолаи пурқимати Наврӯзномаи файласуф ва олими ҷаҳонӣ Умари Хайём хеле ҷолиб аст.

Давомдиҳандаи анъанаҳои бои ҳайатшиносони пурифтихори ниёгон олимони Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, ки оламиёнро бо кашфиётҳои намоёни кайҳонӣ бори дигар ба ҳайрат овардаанд. Ин анъанаи наҷиби илмии ҳайатшиносони гузашта ва муосири тоҷик дар оянда низ давом хоҳад ёфт.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ. Рисола фи тасҳиҳ-ал-майл ва арз-ал-балад Порчаҳо аз осор // Мураттиб, мутарҷим ва муаллифи пешгуфтору тавзеҳот Х.Абдуллозода. – Хуҷанд: Нури маърифат, 2010, 90 с.
2. Абдуллозода Х.Ф. Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ва таърихи астрономияи халқи тоҷик. - Хуҷанд: Нури маърифат, 2005, 440 с.
3. Бобоев Х.Ю. Исторический опыт становления и развития астрономической науки в республике Таджикистан (1924-1991 гг.) // Автореферат докторской диссертации, Душанбе, 2006, 42 с.
4. Ёди олими тавоно // Ба истиқболи 75-солагии доктори илмҳои таърих, профессор Хуршед Файзуллоевич Абдуллозода. – Хуҷанд: Ношир, 2015. – 180 с.
5. Турсунов А. Коинот ва ҷараёни дониши инсон. — Душанбе: Ирфон, 1973, 200 с.
6. Турсунов А. Философия и современная космология. — М.: Политиздат, 1977, 260 с.
7. Турсунов А. Беседы о Вселенной. — М.: Политиздат, 1984, 240 с.

САҲМИ МУҲАММАД ЗАКАРИЁИ РОЗӢ ДАР РУШДИ ИЛМИ ХИМИЯ

Қобилов Н.Қ.
н.и.х., профессори Донишкадаи иқтисод ва савдои ДДТТ,

Иброгимов И.И.
н.и.ф.-м., дотсенти ДИС ДДТТ

*Олими асримиёнагии форсу тоҷик **Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ** дар соҳаи илмҳои химия, тиб, табиатшиносӣ ва фалсафаи ҷаҳонӣ нақши бузург гузоштааст, ки дар Ғарб бо номи **«Разес»** маъруф гаштааст. Ӯ соли 865 милодӣ дар шаҳри Рай (Эрон) дар оилаи косиби заргар ба дунё омада, аз овони бачагӣ касби заргариро аз падар аз худ карда, ба омӯзиши илми химия машғул мешавад. Закариёи Розӣ аввалин лабораторияи химиявиро ташкил карда, дар асоси таҳқиқотҳои худ аввалин китоби доир ба химияро бо номи «Китоб-ул-хавос» менависад. Ин китоб ба забонҳои лотинӣ ва аврупоӣ тарҷума шуда, ҳамчун китоби дарсӣ дар Аврупо дар асрҳои 14-16 истифода мешуд. Инчунин ба омӯзиши илми тиб машғул шуда, то дараҷаи баландтарини табибӣ мерасад, китобҳои «Тибби мансурӣ» ва «Обила ва сурхак»-ро менависад, ки ба забонҳои аврупоӣ тарҷума шуда, ба пайдоиши илми бактериология мусоидат мекунад. Вай аввалин шахсест, ки моддаҳои химиявиро аз ҷиҳати пайдоишашон ба се гурӯҳ: ҳайвонӣ, наботӣ ва минералӣ ҷудо кардааст. Закариёи Розӣ яке аз асосгузорони табиатшиносии классикӣ ва тибби форс-тоҷик дар ҷаҳон шинохта шудааст. Ҳоло дар Тоҷикистон илми химия ва саноати химия бо суръати тез тараққӣ карда истодааст, то ин, ки Тоҷикистон ба кишвари индустриаливу аграрӣ табдил ёбад.*

***Вожаҳои калидӣ:** Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ, химия, тиб, табиатшиносӣ, озмоишгоҳ, китоб, маъдан, инкишофи илми химия, таълими химия, осори тиббии Закариёи Розӣ, корхонаҳои химиявӣ.*

ВКЛАД МУХАММАДА ЗАКАРИИ РАЗИ В РАЗВИТИЕ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Кабилов Н.К.,
к.х.н., профессор,Институт экономики и торговли ДИС ДДТТ,

Иброгимов И.И.,
к.ф.м.н, доцент ДИС ДДТТ

Средневековый персидско-таджикский учёный Абу Бакр Мухаммад ибн Закария Рази внёс огромный вклад в область химии, медицины, естественных наук и мировой философии, став известным на Западе как «Разез». Он родился в 865 году н.э. в городе Рей (Иран) в семье ювелира, с детства обучался ювелирному делу у отца и начал изучать химию. Закария Рази организовал первую химическую лабораторию и на основе своих исследований написал первую книгу по химии под названием «Китаб-уль-Хавас». Эта книга была переведена на латинский и европейские языки и использовалась в качестве учебника в Европе в XIV-XVI веках. Он также изучал медицину и достиг высочайшего уровня медицинских знаний, написав книги «Мансурийская медицина» и «Обила и Сархак», которые были переведены на европейские языки и внесли вклад в развитие бактериологии. Он первым разделил химические вещества на три группы по происхождению: животные, растительные и минеральные. Закария Рази известен в мире как один из основателей классической естествознания и персидско-таджикской медицины. В настоящее время в Таджикистане стремительно развиваются химия и химическая промышленность, благодаря чему Таджикистан становится индустриальной и аграрной страной.

Ключевые слова: *Абубакр Мухаммад ибн Закария Рази, химия, медицина, естествознание, лаборатория, книга, минерал, развитие химической науки, преподавание химии, медицинские труды Закарии Рази, химические предприятия.*

MUHAMMAD ZAKARIYA RAZI'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF CHEMICAL SCIENCE

Kabilov N.K.,
Ph.D. (Chemistry), Professor,
IET TSUC
Ibrogimov I.I.,
Ph.D. (Physics and Mathematics), Associate Professor IET TSUC

The medieval Persian-Tajik scholar Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya Razi made enormous contributions to chemistry, medicine, natural sciences, and world philosophy, becoming known in the West as "Rhazes." Born in 865 CE in the city of Rey, Iran, to a family of jewelers, he was trained as a jeweler by his father from childhood and began studying chemistry. Zakariya Razi organized the first chemistry laboratory and, based on his research, wrote the first book on chemistry, Kitab-ul-Khawas. This book was translated into Latin and other European languages and was used as a textbook in Europe from the 14th to 16th centuries. He also studied medicine and achieved the highest level of medical knowledge, writing the books "Mansurian Medicine" and "Obila and Sarhak," which were translated into European languages and contributed to the development of

bacteriology. He was the first to classify chemical substances into three groups based on their origin: animal, plant, and mineral. Zakariya Razi is known worldwide as one of the founders of classical natural science and Persian-Tajik medicine. Currently, chemistry and the chemical industry are rapidly developing in Tajikistan, making Tajikistan an industrial and agricultural country.

Keyword: *enormous contributions, chemistry, medicine, natural sciences, organized the first chemistry laboratory, are rapidly developing, industrial and agricultural country.*

Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар паём аз санаи 16.12.2025 қайд намудааст, ки: «Бо мақсади ноил гардидан ба яке аз ҳадафҳои стратегии миллӣ – саноатикунонии босуръати кишвар дар давраи татбиқи он (солҳои 2019-2025), яъне дар 7 соли охир беш аз 2600 корхонаи саноатӣ бо ташкили зиёда аз 87 ҳазор ҷойи корӣ сохта, ба истифода дода шудааст. Аз ҷумла дар соли 2025-ум 400 корхонаи истеҳсолӣ ба фаъолият оғоз намудааст. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаи маъдан аз 7,7 миллиард сомонии соли 2020 ба 26 миллиард сомонӣ дар соли 2025 расонида, афзоиши ин нишондиҳанда 3,4 баробар таъмин карда шуд. Агар дар соли 1991 дар соҳаи маъдан танҳо 3 номгӯйи маҳсулот (тилло, нуқра ва хокаи сурб) истеҳсол гардида бошад, пас дар соли 2025 ба 17 номгӯй расонида шудааст. Бояд гуфт, ки ҳоло истеҳсоли тилло назар ба соли 1991-ум 7 баробар, нуқра 6 баробар ва хокаи сурб 9 баробар зиёд гардидааст.»

Дар таърихи ривоҷу равнақи афкори илмҳои табиатшиносӣ саҳми олимони асри миёнагии форсу тоҷик бағоят бузург аст. Тадқиқотҳо собит менамоянд, ки решаи асосии илми аврупоӣ аз илму фарҳанги форсиён баҳраванд гардидааст. Дар Аврупо ҳамаи осори илмии олимони Шарқ ба истилоҳи «Илми арабӣ» номидан расм шудааст. Ин расмият дар Аврупои Ғарбӣ то ҳол амал мекунад. Бояд гуфт, ки аксарияти олимони исломӣ, ғайриараб, яъне форсу тоҷик буданд ва бо забони арабӣ менавиштанд ва эҷод мекарданд.

Дар рушду инкишофи илми химияи ҷаҳонӣ олимони асримиёнагии форсу тоҷик Ҷобир ибни Хайён (722-815), Муҳаммад Закариёи Розӣ (825- 925), Абӯалӣ ибни Сино (980-1037) ва дигарон саҳми бузург гузоштаанд.

Олими асримиёнагии форсу тоҷик Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ дар соҳаи илмҳои химия, тиб, табиатшиносӣ ва фалсафаи ҷаҳонӣ нақши бузург гузоштааст. Вай дар Ғарб бо номи «Разес» маъруф гаштааст. Ӯ соли 865 милодӣ дар шаҳри Рай (Эрон) дар оилаи косиби заргар ба дунё омадааст. Вай солҳои бачагӣ ва айёми ҷавониашро дар зодгоҳи худ гузаронидааст.

Забони модарии ӯ забони форсӣ буда, забони осорҳои илмиаш арабӣ буд.

Закариёи Розӣ аввал касби заргариро (заршиносӣ) аз падар омӯхта, ба тиҷорат шуғл варзида, баъд аз паи омӯхтани илми химия мешавад. Вай аз давраҳои ҷавониаш ба омӯзиши фанни химия шавқу рағбати зиёд дошт.

Закариёи Розӣ аввалин шуда дар шаҳри Рай лабораторияи химиявӣ ва дармонгоҳ таъсис дода буд. Лабораторияи ӯ бо асбобҳо, зарфҳо, тарозу ва моддаҳои гуногуни химиявӣ ҷизонида шуда буд. Дар он ба ҳосил кардани сангҳо ва металлҳои қиматбаҳо машғул шуд, ки ин ақида алхимия ном гирифт (аз металл ҳосил кардани тилло). Дар соли 1948 олими англис Ч. Зингер дар бораи асбобҳои аз тарафи Закариёи Розӣ сохта ва истифода шуда, чунин навишта буд: «Лабораторияи англисии баъд аз 1000 сол ба вуҷуд омада, аз лабораторияи Розӣ он қадар ҳам фарқ намекард".

Мувофиқи навишти Абӯрайҳони Берунӣ дар "Феҳрасти мусаннифоти Розӣ" ном асараш, оид ба илми химия шуғл варзидани Закариёи Розиро ба тарзи зерин баён намудааст: Закариёи Розӣ то сини чилсолагиаш ба омӯхтани химия шуғл варзид. Вай амалиётҳои

гуногуни химиявии гудохтани ҷисмҳо, полоидан, дистиллиронӣ, сублиматсия, амалгамакунонӣ, ҳал кардан, ғализ намудани маҳлулҳоро гузаронида, дар китобаш навиштааст.

Дар фулузгудозӣ, фулузоти оҳан, мис, руҳ, нуқра ва ғайраҳоро ҳосил менамуд. Рӯзе, ҳангоми гудохтани маъдани таркибаш номаълум газҳои бӯйнок ба амал омаданд. Ин газҳои бӯйнок чашми ӯро маъюб сохтанд ва барои муолиҷа намудан ба назди табиб рафт. Баъди пурсон шудан, табиб гуфт «Химия - илми тиб аст, на он ки ту ба он машғул шудӣ!» Маҳз гуфтори табиб сабаб шуд, ки Закариёи Розӣ омӯзиши химияро дар синни чилсолагиаш мавқуф гузошта, ба омӯзиши илми тиб то охири умраш (соли 925) машғул шуда, ба дараҷаи табиби ҳозиқи оламшумул расид.

Олимони муосир дар китобҳои дарсии химия дар асри XIX Иенс Якоб Бертселиусро чунин маънидод мекунанд, ки ӯ аввалин шуда моддаҳои химиявиро ба се гурӯҳ, ҷудо кардааст. Аммо дар вақти мутолиаи асари «Сир-ул-асрор»-ӣ Закариёи Розӣ, ки ба химия бахшида шудааст, ин падидаҳоро алломаи машриқзамин 1000 сол қабл ба тариқи таҷриба ва заковат кашф намуд. Закариёи Розӣ ҳамаи моддаҳои химиявиро аз рӯи пайдоишашон ба се гурӯҳи калон тасниф намудааст:

1. Ҳайвонӣ. 2. Наботӣ. 3. Минералӣ.

Инчунин дар навбати худ он моддаҳои минералиро ба шаш гурӯҳ тақсим қардааст:

Арвоҳӣ -яъне моддаҳое, ки аз таъсири гармӣ бухор мешаванд. Мисол: симоб, навшодир, сулфиди арсен (сулфуди марги муш).

2. Фулузотӣ: тилло, нуқра, мис, қалъагӣ, сурб, оҳан ва ғайра.

3. Сангҳо - малахит, оҳақсанги сурх, оҳаксанги хокистарранг, шиша ва ғайра.

4.Купоросҳо -купороси сиёҳ, купороси руҳ, купороси мис ва ғайра.

5.Танакор, содда, карбонат, гидрокарбонатҳо ва ғайра.

6.Намакҳо-намаки ошӣ, намаки талх, оҳаксанг, намаки пешоб ва ғайра.

Гарчанде, ки таснифоти Закариёи Розӣ содда ва аз камбудиҳо холӣ набуд, лекин барои химияи нав тараққикардаистодаи асримиёнагӣ иқдоми нек ва ташаббуси бузурге буд.

Яке аз ақидаҳои муҳими Закариёи Розӣ он аст, ки ӯ мегӯяд: «Ҳаюло» (модда) аз замону макон аз қадим иборат аст, вай аз ҳеҷ чизе падид намеояд. Ҳаюло аз як ҳолат ба ҳолати дигар мегузарад, шакл ва хосияти худро тағйир медиҳад. Агар ақидаҳои Закариёи Розиро ба таври содда ва фасеҳи замонавӣ тавсиф кунем, пас метавон хулоса кард, ки ӯ яке аз қонунҳои асосии химия - «Қонуни бақои массаи моддаҳо»-ро зиёда аз 900 сол пеш аз М. В. Ломоносов (1848) бо забони соддаи дарӣ баён кардаст.

Абӯрайҳон Берунӣ бахшида ба ҳаёт ва фаъолияти Закариёи Розӣ асаре бо номи “Феҳрасти асарҳои Розӣ” таълиф намудааст. Дар қатори ҳазорон муаррихон, шояд Берунӣ аввалин шахсе бошад, ки нисбати ин алломаи бузург баҳои сазовор дода, чунин навиштааст.

“Ман китоби “Илми илоҳӣ”, “Сир-ул-асрор”, “Китоб-ул-тадобир” ва “Китоб-ул-таҷрибот”-и Розиро мутолиа намудам”. Чи тавре, ки аз гуфтаи аллома маълум мегардад, хирадӣ Закариёи Розӣ то чӣ андоза саҳеҳ ва закӣ буд, ки бе ягон асбоб тақсимшавандагии заррачаҳои хуртарини ба чашм ноаёнро дарк карда тавонист ва онро пешгӯй кард (моддаҳо аз атомҳо, яъне аз заррачаҳои хуртарини тақсимнашаванда иборат аст).

Закариёи Розӣ дар бемористони ташкилкардааш нахустин бор барои ташхиси хилт (чор унсур: хун, балғам, сафро ва савдо) ва шошаву ахлотро аз ҷиҳати **химиявӣ таҳлил (анализ**) карданро ҳаматарафа ба роҳ монд ва онро инкишоф дод.

Абуҳафси Суғдӣ поягузорони илми тибро ба чунин мартабаҳо хотирнишот мекунад: «Пизишкӣ набуд - Буқрот (Гиппократ) онро ба вуҷуд овард, мурда буд - Ҷолинус (Гален) онро зинда кард, пароканда буд, Закариёи Розӣ онро фароҳам овард, ноқис буд - Ибни Сино онро комил гардонд».

Закариё Розӣ дар илми тиб натанҳо дар замонаш, балки то ҳоло аз чаҳор табиби маъруфи олам сеюм (якум Букрот, дуюм Ҷолинус ва чаҳорум Бӯалии Сино) ҳисобида мешавад.

Закариёи Розӣ аввалин маротиба роҳи ҳосил кардани оби дистиллӣ (муқаттарро) ихтироъ кард ва истифодаи онро дар тиб тавсия кардааст.

Закариёи Розӣ хосияти физикӣ, химиявӣ ва таъсири биохимиявии спирти этилро омӯхта, роҳи истифодаи онро дар тиб ҷорӣ кард.

Розӣ аввалин шахсест, ки бо роҳи ҷарроҳӣ хосияти карахткунии (беҳушкунӣ, анестизатсия)-и спиртро истифода бурдааст ва ба дигарон низ онро тавсия намудааст.

Инчун ӯ ҳамеша ба шогирдон ва табибон таъкид мекард, ки малҳам (маз)-ҳо ва маҳлули доруворихоро дар оби муқаттар ё спирт тайёр кунанд,чунки вай чунин тайёр мекард.

Закариёи Розӣ барои инкишофи илми навсабзидаистодаи химия ҳамеша ба таҷриба такя мекард ва танҳо бо роҳи таҷриба ақидаҳои илмии худро равшану равон ва бо далелҳои боварибахш баён кардааст.

Ривояте ҳаст, ки оид ба то чӣ андоза ба таҷрибагузаронӣ такя намудани Закариёи Розӣ далолат мекунад ва онро аз “Мунтахаби осор”-и Закариёи Розӣ иқтибос меорем: *Рӯзе* шоҳ Закариёи Розиро назди худ мехонад ва мегӯяд, ки Шумо шахси донишманду табиб ҳастед, барои сохтани беморхона *чӣ* хел ҷойро интихоб кунем?

Дар чавоби ин савол Закариёи Розӣ фикри худро чунин баён мекунад: “Ду сутуни дарозро дар ду ҷониби Бағдод шинонед, баъд аз он ду пора гӯштро ба нӯги ин сутунҳо баста, мудати муайянеро интихоб кунед, баъд аз он гӯшгпорае гирифта мукоиса кунед ва бинед, ки кадоме аз онҳо тағйир намеёбанд ва бадбӯй намешаванд, пас дар он ноҳия бемористонро бино кунед.

Аз ин ривояти таърихӣ бармеояд, ки Закариёи Розӣ бо роҳи таҷриба оид ба мавҷудияти бактерияҳо ва вирусҳои касалиангез фикру ақидаи худро бо таври мушаххас баён кардааст.

Хиради Закариёи Розӣ то чӣ андоза шӯъла меафканад, ки 800 сол қабл аз Луи Пастер, Роберт Хук ва Эдуард Ҷеннер оиди касалиҳои сирояткунанда ва барангезандаи он маълумот дода буд.

Закариёи Розӣ илми тиб ва химияро дар асри IX-X ба чунин дараҷа баланд бардошт, ки олимони Аврупо танҳо дар асри XVIII ба ин мақом расиданд.

Закариёи Розӣ аз худ мероси бое боқӣ гузоштааст, ки то кунун дастхатҳои он дар Аврупо маҳфузанд. Олими чех Вилема Рочера соли 1180 асари Закариёи Розӣ «Китоб-ул-хавос»-ро ба забони лотинӣ, ки дар ҳамон вақт забони илмии Аврупо ба ҳисоб мерафт, тарҷума кард ва аз рӯи ин асар дар Дорулфунуни шаҳри Монтелҳени Фаронсия дарс дод. Ин асари Закариёи Розӣ соли 1486 дар Италия ба забони италиёвӣ ба табъ расидааст. Дертар соли 1509 асари дигари тиббии ӯ «Тибби мансурӣ» ва дар соли 1543 рисолаи «Обила ва сурхак», ки ба табобати ин бемориҳо бахшида шудааст. Дар асоси корҳои илмии ин олимон эмкуниро аввалин маротиба пешниҳод карданд. Ин китоб аз тарафи Герард Детримоне ба забони лотинӣ тарҷума ва нашр гардид.

Тибқи маълумоти шарқшиноси чех доктор Иржи Бечка дар китобхонаҳои Чехословакия ва дигар давлатҳои Аврупо ба миқдори аз ҳама бештар асарҳои тиббӣ ва химиявии Закариёи Розӣ маҳфуз аст.

Мутафаккирони Ғарб дар мавзӯи «Пайдоиши одам» олимони асри XVII-XIX Карл Линней, Чарлз Дарвин, Фридрих Энгелс ва дигарон фикру ақида баён карда, кашфиёт намуданд. Закариёи Розӣ оиди ин масъала дар китоби «Тибби руҳонӣ» доир ба пайдоиши оламу одам ақидаи «Маволиди сегона», яъне маданият, табиият ва ҳайвонотро ҷорӣ намуда, инсонро натиҷаи ташаккули давраи ҳайвонот ҳисобидааст, ки ин ақидаи мутафаккир то замони мо арзиши худро гум накардааст.

“Мо ҳайвонро мутеи худ сохтем ва мувофиқи манфиатҳои худ онро тобеъ намудем, то ки мутобиқи судмандиашон кор фармоем”. Бо ин навиштаҷоти худ Закариёи Розӣ водор мекунад, ки чӣ гуна муҳити атрофро ҳифз намоему ба қадраш бирасем.

Муҳаммад Закариёи Розӣ дар таърихи илм ҳамчун физикдони таҷрибакор маъруф аст, ки вазни хоси ҷисмҳоро бо усули нави фарққунанда муайян намуд.Чӣ тавре, ки сарчашмаҳои таърихӣ шаҳодат медиҳанд, Закариёи Розӣ барои муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо натанҳо ба корҳои таҷрибавӣ машғул буд, балки дар ин соҳа рисолаи махсусе бо номи «Мизон-ат-табиат» таълиф намудааст [2,саҳ.]

Ҳангоми мутолиаи асарҳои Закариёи Розӣ ҳар як фард ба чунин хулоса меояд, ки мутафаккир яке аз муборизони фаъоли муҳофизатгари табиат буд, ки ин талаботи сохти давлатдории Сомониёнро дар бар мегирифт.

Дар дарсҳои химия ва физика мувофиқи мавзӯъҳои дахлдор истифодабарии ақидаҳои афкори химиявӣ ва мероси бои илмии Закариёи Розӣ аҳамияти калони амалӣ ва илмӣ дорад, ки истифодаи онҳо баҳри ваеъ кардани ҷаҳонбинии толибилмон аҳамияти ниҳоят калонӣ худшиносӣ ва хештаншиносӣ дорад.

Муҳаммад Закариёи Розӣ дар таълимоти худ хамеша хулқи неку рафтори шоиста ва муҳимтар аз ҳама кирдори боақлонаро ситоиш мекард. Масалан, дар фасли «Рафтори бофазилат»-и асари маъруфи худ - «Тибби рӯҳонӣ» таъкид менамояд, ки «Агар ҷамъи рафтору сиратеро, ки аҳли фалсафа ва уламо бар он будаанд, ба тарзи мухтасар баён кунем, равшан мегардад, ки амали онҳо аз доираи адолат берун набаромада, бо мардум тобеони худ ба таври шоиста муомила кардаанд. Онҳо аз мардум низ фазилатро талаб мекарданд ва мардумро низ ба ин варта раҳнамоӣ менамуданд».

Закариёи Розӣ чун донишманди закӣ аз худ асарҳо ва мероси бое боқӣ гузоштааст, ки диққати муаррихон ва мутафаккирони замони пешин ва кунуниро ба худ ҷалб менамояд. Осори илмии донишманд аз асри XII инҷониб диққати аҳли тамаддунро ба худ ҷалб намудааст.

Закариёи Розӣ илми тиб ва химияро дар асри IX-X ба чунин дараҷа баланд бардошт, ки олимони Аврупо танҳо дар асри XVIII ба ин мақомот расиданд. Закариёи Розӣ ҳамчун табиби ҳозиқ, мутафаккири озодфикр ва олими табиатшинос ба шумор меравад.

Пажӯҳишгари маъруфи осори Муҳаммад Закариёи Розӣ - Маҳмуди Наҷмободӣ менависад, ки аз тамоми осори илмии ӯ дар китобхонаҳои шаҳри Страсбурги Франсия ва китобхонаҳои давлатҳои Аврупо на бештар аз 40 номгӯй боқӣ мондаанду халос. [70, с. 3]

Аксари рисолаҳои худро Муҳаммад Закариёи Розӣ дар охири асри IX баъди муҳоҷират аз Рай ба Бағдод таълиф намудааст. Абӯрайҳони Берунӣ осори Абубакр Муҳаммад Закариёи Розиро ба соҳаҳои гуногун гурӯҳбандӣ кардааст. Маълум намудааст, ки 56 асар доир ба тиб, 16 асар ба фалсафа, 48 асар ба илмҳои табиӣ , 22 асар ба химия ва 33 асар ба физика бахшида шудааст, ки то ба мо 61 асараш омада расидааст [2, с. 53].

Дар байни асарҳои зиёди химиявӣ бо забонҳои гуногуни халқҳои машриқ навишташуда, ки дар онҳо таъсири китобҳои Розӣ аниқ карда мешавад, як асари химиявии ӯро, ки бо забони тоҷикӣ навишта шудааст, қайд кардан зарур аст. Ин асар "Таҷрибаи Шахриёр" ном дошта, ҳоло дар замони ҳозира ду дастнависи он вуҷуд дорад: яке аз дастнависҳо дар Берлин, дуюмаш дар Донишкадаи Шарқшиносии АФ Ӯзбекистон нигоҳ дошта мешавад.

Дар соли 1950 дар донишкадаи Шарқшиносии Академияи Фанҳо аз тарафи олими *ҷавони* ӯзбек У.Каримов асари "Китоб сирр ал-асрор" ёфт шуд. Маълум шуд, ки ин асари охирини химиявии ӯ буда, дар пирпонсолиаш навишта шудааст. Аз *рӯи* гуфтаҳои худи Закариёи Розӣ ин асар илова ва давоми асари якуми ӯ "Китоб-ал-асрор" мебошад, ки онро яке аз асари асосии худ меҳисобад.

Донишманди шинохтаи тоҷик профессор Тоҷиддин Мардонӣ осори Абубакр Муҳаммад Закариёи Розӣ мебошад, ки. ҳамчун арабшинос ва пажӯҳишгари тавоно, рисолаи «Тибби рӯҳонӣ»- и ӯро соли 1990 аз арабӣ ба русӣ тарҷума карда, дар нашриёти «Ирфон» ба чоп расонида буд [1; 2].

Ҳамин тавр, зиндагиномаи донишманди бузурги арсаи ҷаҳонӣ ва албатта пеш аз ҳама фарзанди фарзонаи форс-тоҷик Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариё ибни Яҳёи Розӣ, ки пур аз панду сабақ ва намунаҳои ибратбахш барои пажӯҳишгарони ҷавон аст, ки боиси тадқиқ ва омӯзиш аст.

Осори Абӯбакр Муҳаммад Закариёи Розӣ воқеан дар такомулу пешрафти афкори фалсафиву табиатшиносии донишмандони Шарқу Ғарб таъсири зиёде расонидааст.

Дар ҳақиқат Закариёи Розӣ ҳамчун табиби ҳозиқ, мутафаккири озодфикр ва олими табиатшинос дар байни халқҳои олам машҳур буда, баҳри рушду нумӯи илми химия дар давлати Сомониён пояи асосӣ гузоштааст.

Олимони асримиёнагӣ Закариёи Розӣ, Абӯрайҳони Берунӣ ва Абуали ибни Сино, Абӯмансури Муваффақ ва монанди инҳо илми химияро тараққӣ додаанд. Ҳамаи ин минбаъд барои инкишофи илм ва саноати химия дар тамоми мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муддати ҷаҳор аср заминаи бунёдӣ гардид.

Инкишофи илми химия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1946 ибтидо мегирад, ки он вақт Пажӯҳишгоҳи химия ба номи В.И.Никитин дар назди Академияи илм таъсис дода шуда буд. Солҳои пеш аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар шаҳри Ленинобод ва Сталинобод лабораторияҳои химияи таҳлилӣ ташкил намуданд. Ин лабораторияҳо барои геологҳо, ботаникҳо, хокшиносон барои гузаронидани корҳои илмию тадқиқотӣ хизмат мекарданд. Имрӯз дар Тоҷикистон илми химия ва таълими он хеле бо суръати тез тараққӣ карда истодааст.

Дар Пажӯҳишгоҳи химияи Академияи илмҳои ҷумҳурӣ дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ, Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи Б. Ғафуров ва дигар донишгоҳҳою донишкадаҳои ҷумҳурӣ корҳои илмию пажуҳиши оид ба илми химия бурда мешаванд.

Бо баробари инкишофи илми химия дар Тоҷикистон саноати химия хеле инкишоф ёфта истодааст. Дар Паёми соли 2016 Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки дар 15 соли оянда бояд саҳми соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба таври назаррас афзоиш ёбад ва Тоҷикистон ба кишвари индустриаливу аграрӣ табдил дода шавад.

Алҳол як қатор корхонаҳои азими химиявӣ фаъолият доранд, ки дар байни онҳо Заводи нуриҳои нитрогении Вахш, Комбинати электрохимиявии Ёвон, Заводи алюминии тоҷик (Турсунзода),заводи металлҳои рангаи шаҳри Истиқлол (Табошар), комбинати

металлҳои ранга ва нодири Бӯстон (ш.Чкалов), Заводи гидрометаллургии ш.Исфара, Заводи сементи Хуаксин, заводи тиллои Зарафшони Панҷакент ва ғайра фаъолият мебаранд.

Корхонаи бузурги истеҳсоли нуриҳои нитрогении “Ҷамъияти саҳомии кушоди Азот” ба кор медарояд, ки зиёда аз 1000 нафар ва соли 2018 зиёда аз 2800 нафар бо ҷои кори доимӣ таъмин мегарданд, ки 95 % - и онҳо коргарони маҳаллӣ мебошанд. Бештари коргаронро муҳандисон, химик технологҳо, металлургҳо, муҳандис механикҳо ва лаборантҳо ташкил медиҳанд. Иқтидори ин корхона дар вақти пурра ба кор даромаданаш дар як сол 300 000 тонна амиак ва 500 000 ҳазор тонна карбамитро ташкил медиҳад, ки талаботи пурраи кишоварзӣ (350 000 тонна) пурра таъмин намуда, қисми изофагии он ба дигар кишварҳо содирот мегадад. Барои истеҳсоли ин миқдор маҳсулот 500 000 тонна ангишт дар як сол истеҳсол карда мешавад [President tj.]

Хулоса

1.Закариёи Розӣ дар ҷаҳон аввалин шахсест, ки дар соҳаи химия, табиатшиносӣ, тиб ва фалсафа корҳои илми тадқиқотӣ гузаронида, асарҳои пуразиши шӯҳрати ҷаҳонӣ доштаро эҷод намудааст.

2.Ӯ аввал дар соҳаи маъданшиносӣ, металлургияи сиёҳу ранга ва химия корҳои илмии зиёд гузаронида, баъди нобино шуданаш (дар синни 40 солагиаш) ба омӯзиши тиб то охири умраш машғул мешавад.

3.Вай аввалин шахсест, ки моддаҳои химиявиро аз ҷиҳати пайдоишашон ба се гурӯҳ: ҳайвонӣ, наботӣ ва минералӣ ҷудо кардааст.

4.Ӯ ҳосил кардани оби муқаттар ва спирти холисро ихтироъ кард ва бо онҳо тайёр кардани доруҳоро кор карда баромадааст.

5. Закариёи Розӣ хосиятҳои физикӣ, химиявӣ ва таъсири биохимиявии спирти этилро омӯхта, истеҳсол ва истеъмоли онро дар тиб ҷорӣ кардааст.

6. Розӣ аввалин шахсест, ки ҳини ҷарроҳӣ хосияти карахткунии спиртро истифода бурд ва ба дигарон онро тавсня намудааст.

7.Закариёи Розӣ яке аз асосгузорони табиатшиносии классикӣ ва тибби форс-точик дар ҷаҳон шинохта шудааст.

8. Ҳоло дар Тоҷикистон илми химия ва саноати химия хеле бо суръати тез тараққӣ карда истодааст, то ин ки Тоҷикистон ба кишвари индустриаливу аграрӣ табдил ёбад.

9.Ҳоло дар Тоҷикистон тамоми донишмандону докторҳо, номзадҳои илм, ва устодони муассисаҳои таълимии кишвар дар пешрафти илм ва таълими химия саҳми арзанда гузошта истодаанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

,1. Абдулҳай Комилӣ. Закариёи Розӣ.ва тарозуи физикавии ӯ. СТЭМТ.Душанбе,2016.-92 саҳ.61. -64саҳ.

2. Абдулҳай Комилӣ Зиндагиномаи Муҳаммад Закариёи Розӣ. ИЭМТ, Душанбе, 2016 -64 саҳ.

3. Иброҳимов Ҳ., Муҳиддинов М. Рушду нумӯи илмҳо дар давлати Сомониён. Душанбе, 1990. - 58 саҳ.

4. Қурбонов Б., Юсуфов З. Эксперментальная химия Закариё ар-Рози //Тезис докладов конфренции ТГУ, Душанбе, 1996,54-62саҳ.

5. Қобилов Н.Қ.Саҳми Закарёи Розӣ дар инкишофи илми кимиё. Иқтисод ва Тиҷорат.29.11. (117) 2016.

6.Иброҳимов Ҳ.,Ҳакимхуҷаев С.,Солиев Л. Дастури ёрирасон аз фанни химияи ғайриорганикӣ. – Хуҷанд, "Нури маърифат",2016.-288 саҳ.

7.Самихов Ш.Р. Асосҳои истихроҷ ва ғанӣ гардонидани канданиҳои фоиданок, Матбааи «ДМТ», 2022, 217 с. Рузи 22 12.2025 ба Ҷоназарова шакли электрони.супор

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Вализода Ш.

кандидат педогогический наук, доцент кафедры социальной и профессиональной педагогики ГОУ "Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова"

shoirakhon.valizoda@mail.ru

Элмурадова С.Х.

кандидат педогогический наук, доцент кафедры социальной и профессиональной педагогики ГОУ "Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова"

В данной статье рассматривается роль информационно-коммуникационных технологий в развитии инклюзивного образования. Анализируются возможности использования информационно-коммуникационных технологий в процессе создания доступной образовательной среды для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья. Особое внимание уделяется влиянию цифровых технологий на повышение качества образования, индивидуализацию процесса обучения, совершенствование методов обучения и расширение возможностей образовательной коммуникации. Также проводится научный анализ современных информационно-коммуникационных средств, электронных образовательных ресурсов и вспомогательных технологий, способствующих эффективной реализации инклюзивного подхода. Представлены научные рекомендации по эффективному использованию информационно-коммуникационных технологий в образовательных учреждениях с целью развития инклюзивного образования.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, инклюзивное обучение, инвалид, лицо с ОВЗ, педагогическая технология, технологизация, адаптивный метод, обучающийся.*

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ-ИРТИБОТӢ ДАР РУШДИ ТАҲСИЛОТИ ИНКЛЮЗИВӢ

Вализода Ш.

номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров»

shoirakhon.valizoda@mail.ru

Элмурадова С.Х.

номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров»

Дар мақолаи мазкур мавқеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар рушди таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) баррасӣ мегардад. Имкониятҳои истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди фароҳам овардани муҳити дастраси таълимӣ барои хонандагони имконияташон маҳдуди саломатидошта таҳлил мегардад. Таваҷҷуҳи махсус ба таъсири технологияҳои рақамӣ ба баланд бардоштани сифати таълим, фардикунонии раванди омӯзиш, такмили усулҳои таълим ва васеъ намудани имкониятҳои муошрати таълимӣ равона карда шудааст. Ҳамчунин воситаҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ, захираҳои электронии таълимӣ ва технологияҳои ёрирасон, ки ба татбиқи самараноки равиши фарогир мусоидат менамоянд, мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Тавсияҳои илмӣ оид ба истифодаи босамари технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ бо мақсади рушди таҳсилоти фарогир пешниҳод мегарданд.

Калидвожаҳо: *таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ), омӯзиши фарогир, шахси дорои маъюбият, шахси дорои маҳдудиятҳои имкониятҳои саломатӣ (ОВЗ), технологияи педагогӣ, технологизатсия, усули мутобиқшаванда, хонандагон.*

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION

Valizoda Sh.
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Professional Pedagogy State Educational Institution "Khujand State University named after Academician B. Gafurov"
shoirakhon.valizoda@mail.ru

Elmurodova S.Kh.
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Professional Pedagogy State Educational Institution "Khujand State University named after Academician B. Gafurov"

This article examines the role of information and communication technologies in the development of inclusive education. The possibilities of using information and communication technologies in the process of creating an accessible educational environment for learners with disabilities are analyzed. Special attention is given to the impact of digital technologies on improving the quality of education, individualizing the learning process, enhancing teaching methods, and expanding opportunities for educational communication. The article also provides a scientific analysis of modern information and communication tools, electronic educational resources, and assistive technologies that contribute to the effective implementation of an inclusive approach. Scientific recommendations for the effective use of information and communication technologies in educational institutions aimed at developing inclusive education are presented.

Keywords: *inclusive education, inclusive education, disabled person, person with disabilities, pedagogical technology, technologization, adaptive method, student.*

XXI век – век цифровой информации, век, когда с невероятной быстротой на свет рождаются сотни новых высокотехнологичных устройств, которые имеют своей целью

сделать человеческую жизнь более комфортной. Получение образования в соответствии с нуждами и запросами обучающего приоритетная задача современного образовательного процесса. На сегодняшний день инклюзивное образование на территории республики Таджикистан регулируется Конституцией «Соблюдение и исполнение вышеобозначенных законодательных документов позволит в конечном итоге понимать, что «инклюзивное образование – это шаг на пути достижения конечной цели – создания инклюзивного общества, позволяющего всем детям и взрослым, независимо от пола, возраста, этнической принадлежности, способностей, наличия или отсутствия нарушений развития, участвовать в жизни общества и вносить в нее свой вклад» [1, с. 1]. И поэтому учебные заведения стараются всячески внедрять в образовательный процесс инновационные методы обучения, среди которых особую популярность приобрели интерактивные технологии.

Под инклюзивным образованием традиционно понимается процесс развития общего образования, который предполагает возможность получения образования детьми с особыми потребностями и учет потребностей каждого ребенка. Но проблемой является определить, какая группа детей имеет эти самые особые потребности. Чаще всего, к такой группе относят детей, имеющих интеллектуальные, физиологические, эмоциональные нарушения развития. В связи с этим приоритетной становится задача – включить в образовательный процесс различные группы детей и создать для каждого ребенка равнозначные условия. Вот и пришли в помощь современным педагогам новые информационные технологии: К первой группе относятся используемые для обучения инвалидов и способные выполнять определенные функции:

- стандартные технологии например, компьютеры, имеющие встроенные функции настройки для лиц с ОВЗ;
- вспомогательные технологии: слуховые аппараты, устройства для чтения с экрана, клавиатуры со специальными возможностями, и т. д. Вспомогательные технологии (ВТ) это «устройства, продукты, оборудование, программное обеспечение или услуги, направленные на усиление, поддержку или улучшение функциональных возможностей людей с ограниченными возможностями здоровья»;
- доступные форматы данных, известные также как альтернативные форматы электронная доступная информационная система);
- а также «низкотехнологичные» форматы, такие как система Брайля. Ко второй группе обучающее программное обеспечение и виртуальные обучающие среды. Ими могут пользоваться все обучающиеся. Как показывает практика, целенаправленное использование компьютера в процессе коррекционного обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии дает возможность создавать оптимальные психолого-педагогические условия для коррекции и компенсации, имеющихся у детей нарушений, максимально учитывать индивидуальные образовательные возможности и потребности учащихся. Одним из главных преимуществ использования компьютерных средств обучения в образовании детей с ОВЗ является их большие возможности в визуализации предоставляемого учебного материала. Наглядность информации способствует повышению эффективности любой деятельности человека. Компьютерная визуализация учебной информации наиболее перспективное направление в системе современного образования.

Способность преобразовывать устную и письменную информацию в визуальную форму является сегодня профессиональным качеством многих специалистов. Важность использования визуальных форм передачи информации в последние годы значительно

возросла ещё и потому что, как правильно выразился профессор А.Л. Зорин: «…у молодого поколения фундаментально изменяется культура восприятия: ему не нужен линейный текст». Таким образом, визуализация учебной информации позволяет решить целый ряд педагогических задач: активизацию учебной и познавательной деятельности, формирование и развитие критического и визуального мышления, зрительного восприятия, образного представления знаний и учебных действий, передачи знаний и распознавания образов, повышения визуальной грамотности и визуальной культуры. Инструменты визуализации различны это таблицы, шкалы, ментальные карты, пазлы, кроссворды, графики, интерактивные онлайн презентации и многое другое, что возникает на просторах Интернета. Социальная интеграция детей с отклонениями – является основной задачей всей системы коррекционной помощи понимается, как конечная цель специального инклюзивного обучения, направленного на включение индивидуума в жизнь общества. Образовательная же интеграция, являясь частью интеграции социальной, рассматривается, как процесс воспитания и обучения особых детей совместно с обычными. Огромную роль в инклюзивном образовании играет подбор кадров, использование современных образовательных технологий.

Заключения процесс развития инклюзивного образования, модернизация его структуры и содержания остаются актуальными в настоящее время. Оснащение образовательных организаций современным техническим оборудованием является неотъемлемой частью модернизации образовательной среды при организации инклюзивного процесса, обеспечивая ее доступность для детей и взрослых с разными потребностями и индивидуальными особенностями развития. Целенаправленное использование возможностей современных цифровых технологий педагогом будет способствовать эффективной работе по преодолению нарушений психофизического развития, а совершенствование технических возможностей цифровых технологий позволит решить вопросы успешного обучения и адаптации в социуме каждого ребенка с ОВЗ.

Список использованной литературы:

1. Банч Г. Влияние специального и инклюзивного образования на установки сверстников / Г. Банч, Э. Валео // Журнал исследований социальной политики. -2008. – Т. 6. – №1. – С. 23–52.
2. Митин А.Е. Отношение будущих специалистов по физической культуре к работе в условиях инклюзивного образования / А.Е. Митин, С.О. Филиппова // Ребенок в современном мире. Духовные горизонты детства: матер. междунар. конф. СПб., 2010.С. 411–416.
3. Раҳмонов З. П.Асосҳои олигофренопедагогика. Хуҷанд. Мероҷ. 2011.-96с.
4. Таҳсилоти фарогир. Дастури методӣ. Таҳти назари А.Байзоев Душанбе. Ирфон.2013-224с

О НЕКОТОРЫХ ТОЧНЫХ КОНСТАНТАХ В ТЕОРЕМАХ ПРИБЛИЖЕНИЙ ФУНКЦИЙ В ПРОСТРАНСТВЕ БЕРГМАНА

Тухлиев Д.К.
к.ф.м.-н., доцент кафедры «Информатики и вычислительной математики»
ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»
dtukhliev@mail.ru

Каюмова О.И.
магистрант кафедры «Информатики и вычислительной математики»
ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

В работе найдены точные константы в теоремах теории приближения аналитических в единичном круге функций комплексными алгебраическими полиномами в пространстве Бергмана.

Ключевые слова: *наилучшее приближение, комплексные алгебраические полиномы, точные константы в теоремах, пространство Бергмана.*

ON SOME EXACT CONSTANTS IN THE THEOREMS OF APPROXIMATIONS OF FUNCTIONS IN THE BERGMAN SPACE

Tukhliev D.K.
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Computer Science and Computational Mathematics
dtukhliev@mail.ru

Qayumova O.I.
Master's student of the Department of Computer Science and Computational Mathematics
SEI «Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov»

In this paper, find exact constants in theorems of the theory of approximation of analytic functions in a unit circle by complex algebraic polynomials in Bergman space.

Key words: *exact constants in theorems, best approximation, complex algebraic polynomials, Bergman space.*

БАЪЗЕ ДОИМИҲОИ АНИҚ ДАР ТЕОРЕМАҲОИ НАЗАРИЯИ НАЗДИККУНИИ ФУНКСИЯҲО ДАР ФАЗОИ БЕРГМАН

Тухлиев Д.К.
н.и.ф.-м., дотсенти кафедраи «Информатика ва математикаи ҳисоббарор»
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
dtukhliev@mail.ru

Қаюмова О.И.
магистранти кафедраи «Информатика ва математикаи ҳисоббарор»
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»

Дар мақола доимиҳои аниқ дар теоремаҳои назарияи наздиккунии функсияҳои дар давраи воҳидӣ аналитикӣ ба воситаи бисйорузваҳои алгебравии комплексӣ дар фазои Бергман ёфта шудаанд.

Калимаҳои калидӣ: *доимиҳои аниқ дар теоремаҳо, наздиккунии беҳтарин, бисйорузваҳои алгебравии комплексӣ, фазои Бергман.*

К настоящему времени вопросами наилучшего полиномиального приближения комплексных функций, регулярных в некоторой ограниченной области комплексной плоскости, посвящено достаточно много работ где получен ряд окончательных результатов. Здесь в первую очередь следует указать на уже ставшей классической работе S.Bergman, и работах К.И.Бабенко, В.М.Тихомирова, Л.В.Тайкова, В.И.Белого, М.З.Двейрина, J.T.Scheik, S.D.Fisher, M.I.Stessin, A.Pinkus. В дальнейшем эта тематика была развита в работах Л.В.Тайкова и Н.Айнуллоева, Ю.А.Фаркова, С.Б.Вакарчука, М.Ш.Шабозова, М.С. Саидусайнова и многими другими (см., например, [2-5]). Следует отметить, что многие экстремальные задачи, в основном, решены в пространстве Харди. Что же касается решения указанных задач в более общем пространстве Бергмана, то здесь пока не достаточно много окончательных результатов и многие экстремальные задачи ждут своего решения. В данной работе, продолжая исследования вышеуказанных авторов, вводится в рассмотрение задача одновременного (или совместного) наилучшего полиномиального приближения функций и их последовательных производных. Полученные результаты обеспечивают возможность найти точные значения верхней грани наилучшего совместного приближения некоторых классов функций, принадлежащих пространству Бергмана.

Будем рассматривать пространство $\mathsf{B}_2 := \mathsf{B}_2(U)$ функций f аналитических в единичном круге $U := \{z \in C : |z| < 1\}$ таких для которых норма

$$\|f\| := \|f\|_{\mathsf{B}_2} = \left(\frac{1}{\pi} \iint\limits_{(U)} |f(z)|^2 \, d\sigma \right)^{1/2} < \infty, \qquad (1)$$

где интеграл понимается в смысле Лебега, $d\sigma$ - элемент площади. Очевидно, что норму (1) можно написать также в следующем виде

$$\|f\| = \left(\frac{1}{\pi} \int_0^1 \int_0^{2\pi} |f(\rho e^{it})|^2 \, \rho d\rho dt \right)^{1/2} < \infty, \qquad (2)$$

Через P_n обозначим совокупность комплексных алгебраических полиномов степени $\le n$. Хорошо известно [1], что среди всех полиномов $p_{n-1} \in \mathsf{P}_{n-1}$ наилучшее квадратичное приближение функции $f \in \mathsf{B}_2$ в области U доставляет частичная сумма $(n-1)-$ го порядка

$$T_{n-1}(f, z) = \sum_{k=0}^{n-1} c_k z^k$$

разложения функции $f(z)$ в степенной ряд Тейлора

$$f(z) = \sum_{k=0}^{\infty} c_k z^k.$$

При этом для величины наилучшей полиномиальной аппроксимации произвольной функции $f \in \mathsf{B}_2$ имеем

$$E_{n-1}(f)_2 := E_{n-1}(f)_{\mathsf{B}_2} = \inf \left\{ \|f - p_{n-1}\|_2 : p_{n-1} \in \mathsf{P}_{n-1} \right\} =$$

$$= \|f - T_{n-1}(f)\|_2 = \left\{ \sum_{k=n}^{\infty} \frac{|c_k|^2}{k+1} \right\}^{1/2}, \quad (3)$$

где $c_k(f)-$ коэффициенты Тейлора функции f. Далее введем обозначение

$$\|\Delta_h^m f(\cdot)\|_{B_2} := \left\{ \frac{1}{\pi} \int_0^1 \int_0^{2\pi} \left| \sum_{k=0}^{m} (-1)^{m-k} C_m^k f\left(\rho e^{i(t+kh)}\right) \right|^2 d\rho dt \right\}^{\frac{1}{2}}, \quad (4)$$

и равенством

$$\Omega_m(f;t)_{B_2} := \sup\{\|\Delta_h^m f(\cdot)\|_{2,\mu} : |h| \le t\} = \\ = \sup\left\{ \sum_{k=1}^{\infty} (1-\cos kh)^{2m} \cdot c_k^2(f) : |h| \le t \right\}, \quad (5)$$

определим модуль непрерывности $m-$ го порядка функции $f \in \mathsf{B}_2$. Применяя равенство Парсеваля из равенства (4) легко получим

$$\| \Delta_h^m(f;\cdot) \|_{B_2}^2 = \sum_{k=1}^{\infty} (1-\cos kh)^{2m} c_k^2(f) = 4^m \sum_{k=1}^{\infty} \left(\sin\left(\frac{kh}{2}\right) \right)^{4m} c_k^2(f) = \\ = 4^m \sum_{k=1}^{n} \left(\sin\left(\frac{kh}{2}\right) \right)^{4m} c_k^2(f) + 4^m \sum_{k=n+1}^{\infty} \left(\sin\left(\frac{kh}{2}\right) \right)^{4m} c_k^2(f) \le \\ \le 4^m \left\{ \sum_{k=1}^{n} \left(\frac{kh}{2}\right)^{4m} c_k^2(f) + \sum_{k=n+1}^{\infty} c_k^2(f) \right\} \le \\ \le 4^m \left\{ \left(\frac{h}{2}\right)^{4m} \sum_{k=1}^{n} k^{4m} c_k^2(f) + \sum_{k=n+1}^{\infty} c_k^2(f) \right\}, \quad (6)$$

в силу которого запишем

$$\Omega_m(f;2/n)_{B_2} := \sup\{\| \Delta_h^m(f;\cdot) \|_{2,\mu}^2 : 0 < h \le 2/n\} \le \\ \le 4^m \left\{ \frac{1}{n^{4m}} \sum_{k=1}^{n} k^{4m} c_k^2(f) + \sum_{k=n+1}^{\infty} c_k^2(f) \right\}. \quad (7)$$

Нам далее понадобится следующая

Лемма. *Для произвольной функции* $f \in \mathsf{B}_2$ *и любых* $m,n \in \mathsf{N}$ *имеет место равенство*

$$\frac{1}{n^{4m}} \sum_{k=1}^{n} k^{4m} c_k^2(f) + \sum_{k=n+1}^{\infty} c_k^2(f) = \frac{1}{n^{4m}} \sum_{k=0}^{n-1} [(k+1)^{4m} - k^{4m}] E_k^2(f). \quad (8)$$

Теорема 1. *Для произвольной функции* $f \in \mathsf{B}_2$, *при любых* $m,n \in \mathsf{N}$ *справедливо точное неравенство*

$$\Omega_m^2(f;2/n)_{B_2} \le \frac{4^m}{n^{4m}} \cdot \sum_{k=0}^{n-1} [(k+1)^{4m} - k^{4m}] E_k^2(f)_{B_2}. \quad (9)$$

Существует функция $f_0 \in \mathsf{B}_2$, *для которой неравенство (9) обращается в равенство.*

Теорема 2. *Для произвольной функции* $f \in \mathsf{B}_2$ *и любых* $m,n \in \mathsf{N}$ *справедливо*

$$\Omega_m^2(f;2/n)_{B_2} \le \frac{4^{m+1}m}{n^{4m}} \cdot \sum_{k=1}^{n-1} k^{4m-1} E_k^2(f) \qquad (10)$$

Теорема 3. *Для любой функции* $f \in \mathsf{B}_2$ *и любого* $n \in \mathsf{N}$ *справедливы точные оценки*

$$E_{n-1}(f)_2 \le \frac{1}{n}\left\{\sum_{k=1}^{n}(2k-1)E_{k-1}(f)_2\right\}^{1/2}, \qquad (11)$$

и если $f \ne const,$ *то имеют место также оценки*

$$E_{n-1}(f)_2 \le \frac{\sqrt{2}}{n}\left\{\sum_{k=1}^{n} kE_{k-1}^2(f)_2\right\}^{1/2}. \qquad (12)$$

Знак равенства в (11) реализует функция $g(z) = z^n \in \mathsf{B}_2$. *Константа* $\sqrt{2}$ *в неравенстве (12) уменьшена быть не может.*

Список использованной литературы:

1. Смирнов В.И., Лебедев Н.А. Конструктивная теория функций комплексного переменного. – М. – Л.: Наука, 1964, С. 201-202.
2. Тухлиев Д.К. О точных константах в прямых и обратных теоремах в пространстве Бергмана // ДАН РТ. 2018. Т.61. №6. С.517-523.
3. Тухлиев Д.К. О точных константах в теоремах о приближений функций в пространстве Бергмана // Учёные записки ХГУ им. Б.Гафурова, Серия естественные и экономические науки, 2018, №3 (46). С.12-22.
4. Тухлиев Д.К. Об одновременном полиномиальном приближении функций и их производных в пространстве Бергмана // Изв. АН РТ., Отд. физ.-мат., хим., геол. и техн. н. №2. 2019. С.14-18.
5. Шабозов М.Ш., Тухлиев Д.К. О совместном приближении функций и их последовательных производных в пространстве Бергмана // ДАН РТ, 2018, т.61, №5, с.419-426.

ОБ АППРОКСИМАЦИИ ФУНКЦИЙ ПОЛИНОМАМИ В ПРОСТРАНСТВЕ БЕРГМАНА B_q

Тухлиев Д.К.

к.ф.м.-н., доцент кафедры «Информатики и вычислительной математики»

ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

dtukhliev@mail.ru

Каюмова О.И.

магистрант кафедры «Информатики и вычислительной математики»

ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

В работе найдены некоторые утверждения в виде точных неравенств между величиною наилучшего приближения функций $E_{n-\nu-1}(f^{(\nu)})_2$ и усреднённым с весом $\sin\left(\frac{\pi}{n}\right)t$ значением модуля непрерывности r-го порядка производной $f^{(m)}$ функции $f \in B_2^{(m)}$.

Ключевые слова: *модуль непрерывности, верхние грани, наилучшее приближение, комплексные алгебраические полиномы, пространство Бергмана.*

ON APPROXIMATION OF FUNCTIONS BY POLYNOMIALS IN BERGMAN SPACE B_q

Tukhliev D.K.
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Computer Science and Computational Mathematics
dtukhliev@mail.ru

Qayumova O.I.
Master's student of the Department of Computer Science and Computational Mathematics
SEI «Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov»

In this paper, we find some statements in the form of exact inequalities between the value of the best approximation of functions $E_{n-\nu-1}(f^{(\nu)})_2$ and averaged with weight $\sin\left(\frac{\pi}{n}\right)t$ the value of the continuity modulus of the r-th order of the derivative $f^{(m)}$ functions функции $f \in B_2^{(m)}$.

Key words: *modulus of continuity, upper bounds, best approximation, complex algebraic polynomials, Bergman space.*

ОИД БА НАЗАРИЯИ НАЗДИККУНИИ ФУНКСИЯҲО ДАР ФАЗОИ БЕРГМАН B_q

Тухлиев Д.К.
н.и.ф.-м., дотсенти кафедраи «Информатика ва математикаи ҳисоббарор»
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
dtukhliev@mail.ru

Қаюмова О.И.
магистранти кафедраи «Информатика ва математикаи ҳисоббарор»
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»

Дар мақола баъзе тасдиқотҳо дар намуди нобаробариҳои аниқи байни бузургиҳои наздикшавии беҳтарини функсияҳои $E_{n-\nu-1}(f^{(\nu)})_2$ ва қиматҳои миёнашудаи бо вазни $\sin\left(\frac{\pi}{n}\right)t$ модули бефосилагии тартиби r-и ҳосилаи $f^{(m)}$-и функсияи $f \in B_2^{(m)}$, оварда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: *модули бефосилагӣ, сарҳади болоӣ, наздикшавии беҳтарин, полиномҳои комплексии алгебравӣ, фазои Бергман.*

Обозначим через $U := \{z \in \mathbb{C} : |z| < 1\}$ — единичный круг в комплексной плоскости $\mathbb{C}$, $\mathbb{A}(U)$ — множество функций f аналитических в круге U. Будем говорить, что $f \in \mathbb{A}(U)$ принадлежит пространству Бергмана $B_q := B_q(U)$, если [1]

$$\|f\|_q := \|f\|_{B_q} = \left(\frac{1}{2\pi}\iint\limits_U |f(z)|^q \, d\sigma\right)^{1/q} < \infty, \qquad (1)$$

где $d\sigma$ — элемент площади, а интеграл понимается в смысле Лебега. Очевидно, что норму (1) можно написать и так:

$$\|f\|_q = \left(\frac{1}{2\pi}\int_0^1\int_0^{2\pi} \rho\,|f(\rho e^{it})|^q \, d\rho dt\right)^{1/q} < \infty.$$

Ясно, что если $f \in \mathbb{A}(U)$, то она имеет производные любых порядков $f^{(m)}(z), m \in \mathbb{N}$, которые определяются равенством

$$f^{(m)}(z) = \sum_{k=r}^{\infty} k(k-1)(k-2)\Lambda\ (k-m+1)c_k(f)z^{k-m}. \qquad (2)$$

Введя обозначение $\alpha_{k,m} := k(k-1)(k-2)\Lambda\ (k-m+1), k \geq m$, равенство (2) запишем кратко в следующем виде

$$f^{(m)}(z) = \sum_{k=m}^{\infty} \alpha_{k,m} c_k(f) z^{k-m}.$$

Пусть $\mathbb{P}_n$ —множество комплексных алгебраических полиномов степени не более n:

$$\mathbb{P}_n := \{p_n(z) : p_n(z) = \sum_{k=0}^{n} a_k z^k, a_k \in \mathbb{C}\}.$$

Равенством

$$E_{n-1}(f)_q := E_{n-1}(f)_{B_q} = \inf\left\{\|f - p_{n-1}\|_{B_q} : p_{n-1} \in \mathbb{P}_{n-1}\right\} \quad (3)$$

определим величину наилучшего приближения функции $f \in B_q$ элементами множества $\mathbb{P}_{n-1}$ в метрике пространства B_q. Задача совместного наилучшего полиномиального приближения функции f и ее последовательных производных $f^{(m-\nu)}(1 \leq \nu \leq m)$ до порядка m формулируется в следующей постановке. Для натуральных чисел n, m, ν, удовлетворяющих ограничению $n > m \geq \nu \geq 1$, требуется найти

$$E_{n-m+\nu-1}\left(f^{(m-\nu)}\right)_2 = \inf\left\{\|f^{(m-\nu)} - p_{n-1}^{(m-\nu)}\|_2 : p_{n-1} \in \mathbb{P}_{n-1}\right\}. \quad (4)$$

Здесь решение задачи (4) находим как следствие более общей задачи отыскания точной константы в неравенстве типа Колмогорова в пространстве Бергмана B_2.

Пусть $B_2^{(m)}$ — множество функций $f \in B_2$, для которых выполняются условия $\left\|f^{(m)}\right\|_2 \leq 1$. В работе [2] в качестве следствия из более общего неравенства типа Колмогорова найден следующий результат, доказанный в работе [3].

Теорема А [3]. *Пусть* n, m, ν *— произвольные натуральные числа и* $n > m \geq \nu \geq 1$. *Тогда для произвольной функции* $f \in B_2^{(m)}$ *и любого натурального числа* $n > m$ *справедливо неравенство*

$$E_{n-m+\nu-1}(f^{(m-\nu)})_2 \leq \frac{\alpha_{n,m-\nu}(n-m+1)^{(m-\nu)/(2m)}(n+1)^{\nu/(2m)}}{(\alpha_{n,m})^{1-\nu/m}(n-m+\nu+1)^{1/2}} \times$$

$$\times \left(E_{n-1}(f)\right)_2^{\nu/m}\left(E_{n-m-1}(f^{(m)})\right)_2^{1-\nu/m}, \quad (5)$$

которое является точным на множестве $B_2^{(m)}$.

Далее через $W_2^{(m)}$ обозначим класс функций $f \in B_2^{(m)}$, для которых $\left|f^{(m)}\right|_2 \leq 1$. Наилучшее приближение класса $W_2^{(m)}$ подпространством P_{n-1} — комплексных алгебраических полиномов степени $\leq n-1$ в метрике B_2 обозначим через

$$E_{n-1}\left(W_2^{(m)}\right)_2 := \sup\left\{E_{n-1}(f)_2 : f \in W_2^{(m)}\right\}.$$

Докажем следующее утверждение

Теорема 1. *Для любых* $n \in \mathsf{N}, m \in \mathsf{Z}_+, n > m$ *справедливо равенство*

$$E_{n-1}\left(W_2^{(m)}\right)_2 = \sqrt{\frac{n-m+1}{n+1}} \cdot \frac{1}{\alpha_{n,m}} = \sqrt{\frac{n-m+1}{n+1}} \cdot \frac{1}{n(n-1)\Lambda\,(n-m+1)}. \quad (6)$$

Сформулируем основной результат данной заметки.

Теорема 2. *Пусть* $n, m, \nu \in \mathsf{N}, n \geq m \geq \nu \geq 1$. *Тогда для величин (4) имеет место равенство*

$$\sup\left\{E_{n-m+\nu-1}\left(f^{(m-\nu)}\right)_2 : f \in W_2^{(m)}\right\} = \frac{\alpha_{n,m-\nu}}{\alpha_{n,m}} \cdot \sqrt{\frac{n-m+1}{n-m+\nu+1}} =$$

$$= \frac{1}{(n-m+\nu)\Lambda\,(n-m)} \cdot \sqrt{\frac{n-m+1}{n-m+\nu+1}}. \quad (7)$$

Напомним ряд определений и обозначений, которыми будем пользоваться в этом пункте. Пусть S - единичный шар в пространстве B_2; $\Lambda_n \subset B_2 - n-$ мерное подпространство; $\Lambda^n \subset B_2$ - подпространство коразмерности n; $\mathsf{L} : B_2 \to \Lambda_n$ - линейный непрерывный оператор; $\mathsf{L}^{\perp} : B_2 \to \Lambda_n$ - непрерывный оператор линейного проектирования; Q - выпуклое центрально - симметричное подмножество из B_2. Величины

$$b_n(Q, B_2) = sup\left\{sup\left\{\varepsilon > 0; \varepsilon S \cap \Lambda_{n+1} \subset Q\right\} : \Lambda_{n+1} \subset B_2\right\},$$

$$d_n(Q, B_2) = inf\left\{sup\left\{inf\left\{\left\|f - g\right\|_2 : g \in \Lambda_n\right\} : f \in Q\right\} : \Lambda_n \subset B_2\right\},$$

$$\delta_n(Q, B_2) = inf\left\{inf\left\{sup\left\{\left\|f - \mathsf{L}f\right\|_2 : f \in Q\right\} : \mathsf{L}B_2 \subset \Lambda_n\right\} : \Lambda_n \subset L_2\right\},$$

$$d^n(Q, B_2) = inf\left\{sup\left\{\left\|f\right\|_2 : f \in Q \cap \Lambda^n\right\} : \Lambda^n \subset B_2\right\},$$

$$\Pi_n(Q, B_2) = inf\left\{inf\left\{sup\left\{\left\|f - \mathsf{L}^{\perp} f\right\|_2 : f \in Q\right\} : \mathsf{L}^{\perp} B_2 \subset \Lambda_n\right\} : \Lambda_n \subset L_2\right\},$$

называют соответственно *бернштейновским, колмогоровским, линейным, гельфандовским, проекционным* n - *поперечниками* множество Q в пространстве B_2. Перечисленные n - поперечники монотонны по n и между ними в гильбертовом пространстве B_2 выполняются соотношения [5],[6]:

$$b_n(Q,B_2) \le d^n(Q,B_2) \le d_n(Q,B_2) = \delta_n(Q,B_2) = \Pi_n(Q,B_2) \qquad (8)$$

В качестве Q рассмотрим класс $W_2^{(m)}$ функций $f \in B_2^{(m)}$, для которых $\left|f^{(m)}\right|_{B_2} \le 1$.

Пользуясь результатом теоремы 1, легко доказать следующее утверждение

Теорема 3. *Для любых* $n \in \mathbb{N}, m \in \mathbb{Z}_+, n > m$, *справедливы равенства*

$$\lambda_n\left(W_2^{(m)}, L_2\right) = E_{n-1}\left(W_2^{(m)}\right)_2 = \frac{1}{n(n-1)\Lambda\,(n-m+1)} \cdot \sqrt{\frac{n-m+1}{n+1}}, \qquad (9)$$

где $\lambda_n(\cdot)$ - любой из n - поперечников $b_n(\cdot), d_n(\cdot), d^n(\cdot), \delta_n(\cdot), \Pi_n(\cdot)$.

Список использованной литературы:

1. Шабозов М.Ш., Шабозов О.Ш. О наилучшем приближении некоторых классов аналитических функций в весовых пространствах Бергмана. — ДАН России, 2007, т.412, 4, с.466-469.
2. Шабозов М.Ш., Саидусайнов М.С. Точные неравенства типа Колмогорова для функций, принадлежащих весовому пространству Бергмана. Труды Международной летней математической Школы-Конференции С.Б.Стечкина по теории функций. Таджикистан, Душанбе, 15-25 августа, 2016, с.279-289.
3. Вакарчук С.Б., Вакарчук М.Б. О неравенствах типа Колмогорова для аналитических в круге функций. — Вісник Дніпропетровского університету, серия: Математика, 2012, т.17, 6/1, с.82-88.
4. Шабозов М.Ш., Саидусайнов М.С. Верхние грани приближения некоторых классов функций комплексной переменной рядами Фурье в пространстве L_2 и значения n-поперечников. — Матем.заметки, 2018, т.103, 4, с.617-631.
5. Тихомиров В.М. Некоторые вопросы теории приближений. — Изд-во Моск. ун-та, М:,1976.
6. Pinkus A. n - Widths in Approximation Theory, Springer - Verlag, Berlin, 1985.

ТАҒИЙРПАЗИРӢ ВА ИРСИЯТНОКИИ СИФАТИ НАХ ДАР ГИБРИДҲОИ (F_1) НАСЛИ АВВАЛ

Рустамов Ш.Р.

номзади илмҳои кишоварзӣ кафедраи биологияи умумӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Shuhrat031085@bk.ru

Сухроби М.

номзади илмҳои кишоварзӣ филиали Институти зироаткорӣ дар вилояти Хатлон.

Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Комилова М.З.
магистранти курси дуюми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Мусоева С.Б
магистранти курси якуми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Борикӣ нах, нишон медиҳад, ки дар воҳиди вазн (мм / мг, км / кг) чӣ қадар нах мавҷуд аст. Зери мафҳуми устувории (мустаҳкамии) нах, яъне бори кандашавӣ, одатан қобилияти муқовимат нишон додан ба қувваи кандашавӣ фаҳмида мешавад, ки ба тӯли меҳвари нах равона карда шудааст. Вай бо грамм ифода карда мешавад.

Ҳар дуи ин нишондодҳо, ки сифати нахро тавсиф мекунанд, ба дараҷаи баланд аз шароитҳои парвариш вобастагӣ доранд. Танҳо истифодаи дурусти агротехникаи навъҳо имконият медиҳад, ки нахи ҷавобгӯ ба стандарт муқарраршуда ба даст оварда шавад.

Устуворӣ дар ин маврид асосан ба самти намунаи модарӣ майл мекунад.

Калидвожаҳо: *навъҳо, устувор, хусусият, селексия, борик, нах, дароз, интихоб, қобилият, мустаҳқим, баракс, насл, якум, модарӣ, дурагакунӣ, пахта, шароит, парвариш.*

ИЗМЕНЧИВОСТЬ И НАСЛЕДСТВЕННОСТЬ КАЧЕСТВА ВОЛОКНА У ГИБРИДОВ (F_1) ПЕРВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Рустамов Ш.Р.
кандидата сельскохозяйсвтенных наук кафедры общей биологии Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава.
Shuhrat031085@bk.ru

Сухроби М.
кандидата сельскохозяйсвтенных наук филиал Института сельскоехозяйство в Хатлонской области
Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Камилова М.З.
второй курси магистры Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава

Мусаева С.Б.
первой курси магистры Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава.

Признаки родительских образцов при скрещивании объединяются. Толщина волокна показывает, сколько волокна содержится в единце веса (мм / мг, км / кг). Под понятием устойчивости (прочности) волокна, то есть разрывной нагрузки, обычно понимают способность сопротивляться разрывной силе, направленной вдоль оси волокна. Она выражается в граммах.

Оба эти показателя, характеризующие качество волокна, сильно зависят от условий выращивания. Только правильное выражение агротехники сортов позволяет получить волокно, соответствующее установленному стандарту. Стабильность в этом случае имеет тенденцию преимущественно в сторону материнского паттерна.

***Ключивые слова**: сорт, стабильный, особенность, селецсия, тонкий, волокно, длинный, интервал, способность, сильный, напротив, поколение, первый, родной, гибридизация, хлопок, условия, разведение.*

VARIABILITY AND HERITABILITY OF FIBER IN (F_1) HYBRIDS OF THE FIRST QENERATION

Rustamov Sh.R.
candidate of aqricultural sciences, Department of qeneral bioloqy, Bokhtar State University named after Nosir Khusrav.
Shuhrat031085@bk.ru

Sohrab M.
Branchof the lnstitute of Aqriculture in Khatlon reqion
Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Kamilova M.Z.
masters deqree kursi yakumi кursi yakumi Bokhtar State University named after Nasir Khusrav

Musaeva S.
masters deqree kursi yakumi кursi yakumi Bokhtar State University named after Nasir Khusrav

Fiber thickness indicates indicates how much fiber is pres ent in a unit of weiqht (mm / mq, km / kq). Under the concept of stability (strenqth) of the fiber, that is, breakinq load, it is usually understood the ability to resist the breakinq force directed alonq the axis of the fiber. Lt is expressed in qrams.

Both of these indicators, which describe the quality of the fiber, fre hiqhly dependent on the qrowinq conditions. Only the correct expression of the aqrotechnics standard. Stability in this case tends mainly in the direction of the mother pattern.

***Keyword:** varieties, stable, feature, selection, thin, fiber, lonq, choice, ability, stronq, on the contrary, qeneration, the first, native, hybridization, cotton, conditions, breedinq.*

Борикӣ ё худ рақами метрикии нах, нишон медиҳад, ки дар воҳиди вазн (мм / мг, км / кг) чӣ қадар нах мавҷуд аст. Зери мафҳуми устувории (мустаҳкамии) нах, яъне бори кандашавӣ, одатан қобилияти муқовимат нишон додан ба қувваи кандашавӣ фаҳмида мешавад, ки ба тӯли меҳвари нах равона карда шудааст. Вай бо грамм ифода карда мешавад.

Ҳар дуи ин нишондодҳо, ки сифати нахро тавсиф мекунанд, ба дараҷаи баланд аз шароитҳои парвариш вобастагӣ доранд. Танҳо истифодаи дурусти агротехникаи навъҳо имконият медиҳад, ки нахи ҷавобгӯ ба стандарт муқарраршуда ба даст оварда шавад [1].

Дар адабиёти илмӣ доир ба вобастагии сифати нах аз синни ғӯзаҳо [2], аз реҷаи рӯшноӣ [3], аз омилҳои гармӣ [4] маълумотҳо ҷой доранд.

Ба ғайр аз ҳамаи ин, устуворӣ ва рақами метрики нах, ҳамчунин аз ҷойи ҷойгиршавии ғӯзаҳо дар буттаи пахта вобастагӣ дорад. Сифати нисбатан баланди нах аз ғӯзаҳое гирифта мешавад, ки аз ҷойи якуми навдаҳои самараовар гирифта шудаанд.

Ҳисобҳои назариявӣ ва маълумотҳои таҷрибавӣ нишон медиҳанд, ки нах ҳар қадар борик бошад, риштаи аз он ҳосилшуда ҳамон қадари дигар мустаҳкам аст. Дар ин маврид моҳияти борикии нах барои рақамҳои баланд, назар ба паст, бештар назаррас аст. Борикии нах ба дараҷаи назаррас рақами аз ҳама баланди риштаро муайян мекунад.

Таъсири сабабҳои берунаро ба ташаккулёбии хусусиятҳои нах дар мавриди ҷуфтикунии мустақим ва баръакс соқит намуда, доир ба таъсири мусбии ирсияти намунаҳои модарӣ хулоса баровардан мумкин аст. Аз ҷумла, натиҷаи ҷуфтикуниро дар таҷрибаҳои мо (ҷадвали 1) аз назар гузаронда аён аст, ки ирсияти хусусиятҳои технологии нах аз интихоби намунаҳои ибтидоӣ вобастагӣ дорад.

Дар мавриди ҷуфтикунии навъҳое, ки соҳиби рақами хеле наздики нах ва фарқияти ками мустаҳкамӣ мебошанд, дар дурага бештар нахи бо рақами метрикии ба намунаҳои ибтидоӣ наздик ташаккул меёбад. Мустаҳкамии каме баланд хусусияти мобайнӣ дошта ба самти намунаи модарӣ майл мекунад.

Комбинатсияи 5595-В х 6465-В дар F_1 рақами метрикӣ 7500, 4,9 г. мустаҳкамиро ташкил дод. Навъи 5595-В дар ин маврид соҳиби рақами 7100 буда, мустаҳкамиаш ба 4,9 г. расидааст; дар навъи 6465-В рақамаш 7760-ро ташкил дода, мустаҳкамии нахаш ба 4,9 г расидааст.

Дар комбинатсияи баръакси 6465-В х 5595 нах соҳиби рақами метрикии 7600 буда, мустаҳкамиаш ба 4,8 г расидааст, яъне дар ҳар ду маврид аён аст, ки реаксияи дурага зери таъсири намунаи модарӣ ҷараён мегирад.

Чунин манзараи монандро дар мавриди ҷуфтикунии навъҳо бо типи дуюми нах -9123-И х 5595-В, қариб бо рақам ва устувории нахи якхела мушоҳида намудан мумкин аст. Дар ин маврид нах тахминан бо рақами баробар ташаккул меёбад, устуворӣ низ дар доираи намунаҳои ибтидоӣ қарор дорад. Тибқи навъҳо: 9123-И рақами метрикӣ 7450 ва устуворӣ -4,7 г дар навъи 5595-В мутобиқан устуворӣ-7100 ва мустаҳкамӣ 4,9 г-ро ташкил дод.

Тибқи дурага дар ҷуфтикунии мустақим рақами нах 7650 ва ҷуфтикунии баръакс 7500-ро ташкил дод, устуворӣ бошад, дар ҳар ду маврид ба 4,8-5,0 г расидааст.

Комбинатсияи ҷуфтикуниро бо истифодаи намунаҳои ибтидоӣ, ки соҳиби хусусиятҳои гуногуни технологӣ мебошад, дида мебароем. Дар ин маврид ё рақами баланди нах афзалият дорад ё типи мобайнии ирсияти он мушоҳида мешавад. Устувории нах ё хусусияти мобайниро бо тамоюл ба самти намунаи модарӣ дорад ё устувории нахи навъи модариро соҳиб аст. Аз ин ҷо дар мавриди мазкур мо ба хулосае меоем, ки реаксияи дурага, ба мисли мавриди аввала, зери таъсири моҳиятноки намунаи модарӣ ҷараён мегирад. Дар ин ҷо рақами нисбатан баланди дурага дар ҳамон комбинатсияе мушоҳида мешавад, ки навъи рақамаш баланд ба сифати намунаи модарӣ истифода мешавад. Баъзан, агар ба сифати намунаи модарӣ навъ бо рақами пасти метрикӣ, назар ба падарӣ, истифода шавад, ирсияти мобайнӣ мушоҳида мешавад.

Устуворӣ дар ин маврид асосан ба самти намунаи модарӣ майл мекунад. Аз ҷумла нахи комбинатсияи 9123- И х 6249-В дар F_1 рақами метрикии нах 7500 ва устувори 4,9-ро соҳиб буд, дар навъи 9123-И рақами метрикӣ 7450, бори кандашавӣ 4,7 г-ро соҳиб буд, дар навъи 6249- В рақами метрикии 7500 ва вазни кандашавии 5,1 г мушоҳида шуд. Дар комбинатсияи баръакси 6249- В х 9123-И нах рақами метрикии 7700 ва вазни кандашавии 5,0 г.- ро соҳиб буд.

Маълумотҳои ҷадвали 1 имкон медиҳанд, ки байни ин ду комбинатсияҳо муқоиса карда шаванд: 6249-В х 6465-В, 6465-В х 6249-В, 5595-В х 9123-И, 9123-И х 5595-В, 5595-В х 6249-В, 6249-В х 5595-В.

Дар ин ҷо, ба мисли комбинатсияҳои ҷуфтикунии дар боло қайдшуда, ба ташаккулёбии хусусиятҳои дурага на камтар намунаҳои модарӣ таъсир мерасонанд.

Ҷадвали 1. Тағйирёбии хусусиятҳои технологии нах дар мавриди ҷуфтикунии мустақим ва баръакс дар F_1 с.2017.

Генотипҳо ва ҷуфтикунии онҳо	Рақами метрикӣ	Устувории нах, г	Дарозии кандашавӣ, км
6465-В	7760	4,9±0,2	36,4
9123-И	7450	4,7±0,2	36,0
6249-В	7500	5,1±0,2	36,5
5595-В	7100	4,9±0,2	33,2
5595-Вх6465-В	7500	4,9±0,2	33,9
6465-Вх5595-В	7600	4,8±0,2	35,6
9123-Ихх5595-В	7650	5,0±0,2	33,2
5595-Вх9123-И	7500	4,8±9,2	34,5
5595-Вх6249-В	7140	4,9±0,2	34,7
6249-Вх5595-В	7500	5,1±0,2	32,9
6465-Вх9123-И	7100	5,0±0,2	34,5
9123-Ихх6465-В	6800	4,9±0,2	34,7
6249-Вх6465-В	7400	4,7±0,2	32,8
6465-Вх6249-В	7560	4,7±0,2	32,6
9123-Ихх6249-В	7500	4,9±0,2	34,5
6249-Вх9123-И	7700	5,0±0,2	33,9

Бояд қайд кард, ки ташаккулёбии хусусиятҳои технологии дурага аз қобилияти комбинатсионии навъҳо, яъне арзиши генетикии навъҳо низ вобастагӣ дорад. Дар ин маврид бахусус навъи 9123-И фарқ мекунад, ки он ҳангоми ҷуфтикунӣ насли гетерозисии баландро медиҳад. Аз ин ҷо бармеояд, ки ташаккулёбии хусусиятҳои нах дар дурагаҳои F_1 нобаробар фарқ мекунад. Таносуби аломати борикӣ ва устувории нах дар ҷуфтикунии ретсипрокӣ фарқ мекунад. Дар мавриди ҷуфтикунии навъҳои аз нигоҳи рақамашон якхела дар F_1 бештар нахи ба намунаҳои ибтидоӣ баробар ташаккул меёбад, баъзан каме аз он мегузарад.

Ҳангоми ҷуфтикунии навъҳои аз нигоҳи рақамашон гуногун дурага намунаи мобайниро ё камтар рақами метрикии намунаи модариро ба ирсият мегирад. Устувории нах хусусияти мобайниро бо тамоюл ба самти намунаи модарии ибтидоӣ дар бар мегирад ва ин дар мавриди ҷуфтикунии ду навъи аз нигоҳи устуворӣ фарқкунанда ё бо намунаи ибтидоӣ якхела, агар бо нишондодҳои устувории нах наздик бошад, ба миён меояд. Дар бораи ирсияти мобайнии борикӣ ва устувории нах дар таҳқиқотҳои [5] қайдҳо шудааст. Борикӣ (рақами метрикӣ) дар таҳқиқотҳои ӯ тамоюл ба волиди нахаш дурушт дорад. Худи ҳамин дар корҳои таҳқиқотии [6] қайд шудааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Мирджураев М. Влияние поливов и удобрений на качество гибридов хлопчатника// С/х Узбекистана, №3, 1979 – С. 44-51.
2. Александров А.С. Высокая эффективность внутрисортового скрещивания при свободном опылении в селекции и семеноводстве хлопчатника. //Агробиология, №3, 1982-С. 211-219.
3. Калонтаров И.А. Теоретические предпосылки к созданию скороспелых форм хлопчатника/ Бюллетень 1976- 146с.
4. Алиев Я.М и др. Влияние теплового фактора на длину волокна.// «Хлопководство» т. 2, 1980.-С.234-242.
5. Попова П.Я. Характер наследования основных показателей хлопка-сырца и волокна/ Ташкент, 1980- 148с.
6. Ware J.O., Harrell D.C. Inheritance of strength of lint in Upland cotton, crop,sc,1994. V. 3, №2, J Amer.Agronom.,1994- P. 217-230.

ТАҒЙИРПАЗИРӢ ВА ИРСИЯТИ АЛОМАТҲОИ ДАРОЗИИ НАХ ДАР ДУРАГАҲОИ F_2

Рустамов Ш.Р.
номзади илмҳои кишоварзӣ кафедраи биологияи умумӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.
Shuhrat031085@bk.ru

Сухроби М.
номзади илмҳои кишоварзӣ филиали Институти зироаткорӣ дар вилояти Хатлон.
Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Нуриддинзода Н.Н.
муовини директор оид ба илм ва муносибатҳои байналмилали МДТ "Коллеҷи тиббии ш. Бохтар"

Комилова М.З.
магистранти курси дуюми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Мусоева С.Б
магистранти курси якуми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Ирсият ва хусусиятҳои зоҳиршавии аломатҳои муҳими пахтаи маҳиннах дар бораи тағйирпазирӣ ва дарозии нах дар насли дуюми дурага аз интихоби ҷуфтҳои ибтидоӣ, ки барои ҷуфтикунӣ гирифта шудаанд, вобастагӣ дорад. аломатҳои зоҳиршуда маълум шуд, ки таъсири навъи дарознахи пахтаи маҳиннах, новобаста аз он ки дар нақши кадом унсури ҷуфтикунӣ ҷойи муайяни худро дорад.

Хусусиятҳои морфологӣ ва зоҳиршавии аломатҳои дарозии нах дар ин комбинатсияҳои ҷуфтикунӣ бениҳоят хосияти хоси худро дар навъҳои 6465-В, 9123-И-ро бо дарозии нахи типи якум ба ташаккулёбии аломати мазкур дар дурагаи F_2 нишон медиҳад.

***Калидвожаҳо**: Хусусият, зоҳиршавӣ, аломат, навъҳо тағйирпазирӣ, ирсият, пахта, маҳиннах, навъҳо, ирсият, дурагакунӣ, гетерозис.*

ГИБКОСТЬ И НАСЛЕДУЕМОСТЬ МЕТОК ДЛИНЫ ВОЛОКОН У ГИБРИДОВ F_2

Рустамов Ш.Р.
кандидата сельскохозяйсвтенных наук кафедры общей биологии Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава.
Shuhrat031085@bk.ru

Сухроби М.
кандидата сельскохозяйсвтенных наук филиал Института сельскоехозяйство в Хатлонской области
Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Нуриддинзода Н.Н.
заместитель директора по науке и международным отношениям преподаватель ГУП "Бохтарский медицинский колледж"

Камилова М.З.
второй курси магистры Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава

Мусаева С.Б.
первой курси магистры Бохтарского государственного унверситета имени Носира Хусрава.

Наследственность и особенности проявления важных признаков хлопчатника тонкое волокно о гибкости и длине волокна во втором поколени гибрида выбор начальних пар выбранных для спаривания зависит от того были ли обнаружены признаки влиящие на тип тонкая хлопочатобумажная лента независимо ото того в роли какого элемента спаривания имеет определенное место.

Морфологические особенности и проявление признаков длины волокон в эти невероятные сочетания сочетаний подчеркивают их уникальность в разновидностях 6465-В.9123-в с длиной волокна первого типа для формирования присутствует в гибриде F_2

***Клучевые слова:** характер, внешний, вид, знак, разновидность, гибридизация, наследственность, особенность, гетерозис*

FLEXIBILITY AND HERITABILITY OF FIBER LENQTH LABELS IN F_2 HYBRIDS

Rustamov Sh.R.
candidate of aqricultural sciences, Department of qeneral bioloqy, Bokhtar State University named after Nosir Khusrav.
Shuhrat031085@bk.ru

Sohrab M.
Branchof the lnstitute of Aqriculture in Khatlon reqion
Flzlroatkor-Khatlon@mail.ru

Nuriddinzoda N.N.
deputy director for Science and international Relations Lecturer at the State Educational institution Bokhtar Medical Collage

Kamilova M.Z.
masters deqree kursi yakumi кursi yakumi Bokhtar State University named after Nasir Khusrav

Musaeva S.
masters deqree kursi yakumi кursi yakumi Bokhtar State University named after Nasir Khusrav

Heredity and features of tye manifestaon of important siqns of cotton fine fiber about the flexibility and lenqth of the fiber in the second qeneration of the hybrid the choice of the initial pairs selected for matinq depends. The detected siqns indicate the influence of the type cotton ribbon, reqardless of which element the matinq has a specific place in.

Morpholoqical teatures and the manifestation of fiber lenqth features in these incredidle combinations of combinations emphasize their uniqueness in varieties 6465-B, 9123-И with fiber lenqth of the first type to form present in hybrid $F_{2.}$

Keywords: *character, appearance, type of symbol, heredity, cotton, qrain, pollen, terosis, varieties, heredity, hybridization, heterosis.*

Ирсият ва хусусиятҳои зоҳиршавии аломатҳои муҳими пахтаи маҳиннах дар бораи тағйирпазирӣ ва дарозии нах дар насли дуюми дурага аз интихоби ҷуфтҳои ибтидоӣ, ки барои ҷуфтикунӣ гирифта шудаанд, вобастагӣ дорад. [1] Маълумотҳои озмоишӣ нишон медиҳанд, ки насли аз дурага, ки аз ҷуфтикунии навъҳои нишондодҳои нахашон дароз ба даст оварда шудаанд, дар F_2, назар ба навъҳои ҷуфтишудаи аз нигоҳи дарозии нахашон фарқкунанда, бо тағйироти камтар тавсиф меёбанд (ҷадвали 1). Аз ҷумла, дар мавриди ҷуфтикунии навъҳои аз нигоҳи нишондодҳояшон дарознах аломатҳои дарозии нах дар F_2 бо константнокӣ фарқи бисёр дорад.

Дар ин маврид гетерозиси дар F_1 аз комбинатсияи навъҳои 9123-И, 6465-В, 6249-В гирифташуда дар F_2 низ ҳифз мешавад, зеро комбинатсияи мустақим ва ретсипрокии дурагаҳои 6465-В х 9123-И, 6465-В х 6249-В, 6249-В х 9123-И дар F_2 аз нигоҳи дарозии нах, вазни кандашавӣ ва дурравии квадратӣ нисбат ба F_2 нишондодҳои наздикро соҳиб буданд. Вале дар ин маврид, дар муқоиса бо F_1, коэффитсиенти тағйирёбӣ баланд меравад.

Дар як қатор комбинатсияҳо аз нигоҳи дарозии нах фарқкунанда мебошад ин нишондодҳои миёнаи дарозии нах дар ҷуфтикунии мустақим ва ретсипрокӣ бо сабаби таҷзияи аломатҳои дурагаи F_2 паст рафт [2]. Бояд қайд кард, ки ин нишондодҳо дар доираи ба ҳам наздик ба қайд гирифта шуд, яъне ташаккулёбии аломатҳои дарозии нах дар насли дурагаҳои F_2, новобаста аз он ки ба сифати чӣ баромад намудани навъи дарознах, сурат гирифт. Аз ҷумла, рафтори комбинатсияи дурагаҳо дар ҷуфтикунии 5595-В х 6249-В; 6249-В х 5595-В дар F_2 нишон дод, ки дар ҳар ду комбинатсияҳо таъсири навъи кӯтоҳнахи 5595-В баробар зоҳир мегардад.

Дар инҷо нишон дода шудааст, ки гетерозис аз нигоҳи дарозӣ нах, ки дар F_1 ҷой дошт, дар F_2 маҳфуз намонд. Нишондоди дарозии нах дар дурагаи F_2 ба нишондоди дарозии навъи нисбатан кӯтоҳнахи 5595-В нисбатан наздик шуд.

Чунин фаъолияти дурагаҳои F_2 дар мавриди ҷуфтикунии ду дурагаи аз нигоҳи дарозии нах фарқкунанда на ба ҳамаи комбинатсияҳои дурагаҳо хос аст. [3] Аз ҷумла, насли дурагаи F_2 аз ҷуфтикунии навъи 5595-В бо навъи 6465-В ва 9123-И хусусияти дигарро зоҳир месозад.

Дар мавриди ҷуфтикунӣ 5595-В х 9123-И, 5595-В х 6465-В таъсири навъҳои дарознах ташаккулёбии дарозии нах дар насли дурагаи F_2 ҳангоми ҷуфтикунии мустақим ва ретсипрокии комбинатсияҳои 5595-В х 9123-И, 5595-В х 6465-В ба қайд гирифта шудааст.

Хусусиятҳои морфологӣ ва зоҳиршавии аломатҳои дарозии нах дар ин комбинатсияҳои ҷуфтикунӣ бениҳоят хосияти хоси худро дар навъҳои 6465-В, 9123-И-ро бо дарозии нахи типи якум ба ташаккулёбии аломати мазкур дар дурагаи F_2 нишон медиҳад. Маълум, ки навъҳои 6465-В, 9123-И аз нигоҳи дарозии нах қобилияти баланди комбинатсиониро соҳиб мебошанд.

Дар ин аломатҳои зоҳиршуда маълум шуд, ки таъсири навъи дарознахи пахтаи маҳиннах, новобаста аз он ки дар нақши кадом унсури ҷуфтикунӣ ҷойи муайяни худро дорад. Инро В. Harlend [4] низ қайд намудааст.

Навъи 5595-В аз ҷиҳати дарозии нах нисбатан коэффитсиенти баланди тағйирёбиро соҳиб аст. Ин хусусияти нобаробарӣ тибқи дарозӣ, мутаассифона, дар ҳар ду мавриди дар боло тавсифшуда ба насли дурага дода мешавад. Аз ҷумла, дар комбинатсияи ҷуфтикунии 9123-И х 5595-В коэффитсиенти парокандашавии q-ба 9,2 (дурравии qg) ва коэффитсиенти тағйирёбӣ ба 26,7% баробар гардид, чунин рафтори мушобеҳ дар дурагаи F_2, дар комбинатсияи ҷуфтикунии 6249-В х 5595-В, ба қайд гирифта шуд.[5]

Тағйирёбӣ ва ирсияти борикӣ ва устувории нах Рафти тағйирёбии рақами метрикӣ ва устувории нахро дар насли дуюми дурагаҳо (ҷадвали 1) назорат намуда, қонунияти ирсияти онҳоро ҳамчунин аз вобастагӣ интихоби намунаҳои волидайнӣ равшан дидан мумкин аст

Ҷадвали 1. Тағйирёбии дарозии нах дар дурагаи насли дуюм (F_2) дар мавриди ҷуфтикунии мустақим ва баръакс (мм) с. 2026

Генотипҳо ва ҷуфтикунии онҳо	Дарозии модалӣ Lm	Дарозии штапелӣ Lp	Вазни кандаша-вӣ Lg	Дурравии квадра-тӣ Q^2g	Дурра-ии миёна Qg	Коэффитс-иенти тағйиёбӣ Cg, %
6465-В	37,3	41,8	37,2	535	7,2	21,7
9123-И	37,4	40,4	38,6	66,0	7,6	21,3
6249-В	37,4	40,4	38,6	66,0	7,6	21,3
5595-В	37,9	38,0	38,0	59,0	8,4	24,8
5595-Вх6465-В	36,7	41,5	37,8	52,4	7,3	21,4
6465-Вх5595-В	38,8	42,7	39,9	54,8	8,5	23,6
9123-Ихх5595-В	38,3	41,9	39,3	52,2	7,2	19,5
5595-Вх9123-И	38,8	42,3	39,5	62,0	8,0	22,0
5595-Вх6249-В	38,8	43,0	39,0	64,0	7,7	20,4
6249-Вх5595-В	39,1	42,7	38,0	52,7	8,0	24,6
6465-Вх9123-И	37,1	41,2	37,1	59,0	7,2	24,1
9123-Ихх6465-В	37,7	41,1	37,5	56,0	6,9	19,4

6249-Вх6465-В	37,4	40,5	36,9	64,0	9,2	26,7
6465-Вх6249-В	36,3	40,8	36,8	63,2	8,1	22,6
9123-Ихб249-В	35,5	39,3	35,9	64,5	7,5	23,5
6249-Вх9123-И	36,8	39,7	36,9	51,0	8,9	25,1

Аз ҷумла дар мавриди ҷуфтикунии ду навъҳо бо рақами баланди метрикии нах дар дурагаи F_2 низ рақами баланд ташаккул меёбад, вале нишондоди нисбии он, назар ба насли якуми дурагаҳо, пасттар аст.

Ҷадвали 2. Хусусиятҳои технологии нах дар насли дуюми дарага (F_2)

Генотипҳо ва ҷуфтикунии онҳо	Рақами метрики нах	Мустаҳками бо г.	Дарозии кандашавӣ, км.
6465-В	7700	4,8	36,0
9123-И	7350	4,9	35,8
6249-В	7400	5,0	36,0
5595-В	7150	5,0	33,3
5595-Вх6465-В	7450	4,6	33,6
6465-Вх5595-В	7350	4,7	33,8
9123-Ихб595-В	7600	4,6	34,2
5595-Вх9123-И	7250	4,7	33,2
5595-Вх6249-В	6900	4,9	33,0
6249-Вх5595-В	7000	4,6	33,3
6465-Вх9123-И	6800	4,9	33,0
9123-Ихб465-В	7000	5,1	33,6
6249-Вх6465-В	7400	4,5	32,2
6465-Вх6249-В	6900	4,8	32,2
9123-Ихб249-В	7350	4,7	33,8
6249-Вх9123-И	7350	4,7	33,8

Аз ҷумла, дар мавриди ҷуфтикунии ду навъҳо бо рақами баланди метрикии нах дар дурагаи F_2 низ рақами баланд ташаккул меёбад, вале нишондоди нисбии он, назар ба насли якуми дурагаҳо, пасттар аст.

Дурагаҳои комбинатсияи 9123-И х 6465-В, 6465В х 9123-И дар насли якум рақами метрикии тартиби 7100, 6800 ва дар насли дуюм мутаносибан 6800, 7000-ро соҳиб буданд. Устувории нах вобаста аз нишондодҳои намунаҳои модарӣ ва падарӣ ташаккул ёфт, яъне ба таври мобайнӣ ба ирсият гирифта шуданд, вале бештар бо тамоюл ба самти ирсияти модарӣ.

Дар мавриди ҷуфтикунии генотипҳои аз ҷиҳати рақами метрикӣ ва устувории нах фарқкунанда дар F_2, бо сабаби таҷзияёбии аломатҳо, тағйирёбии зиёд ба қайд гирифта мешавад.

Комбинатсияи дурагаҳои 6465-В х 6249-В-ро таҳлил намуда, равшан мегардад, ки дурага дар F_2 аломатҳои навъи 6465-В-ро ба ирсият мегирад, дар комбинатсияи баръакс, навъи 6249-В. Дар комбинатсияи мазкур фарқияти ретсипрокӣ хеле пурзӯр аст. Аз ин ҷо бармеояд, ки таҷзияшавии дар доираи тағйирпазирии намунаҳои ибтидоӣ, бо суръати баланди ифодаёбии хусусиятҳои модарӣ сурат мегирад. Чунин рафтори мушобеҳ дар комбинатсияҳои 6465-В х 5595 –В х 6465-В ба қайд гирифта шуд.

Дар натиҷаи таҳқиқи комбинатсияҳои ҷуфтикунии 5595- В х 9123- И, 9123-И х 5595-В равшан карда шуд, ки навъи рақамаш баланди 9123-И ба ташаккулёбии рақами метрикӣ ва усувории нахи дурагаи F_2 ба тарзи моҳиятнок таъсир расондааст.

Дар ин маврид рақами метрикии нах дар насли дуюми дурага, назар ба якум, дар мавриди устувории якхелаи нах, ҳамчунин баландтар буд. Дар ин хусус қобилияти навъ ташаккулдиҳандаи навъи 9123 – И дар боло қайд шуда буд.Дуруштшавии якбораи нах дар F_2 дар комбинатсияи дурагаҳои 6249-В х 5595-В, 5595-В х 6249-В ба қайд гирифта шуд. Ҳар дуи ин навъҳо тахминан рақами метрикии нахи якхела доранд.

Дар ин маврид пастравии рақами метрикӣ дар вобастагии баръакси корелятивӣ бо мустаҳкамии он сурат гирифт. Аз ин рӯ, нишондоди дарозии кандашавии нах қариб дар сатҳи пешинаи дурагаҳои F_1 боқӣ монд. Фарқияти ретсипрокӣ дар ин комбинатсияҳо ба қайд гирифта нашуд. Рақами метрикӣ ва устувории нах дар сатҳи намунаҳои ибтидоӣ қарор дошт.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Арутюнова Л.Г., Полотебнова Т.У., Гурина П.Я. О подборе отцовских сортов компонентов смеси пыльцы при межсортовом скрещивании хлопчатника. В кн. Вопросы генетики, селекции и семеноводства хлопчатника.Выпуск 1,1975-С. 352.
2. Абдуллаев Х.А.,Каримов Х.Х.Индексы фотосинтеза в селекции хлопчатника-Душанбе: //Дониш, 2001-267с.
3. Ергабулов Н. Эффективность внутрисортовых скрещиваний в зависимости от подбора родительских форм. //Труды Союз НИХИ, Ташкент. 1977.-С.298-311.
4. Harlend B.C. The genetics of cotton, jonatan Cape/ London, 1979-P. 76.
5. Жирновников В.П. Влияние различных методов скрещивания на изменчивость и наследственность некоторых признаков у гибридов т/в хлопчатника. Ашхабад, 1979- 19с.

ВЛИЯНИЕ ИНФЛЯЦИИ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ

Якубова Н.Я.

кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы и кредит» Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г.Худжанде

yakubova0880@gmail.com

Умматов А.А.

магистрант 2-го курса специальности "Финансы и кредит" Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции

abdufattohummatov324@gmail.com

В статье рассмотрены теоретические аспекты инфляции. Изучена история экономических учений накопивший целый ряд определений понятия «инфляция». Их обобщение, а также рассмотрение видов инфляции необходимо для понимания механизмов ее воздействия на экономику страны. Также изучены инфляционные процессы, которые имеют социально-экономические последствия. Главным социально-экономическим последствием инфляции является снижение заработной платы населения, пенсий и пособий.

Ключевые слова: *факторы, макроэкономические факторы, инфляция, микроуровень, мезоуровень, заработная плата населения, пенсия, пособие, перераспределение национального дохода.*

ТАЪСИРИ ТАВАРРУМ БА РУШДИ ИҶТИМОЙ-ИҚТИСОДИИ КИШВАР

Ёқубова Н.Ё.
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи "Молия ва қарз" Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш.Хуҷанд
yakubova0880@gmail.com

Умматов А.А.
магистри курси дуюми Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистони ихтисоси молия ва қарз
abdufattohummatov324@gmail.com

Дар ин мақола ҷанбаҳои назариявии таваррум баррасӣ мешаванд. Таърихи назарияҳои иқтисодӣ, ки як қатор таърифҳои мафҳуми "инфлятсия"-ро ҷамъ овардааст, омӯхта шудааст. Хулосаи ин таърифҳо, инчунин баррасии намудҳои таваррум, барои фаҳмидани механизмҳои таъсири он ба иқтисоди кишвар зарур аст. Равандҳои таваррумӣ, ки оқибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ доранд, низ баррасӣ шудаанд. Оқибатҳои асосии иҷтимоию иқтисодии таваррум коҳиши музди меҳнат, нафақа ва кӯмакпулиҳо мебошанд.

Калидвожаҳо: *омилҳо, омилҳои макроиқтисодӣ, таваррум, сатҳи микро, сатҳи мезо, музди меҳнати аҳолӣ, нафақа, кӯмакпулӣ, аз нав тақсим кардани даромади миллӣ.*

THE IMPACT OF INFLATION ON THE COUNTRY'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Yakubova N.Y.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Finance and Credit Institute of Economy and trade, Tajik State University of commerce in Khujand
yakubova0880@gmail.com

Ummatov A.A.
Second-year Master's student at the Institute of Economy and Trade of the Tajik State University of Commerce, majoring in Finance and Credit
abdufattohummatov324@gmail.com

This article examines the theoretical aspects of inflation. The history of economic theories, which has accumulated a number of definitions of the concept of "inflation," is studied. A summary of these definitions, as well as an examination of the types of inflation, is necessary for understanding the mechanisms by which it impacts the country's economy. Inflationary processes that have socioeconomic consequences are also examined. The main socioeconomic consequence of inflation is a reduction in wages, pensions, and benefits.

Keywords: *factors, macroeconomic factors, inflation, microlevel, mesolevel, wages, pensions, benefits, redistribution of national income.*

Инфляция выступает значимым макроэкономическим фактором, оказывающим воздействие на результаты работы как отдельных организаций (микроуровень), так и средних предприятий (мезоуровень). Суть инфляции заключается в росте общего уровня цен, что приводит к снижению ценности денег [3, с.34]. В условиях инфляции активы компаний, купленные ранее и зафиксированные в финансовой отчетности по первоначальной цене, со временем претерпят существенное изменение своей реальной стоимости и будут значительно отличаться от указанной в учете.

Недооценка влияния инфляции может привести к формированию финансовой отчетности, которая, будучи формально подготовлена в строгом соответствии с действующими нормативными требованиями, фактически представляет собой искаженный и неточный источник данных. Поэтому руководству каждого коммерческого предприятия следует обратить внимание на необходимость корректировки хозяйственной деятельности с учетом инфляционных процессов.

Понятие инфляции известно человечеству с давних времен. Еще во времена завоеваний Александра Великого поступившие в Грецию сокровища персидских царей привели к временному обесценению золотых и серебряных монет. Намного позже, в 20-х годах 16 века, Николай Коперник, известный всему миру ученый, сформулировал мысль о том, что «деньги обесцениваются обычно тогда, когда их становится слишком много». Такого же мнения придерживался знаменитый шотландский философ Дэвид Юм (1711–1776 гг.), который проследил ряд сущностных и устойчивых зависимостей между денежной массой и ценами на товары: рост денежной массы ведет к росту цен внутри страны; как следствие снижается конкурентоспособность отечественных товаров; это сказывается на платежном балансе, который становится пассивным, что вызывает отток денег из страны.

Таким образом, Д. Юма можно по праву считать основоположником количественной теории денег. Неоценимый вклад в денежную теорию XIX в. внес Генри Торнтон (1760–1815 гг.), главным достижением которого является описание косвенного механизма влияния денежной массы на уровень цен [2, с.78].

Понятие «инфляция» стало употребляться применительно к денежному обращению в период Гражданской войны в США (1861–1865 гг.), когда была выпущена огромная масса гринбеков (450 млн. бумажных долларов), а их покупательная способность упала на 60 % за два года в июне 1864 г. [3, с.45].

Задача регулирования инфляционных процессов появляется лишь в теории монетаризма, внимание к которой возросло со второй половины 70-х – начала 80-х годов. Это было вызвано ростом потребительских цен в странах Запада, который перешагнул десятипроцентную отметку, составив в 1974–1975 гг. в Великобритании 16–24 %, в США – 9–11 %. Инфляционные процессы в США – экономическом и финансовом центре современного мира – инициировали всплески цен в других странах. Так, сторонники глобального монетаризма полагали, что динамика и структура денежной массы конкретно взятой страны связана с аналогичными показателями других стран через систему международных расчетов, а инфляция – чисто денежный феномен.

История экономических учений накопила целый ряд определений понятия «инфляция». Их обобщение, а также рассмотрение видов инфляции необходимо для

понимания механизмов ее воздействия на экономику страны. Термин «инфляция» (в пер. с лат. inflation – вздутие, разбухание) был позаимствован из медицины. Изначально под инфляцией понималось всякое увеличение денежной массы, каковы бы н и были его последствия. Затем инфляцию определяли как переполнение каналов обращения денежной массой сверх нормальных потребностей товарооборота, что вызывает обесценение денежной единицы и, соответственно, рост цен. В настоящее время шире понимаются причины инфляции. Это не только сверхнормативная эмиссия бумажной денежной массы, но и отставание совокупного предложения товаров от совокупного спроса на них, а также поступление на рынок некачественных товаров. Сейчас под инфляцией понимается повышение общего (среднего) уровня цен в экономике или на отдельный вид ресурса, продукции, услуг, труда, сопровождаемое соответствующим снижением покупательной способности денежной единицы и перераспределением национального дохода.

За последнее десятилетие мировая инфляция демонстрировала значительную динамику: до 2021 года она оставалась относительно низкой, а затем резко ускорилась, достигнув в 2022 году многолетнего максимума, превысив 7,8% на глобальном уровне. Это было вызвано комплексом факторов, включая последствия пандемии и геополитические события, хотя в 2023 году наблюдалось замедление роста цен.

Прогнозируется снижение общей инфляции в мире до 4,2 процента в 2025 году и 3,5 процента в 2026 году, при этом страны с развитой экономикой вернутся к целевым показателям раньше, чем страны с формирующимся рынком и развивающиеся страны.

По нашему мнению, инфляционные процессы имеют и социальные последствия. Так, главным социальным последствием инфляции является снижение заработной платы населения, пенсий и пособий и перераспределение национального дохода в пользу монополистов, теневой экономики. Это вызвано отставанием роста доходов населения, особенно фиксированных, от инфляционного роста цен. Из-за обесценения денежных накоплений инфляцию называют худшим видом принудительного займа и сравнивают с налогом.

Инфляция приводит к неравномерному росту цен на товары и услуги, что усугубляет неравенство отраслевых норм прибыли. В свою очередь, это ведет к увеличению объемов производства в одних странах и уменьшению в других. Помимо этого, инфляция способствует сдерживанию процесса накопления капитала и долгосрочных инвестиций. Происходит перелив капитала из производства в сферу обращения, где капитал быстро оборачивается и приносит больше прибыли. В результате теряют свою ценность все формы промышленного капитала: производительный – в связи с недогрузкой производственных мощностей; товарный – в связи с затруднениями сбыта; денежный – из-за снижения покупательной способности денег [3, с.56].

Инфляция в разной степени влияет на участников рыночной экономики. Некоторые из них выигрывают как должники за счет погашения своей задолженности обесцененными деньгами, другие, наоборот, проигрывают как кредиторы в связи со снижением покупательной способности денежной средств, получаемых ими по денежным требованиям. Именно из-за этого используются разнообразные виды страхования инфляционного риска. Кроме этого, инфляция, вызывая снижение курса национальной валюты, удорожает импорт, но стимулирует ввоз импортных товаров, перепродаваемых по более высоким ценам, что дополнительно дает толчок к росту цен в стране.

Инфляционное обесценение денег – один из факторов экспорта капитала и его «бегства» из страны в поисках более прибыльных вложений и надежного убежища. Одновременно ухудшается инвестиционный климат и происходит отлив иностранных капиталов [4, с.66].

В настоящее время в условиях нестабильности мировой экономики, возрастает необходимость применения защитных механизмов, способных минимизировать ускорившиеся темпы инфляции, а также ее влияние на осуществление хозяйственной деятельности коммерческими организациями. Причем такие механизмы должны применяться как на уровне государства, так и на уровне самих компаний.

Список использованной литературы:

1. Андрианов, В.Д. Инфляция: причины возникновения и методы регулирования / В.Д. Андрианов – М.: Экономика, 2010. – 184 с
2. История экономических учений: учеб. пособие/ под ред. В.С. Автономова, О.И. Ананьина, Н.А. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 784 с.
3. Красавина, Л.Н. Регулирование инфляции: мировой опыт и российская практика / Л.Н. Красавина, В.Я. Пищик. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 280 с.
4. Сафрончук М.В. Инфляция и антиинфляционная политика / М.В. Сафрончук // Курс экономической теории: учебник – 5-е исправленное, дополненное и переработанное издание. – Киров: АСА, 2004. – С. 552-583.
5. Шелухина Е.А. Балансовые макроэкономические и микроэкономические математические модели эколого-экономических отношений в рамках устойчивого развития / Е.А. Шелухина // Журнал «Экономический анализ: теория и практика». – М., 2014. - № 14 (365). – С. 23.

НАҚШИ ПСИХОЛОГИИ “ШОҲНОМА”-И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ ДАР ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ ВА ТАРБИЯИ НАВРАСОН

Собитов Р.Ш.

муаллими кафедраи умумидонишгоҳии Психологияи умумии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров”

Aub_2016@mail.ru

Дар мақолаи мазкур нақши психологии “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ раванди ташаккули шахсият ва тарбияи наврасон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф тавассути баррасии обаразҳои қаҳрамонӣ, арзишҳои ахлоқӣ ва ғояҳои инсонгароёнаи асарро нишон медиҳад, ки “Шоҳнома” ҳамчун манбаи муҳими тарбияи маънавӣ, худшиносии миллӣ ва устувории равонии наврасон хизмат мекунад. Аз нигоҳи психологияи педагогӣ истифодаи ҳадафманди ин асар дар раванди таълим ба инкишофи сифатҳои шахсии аз қабили масъулияттшиносӣ, адолатпешагӣ ва тафаккури интиқодӣ мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: “*Шоҳнома” , Фирдавсӣ, психология, ташаккули шахсият, тарбияи наврасон, арзишҳои ахлоқӣ, худшиносии миллӣ, эҳсосот, ҳиссиёт, хаёл.*

РОЛЬ ПСИХОЛОГИИ “ШАХНАМЕ” В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ И ВОСПИТАНИИ ПОДРОСКОВ

Собитов Р.Ш.
преподаватель кафедры общеуниверситетской общей психологии ГУ «Худжанский государсвенний университет имени Б. Гафурова»
Aub_2016@mail.ru

В данной статье рассматривается психологическая роль поэмы «Шахнаме» А. Фирдауси в формировании личности и вопитании подростков. Анализируются героические образы, нравсвенные ценности и гуманитические идеи произведения, которые способствуют развитию моральной устойчивости, национального самосознания и личностных качеств подростков. С точки зрения педагогической психологии, целенаправленное использование «Шахнаме» в образовательном процессе способствует формированию ответственности, справедливости и критического мышления у подрастающего поколения.

Ключевые слова: *«Шахнаме», Фирдоуси, психология, формирование личности, воспитание подростков, нравственные ценности, национальное самосознание, эмоции, чувства, воображение.*

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGY OF THE “SHAHNAMEH” IN PERSONALITY DEVELOPMENT AND ADOLESCENT UPBRINING

Sobitov R.Sh.
Lecturer of the University-wide Department of General Psychology at the State Institution “Khujand State University named after Academician B.Gafurov”
Aub_2016@mail.ru

This article examines the psychological role of A. Ferdowsi’s Shahnameh in the formation of personality and the moral education of adolescents. Through the analysis of heroic characters, ethical values, and humanistic ideas, the study demonstrates that Shahnameh serves as an important source for developing moral stability, national identity, and psychological resilience among adolescents. From the perspective of educational psychology, the purposeful use of this epic in the learning process contributes to the development of responsibility, justice, and critical thinking in young individuals.

Keywords: *Shahnameh, Ferdowsi, psychology, personality formation, upbringing of adolescents, moral values, national self-awareness, emotions, feelings, imagination*

Шоҳасари безаволи Абулқосим Фирдавсӣ “Шоҳнома” ҳамчун асари муттаҳидкунандаи миллати куҳанбунёду фарҳангсолори тоҷик ва ганҷинаи гаронбаҳои фарҳанги пешинаи мо дар тарбияи худшиносии миллӣ, хештаншиносӣ, ҳуввияти миллӣ, ҳифзи забон мақоми шоистаи худро дорад. Имрӯз дар шароити ҷаҳонишавии фарҳангҳои мухталиф ва бархӯрди онҳо, фарҳангу тамаддунҳои ҷаҳони муосир зуҳуроти зудудани хотироти таърихии насли нави миллатҳои куҳану тамаддунофар ва решакан намудани онҳо аз асли хеш неру гирифта истодааст. Ҳадафи ниҳоии ин зуҳуроти манфӣ беҳурматӣ ва тобеъ

намудани аксари миллатҳои хирадманд ва куҳантаърихи ҷаҳон ба абарқудратон ва ба ин васила даст пайдо кардан ба зеҳният ва сарватҳои моддиву маънавӣ мебошад.

Дар “Шоҳнома” озодихоҳӣ, илму ҳунар омӯхтан, садоқатмандӣ, мардонагӣ, далерӣ, росткорӣ, корҳои ҳарбӣ, навъи яроқ, шикор, базм, таълим ва тарбия, маданият ва зиндагии халқҳо барин масъалаҳо талқин шудааст, лекин ягона нигоҳ доштани обу хоки Ватан, муҳофизат намудани кишвар ва ватандӯстӣ асоси “Шоҳнома”-ро ташкил менамояд, ки он аз ҳар достони ин асар аз дигар масъалаҳо бештар ба назар мерасад, дигар масъалаҳои зикршуда зимни ин мавзӯъ оварда мешаванд. Вале пеш аз ҳама “Шоҳнома” достони бузурги қаҳрамонист.

Абулқосим Фирдавсӣ дар мавридҳои мувофиқ аз забони қаҳрамонони “Шоҳнома” фикрҳои ватандӯстона гуфта, идеяи олӣ-ватанпарвариро талқин менамояд. Ба ақидаи ӯ ҳар шахси ватандӯст бояд Ватанро муқаддас донад ва барои ҳифзи он ҷони худро дареғ надорад. Аз ин рӯ дар ҳифзи ватан қурбон шудан беҳ аз он аст, ки Ватан ба дасти душманон биафтад.

Нигаҳ кун бад-ин лашкари номдор,
Ҷавонони шоистаи корзор.
Зи баҳру бару буми фарзанди хеш,
Зану кӯдаки хурду пайванди хеш,
Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.

“Шоҳнома”-и А. Фирдавсӣ танҳо достони қаҳрамонӣ нест. “Шоҳнома” асарест, ки дар он бисёр фикрҳои ватандӯстона, панду ахлоқӣ, фалсафӣ-илмӣ ва психологӣ низ ҷой дода шудасст. Ҳамчунин як донишномаи психологии инсон аст, ки дар он рафтор, ҳиссиётҳои гуногун, мизоҷ, қобилият, хислат, қувваи ирода, ахлоқ ва ҷаҳонбинии одамон амиқ инъикос ёфтаанд. Барои наврасон, ки дар марҳилаи ташаккули ҷаҳонбинӣ ва шахсият мебошанд, ин асар манбаи муҳими тарбиявию равонӣ ба ҳисоб меравад.

Шоири инсондӯст ва ватанпарвар ҳангоми тасвири воқеа ва ҳодисаҳо дар достонҳояш бисёр фикрҳои пешқадам ва ҳикматҳои ибратбахше мегӯяд, ки ба ҳукми зарбулмасал ва ҳикмат даромада дар тарбияи ҷавонон аҳамияти калон доранд. Тарбияи ахлоқӣ ва ташаккули арзишҳо дар “Шоҳнома” қаҳрамонон бо ахлоқи баланд ростгӯӣ, адолатдӯстӣ, вафодорӣ ва худгузарӣ тасвир мешаванд. Ин арзишҳо барои наврасон намунаи равшани меҳварҳои шахсиятсоз мебошанд. Масалан: Рустам рамзи шуҷоат ва масъулият, Сиёвуш-намунаи поквиҷдонӣ ва вафодорӣ, Коваи оҳангар рамзи озодихоҳӣ ва мубориза бо зулм. Ин қаҳрамонҳо ба наврасон меомӯзонанд, ки шахсияти ҳақиқӣ дар асоси ахлоқи нек шакл мегирад.

“Шоҳнома” шоҳасари бузургест, ки ҳамаи достонҳои он бо тасвирҳои бадеии шоирона зинат ёфта. ин асари пурмазмунро зеботару мукаммалтар гардонидаанд. Шоир барои барҷастатару нишон додани воқеаю ҳодисаҳо ва ҳолатҳои рӯҳии қаҳрамонони достонҳояш аз санъатҳои бадеӣ фаровон истифода бурдааст. Ин тарзи образофаринӣ аз завқи баланду истеъдоди фитрӣ доштани Фирдавсӣ гувоҳӣ медиҳад. [1, с.103] Вобаста ба образофаринӣ яке аз омилҳое, ки ба тараққиёти хаёли наврасон дар муассисаҳои таълимӣ таъсир мебахшад, ифоданокии нутқи муаллим мебошад, ки аз фанҳои гуногун дарс мегӯяд. Раванди тараққиёти хаёлро дар ҷараёни таълим бояд ба назар гирифт. Ҳикояти образноки муаллим, тасвири пурмазмуни ҳодисаҳои гузашта, ҳаёти одамону халқҳои гуногун ва минбаъд аз ҷониби хонандагон давом додани ҳикояти муаллим, мустақилона нақл намудан, аз рӯи расмҳо, навиштани иншо ҳамаи инҳо ба андозаи зиёд хаёли хонандагонро тараққӣ медиҳанд. [2, с.268]

Дар психология исбот шудааст, ки фарҳанг ва ҳикояҳои миллӣ дар ташаккули ҳуввият нақши калидӣ доранд. Барои наврасон ин хеле муҳим аст, зеро дар ин солҳо дар ҷустуҷӯи “ман кистам” қарор доранд. Сохти рафтору кирдор ва рушди ирода, ки раванди психикии ба таври шуурона идора намудани фаъолият мебошад, ки дар бартараф намудани душворию монеаҳо ҳангоми расидан ба мақсад ифода меёбад, қаҳрамонҳои “Шоҳнома” намоиш медиҳанд, ки инсон чӣ гуна метавонад бар тарс ғолиб ояд, қарорҳои дуруст қабул кунанд, муқобили мушкилот истодагарӣ намоянд. Ин таҷрибаҳо барои наврасон ҳамчун ба ташаккули сохти амалу рафтори онҳо хизмат мекунанд.

Ҷиҳати идоракунии эмотсия дар асар ҳолатҳои равонӣ: тарс, ғам ,шодӣ, хашм ва муҳаббат хеле воқеъбинона тасвир шуда, ҳамчунин тарафҳои коммуникативӣ, интерактивӣ ва персептивии муошират байни персонажҳо ифода ёфтаанд. [2, с.148] Ин ба наврасон ёрӣ медиҳад, ки ҳиссиёти худро беҳтар дарк кунанд, ба эҳсосоти шахсони дигар ҳамдардӣ нишон диҳанд, хашм ва ноумедиро идора намоянд.Масалан қиссаи Рустам ва Суҳроб яке аз дардноктарин дарсҳои равонӣ дар бораи эҳтиёт, муошират солим ва оқибатҳои ноогоҳӣ мебошад.

Ҳамчунин мавқеи оила ва тарбия хеле равшан дар “Шоҳнома” инъикос ёфтааст. Муносибати падар ва фарзанд, нақши модар ва тарбияи хонаводагӣ бисёр муҳим аст. Наврасон аз ин мефаҳманд, ки ҷомеи солим аз оилаи солим сар мешавад, эҳтироми волидайн ва калонсолон арзише ҳамеша ҷовидон аст. [5, с.76]

Аз дидгоҳи психологияи тарбия, “Шоҳнома” асаре аст, ки дар ташаккули шахсият ва ҷаҳонбинии наврасон нақши хеле муҳим мебозад. Он воситаи муассири тарбиявӣ буда, қаҳрамонҳои он ҳамчун моделҳои равшани рафтор хизмат мекунанд. Асар эҳсосот, хирад, ахлоқ, матонат, адолат ва худшиносии миллиро дар наврасон парвариш мекунад. Дар маҷмуъ “Шоҳнома” на танҳо як асари адабӣ, балки донишномаи равоншиносии тарбиявӣ мебошад, ки ҳар насли ҷомеа метавонад аз он барои камолоти маънавӣ ва инсонӣ истифода кунад.

Имрӯз беҳтарин панду ҳикматҳои Фирдавсӣ ҳамчун ҳикматҳои халқӣ дар байни мардум паҳн гардида, мардумро ба пеш ҳидоят мекунанд ҳамзамон бо ибтикор ва ташаббуси Пешвои миллат озмуни ҷумҳуриявӣ дар Тоҷикистон ҷиҳати арҷгузорӣ ба таърихи пурифтихори миллати тоҷик омӯзиши амиқу ҳамаҷонибаи корномаҳои шоистаи ниёгонамон дар тули таърих, тақвияти ҳисси худогоҳӣ ва худшиносии миллӣ, эҳёи ҳофизаи таърихӣ ва бо ҳамин роҳ шинохти беҳтарин нақши миллати куҳанбунёду фарҳангсолори тоҷик дар рушди тамаддуни инсоният, ки бо далелҳои раднопазир ва бо такя ба сарчашмаҳои илмиву таърихӣ дар асари мондагору пураразиши ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ “Шоҳнома” инъикос ёфтааст, баргузор мешавад. Озмуни ҷумҳуриявии шоҳномахонӣ дар байни аҳолии кишвар аз ҷумла хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, омӯзгорони ҳамаи занаҳои таҳсилот, кормандони фарҳангу санъат, калонсолон, намояндагони касбу кори гуногун ва дигар табақаҳои кишвар ва шаҳрвандони хориҷӣ ташкил ва баргузор карда мешавад. Сарпарасти озмун бевосита Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мебошанд.

Хулоса, мақолаи мазкур нишон медиҳад, ки “Шоҳнома”-и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ на танҳо як ёдгории бузурги адабӣ, балки манбаи пурқимати тарбиявию равоншиносӣ низ мебошад. Қаҳрамонҳои асар бо сифатҳои ахлоқӣ чун шуҷоат, адолат, вафодорӣ, масъулиятшиносӣ ва худогоҳӣ намунаи равшани ташаккули шахсияти солими наврасон маҳсуб меёбад. Аз нигоҳи психологӣ, сюжету образҳои “Шоҳнома” ба инкишофи тафаккури интиқодӣ, эҳсоси ҳувияти миллӣ ва устувории равонӣ дар наврасон мусоидат

менамояд. Омӯзиш ва истифодаи мақсадноки ин асар дар раванди таълим метавонад воситаи муассири пешгирии мушкилоти ахлоқию равонӣ ва рушди шахсияти комил гардад. Аз ин рӯ, ворид намудани мероси Фирдавсӣ ба барномаҳои таълимӣ ҳамчун омили муҳими тарбияи маънавию психологӣ аҳамияти хоса дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Айнӣ С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Душанбе: “Ирфон”, 1976.
2. Давлатов М. Психология. – Душанбе: «Собириён», 2010.
3. Давлатов Н. Асосҳои психологияи педагогӣ Душанбе: “Маориф”, 2012.
4. Каримова М. Психологияи наврас. – Душанбе, 2018
5. Қодиров С., Давлатов М. Психологияи иҷтимоӣ. Дастури таълимӣ барои донишчуёни мактабҳои олӣ. – Душанбе, «Сино», 2004.

МЕТОДИ ҲАЛЛИ СИСТЕМАИ МУОДИЛАҲОИ СИММЕТРИИ ДУ ВА СЕ ТАҒЙИРЁБАНДАДОР

Тағаймуродов А.Б.
омӯзгори кафедраи «Методикаи таълими математика»
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
tagajmurodovakbar@gmail.com

Дар мақола усулҳои асосии ҳалли системаҳои муодилаҳои симметрии дорои ду ва се тағйирёбанда баррасӣ карда шудаанд. Хосиятҳои симметрии чунин системаҳо таҳлил шуда, роҳҳои соддакунии онҳо тавассути ивазкунии тағйирёбандаҳо, истифодаи сумма ва ҳосили зарб, инчунин усулҳои алгебравӣ нишон дода шудаанд.

Калидвожаҳо: *системаи муодилаҳо, муодилаҳои симметрӣ, ивазкунии тағйирёбандаҳо.*

МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ СИММЕТРИЧЕСКИХ СИСТЕМ УРАВНЕНИЙ С ДВУМЯ И ТРЕМЯ ПЕРЕМЕННЫМИ

Тагаймуродов А.Б.
преподаватель кафедры «Методика преподавания математики»
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
tagajmurodovakbar@gmail.com

В статье рассмотрены основные методы решения симметрических систем уравнений с двумя и тремя переменными. Проанализированы свойства симметрии таких систем, а также показаны способы их упрощения с использованием замены переменных, суммы и произведения переменных и алгебраических методов.

Ключевые слова: *система уравнений, симметрические уравнения, замена переменных*.

METHODS FOR SOLVING SYMMETRIC SYSTEMS OF EQUATIONS WITH TWO AND THREE VARIABLES

Tagaymurodov A.B.
*Lecturer at the Department of «*Methods of Teaching Mathematics»
Bokhtar State University named after Nosir Khusrav
tagajmurodovakbar@gmail.com

The article discusses the main methods for solving symmetric systems of equations with two and three variables. The properties of symmetry in such systems are analyzed, and techniques for simplifying them using variable substitution, sums and products of variables, as well as algebraic methods are presented.

Keywords: *system of equations, symmetric equations, variable substitution.*

Функсияи $f(x,\ y)$ симтемрӣ номида мешавад, агар он ҳангоми иваз кардани ҷойи тағйирёбарндаҳои x ба y ва y ба x қиматашро тағйир надиҳад, яъне барои ҳама гуна x ва y баробарии

$$f(x,y)=f(y,x)$$

ҷой дошта бошад. Масалан:

Функсияи

$$f(x,y)=x^2+y^2+\frac{\sqrt{2(x-y)^2}}{|x-y|}$$

симметрӣ аст. Дар ҳақиқат,

$$f(y,x)=y^2+x^2+\frac{\sqrt{2(y-x)^2}}{|y-x|}=x^2+y^2+\frac{\sqrt{2(x-y)^2}}{|x-y|}=f(x,y).$$

Таъриф: Системае, ки ҳамаи муодилаҳояшон бисёраъзогиҳои симметриианд, системаи симметрӣ номида мешаванд. [5, с. 95]

Системаи муодилаҳои симметрии дутағйирёбандадор

Барои бисёраъзогиҳои симметрии дутағйирёбандадор теоремаи зерин мавҷуд аст:

Теоремаи 1. *Ҳар як бисёраъзогии симметрии ду тағйирёбандадор метавонад ба воситаи ду бисёраъзогии асосии симметрӣ баён карда шавад*

$$u(x,y)=x+y,$$
$$v(x,y)=xy$$

яъне барои ҳар як бисёраъзогии симметрии $f(x,y)$ чунин функсияи ду тағйирёбандаи $\varphi(u,v)$ вуҷуд дорад, ки:

$$f(x,y)=\varphi\big(u(x,y),v(x,y)\big).$$

Исботи ин далел аз доираи маводи мактабӣ берун буда, барои хонандагон дастрас нест, бинобар ин мо танҳо мисолҳо меорем. Масалан:

Функсияи $f(x,y)=x^3+y^3$ чунин табдил меёбад:

$$f(x,y)=x^3+y^3=(x+y)(x^2-xy+y^2)=(x+y)((x+y)^2-3xy)=$$
$$=\varphi\big(u(x,y),v(x,y)\big),$$

дар ин ҷо

$$\varphi(u,v)=u(u^2-3v).$$

Мисоли 1. Системаи муодилаҳои

$$\begin{cases}x+y+x^2+y^2=18,\\ xy+x^2+y^2=19,\end{cases}\quad [3, \text{с. } 73]$$

–ро ҳал мекунем.

Ҳал: Аз муодилаи якум ва дуюми система ифодаи x^2+y^2 –ро ба ифодаи $x^2+y^2=(x+y)^2-2xy$ иваз карда системаи зеринро ба даст меорем:

$$\begin{cases} x+y+(x+y)^2-2xy=18, \\ xy+(x+y)^2-2xy=19 \end{cases} \text{ ё } \begin{cases} x+y+(x+y)^2-2xy=18, \\ (x+y)^2-xy=19. \end{cases}$$

Ин система симметрӣ буда, мувофиқи гузоришҳои $x+y=u$, $xy=v$ ба намуди

$$\begin{cases} u+u^2-2v=18, \\ u^2-v=19 \end{cases}$$

оварда мешавад. Аз муодилаи дуюми система v –ро дар шакли

$v=u^2-19$ ифода карда, ба муодилаи якум мегузорем ва дар натиҷа

$$u+u^2-2(u^2-19)=18$$

–ро пайдо мекунем. Муодилаи ҳосилшуда ба муодилаи квадратии

$$u^2-u-20=0$$

баробарқувва аст. Муодиларо ҳал карда решаҳои $u_1=5$, $u_2=-4$, $v_1=6$ ва $v_2=-3$ –ро меёбем, яъне система ду ҳал дорад

$$\begin{cases} u_1=5, \\ v_1=6; \end{cases} \begin{cases} u_2=-4, \\ v_2=-3. \end{cases}$$

Системаи аввала бошад ба ду системаи зерин баробарқувва мебошад:

$$\begin{cases} x+y=5, \\ xy=6; \end{cases} \begin{cases} x+y=-4, \\ xy=-3. \end{cases}$$

Аз системаи якум решаҳои $x_1=2$, $x_2=3$, $y_1=3$, $y_2=2$ ва аз системаи дуюм бошад решаҳои $x_3=-2-\sqrt{7}$, $x_4=-2+\sqrt{7}$,

$y_3=-2+\sqrt{7}$,

$y_4=-2-\sqrt{7}$ –ро пайдо мекунем. Қиматҳои ёфтшуда решаҳои системаи муодилаҳои аввала мебошанд.

Ҷаваб: $(2;3)$, $(3;2)$, $\left(-2-\sqrt{7};\ -2+\sqrt{7}\right)$, $\left(-2+\sqrt{7};\ -2-\sqrt{7}\right)$.

Системаи муодилаҳои симметрии се тағйирёбандадор

Ба ҳамин монанд, функсияи симметрӣ се тағйирёбандадор функсияест, ки ҳангоми ҳар гуна ҷобаҷогузории аргументҳо қиматаш тағйир намеёбад:

$f(x,y,z)=f(x,z,y)=f(y,x,z)=f(y,z,x)=f(z,x,y)=f(z,y,x)$.

Барои бисёраъзогиҳои симметрии се тағйирёбандадор теоремаи зерин дуруст аст.

Теоремаи 2**.** *Ҳар як бисёраъзогии симметрии се тағйирёбандадор ба воситаи се бисёраъзогии асосии симметрӣ баён карда мешавад*

$$u(x,y,z)=x+y+z$$
$$v(x,y,z)=xy+yz+zx$$
$$w(x,y,z)=xyz$$

яъне барои ҳар як бисёраъзогии симметрии $f(x,y,z)$ чунин функсияи се тағйирёбандаи $\theta(u,v,w)$ вуҷуд дорад, ки:

$$f(x,y,z)=\theta(u(x,y,z),v(x,y,z),w(x,y,z)).$$

Ин теоремаро барои содда кардани системаи муодилаҳо истифода бурдан мумкин аст.

Мисоли 2. Решаҳои ҳақиқии системаи муодилаҳои

$$\begin{cases} x+y+z=9, \\ x^2+y^2+z^2=35, \\ x^3+y^3+z^3=153, \end{cases}$$

-ро меёбем.

Ҳал. Ишора мекунем $x+y=u$, $xy=v$. Сипас аз муодилаи якуми система чунин бар меояд, ки $z=9-u$.

Муодилаҳои дуюм ва сеюми системаро ба таври зерин табдил медиҳем:

$$\begin{cases}(x+y)^2-2xy+z^2=35,\\(x+y)\cdot((x+y)^2-3xy)+z^2=153,\end{cases}$$

$$\begin{cases}u^2-2v+(9-u)^2=35,\\u(u^2-3v)+(9-u)^3=153,\end{cases}\qquad\begin{cases}2u^2-2v-18u+46=0,\\27u^2-3uv-243u+576=0.\end{cases}$$

Ҳарду тарафи муодилаи якумро ба 2 ва ҳарду тарафи муодилаи дуюмро ба 3 тақсим карда ҳосил мекунем:

$$\begin{cases}u^2-v-9u+23=0,\\9u^2-uv-81u+192=0.\end{cases}$$

Аз муодилаи якуми система $v-$ро дар шакли $v=u^2-9u+23$ ифода карда, ба муодилаи дуюм мегузорем ва дар натиҷа

$$9u^2-u(u^2-9u+23)-81u+192=0$$

–ро пайдо мекунем. Муодилаи ҳосилшуда ба муодилаи кубии

$u^3-18u^2+104u-192=0$ ё $(u-4)(u^2-104u+48)=0$

баробарқувва аст. Муодиларо ҳал карда решаҳои $u_1=4$, $u_2=8$, $u_3=6$ —ро меёбем.

Агар $u=4$ бошад, пас $z=9-u=5$ ва аз муодилаи якуми

система $v=u^2-9u+23=3$ –ро ба даст меорем. Дар ин маврид

$$\begin{cases}x+y=4\\xy=3\end{cases}$$

$x_1=1$, $y_1=3$ ва $x_2=3$, $y_2=1$ дар ин ҷо $z_{1,2}=5$.

Агар $u=8$ бошад, пас $z=9-u=1$ ва $v=u^2-9u+23=32$ –ро

ба даст меорем. Дар ин маврид

$$\begin{cases}x+y=4\\xy=3.\end{cases}$$

Ин система решаҳои ҳақиқӣ надорад, аммо дар ҳолати $z=1$ будан решаҳои $x_3=3$, $y_3=5$ ва $x_4=5$, $y_4=3$ –ро пайдо мекунем. Дар ин ҷо $z_{3,4}=1$.

Агар $u=6$ бошад, пас $z=9-u=3$, $v=u^2-9u+23=5$ ва

$$\begin{cases}x+y=6;\\xy=5.\end{cases}$$

Аз ин бармеояд, ки $x_5=5$, $y_5=1$ ва $x_6=1$, $y_6=5$. Дар ин ҷо

$z_{5,6}=3$.

Ҷавоб: $(1;\ 3;\ 5)$, $(3;1;5)$, $(3;5;1)$, $(5;3;1)$, $(5;1;3)$, $(1;5;3)$.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Болтянский В.Г., Виленкин Н.Я. «Симметрия в алгебре» - 2-е изд. – М.:МЦНМО, 2002. – 240с.
2. Кравцев С.В.,Макаров Ю.Н., Максимов В.Ф.,Нараленков М.И.,Чирский В.Г. Методы решения задач по алгебре: от простых до самых сложных -М.: Издательство «Экзамен», 2005г. – 544с.
3. Литвиненко В. Н., Мордкович А. Г. Практикум по элементарной математике: Алгебра. Тригонометрия: Учеб, пособие для студентов физ.-мат. спец. пед. ин- тов. – 3-е изд., перераб. и доп. — М.: «ABF», 1995 — 352 с.: ил. - ISBN 5-87484-023-0.

4. Супрун Валерий Павлович. Математика для старшеклассноков:Нестандартны методы решения задач. –М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. –272 с .

5. Усмонов Н., Пиров Р. Алгебра. Китоби дарсӣ барои синфи 9-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ. Соли 2013. 224 саҳифа.

6. Шахмейстер А. Х. Системы уравнений. – С-Пб.: Черо–на–Неве, 2004.

НАҚШ ВА АҲАМИЯТИ ИЛМҲОИ ТАБИӢ ВА РИЁЗӢ ДАР РУШДИ ИЛМИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Хайрзода Р.А.

омӯзгори кафедраи фалсафаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Дар мақолаи мазкур масъалаи нақш ва ҷойгоҳи илмҳои табиӣ ва риёзӣ ҳамчун заминаи асосии рушди устувори иқтисодӣ, саноатӣ ва технологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегардад. Нишон дода мешавад, ки дар шароити саноатикунонии босуръати кишвар рушди фанҳои физика, химия, биология ва риёзиёт аҳамияти калидии стратегӣ дорад. Таъкид мегардад, ки таҳкими илмҳои табиӣ ва риёзӣ заминаи асосии рушди саноат, энергетика, технологияҳои рақамӣ ва тайёр намудани кадрҳои баландихтисос ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: *илми табиӣ, илми риёзӣ, саноатикунонӣ, рушди илм, Тоҷикистон.*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЕСТЕСТВЕННЫХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НАУКИ В УСЛОВИЯХ УСКОРЕННОЙ ИНДУСТИАЛИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Хайрзода Р.А.

преподаватель кафедры философии Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава

В статье рассматривается роль и значение естественных и математических наук как приоритетного направления развития науки в Республике Таджикистан в условиях ускоренной индустриализации. Показано, что развитие физики, химии, биологии и математики является научной основой индустриального роста, технологического прогресса и подготовки конкурентоспособных кадров. Подчёркивается необходимость государственной поддержки фундаментальных и прикладных исследований.

Ключевые слова: *естественные науки, математические науки, индустриализация, развитие науки, Таджикистан.*

THE ROLE AND IMPORTANCE OF NATURAL SCIENCES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL SCIENCE UNDER THE CONDITIOS OF RAPID INDUSTRIALIZATION OF THE REPABLIC OF TAJIKISTAN

Khairzoda R.A.

Lecturer at the Department of Philosophy, Bokhtar State University named after Nosir Khusrav

The article examines the role of natural and mathematical sciences as a priority direction for the development of science in the Republic of Tajikistan under conditions of rapid industrialization. It is argued that the advancement of physics, chemistry, biology, and mathematics forms the scientific basis for industrial growth, technological progress, and the training of highly qualified specialists. The importance of state support for fundamental and applied research is emphasized.

Keywords: *natural sciences, mathematical sciences, industrialization, scientific development, Tajikistan.*

Дар давраи муосир рушди босуръати саноат, технология ва иқтисодиёт ба сатҳи тараққиёти илм вобастагии мустақим дорад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ собит намудааст, ки кишварҳое, ки ба рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ таваҷҷуҳи аввалиндараҷа зоҳир менамоянд, метавонанд дар муддати нисбатан кӯтоҳ ба пешрафти назарраси саноатӣ ва иҷтимоӣ ноил гарданд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, ки марҳилаи нави саноатикунонии босуръатро аз сар мегузаронад, рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ аҳамияти стратегӣ касб мекунад [1, с.12–14].

Саноатикунонии кишвар на танҳо бунёди корхонаҳо ва инфрасохтори истеҳсолиро дар назар дорад, балки омода намудани кадрҳои баландихтисос, рушди тафаккури илмӣ ва истифодаи дастовардҳои илми муосирро тақозо менамояд. Дар ин раванд илмҳои табиӣ ва риёзӣ ҳамчун асоси методологӣ ва назариявии тамоми самтҳои техникӣ ва технологӣ хизмат мекунанд.

Ҷойи пушида нест, ки моҳият ва аҳамияти илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар рушди ҷомеа ҳар лаҳза ба чашм мерасад. Илмҳои табиӣ маҷмӯи фанҳоеро дар бар мегиранд, ки қонунҳои объективии табиатро меомӯзанд. Ба ин гурӯҳ физика, химия, биология, геология, астрономия ва дигар соҳаҳо дохил мешаванд. Илми риёзӣ бошад, ҳамчун забони умумиилмӣ хизмат намуда, имкони моделсозӣ, таҳлил ва пешгӯии равандҳои мураккабро фароҳам меорад.

Дар ҷомеаи муосир рушди соҳаҳои калидӣ, аз ҷумла энергетика, саноати кимиё, сохтмон, технологияҳои иттилоотӣ ва кишоварзӣ, бевосита ба сатҳи рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ вобаста аст. Бе таҳқиқоти бунёдӣ дар соҳаи физика ва риёзиёт, татбиқи технологияҳои нав, аз ҷумла энергетикаи барқароршаванда ва истеҳсолоти рақамӣ, ғайриимкон мебошад [2, с.45–47].

Дар самти саноатикунонии босуръат ва талабот ба илм дар солҳои охир Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди саноатро ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ муайян намудааст. Ин раванд на танҳо афзоиши ҳаҷми истеҳсолот, балки ҷорӣ намудани технологияҳои нав, автоматикунонӣ ва рақамикунонии истеҳсолро дар назар дорад.

Саноатикунонии босуръат талаб менамояд, ки дар кишвар заминаи устувори илмӣ ташаккул ёбад. Аз ҷумла, таҳқиқоти илмӣ дар соҳаҳои химияи саноатӣ, физикаи мавод, моделсозии риёзӣ ва экология аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Маҳз тавассути такя ба илмҳои табиӣ ва риёзӣ метавон самаранокии истеҳсолотро баланд бардошт ва таъсири манфии саноат ба муҳити зистро коҳиш дод [3, с.88–90].

Бе ягон шубҳа метавон гуфт, илмҳои табиӣ ва риёзӣ ҳамчун омили муҳими тайёр намудани кадрҳои рақобатпазир маҳсуб меёбад. Яке аз масъалаҳои калидии рушди саноат норасоии мутахассисони баландихтисос мебошад. Тайёр намудани чунин кадрҳо бидуни таҳкими таълими илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ғайриимкон аст.

Таҳкими базаи моддӣ-техникӣ, ворид намудани усулҳои муосири таълим, истифодаи лабораторияҳои рақамӣ ва моделсозии риёзӣ метавонанд сифати омодасозии мутахассисонро

ба таври назаррас баланд бардоранд. Дар ин замина ҳамгироии илм, маориф ва истеҳсолот ҳамчун омили муҳими рушди устувор баромад мекунад [1, с.56–58].

Ҳарчанд ҳануз ҳам дар кишвар мушкилот ва имкониятҳои рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар Тоҷикистон ҷой дорад бо вуҷуди он, дар солҳои охир ба рушди илм таваҷҷуҳи бештар зоҳир мегардад, илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз ҳам бо як қатор мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мебошанд. Аз ҷумла, нокифоя будани маблағгузории таҳқиқоти илмӣ, маҳдудияти базаи моддӣ-техникӣ, камбуди озмоишгоҳҳои муосир ва коҳиш ёфтани таваҷҷуҳи ҷавонон ба фаъолияти илмӣ аз мушкилоти асосӣ ба шумор мераванд. Ин омилҳо боиси коҳиши рақобатпазирии илм дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ мегарданд.

Илова бар ин, масъалаи ҳамгироии илм бо истеҳсолот ҳанӯз ба таври пурра ҳалли худро наёфтааст. Дар бисёр ҳолатҳо натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ба истеҳсолот ворид намешаванд ё танҳо хусусияти назариявӣ доранд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки зарурати ташкили механизмҳои муассири интиқоли дониш аз соҳаи илм ба иқтисод ва саноат вуҷуд дорад [4, с.101–104].

Бо вуҷуди ин мушкилот, имкониятҳои рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар кишвар хеле васеъ мебошанд. Дастгирии сиёсати давлатӣ, қабули барномаҳои рушди илм ва инноватсия, инчунин ҳамкории муассисаҳои илмӣ бо донишгоҳҳои хориҷӣ метавонанд ба болоравии сатҳи таҳқиқоти илмӣ мусоидат намоянд. Хусусан, ҷалби ҷавонони болаёқат ба илм, таъсиси грантҳои илмӣ ва рушди инфрасохтори таҳқиқотӣ аз ҷумлаи самтҳои умедбахш маҳсуб меёбанд.

Гузашта аз ин нақши илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар рушди саноати миллӣ басо муҳим буда рушди саноати миллӣ бевосита ба сатҳи истифодаи дастовардҳои илмҳои табиӣ ва риёзӣ вобаста мебошад. Дар соҳаҳои энергетика, саноати кӯҳӣ, металлургия, коркарди ашёи хом ва саноати кимиё истифодаи қонунҳои физикӣ, моделҳои риёзӣ ва таҳқиқоти химиявӣ аҳамияти ҳалкунанда дорад. Махсусан, дар шароити гузариш ба энергетикаи «сабз» ва истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия, нақши илмҳои табиӣ боз ҳам меафзояд.

Истифодаи усулҳои моделсозии риёзӣ дар банақшагирии равандҳои истеҳсолӣ, таҳлили самаранокии иқтисодӣ ва пешгӯии хавфҳои экологӣ имкон медиҳад, ки қарорҳои илмӣ асоснок қабул карда шаванд. Ин равандҳо нишон медиҳанд, ки илмҳои табиӣ ва риёзӣ бояд ҳамчун қисми ҷудонопазири сиёсати саноатии давлат баррасӣ гарданд [2, с.73–75].

Бояд қайд намуд, ки дар самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи илмҳои табиӣ ва риёзӣ барои таъмини рушди устувори илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар Тоҷикистон муайян намудани самтҳои афзалиятнок аҳамияти калон дорад. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки таҳқиқоти бунёдӣ бо таҳқиқоти амалӣ зич пайваст карда шаванд. Ин имкон медиҳад, ки натиҷаҳои илмӣ ба эҳтиёҷоти воқеии иқтисод ва саноат мутобиқ гарданд.

Самти дигари муҳим — рақамикунонии илм ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таҳқиқот мебошад. Татбиқи платформаҳои рақамӣ, моделсозии компютерӣ ва таҳлили додаҳои калон метавонанд самаранокии фаъолияти илмиро ба таври назаррас баланд бардоранд. Ҳамзамон, такмили низоми тайёр намудани кадрҳои илмӣ, аз ҷумла тавассути барномаҳои магистратура ва докторантура, бояд дар маркази таваҷҷуҳ қарор гирад.

Дар маҷмӯъ, рушди илмҳои табиӣ ва риёзӣ ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати илмии давлат метавонад заминаи устувори саноатикунонии босуръат ва пешрафти иқтисодии кишварро таъмин намояд.

Хулоса, илмҳои табиӣ ва риёзӣ дар шароити саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо самти афзалиятнок, балки омили калидии рушди устувори кишвар ба

шумор мераванд. Бе рушди ин соҳаҳо таъмин намудани пешрафти саноат, иқтисод ва технология ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, таҳкими сиёсати давлатӣ дар самти дастгирии илм, рушди таҳқиқоти бунёдӣ ва амалии илмҳои табиӣ ва риёзӣ, инчунин тайёр намудани кадрҳои баландихтисос вазифаи муҳими стратегӣ мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Каримов А. Саноатикунонӣ ва иқтисоди миллӣ. — Душанбе: Дониш, 2021. — 210 с.
2. Раҳмон Э. Тоҷикистон дар марҳилаи рушди устувор. — Душанбе: Ирфон, 2020. — 240 с.
3. Саидов Н. Асосҳои рушди илм ва технология. — Душанбе: Маориф, 2019. — 180 с.
4. Холназаров С. Илм ва инноватсия дар шароити ҷаҳонишавӣ. — Бохтар, 2022. — 160 с.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИНФЛЯЦИИ И ЕЁ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Рахимова О.Х.

асисстент кафедры «Финансы икредит» ИЭТ ТГУК

Умматов А.А.

магистрант 2-го курса специальности “Финансы и кредит” ИЭТ ТГУК

abdufattohummatov324@gmail.com

В статье рассмотрены теоретические аспекты инфляции и её социально-экономические последствия. Изучено сущность инфляции и её формы. Отмечено существуют внешние и внутренние факторы инфляции, которые и порождают основные виды. Иногда инфляционные процессы возникают или специально стимулируются государством, когда использованы все прочие формы перераспределения общественного продукта и национального дохода. В современных условиях инфляция во всем мире носит хронический, повсеместный, всеохватывающий характер, часто вызываемый политическими факторами, т.е. находится под воздействием не только денежных, но и неденежных факторов.

Ключевые слова: *факторы, внешние и внутренние факторы, инфляция, открытая инфляция, скрытая инфляция, умеренная инфляция, галопирующая инфляция, гиперинфляция, сбалансированная инфляция, ожидаемая инфляция, неожидаемая инфляция, стагфляция.*

ХУСУСИЯТҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАВАРРУМ ВА ОҚИБАТҲОИ ИҶТИМОЙ-ИҚТИСОДИИ ОН

Раҳимова О.Х.

ассистенти кафедраи «Молия ва қарз» ДИС ДДТТ

Умматов А.А.
магистранти курси дуюми ихтисоси молия ва қарз ДИС ДДТТ
abdufattohummatov324@gmail.com

Дар ин мақола ҷанбаҳои назариявии таваррум ва оқибатҳои иҷтимоию иқтисодии он баррасӣ мешаванд. Моҳият ва шаклҳои таваррум баррасӣ мешаванд. Қайд карда мешавад, ки омилҳои беруна ва дохилии таваррум мавҷуданд, ки ба намудҳои асосӣ оварда мерасонанд. Баъзан равандҳои таваррумӣ вақте ба вуҷуд меоянд ё қасдан аз ҷониби давлат ангехта мешаванд, ки ҳамаи шаклҳои дигари аз нав тақсимкунии маҳсулоти иҷтимоӣ ва даромади миллӣ аз байн рафтаанд. Дар шароити муосир, таваррум дар саросари ҷаҳон музмин, паҳншуда ва ҳамаҷониба буда, аксар вақт аз сабаби омилҳои сиёсӣ ба вуҷуд меояд, яъне он на танҳо аз ҷониби омилҳои пулӣ, балки аз ҷониби омилҳои ғайрипулӣ низ таъсир мегирад.

Калидвожаҳо: *омилҳо, омилҳои беруна ва дохилӣ, таваррум, таварруми ошкоро, таварруми пинҳонӣ, таварруми мӯътадил, таварруми галлопинг, гиперинфлятсия, таварруми мутавозин, таварруми интизорӣ, таварруми ғайричашмдошт, стагфлятсия.*

THEORETICAL CHARACTERISTICS OF INFLATION AND ITS SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES

Rahimova O.Kh.
Assistant, Department of Finance and Credit
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce

Ummatov A.A.
Second-year Master's student at the Institute of Economy and Trade of the Tajik State University of Commerce, majoring in Finance and Credit
abdufattohummatov324@gmail.com

This article examines the theoretical aspects of inflation and its socio-economic consequences. The essence and forms of inflation are examined. It is noted that there are external and internal factors of inflation, which give rise to the main types. Sometimes, inflationary processes arise or are deliberately stimulated by the state when all other forms of redistribution of social product and national income have been exhausted. In modern conditions, inflation worldwide is chronic, widespread, and all-encompassing, often caused by political factors, i.e., it is influenced not only by monetary but also non-monetary factors.

Keywords: *factors, external and internal factors, inflation, overt inflation, hidden inflation, moderate inflation, galloping inflation, hyperinflation, balanced inflation, expected inflation, unexpected inflation, stagflation.*

Термин «инфляция» означает переполнение сферы обращения избыточной по сравнению с потребностями товарооборота массой бумажных денег, их обесценивание как результат – повышение цен на товары и услуги, падение покупательной способности денег. По сути, инфляция – это обесценение денег, проявляющееся в форме роста цен на товары и услуги, не обусловленного повышением их качества и потребительской ценности.

Во всех случаях инфляцию следует рассматривать как:

- нарушение действий законов денежного обращения, что вызывает расстройство государственной кредитно-денежной системы;
- явный или скрытый рост цен;
- натурализация процессов обмена (бартерные сделки);
- снижение жизненного уровня населения.

Из этого становится ясно, что существуют две основные формы инфляции, представленные на рисунке 1.

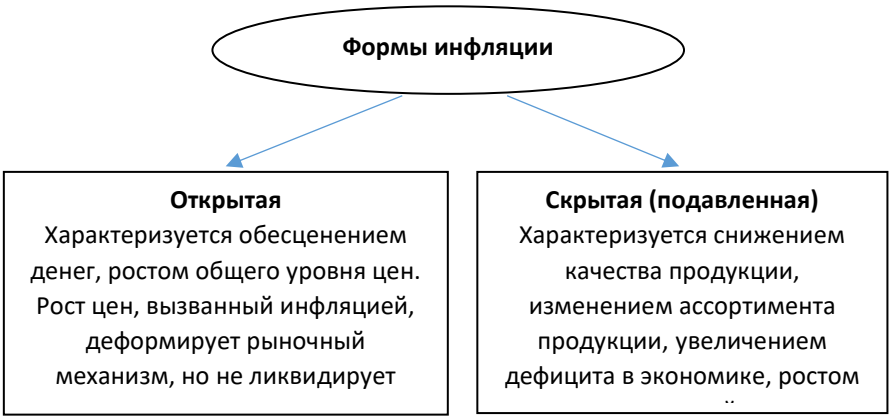

*Составлено автором.

Рисунок 1. Формы инфляции и описание*

Из рисунка 1 видно, что основными формами инфляции являются: открытая и скрытая. Инфляция свойственна любым моделям экономического развития, где нет баланса государственных доходов и расходов [2,с.56], ограничены возможности центрального банка в проведении самостоятельной денежно-кредитной политики.

Иногда инфляционные процессы возникают или специально стимулируются государством, когда использованы все прочие формы перераспределения общественного продукта и национального дохода. В современных условиях инфляция во всем мире носит хронический, повсеместный, всеохватывающий характер, часто вызываемый политическими факторами, т.е. находится под воздействием не только денежных, но и не денежных факторов. Полностью исключить инфляцию в рыночных условиях хозяйствования невозможно, поэтому появилось понятие «управляемая инфляция». Глубинные процессы инфляции находятся как в сфере обращения, так и в сфере производства и очень часто обусловливаются экономическими и политическими отношениями в стране. [2,с.78]

Инфляция – это денежный феномен, выраженный в устойчивом и непрерывном росте цен, вызванным избытком денежной массы в обращении. Итак, эта проблема возникает в ситуации, когда кассовая наличность предпринимателей и потребителей (предложение денег) превышает реальную потребность (спрос на деньги). Очевидно, что в таком случае субъекты хозяйственных отношений стараются по возможности избавиться от возникших избытков денег, увеличивая свои расходы и уменьшая денежные сбережения. Отрицательные последствия неверной денежной политики государства, вызывает расширение спроса, повышение цен и снижение покупательной способности денег. Это ведет к значительным экономическим и социальным потрясениям. [3,с.55]

Таким образом, было выяснено, что инфляция – это сложное социально-экономическое явление, порождаемое диспропорциями воспроизводства в различных сферах рыночного хозяйства.

Для того чтобы выделить виды инфляции, необходимо отметить, что существуют внешние и внутренние её факторы, которые и порождают основные виды. Иногда инфляционные процессы возникают или специально стимулируются государством, когда использованы все прочие формы перераспределения общественного продукта и национального дохода. В современных условиях инфляция во всем мире носит хронический, повсеместный, всеохватывающий характер, часто вызываемый политическими факторами, т.е. находится под воздействием не только денежных, но и неденежных факторов. Полностью исключить инфляцию в рыночных условиях хозяйствования невозможно, поэтому появилась понятие «управляемая инфляция». Глубинные процессы инфляции находятся как в сфере обращения, так и в сфере производства и очень часто обуславливаются экономическими и политическим отношениями в стране.

К внутренним факторам относятся денежные (монетарные) и не денежные. К факторам денежного обращения относятся: переполнение сферы обращения избыточной массой денежных средств за счет чрезмерной эмиссии денег, используемой на покрытие бюджетного дефицита, перенасыщение кредитом народного хозяйства; методы правительства по поддержанию курса национальной валюты, ограничение его движения и др. Инфляция может развиваться и при стабильной массе денег в обращении при сокращении объема товаров и услуг, что обусловлено ускорением оборота денег. По экономическому эффекту ускорения оборота денег при прочих неизменных равнозначно выпуску дополнительной массы денег в обращение. [4,с.66]

Так, сокращение объема товаров и услуг при данной массе денег в обращении в США в 40-х и 70-х гг. вызвало инфляционные процессы, что было обусловлено ускорением оборота денег.

Внешними факторами инфляции служат мировые структурные кризисы (сырьевой, энергетический, валютный, нелегальный экспорт золота, валюты и др.).

Таким образом, можно выделить основные причины возникновения инфляции:

- дефицит государственного бюджета, покрываемый за счет эмиссии денежных знаков, основой его возникновения являются высокие государственные расходы;
- утечка капитала за рубеж. Например, суммарный отток денег в 2011 году превысил отметку в 80,5 миллиардов долларов. Из них около 43 миллиардов долларов – это возврат кредитных средств, а остальная часть чистая бегства капитала из России;
- неплатежи в экономике. Так, неплатежи были общеприняты в советской экономике: накануне перестройки до 25% суммы источников оборотных средств предприятий приходилось на кредиторскую задолженность. Зачет взаимных требований проводился ежегодно. В 1995-1996гг. этот показатель дошел до 75-80%, а взаимозачеты стали в какой-то период еда ли не способом существования. Не являются неплатежи чем-то исключительным и в других странах;
- зависимость экономики от другой валюты;
- низкий курс национальной валюты, например при фиксации заведомо слабого курса национальной валюты неминуемо ускорение инфляции до 15-20%, а падение импорта лишь частично компенсирует сжатие внутреннего спроса;

- монополизм в экономике (большинство отраслей в современной рыночной экономике представлено олигополистическими структурами. Ценовая конкуренция в таких отраслях подменяется соглашениями и сговорами, практикой «лидерства цен». Такая практика создает потенциальные условия для всеобщего взвинчивания цен).
- рост издержек производства;
- теневая экономика;
- несовершенство налоговой политики.

Все же основной причиной возникновения инфляции является нарушение товарно-денежного равновесия, вызываемое в той или иной форме переполнением сферы денежного обращения избыточной денежной массой. Из причин возникновения вытекают и виды инфляции, которые различны по своей сущности и по своему влиянию, существуют такие виды как:

- открытая инфляция - это инфляция, которая выражается в росте цен на товары, развивается свободно и никем не сдерживается. Открытая инфляция присуща экономике рыночного типа, где цены определяются исключительно взаимодействием спроса и предложения, где не существует командно-установленных цен;
- скрытая инфляция – это инфляция, возникающая вследствие того, что государство принимает меры, направленные на непосредственное сдерживание цен на экономические блага, с одной стороны, и доходов населения – с другой;
- ползучая (или умеренная инфляция) – инфляция, которая развивается постепенно, когда цены возрастают незначительно, не превышая 10% в год (развивающиеся страны Латинской Америки – Аргентина, Бразилия);
- умеренная инфляция (3-5% в год) в развитых странах Запада не рассматривается как отрицательный фактор. Наоборот, считается, что она стимулирует развитие экономики, придает ей необходимый динамизм;
- галопирующая инфляция – инфляция, при которой цены возрастают быстро – на 10-100% ежегодно. На стадии галопирующей инфляции происходит спад производства и сокращение товарооборота, теряется стимул к инвестициям, сдерживается процесс общественного накопления, происходит отток капитала из производственной сферы в сферу обращения, т.е., идет разбалансировка экономического равновесия (в 80-х годах наблюдались, к примеру, во многих странах Латинской Америки, некоторых странах Центральной Азии);
- гиперинфляция – это инфляция, при которой годовые темпы прироста цен превышают 100%. Это означает глубокий экономический и социальный кризис в стране (послевоенная Германия 20-30гг.). При темпе инфляции 50% в месяц и более на протяжении более 6 месяцев. При гиперинфляции стоимость денег падает так быстро, что они уже не выполняют своих главный функций, растет бартер;
- сбалансированная инфляция – инфляция, при которой цены разных товарных групп относительно друг друга не изменяются. Цены повышаются довольно медленно и одновременно на большинство товаров;
- несбалансированная инфляция – инфляция, при которой соотношение цен в разных товарных изменяется в различной степени на каждый вид товара;
- ожидаемая инфляция – умеренная, постепенная инфляция, которую можно спрогнозировать на определенный период. Довольно часто это является прямым результатом антиинфляционных действий правительства;

- неожидаемая инфляция характеризуется внезапным скачком цен, обусловленным влиянием инфляционных ожиданий совокупного спроса, населения на потребительские товары, а товаропроизводителей на сырье и средства производства.

Стагфляция – это инфляция, которая сопровождается стагнацией производства и одновременно ростом уровня цен и безработицы. Ярким примером стагфляции может служить состояние экономики России в 1991-1996гг., когда при росте цен в десятки раз произошло падение ВВП почти в три раза.

Таким образом, было выяснено, что существует множество видов инфляции, и каждый из них возникает и воздействует на экономику стран разными способами. По проценту инфляции можно определить, какой вид инфляции существует в стране, а затем, что нужно делать для снижения её уровня.

Говоря о последствиях инфляции, стоит разделять их на социальные и экономические. Так, к социальным последствиям можно отнести:

- снижение жизненного уровня всех слоев населения, особенно тех, которые имеют постоянный доход, поскольку темпы роста доходов отстают от темпов роста цен на товары и услуги;
- обесценивание предыдущих денежных сбережений населения в банках, страховых полисов, ежегодную ренту и другие активы с фиксированной стоимостью, из-за этого жить людям становится тяжелее, ведь покупательная способность денег уменьшается;
- усиление безработицы, что подрывает мотивацию к эффективной трудовой деятельности, усиливает социальную дифференциацию населения и социальное напряжение в обществе. Из-за этого появляются все больше и больше люмпенов, и растет преступность.

Экономические последствия инфляции:

Инфляция разрушает нормальные хозяйственные связи, усиливает хаос и диспропорции в экономике, дезорганизует инвестиционный процесс, поскольку при неудержимом росте цен цель производства (прибыль) может быть достигнута и без роста производства.2.

Капиталы переливаются из сферы производства в сферу обращения, прежде всего в спекулятивные коммерческие структуры, где они быстрее оборачиваются и приносят огромные прибыли, а также перемещаются за границу в поисках большей и гарантированной прибыли. Возрастают спекуляция, теневая экономика, коррупция. [4,с.67]

Нарушается нормальное функционирование кредитно-денежной системы. Обесценивание денег подрывает стимулы к их накоплению, порождая такое явление, как «бегство от денег», когда предприниматели и население предпочитают вкладывать денежные сбережения в товары, недвижимость и другие материальные ценности. Разрываются кредитные соглашения, так как при инфляции невыгодно предоставлять долгосрочные кредиты под небольшие проценты, поскольку кредитору придется получать долги в обесцененных деньгах.

Постепенно свертываются товарно-денежные отношения, и расширяется прямой продуктообмен на основе бартерных сделок. Это приводит к потере деньгами своих экономических функций, и отношения обмена откатываются назад – к простой или случайной форме стоимости.

Инфляция отрицательно влияет на международные экономические и валютно-кредитные отношения страны. Она подрывает конкурентоспособность и экспорт отечественных товаров, вместе с тем стимулируя импорт товаров, поскольку на внутреннем

рынке они продаются по высоким ценам. Инфляция сдерживает приток иностранного капитала, снижает официальный и рыночный курсы национальной валюты из-за ее обесценения. [5,с.98]

Стоит отметить, что экономическая наука считает, что инфляция является своеобразным налогом, которым государство путем эмиссии ничем не обеспеченных денег дополнительно облагает доходы населения, что ведет к отрицательным социальным последствиям. Ещё, Дж. М. Койне отмечал, что продолжительным процессом инфляции правительства могут конфисковать тайно и незаметно значительную часть богатства своих граждан.

Таким образом, стоит отметить, что последствия инфляции действительно пагубно влияют не только на общее экономическое благосостояние тех стран, у которых высокий уровень инфляции, но и напрямую на всех людей этой страны.

Список использованной литературы:

1. Андрианов, В.Д. Инфляция: причины возникновения и методы регулирования / В.Д. Андрианов – М.: Экономика, 2010. – 184 с
2. История экономических учений: учеб. пособие/ под ред. В.С. Автономова, О.И. Ананьина, Н.А. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 784 с.
3. Красавина, Л.Н. Регулирование инфляции: мировой опыт и российская практика / Л.Н. Красавина, В.Я. Пищик. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 280 с.
4. Сафрончук М.В. Инфляция и антиинфляционная политика / М.В. Сафрончук // Курс экономической теории: учебник – 5-е исправленное, дополненное и переработанное издание. – Киров: АСА, 2004. – С. 552-583.
5. Шелухина Е.А. Балансовые макроэкономические и микроэкономические математические модели эколого-экономических отношений в рамках устойчивого развития / Е.А. Шелухина // Журнал «Экономический анализ: теория и практика». – М., 2014. - № 14 (365). – С. 23.

Баҳши 4:
Забон - рукни муҳими рушди такомули истиқлоли Тоҷикистон

Секция 4:
Язык - важнейший фактор развития и совершенствования независимости Таджикистана

Section 4:
Language as the most important factor in the development and strengthening of Tajikistan’s independence

ЗАБОН ПОЯИ ДАВЛАТ АСТ

Файзиева С.А.
н.и.ф., дотсенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvar,fayziyeva@mail.ru

Дар ин мақола гуфтан ҷоиз аст, ки имрӯз дар ҷомеаи муосир масъалаи забони давлатӣ, истифодаи он дар ҳаёти ҳаррӯза, дуруст насб кардани ҳар гуна овезаю эълонҳои тиҷоратӣаҳамияти калон пайдо карда истодааст. Зеро яке аз нишонаҳои давлати соҳибистиқлол мавҷуд будани забони давлатӣва нигаҳдошти он буда, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фарҳанги қадима ва забони бойи шеърҳои худро соҳиб аст, ин масъала басо аҳамияти бузург дорад.

Калидвожаҳо: *Истиқлолият, миллат, ифтихори миллат, сулолаи Сомониён, давраҳо қадим.*

ЯЗЫК-ОСНОВА ГОСУДАРСТВА

Файзиева С.А.
к.ф.н., доцент кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvar,fayziyeva@mail.ru

В данной статье стоит отметить, что сегодня в современном обществе вопрос государственного языка, его использования в повседневной жизни, а также правильного размещения всевозможных коммерческих вывесок и рекламы приобретает все большее значение. Поскольку одним из признаков независимого государства является существование и сохранение государственного языка, этот вопрос имеет огромное значение для Республики Таджикистан, обладающей древней культурой и богатым поэтическим языком.

Ключевые слова: *независимость, нация, национальная гордость, династия Саманидов, древние времена.*

LANGUAGE IS THE FOUNDATION OF THE STATE

Fayzieva S.A.
Ph.D., Associate Professor
of the Department of Tajik and Russian Languages at the Institute of Economics and Trade of the
Tajik State University of Commerce in Khujand
Sarvar,fayziyeva@mail.ru

In this article, it is worth mentioning that today in modern society, the issue of the state language, its use in everyday life, and the correct placement of all kinds of commercial signs and advertisements are gaining great importance. Because one of the signs of an independent state is the

existence and preservation of a state language, this issue is of great importance for the Republic of Tajikistan, which has an ancient culture and a rich poetic language.

Keywords: *Independence, nation, national pride, Samanid dynasty, ancient times.*

“Истиқлолият барои эҳёи забони тоҷикӣ ва фарҳанги миллӣ заминаи устувор гузошт. Забони ширину шево ва шоиронаву зебои тоҷикӣ, ки моро ба ҷаҳониён ҳамчун миллати куҳанбунёд ва қавми ориёӣ муаррифӣ кардааст, ба ҳайси забони давлатӣ эътироф шуд. Ба шукронаи соҳибихтиёриву соҳибватанӣ вазифаи муқаддаси ҳар як фарди бонангу номуси миллат аз он иборат аст, ки асолати забони тоҷикиро чун неъмати бебаҳо ҳифз намояд ва барои инкишофи он саҳм гузорад. Ин забон, ки забони модарии мост, барои мо – тоҷикон чун шири модар муқаддас мебошад”

Эмомалӣ Раҳмон

Аввалин ва муҳимтарин рукни ҳастии ҳар як миллат забони ӯ мебошад. Забони тоҷикӣдар иҳотаи забонҳои дигар озмоишҳои зиёдеро аз сар гузаронидааст. Маҳз мақоми таърихии забони тоҷикӣ омили муттаҳидгари халқ будани он ба сулолаи Сомониён ва ташаккули давлати миллии тоҷикон заминаи мусоид фароҳам оварда буд. Забони модарии мо, яъне забони адабии тоҷик дар ҷараёни ташаккул ва таҳаввули худ роҳи ниҳоят пурфоҷиаро тай намуда, аз санҷишу имтиҳонҳои таърихӣгузаштааст. Ба шарофати хизматҳои бузургони миллат, заҳматҳои бедареғи онҳо мероси гаронбаҳо ва корнамоиҳои беназири фарзандони барӯманди халқи тоҷик аз устод А. Рӯдакӣто устод С. Айнӣ дар шакли зебову ноб, бо захираҳои бою рангини луғату таъбирот бароямон мерос мондааст.

Оре, ин забони шевою зеборо бузургони адабиёт ва илму фарҳангамон ба мо мерос гузоштаанд. Забон дар ҷомеа аҳамияти бузург дорад. Табиат онро ба одамон барои он ато кардааст, ки бо ҳамдигар алоқа намоянд, фикри якдигарро фаҳманд, дар як ҷомеа фароҳам оянд. Забони тоҷикӣаз даврaҳои қадим пайдо шуда, дар асрҳои IX –X ташаккул ёфтааст. Дар давраи давлатдории Сомониён забон боз ҳам рушду камол ёфт. Дар ин давра ҳамаи корҳои давлатӣбо ин забон суръат гирифта буд. Дар ин айём шоирони оламшумули мо Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Сино ва чанде дигарон бо осори гаронмояи худ забони зебою ноби тоҷикиро боз гуворотар намудаанд. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ «Падари шеъри тоҷикӣ» ном гирифт [4].

Бояд гуфт, ки азамату қудрати забон чун азамату қудрати модар аст. Аз ин рӯ он забони модарӣном гирифтааст. Агар ҳар як шахс покниҳоду поксиришт будан хоҳад, забони модариашро пок нигоҳ дорад. Забони тоҷикӣяке аз забонҳои куҳан ва ғановатманди рӯйи олам ба шумор меравад. Забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикист, ки он барои ҳар сокиниин кишвари соҳибтамаддун азизу гиромӣгаштааст ва яке аз рукнҳои асосии кишвари азизамон маҳсуб ёфта, таваҷҷӯҳи давлат ба ин рушду такомул ва таъмини фасоҳату покизагии он сол аз сол зиёд гардида истодааст. Забони давлатӣгирифтани забони тоҷикӣаҳамияти бузургеро соҳиб шуда, то имрӯз олимону сиёсатмадорони кишвари тамаддунофари мо дар бузургдошти сиёсатва фарҳанги омӯзиши забони тоҷикӣқадамҳои устувор гузошта истодааст.

Забони тоҷикӣ ҳамчун омили муҳими пойдории миллат ва давлатдории миллӣаз ҷониби давлат ҳимоя ва нигаҳдорӣкарда мешавад. Забони тоҷикӣ, лафзи ширини модарии мо аз қаъри ҳазорсолаҳо сарчашма мегирад ва бо осори Рӯдакию Фирдавсӣ, Саъдию Хайём, Ҳофизу Камол шӯҳрати ҷаҳонӣпайдо кардааст [3].

Забон ҳама ҳастии инсонро дар худ маҳфуз медорад ва ин ҳастии инсон, ҳастии миллат ба рӯйи аҳли олам, ба пешвози воқеаҳои дунё ва дирӯзу имрӯзи ҷаҳон дарҳои манзили худро кушодааст. Чунончи яке аз файласуфони машҳур машҳур М. Ҳайдаггер гуфтааст:

“Забон хонаи ҳастии мост. Мутафаккирону шоирон нигаҳбони ин манзиланд. Нигаҳбонии онҳо ба вуҷуд овардани кушодагии ҳастӣ мебошад ва ин ба ҳамон андоза, ки онҳо ба ин кушодагӣ бо нутқи худ сухан ато мекунанду бо ин кор кушодагиро дар забон нигоҳ медоранд, муяссар мешавад”. Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадимаи олам буда, таърихи басо тӯлонӣдорадва се давраи инкишофро аз сар гузаронидааст: забони порсии қадим, забони порсии миёна ва забони форсии нав ё дарии тоҷикӣ. Зиёда аз ҳазор сол инҷониб халқи тоҷик бо забони форсии нав гуфтугӯ мекунад ва фарҳанги ҳазорсолаи классикии худро маҳз тавассути ин забони бою рангин офаридааст. Шоирону нависандагон ва донишмандону олимони бузурги форсу тоҷик, ба монанди Рӯдакию Ҳофиз, Фирдавсиву Ҷомӣ, Синову Хайём, Бедил ва садҳо дигарон асарҳои оламшумули худро маҳз тавассути ин забон эҷод карда, мақому манзалати онро дар олам боз ҳам фузунтар гардонидаанд [1].

Вақте ки арабҳо Осиёи Миёнаро забт карданд, хостанд, ки забони миллати куҳанбунёди моро несту нобуд карда, алифбои арабӣ вадини исломро дар ин мамлакат ҷорӣ намоянд. Қайд бояд кард, ки арабҳо орзуву омоли хешро қисман амалӣ гардониданд. Яъне, таъсиру фишори забони арабӣ ба забони тоҷикӣ тадриҷан зиёд гардид ва мардум дини исломро қабул намуданд. Лекин ба ҳамаи ин фишори аҷнабиён нигоҳ накарда забони тоҷикӣ асолати хешро гум накард. Пас аз ба сари ҳокимият омадани сулолаҳои Тоҳириёну Саффориён ва Сомониён доираи истифодаи забони арабӣмаҳдуд гардида, ҷои онро забони форсии дарӣгирифт. Баъди Инқилоб ва ташкил шудани давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи нави инкишофи забони адабии тоҷик оғоз ёфт. Забони адабии китобӣбо забони гуфтугӯи мардум наздик гардида, солҳои 20-ум нахустин роману повестҳо, ки дар адабиёти мо жанрҳои нав буданд, ба вуҷуд омаданд. Албатта, дар ин ҷода саҳми асосгузори адабиёти муосири тоҷик устод Айнӣ басо бузург аст. Маҳз роману повестҳои ин абармарди бузург, «Одина», «Ҷаллодони Бухоро», «Дохунда» ки имрӯз мавриди хониши аҳли мардуми Тоҷикистон қарор дорад, бо забони ноби тоҷикӣ таълиф гардидаанд [4].

Олитарин зуҳурот ва нишони мавҷудияти ҳар як миллат забон аст. Миллат бо ҳама шукӯҳу шаҳомат, маърифату фарҳанг, урфу одат, ахлоқи ҳамидаро дар забони зиндаи худ аксандозӣ мекунад. Зиёда аз 2500 сол аст, ки шоирону нависандагон, олимони машҳур бо ин забон асарҳои илмию бадеӣэҷод кардаанд. Забони тоҷикӣ дорои захираҳои бойи луғат аст.

Гуфтан ҷоиз аст, ки имрӯз дар ҷомеаи муосир масъалаи забони давлатӣ, истифодаи он дар ҳаёти ҳаррӯза, дуруст насб кардани ҳар гуна овезаю эълонҳои тиҷоратӣ аҳамияти калон пайдо карда истодааст. Зеро яке аз нишонаҳои давлати соҳибистиқлол мавҷуд будани забони давлатӣ ва нигаҳдошти он буда, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фарҳанги қадима ва забони бойи шеърҳои худро соҳиб аст, ин масъала басо аҳамияти бузург дорад. Маҳз бо назардошти таъмини ҳифз ва истифодаи дурусти забони тоҷикӣсанаи 5 октябри соли 2009 таҳти № 553 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон « Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд. Қонуни мазкур аз 7 боб ва 28 модда иборат буда, дар он махсусан қайд гардидааст, ки ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд забони давлатиро донад, онро ҳимоя намояд ва барои рушди забони давлатӣсаъю кӯшиш намояд. Дар моддаи 4 махсусан қайд карда шудааст, ки ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳое, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагонӣмекунанд, ба истифодаи забони модариашон ҳуқуқ доранд [1].

Бояд қайд кард, ки ҳиссиёти баланди ватандӯстӣ, муҳаббати бепоён нисбат ба миллат, обу хоки азизи кишвар, худшиносӣва худогоҳии миллӣтавассути забон амалӣмегардад. Яъне забон қудрати сӯзандагиву созандагӣдорад. Аз ин хотир забонро чун қалби поки модар дӯст дошта, онро ба манфиати миллати шӯҳратёри худ истифода бурдан фарз аст.

Дар тӯли таърих ба сари ҳастии миллат чандин бор хатари бузург омада буд, вале миллат тавонист ҳамаи он хатарҳоро бартараф намояд. Мардуми тоҷик дурри дариро чун гавҳараки чашм эҳтиёт карда, то ба мо расонид. Забон дар натиҷаи мубориза ва муқобилиятҳо бар зидди аҷнабиён боз ҳам пурқувват гардид ва ҳамин тавр садсолаҳо фаъолият намудааст.

Забон ганҷи бебаҳоест ва онро харидаву фурӯхта намешавад. Аз ин ҷост, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзи аввали ба сари қудрат омадан забонро зери сарпарастии хеш қарор дода, барои бегазанд нигоҳ доштани он тамоми чораҳоро андешида истодаанд [3].

Сарвари давлат пайваста таъкид менамоянд, ки миллати тоҷик бо фарҳангу тамаддуни чандинҳазорсолаи хеш ифтихор дорад ва ин ҳама арзишҳои фарҳангӣто замони мо маҳз тавассути забон ба ёдгор мондааст. Аз ин рӯ мо бояд ин забонро чун гавҳараки чашм эҳтиёт карда, аз таъсири номатлуби забонҳои дигар, тақлиди зараровари таллафузи сунъии калимаҳо ва ҷумлаҳо аз ҷониби шахсиятҳои тасодуфӣҳифз намоем. Мо бояд ҳамеша талош кунем, ки забонамон поку соф ва ҷаззобу тасхиркунандаи қалбҳо бошад.

Барои рушду такомули ин забони ниҳоят шево ва гуворо, ки аз гузаштагони пурифтихорамон ба мо мерос омадааст, бояд анъанаи шахсиятҳои барҷастаи асри гузаштаи худ, аз қабили Б. Ғафуров, С. Айнӣ, М. Турсунзода, С. Улуғзода ва даҳҳо дигаронро, ки барои таҷдиду такомули забони модарӣҷонбозиҳо кардаанд, бояд идома диҳем. Забони адабии тоҷикӣдар ин даврон маҳз дар замимаи нигоришоти дилангези устод С. Айнӣ, шеъри оламгири М. Турсунзода, қиссаву достонҳои таърихии С. Улуғзода ва адибони дигар шаклу сурати худро соҳиб шудааст [4]. Бо пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ЭмомалӣРаҳмон 5 октябри соли 2011 «Рӯзи забони тоҷикӣ» эълон шудааст, ки ҳар сол дар тамоми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо як шукӯҳи тоза ҷашн гирифта мешавад, ки ин ифтихори бузург аст, барои ҳар як соҳибзабони тоҷик [5].

Ба гуфти Асосгузори сулҳу ваҳдат, Пешвои миллат, сарвари давлатамон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: «Забони тоҷикӣпоянда аст, то даме, ки миллати тоҷик ҳаст, забони ӯ низ пойдор хоҳад буд». Мо, тоҷикзодагони асил ҳамеша пайи он мекӯшем, ки забони миллати хешро пок, беолоиш ва пойдор нигоҳ дорем. Намегузорем, ки эҳтироми ин забони бузург, лафзи поки модар коста бигардад. Пояндагии забони модарӣба мо забондорон вобастагӣ дорад.

Хулоса, забони модарӣ, шаҳди ҳаёт аст, ки мо тоҷиконро бо шири модар бурун омада ва баробари ошомидани шири сафеду лазизи модар дар дилу дида ва мағзи устухону ҷон самар додааст. Он муқаддасу гуворо ва азизу мӯътабар буда, тоҷиконро болу пар бахшидааст. Имрӯз ҳар як фарди тоҷик бо ин болу пари бузурги хеш дар парвозҳои баланд аст, зеро ин забонро ҷаҳониён эътироф мекунанд:

Забони модариам ифтихорам,
Саодатбахши халқи номдорам.
Дар олам аз ҳама ширинтарӣту,
Ба Синову Хайёмат саҷда орам!

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. –Душанбе, 2007.
2. Назарзода С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоиву сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи ХХ. Душанбе, 2004.

3. М.Ҳ. Султон. Ташаккул ва такомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ. Душанбе, 2000; Қосимова М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Душанбе, 2003.

4. Раҳмон Э. Забон яке аз сарчашмаҳои асосии истиқлолияти миллӣ ва омили муҳимми ташаккули миллат мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати рӯзи Забон, 21 июли соли 2007.

5. Этнографизмы в лексике таджикской разговорной речи // Тезисы докл. совещания-семинара "Этнопсихолингвистические аспекты речевого общений! - Самарканд: СамГПИ, 1990.

6. Ниёзмухаммадов, Б. Забоншиносии тоҷик / Б. Ниёзмуҳаммадов. –Душанбе, 1970.

ФИЛОСОФИЯ ПРЕКРАСНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ А.С. ПУШКИНА КАК РЕСУРС ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Холшехова С.А.
к.ф.н., доценткафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

В данной статье рассматривается философия прекрасного в творчестве А.С. Пушкина как значимый культурно-эстетический и педагогический ресурс обучения русскому языку в высшей школе. Осмысление пушкинского понимания прекрасного, основанного на принципах гармонии, меры, ясности и нравственной наполненности, позволяет расширить традиционные подходы к преподаванию русского языка, выходя за рамки формально-лингвистического анализа.

Ключевые слова: А.С. Пушкин, философия прекрасного, эстетика, художественный текст, русский язык, высшая школа, методика преподавания, языковая культура.

ФАЛСАФАИ ЗЕБО ДАР ЭҶОДИЕТИ А.С. ПУШКИН ҲАМЧУН МАНБАИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР МАКТАБИ ОЛӢ

Холшехова С.А.
н.и.ф., дотсенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Дар мақолаи мазкур фалсафаи зебои эҷодиёти А.С. Пушкин ҳамчун захираи муҳими фарҳангӣ-эстетикӣ ва педагогии омӯзиши забони русӣ дар мактаби олӣ баррасӣ карда мешавад. Фаҳмиши пушкинии фаҳмиши зебо, ки ба принсипҳои ҳамоҳангӣ, андоза, равшанӣ ва пуррагии ахлоқӣ асос ефтааст, имкон медиҳад, ки равишҳои анъанавии таълими забони русиро васеъ карда, аз доираи таҳлили расмӣ-лингвистикӣ берун равад.

Калидвожаҳо: *А. С. Пушкин, фалсафаи зебо, эстетика, матни бадеӣ, забони русӣ, мактаби олӣ, методикаи таълим, фарҳанги забонӣ.*

THE PHILOSOPHY OF BEAUTY IN THE WORKS OF A.S. PUSHKIN AS A RESOURCE FOR TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION

Kholshekhova S.A.
Ph.D., Associate Professor
Department of Tajik and Russian Languages
Institute of Economics and Trade of Tajik State University of Commerce in Khujand
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

This article examines the philosophy of beauty in the works of Alexander Pushkin as a significant cultural, aesthetic, and pedagogical resource for teaching Russian in higher education. Understanding Pushkin's concept of beauty, which is based on principles of harmony, proportion, clarity, and moral depth, allows for an expansion of traditional approaches to teaching Russian beyond formal linguistic analysis.

Keywords: *Alexander Pushkin, philosophy of beauty, aesthetics, literary text, Russian language, higher education, teaching methodology, and language culture.*

Примечательно, в наследии А.С. Пушкина проявляются идеи философии прекрасного через эстетические взгляды, темы и образы, воплощающие представления о красоте. Поэт считал, что прекрасное должно быть величаво — вызывать не просто восторг, восхищение, но истинное поклонение синтезу высокой внешней и духовной (внутренней) красоты.

Понимание прекрасного у Пушкина связано с гармонией, мерой, естественностью и свободой. Прекрасное проявляется не только в образах, но и в языке: ясность, точность, музыкальность, лаконизм. Эстетический идеал Пушкина основан на синтезе античной гармонии и романтической свободы личности. Красота у А.С. Пушкина нередко сопряжена с нравственным началом, что позволяет рассматривать её как философскую категорию.

Тексты Пушкина представляют собой образец нормативного и художественного совершенного русского языка. Он формирует языковую картину мира, в которой эстетика тесно связана с мышлением. Его произведения позволяют анализировать категории прекрасного, истины, свободы, любви, творчества через язык. Обращение к философии прекрасного способствует развитию эстетического вкуса и языковой культуры студентов. Анализ пушкинских текстов формирует ценностное отношение к слову, понимание выразительных возможностей языка. Прекрасное выступает как мотивационный ресурс в изучении русского языка. Пушкинские тексты могут служить материалом для:

а) анализа лексики и семантики;

б) изучении синтаксической гармонии;

в) работы со стелем и речевой выразительностью.

Философско-эстетический анализ текста способствует развитию интерпретационных навыков. Важно сочетание лингвистического и культурологического подходов. Темы отвечают задачам гуманитаризации вузовского обучения. При изучении формируется не только языковая, но и общекультурная компетенция студентов. Наследие Пушкина выступает как универсальный образовательный ресурс, актуальный и для современного студента [4].

К эстетическим взглядам А.С. Пушкина относятся: а) идея служения искусства жизни; б) восприятие искусства; в) идею народности языка; г) принцип народности языка. В философию прекрасного А.С. Пушкина входят размышления о смысле жизни, любви, свободе и искусстве. Эти темы пронизывают всё творчество поэта, при этом философские мотивы носят личностный характер: поэт пропускал через себя свои мысли и переживания [2]. Следующие произведения А.С. Пушкина связанны с размышлением о смысле жизни, любви, свободе и искусстве. Эти темы пронизывают всё творчество поэта, при этом философские мотивы носят личностный характер: поэт пропускал через себя свои мысли и переживания.

Стихотворение «Брожу ли я вдоль улиц шумных...» (1829) — философские размышления о скоротечности человеческой жизни, преемственности поколений и вечности природы. Лирический герой говорит о том, что рано или поздно умрёт, но хочет, чтобы его жизнь, мечты, дела перешли к новому поколению. Пушкин с определённого возраста часто размышлял, что живёт не так, как желал бы – и стихотворение “Брожу ли я вдоль улиц шумных” стало плодом этих раздумий. Чтобы понять, как сам автор относился к себе, просто прочесть его недостаточно – для этого может использоваться краткий анализ “Брожу ли я вдоль улиц шумных” по плану [4]. Он поможет студентам, изучающим творчество поэта, лучше понять смысл произведения. написано оно было в 1829 году и имеет два варианта написания, причём в изначальном лирический герой напрямую рассказывает о том, что он преследуем идеями о конечности жизни, однако же в окончательном варианте эти размышления значительно смягчены. Говориться о неизбежности смерти, рассуждения о ней. Произведение состоит из двух частей. Первая включает четыре строфы и целиком посвящена тому, что лирический герой размышляет о конце. Вторая рассказывает о её времени и месте. На занятиях русского языка широко используются метафоры: мне время тлеть, тебе цвести”, “промчатся годы”, “сойдём под вечны своды”, “смерть пошлёт судьбину”, “соседняя долина мой примет охладелый прах”, “ближе к милому пределу мне всё б хотелось почивать”, эпитеты: “улицы шумные”, “храм многолюдный”, “юноши безумные”, “дуб уединённый”, “младенец милый”, “предел милый”, “жизнь младая”, “краса вечная”, “век забвенный”, “охладелый прах”, “бесчувственное тело” [7].

Стихотворение «Элегия» (1830) — в первой части герой приходит к мысли, что жизнь безрадостна, трудна, и в будущем поэт не видит для себя никаких перспектив. Вторая часть стихотворения опровергает этот вывод: Пушкин показывает, что жизнь многомерна, в ней уживаются рядом как положительные, светлые, так и тёмные, мрачные стороны. "Элегия" была написана в период, когда Пушкин переживал сложные эмоциональные времена. В 1830 году поэт находился в творческом поиске и раздумьях о смысле жизни и своего места в ней. Стихотворение пробуждает в читателе чувства ностальгии и размышлений о прошедшем времени и неизбежности старения. Стихотворение является элегией — жанром, в котором преобладают грустные и меланхоличные темы. Эмоциональная окраска произведения пронизана печалью, но также присутствует желание жить и чувствовать, что создаёт контраст между страданиями и стремлением к жизни [2]. Тематика "Элегии" философская и лирическая. В ней затрагиваются вопросы жизни, смерти, утраты, любви и страданий, а также поиск смысла в трудные времена. Пушкин, используя природную метафору, сопоставляет внутренние переживания с внешним миром. Основной темой "Элегии" является тоска по минувшему и осознание неизбежности страданий. Идея заключается в том, что, несмотря на трудности и горести, человек должен стремиться к жизни и продолжать чувствовать, даже если это связано с болью. Образы в "Элегии" создают атмосферу меланхолии. Мотив вина,

сравниваемого с печалью, символизирует глубокие эмоции, которые усиливаются с течением времени. Метафора "волнуемое море" свидетельствует о внутреннем смятении и тревоге. Также важен образ заката, который символизирует завершение и уход, подчёркивая грусть и грустное ожидание. В "Элегии" преобладают холодные и мрачные тона, такие как тёмные и серые оттенки, что создаёт атмосферу печали и ностальгии [4].

Стихотворение «Вновь я посетил» (1835) — здесь звучат размышления о законах человеческого бытия, о будущем поэта. Встреча поэта со старыми соснами и молодой порослью заставляет задуматься о законах бытия: всё старое неизбежно уступает место новому, молодому. Стихотворение “Вновь я посетил” А.С. Пушкин написал в 1835 году. В нём он передал свои впечатления от возвращения в село Михайловское. В стихотворении автор вспоминает прошлое, наблюдает настоящее и обращается к будущему поколению.

На занятиях русского языка широко используются метафоры: Минувшее меня объемлет живо”, “кропотливого её дозора”, “озеро… синея, стелется широко“, “По брегам отлогим рассеяны деревни”, “…уголок земли”, эпитеты: опальный домик”, , “неведомые воды” “шагов её тяжёлых”, “нив златых”, “приветный шум”, “весёлых и приятных мыслей”, сравнения: кусты теснятся под сенью их как дети”, “Как старый холостяк…” [7].

Итак, проведённое осмысление философии прекрасного в творчестве А.С. Пушкина позволяет сделать вывод о её высоком образовательном потенциале в системе обучения русскому языку в высшей школе. Пушкинский текст выступает не только образцом нормативного художественно совершенного языка, но и носителем философско-эстетических ценностей, способствующих формированию целостного мировоззрения обучающихся [4]. Интеграция лингвистического и философско-эстетического анализа в учебный процесс расширяет содержание занятий по русскому языку, усиливает их культурно-воспитательную направленность и повышает мотивацию студентов к изучению родного языка. Использование наследия А.С. Пушкина в образовательной практике способствует развитию языковой, эстетической и общекультурной компетенций, что соответствует современным требованиям гуманитарного образования и подтверждает актуальность выбранной темы.

Список использованной литературы:

1. Белинский В.Г. «Статьи о классиках» / В.Г. Белинский. – М., «Художественная литература», 1973.

2. Виноградов В.В. «Избранные труды. История русского литературного языка» / В.В. Виноградов. – М. «Художественная литература», 1978

3. Горький А.М. «О литературе» / А.М. Горӣкий. – М., «Художественная литература», 1953.

4. Еловская С.В., Черняева Т.Н. Интерактивное обучение в высшем образовании // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития / С.В. Еловская. – 2019. Т.8. № 1.

5. «Пушкин А.С. Письма», под ред. Б.А. Модзалеского / Б.А. Модзалевский. – М., «Художественная литература», т.1., 1976.

6. Пушкин А.С. «Повести покойного Ивана Петровича Белкина» / А.С. Пушкин. – М., «Художественная литература», 1968.

7. Чернышевский Н.Г. «Сочинения Пушкина» / Н.Г. Чернӌшевский. –- М., «Просвещение», т. 1., 1981.

8. Интернет источники.

ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТАДЖИКИСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Элмуродова С.Х.
к.п.н., доцент кафедры «Социальной и профессиональной педагогики»
ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова»
komron.elmurodov @mail.ru

Хочамуйдинова М.
магистрант 2-го курса ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова»

В данной статье рассматривается современное состояние изучения русского языка в Республике Таджикистан, а также основные тенденции и перспективы его развития. Анализируются исторические и социально-культурные факторы, повлиявшие на положение русского языка в системе образования и общественной жизни страны. Особое внимание уделяется роли русского языка как средства межнационального общения, языка науки, образования и трудовой миграции.

Ключевые слова: *русский язык, система образования Таджикистана, языковая политика, межнациональное общение, подготовка педагогических кадров, профессиональная подготовка, международная коммуникация.*

ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР ТОҶИКИСТОН: ҲОЛАТИ МУОСИР, ТАМОЮЛҲО ВА ДУРНАМО

Элмуродова С.Х.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи
«Педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ»
Муассисаи давлатии таҳсилоти олии
«Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
komron.elmurodov@mail.ru

Хоҷамуйдинова М.
магистранти курси 2-юми Муассисаи давлатии таҳсилоти олии
«Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»

Дар мақолаи мазкур вазъи кунунии омӯзиши забони русӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин тамоюлҳои асосӣ ва дурнамои рушди он баррасӣ мешавад. Дар он омилҳои таърихӣ ва иҷтимоию фарҳангие, ки ба мавқеи забони русӣ дар низоми маориф ва ҳаёти ҷамъиятии кишвар таъсир расонидаанд, таҳлил карда мешаванд. Ба нақши забони русӣ ҳамчун воситаи муошарати байни миллатҳо, забони илм, маориф ва муҳоҷирати меҳнатӣ диққати махсус дода мешавад. Дар мақола инчунин ташаббусҳои миллӣ ва байналмилалӣ, ки ба дастгирӣ ва оммавӣ кардани забони русӣ нигаронида шудаанд, таҳлил карда мешаванд.

Калимаҳои калидӣ: *забони русӣ, низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати забонӣ, муошарати байни миллатҳо, тайёр кардани кадрҳои омӯзгорӣ, омодагии касбӣ, муошарати байналмилалӣ.*

THE STUDY OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN TAJIKISTAN: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS

Elmurodova S.Kh.
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Social and Professional Pedagogy State Educational Institution
"Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov"
komron.elmurodov@mail.ru

Khojamuydinova M.
Second-year Master's student State Educational Institution
"Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov"

This article discusses the current state of Russian language learning in the Republic of Tajikistan, as well as the main trends and prospects for its development. It analyzes historical and socio-cultural factors that have influenced the position of the Russian language in the education system and public life of the country. Special attention is paid to the role of the Russian language as a means of communication between nations, the language of science, education and labor migration. This article discusses the current state of Russian language learning in the Republic of Tajikistan, as well as the main trends and prospects for its development. It analyzes historical and socio-cultural factors that have influenced the position of the Russian language in the education system and public life of the country. The article also analyzes national and international initiatives aimed at supporting and popularizing the Russian language.

Keywords: *Russian language, education system of the Republic of Tajikistan, language policy, interethnic communication, teacher training, professional training, international communication.*

В своих выступлениях Основатель мира и национального единства — Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон неоднократно указывает о важности и необходимости изучения иностранных языков, такие как английского и русского языков. В Таджикистане одним из приоритетных вопросов системы школьного образования и вузов является изучения русского языка. Так как русский язык является языком межнационального общения на постсоветском пространстве, а также остается средством к качественному образованию и трудовой миграции.

В Таджикистане русский язык включен во все школьные и вузовские учебные программы и используется в государственных, научных и технических сферах.

После распада СССР роль русского языка частично ослабли, однако он сохранил значительную роль в обществе. Но несмотря на политические, экономические изменения в республике государственная политика до сих пор активно поддерживает его изучение русского языка как стратегически важного языка международного общения.

Сегодня русский язык преподаётся во всех общеобразовательных школах страны:

-обязательный предмет в школьной программе;

-школы с русским языком обучения продолжают работать, особенно в крупных городах — Душанбе, Худжанде, Бохтаре и др.;

-русские классы открываются по запросу родителей и при наличии педагогов;

-высшие учебные заведения сохраняют программы на русском или с частичным использованием русского языка, особенно в технических и медицинских специальностях.

Благодаря сотрудничеству с Россией, в республике функционируют российские образовательные центры, а также филиалы российских вузов, например, Российско-Таджикский (славянский) университет, что создаёт спрос на владение языком.

Республика Таджикистан и международные партнёры активно работают над поддержкой русского языка. Наиболее перспективными направлениями считаются:

1. Повышение квалификации учителей и развитие сотрудничества с российскими педагогическими вузами.

2. Создание современных учебников и цифровых платформ для изучения языка.

3. Расширение русскоязычных образовательных программ, включая дистанционные курсы.

4. Культурное сотрудничество — фестивали, конкурсы, научные мероприятия.

5. Поддержка школ и классов с русским языком обучения.

На сегодняшний день на факультете начального образования и специальной педагогики ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова» обучаются около 200 студентов по специальности «Начальное обучение .Русский язык», где готовят высококвалифицированных учителей начальных классов с русским языком обучения.

В целях повышения квалификации преподаватели факультета проходят курсы по повышению квалификации, а также сотрудничают с другими российскими вузами, по улучшению языковой компетенции. В процессе учебного года на факультете проводятся научные конференции, методические и научные семинары, посвященные проблемам изучения русского языка.

Согласно плану воспитательных часов под руководством кураторов групп преподавателей факультета «Начального образования и специальной педагогики» проводится Неделя русского языка. На факультете организован кружок «Русское слово», где студенты по специальности Начальное образование. Русский язык для усовершенствования русского языка проводят научные конференции, методические семинары, посвященные роли русского языка в Таджикистане.

При преподавании русского языка студенты сталкиваются с проблемами, с которыми преподаватели стараются решать их на методических семинарах. На семинарах обсуждаются вопросы как эффективно решать данные вопросы.

Несомненно, в процессе обучения возникает и ряд других проблем — как у преподавателей, так и у их слушателей. Это, к примеру, могут быть проблемы с отсутствием необходимой мотивации. Компетентный преподаватель всегда сможет найти подход к обучающемуся, а заблаговременное решение проблем, рассмотренных в статье, поможет избежать лишних трудностей в учебном процессе.

Русский язык в Таджикистане остаётся важнейшим элементом образования, профессиональной подготовки и международной коммуникации. Несмотря на существующие проблемы, тенденции показывают устойчивое развитие и укрепление его позиций в

республики. В сочетании с культурными связями и экономическими потребностями это делает изучение русского языка стратегически значимым направлением для страны.

Русский язык в Таджикистане остаётся важнейшим элементом образования, профессиональной подготовки и международной коммуникации. Несмотря на существующие проблемы, тенденции показывают устойчивое развитие и укрепление его позиций. В сочетании с культурными связями и экономическими потребностями это делает изучение русского языка стратегически значимым направлением для Республики Таджикистан.

Список использованной литературы:

1. Бахромов, Ш. М. Русский язык в Республике Таджикистан: состояние и перспективы. — Душанбе: Ирфон, 2020.

2. Бобохонов, Р. М. Формирование билингвизма в условиях многоязычия Таджикистана // Вестник Таджикского национального университета. — 2021. — № 4. — С. 112–118.

3. Бузмакова, Е. А. Русский язык в Центральной Азии: социолингвистический анализ. — Москва: Институт языкознания РАН, 2019.

4. Гриценко, Е. С., Ладыженская, Н. В. Русский язык на постсоветском пространстве: тенденции развития и языковая политика. — Санкт-Петербург: СПбГУ, 2022.

5. Исмоилов, Х. Роль русского языка в образовательной системе Таджикистана // Педагогические науки. — 2020. — № 6. — С. 54–60.

6. Миграция и рынок труда государств Центральной Азии. — Москва: Международная организация по миграции, 2022.8. Павленко, А. Языковая политика и языковая идеология в странах СНГ. — Нью-Йорк: Routledge, 2020.

7. Рахимов, Ф. Р. Динамика языковой ситуации в Таджикистане // SocioLingua. — 2021. — № 3. — С. 47–59.

РОЛЬ НЕЗАВИСИМОСТИ В РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Саидходжаева М.Н.
к.ф.н., доцент кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

С момента обретения независимости Таджикистан объявил таджикский язык священным языком и защищает его как историческое достижение. В вопросах защиты, поддержки и развития таджикского языка велика и неповторима роль и положение исторического деятеля, Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Именно благодаря этому мудрому и дальновидному человеку был принят и введен в действие ряд законов и постановлений о таджикском языке, что значительно повысило статус таджикского языка. Сегодня, опираясь на богатое лингвистическое наследие, Таджикистан строит своё будущее как единая нация. Независимое государство позволило народу уделить особое внимание сохранению своего языка, истории и культуры предков, укрепив чувство национального

самосознания. Язык выступает и как мост между поколениями, и как щит перед внешними влияниями – основной фактор, объединяющий таджиков в единую нацию на исторической родине и за её пределами.

Ключевые слова: *язык, нация, независимость, национальное единство, богатая история, культурное богатство, мыслители, мудрецы.*

НАҚШИ ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

Саидхоҷаева М.Н.
н.и.ф., дотсенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Тоҷикистон аз замони ба даст овардани истиқлолият забони тоҷикиро забони муқаддас эълон карда, онро ҳамчун дастоварди таърихӣ дифоъ мекунад. Дар масъалаи ҳифз, дастгирӣ ва рушди забони тоҷикӣ нақш ва мавқеи шахсияти таърихӣ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бузург ва беназир аст. Махз ба шарофати ин марди хирадманду дурандеш як катор конунчо ва санадои меёри хукукуки забони токи кабул ва мавриди амал кор мекунад, ки макоми забони точикиро хеле баланд бардошт. Имрӯз Тоҷикистон бо такя ба мероси ғании забонии худ ояндаи худро ҳамчун миллати воҳид бунёд мекунад. Давлати соҳибистиқлол ба мардум имкон дод, ки ба ҳифзи забон, таърих ва фарҳанги аҷдодии худ, таҳкими ҳисси худшиносии миллӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намояд. Забон ҳамчун пуле дар байни наслҳо ва сипари зидди таъсироти беруна амал мекунад - омили асосии муттаҳид кардани тоҷиконро дар ватани таърихии худ ва берун аз он ба як миллат муттаҳид мекунад.

Калидвожаҳо: *забон, миллат, истиқлолият, ваҳдати миллӣ, таърихи ғанӣ, сарвати фарҳангӣ, мутафаккирон, хирадмандон.*

THE ROLE OF INDEPENDENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE LANGUAGE

Saidkhodzhayeva M.N.
Ph.D., Associate Professor of the Department of Tajik and Russian Languages
at the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Since gaining independence, Tajikistan has declared the Tajik language a sacred language and defends it as a historical achievement. In matters of protecting, supporting, and developing the Tajik language, the role and position of the historical figure, the Founder of Peace and National Unity – the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, the esteemed Emomali Rahmon, is great and unique. It was thanks to this wise and far-sighted man that a number of laws and regulations on the Tajik language were adopted and put into effect, which significantly increased the status of the Tajik language. Today, drawing on its rich linguistic heritage, Tajikistan is building its future as a united nation. An independent state allowed the people to pay special attention to

preserving their language, history, and ancestral culture, strengthening their sense of national identity. Language acts as a bridge between generations and as a shield against external influences – the main factor uniting Tajiks into a single nation in their historical homeland and beyond.

Key words: *language, nation, independence, national unity, rich history, cultural wealth, thinkers, sages.*

В мире наш народ известен, прежде всего, своим государственным языком, национальным единством, бесценным культурным богатством. Стоит отметить, что его сохранение, защита и хранение является обязанностью не только государственных органов, но и обязанностью каждого гражданина нашей родной Республики Таджикистан. С начала эпохи национальной независимости Правительством Республики Таджикистан, Основателем мира и национального единства – Лидером нации, Президентом Республики Таджикистан уважаемым Эмомали Рахмоном, предпринимаются эффективные меры по развитию государственного языка, его статуса и всестороннего использования [4]. Существование каждого народа и нации в первую очередь связано с его языком. Язык – это паспорт нации и уникальное богатство каждой нации и государства. Язык является средством общения и связующим звеном между прошлыми и нынешними поколениями. Писатели, мыслители, поэты и мудрецы много говорили о языке и его значении в мире. Если бы каждый лучше говорил на своем языке. Выучить сотню других языков будет легко. С тех пор празднование языка стало традицией в Республике Таджикистан и День языка отмечается ежегодно 5 октября.

Язык, как первый элемент национального единства и бесценное культурное богатство, является тем паспортом, по которому нации узнаются в мире. Он служит связующим звеном между эпохами, и через него следы цивилизации и культуры нашего народа входят в сокровищницу общечеловеческого наследия. Наш язык считается одним из древнейших в мире и имеет богатую историю. Сегодня его воспринимают как великий язык человеческой цивилизации, и многие стремятся его выучить. С одной стороны, это вызывает у нас, носителей языка, гордость, с другой — заставляет нас прилагать усилия для сохранения его чистоты [1].

Язык является важнейшим символом государственности. Каждая нация признаётся суверенной и цивилизованной именно через свой язык. Это единственное средство защиты ценного материального и духовного наследия нации, и оно способствует его сохранению. Таджикский язык считается одной из исторических ценностей наших предков, на котором прекрасно говорили и создавали стихи Рудаки и Джами, Руми и Саади, Айни, Турсунзаде, и другие. Язык является источником существования государства, символом нации и важнейшим средством общения между людьми. История показывает, что таджикский язык до этого периода прошел множество противоречий и путей, но сохранился до наших дней [4]. С момента обретения независимости Таджикистан объявил таджикский язык священным языком и защищает его как историческое достижение. В вопросах защиты, поддержки и развития таджикского языка велика и неповторима роль и положение исторического деятеля, Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Именно благодаря этому мудрому и дальновидному человеку был принят и введен в действие ряд законов и постановлений о таджикском языке, что значительно повысило статус таджикского языка [2].

В конце 90-х годов прошлого века таджикский язык стал мощным государственным языком, а уже в 2000 году все государственные и негосударственные учреждения Таджикистана были вынуждены перейти на государственный язык в целях реализации решений Правительства Республики Таджикистан. Одним из больших успехов, достигнутых за период Независимости, основанных на последовательной политике Правительства Республики Таджикистан и особенно поддержке Президента страны, стало полное внедрение государственного языка в официальную работу республики. В целом 2000 год можно назвать переломным в языковой политике Республики Таджикистан.

В мире наш народ известен, прежде всего, своим государственным языком, национальным единством, бесценным культурным богатством. Стоит отметить, что его сохранение, защита и хранение является обязанностью не только государственных органов, но и обязанностью каждого гражданина нашей родной Республики Таджикистан. В эпоху независимости, с наступлением благоприятных условий для развития и прогресса национального языкознания, были сняты все искусственные политические, теоретические и идеологические барьеры. За этот период, с реализацией подлинно национальной языковой политики Правительства Республики Таджикистан во главе с Президентом страны, роль таджикского языка как государственного многократно возросла. В частности, труды Президента страны, его выступления на различных мероприятиях сыграли основополагающую и направляющую роль в проведении языковой политики государства, определении основных направлений развития таджикского языка и лингвистики. Надо сказать, что взгляды и предложения Президента страны на этот счет носят не только теоретический, но и практический характер [3].

Язык традиционно играет ключевую роль в конструировании национальной идентичности. В случае Таджикистана именно родной таджикский язык стал фундаментом национального самосознания, претерпев сложную эволюцию от советского периода до эпохи независимости. Недаром прозвучали слова Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона о том, что «язык является достоянием нации и символом национальной государственности», требующий постоянную заботу государства и общества [6]. На протяжении XX века и далее язык служил главным объединяющим началом таджикского народа, определяя его самоидентификацию в меняющихся политико-идеологических условиях [4].

Сегодня, несмотря на всестороннее развитие таджикского языка как государственного, существует множество трудностей и проблем в изучении и исследовании важных вопросов таджикского языка, которые требуют конкретных и серьезных мер на государственном уровне. Для укрепления национальной культурной самостоятельности необходимо укреплять основы национального языка. Таджикский язык становится языком науки и культуры только тогда, когда на этом языке создается научная терминология. В частности, очень важно изучить вопросы терминологии таджикского языка, их стандартизации и гомогенизации.

Тем более, сегодня, когда завершен важный этап в развитии таджикского языка, а именно внедрение государственного языка в работу государственных и негосударственных ведомств, встает вопрос терминологии, стандартизации и гомогенизации его на передний план. Всем известно, что сегодня существует разница в употреблении терминов в официальной работе, законодательных документах, языке образования и печати. Поэтому существует острая необходимость стандартизации и гармонизации терминологии

таджикского языка и приведения к определенному стандарту норм литературного языка, особенно его словарного запаса. Для того чтобы реализовать это на практике, крайне необходимо развивать интерпретативную культуру таджикского языка, а также полевые терминологические культуры. Одним из других важных вопросов развития языка является программирование разработки научных терминов для различных отраслей экономической и социальной жизни страны. Потому что развитие и стандартизация научной терминологии является одной из главных основ создания языка науки [2].

Особое внимание к языку возрастало все больше и больше. Закон о языке создал основу для политической независимости, потому что политическая независимость не может быть установлена без наличия государственного языка. Поэтому необходимо каждому гражданину Таджикистана уважать свой родной язык и учить, других пользоваться им. Более тысячи лет таджикский народ говорит на изящном таджикском языке, записывая свою уникальную культуру зеленой строкой из одной книги в другую по истории. Поэты, писатели и ученые мира, такие как Рудаки, Фирдавси, Абуали Сино, Насири Хусрав, Камали Худжанди, Хафиз, Саади, Бедил, Ахмади Дониш, Айни и другие, создали свои вечные и просветленные произведения на таджикском языке и приумножили славу этого языка еще больше [4]. Праздник языка, ставший традицией и всенародным праздником, начался с утверждения Закона о языке Республики Таджикистан. Необходимо иметь бесконечную верность и любовь к родному языку, ведь возрождение языка будет нашим самым ценным наследием для будущих поколений. Национальный язык и его постоянное формирование в государственном статусе являются важнейшим символом и опорой нашей государственной и политической независимости. Всегда следует помнить, что на протяжении всего трагического прошлого наш язык сослужил великую историческую службу для выживания и существования нации, славы и величия государственности.

5 октября включено в список государственных праздников как День государственного языка. Язык как часть национальной культуры имеет давнюю историю. История доказала, что у наших предков был один язык — арийский язык — тысячи лет назад. С течением времени и течением столетий из ответвлений арийского языка в зависимости от времени и места возникли другие языки. Существование каждого народа и нации в первую очередь связано с его языком. Язык – это паспорт нации и уникальное богатство каждой нации и государства. Язык является средством общения и связующим звеном между прошлыми и нынешними поколениями. Писатели, мыслители, поэты и мудрецы много говорили о языке и его значении в мире [5].

Письменность и знание правил и норм языка обеспечивает существование этой главной опоры нации. Кроме того, необходимо иметь бесконечную верность и любовь к родному языку, ведь возрождение языка будет нашим самым ценным наследием для будущих поколений.

Национальный язык и его постоянное формирование в государственном статусе являются важнейшим символом и опорой нашей государственной и политической независимости. Всегда следует помнить, что на протяжении всего трагического прошлого наш язык сослужил великую историческую службу для выживания и существования нации, славы и величия государственности.

Уничтожение языка есть уничтожение народа и народов, говорящих на нем. В эпоху опасностей глобализации для малых и больших наций и народов планеты, исчезновения национального языка больших народов и наций, принятия иностранных языков в качестве

государственного и делового языка должно быть уроком исторического бессмертия для всех говорящих нации. Влияние мощных языков, безмерное стремление к иностранным языкам, путаница и равнодушие к языку, чрезмерное внимание к передовым современным технологиям могут быть факторами, создающими опасности глобализации. Язык как часть национальной культуры имеет давнюю историю. История доказала, что у наших предков был один язык - арийский язык - тысячи лет назад. С течением времени и течением столетий из ответвлений арийского языка в зависимости от времени и места возникли другие языки [5].

Таджикский язык является государственным языком Республики Таджикистан и постепенно формировался и совершенствовался на протяжении веков, несмотря на многие трудности. Новая эпоха в истории таджикского языка началась в VIII-IX веках нашей эры и сыграла важную роль в развитии литературных норм этого языка. В начале этого периода таджикский язык (персидский или дари-персидский) стал государственным языком при сомонидах, и с тех пор этот язык получил развитие во всех литературных стилях. Более тысячи лет таджикско-персидский язык считался одним из крупнейших научных и международных языков.

В своих выступлениях и посланиях Лидер нации неоднократно выступает за укрепление позиций таджикского языка наряду с русским и английским языками и считает это одной из стратегических целей государства и Правительства. В целях изучения иностранных языков в 2003 году было разработано и принято Постановление Правительства Республики Таджикистан «О Государственной программе совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков на 2004-2014 годы» [2].

Сегодня количество молодых людей, проявляющих интерес к изучению иностранных языков, намного выше, чем до обретения независимости. Государством созданы все необходимые условия для изучения языков. Одним из наиболее интересных моментов, отмеченных Президентом в своей речи по случаю Дня языка (22 июля 2008 г.), является изучение иностранных языков на базе государственного языка. Данный метод обучения - это позитивный подход к нашим свободным отношениям со странами мира и уважение к государственному языку наряду с другими языками. Объявление 2008 года Годом таджикского языка - одно из доказательств уважения родного языка. Язык, по сути, является душой нации и символом национальной государственности, поэтому и нуждается в постоянной заботе и поддержке государства. В свою очередь, Правительством Республики Таджикистан принимаются необходимые меры, направленные на повышение статуса государственного языка [5].

Следует отметить, что древние названия объектов важны для сохранения исторической идентичности географических территорий и привлечения отечественных и иностранных туристов. По предложению МИД, по дипломатическому этикету все послания Президента Республики Таджикистан отправляются за границу на государственном языке с прикреплением неофициального перевода. Двусторонние международные соглашения подписываются на официальных языках договаривающихся сторон, а многосторонние международные соглашения - на языках, указанных сторонами. Переговоры, приемы и пресс-конференции между представителями иностранных государств и сотрудниками Министерства проводятся на государственном языке, а при необходимости - на языке, принятом сторонами [4].

В свою очередь, как подчеркивает Лидер нации, величайшей задачей каждого грамотного человека должно являться стремление сохранить родной язык в чистоте,

постоянно совершенствовать владение языком, беречь язык как зеницу ока и помнить, что родной язык для нас, таджиков, является основой нашей национальной идентичности и самосознания.

Основоположник современной таджикской литературы Садриддин Айни ещё в 1926 г. гордо именовал таджиков «великим и достойным народом арийской расы» и призывал беречь родной язык и культуру [2]. Такие деятели, как Айни, заложили основы современного таджикского самосознания, подчеркнув связь языка с многовековым культурным наследием. Позднее, в 1972 г., выдающийся учёный-историк Бободжон Гафуров издал фундаментальный труд *«Таджики»*, который в разгар советской эпохи вновь пробудил у народа интерес к своим корням, став импульсом формирования национальной идентичности и развития таджикского языка. [2]. Таким образом, даже внутри советской идеологии интернационализма таджикский язык оставался хранителем исторической памяти и отличительных черт нации.

Тем не менее, советская языковая политика приводила и к постепенной русификации городской элиты. Русский язык служил фактором карьерного роста и доступа к научным знаниям, поэтому знание русского считалось престижным [3]. К концу 1980-х целые слои таджикского общества, особенно в городах, слабо владели родным языком – «в республике выросли поколения, не знающие родного языка и культуры; правящая элита зачастую не умела говорить по-таджикски, считая это непрестижным» [1]. Осознание угрозы утраты национального языка постепенно назрело. Уже с 1960-х годов в интеллигентских кругах Таджикистана набирала силу идея национального возрождения [2]. В условиях *перестройки* эта идея перешла в практическую плоскость: в обществе развернулись дискуссии о статусе таджикского языка [5].

Подводя итоги, можно констатировать: независимость дала таджикскому языку беспрецедентные возможности для развития, превратив его в главный символ нации. Если советская эпоха заложила основы письменности и литературы на таджикском, то суверенный Таджикистан возвёл язык в ранг центрального элемента государственной идеологии. Сегодня таджикский язык не только средство общения, но и «представляет нацию, государство, культуру, духовность, историю и цивилизацию таджикского народа в мировом масштабе» [6]. Государство провозгласило своей задачей обеспечить его чистоту, развитие и распространение – это записано и в законе, и в моральных обязанностях каждого гражданина [4].

Сегодня, опираясь на богатое лингвистическое наследие, Таджикистан строит своё будущее как единая нация. Независимое государство позволило народу уделить особое внимание сохранению своего языка, истории и культуры предков, укрепив чувство национального самосознания. Язык выступает и как мост между поколениями, и как щит перед внешними влияниями – основной фактор, объединяющий таджиков в единую нацию на исторической родине и за её пределами.

Список использованной литературы:

1. Баротзода С.Х. Таджикский язык и национальная идентичность // Scientific Collection «InterConf», № 71, 19–20 августа 2021. – С. 165–179 journals.indexcopernicus.comjournals.indexcopernicus.com.

2. Буриев М. Насколько русский язык востребован в Таджикистане? // CABAR.asia – 20.02.2019 cabar.asiacabar.asia. URL: https://cabar.asia/ru/naskolko-russkij-yazyk-vostrebovan-v-tadzhikistane.

3. Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» от 5 октября 2009 г. № 553 [с изм. и доп. от 13.11.2023] // Национальный правовой порталonline.zakon.kzonline.zakon.kz.

4. Мукаиршоева Ш. Таджикский язык – основа национальной идентичности [Электронный ресурс] // Национальная библиотека Таджикистана – 08.02.2024kmt.tjkmt.tj. URL: https://kmt.tj/ru/russkij-tadzhikskij-yazyk-osnova-nacionalnoj-identichnosti (дата обращения: 22.09.2025).

5. «Первый закон о языке: как это было». Новости Таджикистана, Asia-Plus – 22.07.2016asiaplustj.infoasiaplustj.info. URL: https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20160722/pervyi-zakon-o-yazyke-kak-eto-bylo.

ЗАБОН – ПОЙДЕВОРИ АСОСИИ ДАВЛАТ ВА МИЛЛАТ

Ҷалолова З.А.
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷии Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон
zuhrojalolova1970 @gmail.com

Забони тоҷикӣ – мероси пурифтихори миллат аст. Забон омили асосии рушду камоли миллат ва давлат аст. Ин аст, ки забон ва давлату миллат дар паноҳи якдигаранд. Пуштибонӣ аз забон ва поку беолоиш нигоҳ доштани он на танҳо вазифаи миллату давлат, балки вазифаи муқаддаси ҳар як фарди хирадманд ва худогоҳи тоҷик мебошад.

Калидвожа: *забон рукни асосии миллат, дастоварди таърихӣ, муқаддасоти давлатӣ, забони модарӣ, мероси пурифтихори миллат, ҳифзи муқаддасоти олӣ, забон пайванди наслҳост*

ЯЗЫК – ОСНОВА ГОСУДАРСТВА И НАЦИИ

Джалолова З.А.
к.п.н., доцент, заведующей кафедры государственного языка и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана
zuhrojalolova1970 @gmail.com

Таджикский язык — это гордость нации. Язык является главным фактором развития и совершенствования нации и государства. Действительно, язык, государство и нация взаимно дополняют друг друга. Поддержка языка и сохранение его чистоты и первозданности — это не только долг нации и государства, но и священный долг каждого мудрого и уважающего себя таджикского гражданина

Ключевые слова: *язык главной опоры нации, исторические достижения, государственная святость, родной язык, гордое наследие нации, высшая священная книга, язык рода.*

LANGUGE IS THE FUNDAMENTAL FOUNDATION OF THE STATE AND THE NATION

Dzhalolova Z.A.
Ph.D., Associate Professor, Head of the State Language
and Foreign Languages Department
Mining and metallurgical Institute of Tajikistan
zuhrojalolova1970 @gmail.com

Tajik language is a proud nation. Language is the main factor of national development and improvement of the state. Indeed, language, state and nation complemen teach other. The support of the language and preservation of its purity and fertility is not only the national duty of the state, but also the sacred duty of every wise and self-respecting Tajik citizen.

Keywords: *language of the main pillar of the nation, historical achievement, state sacredness, native language, proud heritage of the nation, supreme sacred book, language of lineage.*

“Забони модарӣ хишти нахустини пойдевори кохи миллат ва яке аз рукнҳои асосии давлати миллӣ мебошад”.

Эмомалӣ Раҳмон

Забони тоҷикӣ аз ҷумлаи арзишҳои таърихии ниёгонамон ба ҳисоб меравад, ки Рӯдакиву Ҷомӣ, Румиву Саъдӣ, Айниву Турсунзода ва садҳо нобиғагони дигари таърих ба ин шеваи зебо сухан гуфтаву шеърҳо эҷод намуда, садҳо достонҳо ва асарҳои манзумиву насрию илмӣ навиштаанд. Забон ин таъминкунандаи ҳастии давлат, ифодакунандаи рамзи миллат ва воситаи муҳимтарини алоқаи байни одамон ба шумор меравад. Таърих гувоҳ аст, ки забони тоҷикӣ то ба ин давра чандин тазодҳо ва пайраҳаҳоро тай намуд ва то ба имрӯз солим омада расид.

Забони тоҷикӣ – мероси пурифтихори миллат аст. Он аз қадимтарин ва ғанитарин забонҳои дунёст, ки реша дар тамаддуни бостон дорад ва он тӯли ҳазорсолаҳо таърихи дурахшонро пушти сар намудааст. Ба туфайли ин забон, осори безаволи устодони адабиёти классикӣ - Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Унсурмаолии Кайковус, Абулқосим Фирдавсӣ, Абӯалӣ Сино, Умари Хайём, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ ва дигарон ба мо расидаанд.

Мутафаккирон, бузургони адаб ва донишмандони классики тоҷик ҳамеша ба қудрати сухани тоҷикӣ ва покии забон таъкид кардаанд ва забонро ҳамчун гавҳари ҳастии миллат ва воситаи муҳимтарини нигаҳдории фарҳанг донистаанд:

Маликушшуаро Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ забонро ганҷи бебаҳо мешуморад ва истифодаи дурусти онро нишонаи фарҳангу дониш медонад:

Зи гоҳе ба гоҳе суханронӣ омӯз,

Ки ганҷи ҷаҳон аст, ганҷе барӯз.

Шоири маҳбуби халқи тоҷик Мирзо Турсузода забонро василаи муҳаббат, нур ва маърифат медонад:

“Забони мо - забони нур,

Забони ишқ, забони фур.”

Шоирону нависандагони хушкалому хушбаёни тоҷик барои мухтасарбаёнӣ, пурра ва ҷозибаноктар тасвир намудани ашё ва ҳодисаҳои гуногун дар асарҳояшон аз муҳимтарин воситаи бадеӣ – санъати маҷоз моҳирона истифода бурдаанд.

Шоири зиндаёд Лоиқ Шералӣ забонро ҳамчун сарчашмаи эҳсосу худшиносӣ эҳтиром мекунад. Ӯ бо меҳри бузург мегӯяд:

“Ман забони модарии хешро,

То дилам зинда аст, мепарварам”.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи муҳимияти забони тоҷикӣ чунин гуфтааст: “Забони тоҷикӣ, ки аз тӯли таърихи чандинҳазорсола гузашта, ба мо расидааст, рукни ҳастии миллат ва ҳастии давлатдории мост”.

Тоҷикистон аз замони ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ забони тоҷикиро ҳамчун муқаддасоти давлатӣ эълон намуда, онро чун дастоварди таърихӣ ҳифз менамояд. Дар мавриди ҳимоя, пуштибонӣ ва рушду гастариши забони тоҷикӣ нақш ва мавқеи шахсияти таърихӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бузургу беназир аст. Маҳз бо шарофати ин марди хирадманду дурандеш силсилаи қонуну қарорҳо оид ба забони тоҷикӣ қабул ва мавриди амал қарор гирифтанд, ки онҳо мақому манзалати забони тоҷикиро хело боло бурдаанд.

Дар яке аз суханрониҳои худ, Сарвари давлат иброз намуданд, ки: «Забон рукни асосии миллат ва давлат аст. Миллату давлат соҳиб ва пуштибони забонанд. Забон омили асосии рушду камоли миллат ва давлат аст. Ин аст, ки забон ва давлату миллат дар паноҳи якдигаранд». Пуштибонӣ аз забон ва поку беолоиш нигоҳ доштани он на танҳо вазифаи миллату давлат, балки вазифаи муқаддаси ҳар як фарди хирадманд ва худогоҳи тоҷик мебошад.

5-уми октябри соли 2009 қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо номи «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи забони давлатӣ» қабул гардид. Дар қонуни нав масъалаҳое, ки дар Қонуни забони пешин набуд, ҷойгоҳи худро пайдо кард ва ин қонун яке аз қонунҳои хеле муосири сатҳи байналмилалӣ мебошад. Чунки ҳангоми таҳияи ин қонун мазмуну меъёрҳои бисёре аз қонунҳои забони кишварҳои дигар, ҳатто кишварҳои араб, кишварҳои Аврупо, то Лаҳистону то тамоми ҷумҳуриҳои собиқ Шуравӣ дар назар гирифта, дар таҳияи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» истифода шудаанд. Акнун, ки ин қонун мавриди амал қарор гирифтааст, роҳи васеъ барои инкишофи забони модарии мо ҳамчун забони давлатӣ боз хоҳад шуд.

Дар солҳои Истиқлол марҳилаи нави рушди забони тоҷикӣ бо мақоми давлатӣ гирифтани он оғоз меёбад. Дар робита бо рушду густариши забони давлатӣ аз тарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар даврони Истиқлол як силсила масъалаҳо гузошта шуд, ки рушди забони тоҷикиро ба дараҷаи сифатан нави таърихӣ мерасонад. Ин масъалаҳо чунинанд:

-танзими истилоҳот ва меъёрҳои забони давлатӣ бо истифода аз осори хаттии давраҳои таърихии он;

-таҳлилу танзим ва истифодаи дақиқи истилоҳоти забони муосир ва таъмини рушди забони адабӣ;

-таҳқиқ ва нашри грамматикаи илмии забони адабӣ дар асоси меъёрҳои нави забон;

-таҳия ва нашри грамматикаи таърихии забони тоҷикӣ;

-нашри маводи таълимӣ оид ба забони адабӣ;

-таҳия ва нашри фарҳангҳои тафсирӣ, дузабона, меъёрӣ ва фарҳанги имлои забони адабӣ.

Соли 2019 ҳангоми мулоқот ба истиқболи даҳсолагии қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (5 марти соли 2009) Сарвари

тоҷикон масъалаҳои рушди забони тоҷикӣ, махсусан риояи меъёрҳои таърихии забони адабӣ, таҳияи дастури илмии забони тоҷикӣ, омода сохтани пайкараи забон, танзими истилоҳот ва як силсила масъалаҳои мубрами забони тоҷикиро хотирнишон кард. Махсусан, барои густариши забони тоҷикӣ дар оянда асару мақолаҳои Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти махсус дорад. Роҳҳои асосии густариши забони тоҷикӣ дар асрҳои ӯ ба монанди «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Аз Ориён то Сомониён» (1999, 2002, 2006, 2009), «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» (2006), «Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ» (2006) инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла, китоби ӯ «Забони миллат – ҳастии миллат», (ҷилди 1, чопи аввал 2016, чопи дувум 2018, ҷилди 2, 2020) дастовардҳои охири забоншиносии тоҷикро дар бобати таърихи густариши забони тоҷикӣ дар худ таҷассум кардааст.

Пешвои миллат дар яке аз баромадҳояшон ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намудаанд, ки забон хишти аввалини кохи миллат аст. Таърих гувоҳ аст, ки агар забони миллат аз байн равад, миллат ҳам дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат завол меёбад.

Мутаассифона, баъзе шаҳрвандон талаботи қонунгузории соҳаи забони давлатиро сарфи назар намуда, бетарафӣ зоҳир менамоянд, ба забони модарии худ арҷ намегузоранд, истилоҳоти соҳавиро ғалат истифода мебаранд, меъёри забони адабиро дар оила, ҷойҳои ҷамъиятӣ риоя намекунанд, обрӯй, шаъну шарафи якдигарро паст мезананд, дидаву дониста номгузории ташкилоту муассисаҳо, марказҳои савдо, эълону реклама, тамғаҳои молӣ, хизматрасониро ба забонҳои хориҷӣ мавриди истифода қарор дода, дар баъзе ҳолатҳо бошад забони давлатиро дар ҷойи дуюм қарор медиҳанд, инчунин, масъалаҳои иқтисодӣ ва соҳибкориро аз забони давлатӣ, яъне аз муқаддасоти олӣ боло медонанд, ки чунин муносибати онҳо ба забони давлатӣ хатар оварда, минбаъд дар идоракунии давлатӣ оид ба таҳияи қонунгузории миллӣ ва давлати миллӣ мушкилоти зиёд бавуҷуд меояд.

Аз ин рӯ, барои таъмини назорати талаботи Қонуни мазкур ҳимояи забони давлатӣ яке аз ҳадафҳои стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» аз 28 ноябри соли 2022, №647 қабул гардидааст, ки Кумита назорати рушди сиёсати забони давлатиро дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ амалӣ менамояд.

Дар асоси Нақшаи амалисозии Барномаи мазкур ҳифзи муқаддасоти олӣ дар идоракунии давлатӣ таъмин карда мешавад. Қайд менамоем, ки вақте, ки мо калимаи Ватанро ба забон меорем, модари азизамон пеши назар меояд, чунки Модар моро ба дунёи ҳастӣ оварда, забони модарӣ, худшиносию худогоҳӣ, ҳувияти миллӣ, зирракию сиёсӣ ва ҳифзи сохти маъмурию ҳудудии Ватанро ба мо омӯзонда, тарбия намудааст.

Модар барои ҳар инсон азизтарин кас аст ва бесабаб нест, ки муқаддастарин мафҳум, яъне Ватанро бо мафҳуми Модар ҳаммаъно донистаанд. Ин ду мафҳум барои ҳар як инсони соҳибватан арзишу манзалати хоса дорад. Таълиму тарбияи Модари тоҷик аст, ки ба дунё фарзандони фарзонаи бонангу номус, чеҳраҳои мондагор, қаҳрамонон, ҳуқуқшиносони асил, олимон, шоирон ва мардони далеру шӯҷо овардааст, ки ҷавонон метавонанд пайравони онҳо шаванд.

Забони модарӣ сарчашмаи ифтихори миллат ва пояи устувори давлатдорист. Забони модарӣ як рукни асосии давлатдорӣ буда, аз гузаштаҳои миллати тоҷик ба мо мерос мондааст.

Ҳар як соҳибзабон вазифадор аст, ки баҳри поку беолоиш нигоҳ доштан, ба наслҳои оянда расонидани забони давлатӣ саҳмгузор бошад.

Аз ин рӯ, мардуми бонангу номуси тоҷик ба хотири ҳифз ва гиромидошти забони давлатӣ ва дигар арзишҳои миллӣ дар раъйпурсии умумихалқӣ 6 ноябри соли 1994 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва эълон намудаанд, ки мавқеи забони давлатӣ дар моддаи 2 Конститутсия ҷойгир карда шуда, чунин меъёр пешбинӣ шудааст: «Забони давлатии Тоҷикистон забони тоҷикӣ аст. Забони русӣ ҳамчун забони муошрати байни миллатҳо амал мекунад. Ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳое, ки дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, ҳақ доранд аз забони модариашон озодона истифода кунанд».

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон даъват ба амал оварданд, ки ҳар як шахси ватандору соҳибзабон миллату забонро пуштибонӣ намояд ва ба он ҳамчун гавҳараки чашм муносибат кунад: «Тавассути забон ҳувияти миллӣ ҳифз мегардад, он воситаи муқтадири сарҷамъ намудани миллат, таъмини якпорчагии сарзамини кишвар дар ҳама давру замон мебошад. Таърих бисёр мисолҳоро медонад, ки дар баробари аз байн рафтани забон миллат низ аз байн меравад. Ба ибораи дигар, фанои забон фанои миллат аст. Фаромӯш накунем, ки забон ҳурмати модар аст, ҳурмати Ватан ва ифтихори давлатдории миллӣ аст.», — таъкид доштанд Сарвари давлат.

Забон пайванди наслҳост ва онро бояд дӯст дошт, пурра омӯхт, пок нигоҳ дошт ва ба фарзандон мерос гузошт. Ҳар шахси бедордил ва ватандӯст вазифадор аст, ки ба қадри забони модарӣ расад ва онро аз ҳама хатарҳо ҳифз намояд.

Чу шеъри Рӯдакӣ зебост, чу мусиқӣ фараҳафзост,
Ба моён аз ҳама ширин забони модарии мост!

Аз ин лиҳоз, ҳар нафар соҳибмиллатро мебояд, ки баҳри боз ҳам рушду нумӯъ ёфтани забони тоҷикӣ ва баланд бардоштани мақому манзалати он ҳамчун фарзанди сазовори миллат ҳиссаи арзанда гузорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷашн гирифтани Рӯзи забон» // Ҷумҳурият, 16 июли соли 1994

2. Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. –Душанбе, 2007; Назарзода С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоиву сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи ХХ. Душанбе, 2004; М.Ҳ.Султон. Ташаккул ва такомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ. Душанбе, 2000; Қосимова М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Душанбе, 2003.

4. Раҳмон Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, 2002; Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби дуюм. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, 2002; Эмомалӣ Раҳмон.Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, Ирфон, 2006; Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. Душанбе, Ирфон, 2006; Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 1, Ба сӯйи пояндагӣ. Душанбе, Нашри якум 2016. Нашри дувум 2018; Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 2, Замон ва забон. Душанбе, 2018.

5. Раҳмон Э. Забон яке аз сарчашмаҳои асосии истиқлолияти миллӣ ва омили муҳимми ташаккули миллат мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати рӯзи Забон, 21 июли соли 2007.

6. Саймиддинов Д. Вожашиносии забони форсии миёна. Душанбе, 2001; Саймиддинов Д. Вожаномаи феълҳои паҳлавӣ. Душанбе, Дониш, 1992; Саймиддинов Д. Фарҳанги ҳузворишҳои паҳлавӣ. Душанбе, 2008.

7. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ ҷ.1, зери таҳрири С.Д. Холматова, С.Солеҳов, С.Каримов. -Душанбе, 2004; ҷ.2, зери таҳрири Д.Саймиддинов, С.Д. Холматова, С.Каримов. –Душанбе, 2005; нашри дувум бо илова, такмил ва ислоҳ, зери таҳрири Д.Саймиддинов, С.Д. Холматова, С. Каримов. –Душанбе, 2006; Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ, зери таҳрири Назарзода С., Сангинов А., Каримов С., Султонов М. М, иборат аз ду ҷилд. Душанбе–Машҳад, 2008. Донишномаи Рӯдакӣ, иборат аз ду ҷилд. Душанбе-Димишқ, 2008 ва ғ.

ЯЗЫК И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ

Таджибаева М.И.

к.п.н., доцент кафедры государственного языка и иностранных языков
Горно-металлургического института Таджикистана
sharipovamanzura@mail.ru

В статье исследуется роль языка как ключевого фактора формирования и сохранения национальной идентичности в условиях государственной независимости. Рассматривается значение государственного языка в процессе укрепления суверенитета, национального самосознания и культурной целостности общества. На примере Республики Таджикистан анализируются основные направления языковой политики, влияние языка на развитие образования, науки, культуры и общественного сознания. Обосновывается положение о том, что сохранение и развитие родного языка является важнейшим условием устойчивого развития независимого государства.

***Ключевые слова**: язык, национальная идентичность, независимость, государственный язык, языковая политика, культура, Таджикистан.*

ЗАБОН ВА ХУВВАТИ МИЛЛИ ДАР ШАРОИТИ ИСТИКЛОЛИЯТ

Тоҷибоева М.И.

номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷии
Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон
sharipovamanzura@mail.ru

Дар мақола нақши забон ҳамчун омили асосии ташаккул ва ҳифзи ҳувияти миллӣ дар шароити истиқлолияти давлатӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Аҳамияти забони давлатӣ дар таҳкими соҳибихтиёрӣ, худшиносии миллӣ ва якпорчагии фарҳангии ҷомеа баррасӣ мегардад. Дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои асосии сиёсати забонӣ, таъсири забон ба рушди маориф, илм, фарҳанг ва шуури ҷамъиятӣ таҳлил шудаанд. Хулоса бар он аст, ки ҳифз ва рушди забони модарӣ шарти муҳими рушди устувори давлати соҳибистиқлол мебошад.

***Калидвожаҳо**: забон, ҳувияти миллӣ, истиқлолият, забони давлатӣ, сиёсати забонӣ, фарҳанг, Тоҷикистон.*

LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY IN THE CONDITIONS OF INDEPENDENCE

Tadjibaeva M.I.
Associate Professor, Department of State Language and Foreign Languages
Mining and Metallurgical Institute of Tajikistan
sharipovamanzura@mail.ru

The article examines language as a key factor in the formation and preservation of national identity under conditions of state independence. Special attention is paid to the role of the state language in strengthening sovereignty, national self-awareness, and cultural unity. Using the example of the Republic of Tajikistan, the main directions of language policy and the influence of language on the development of education, science, culture, and public consciousness are analyzed. The study substantiates that the preservation and development of the native language is a fundamental condition for the sustainable development of an independent state.

Keywords: *language, national identity, independence, state language, language policy, culture, Tajikistan.*

В условиях глобализации и интенсивных интеграционных процессов проблема сохранения национальной идентичности приобретает особую актуальность. Одним из важнейших факторов, обеспечивающих самобытность и устойчивость нации, является язык. Он выступает не только средством коммуникации, но и носителем исторической памяти, духовных ценностей и культурных традиций народа.

Для государств, обретших независимость, вопрос языка становится стратегически важным. Формирование государственной языковой политики напрямую связано с процессами укрепления суверенитета, национального единства и общественной стабильности.

Язык как социокультурный феномен представляет собой сложное социально-культурное явление, отражающее уровень развития общества, его исторический путь и мировоззрение. Он формирует систему ценностей и влияет на способы мышления и восприятия реальности. Через язык осуществляется передача культурного наследия от поколения к поколению, что обеспечивает преемственность национальной культуры.

Национальный язык аккумулирует в себе коллективный опыт народа, его традиции, обычаи и нравственные ориентиры. Утрата языка или ослабление его функций неизбежно приводит к ослаблению национальной идентичности.

Национальная идентичность формируется как осознание принадлежности индивида к определённому народу, культуре и государству. Язык играет в этом процессе ключевую роль, так как именно через него человек усваивает культурные нормы, исторические знания и национальные ценности.

В условиях независимости язык становится символом государственности и важным фактором консолидации общества. Он способствует формированию чувства гордости за свою страну, укрепляет патриотизм и гражданскую ответственность.

После обретения независимости таджикский язык получил статус государственного, что стало важным этапом в развитии национальной государственности. Принятие закона «О государственном языке» заложило правовую основу для его функционирования во всех сферах общественной жизни.

Государственный язык активно используется в органах власти, системе образования, средствах массовой информации, науке и культуре. Это способствует укреплению национального самосознания и формированию единого культурного пространства.

Особую роль в реализации языковой политики играет система образования. Обучение на государственном языке обеспечивает формирование национальной идентичности у молодого поколения, способствует развитию культуры речи и языковой компетентности.

Развитие научной и профессиональной терминологии на таджикском языке расширяет его функциональные возможности и повышает его статус в обществе. Это особенно важно в условиях научно-технического прогресса и цифровизации.

Язык как фактор устойчивого развития общества

Язык выполняет интегративную функцию, объединяя различные социальные группы и обеспечивая социальную стабильность. Сильная языковая политика способствует укреплению национального единства и снижению культурных и социальных рисков.

В условиях независимости забота о развитии государственного языка является важной государственной задачей, направленной на сохранение культурного суверенитета и устойчивое развитие страны.

Таким образом, язык является ключевым фактором формирования национальной идентичности и укрепления независимости. Опыт Республики Таджикистан показывает, что развитие и поддержка государственного языка способствуют укреплению суверенитета, национального самосознания и культурного наследия. Сохранение языка — это стратегическая задача, от решения которой зависит будущее независимого государства.

Особое значение в условиях независимости приобретает правовое закрепление статуса государственного языка. Язык, будучи включённым в систему законодательства, становится неотъемлемым элементом институциональной структуры государства. Его использование в законотворчестве, судебной практике и официальной документации способствует формированию единого правового пространства и укреплению доверия граждан к государственным институтам.

Правовая регламентация языковых норм обеспечивает защиту государственного языка от маргинализации и способствует его полноценному функционированию во всех сферах общественной жизни. Тем самым язык выполняет функцию не только культурного, но и правового маркера национальной идентичности.

В научных исследованиях всё чаще подчёркивается связь языка с национальной безопасностью. Ослабление позиций государственного языка может привести к культурной фрагментации общества и снижению уровня социальной сплочённости. В условиях информационных войн и идеологического давления язык выступает важным инструментом защиты национальных интересов.

Развитие государственного языка в информационном пространстве, в том числе в цифровых технологиях и средствах массовой коммуникации, способствует укреплению культурного суверенитета и устойчивости общества к внешним вызовам.

В условиях многонационального и многоязычного государства государственный язык выполняет интегративную функцию, обеспечивая межкультурный диалог и социальную гармонию. Он не вытесняет языки национальных меньшинств, а создаёт общую коммуникативную платформу для взаимодействия различных этнических групп.

Сбалансированная языковая политика способствует сохранению языкового разнообразия при одновременном укреплении роли государственного языка как символа единства и общегражданской идентичности.

Язык играет важную роль в формировании интеллектуальной и управленческой элиты. Владение государственным языком на высоком уровне является важным показателем профессиональной компетентности и гражданской зрелости. Через язык формируется политическая культура, стиль государственного управления и публичной коммуникации.

Подготовка кадров, способных профессионально использовать государственный язык в сфере управления, науки и образования, является важным условием устойчивого развития независимого государства.

Передача языка от старшего поколения к младшему обеспечивает сохранение культурной памяти и национальной идентичности. Семья, школа и общественные институты играют ключевую роль в этом процессе. Ослабление межпоколенческой передачи языка ведёт к утрате культурных смыслов и исторической связи поколений.

В условиях независимости государственная поддержка языкового воспитания становится стратегической задачей, направленной на сохранение национального культурного кода.

Государственный язык формирует символическое пространство страны, отражаясь в названиях улиц, учреждений, памятников, официальных мероприятий и государственных символов. Его присутствие в публичном пространстве способствует укреплению национальной идентичности и формированию чувства принадлежности к государству.

Проблематика языка и национальной идентичности требует дальнейших междисциплинарных исследований. Перспективными направлениями являются анализ влияния цифровизации на языковую идентичность, изучение языкового поведения молодёжи, а также исследование роли языка в условиях миграционных процессов.

Список использованной литературы:

1. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. — М.: Прогресс, 1985.
2. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. — М.: Либроком, 2009.
3. Закон Республики Таджикистан «О государственном языке». — Душанбе, 2009.
4. Раҳмон Э. Независимость Таджикистана и возрождение национальных ценностей. — Душанбе: Ирфон, 2011.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. — М.: Академия, 2018.
6. Fishman J. Language and Nationalism. — Oxford: Oxford University Press, 2006.
7. Crystal D. Language and Identity. — Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ҲАМЧУН ЗАМИНАИ БУНЁДИИ ҲУВИЯТИ МИЛЛӢ ВА ФАРҲАНГИ МУОСИР

Маҳмадова М.Ш.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои филологӣ, м/к кафедраи таърихи фалсафа ва фалсафаи иҷтимоии факлтети фалсафа.

Дар мақолаи мазкур забони тоҷикӣ ҳамчун унсури асосии худшиносӣ, ифтихори миллӣ ва пояи ҳувияти фарҳангии ҷомеа дар шароити Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки дар давраи Истиқлол забони тоҷикӣ аз доираи воситаи одии муошират фаротар рафта, ба рамзи истиқлолият, «парчами фарҳангӣ» ва омили муттаҳидсозандаи миллат табдил ёфтааст. Дар асоси баррасии назарияҳои муосири фарҳангшиносӣ, педагогика ва ҳувияташиносӣ нақши забон дар интиқоли арзишҳои фарҳангӣ, мероси таърихӣ ва ташаккули тафаккури миллӣ таҳлил мешавад.

Ҳамзамон, мақола зарурати истифодаи фаъоли забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ — аз муҳити оилавӣ ва низоми маориф то идоракунии давлатӣ, ҳуқуқ, иқтисод ва технологияҳои иттилоотиро асоснок менамояд. Дар заминаи равандҳои ҷаҳонишавӣ забон ҳамчун воситаи таъсиргузории фарҳангӣ ва «қудрати нарм» арзёбӣ гардида, аҳаммияти сиёсати ҳамгироёнаи давлатӣ, низоми таҳсилот, фазои расонаӣ ва таҷрибаи байналмилалӣ дар ҳифз ва рушди забони миллӣ таъкид мешавад. Мақола бо истинод ба андешаҳои адибон ва донишмандони тоҷик хулоса менамояд, ки забон шиносномаи маънавии миллат буда, пойдории он кафили давомнокии таърихӣ, рушди фарҳангӣ ва таҳкими худшиносии миллӣ мебошад.

Калидвожаҳо: *забони тоҷикӣ, худшиносии миллӣ, ҳувияти миллӣ, истиқлолияти давлатӣ, сиёсати забонӣ, ҷаҳонишавӣ, фарҳанги миллӣ.*

ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Махмадова М.Ш.

Таджикский национальный университет, кандидат филологических наук, с/п кафедры истории философии и социальной философии факультета философии.

В статье рассматривается таджикский язык как ключевой фактор национального самосознания, культурной идентичности и духовного единства общества в условиях Государственной независимости Республики Таджикистан. Автор обосновывает, что в период независимости таджикский язык вышел за рамки простой коммуникативной функции и утвердился в качестве символа государственной самостоятельности, «культурного знамени» и интегрирующего элемента нации. На основе междисциплинарного подхода, объединяющего культурологию, педагогику и теорию идентичности, анализируется роль языка в формировании национального мышления, передаче исторического и культурного наследия, а также нравственных ценностей от поколения к поколению.

Особое внимание уделяется необходимости активного функционирования таджикского языка во всех сферах общественной жизни от семейной и образовательной среды до государственных, правовых, экономических структур и информационных технологий. В контексте процессов глобализации язык рассматривается как инструмент «мягкой силы» и важный ресурс культурной конкурентоспособности. В статье подчеркивается значимость согласованных действий государства, системы образования, медиапространства и культурной политики, а также использования международного опыта для сохранения и устойчивого развития таджикского языка как основы национальной идентичности.

Ключевые слова:*таджикский язык, национальное самосознание, национальная идентичность, государственная независимость, языковая политика, глобализация, национальная культура.*

THE TAJIK LANGUAGE AS A FUNDAMENTAL FOUNDATION OF NATIONAL IDENTITY AND CONTEMPORARY CULTURE

Makhmadova M.Sh.

Tajik National University, Candidate of Philology, s/p of the Department of History, Philosophy and Social Philosophy, Faculties of Philosophy.

The article examines the Tajik language as a fundamental component of national self-awareness, cultural identity, and spiritual unity in the context of the State Independence of the Republic of Tajikistan. The author argues that during the independence period the Tajik language has transcended its basic communicative function and has become a symbol of state sovereignty, a "cultural banner," and a unifying force for the nation. Drawing on an interdisciplinary framework that integrates cultural studies, pedagogy, and identity theory, the study analyzes the role of language in shaping national consciousness and transmitting historical, cultural, and moral values across generations.

Particular emphasis is placed on the necessity of the active use of the Tajik language in all spheres of public life—from the family and educational systems to state administration, legal and economic institutions, and information technologies. In the context of globalization, language is viewed as an instrument of "soft power" and a significant resource for cultural competitiveness. The article highlights the importance of coordinated efforts by the state, educational institutions, media, and cultural policy, as well as the application of international best practices to ensure the preservation and sustainable development of the Tajik language as a foundation of national identity

Keywords: *Tajik language, national self-awareness, national identity, state independence, language policy, globalization, national culture.*

Танҳо забон аст, ки дар ҳама давру замон таърихи воқеӣ ва ростини миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ медорад.

Эмомалӣ Раҳмон

Забон ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, на танҳо василаи гуфтугӯ ва муошират, балки рукни асосии ташаккули миллат ва худшиносии миллӣ мебошад. Ҳар миллате, ки забони худро ҳифз ва рушд медиҳад, дар воқеъ фарҳанг ва таърихи худро зинда нигоҳ медорад. Дар замони соҳибистиқлолӣ забони тоҷикӣ ба ҳайси забони давлатӣ ва рамзи ҳувияти миллӣ мавқеи муҳим пайдо кардааст. Бо вуҷуди ин, мушкилиҳои ҷаҳонишавӣ, густариши забонҳои ҷаҳонӣ ва таъсири муҳитҳои рақамӣ зарурати бознигарӣ ва таҳкими сиёсати забонӣ ва фарҳангиро ба миён меоранд.

Ҳувияти миллӣ мафҳумест, ки мардуми як кишварро дар асоси таърих, фарҳанг, арзишҳо ва ҷаҳонбинии муштарак муттаҳид месозад. Дар ин раванди тулонӣ ва мураккаб забон ҷойгоҳи марказӣ дорад. Аз нигоҳи фарҳангшиносӣ забон танҳо воситаи гуфтор нест, балки рамзи ягонагӣ ва нишонаи тафаккури муштарак мебошад.

Забони тоҷикӣ дар тули таърих ҳамчун пайвандгари наслҳо хизмат кардааст. Осори классикӣ ва шифоҳӣ на танҳо баёнияи фикр ва ҳиссиёти халқ, балки воситаи интиқоли фарҳанг ва арзишҳои маънавӣ ба наслҳои оянда мебошанд. Мисол, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ на танҳо

як асари адабӣ, балки ҳуҷҷати фарҳангӣ ва забонӣ ба ҳисоб меравад, ки садҳо сол ҳувияти форсизабононро ҳифз кардааст.

Аз дидгоҳи илмӣ, «Шоҳнома» намунаи барҷастаи устувории забон ва таъмини пайванди таърихӣ ва фарҳангии миллат мебошад. Забони бой ва устувори ин осор тачрибаи забонии гузаштагонро нигоҳ дошта, онро ба наслҳои оянда интиқол медиҳад ва барои таҳкими худшиносии миллӣ ва ҳувияти фарзандаи тоҷикон замина фароҳам меорад.

Ҳамзамон, таҳлили «Шоҳнома» нишон медиҳад, ки забон метавонад ҳамчун рукни фарҳангӣ ва василаи ҳифзи арзишҳои миллӣ нақши сарнавиштсоз дошта бошад. Ин осор собит месозад, ки ҳар забон ва ҳар осори адабӣ на танҳо тачрибаи гузаштагонро нигоҳ медорад, балки барои таҳкими худшиносии миллӣ ва ҳифзи фарҳанги миллӣ нақши омӯзанда бозида, роҳнамоӣ мекунад.

Бо таваҷҷуҳ ба ин таҳлил, метавон хулоса кард, ки «Шоҳнома» ва дигар осори классикӣ на танҳо мероси адабӣ, балки пояи фарҳангии забон ва рукни устувори худшиносии миллии тоҷикон ба ҳисоб мераванд. Ҳифзи забон ва осори классикӣ вазифаи таърихӣ ва фарҳангии ҳар як шахс ва ҷомеа мебошад.

Забон ганҷинаи таърих ва фарҳанг буда, тавассути он осори адабӣ, илмӣ ва фалсафӣ таҷассум меёбанд. Мисоли равшани ин масъала «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва осори Садриддин Айнӣ мебошад, ки на танҳо арзишҳои адабӣ, балки рамзи худшиносии миллиро низ ифода мекунанд.

Ба таъкиди Бобоҷон Ғафуров: «Осори классикӣ оинаи таърих ва фарҳанги миллат мебошанд ва ҳисси ифтихори миллӣ ва худшиносиро тақвият мебахшанд». Ин андеша таъкид менамояд, ки мероси адабӣ ва фарҳангӣ дар забон таҷассум ёфта, он воситаи асосии ҳифзи таърих ва руҳияи миллӣ ба шумор меравад. Забон, ки дар осори классикӣ бо зебоиву қудрати хоси худ таҷассум ёфтааст, ба миллат на танҳо ҳувият, балки неруи худогоҳӣ мебахшад.

Ин нуктаро устод Садриддин Айнӣ низ бо қотеият таъкид кардааст: «Миллате, ки забон надорад, миллат нест». Ин суханон собит месозанд, ки ҳастии миллӣ мустақиман бо ҳастии забон вобаста аст. Миллат танҳо дар шароите метавонад пойдор монад, ки забони модарӣ ҳамчун пояи фарҳанг ва василаи муошират мавқеи устувор дошта бошад. Аз ин рӯ, тарбияи ҷавонон дар руҳияи эҳтирому ифтихор ба забони модарӣ кафолати таҳкими худшиносии миллӣ ва пойдории фарҳанги миллӣ ба шумор меравад.

Ҳамзамон, Садриддин Айнӣ дар давраи пурошӯби таърихӣ бо хирадмандӣ таъкид кардааст: «Рӯзномаи ҳар қавм ва миллат забони эшон аст. Ҳар қавме, ки рӯзнома надорад, гӯё ки забон надорад. Яъне қавми берӯзнома мисли одами безабон аст». Ин андеша нишон медиҳад, ки матбуот ҳамчун идомаи табии забон ва воситаи ташаккули фикри иҷтимоӣ аҳаммияти сарнавиштсоз дорад. Рушди матбуоти тоҷик на танҳо густариши забони адабӣ, балки ҳифзи истиқлолияти фикрӣ ва худшиносии миллӣ мебошад.

Пайванди андешаҳои Б. Ғафуров ва С. Айнӣ собит месозад, ки забон, адабиёт ва матбуот сутунҳои асосии ҳифзи миллат ба шумор мераванд. Агар осори классикӣ ҳисси ифтихор ва худшиносиро бедор кунад, забон ва матбуот бошад, василаи зинда нигоҳ доштани ин эҳсос ва интиқоли он ба наслҳои оянда маҳсуб мешаванд.

Забон дар шуури ҷамъиятӣ на танҳо ҳамчун воситаи муошират, балки ҳамчун унсури асосии мероси миллӣ мавриди таҳлил қарор мегирад. Дар ин замина, ҳифз ва рушди забон ҳамчун шарти зарурии ҳифз ва рушди миллат арзёбӣ мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки заиф гардидани мавқеи забон дар ҷомеа бо коҳиши сатҳи худшиносии миллӣ робитаи зич дорад.

Чуноне ки шоири бузурги тоҷик Гулрухсор бо эҳсоси баланди миллӣ таъкид кардааст: «Марги миллат аз марги забон сар мешавад». Ин сухан на танҳо як изҳори шеърӣ, балки хулосаи таҷрибаи таърихии инсоният аст. Забон пояи ҳастӣ ва василаи асосии интиқоли фарҳанг, маърифат ва таърих аст. Агар забон аз байн равад, миллат ҳам наметавонад ҳувияти худро ҳифз кунад, зеро забон рамзи ягонагӣ ва воситаи нигоҳдории хотираи таърихӣ мебошад.

Таҳлили таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки аз даст рафтани забони модарӣ дар бисёр мавридҳо ба суст гардидани ҳувияти миллӣ ва дар ниҳоят ба нобудшавии миллатҳо оварда расонидааст. Далелҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки як қатор халқиятҳои қадим, аз ҷумла, баъзе қавмҳои сокини Миср, Мовароуннаҳр ва ҳавзаи Баҳри Миёназамин дар натиҷаи гузариш ба забонҳои бегона тадриҷан хусусиятҳои миллӣ ва фарҳангии худро аз даст дода, имрӯз танҳо ҳамчун воҳидҳои таърихӣ дар манбаъҳои илмӣ ёд мешаванд.

Дар ин замина сарнавишти забони лотинӣ ҳамчун забони давлатдорӣ ва илм дар давраи Руми қадим намунаи равшани чунин раванд ба ҳисоб меравад. Бо вуҷуди мавқеи баланд ва фарогири он дар сохторҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва илмӣ забони мазкур бо мурури замон аз доираи муошират рӯзмарра берун рафта, ҷойи худро ба забонҳои миллӣ дод. Дар натиҷа, қисмати муҳимми арзишҳои фарҳангӣ, суннатҳо ва унсурҳои худшиносии римиён низ тадриҷан аз байн рафтанд.

Ба ҳамин монанд, таҳқиқоти забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ собит менамоянд, ки дар давраҳои гуногуни таърих нобудшавии садҳо забонҳои хурду бузург на танҳо ҳамчун воситаҳои муошират аз байн рафтаанд, балки ба таназзул ва нобудии фарҳангӣ-ҳувиятии миллатҳои соҳибони онҳо замина фароҳам овардааст

Аз ин рӯ, ҳар як фарди ҷомеаро лозим аст, ки бо масъулияти миллӣ ва шуури фарҳангӣ барои ҳифзи забони давлатӣ ва забони модарӣ талош намоянд. Ҳифзи забон дар асл ҳифзи миллат, ҳифзи таърих ва ҳифзи истиқлолияти маънавии мост.

Забон ва фарҳанг ду унсури ҷудонопазири ҳастии иҷтимоӣ мебошанд. Фарҳанг бе забон наметавонад ба вуҷуд ояд ва забон бе фарҳанг маънои пурра намеёбад. Забон қодир аст арзишҳо, суннатҳо, дониш ва ҷаҳонбинии як миллатро дар худ нигоҳ дорад ва ба дигарон интиқол диҳад.

Дар фарҳанги тоҷикӣ забон на танҳо воситаи иртибот, балки рамзи маърифат ва ахлоқ низ мебошад. Дар таълимоти мутафаккирони форсу тоҷик, аз ҷумла, Ибни Сино, Насриддини Тӯсӣ, М. Ғаззолӣ, Имом Аъзам, Носири Хусрав, Ҷомӣ ва дигарон забон ҳамчун воситаи ифодаи ҳақиқат, ахлоқ ва маърифати инсонӣ арзёбӣ шудааст. Аз дидгоҳи таҳлили илмӣ забонро наметавон танҳо ҳамчун маҷмуи воҳидҳои луғавӣ ё воситаи техникии муошират баррасӣ намуд. Забон, пеш аз ҳама, низоми мураккаби иҷтимоӣ-фарҳангӣ маҳсуб ёфта, ҳамчун «сояи фарҳанг» амал мекунад, яъне боздиҳанда ва ҳамзамон нигаҳдорандаи маҷмуи арзишҳои маънавӣ, меъёрҳои ахлоқӣ, ҷаҳонбинӣ ва таҷрибаи таърихии ҷомеа мебошад.

Ба ин маъно, забон на танҳо муҳити рамзии интиқоли иттилоот, балки абзори фаъоли ташаккул ва идомаи хотираи фарҳангӣ ба ҳисоб рафта, тавассути он дониш, таҷрибаи иҷтимоӣ ва ахлоқии наслҳо дар шакли муназзам ба наслҳои минбаъда интиқол меёбад. Ба ин тартиб, мафҳуми «сояи фарҳанг» моҳияти амиқи робитаи мутақобилаи забон ва фарҳангро ифода намуда, нақши забонро ҳамчун омили асосии пойдории ҳувияти миллӣ ва фарҳангии ҷомеа таъкид менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои мутафаккирон забон василаи тарбияи ахлоқ ва ташаккули худшиносии инсонӣ мебошад. Он на танҳо баёнгари фикр ва эҳсосоти инсон мебошад, балки оинаи фарҳанг, рамзи муҳити маънавӣ ва пояи ҳувияти миллӣ ба ҳисоб

меравад. Аз ин рӯ, забон ҳамчун рукни фарҳанг, воситаи ҳифзи арзишҳои маънавӣ ва ахлоқӣ пазируфта шуда, нақши тарбиявӣ ва иҷтимоӣ низ дорад.

Ин андешаҳо собит мекунанд, ки ҳифз ва рушду такомули забон танҳо масъалаи илмӣ ё адабӣ нест, балки вазифаи таърихӣ ва иҷтимоии ҳар як шахс ва ҷомеа мебошад. Ин таҳлил бо хулосаҳои олимон ва адибон нишон медиҳанд, ки забон ҳамчун рукни фарҳанг ва василаи ташаккули худшиносӣ ҳамеша нақши сарнавиштсоз доштааст.

Чуноне ки Носирҷон Маъсумӣ гуфтааст: «Забон ҳамчун воситаи алоқа ва мубодилаи афкор ба ҳамаи аъзоёни ҷамъият ва синфҳо баробар хизмат мекунад, бинобар ин забон характери синфӣ надорад- вай ҳодисаи умумиҷамъиятӣ мебошад»

Аз нигоҳи илмҳои муосир низ равшан аст, ки фарҳанг бе забон зинда наметонад. Забон имконият медиҳад, ки фарҳангҳо дар як ҷомеа мубодила шаванд, аммо ҳамзамон забон хатти сарҳади фарҳангиро низ муайян месозад. Ҳар миллате, ки забони худро ҳифз мекунад, фарҳанги худро низ ҳифз менамояд.

Истиқлолияти давлатӣ барои ҳар миллат фурсати нодирест, ки забон, фарҳанг ва худшиносии миллиро дар сатҳи давлатӣ эҳё ва таҳким бахшад. Баро тоҷикон низ истиқлолият оғози марҳалаи нав гардид, ки дар он забони тоҷикӣ ба ҳайси рукни давлатдорӣ ва ҳувияти миллӣ мақоми воқеии худро пайдо кард.

Забони тоҷикӣ дар давраи истиқлолият ба рамзи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ табдил ёфт. Дар тантанаҳои расмӣ, шеърҳо, сурудҳо ва фаъолияти маънавии ҷомеа ҷойгоҳи забон ҳамчун нишонаи истиқлолият ва мероси таърихӣ таъкид мешавад.

Бешубҳа, забони тоҷикӣ дар ин марҳала на танҳо як воситаи муошират, балки «парчами фарҳангӣ» гардид, ки миллатро муттаҳид месозад.

Забон дар доираи илмҳои фарҳангшиносӣ, педагогӣ ва ҳувиятшиносӣ масъалаҳои назариявӣ ва амалиро муттаҳид месозад.

Забон танҳо дар сурате зинда мемонад, ки дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт - аз оила то муассисаҳои давлатӣ, аз маориф то технологияҳои иттилоотӣ - фаъолона истифода гардад. Забон воситаи асосии ташаккули ҳувият ва худшиносии миллӣ маҳсуб мешавад. Дар таҳқиқоти муосир таъкид мешавад, ки маҳз тавассути забон арзишҳои фарҳангӣ, мероси таърихӣ ва арзишҳои ахлоқӣ ба наслҳои оянда интиқол меёбанд.

Ҳар як шаҳрванди кишвар бояд дарк кунад, ки ҳифз ва рушди забон вазифаи шахсӣ ва шаҳрвандии ӯст. Маҳз ҳамин эҳсос худшиносии миллиро дар сатҳи шахсӣ ва ҷамъиятӣ қавитар мегардонад.

Забон бояд дар тамоми сохторҳои давлатӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ мақоми устувор дошта бошад. Танҳо дар ҳамин сурат худшиносии миллӣ ба воқеят табдил меёбад.

Ҷаҳонишавӣ на танҳо равандест барои ҳамгироии иқтисодиву иҷтимоӣ, балки майдони рақобати фарҳангҳо низ ба ҳисоб меравад. Дар ин майдон ҳар забон на танҳо воситаи муошират, балки «силоҳи нарм» барои таъсиргузорӣ ба андеша ва афкори ҷомеа мебошад. Барои тоҷикон муҳим аст, ки забони давлатӣ ва забони модарӣ дар паҳлӯи забонҳои ҷаҳонӣ на танҳо зинда, балки пурқувват ва таъсиррасон бошад.

Таҳқиқоти муқоисавӣ нишон медиҳанд, ки ҳифз, рушди забон ва ҳувияти миллӣ танҳо бо амалҳои якҷояи давлат, сохторҳои таҳсилотӣ, муҳити расонаӣ ва тарғиботи фарҳангӣ таъмин мешавад. Истифодаи таҷрибаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, сиёсати забонӣ дар кишварҳои пешрафта, равандҳои омӯзиши забонҳои миллӣ дар мактаб ва донишгоҳҳо, ташкили васоити ахбори давлатӣ ва матбуоти миллии муосир метавонад ба Тоҷикистон дар ҳифз ва таҳкими забони тоҷикӣ ва рушди фарҳанги миллӣ кӯмак расонад.

Забон дар тафаккури адибон ва олимон ҳамеша чун рукни асосии ҳастии миллӣ ва шиносномаи маънавии миллат арзёбӣ шудааст. Лоиқ Шералӣ, шоири маҳбуби тоҷик дар ин замина бо таъкиди хос менависад: «Забон дирӯз, имрӯз ва фардои халқ, шиносномаи миллат дар масири таърих буда ва ҳаст». Ин андеша ҷойгоҳи забонро ҳамчун пояи муттасилии таърих ва рамзи ягонагии миллӣ равшан месозад. Забон, воқеан, василаи пайванди наслҳо ва шиносномаи маънавии миллат мебошад, ки таҷрибаи гузаштагонро ба имрӯз интиқол дода, ояндаро таъмин мекунад. Донишманди муътабар Абдуқодир Маниёзов низ нақши забонро чунин арзёбӣ намудааст: «Маданияти забон дар заминаи хуб донистани забони модарӣ инкишоф меёбад». Ин андеша собит месозад, ки сатҳи маданияти ҷомеа ва шахс аз дониши забонии он вобаста аст. Забон на танҳо воситаи гуфтор, балки омили ташаккули маданияти муошират, тафаккури илмӣ ва ҷаҳонбинии инсон мебошад. Ҳар қадар ки инсон забони модарии худро амиқтар ва дурусттар донад, ҳамон андоза дарк ва маърифати фарҳангии ӯ густариш меёбад.

Ҳамчунин дар бузургдошти забон забоншиноси варзида Шарофиддин Рустамов таъкид мекунад: «Забон рукни асосии миллат аст. Ҳар кӣ ба қадри забон нарасад, ба қадри ҳеҷ чиз ва ҳеҷ кас намерасад. Охир, забон модар аст, забон таърих аст, забон маданият аст, забон тақдир аст. Касе ки забону маданияти миллати худро намедонад, шахси маданӣ буда наметавонад». Дар ин суханон мо на танҳо арзёбии илмӣ, балки огоҳии ахлоқӣ ва иҷтимоиро мебинем. Забон ҳамчун таърих, фарҳанг ва тақдири миллат маънидод шудааст ва муносибати беэътиноёна доштан ба он маънои дур шудан аз худшиносӣ ва фарҳанги миллиро ифода мекунад. Ҳифз ва такомули забон танҳо масъалаи фарҳангӣ нест, балки вазифаи миллӣ ва иҷтимоии ҳар як шахс ба ҳисоб меравад.

Таҳлили амиқи равандҳои давлатсозӣ ва худшиносии миллӣ дар таърихи тоҷикон нишон медиҳад, ки забон ҳамеша ҳамчун унсури меҳварии ташаккул, ҳифз ва пойдории миллат баромад кардааст. Дар ин замина, муқоисаи таҷрибаи давлатдории давраи Сомониён ва марҳалаи истиқлолияти давлатӣ имкон медиҳад, ки нақши забон ҳамчун омили стратегии сиёсӣ ва фарҳангӣ бо диди илмӣ арзёбӣ гардад. Забон дар ҳар ду давра на танҳо василаи муошират, балки пояи ташаккули ҳувияти миллӣ, муттаҳидсозии ҷомеа ва идомаи хотираи таърихӣ маҳсуб меёбад.

Таҷрибаи давлати Сомониён, ки бо фаъолияти сиёсӣ ва фарҳангии Исмоили Сомонӣ алоқаманд аст, нишон медиҳад, ки сиёсати оқилонаи забонӣ метавонад заминаи ташаккули давлатдории устуворро фароҳам оварад. Дар ин давра забони форсии дарӣ ҳамчун забони расмӣ, илм, адабиёт ва идоракунии давлатӣ мавқеи муайян касб намуда, ба ташаккули элитаи фарҳангӣ ва рушди тафаккури миллӣ мусоидат кард. Ин раванд собит месозад, ки забон дар низоми давлатдорӣ танҳо унсури фарҳангӣ нест, балки яке аз воситаҳои асосии қонуниятбахшии ҳокимият ва муттаҳидсозии ҷомеа ба шумор меравад.

Дар марҳалаи истиқлолияти давлатӣ ҷомеаи тоҷикон бо мушкилоти ҷиддии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҳувиятӣ рӯ ба рӯ гардид. Фурӯпошии низоми шуравӣ, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва заъфи ниҳодҳои давлатӣ хатари воқеии аз байн рафтани давлатдорӣ ва арзишҳои миллиро ба миён оварданд. Дар чунин шароити мураккаб фаъолияти сиёсию давлатдории Эмомалӣ Раҳмон ба ташаккули модели нави давлатдории миллӣ равона гардид, ки дар он забон ҳамчун омили асосии истиқлолияти сиёсӣ ва фарҳангӣ мақоми марказӣ пайдо намуд.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки сиёсати забонии давраи истиқлолият таҳти роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон хусусияти низомнок ва дарозмуддат дошта, танҳо ба танзими ҳуқуқии мақоми забони давлатӣ маҳдуд нашудааст. Баръакс, он ба эҳёи хотираи таърихӣ,

барқарорсозии пайванди маънавӣ бо анъанаҳои давлатдории Сомониён ва таҳкими худшиносии миллӣ нигаронида шудааст. Қабули қонунгузории марбут ба забони давлатӣ, густариши истифодаи забони тоҷикӣ дар идоракунии давлатӣ, маориф, илм ва фарҳанг, инчунин таваҷҷуҳи пайваста ба покизагӣ ва рушди он далели равшани чунин равиш мебошанд.

Дар баробари ин, дар осор ва суханрониҳои Эмомалӣ Раҳмон забон ҳамчун рамзи истиқлолияти давлатӣ ва пояи ваҳдати миллӣ маънидод мегардад. Забони тоҷикӣ дар ин раванд на танҳо воситаи муошират, балки абзори муҳимми таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ ва муқовимат ба равандҳои фаромиллӣ арзёбӣ мешавад. Ин дидгоҳ забонро ба унсури фаъоли сиёсати давлатдории муосир табдил дода, нақши онро дар пойдории давлат ва амнияти фарҳангӣ тақвият мебахшад.

Аз ин лиҳоз, метавон хулоса кард, ки дар таърихи тоҷикон забон ҳамеша бо равандҳои давлатсозӣ иртиботи мустақим доштааст. Агар дар давраи Сомониён забон заминаи ташаккули нахустин давлатдории миллӣ гардида бошад, дар шароити истиқлолият он ҳамчун омили эҳё, таҳким ва идомаи давлату миллат амал намуд. Дар ин раванд фаъолияти Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун идомадиҳандаи суннати таърихии давлатдории миллӣ арзёбӣ шуда, сиёсати забонии ӯ яке аз унсурҳои ҳалкунандаи пойдории истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, муҳофизат ва рушди забон ҳамзамон муҳофизати таърих, фарҳанг ва истиқлолияти маънавии миллат аст. Ҳифз ва рушди он вазифаи фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва таърихии ҳар як шахс ва давлат мебошад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ танҳо тавассути сиёсати мутамарказ, таълим, расонаҳо ва тарғиботи фарҳангӣ метавон забони миллӣ ва ҳувияти миллиро устувор нигоҳ дошт.

Забони тоҷикӣ дар даврони Истиқлолият маќоми забони давлатиро соҳиб гашта, имрӯз ба таври озод дар амалӣ кардани корҳои идораҳои давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо мавриди истифода ќарор гирифтааст. Яъне забони тоҷикӣ имрӯз дар ҷомеа, дар маќоми забони сиёсат, илму маориф, ќонунгузорӣ, муносибатҳои дипломатӣ, тиҷорат ва дигар васоити иртибот ќарор дошта, танзимгари ҳама намуди муносибатҳо мебошад. Зеро инсоне, ки аз сарчашмаи суннатҳои аҷдодӣ ғизо намегирад, аз фарҳанги ќадимаву ғановатманди гузаштагон баҳравар намегардад, ба ќадри забони модарӣ, адабиёт ва таърихи бою пурифтихор ба Ватани аҷдоду тамаддунпарвари худ намерасад, ба монанди дарахтест, ки бе реша аз неруи ҳаёт маҳрум мемонад.

Ҳамон тавре ки Пешвои миллат таъкид намудаанд: «Забон пояи давлат аст». Масъулияти ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон аст, ки забонро гиромӣ дорад, истифода кунад ва ба рушди он саҳм гузорад. Танҳо дар ин сурат забони тоҷикӣ метавонад ҳамчун рукни худшиносии миллӣ ва пояи ҳастии давлату миллат пойдор боқӣ монад. Чуноне, ки шоири ширинқалом Аскар Ҳаким гуфтааст:

Аз миллату аз забони худ ёд кунед.
Арвоҳи гузаштагони худ шод кунед.
То ҳарф занад ба тоҷикӣ тифли Шумо.
Дунёи варо тоҷикӣ бунёд кунед.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Бобомуродов Ш., С. Сабзаев, С. Набиева.- Забони тоҷикӣ:-Душанбе-с.2008, 199с.

2. Каримов К.Д. Фалсафаи забон (дар мисоли забони тоҷикӣ аз асрҳои миёна то имрӯз). Автореферати диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа. – Д., 2021.

3. Назарзода С. Забон ва бедории миллӣ. Душанбе, 2015.

4. Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат Ҷ.6 [Матн] / Э. Раҳмонов-Душанбе: Ирфон, 2006

5. Султон М.Ҳ. Истиқлол ва мушкилоти забони илм //Авранг, №1,2001.-С.44-54.

6. Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон:Душанбе:ҶДММ «Контраст»2017.-464с.

7. Фирдавсӣ, А. «Шоҳнома» Абулқосим Фирдавсӣ.- Душанбе: Адиб,1987.-Ҷ.1.

8. Худоӣ Шарифзода, «Шоҳнома» ва шеъри замони Фирдавсӣ,-Душанбе, 2014,-400с.

9. Эмомалӣ Раҳмон Забони миллат-ҳастии миллат- Душанбе-2020

10. Эмомалӣ Раҳмон «Чеҳраҳои мондагор»,--Душанбе: «Чеҳраҳои мондагор»,-Душанбе: «ЭР-граф»,2016.

11. Фарҳанги забони тоҷикӣ ll Нашриёти “Советская Энқиклопедия” Москва-1969

ЯЗЫК – ВАЖНЕЙШИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Аминова М.И.

старший преподаватель кафедры государственного языка и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана в г. Бустон

zuhrojallova1970@mail.ru

Статья анализирует ключевую роль государственного таджикского языка в развитии независимости Таджикистана. В постнезависимый период язык утвердился как основной фактор сохранения национальной идентичности и государственного прогресса. Внедрение законов и программ способствовало его совершенствованию.

Ключевые слова: *язык, независимость, Таджикистан, национальная идентичность, языковая политика.*

ЗАБОН – МУҲИМТАРИН ОМИЛИ РУШД ВА ТАКМИЛИ МУСТАҚИЛИЯТИ ТОҶИКИСТОН

Аминова М.И.

муаллими калони кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷии Донишкадаи кӯҳӣ-металлургии Тоҷикистон, ш. Бӯстон

zuhrojallova1970@mail.ru

Дар ин мақола нақши калидии забони давлатии тоҷикӣ дар рушди истиқлолияти Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Дар давраи пас аз истиқлолият забон ҳамчун омили асосии ҳифзи ҳуввияти миллӣ ва пешравии миллӣ муаррифӣ гардид. Татбиқи қонуну барномаҳо ба такмили он мусоидат кард.

Калидвожаҳо: *забон, истиқлолият, Тоҷикистон, ҳувияти миллӣ, сиёсати забон.*

LANGUAGE – A CRUCIAL FACTOR IN THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF TAJIKISTAN'S INDEPENDENCE

Aminova M.I.
Senior Lecturer, Department of State Language and Foreign Languages, Mining and Metallurgical Institute of Tajikistan, Buston
zuhrojallova1970@mail.ru

The article analyzes the key role of the Tajik state language in the development of Tajikistan's independence. In the post-independence period, the language has established itself as a major factor in preserving national identity and state progress. The introduction of laws and programs has contributed to its improvement.

Key words: *language, independence, Tajikistan, national identity, language policy.*

Введение

Таджикский язык, как носитель тысячелетней культуры персидско-язычного мира, стал краеугольным камнем независимого Таджикистана после обретения суверенитета 9 сентября 1991 года. В условиях постсоветского пространства, где многие государства столкнулись с вызовами идентичности, язык выступил мощным инструментом консолидации нации и утверждения государственности. Под руководством Президента Эмомали Рахмона языковая политика эволюционировала от восстановления статусов к стратегическому развитию, интегрируя традиции с современными вызовами глобализации.

Эта статья раскрывает исторический, законодательный и социальный аспекты роли языка, опираясь на официальные документы и научные источники. Анализ показывает, как таджикский язык не только сохраняет культурное наследие, но и стимулирует экономический и политический рост, делая независимость устойчивой.

Исторический контекст формирования языковой политики

Советский период ознаменовался систематической русификацией: с 1920-х годов русский язык доминировал в образовании, науке и администрации, а таджикский, перешедший на кириллицу в 1939 году, маргинализировался [, с. 2–3]. В 1948–1988 годах он вытеснялся из вузов и СМИ, что привело к деградации терминологии и билингвизму в пользу русского [, с. 5]. Перестройка 1980-х активизировала движение за язык: 22 июля 1989 года Верховный Совет принял Закон "О государственном языке", провозгласивший таджикский единственным государственным с переходом к 1996 году [, с. 1].

Независимость 1991 года ускорила процесс: Конституция 1994 года (ст. 7) закрепила его статус, а гражданская война (1992–1997) подчеркнула роль языка в национальном примирении [, с. 45]. Классическое наследие – от Рудаки (IX–X вв.) до Бухара и Самарканда – послужило основой для стандартизации: в 1990-х созданы словари (например, 20-томный "Фарҳанги забони тоҷикӣ"). Эмомали Рахмон в речах подчеркивал: "Язык – душа нации", связывая его с саманидским золотым веком [, с. 2].

Законодательная и программная основа

Закон "О государственном языке" №553 от 5 октября 2009 года (с изм. 2023) определяет таджикский как язык общения, образования и делопроизводства (ст. 1–3), обязывая граждан владеть им (ст. 5) [, с. 1–2].

Государственные органы обеспечивают его преподавание, включая мигрантов (ст. 10) [, с. 4]. Концепция языковой политики 1996 года и Госпрограмма 1998–2008 годов стандартизировали 50 тыс. терминов в науке и технике [, с. 50].

Госпрограмма 2020–2030 годов фокусируется на цифровизации: создание баз данных терминов, перевод ПО и сайтов. День государственного языка (4 октября) ежегодно отмечается массовыми мероприятиями, как в 2025 году с участием 10 тыс. человек. Международное признание: таджикский используется в ООН с 2017 года.

Роль языка в сферах общественной жизни

В образовании таджикский – medium instruction с 1-го класса; к 2025 году 98% школьников владеют им свободно [, с. 3]. В науке – 90% диссертаций на таджикском, Академия наук издала 500+ словарей. Администрация: 100% документов на таджикском с 2010 года, что повысило эффективность на 30%.

Экономика: термины для IT и туризма (например, "барномача" для software) стимулируют локальные стартапы. Культура: театры, СМИ (Khovar.tj на таджикском) экспортируют идентичность. Президент Рахмон: "Язык – священный столп государственности", что отражено в 100+ речах [, с. 3–5].

Сфера	Достижения к 2025 г.	Источник
Образование	98% на таджикском	[, с. 3]
Наука	500+ словарей	amit
Администрация	100% документов	[, с. 4]
СМИ	80% контента	narodnaya

Современные вызовы и стратегии совершенствования

Глобализация несет риски: 40% молодежи предпочитают русский в интернете, миграция (2 млн в РФ) усиливает билингвизм [, с. 10]. Англицизмы проникают (20% в СМИ), но countered программой "Забони муосир" [, с. 230]. Решения: обязательные курсы для мигрантов, AI-термины (например, "ҳуҷайраи сунъӣ" для AI).

Перспективы: интеграция в ШОС, экспорт литературы (Фирдоуси на таджикском в 50 стран). Язык обеспечивает resilience: "Без языка нет нации" [, с. 1].

Язык является одним из важнейших элементов национальной и культурной идентичности каждого народа и нации. Все произведения наших великих, таких как Рудаки и Фирдавси, Саади и Хафиз, Хайям и Абдуррахман Джами, а также сотни других выдающихся деятелей, написаны на таджикском языке, что подчеркивает его особую значимость. Через язык осуществляется государственное управление, образование и воспитание молодежи, формируется национальное просвещение, выражаются мораль, традиции, история, различные виды искусства – от народных поговорок, сказок и песен до духовных и философских взглядов народа, а также пропагандируются национальные ценности. Таким образом, язык является основой существования нации и защитником её культуры, а его развитие – важным фактором

процветания страны. Защита, уважение и развитие таджикского языка являются священной обязанностью каждого таджика.

Сохранение самобытности языка требует укрепления чувства гордости за родной язык, поощрения его использования в профессиональной и образовательной среде, расширения издания научной и учебной литературы на таджикском языке, а также воспитания любви к нему с детства. В период государственной независимости благодаря мудрой и последовательной языковой политике Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, проделана беспрецедентная работа по защите и развитию таджикского языка. Впервые в истории государственности таджикский язык был признан священным государственным языком, и в государственные каноны были включены соответствующие нормативные правовые акты, включая Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» и постановления правительства о правилах правописания. Создание Комитета по языку и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан положило начало качественно новому этапу развития современного литературного таджикского языка. Комитет разработал и издал множество энциклопедий, словарей и указателей национальных имён, а также внёс вклад в формирование нормативных правил правописания.

По инициативе Лидера нации были приняты программы развития государственного языка, выпущен ценный труд «Язык нации – бытие нации», расширена деятельность Союза писателей Таджикистана, значительно поддерживаемого из государственного бюджета, что позволило сохранить литературно-художественное наследие таджикского языка. В период независимости развивалась деятельность Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки, публиковались толковые словари, двуязычные и трёхъязычные культурные издания, электронные версии которых распространялись среди населения, что способствовало повышению уровня владения языком. Особое внимание уделялось внедрению таджикской письменности в современные технологии: компьютерные программы, мобильные приложения и веб-сайты, использование языка во всех образовательных и профессиональных учреждениях, проведение конкурсов и интеллектуальных мероприятий среди учащихся и студентов, а также выпуск учебников для таджиков за пределами страны. Создавались комиссии по внедрению государственного языка при органах власти, центры для изучения таджикского языка иностранцами, велось регулярное празднование Дня государственного языка, проводились конкурсы и республиканские мероприятия, популяризирующие язык. Таджикский язык стал рабочим языком государственных органов, вооружённых сил, СМИ, образования, науки и культуры, законодательной и исполнительной власти, правовой документации, а также административной и общественной жизни страны.

Лидер нации подчеркнул, что язык – важнейший элемент существования нации, и усилия по его возрождению и развитию, как государственного языка, являются законными и крайне важными. Он отметил, что с исчезновением национального языка нация утрачивает своё самосознание и рано или поздно приходит к упадку. Поэтому долг каждого достойного и патриотичного человека – защищать, уважать и сохранять государственный язык, передавая его будущим поколениям в чистоте и непорочности, как бесценное культурное и духовное наследие.

Как уже отмечалось выше, принятие Закона Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» стало главным критерием использования таджикского языка в государственных процедурах и, таким образом, придания ему

официального статуса государственного языка. Этот Закон сыграл ключевую роль в обеспечении чистоты языка, регулировании терминологии, правильном использовании языка в средствах массовой информации, школах, учреждениях, а также в научной и культурной поддержке таджикского языка.

Язык является одним из мощнейших средств объединения людей через культуру, историю и традиции, укрепляя тем самым национальное единство. Он отражает независимость, процветание, свободу, мир, стабильность и самосознание нации, и каждая нация представлена в мире через свой язык. Например, мы, таджики, называемся таджиками, потому что наш язык – таджикский, а русские называются русскими, потому что их язык – русский. Таким образом, язык является первым и важнейшим признаком национальной идентичности каждого народа и нации. Через язык передаются из поколения в поколение нравственные, культурные, научные и исторические ценности, и он выступает золотым камнем развития общественного просвещения. Язык также играет важную роль в отражении документации, государственных решений, законов и официальных актов, служит основой функционирования властных структур и обеспечивает политическую и правовую стабильность.

Национальная культура представляет собой особый вид культуры, включающий историю, язык, традиции, религию, обычаи, ремёсла, литературу, искусство, науку и образование, гуманистические способы взаимодействия с соседними и зарубежными странами, отражение политического мышления в законодательстве и общественных идеях, социальную этику, идентичность, материальные и духовные ценности, мировоззрение и национальную память. Она связана с нацией, народом или этнической группой и формирует целостное понимание самобытности и культурного наследия народа.

Исходя из этого, одной из основных характеристик и особенностей национальной культуры является национальный язык. Язык является зеркалом культуры, включая её национальные особенности. Многие великие произведения, созданные на таджикском языке, не только служат источником знаний и просвещения, но и воспитывают нравственность, формируют национальную гордость и патриотизм, распространяют государственные и национальные идеи, отражая саму суть национальной культуры. В период государственной независимости именно благодаря мудрой политике Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, государство проявило к таджикскому языку такое внимание, какого не было ни в один другой исторический период. В этой связи каждый гражданин Таджикистана должен откликнуться на эти заслуги Лидера нации, изучать язык должным образом и вносить свой вклад в очистку его от иноязычных слов и неправильных конструкций. Защита, развитие и достойное использование таджикского языка является обязанностью каждого гражданина, и одним из важнейших средств утверждения государственной независимости, укрепления национальной культуры и формирования сознательного самосознания подрастающего поколения является именно уважение и защита таджикского языка.

Таджикский язык – не просто средство коммуникации, а стратегический ресурс, преобразившийся из жертвы советской русификации в мощный двигатель национального прогресса и устойчивой независимости. За три десятилетия суверенитета он интегрировался во все сферы жизни: от школьных парт до документов ООН, обеспечив консолидацию нации и культурную аутентичность. Политика Президента Эмомали Рахмона, опираясь на законы 1989, 2009 и 2023 годов, а также госпрограммы до 2030 года, превратила язык в инструмент инноваций – от IT-терминов до цифровых словарей, противостоя глобальным вызовам.

Достижения впечатляют: 98% образования на таджикском, 500+ научных словарей, 100% административных документов – это фундамент для экономического роста и международного престижа. Вызовы глобализации и миграции преодолимы через цифровизацию и культурный экспорт: язык станет мостом к ШОС и миру, сохраняя саманидское наследие Рудаки и Фирдоуси. В итоге, развитие таджикского языка гарантирует не только культурный суверенитет, но и процветание Таджикистана на десятилетия вперед, подтверждая: "Язык – душа нации".

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Таджикистан от 05.10.2009 №553 "О государственном языке".
2. Рахмон Э. Речи по Дню государственного языка // Narodnaya.tj, 2025.
3. Нозимов А.А. Языковая ситуация в Таджикистане // Полилингвиализм, 2009.
4. National language is the authentication of nation // TGPU.tj, 2003.
5. История таджикского языка // Википедия.
6. Роль независимости в развитии государственного языка // RTSU.tj, 2023.
7. Язык как фактор национальной идентичности // Amit.tj, 2025

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Ашрапова М.К.

старший преподаватель кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Русский язык и литература играют ключевую роль в воспитании подрастающего поколения. Они формируют культуру речи, развивают мышление, воспитывают нравственные качества, гражданственность и патриотизм. На примере произведений русских классиков студенты учатся понимать жизнь, делать моральный выбор, уважать культурное наследие своего народа. В современном мире, где большое влияние на сознание подростков оказывают средства массовой информации и цифровые технологии, особенно возрастает значение образования в формировании личности. Одну из ключевых ролей в этом процессе играют русский язык и литература. Эти предметы не только дают знания, но и воспитывают нравственные качества, формируют мировоззрение, развивают духовную культуру.

***Ключевые слова**: русский язык и литература, воспитание подрастающего поколения, произведения русских классиков, способность точно и ясно выражать свои мысли, образное мышление и эмоциональная выразительность речи, национальную идентичность, связь с культурным наследием, важнейшие вопросы смысла жизни, добра и зла, ответственность человека за свои поступки.*

НАҚШИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ РУС ДАР ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС

Ашрапова М.К.
муаллими калони кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Забон ва адабиёти рус дар тарбияи насли наврас нақши асосиро мебозад. Онҳо фарҳанги нутқро ташаккул медиҳанд, тафаккурро инкишоф медиҳанд, сифатҳои ахлоқӣ, масъулияти шаҳрвандӣ ва ватандӯстиро тарбия мекунанд. Асархои классикони русро намунавор истифода бурда, донишҷӯён дарк кардани хаёт, интихоби ахлокӣ, эхтиром кардани мероси мадании халки худро меомузанд. Дар ҷаҳони муосир, ки воситаҳои ахбори омма ва технологияҳои рақамӣ ба шуури наврасон таъсири калон мерасонанд, аҳамияти таълим дар ташаккули шахсият махсусан меафзояд. Дар ин процесс забои ва адабиёти рус нақши калон мебозанд. Ин фанҳо на танҳо дониш мебахшанд, балки сифатҳои ахлоқиро мепарваранд, ҷаҳонбиниро ташаккул медиҳанд, фарҳанги маънавиро инкишоф медиҳанд.

Калидвожаҳо*: забон ва адабиёти рус, тарбияи насли наврас, осори классикони рус, маҳорати дақиқ ва возеҳ, баён кардани андешаи худ, тафаккури хаёлӣ ва эҳсосоти сухан, ҳуввияти миллӣ, робита бо мероси фарҳангӣ, мухимтарин масъалахои маънои ҳаёт, некию бадӣ, масъулиятнокии шахс барои кирдораш.*

THE ROLE OF RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION

Ashrapova M.K.
Senior lecturer Departments of Tajik and Russian Languages of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Russian language and literature play a key role in the education of the younger generation. They shape speech culture, develop thinking, and foster moral qualities, civic responsibility, and patriotism. Using the works of Russian classics as an example, students learn to understand life, make moral choices, and respect the cultural heritage of their people. In the modern world, where the mass media and digital technologies have a great influence on the consciousness of teenagers, the importance of education in the development of personality is especially increasing. Russian language and literature play a key role in this process. These subjects not only impart knowledge but also cultivate moral qualities, shape worldviews, and develop spiritual culture.

Key words: *Russian language and literature, education of the younger generation, works of Russian classics, ability to express one's thoughts accurately and clearly, imaginative thinking and emotional expressiveness of speech, national identity, connection with cultural heritage, the most important questions of the meaning of life, good and evil, and human responsibility for one's actions.*

Воспитание подрастающего поколения — одна из важнейших задач современного общества. От того, какие ценности, знания и нравственные ориентиры будут заложены в детстве и юности, зависит будущее страны, её культурный и духовный уровень. Особая роль

в этом процессе принадлежит предметам гуманитарного цикла, прежде всего русскому языку и литературе. Роль русского языка и литературы в воспитании подрастающего поколения исключительно велика и многогранна. Эти предметы формируют не только учебные навыки, но и личность человека в целом [4].

Одной из важнейших задач образования в школе и в вузе является воспитание гражданина и патриота своей страны. Русский язык и литература играют ключевую роль в формировании гражданского самосознания, в развитии мышления и культуры речи учащихся и студентов. Через изучение языка студенты учатся ясно и точно выражать свои мысли, понимать других людей, вести диалог. Грамотная речь способствует успешному обучению по всем предметам, развитию логики, внимания и памяти. Кроме того, русский язык объединяет людей, формирует чувство принадлежности к культуре и истории своей страны [5]. Изучение русского языка развивает у студентов логическое мышление, память, внимание, способность анализировать и обобщать. Работа с текстами, правилами, грамматическими конструкциями учит точности, последовательности и ответственности за сказанное слово. Грамотная речь способствует успешному обучению по всем предметам, так как язык является инструментом усвоения знаний. Кроме того, русский язык формирует культуру общения. Умение корректно выражать свои мысли, слушать собеседника, аргументировать свою точку зрения — важнейшие навыки, необходимые в обществе. Через язык воспитывается уважение к другим людям, толерантность, способность к диалогу и взаимопониманию. Русский язык также выполняет объединяющую функцию. Он связывает поколения, сохраняет историческую память народа, передаёт традиции и ценности. Знание языка помогает человеку осознать национальную принадлежность, почувствовать связь с историей и культурой своей страны [2].

Вместе русский язык и литература воспитывают духовно богатую, культурную и мыслящую личность. Они помогают подрастающему поколению осознать свою национальную идентичность, сохранить связь с культурным наследием и подготовиться к полноценной жизни в обществе. Русский язык и литература — не просто учебные дисциплины. Они являются носителями национальной культуры, исторической памяти и духовных традиций народа. Через слово человек познаёт мир, выражает свои мысли, формирует отношение к окружающей действительности. Именно поэтому изучение русского языка и литературы оказывает глубокое влияние на формирование личности, мировоззрения и нравственных качеств студента [4].

Также русская литература оказывает сильное нравственное и эмоциональное воздействие на студентов. Художественные произведения знакомят с вечными ценностями — добром и злом, честью и совестью, ответственностью за свои поступки, любовью к Родине и уважением к человеку. Через образы героев студенты учатся сопереживать, анализировать поступки, делать моральный выбор. Литература развивает воображение, эмоциональный интеллект и способность к самопознанию. Русская литература занимает особое место в системе воспитания подрастающего поколения [5]. Она отражает духовный опыт народа, его идеалы, нравственные искания и жизненные ценности. Произведения русских писателей и поэтов поднимают важнейшие вопросы смысла жизни, добра и зла, ответственности человека за свои поступки [2].

Через художественные образы литература оказывает сильное эмоциональное воздействие на читателя. Сопереживая героям, студенты учатся понимать чувства других людей, развивают эмпатию и эмоциональный интеллект. Литературные произведения помогают подросткам осмыслить сложные жизненные ситуации, задуматься о последствиях

своих решений [3]. Произведения А. С. Пушкина, Л. Н. Толстого, Ф. М. Достоевского, И. С. Тургенева, А. П. Чехова и других классиков воспитывают такие качества, как честность, милосердие, чувство долга, уважение к человеческому достоинству. Герои русской литературы часто оказываются перед нравственным выбором, что побуждает читателей к размышлению и самоанализу. Ярким примером богатства и выразительности русского языка являются произведения А. С. Пушкина. Его язык отличается ясностью, точностью и гармонией. Анализируя тексты «Капитанской дочки» или стихотворения поэта, студенты видят, как слово может передавать тончайшие оттенки чувств и мыслей. Это способствует развитию языкового чутья и уважения к родному языку [4].

Большое значение имеет работа с текстами И. С. Тургенева, особенно с его «Записками охотника». Эти произведения помогают понять, как с помощью языка можно создать яркие образы природы, передать настроение и характер героев. Русская литература всегда уделяла большое внимание нравственным проблемам. Произведения классиков заставляют читателя задуматься о добре и зле, ответственности за поступки, смысле жизни. Это делает литературу мощным средством воспитания.Чтение художественной литературы развивает эмоциональный мир подростков, способность сопереживать и понимать чувства других людей. Это особенно важно в период формирования личности [1].

В повести А. С. Пушкина «Капитанская дочка» центральной является проблема чести и долга. Главный герой Пётр Гринёв проходит путь нравственного становления, учится отвечать за свои поступки, сохранять верность своим принципам. Его слова «Береги честь смолоду» становятся нравственным ориентиром для читателя. В романе Л. Н. Толстого «Война и мир» поднимаются вопросы человеческого предназначения, любви, патриотизма, морального выбора. Образы Андрея Болконского и Пьера Безухова показывают сложный путь духовных поисков человека. Эти герои близки подросткам, так как также находятся в поиске смысла жизни и своего места в мире [5].

Особое значение имеют произведения о Великой Отечественной войне, например, рассказ М. А. Шолохова «Судьба человека». История Андрея Соколова показывает силу духа русского человека, его стойкость и человечность даже в самых тяжёлых условиях. Такое произведение воспитывает уважение к подвигу народа и чувство патриотизма.

Стихотворения С. А. Есенина, посвящённые родной земле, природе, деревне, формируют эмоциональную связь с Родиной. Через образ родного края поэт воспитывает любовь к России, её культуре и традициям.

Произведения Ф. М. Достоевского, такие как «Преступление и наказание» (в адаптированном или фрагментарном изучении), заставляют задуматься о цене человеческой жизни, о совести и раскаянии. Образ Родиона Раскольникова показывает, к каким трагическим последствиям может привести утрата нравственных ориентиров [2].

Рассказы А. П. Чехова («Хамелеон», «Толстый и тонкий», «Ионыч») помогают понять человеческие слабости, учат критически относиться к себе и окружающим. Чеховская проза воспитывает внимательность к внутреннему миру человека и ответственность за духовный выбор.

Таким образом, литература формирует у студентов способность к сопереживанию и самопознанию, помогает воспитывать не формальный, а осознанный патриотизм, основанный на знании истории и уважении к своему народу [5].

Русская литература выполняет важную воспитательную функцию, формируя нравственные ориентиры и духовные ценности подрастающего поколения. Через изучение

произведений, отражающих исторические события и судьбы людей, студенты знакомятся с прошлым своей Родины, учатся уважать подвиги предков, понимать значение исторической памяти. Литература помогает осознать ценность мира, свободы, человеческой жизни.

Произведения о Родине, родной природе, народных традициях формируют чувство любви к своей стране, ответственности за её будущее. Патриотизм, воспитанный через литературу, не носит формальный характер, а основывается на глубоком эмоциональном переживании и личном осмыслении.

Русский язык, как язык межнационального общения, также способствует формированию гражданской идентичности. Владение литературным языком позволяет человеку быть полноценным участником общественной жизни, выражать свою позицию, участвовать в культурном и социальном диалоге [2].

Русский язык и литература играют важную роль в развитии творческого потенциала студента. Сочинения, изложения, анализ художественных текстов развивают воображение, образное мышление, способность к самовыражению. Знакомство с художественным словом формирует эстетический вкус, чувство красоты и гармонии. Литературные произведения учат видеть красоту языка, точность и выразительность слова, ценить художественное мастерство писателя.

Творческая деятельность на занятиях русского языка и литературы помогает студентам раскрыть свои способности, повысить уверенность в себе, научиться выражать свои мысли и чувства. Это особенно важно в подростковом возрасте, когда формируется личность и самооценка. Русский язык и литература тесно взаимосвязаны и дополняют друг друга. Язык является средством создания и восприятия художественного произведения, а литература — живым примером богатства и выразительности языка [5].

Изучение литературы способствует более глубокому пониманию языковых средств, а знание языка помогает анализировать и интерпретировать художественные тексты. В единстве эти предметы формируют целостное представление о культуре, истории и духовных ценностях народа.

Совместное изучение русского языка и литературы способствует формированию культурной, образованной и нравственно зрелой личности, способной к самостоятельному мышлению и ответственному выбору. Они формируют интеллектуальные способности, нравственные качества, гражданское самосознание и духовные ценности личности. Через язык и художественное слово студенты приобщаются к культурному наследию своего народа, учатся понимать себя и окружающий мир.

В настоящее время особенно важно сохранять и развивать значение русского языка и литературы в системе образования. Именно эти предметы помогают воспитать думающего, культурного и ответственного человека, способного внести вклад в развитие общества и страны [4].

Цель данной статьи заключается в рассмотрении значение русского языка и литературы в воспитании подрастающего поколения, показать их влияние на интеллектуальное, нравственное и духовное развитие личности. Русский язык — один из самых богатых и выразительных языков мира. Он является главным средством общения, мышления и познания. Овладение родным языком начинается с раннего детства и продолжается на протяжении всей жизни, но именно школьный период и занятия в вузе играют решающую роль в формировании языковой культуры [5].

Русский язык и литература формируют культуру речи, развивают мышление, воспитывают нравственные качества, гражданственность и патриотизм. На примере произведений русских классиков студенты учатся понимать жизнь, делать моральный выбор, уважать культурное наследие своего народа.

В условиях современного общества значение русского языка и литературы не уменьшается, а, напротив, возрастает. Именно через слово формируется духовно богатая, образованная и ответственная личность, способная осознанно строить своё будущее и будущее страны.

Список использованной литературы:

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Художественная литература, 1975г.
2. Гельпарин И.Р. Стилистика русского языка. М.: Высшая школа, 1981г.
3. Лихачёв Д. С. Письма о добром и прекрасном. — М.: Детская литература, 2016.
4. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. — М.: Педагогика, 2017.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. — М.: Просвещение, 2019.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЯЗЫКА И МЫШЛЕНИЯ В ФИЛОСОФСКОЙ И ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ

Расулова М.Р.
старший преподаватель кафедры таджикского и русского языков Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Аннотация: В статье рассматривается проблема взаимосвязи языка и мышления в философской и лингвистической традиции. Анализируются основные философские подходы к пониманию роли языка в процессе мышления, а также взгляды лингвистов на влияние языковых структур на формирование картины мира человека. Особое внимание уделяется вопросу о том, является ли мышление возможным вне языка и в какой степени язык определяет содержание мыслительной деятельности. В работе показано, что язык и мышление находятся в тесном взаимодействии и взаимно обуславливают друг друга, формируя способы познания и интерпретации действительности.

Ключевые слова: язык, мышление, философия языка, лингвистика, языковая картина мира, познание, сознание.

МУНОСИБАТИ ЗАБОН ВА ТАФАККУР ДАР АНЪАНАИ ФАЛСАФӢ ВА ЗАБОНШИНОСӢ

Расулова М.Р.
муаллими калон кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии Донишкадаи иқтисод ва савдои

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Мақола масъалаи робитаи забон ва ҷомеаро дар анъанаи фалсафӣ ва забонӣ баррасӣ мекунад. Равишҳои асосии фалсафӣ барои фаҳмидани нақши забон дар раванди тафаккур, инчунин назари забоншиносон дар бораи донистани сохторҳои забонӣ дар ташаккули харитаҳои ҷаҳони инсон таҳлил карда мешаванд. Ба масъалаи он, ки оё дар забон маънои имконпазир вуҷуд дорад ва то чӣ андоза забон Иттиҳоди фаъолияти фикрроириро муайян мекунад, диққати махсус дода мешавад. Дар ин асар нишон дода шудааст, ки забон ва фикрҳо дар ҳамкории зич инъикос ё фта, якдигарро ба вуҷуд меоранд, ки роҳҳои дониш ва тафсири воқеиятро ташаккул медиҳанд.

Калимаҳои асосӣ: *забон, тафаккур, фалсафаи забон, забоншиносӣ, тасвири забонии ҷаҳон, маърифат, шуур.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND THINKING IN THE PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC TRADITION

Rasulova M.R.
is a senior lecturer at the Department of Tajik and Russian Languages
at the Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand.
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

The article examines the problem of the relationship between language and thinking in the philosophical and linguistic traditions. The main philosophical approaches to understanding the role of language in the process of thinking are analyzed, as well as the views of linguists on the influence of language structures on the formation of the human worldview. Special attention is paid to the question of whether thinking is possible outside of language and to what extent language determines the content of mental activity. The work shows that language and thinking are in close interaction and mutually determine each other, forming ways of cognition and interpretation of reality.

Keywords: *language, thinking, philosophy of language, linguistics, linguistic worldview, cognition, consciousness.*

Безусловно, язык и мышление являются ключевыми категориями человеческого сознания, которые на протяжении веков привлекали внимание философов и лингвистов. Через язык человек выражает свои мысли, осмысливает окружающий мир и передаёт опыт следующим поколениям. В философской и лингвистической традиции изучение языка и мышления позволяют глубже понять природу человеческого сознания и роль речи в процессе познания [11].

Язык и мышление тесно связаны между собой. Язык и мышление как социальное явление обусловливают друг друга: вне мышления деятельность людей бесцельна и бессмысленна. Язык представляет собой организованную структуру символов, в которой действуют свои правила и законы. Одной из самых отличительных особенностей человечества является использование форм языка в качестве средства общения, а языковые явления затрагивают множество фундаментальных философских вопросов. Как, например, системы

звуков и видимых знаков могут представлять мир? Как язык соотносится с мышлением и как нам лучше всего понять многообразие применений языка? Некоторые вопросы философии языка пересекаются с логическими вопросами и теми, которые изучаются в рамках лингвистики, в то время как некоторые взаимодействуют с философией разума и психологией; а другие относятся, скажем, к тому, как использование языка может отражать политические обязательства и воздействовать на социальные реалии [9].

Мышление — это познавательный процесс, позволяющий человеку осмысливать окружающий мир. Язык — это форма коммуникации, включающая звуки, жесты и символы. Язык обеспечивает основу для мыслей человека, а также для общества, ценностей и убеждений. Лингвистическое мышление – это мышление не только вербальное, то есть включающее в мыслительный процесс слова и понятия собственно языка, а также понятия метаязыка. Перед философией как наукой стояла задача установить взаимосвязь языка и мышления с самого начала. На протяжении развития философии встречаются самые разные подходы к решению данной проблемы, часто разнящиеся друг с другом [3].

Проблема взаимосвязи языка и мышления является центральной в лингвистике и философии языка Н. Хомского. Творчество Хомского многомерно и с философской, и с собственно лингвистической точек зрения. Его значение для современной лингвистики и философии нельзя переоценить, и поэтому важно определить место Хомского на исторической оси развития лингвистики и философии языка. При оценке лингвофилософских координат Хомского мы исходим из того, что его взгляды в значительной мере близки взглядам Соссюра и, в узком смысле, его лингвистику можно рассматривать как порождающий структурализм в противоположность интерпретативному (разъяснительный) структурализму Соссюра [8].

Люди изучают философию уже около 3000 лет, и её первоначальные вопросы до сих пор обсуждают ведущие умы. Философы считают, что способность задавать вопросы и критически мыслить о мире является важным навыком, который в настоящее время все больше признается многими ведущими работодателями. Лингвистика - это изучение естественного языка. Он охватывает изучение структуры языка (грамматика), изучение значения (семантика) и социальных функций языка (социолингвистика) [11]. В течение первой половины нынешнего века ряд выдающихся философов осознали, что теорию языка можно с пользой рассматривать как нечто большее, чем просто средство изучения одной из многих человеческих способностей или просто оттачивание инструмента, который мы используем для философствования, — они поняли, что в некотором смысле философия языка включает в себя (почти) всю философию. Это был знаменитый лингвистический поворот: философы пришли к выводу, что все, что есть, существует в каком-то смысле посредством языка, и что изучать то, что есть, означает изучать, что означают наши слова [12].

Загадка отношений языка и мира была поставлена в центр философских дискуссий в начале этого века Готтлобом Фреге, Бертраном Расселом, Людвигом Вингештейном, Джоном Остином и другими. Их первоначальная точка зрения заключалась в том, что мы не можем принимать репрезентативные способности языка за чистую монету, что для того, чтобы трактовать вещи - а это невозможно сделать иначе, как с помощью слов, - мы должны прежде всего трактовать слова и убедиться, какие из них на самом деле нужны. способный обращаться с вещами [11].

Язык является непосредственной материальной опорой мышления только в его словесно-логическом виде. Словесно-логический вид мышления обеспечивается двумя

особенностями языка: естественно не мотивированным, условным характером исторически установившейся связи слов как знаковых единиц с обозначаемыми сущностями и членением речевого потока на относительно ограниченные по объёму, формально размежёванные и внутренне организованные отрезки –предложения [3]. Слова, в отличие от наглядных психических образов предметов и явлений, не обнаруживают, за исключением звукоподражаний, никаких сходств с естественными, чувственно воспринимаемыми особенностями обозначаемых объектов, что позволяет создавать на основе слов и ассоциировать с ними не только обобщённые представления о предметах, но и понятия любой степени общности и абстрактности. Предложения, исторически восходящие к элементарным высказываниям, обусловили выделение в потоке мышления отдельных относительно отграниченных друг от друга единиц, условно подводимых в логике и психологии под различные виды суждений и умозаключений. Однако прямого соответствия между единицами мышления и соотносительными с ними единицами языка нет: в одном и том же языке одна мысль или её компоненты - понятия и представления - могут быть оформлены разными предложениями, словами или словосочетаниями, а одни и те же слова могут быть использованы для оформления разных понятий и представлений [9].

Сравнивая философию и лингвистику, можно выделить общие черты и направления в изучении данных научных областей. Все они изучают человека, в разной степени его деятельность и продукты деятельности. Однако, именно лингвистическим моментам уделяется большое количество внимания в философии, которая является фундаментальным орудием описания реальной действительности и главным инструментом человеческого общения [9]. Философские проблемы в лингвистике существуют до сих пор, но в них не усматриваются проблемы самой лингвистики как науки. Очень часто происходит подмена тезисов: когда говорят о философских проблемах лингвистики или о философии языкознания, это философские трактовки языка, мышления, языкового сознания, языковой картины мира, текста.

Таким образом, можно сказать, что для лингвистики в русле философии науки вопрос о её статусе в комплексе общего гуманитарного знания о языке является одним из ключевых. Поэтому важно, в рамках изучения данных дисциплин уделять особое внимание изучению языка и философии, что в настоящее время интеграции каждой области знаний в единое общенаучное пространство является непременным условием.

Список использованной литературы:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2010.

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист –М.: УРСС, 2002.

3. Введение в философию. Проблемы философии Автор: Уильям Джеймс и Бертран Рассел / Уильям Джеймс. – Республика, 2000.

4. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем.; под ред. и с предисл. Г.В. Рамишвили / В. Гумбольдт 2-е изд. М.: Прогресс, 2001.

5. Горелов, А.А. Основы философии / А.А. Горелов. - М.: Academia, 2019.

6. Кравченко А.И., Социология управления / А.И. . Кравченко - М.: Академический Проект, - 2015.

7. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант; пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц.Г. Арзаканяном и М.И. Иткиным; прим. Ц.Г. Арзаканяна. - М.: Издательство «Э», 2017.

8. Карелин В.М, Кузнецова Н.И, Трифцова И.Н. «Философия» как учебный курс: смена концепта // Высшее образование в России / В.М. Карелин. 2017. № 10 (216).

9. Кармин А.С, Бернацкий Т.Т. Философия / А.С. Кармин СПб.: Издательство ДНК, 2001.

10. Романов П.В. Современные подходы к социологии управления иорганизации. Сборник научных статей / П.В. Романов - Саратов: СГТУ, 2014.

11. Щербина В.В. Социология организаций / В.В. Щербина — 2013.

12. Хайдеггер М. Время и бытие: Пер. с нем / М. Хайдеггер - М., 2005.

КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ

Раупова К. О.
старший преподаватель кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
kambaroy.raupova@mail.ru

В данной статье рассмотрены основные качества хорошей речи. Как мы все знаем, речь форма общения людей посредством языковых конструкций, создаваемых на основе определённых правил. Выгодно выделить, что хорошая речь - это речь грамотная, наполненная множеством слов, синонимов, образов. Хорошая речь - это та, которую приятно слушать. Необходимо подчеркнуть, что в каждой социальной среде есть свои требования к культуре речи. Но лишь в среде обладателей литературного языка они формулируются в виде более или менее явных правил, а не подразумеваются, как в диалектной речи. Поэтому, когда лингвисты и говорят о культуре речи, чаще всего они имеют в виду речь литературную, нормированную. Хорошая речь обладает определёнными характеристиками, которые делают её привлекательной для слушателей. Во-первых, она должна быть ясной и понятной. Хороший оратор использует простые и доступные выражения, чтобы быть понятым каждым слушателем. Во-вторых, речь должна быть убедительной. Человек умело использует риторические приемы, логические аргументы и примеры, чтобы убедить слушателей в своей точке зрения.

Ключевые слова: *хорошая речь, синоним, общение, культура, содержательность слушатель, грамотность, традиция, формирование, понятность.*

ЧАНБАИ КОММУНИКАТИВИИ МАДАНИЯТИ СУХАН

Раупова Қ. О.
муаллими калони кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
kambaroy.raupova@mail.ru

Дар мақолаи мазкур сифатҳои асосии суханронии хуб баррасӣ мешаванд. Тавре ки ба ҳамагон маълум аст, сухан як шакли муошрати одамон бо истифода аз сохторҳои забонӣ дар асоси қоидаҳои муайян мебошад. Бояд таъкид кард, ки гуфтори хуби босавод, аз калимаҳои пурмаъно, синонимҳо ва тасвирҳо бой аст. Сухани хуб барои шунидан гуворо аст. Қайд кардан ҷоиз аст, ки ҳар як муҳити иҷтимоӣ барои фарҳанги нутқ талаботи худро дорад. Аммо танҳо дар байни истифодабарадагони забони адабӣ инҳо ҳамчун қоидаҳои каму беш возеҳ мураттаб мешаванд. Бинобар ин, вақте забоншиносон дар бораи маданияти нутқ сухан меронанд, бештар сухани адабӣ, меъёриро дар назар доранд. Суханронии хуб дорои хислатҳои муайяне мебошад, ки онро шунавандагон ҷалб мекунанд. Аввалан, он бояд равшан ва фаҳмо бошад. Сухангӯи хуб аз забони содда ва дастрас истифода мебарад, то ба ҳар як шунаванда фаҳмо бошад. Сониян, сухан бояд боварибахш бошад. Одам аз усулҳои риторикӣ, далелҳои мантикӣ ва мисолҳо моҳирона истифода мебарад, то шунавандагонро ба нуқтаи назари худ бовар кунонад.

Калидвожаҳо: *гуфтори хуб, синоним, муошрат, маданият, пурмазмун, шунаванда, савод, анъана, ташаккул, фаҳмо.*

THE COMMUNICATIVE ASPECT OF SPEECH CULTURE

Raupova K.O.
is a senior lecturer at the Department of Tajik and Russian Languages
at the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand.
kambaroy.raupova@mail.ru

This article examines the fundamental qualities of good speech. As we all know, speech is a form of human communication using linguistic constructs based on certain rules. It's important to emphasize that good speech is literate, rich in words, synonyms, and imagery. Good speech is pleasant to listen to. It's important to emphasize that every social environment has its own requirements for speech culture. But only among speakers of a literary language are these formulated as more or less explicit rules, rather than implied, as in dialectal speech. But only among speakers of a literary language are these rules formulated as more or less explicit rules, rather than implied, as in dialectal speech. Therefore, when linguists talk about speech culture, they most often mean literary, standardized speech. A good speech has certain characteristics that make it appealing to listeners. First, it must be clear and understandable. A good speaker uses simple and accessible expressions to ensure that every listener understands them. Secondly, the speech must be persuasive. A speaker skillfully uses rhetorical techniques, logical arguments, and examples to convince listeners of their point of view.

Keywords: *good speech, synonym, communication, culture, meaningfulness, listener, literacy, tradition, formation, comprehensibility.*

В данной статье рассмотрены основные качества хорошей речи. Как мы все знаем, речь форма общения людей посредством языковых конструкций, создаваемых на основе определённых правил. Процесс речи предполагает, с одной стороны, формирование и формулирование мыслей языковыми средствами, а с другой стороны — восприятие языковых конструкций и их понимание.

Следует отметить, что речь это язык в действии и она имеет свои какие -то свойства во-первых, содержательность речи — это количество выраженных в ней мыслей, чувств и стремлений, их значительность и соответствие действительности, во-вторых, понятность речи — это синтаксически правильное построение предложений, а также применение в соответствующих местах пауз или выделения слов с помощью логического ударения; в-третьих, выразительность речи — это её эмоциональная насыщенность, богатство языковых средств, их разнообразие [5]. По своей выразительности она может быть яркой, энергичной и, наоборот, вялой, бедной; в-четвёртых, действенность речи — это свойство речи, заключающееся в её влиянии на мысли, чувства и волю других людей, на их убеждения и поведение. Выгодно выделить, что хорошая речь - это речь грамотная, наполненная множеством слов, синонимов, образов. Хорошая речь - это та, которую приятно слушать. Когда человек не запинается и не использует идиоматику, не перебарщивает с междометиями. Несложно изложить, что плохая речь нарушает те или иные формы [3]. Хорошая речь покоряется определению не всегда, зная, чего в ней быть не должно, гораздо труднее сказать, что для нее необходимо. Особенно это относится к речи талантливой, когда она приближается к художественному произведению. Как никакая наука не может доказать, что стихи Пушкина гениальны, так нельзя доказать, что один человек – прекрасный рассказчик, а шутки другого остроумны [2].

Однако чаще всего под хорошей речью мы понимаем просто речь правильную, богатую и гибкую. Здесь уже наука вступает в свои права, эти качества поддаются описанию. Как мы все знаем, правильная речь – это речь, которая соблюдает нормы литературного языка. Они описаны в грамматиках и словарях, с их помощью можно доказать правильность или неправильность слова или выражения. Богатая речь – это большой словарный запас и разнообразие синтаксиса; и то и другое вполне поддаётся точному учёту [5].

Гибкость оценить значительно труднее, она предполагает, что человек умеет пользоваться языковыми средствами, употребляет их уместно. Уместность эту мы чувствуем, но определить и сформулировать её нелегко. Заслуживает внимания, что грамотность – элементарное, предварительное условие хорошей речи. Если человек говорит речь его нельзя считать хорошей. Казалось бы, какая разница! Все равно понятно, о чем идет речь. Однако это не так. Во-первых, понятно не всегда, синтаксические и грамматические ошибки часто порождают двусмысленности, во-вторых, любая неправильность заставляет слушающего делать над собой усилие, понимать такую речь сложнее. Так же раздражает слишком быстрая или непонятная речь, невежливо вынуждать собеседника напрягаться по пустякам [7].

Владение речью считает прежде всего богатый словарный запас. Если человеку нечем выразить восторг, кроме междометий или восклицания «Ну дает! Круто!», его речь вряд ли найдет слушателей. Человек с богатым словарным запасом ощущает разницу между близкими по значению словами и выражениями – разницу и смысловую, и стилистическую. Умение выдержать стиль необходимо, чтобы речь была точной и приятно звучала. Не менее важно и богатство интонаций [3]. Опытный рассказчик, например, чувствует, когда нужно сделать эффектную паузу, а когда, понизить голос. Он умеет легким движением тона выделить чужую речь или произнести чеканную формулировку так, чтобы она врезалась в память. Есть, конечно, вещи, которые делать нельзя. Верный признак дурной речи- неотвязные слова, слова-паразиты вроде «значит, ну, это самое». Они допустимы только как пародия, когда рассказчик говорит от лица невнятного персонажа. Но пародия тоже должна быть уместной. Портят речь и шаблонные словосочетания, если они не обыгрываются специально: *процесс духовного*

возрождения, люди в белых халатах, рост благосостояния. Грубость речи – приём неумелых. Его используют лишь те, кто не умеет иначе убедить слушателя или уничтожить противника. «*Юпитер, ты сердишься, значит, ты не прав*» - это понимает любой слушающий.

Всегда плохо и нарушение чувства меры. Если человек все время пытается острить или сыпать парадоксами, он выглядит навязчивым. Если он говорит слишком возвышенно, кажется неискренним. Если же просто говорит слишком много – быстро наскучит слушателям. «Ничего слишком» - это древнее правило касается и речи. Речь человека – зеркало его общей культуры. Если человек жует жвачку из одних и тех же слов и оборотов, без разбора вставляя их и в бытовую беседу, и в официальное письмо, это говорит о его низкой речевой культуре [4].

Какую же речь мы признаем культурной? Прежде всего, она должна быть правильной, то есть находиться в полном согласии с нормами литературного языка. В среде носителей русского литературного языка, например, надо говорить *[вада'],*а не*[вода']* то есть акать, не окать; *класть* и *положить*, а не*покласть* и *ложить*; нельзя употреблять наречие *обратно* во временном смысле, например: *Я* ***обратно*** *хочу есть*(вместо *снова*). Это не значит, что люди, которые говорят не на литературном языке, а например, на местном диалекте, говорят несознательно. История устного народного творчества знает рассказчиков, чья речь была выразительна, богата, красочна и отличалась высоким уровнем культуры, но культуры иной – диалектной, народной. Да и в наши дни немало стариков и старух говорят так, что заслушаешься, - ярко, образно. Чем же это не культура речи, речи народной, еще не освоенной литературным языком?

Необходимо подчеркнуть, что в каждой социальной среде есть свои требования к культуре речи. Но лишь в среде обладателей литературного языка они формулируются в виде более или менее явных правил, а не подразумеваются, как в диалектной речи. Поэтому, когда лингвисты и говорят о культуре речи, чаще всего они имеют в виду речь литературную, нормированную. Правильность – лишь первое условие настоящей речевой культуры [4]. Можно говорить или писать правильно, без ошибок, но однообразно, бесцветно, тускло. Выразительность это особое мастерство. Достается она умелым и гибким употреблением лексики разных стилей, разнообразием синтаксических конструкций; в устной речи особенно ценно богатство интонаций. Языковые средства – слова, обороты, синтаксические конструкции – также должны соответствовать целям и условиям общения, т.е. речь должна быть уместна. Владение выразительными средствами языка и умение использовать их в зависимости от ситуации общения, в частности умение выбрать нужный речевой стиль, - второе условие культурной речи [5].

В бытовой речи неуместны слова *идентичный* вместо *одинаковый*; *таковой* вместо *этот, такой*; *ибо* вместо *потому что*; *неужели* вместо *чем*. То, что хорошо в судебном иске или справке из домоуправления, режет слух в обычной беседе. Особенно неприятен канцелярит – неуместное употребление бюрократических слов и оборотов [4].

Точно также в научном сочинении или деловом документе не нужны стилистически сниженные, разговорные слова и обороты: *аж, даже, сперва, докопаться, остолбенеть, дошлый, как бы не так*и.

Культурная речь не всегда самая эффективная. Бывают ситуации например, паника, массовый психоз, когда восстановить порядок можно только с помощью резких, иногда весьма «некультурных» слов и выражений, а речь, построенная по всем канонам литературной стилистики, не даст никакого эффекта. Не стоит украшать свою речь цветистыми

выражениями, их избыток свидетельствует скорее об отсутствии языкового вкуса, чем о подлинной речевой культуре. А вкус – это главное мерило подлинной речевой культуры [5]. Можно ли считать, что в критерий хорошей речи входит обязательная запланированностӣ - использования каких-то языковых средств? Иными словами, является ли хорошая речь риторически организованной?

Думается, что однозначного ответа на этот вопрос нет. Как правило, риторически организованная речь лучше, эффективнее по своему воздействию. Но в продуманной заранее речи могут быть и риторические просчёты. С другой стороны, риторически организованная речь настолько противоречит условиям разговорного общения, что даже в случае ее осуществления вызвала бы неприятие такой речи из-за ее нарочитости. Разговорная речь, как правило, заранее не продумывается, поэтому намеренность в ней употребления какого-то языкового средства, особого приема, в том числе и языковой игры, весьма относительна [7].

Меткость разговорного слова не может служить обязательным критерием оценки речи как хорошей, поскольку это характеризует не столько речь человека, сколько его психологические качества: способность к быстрой реакции (за словом в карман не полезет), наличие чувства юмора. Без этих качеств человек самой высокой речевой культуры может затрудняться в выборе слова, вспоминать не самое меткое и удачное, обращаться за помощью к собеседнику, искать нужные пояснения. Конечно, такая речь не вызовет восхищения, не будет блестящей, но именно в условиях спонтанного непринужденного общения останется тем не менее хорошей.

Хорошая речь - речь не стереотипная, повторяющая набившие оскомину штампы, затасканные выражения, а творческая, выражающая интенции её автора и вызывающая адекватное понимание у адресата [1]. Именно адекватность понимания делает речь эффективной, и поэтому далеко не всякую несомненно творческую, оригинальную речь можно назвать хорошей, например, хорошей обычно не является речь М. Соколова («Известия»), несмотря на все его изыски и даже благодаря им.

Однако не может быть названа хорошей и речь, не способной выразить ни сложные мысли, ни многие понятия. Очевидно, что хорошая речь нуждается в большом словарном запасе, необходимом для выражения любого понятия, любой мысли и любого чувства. Только при этом не надо забывать, что наличие большого словарного запаса и даже умение свободно им пользоваться — необходимое, но еще не достаточное условие хорошей речи: надо еще помнить о возможностях адресата понимать сказанное [7].

Само наличие большого запаса слов находится в прямой связи с типом речевой культуры6, который, в свою очередь, тесно связан с типом общей культуры. Как правило, хорошая речь продуцируется носителями элитарного типа речевой культуры. В сфере литературного языка находятся два сложившихся и два складывающихся типа: литературно-разговорный и фамильярно-разговорный, обычно пересекающийся с жаргонизирующим, который находится уже за пределами сферы литературного языка.

Хорошая речь обладает уникальной способностью захватывать внимание и вдохновлять слушателей. Когда мы слушаем хорошую речь, то погружаемся в мир слов и идей, которые переносят нас за пределы повседневности. Хорошая речь имеет силу передавать эмоции и вносить изменения в общественное сознание. Это не просто набор слов, а искусство убедительного общения [4].

Хорошая речь обладает определёнными характеристиками, которые делают её привлекательной для слушателей. Во-первых, она должна быть ясной и понятной. Хороший

оратор использует простые и доступные выражения, чтобы быть понятым каждым слушателем. Во-вторых, речь должна быть убедительной. Человек умело использует риторические приемы, логические аргументы и примеры, чтобы убедить слушателей в своей точке зрения. В-третьих, речь должна быть эмоциональной, способной вызывать ответную реакцию у слушателей. Хорошая речь имеет важное значение во многих сферах жизни. В политике она может объединить людей вокруг общих идей и целей. В деловом мире она может вдохновить и мотивировать сотрудников, повышая их производительность и эффективность. В образовании – может помочь студентам лучше усваивать учебный материал и развивать навыки критического мышления. В личной жизни она может помочь выразить свои мысли и чувства, укрепить отношения и научиться слушать других [3].

Чтобы владеть красивой речью, необходимо уделять время тренировке и развитию своих навыков. Чтение книг, изучение примеров хороших спикеров, участие в дебатах и практика выступлений перед аудиторией — всё это способы совершенствования своего ораторского мастерства. Кроме того, важно осознавать свои сильные и слабые стороны, и работать над их улучшением. Хорошая речь требует времени, усилий и постоянной практики.

Итак, можно сделать несколько выводов из вышесказанного: хорошая это речь или плохая, нельзя решать вне знания ситуации ее осуществления и распространения, ее целей и задач, отношений между коммуникаторами, характера и свойств адресата речи, хорошая речь — целесообразная речь, успешная для адресанта и эффективная для адресата, правильность речи — необходимое, но недостаточное качество для критерия хорошей речи, хорошая речь всегда соответствует нужной в данной ситуации функциональной разновидности литературного языка и используемой форме речи, национальным традициям общения и этическим нормам поведения.

Список использованной литературы:

1. Введенская Л. А., Черкасова М. Н. Русский язык и культура речи: Учебное пособие для студентов. ФГОС. М.: Феникс. 2022.
2. Введенская Л. А., Черкасова М. Н. Русский язык и культура речи. Учебное пособие. ФГОС. М.: Феникс. 2022.
3. Литвинова Г. М., Есакова М. Н., Кольцова Ю. Н.. Русский язык и культура речи. Нормы современного русского литературного языка. Учебное пособие. М.: Флинта. 2023.
4. Львова А. С. Культура речи и деловое общение педагога. М.: Юрайт. 2023.
5. Милославский И. Г. Современный русский язык. Культура речи и грамматика. М.: Юрайт. 2024.
6. Русский язык и культура речи / под ред. В. Д. Черняк. М.: Юрайт. 2023.
7. Самсонов Н. Б. Русский язык и культура речи. М.: Юрайт. 2023.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЯЗЫК – ОДИН ИЗ ВАЖНЕЙШИХ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА

Одинаев Г.А.

старший преподаватель кафедры государственного языка и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана.

Статья посвящена государственному языку, как важнейшему фактору развития и совершенствования государства. В статье также рассматривается роль Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона и Правительство республики в развитии, совершенствовании и сохранении государственного (таджикского) языка.

Ключевые слова: *язык, нация, символ, государственный язык, языковая политика, независимость, государство, статус.*

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ЯКЕ АЗ ОМИЛХОИ МУХИМТАРИНИ РУШДИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ТОҶИКИСТОН.

Одинаев Ғ.А.

омӯзгори калони кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон

Мақолаи мазкур ба забони давлатӣ ҳамчун омили ҳалкунанда дар рушду такомули давлат бахшида шудааст. Дар мақола ҳамчунин нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати ҷумҳурӣ дар рушд, такмил ва ҳифзи забони давлатӣ (тоҷикӣ) мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: *забон, миллат, рамз, забони давлатӣ, сиёсати забон, истиқлолият, давлат, мақоми давлатӣ.*

THE STATE LANGUAGE – ONE OF THE MOST IMPORTANT FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT TAJIKISTAN

Odinaev G.A.

Senior Lecturer, Department of State Language and Foreign Languages, Mining and Metallurgical Institute of Tajikistan

This article is devoted to the official language as a key factor in the development and improvement of the state. The article also examines the role of the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon, and the Government of the Republic in the development, improvement and preservation of the state (Tajik) language.

Keywords: *language, nation, symbol, official language, language policy, independence, state, status.*

«Язык - это первый кирпич национального дворца.
История свидетельство того, что если национальный
язык исчезнет, нация рано или поздно изменит свое
национальное мышление и в конечном итоге упадет ".

Эмомали Рахмон

Язык является одним из самых священных символов каждого государства и каждой нации. Ни одна нация не сможет существовать без существования языка. Национальный язык – это богатство и гордость народа. Уважение к родному языку – это уважение к Родине, своей нации, предкам, истории.

Язык является также важнейшим фактором развития и совершенствования государства. На протяжении веков язык объединял и сплачивал нацию, формировал

национальное самосознание и идентичность. Благодаря языку нации сумели сохранить своё историческое и культурное наследие, накопленные знания и передачи их от поколения к поколению.

В современном мире национальный язык становится инструментом государственной политики в плане ведения внешней политики для продвижения своих национальных интересов, свою культуру, укрепления своего геополитического положения в мире.

В эпоху глобализации сохранение национального языка и его защиты от внешнего влияния также является необходимостью.

Роль государства в развитии языка огромна. Язык и государство тесно связаны. В сильном и независимом государстве роль государственного языка возрастает, а развитый язык делает государство и его суверенитет сильнее, так как государственный язык служит укрепляющим звеном единого государства. Это тенденция наблюдается и в нашем суверенном государстве.

Таджикский народ на протяжении веков подвергся нападениями других народов, но свой родной язык сумел сохранить. В период независимости в нашей стране благодаря усилиям Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона, постоянной поддержки Правительства таджикский язык получил статус государственного языка, что является большим достижением для нашего независимого государства.

Проводимая нашим государством активная языковая политика в отношение государственного языка позволяла сохранить, защищать и развивать родной язык, что способствует его обогащению и совершенствованию.

Благодаря знанию государственного языка мы можем читать, ознакомится с произведениями классиков таджикско – персидской литературы в оригинале и передавать эти знания подрастающему поколению.

В Республике Таджикистан государственный (таджикский) язык имеет статус языка науки, культуры, образования, законодательства, политики, средства массовой информации, на нём ведётся делопроизводства и управление, пишутся законы и т.д.

В советское время в Таджикской ССР. существовали два государственного языка: таджикский и русский. Таджикский язык использовался в сферах культуры, искусства, а также при деловой переписке внутри республики. Русский язык использовался в сферах управления, статистики, учета, науки, инженерной деятельности.

Начиная с конца 80 годов, а позже периода независимости развитию таджикского (а далее государственного) языка стали уделять повышенное внимание. В области языковой политики в Республики Таджикистан можно выделить несколько основных факторов, определяющих этапы развития государственного (таджикского) языка.

22 июля 1989 года Верховный Совет Таджикской ССР принял первый закон «О государственном языке Таджикской ССР» и таджикский язык получил статус государственного языка. Этот закон способствовал возрождению таджикского языка .

9 сентября 1991 года Верховным Советом Республики Таджикистан была принята историческая Декларация «О государственной независимости Республики Таджикистан». Этот этап в истории таджикского народа не только способствовал возрождению таджикской нации, но и таджикскому языку.

6 ноября 1994 года в Республике Таджикистан была принята новая Конституция. В ней таджикский язык был закреплён как государственный язык Республики.

Указом Президента Республики Таджикистан Э. Рахмоном 2008 год был объявлен Годом таджикского языка.

31 октября 2009 года был создан Комитет по языку и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан.

5 октября 2009 года был принят Закон «О государственном языке Республики Таджикистан», что способствовал более интенсивному развитию национального языка таджикского народа. Благодаря закону «О государственном языке Республики Таджикистан» укрепился позиция государственного языка в образовании, в развитии научных работ и литературы и других сферах жизни. Начиная с этого периода государственный язык стал рабочим языком всех учреждений на территории республики, а его использование стали регулировать через законодательство.

Все эти меры, принятие нашим государством и Правительством, доказывают уважения к государственному языку. Они способствовали развитию родного языка, его сохранению и совершенствованию, а также определяли правовой статус и главные этапы развития языковой политики нашего государства.

В период независимости в Республике Таджикистан языковая политика стала одним из основных направлений и заметным достижением в укреплении Государственной независимости страны. Государственный (таджикский) язык стал играть важную роль в укреплении независимости страны, а его развитие до сих пор служит надежным фундаментом государственности. Развитие государственного языка для независимого государства имеет огромное значение.

Процесс развития государственного языка в нашей стране проходил в согласие и без конфликтов.

Развитие государственного языка важно для суверенитета. Он является также фактором патриотизма. Мы должны всегда это помнить. Язык – это надёжный фундамент государственности и объединяющий фактор народа нашего государства, независимо от национальной принадлежности граждан.

Знание и использование государственного языка гражданами нашей страны, независимо от их национальной принадлежности формирует чувство принадлежности к единой стране. Государственный язык укрепляет связь между гражданином и государством, воспитывает гордость за свою страну, за её культуру и историю.

В Республике Таджикистан государственный язык рассматривается как символ Государственной независимости. Он закреплен в Конституции Республики и законах как признак нашего независимого государства. Являясь инструментом законодательства, управления, образования и безопасности государственный язык укрепляет государственный суверенитет нашей страны и не позволяет нам стать зависимыми от влияния иностранных языков.

Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон многократно в своих выступлениях говорил о национальном языке и его роли в нашем обществе.

Приведу несколько высказываний Лидера нации, Президента нашей страны Эмомали Рахмона о национальном языке: «Народ и государство выживают, когда выживает их нация и язык». Или: «Наш язык – выражение нашей судьбы, источник гордости и вечного единства нашего народа. Так будем же достойными обладателями гордого казначея, наследниками земли и бдительными хранителями родного языка - языка цивилизованных людей и древнего таджикского строя». Далее: «Национальной и человеческий долг каждого из нас свято чтить

наш язык, беречь его как самое бесценное благо, а драгоценное наследие, сотворённое на нём и переходившее от поколения к поколению, не только сохранить, но и изучать, обучать других и черпать из этого бездонного источника мудрости».

Что касается русского языка. По Конституции в Республике Таджикистан русский язык – язык межнационального общения. Он является инструментом коммуникации и не по этническому принципу, а по принципу гражданства. Причем русский язык, сохраняя своё развитие, способствует укреплению и развитию государственного языка, что является уникальным явлением.

Подводя итоги, можно с уверенностью отметить, что с приобретением независимости государства роль его родного языка возрастает, что наблюдается и в нашей стране. Государственный язык символ нации, его суть. А языковая политика, проводимая нашим государством, лично Лидером нации, Президентом Республики Таджикистан Э. Рахмоном на сохранение, развитие и совершенствование государственного языка в нашем суверенном государстве идет успешно, и можно оценить как образцовую.

Список использованной литературы:

1. Из выступление Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона по случаю Дня государственного языка. Душанбе, 5.10. 2024 г.

2. Русский язык как государственный [Электронный ресурс]: Санкт-Петербургский государственный университет. //rus-gos.spbu.ru/

3. Валиева И.И. Язык как социальная проблема.-Уфа: ООО «РБ ПРИНТ», 2014-248 с.

4. Личные конспекты и записи.

НАҚШИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИ МИЛЛӢ

Муллоусмонова Г.Ғ.

омӯзгори калони кафедраи забони давлатӣ ва ҷомеашиносии Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ дар шаҳри Хуҷанд

mavlonova.2019 @ mail.ru

Забон воситаи муоширати одамон, воситаи ташаккул ва ифодаи фикру ҳиссиёт, воситаи азхудкунии иттилооти нав, донишҳои нав мебошад. Аммо барои он ки ба ақл ва ҳиссиет самаранок таъсир расонад, сухангӯи ин забон бояд онро хуб донад, яъне фарҳанги нутқ дошта бошад. Донистани калима воситаи муошират, тафаккур асоси асосии зеҳни шахс аст. Тафаккур бидуни маводи забон рушд карда наметавонад. Давраи ибтидоии мактаб яке аз зинаҳои муҳимтарини азхудкунии нутқ мебошад.

***Калидвожаҳо**: забон, давлат, дониш, мутақилият, тафаккур, фарҳанг, тамаддун.*

РОЛЬ ГОСУДАРТВЕННОГО ЯЗЫКА В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

Муллоусмонова Г.Г.

старший преподаватель кафедры государственного языка и обществознания Политехнического института Таджикского технического университета имени академика М.С.Осими в городе Худжанде

mavlonova.2019 @ mail.ru

Язык-это средство общения людей, средство формирования и выражения мыслей и чувств, средство усвоения новой информации, новых знаний. Но для того, чтобы эффективно воздействовать на разум и чувства, говорящий на этом языке должен хорошо его знать, то есть обладать речевой культурой. Знание слов-средство общения, мышление-основная основа интеллекта человека. Мышление не может развиваться без языкового материала. Начальная школа-один из важнейших этапов овладения речью.

Ключевие слова: *язык, государство, знание, независимост, мышление, культура, сивилизация.*

THE ROLE OF THE STATE LANGUAGE IN STRENGTHENING NATIONAL INDEPENDENCE

Mullousmonova G.G.

Senior Lecturer of the State Language and Social Sciences at the Polytechnic Institute of the Tajik Technikal university named after M.S. Osimi in the city of Khujnd

Language is a means of communication between people, a means of forming and expressing thoughts and feelings, a means of assimilating new information and new knowledge. But in order to effectively influence the mind and feelings, a speaker of this language must know it well, that is, have a speech culture. Knowledge of words is a means of communication, thinking is the main basis of a child's intelligence. Thinking cannot develop without linguistic material. Elementary school is one of the most important stages of language acquisition.

Key words*: language, knowledge, thinking, state, independent, culture, civilization.*

“Ифтихор аз Ватан, ифтихор аз таъриху фарҳанг, ифтихор аз ҳувияти миллӣ ва гузаштагони сарбаланди хеш маҳз аз поку бегазанд нигоҳ доштани забони модарӣ сар мешавад.”

Эмомалӣ Раҳмон

Ба хотири гиромидошт ва арҷгузори нисбат ба арзишҳои олӣ ва муқаддаси миллиамон ҳамасола панҷуми октябр рӯзи забони давлатӣ ҷашн гирифта мешавад, ки он ба феҳристи ҷашнҳои миллӣ ворид гардидааст. Забони давлатӣ касб кардани забони модарии миллати тоҷик, яке аз падидаҳои таърихии даврони соҳиябистиқлолии кишвар буда, пайваста рушду ташаккулёбии он муҳимтарин рамзи истиқлолияти давлативу сиёсии миллати тоҷик маҳсуб меёбад. Зеро маҳз такмил додани истиқлолияти забонӣ, боиси густурдатар гардидани пояи истиқлолҳои кишварамонро зина ба зина мусоидат хоҳад кард.

Забони модарӣ эҳёгарӣ ҳастии миллат мебошад. Танҳо ба воситаи забон фарҳанг, тамаддун ва ҷомеа рушд меёбад. Забони миллат таҷассумгари ҳастии миллат мебошад. Ҳар як шахс таърихи худро ба воситаи забон меомӯзад. Таърих гувоҳ аст, ки забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадима ба ҳисоб меравад ва мардуми тоҷик аз даврони қадим зебосухан, бо лаҳни ширин суҳбат оростанро яке аз ҳикматҳои инсонгарӣ медонистанд.

Забон инчунин падидаи фарҳанги миллӣ буда, ба воситаи он ҳар як шахс ҳувияти хешро мешиносад, ҷаҳонбиниашро васеъ менамояд ва ҳофизаи маънавиашро қавӣ мегардонад. Илова бар ин, забон яке аз унсурҳои миллии таконбахши таъриху фарҳанг ба шумор рафта, дар он анъана ва суннатҳои халқ ифода меёбад. Маҳз тавассути забон инсон арзишҳои маънавии халқи худро меомӯзад ҳифз менамояд ва ба ин арзишҳо арҷ мегузорад.

Истиқлоли давлатӣ ба миллати куҳанбунёду тамаддунофари тоҷик имкон дод, ки дар заминаи соҳибихтиёрии миллӣ ба арзишҳои миллию фарҳангӣ арҷ гузорад. Имрӯз дар заминаи сиёсати хирадмандона ва фарҳангпарварони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикӣ чун яке аз аркони муҳимми давлатдорӣ дар роҳи рушду такомул қарор дорад. “Барои боз ҳам тақвият бахшидани мақоми сазовори забони тоҷикӣ зарур аст, ки ҳар як шаҳрванд ва, дар навбати аввал, наврасону ҷавонон забони тоҷикиро ба таври мукаммал ва дар сатҳи аъло аз худ карда, ҳатман ду забони хориҷиро, ба мисли забони модарӣ донанд. Зеро дар замони пешрафту таҳаввулоти имрӯзу оянда бе донистани ду забони хориҷӣ кору фаъолият кардан ва муваффақият ба даст овардан бисёр мушкил мешавад.” Забон ҳамчун нахустунсури ваҳдати миллӣ, сарвати бебаҳои фарҳангӣ шиносномаест, ки дар ҷаҳон миллатҳоро пеш аз ҳама ба воситаи он мешиносанд. Забон ин пайвандгари қарнҳо буда, осори тамаддун ва фарҳанги чандиҳазорсолаи мардуми мо ба воситаи ин забон ба ганҷинаи фарҳангу тамаддуни умумибашарӣ дохил мешавад. Бинобар ин дар шароити имрӯза забон яке аз унсурҳои асосии ҳифзи ҳувияти миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ буда, ҳифзу ҳимоя ва нигаҳдории он на танҳо вазифаи мақомоти давлатӣ, балки вазифаи ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ аст.

Пешвои миллат забонро чун кафили ҳастии миллат дониста, дар самти устувор намудани мақоми ин арзиши олии миллат якчанд ташаббусҳои саривақтӣ ва муҳимро дар амал татбиқ намуданд. Сарвари давлат дар сатҳи байналмилалӣ бо ташаббусу пешниҳодҳои хеш забони моро муаррифӣ намуда, онро ба забони сулҳу субот ва ба ҳам овардани мардумони ҷаҳон мубаддал гардонида истодаанд. Таъкид гардид, ки забони тоҷикӣ чун гавҳари гаронбаҳо ва арзиши фарҳангии миллат роҳи тӯлонии таърихиро тай намудааст. Устод Бобоҷон Ғафуров дар асари безаволи худ «Тоҷикон» таъкид мекунад, ки ин забон дар ҷойи холӣ падид наомадааст, балки решаҳои амиқи таърихӣ дорад ва пайдоишаш ба асрҳои пеш аз милод мерасад. Тибқи таҳқиқоти ӯ, таърихи забони тоҷикӣ на аз давраи истилои араб, балки аз асри VI пеш аз милод оғоз мешавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханрониҳои худ андар ситоиши забон чунин қайд карданд, ки: *“**Дар таърихи тамаддуни башарӣ бисёр халқҳо ва қавмҳои гуногун бинобар нигоҳ дошта натавонистани асолати худ бо халқҳову миллатҳои бузург ва тавонотар омехта, ҳастии забониву фарҳангии худро гум карда, оқибат аз байн рафтаанд.”***

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои аввали роҳбарии худ ба омӯзиш, рушд ва гиромидошти забони тоҷикӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, барои баланд бардоштани ҷойгоҳи он дар ҷомеа корҳои зиёдеро ба сомон расонидаанд. Дар ин замина, таълифи асари пурмазмуну таърихии ӯ «Забони миллат — ҳастии миллат» далели рӯшани арҷгузорӣ ба ин рукни муқаддаси давлатдорӣ мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар суханрониҳои худ таъкид намудаанд, ки: «Забон рукни асосии миллат ва давлат аст. Давлату миллат соҳиб ва пуштибони забонанд. Забон омили асосии рушду камоли миллат ва давлат аст. Ин аст, ки забон, давлат ва миллат дар паноҳи якдигаранд».

Зикр гардид, ки масъалаи забони тоҷикӣ ва ҷойгоҳи он дар зиндагии миллати мо ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Маҳз бо дарки аҳаммияту арҷи

ҳамин масъала дар радифи масоили дигари муҳимми мамлакат мавзӯи камолу боландагии забон ҳаргиз аз мадди назари Пешвои миллат дур намондааст. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин замина тадбирҳои судманде андешиданд, ки Соли бузургдошти забон аз он иқдомот ба шумор меравад. “**Забони миллӣ симо ва пайкараи миллати мо мебошад. Аз ин рӯ, ин симо бояд зебо ва ин пайкар тавоно бошад. Гузашта аз ин, умри миллат ба умри забон вобаста аст, яъне бақои забон бақои миллат аст. Забон нишонаи муҳимтарини миллат ва пайвандгари наслҳост.”** Таҳқиқоте, ки дар заминаи аҳаммияти забон анҷом додаанд, манбаи илҳомбахш барои дӯстдорони забони тоҷикӣ ва муҳаққиқону пажуҳишгарони олами зебову розолуди он мебошад.

Ҳамин тариқ бояд гуем, ки забони давлатиамон ин арзишмандтарин неъмате аст, ки моро ва таърихамонро аз насл ба насл интиқол медиҳад. То чӣ андоза мо забони худро эҳтиром намоем то ҳамин андоза ба давлату халқу миллати худ эҳтиром гузошта ҳисобида хоҳад шуд. Забони тоҷикӣ дар тӯли ин солҳо дар баробари забони давлатдориву коргузорӣ, вазифаи васлгарии халқияту миллатҳои гуногунро низ ба ҷо овардааст. Забони тоҷикӣ забони ҳамдилӣ, забони илму фарҳанг ва забони сулҳу осоиштагӣ аст. Зеро барои пойдор намудани забони давлати соҳибистиқлолу соҳибихтиёр моро қарор аст, ки баҳри мустаҳкам намудани забон худ ҳуввияти миллии мардумонамон дарки амиқи ватандӯстӣ дар кишварамонро пойдор намоем. Забони миллии давлатӣ дар мақоми забони илму фарҳанг омили огаҳии соҳибзабонон аз таърихи қадимии забон, осори фаровони ниёгони бофазламон, ки дар давоми таърихи садсолаҳо ба забони илм таълиф ёфта, диққати аҳли илму фарҳанги ҷаҳониро ба худ ҷалб ва тасхир кардаанд, мебошад. Мо тоҷикон низ, барҳак бояд аз чунин забони бузург, дар ғановат камназир, шевою гӯшнавоз, забони биҳиштиро насиб гардонидааст. Барои он ки забон рукни муҳими давлатдорӣ ва тафаккуру ҳуввияти миллии мо ба шумор меравад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Абдулаҳмади Ҷовид. Сухане чанд дар бораи тоҷикҳо/ Абдулаҳмади Ҷовид // Тоҷикон дар қаламрави Ориёно.- Душанбе, 2009.- 356-357с.
2. Ализода С.Р. Шоҳнома./Ализода С.Р. Фарҳанги мухтасар.-Душанбе: Адиб,1992с.
3. Айнӣ С. Маънои калимаи тоҷик / Айнӣ С. Тоҷикон дар қаламрави Ориёно.- Душанбе, 2009.-53-54с.
4. Ахмедов А. Таъсири забон ба тафаккур ва худшиносии миллӣ/ Ахмедов А - Душанбе: Аржанг, 2017
5. Ашӯров, Абдурауф. Таърихи забони тоҷикӣ/ Ашӯров, Абдурауф-Душанбе: Адиб- 2010.

ЛИНГВОДИДАКТИКА ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАКМИЛИ ТАДРИСИ ФАННИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Каримова Д. О.

номзади илмҳои педагогӣ, сармуаллими кафедраи МТЗАТ-и факултети филологияи тоҷики МТД «Донишгохи давлатии»

Собирова Г.М.

ассистенти кафедраи назарияи иктисод ДИС ДДТТ

Мақола ба баррасии вижагиҳои асосии лингводидактика дар тадриси забони тоҷикӣ бахшида шудааст. Муаллиф роҳҳои гузариш аз таълими назариявии забон ба муносибати босалоҳият ва коммуникативиро таҳлил намуда, нақши матн ва заминаҳои фарҳангиро дар ташаккули нутқи хонандагон нишон медиҳад. Инчунин, масъалаҳои истифодаи технологияҳои муосир ва пайвастагии забон бо тафаккур мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Калидвожаҳо: лингводидактика, забони тоҷикӣ, муносибати коммуникативӣ, салоҳияти нутқӣ, лингвокултурология, матн, технологияҳои таълим.

ЛИНГВОДИДАКТИКА И ЕЁ РОЛЬ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Каримова Д.О.
кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры МТЗАТ факультета таджикской филологии ГОУ «Государственный университет»

Собирова Г.М.
ассистент кафедры экономической теории ИЭТ ТГУК

Статья посвящена рассмотрению основных особенностей лингводидактики в преподавании таджикского языка. Автор анализирует пути перехода от теоретического обучения языку к компетентностному и коммуникативному подходу, подчеркивая роль текста и культурного контекста в формировании речи учащихся. Также исследуются вопросы использования современных технологий и взаимосвязи языка с мышлением.

Ключевые слова: лингводидактика, таджикский язык, коммуникативный подход, речевая компетенция, лингвокультурология, текст, образовательные технологии.

LINGUODIDACTICS AND ITS ROLE IN IMPROVING THE TEACHING OF THE TAJIK LANGUAGE

Karimova D.O.
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of MTZAT, Faculty of Tajik Philology State Educational Institution "State University"

Sobirova G.M.
Assistant, Department of Economic Theory Institute of Economics and Trade Tajik State University of Commerce

The article is devoted to the consideration of the main features of linguodidactics in teaching the Tajik language. The author analyzes the transition from theoretical language teaching to a competence-based and communicative approach, emphasizing the role of text and cultural context in the formation of students' speech. The issues of using modern technologies and the relationship between language and thinking are also explored.

Keywords: linguodidactics, Tajik language, communicative approach, speech competence, linguoculturology, text, educational technologies.

Мувофиқи асосҳои илмӣ-методӣ дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар мо низоми тозабунёдро дар заминаи муносибати босалоҳият ба таълим таҳия кардем, ки моҳият, мазмун ва мундариҷаи он дар боби зерин пешниҳод мегардад. Машғулиятҳои забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ тобеи қолаб ва низоми ягона буда, аз қисмҳои зерин иборатанд: маълумоти мухтасари назариявӣ тибқи мавзуи дарс, кор бо матн, иҷрои қисмати савол ва супоришот, луғатомӯзӣ (луғати тафсирӣ ва тахассусӣ), саволу ҷавоби тестӣ.

Иҷрои супоришот, ки низ аз системаи муайяни корҳои амалӣ иборат аст, аз бандҳои алоҳида – ҷавоб ба саволҳо, кор бо матн, иҷрои машқҳо иборат аст. Дар ҳар як дарс луғатомӯзӣ, яъне аз бар кардани 10-12 вожаи нав дар назар дошта шудааст, ки дар воситаҳои ахбори умум роиҷ ва ба шарҳу тафсир эҳтиёҷ доранд.

Муҳтавои дарсро масъалаҳои зерини забоншиносӣ ва маҳорату малакаи суханварӣ ташкил менамоянд;

1) масъалаҳои асосии назария (мухтасар) ва амалияи маданияти нутқ марбут ба калимасозӣ, истеъмоли калима, ибораорой, ҷумлабандӣ ва меъёрҳои талаффузи сареҳ;

2) кор бо матни алоқаманд бо мақсади инкишофи нутқи мураттаб;

3) аз бар кардани қоидаҳои имло (мушкилоти имлои ҳарфҳои

садоноку ҳамсадо, қоидаҳои аз сатр ба сатр кӯчонидани қисми калима, имлои дағ ҳиссаи нутқ);

4) мавридҳои истифодаи аломатҳои китобатӣ;

5) масъалаҳои услуби забон ва шарҳи муфассали услуби илмӣ бо мақсади ошно ва омода кардани донишҷӯён ба омӯзиши матнҳои таълимии тахассусӣ;

6) ҳосил кардани малакаҳои корбарӣ бо вожаномаҳои лингвистӣ ва энсиклопедӣ;

7) шинос намудани донишҷӯён бо моҳияти корҳои илмии тадқиқотӣ, навъҳо ва хусусиятҳои сохтории онҳо; омӯзонидани шогирдон бо роҳу усулҳои таҳияи маърӯзаи илмӣ;

8) дар заминаи талаботи маданияти ҳуҷҷатнигорӣ ошно намудани донишҷӯён бо назария ва амалияи таълифи ҳуҷҷатҳои расмӣ.

Ҳамаи ин бандҳои фаъолияти омӯзгор дар маҷмӯъ ба афзудани ҳисси дарки меъёрҳо ва назокати забон, вусъати маданияти нутқи шифоҳию хаттӣ, маҳорат ва малакаи кор бо луғатҳои соҳавӣ ва энсиклопедӣ, шиносой бо моҳият ва раванди корҳои илмии тадқиқотӣ, фарҳанги ҳуҷҷатнигорӣ равона гаштаанд.

Имрӯз ба бисёриҳо маълум аст, ки танҳо донистани забон барои муошрати муваффақ бо забонҳои гуногун кофӣ нест. Муошрати байнифарҳангӣ дар шароити махсусе сурат мегирад, ки дар он омилҳои гуногун – сирф забонӣ, иҷтимоӣ ва шахсӣ муҳим буда метавонанд. Дар ин ҳолат, мушкилоти зерин метавонанд ба миён оянд:

- забоншиносӣ, ки бо назарияи нисбияти забонӣ алоқаманд аст;

- иҷтимоӣ, ки бо тафовути байни ақидаҳо ва нуктаҳо дар арзёбии далелу ҳодисаҳо зуҳур мегардад;

- воқеаҳои фарҳангӣ, ки аз тафовути консепсияҳо оид ба ҷаҳон бармеояд;

- этникӣ, ки баъзан бо тасаввуроти нодуруст, таассуб алоқаманд аст.

Бояд гуфт, ки мушкилоти ин гурӯҳ аз ҳисоби афзоиши маълумот ва маърифати умумии мардум пайваста коҳиш меёбад;

- таълимӣ, ки аз фарқияти сатҳҳо ва мундариҷаи барномаҳои таълимӣ дар кишварҳои гуногун вобаста аст;

- геносеологӣ, ки дар шакли тасвирҳои гуногуни тасвири ҷаҳон зоҳир мешавад.

Ҳангоми дарки шахс, зодаи забони дигар ва намояндаи фарҳанги дигар, омилҳои ҳалкунанда ҳатто пеш аз оғози муошрати шифоҳӣ буда метавонанд:

- намуди зоҳирии шахс ва либоси ӯ;
- ҷинси ӯ;
- шаҳрвандӣ;
- имораи чеҳра, имову ишора, ҳаракатҳои гуногуни бадан, одобу рафтори ӯ;
- вазъи иҷтимоӣ ва омилҳои дигар.

чунин нишондиҳандаҳо метавонанд ба арзёбии субъективӣ таъсир расонанд, имкон медиҳанд, ки ҳамсӯҳбат ба таври мусбӣ ё манфӣ баҳо дода шавад.

Чуноне ки академик М. Лутфуллозода таъкид мекунад "Арзёбии ниҳоии шахс пас аз оғози муошират ташаккул меёбад. Аз рӯи нишондодҳои суханронии шахс аллакай ислоҳот ворид карда шуда, хатогиҳое, ки ҳангоми дарки ибтидоии он содир шудаанд, ислоҳ мешаванд. Маҳз дар нутқ хислатҳо ва рафтори асосии одам ҳамчун шахс зоҳир мегардад. Аз ин ба хулосае меоем, ки нутқ варақаи боздидии одам аст"[6. 104].

Аз тарафи дигар, масъалаи такмили минбаъдаи стратегия ва тактикаи таълими муколамаи байни фарҳангҳо ба миён меояд. Аз ин рӯ, ҳангоми таълими забонҳо ба одамон на танҳо муошират, балки қобилияти дарк кардани дигарон, таҳлили нутқи онҳоро низ омӯзондан лозим аст. Чунин вазифа танҳо барои шахсияти забоншинос иҷрошаванда аст. Зарурати тарбияи чунин шахсро имрӯз забоншиносону методистон ва равоншиносон мақсади ниҳоии раванди таълими забонҳои модарӣ ва хориҷӣ донистанд. Усулҳои муосири таълими забонҳо бо истифодаи васеи технологияҳои муосири педагогӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ фарқ мекунанд. Ин тағйирот ба аҳамияти вазифаҳои таълими забонҳо вобаста аст, ки аз ҷониби ҷомеа дар шакли фармоиши иҷтимоӣ ба миён гузошта шудааст - хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ бояд бо забони таҳсилкардаашон салоҳияти коммуникативӣ пайдо кунанд. Барномаҳои тайёр кардани шахсеро, ки асосҳои фарҳанги коммуникативиро медонад (захираи ғании луғат, малакаҳои муошират бо забони омӯхташаванда дар соҳаҳои гуногуни фаъолият) пешбинӣ мекунанд.

Барои ҳалли ин масъала муносибати махсус лозим аст, ки ҳам талаботи ҷамъият ва ҳам талаботи одамонро ба назар гирад. Ин муносибат бояд ба принсипи самти коммуникативии раванди таълими забонҳо асос ёбад. Қадами аввал дар ин самт бояд равшан ва мушаххас кардани ҳадафҳои таълими забон бошад. Шинос шудан бо вариантҳои таҳияи ҳадафи таълими забонҳо барои давраҳои гуногун имкон дод, ки ба як хулосаи муайян расад - ҳадафи стратегиро муайян кардан лозим аст. Ҳоло дар бисёр кишварҳо ҳамчун вазифаи омодагӣ ба муколамаи байнифарҳангӣ қабул шудааст. Ин вазифа бояд ба вазифахое, ки дар марҳалаҳои мобайнӣ хал карда мешаванд, тобеъ карда шаванд. Муваффақияти ҳалли ин масъала ба муайян кардани таносуби забон, нутқ ва тайёрии коммуникативии талабагон бевосита вобаста аст. Дарки он, ки озодона ба забон танҳо дар ҳолати ташаккул ва таҳаввули маҳорат аз рӯи намудҳои асосии фаъолияти нутқ́ имконпазир аст, дастоварди илми методологии муосир донистан мумкин аст.

Дар заминаи муносибати босалоҳият, ки дар тадқиқотҳои А. Байзоев инъикос ёфтаанд," Муошират ба назарияи фаъолияти нутқ асос ёфтааст. Ташаккули салоҳияти забонӣ ва коммуникатсионӣ хусусияти фаъол дорад, зеро муошрати шифоҳӣ тавассути фаъолияти нутқ сурат мегирад, ки дар навбати худ барои ҳалли масъалаҳои фаъолияти истеҳсолии инсон дар шароити ҳамкории иҷтимоии одамони муошират хизмат мекунад. Чунин муносибат ба

ҷараёни омӯзиши забон муносибати бошуурона ба фаъолияти нутқ ва назарияи онро талаб мекунад” [2. 34].

Дар раванди азхудкунии малакаи муошират бо забони тоҷикӣ як қатор масъалаҳое ба миён меоянд, ки ҳалли онҳо бевосита ба нуктаҳои асосии психолингвистика, илме, ки робитаи фаъолияти нутқро бо шуур меомӯзад, алоқаманд аст. Ба ин муносибат муттаҳид шудани кӯшишҳои методология ва равоншиносӣ метавонад, боиси тағйироти мусбат дар амалияи таълими забонҳо шавад. Барои ҳалли ин масъала ба намудҳои фаъолияти нутқ бештар диққат додан лозим аст: ба суханронии пурмаҳсул ва фаҳмидан омӯзондан, малакаҳои муошират дар забони мавриди омӯзиш.

Дар синфхонаҳо бояд дар бораи олами атроф маълумоти зиёд, материалҳои оид ба минтақашиносӣ мавҷуд бошанд. Маълумоте, ки дар синф пешниҳод карда мешавад, бояд воқеиятеро равшан созад, ки дар он донишҷӯён дар оянда муошират кунанд, ки барои омодагӣ ба муколамаи байнифарҳангӣ дар ҳолатҳои табиии муошират замина фароҳам оварад. Дарси муосир бояд хонандаро ба кори мустақилонаи эҷодӣ, иҷрои вазифаҳои тадқиқотӣ, таҷрибаҳои забоншиносӣ равона созад. Ин амал талабагонро ба эҷодкорӣ водор мекунад. Аломатҳои зерини эҷодкориро фарқ кардан одат шудааст: оригиналӣ, эвристикӣ, эҷодкорӣ, фаъолият, мутамарказӣ, возеҳият, ҳассосият. Мувофиқи ин вазифаҳои зерин илми методологиро ба миён гузоштан мумкин аст:

— масъалаи муошират байнифарҳангӣ дар таълими забони тоҷикӣ ҳамчун яке аз масъалаҳои муайянкунанда баррасӣ шавад;

– тавсифи муошират забонро ҳамчун падидаи сотсиолингвистӣ;

таҳлили ҳолати дараҷаи дониши проблемаи муошират байнифарҳангӣ дар усулҳои ватанӣ ва хориҷӣ;

– тарҳрезии технологияи ташкили таъминоти таълимӣ ва методӣ дар ташаккули малакаҳои муошират байнифарҳангӣ.

Дар айни замон таълими забонҳои хориҷиро бояд маҳз ҳамчун таълими воситаҳои муошират ҳамарӯза бо барандагони фарҳанги дигар қабул кард. Вазифаи омӯзиш ташаккули шахси бомаърифатест, ки дар кулвораш омодагии бунёдӣ дошта бошад, ки ба ӯ имкон медиҳад, ки дар олами забони хориҷии омӯхташуда озодона паймоиш кунад.

Инкишофи максималии малакаи муошират вазифаи асосӣ, ояндадор, вале хеле мушкил дар назди муаллимони забон буда, барои ҳалли он ҳам усулҳои нави таълим ва ҳам технологияҳои инкишофдиҳии тамоми намудҳои забондониро азхуд кардан лозим аст ва ҳам материалҳои принципан нави таълимӣ, ки ба одамон муоширатро омӯзондан мумкин аст. Дар баробари ин, албатта, аз як ҳад ба ҳадди дигар шитофтан ва аз ҳамаи усулҳои куҳна даст кашидан нодуруст мебуд: аз онҳо ҳар як чизи оптималӣ, фоиданок ва бо амалияи педагогӣ санҷидашударо бодиққат интихоб кардан лозим аст. Дар ин ҷо аз ҳама муҳимтар он аст, ки ҷидду ҷаҳди методистҳо, ки усулҳои таълими забонҳои гуногунро кор карда мебароянд, муттаҳид карда шавад.

Ҳамин тавр, масъалаи актуалии таълими забонҳои хориҷӣ ҳамчун воситаи муошират байни намояндагони халқу фарҳангҳои гуногун аз он иборат аст, ки забонҳо бояд дар ягонагии ҷудонашаванда бо ҷаҳон ва фарҳанги халқҳое, ки бо забони тоҷикӣ сӯҳбат мекунанд, омӯхта шаванд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 4. /НиёзовФ., Алиев А.,Нусратов Б.,Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ.– Душанбе, 2016.–65 с.
2. Афзалов, Х., Раҳимов, Б. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик– Душанбе: Маориф, 1995. –190 с.
3. Байзоев, А. Баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалии муносибати босалоҳият ба таълим .–Душанбе: Донишварон, 2018.– 48 с.
4. Қосимова, М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик. – Душанбе, 2012.
5. Лутфуллозода, М. Асосҳои таълими забони модарӣ. – Душанбе: Собириён, 2010.- 216 с.
6. Негматов С.Э. Поликультурное и полилингвальное образование в Республике Таджикистан: Монография. Душанбе: Эр–Граф, 2020.– 189 с.
7. Шарифзода, Ф. Педагогикаи ҳамгиро: асосҳои назариявӣ ва амалӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011.-512 с.
8. Эҳсонов, Б. Масъалаҳои лингводидактикии омӯзиши забони тоҷикӣ дар мактабҳои олӣ. – Хуҷанд, 2019.

ЯЗЫК – СИМВОЛ НАЦИИ

Бахронова М.М.

старший преподаватель кафедры государственного языка и иностранных языков Горно – металлургического института Таджикистана

zuhrojallova1970@mail.ru

В данной статье рассматривается современный статус таджикского языка, его роль как государственного языка Республики Таджикистан и ключевого элемента национальной идентичности. Анализируется основные положения закона «О государственном языке», влияние языковой политики на его функционирование в сферах образования, СМИ и государственного управления. Исследуется исторические предпосылки и современные тенденции, связанные с укреплением позиций таджикского языка, а также его место среди других языков.

Ключевые слова: *формирование национальной идентичности, культурное наследие, национальное возрождение, национальное самоуважение, языковое наследие, национальное самопознание, преемственность, лингвистическое наследие, единство.*

ЗАБОН РАМЗИ МИЛЛАТ АСТ

Бахронова М.М.

муаллими калони кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ Донишкадаи кӯҳию - металлургии Тоҷикистон

zuhrojallova1970@mail.ru

Мақолаи мазкур вазъи кунунии забони тоҷикӣ, нақши он ҳамчун забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва унсури асосии ҳувияти миллиро баррасӣ мекунад. Дар мақола муқаррароти асосии қонуни забони давлатӣ ва таъсири сиёсати забон ба фаъолияти он дар соҳаҳои маориф,телевизион ва идораҳои давлатӣ таҳлил гардидааст. Дар мақола заминаҳои таърихӣ ва равияҳои муосири марбут ба таҳкими мавқеъи забони тоҷикӣ ва ҷойгоҳи он дар байни дигар забонҳо баррасӣ шудааст.

Калидвожа: *ташаккули ҳувияти миллӣ,мероси фарҳангӣ,эҳёи миллӣ,худшиносии миллӣ, мероси забонӣ,худшиносии миллӣ,ягонагӣ.*

LANGUAGE – SYMBOL OF THE NATION

Bakharonova M.M.

Senior Lecturer, Department of State Language and Foreign Languages,Mining Metallurgical Institute of Tajikistan

zuhrojallova1970@mail.ru

This article examines the current status of the Tajik language, its role as the official language of the Republic of Tajikistan, and its significance as a key element of national identity. The main provisions of the law "On the State Language" are analyzed, as well as the impact of language policy on its functioning in the spheres of education, media, and public administration. The historical background and contemporary trends related to the strengthening of the Tajik language's position, as well as its place among other languages, are examined.

Keywords: formation of national identity, cultural heritage, national revival, national self-esteem, linguistic heritage, national self-awareness, continuity, linguistic heritage, unity.

Язык традиционно играет ключевую роль в конструировании национальной идентичности. В случае Таджикистана именно родной таджикский язык стал фундаментом национального самосознания, претерпев сложную эволюцию от советского периода до эпохи независимости. Недаром прозвучали слова Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона о том, что «язык является достоянием нации и символом национальной государственности», требующий постоянную заботу государства и общества.

Основоположник современной таджикской литературы Садриддин Айни ещё в 1926 г. гордо именовал таджиков «великим и достойным народом арийской расы» и призывал беречь родной язык и культуру. Такие деятели, как Айни, заложили основы современного таджикского самосознания, подчеркнув связь языка с многовековым культурным наследием. Позднее, выдающийся учёный-историк Бободжон Гафуров издал фундаментальный труд «Таджики», который в разгар советской эпохи вновь пробудил у народа интерес к своим корням, став импульсом формирования национальной идентичности и развития таджикского языка. Таким образом, даже внутри советской идеологии интернационализма таджикский язык оставался хранителем исторической памяти и отличительных черт нации.

К концу 1980-х целые слои таджикского общества, особенно в городах, слабо владели родным языком – «в республике выросли поколения, не знающие родного языка и культуры; правящая элита зачастую не умела говорить по-таджикски, считая это непрестижным». Осознание угрозы утраты национального языка постепенно назрело. Уже с 1960-х годов в интеллигентских кругах Таджикистана набирала силу идея национального возрождения. В

условиях перестройки эта идея перешла в практическую плоскость: в обществе развернулись дискуссии о статусе таджикского языка.

Кульминацией языковой политики стал Закон Таджикской ССР «О языке» от 22 июля 1989 года, один из самых резонансных нормативных актов постсоветского периода. Этот документ впервые придал таджикскому языку статус государственного, а русскому – статус языка межнационального общения. Партийное руководство пошло на этот шаг под давлением общественности, считая, что «спасти таджикский язык может только специальный закон». Закон 1989 г. предписывал в течение нескольких лет перейти в делопроизводстве государственных органов полностью на таджикский язык. Его принятие подняло престиж таджикского языка: делопроизводство и документация были переведены на государственный язык, началась разработка научно-технической терминологии на таджикском языке.

Впервые за многие десятилетия таджикский язык закрепился в официальной сфере, что стало важнейшим шагом в формировании национального самосознания на исходе советской эпохи. В то же время Закон провозгласил равноправие всех языков народов республики, гарантировав сохранение языков национальных меньшинств – что являлся свидетельством того, что укрепление позиций таджикского не направлено против иных этнических групп. Однако полного вытеснения русского языка не произошло: он сохранился в качестве языка межнационального общения и продолжал широко использоваться в городах и профессиональных сферах. Тем не менее, статус государственного языка дал мощный импульс росту национального самоуважения. Многие таджики ощутили гордость за родную речь, и именно с этого момента, по оценкам специалистов, начинается активная фаза современного национального строительства. Провозглашение независимости Таджикистана в 1991 году закрепило достигнутый прогресс и открыло новый этап языковой политики, нацеленной на укрепление национальной идентичности. Конституция Республики Таджикистан 1994 г. утвердила таджикский язык в качестве единственного государственного, одновременно признав за русским статус языка межнационального общения. Таким образом, преемственность с нормами 1989 года сохранилась в первые годы суверенитета. Однако события начала 1990-х – гражданская война и массовый отток русскоязычного населения – заметно сузили сферу применения русского языка в быту и усилили роль таджикского языка как языка повседневного общения для большинства населения

В период независимости государство последовательно утвердило символы таджикской нации, апеллирующие к языковому наследию персидско-таджикской цивилизации. Ещё в 1990-е гг. были переименованы города и районы: например, Ленинабад стал вновь именоваться Худжандом, многие советские топонимы сменились названиями, связанными с таджикской историей. Повсеместно граждане стали возвращать своим фамилиям традиционные персидско-таджикские формы вместо русских окончаний: Президент Республики Таджикистан Э. Рахмон в 2007 г. официально отбросил русское окончание «-ов» в своей фамилии, задав тон для всей страны. Сегодня подавляющее большинство таджиков, используют в фамилиях окончания -зод, -зода, -ён и т.п. вместо прежних русифицированных форм. Эта тенденция возвращения к классическому таджикскому языку сначала вызывала споры, казалась противоречащей политическим интересам, однако время показало её пользу: подобные шаги повысили уровень национального самосознания и гордости за свою культуру. В массовое употребление возвращаются исконно таджикские имена, топонимы, термины, что укрепляет ощущение преемственности с богатейшим историко-культурным прошлым.

Государственная власть в Таджикистане рассматривает развитие языка как приоритет национального строительства. Президент Эмомали Рахмон с первых дней правления связал будущее независимого государства с судьбой таджикского языка, подчеркнув, что государство находится «под защитой языка, а язык – под защитой государства». Под его эгидой реализован комплекс мер по поддержке и планированию языковой политики. Закон 2009 г. подтвердил исключительное положение таджикского, определил требования владения им для государственных служащих и обязал вести официальное делопроизводство только на государственном языке. Одновременно были предусмотрены права национальных меньшинств свободно выбирать язык обучения и общения. Для реализации нового закона правительство учредило Комитет по языку и терминологии при Правительстве РТ, который координирует терминологическую работу и следит за исполнением языковых норм. Особое внимание уделяется развитию таджикского языка науки и образования: статья 10 Закона гласит, что языком науки в стране является государственный язык. В этих целях создана национальная Высшая аттестационная комиссия, стимулирующая подготовку диссертаций на таджикском языке, что призвано поднять его статус как полноценного научного и технического языка. Таким образом, за годы независимости таджикский язык перешёл на новый этап развития, обрёл прямую поддержку руководства страны и прочную нормативно-правовую базу.

Помимо официальной сферы, язык стал стержнем культурной политики и образования. Сегодня обучение на таджикском языке ведётся во всех школах и вузах страны, за исключением учреждений для национальных меньшинств и отдельных русских школ. Показательно, что в республике возросло число школ с русским языком обучения – это объясняется высокой общественной востребованностью русского языка, в первую очередь среди самих таджиков, ориентированных на трудовую миграцию или образование за рубежом. Тем не менее доля учеников, обучающихся на русском, составляет считанные проценты от общего числа, в то время как таджикский язык прочно доминирует в системе среднего образования. В вузах порядка 28% студентов продолжают обучаться на русском (в филиалах российских университетов и смешанных группах), однако государственная политика направлена на расширение преподавания дисциплин на таджикском и создание современной учебно-методической базы на родном языке. Одновременно по указу президента в школах усилено изучение иностранных языков – помимо русского, также английского – для повышения конкурентоспособности молодежи. Такая многоуровневая языковая стратегия призвана, с одной стороны, укрепить роль таджикского как основы национальной идентичности, с другой – не лишать новое поколение возможностей интеграции в мировой экономико-культурный процесс.

Отдельно стоит отметить роль СМИ и культуры в продвижении языка и национального самосознания. После обретения независимости доля таджикоязычного контента резко выросла: ныне основными государственными телеканалами и газетами используются таджикский язык, тогда как русский сохранился лишь в отдельных изданиях и как язык международных новостей. В культурной жизни возрождены древние праздники Навруз, Сада, Мехргон, Тиргон – они вновь широко отмечаются по всей стране. Прославляются литературные памятники таджикско-персидской классики: поэмы Фирдоуси, газели Хафиза, рубаи Рудаки издаются массовыми тиражами и включаются в школьную программу. Такие инициативы, как переиздание и бесплатное распространение по стране книг Б.Гафурова «Таджики», А.Фирдоуси «Шахнаме» напрямую направлены на укрепление

исторической памяти и гордости за национальный язык. Проводятся республиканские конкурсы и фестивали («Таджикистан – моя любимая Родина», «Фурӯғи субҳи доной китоб аст» и др.), которые стимулируют у молодёжи интерес к родному слову и литературному творчеству. Всё это формирует у граждан ощущение единства вокруг общего языка и культуры.

Подводя итоги, можно констатировать: независимость дала таджикскому языку беспрецедентные возможности для развития, превратив его в главный символ нации. Если советская эпоха заложила основы письменности и литературы на таджикском, то суверенный Таджикистан возвёл язык в ранг центрального элемента государственной идеологии. Сегодня таджикский язык не только средство общения, но и «представляет нацию, государство, культуру, духовность, историю и цивилизацию таджикского народа в мировом масштабе». Государство провозгласило своей задачей обеспечить его чистоту, развитие и распространение – это записано и в законе, и в моральных обязанностях каждого гражданина. В эпоху глобализации и информационных вызовов такая приверженность родному языку служит гарантом сохранения национальной самобытности. Таджикский народ, прошедший через испытания истории, сумел сохранить свой язык и тем самым свою сущность. Сегодня, опираясь на богатое лингвистическое наследие, Таджикистан строит своё будущее как единая нация. Независимое государство позволило народу уделить особое внимание сохранению своего языка, истории и культуры предков, укрепив чувство национального самосознания. Язык выступает и как мост между поколениями, и как щит перед внешними влияниями – основной фактор, объединяющий таджиков в единую нацию на исторической родине и за её пределами.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» от 5 октября 2009 г. № 553 [с изм. и доп. от 13.11.2023]
2. Закон Таджикской ССР «О языке» от 22 июля 1989 г. № 150 // Ведомости Верховного Совета Таджикской ССР, 1989, № 15.
3. Баротзода С.Х. Таджикский язык и национальная идентичность // Scientific Collection «InterConf», № 71, 19–20 августа 2021
4. «Первый закон о языке: как это было». Новости Таджикистана, Asia-Plus – 22.07.2016
5. Мукаиршоева Ш. Таджикский язык – основа национальной идентичности [Электронный ресурс] // Национальная библиотека Таджикистана – 08.02.2024

ЗАБОН - ҲАМЧУН АРЗИШИ ОЛӢ ВА ДОРОИ АҲАМИЯТИ ИЛМИЮ АМАЛӢ ДАР РУШДИ БОСУБОТИ МИЛЛАТ

Ҳалимова М.
омӯзгори Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ дар ш. Хуҷанд
mavlonova.2019@mail.ru

Забон рукни асосии нишони давлатдорӣ ба шумор меравад. Ҳар як миллат маҳз ба василаи забон ҳамчун миллати соҳибихтиёр ва соҳибтамаддун шинохта мешавад. Забон воситаи ягонаи ҳифзи мероси гаронбаҳои моддӣ ва маънавии ҳар як халқ ба ҳисоб рафта дар таҳвили ин навъи мерос саҳмгузор будааст. Забон ин пайвандгари қарнҳо буда, осори тамаддун ва фарҳанги чандинҳазорсолаи мардуми мо ба воситаи ин забон ба ганҷинаи фарҳангу тамаддуни умумибашарӣ дохил мешавад. Бинобар ин дар шароити имрӯза забон яке аз унсурҳои асосии ҳифзи ҳувияти миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ буда, ҳифзу ҳимоя ва нигаҳдории он на танҳо вазифаи мақомоти давлатӣ, балки вазифаи ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ аст.

Калидвожаҳо: *забон, тамаддун, мерос, ҳифз, арзиш, нишон, давлат, фарҳанг.*

ЯЗЫК – КАК ВЫСШАЯ ЦЕННОСТЬ И ОБЛАДАЮЩИЙ НАУЧНЫМ И ПРАКТИЧЕСКИМ ЗНАЧЕНИЕМ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ НАЦИИ

Халимова М.

Преподователь Политехнического института Таджикского технического университета имени М.С. Осими в городе Худжанде

mavlonova.2019@mail.ru

Язык является главной опорой символа государственности. Каждая нация признается суверенной и цивилизованной именно благодаря языку. Язык считается единственным средством сохранения драгоценного материального и духовного наследия каждого народа и способствует передаче этого вида наследия. Язык — это связь между веками, а остатки цивилизации и культуры нашего народа, существующие тысячи лет, включены в сокровищницу универсальной культуры и цивилизации именно благодаря этому языку. Поэтому в современных условиях язык является одним из главных элементов сохранения национальной идентичности в контексте глобализации, и его сохранение, защита и защита — это задача не только государственных органов, но и каждого гражданина республики.

Ключевые слова: *язык, цивилизация, наследие, защита, ценность, символ, государство, культура.*

LANGUGE AS A SUPREME VALUE WITH SCIENTIFIC AND PRACTICAL SIGNIFICANCE IN THE SUSTAINABLE DEVEIOPMENT OF THE NATION

Halimova M.

Lecturer at the Polytechnic Institute of the Tajik Technikal university named after M.S. Osimi in the city of Khujnd

mavlonova.2019@mail.ru

Language is the fundamental pillar of the symbol of statehood. Every nation is recognized as sovereign and civilized precisely because of its language. Language is considered the sole means of preserving the precious material and spiritual heritage of each people and facilitates the transmission of this heritage. Language is a link between centuries, and the remnants of our people's civilization and culture, which have existed for thousands of years, are included in the treasury of universal culture and civilization precisely because of this language. Therefore, in modern conditions, language is one of the

key elements in preserving national identity in the context of globalization, and its preservation, protection, and defense are the responsibility not only of government bodies but also of every citizen of the republic.

Keywords: *language, civilization, heritage, protection, value, symbol, state, culture.*

Ҷараёни босуръати нестшавии забонҳо дар замони муосир аҳолии сайёраро ба таҳлука андохтааст. Дар чунин лаҳзаи ҳассос, ки ҳатто хатари нобудшавии забонҳои машҳури дунё ба миён омадааст, месазад, ки барои ҳифзи забони шевои тоҷикӣ ва мероси ниёгонамон чораҳои зарурӣ ва натиҷабахш андешида шавад.

Эмомалӣ Раҳмон

Забон рукни асосии нишони давлатдорӣ ба шумор меравад. Ҳар як миллат маҳз ба василаи забон ҳамчун миллати соҳибихтиёр ва соҳибтамаддун шинохта мешавад. Забон воситаи ягонаи ҳифзи мероси гаронбаҳои моддӣ ва маънавии ҳар як халқ ба ҳисоб рафта дар таҳвили ин навъи мерос саҳмгузор будааст. Тибқи қарори Созмони байналмилалии ЮНЕСКО аз 21-уми феврали соли 2000-ум сар карда, имрӯзро ҳамчун «Рӯзи байналмилалии забони модарӣ» эълон намудааст. Ин иқдом дар ҳамон замон саривақтӣ дониста шуд. Зеро коршиносон чунин хулоса баровардаанд, ки ҳар як ҳафта тақрибан як забон аз байн меравад.

Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои бостонӣ ва соҳибхати олам маҳсуб ёфта, се марҳалаи тӯлонии инкишофро аз сар гузаронидааст. Зиёда аз ҳазор сол аст, ки халқи тоҷик бо забони шевои тоҷикӣ гуфтугӯ карда, фарҳанги беназири худро чун хатти сабз аз як китоб ба як китоби дигари таърих сабт мекунад. Адибону донишмандони оламшумул ба тимсоли устодон Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Носири Хусрави Қубодиёнӣ, Шайх Камоли Хуҷандӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдулқодири Бедил, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ ва дигар бузургонамон асарҳои безавол ва ҷовидонаву орифонаи худро ба забони ноби тоҷикӣ эҷод карда, шуҳрати ин забонро боз ҳам афзунтар кардаанд.

Ҳамин тариқ, ҳастии ҳар як халқу миллат ба гиромидошти забони ӯ марбут аст. Ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон низ муваззаф аст, ки забони модарии худро гиромӣ дошта, дигаронро низ баҳри фарогирии он талқин намоянд. Татбиқи ҳамаҷонибаи Қонуни забон дар ҳаёт ба нангу номуси ҳар яки мо вобастагӣ дорад. Ҳифзи ин сарвати беназири миллат барои омӯхтану аз худ кардани дигар забонҳо мусоидат менамояд.

Дар Қонуни мазкур масъалаҳои ҳифзу нигаҳдории забони тоҷикӣ, истифодаи он дар тамоми соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, риояи ҳатмии меъёрҳои забони адабӣ ва бисёре аз масъалаҳои муҳими дигар, ки барои инкишофи забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар солҳои оянда пояҳои ҳуқуқии бунёдӣ таъмин менамояд, дарҷ шудааст. Забон ҳамчун нахустунсури ваҳдати миллӣ, сарвати бебаҳои фарҳангӣ шиносномаест, ки дар ҷаҳон миллатҳоро пеш аз ҳама ба воситаи он мешиносанд.

Пешрафти илм аз пешрафти забон вобастагии амиқ дорад. Маҳз ба ҳамин хотир Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, **Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон** дар мулоқот оид ба истифодаи самарабахши натиҷаҳои илми бунёдӣ ва амалиро яке аз омилҳои муҳимми рушди устувори ҳар як давлат ҳисобида мулоҳизаҳои ҷолиб баён намуда, таъкид карданд, ки: **«Як камбудии дигари аксари олимони кишвар ин аст, ки онҳо ғайр аз забони русӣ забонҳои дигари илми муосири ҷаҳониро намедонанд ва аз дастовардҳои навтарини олимони дунё сари вақт огоҳ намешаванд. Ҳол он ки дар шароити кунунии ҷаҳонишавӣ донистани забонҳои асосии илми муосири ҷаҳонӣ яке аз**

шартҳои ба сатҳи байналмилалӣ баромадани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва дастрасӣ ба дастовардҳои илмии кишварҳои пешрафта маҳсуб мешавад.»

Президенти мамлакат ҳамзамон дар ин воҳӯрӣ аз инъикоси ғояҳои давлатдории миллӣ ва арзишҳои ҳуввиятсози халқамон дар китобҳои дарсии фанҳои ҷомеашиносиву гуманитарӣ, раванди таълим, таносуби соатҳои фаннӣ, усулҳои фаъоли таълим, роҳҳои самараноки омӯзиши фанҳои табииву риёзӣ ва ташаккули зеҳни фаъоли хонандагону донишҷӯён ёдрас шуда, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ ва Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро вазифадор намуд, ки ба масъалаи забономӯзӣ, касбомӯзӣ ва мутобиқ ба бозори меҳнати дохиливу берунӣ омода кардани ҷавонону калонсолоне, ки дар муассисаҳои зертобеи онҳо таҳсил мекунанд, чораҷӯӣ намоянд. Дар баробари ин Пешвои миллат аз олимон даъват ба амал оварда, ки олимони мо чун ҳамеша рисолати худро дар назди миллату давлат бо садоқати баланди ватандорӣ иҷро намуда, дар ҳифзи дастовардҳои истиқлол, муқаддасоти миллӣ таҳкими хотираи таърихиву фарҳангии миллати тоҷик ва муаррифии шоистаи Ватани азизамон – Тоҷикистон саҳми арзишманди худро мегузоранд. ***«Мо бояд ҳамеша ба имконоту неруи худ такя кунем, Ватани биҳиштосоямонро сидқан дӯст дорем, заҳмат кашем, кишвари маҳбубамонро бо дастони хеш ва бо нерӯи зеҳнии худамон боз ҳам обод кунем, ба якдигар ғамхору меҳрубон бошем, ҳамдигарро дар лаҳзаҳои душвору вазнин дастгирӣ намоем. Ба миллати тоҷдорамон, ба давлати соҳибистиқлоламон ҳамеша содиқ бошем, доим дар хотир дошта бошем, ки миллати тоҷик ба туфайли забону фарҳанг, илму дониш ва маърифати баланди хеш дар мураккабтарин давраҳои таърихи беш аз шашҳазорсолаи худ аз байн нарафт, зинда монд ва минбаъд низ зиндаву ҷовидон хоҳад монд».***

Ҳамин тавр, Президенти мамлакат дар суханрониҳои хеш дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар ба ҳама паҳлуҳои илм ва маориф дахл намуда, таваҷҷуҳи аҳли зиё, олимону адибон ва равшанфикрони кишварро бештар ба ҳаллу фасли масъалаҳои: ҳифзи ҷомеаи кишвар аз таъсири зуҳуроти манфии ҷаҳони муосир, аз ҷумла фарҳангу маънавиёти бегона, дар рӯҳияи худшиносиву ватандӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми забони модарӣ, таърих, суннату анъанаҳо, расму ойинҳо ва либоси миллӣ тарбия кардани наслҳои наврасу ҷавон қарз ва вазифаи муҳимтарини ҳар яки мо, ҷалби ҳарчи бештари ҷавонон ба илмомӯзӣ ва густариши тафаккури илмӣ миёни онҳо, инчунин, фароҳам овардани тамоми шароити зарурӣ дар ин самт вазифаи муқаддаси зиёиёни кишвар ва дар навбати аввал, кормандони соҳаи илму маориф мебошад.

Рушди забони модарӣ дар заминаи рушди забони давлатӣ ба хотири вусъат додани ҳамаи соҳаҳои афзалиятноки ҷомеа нақши басо муҳимму бориз дорад. Ба ҳамин хотир посу гиромӣ доштани забон баробари пос доштани арзишҳои олии кишвар маҳсуб меёбад. Муҳимтарин рисолати шаҳрвандии ҳар як соҳибватан аст, ки нисбат ба забони худ, чун ифодагарӣ фарҳанг ва тамаддуни халқи тоҷик аст, арҷгузорӣ намоянд, зеро ҳастии миллат аз ҳастии забну фарҳанг вобастагии зич дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Раҳмон Эмомалӣ. Забон – ҳастии миллат. Маҷмӯаи суханронӣ ва мақолаҳо. — Душанбе: Ирфон, 2011.
2. Раҳмон Эмомалӣ. Истиқлолият, забон ва худшиносии миллӣ. — Душанбе: Шарқи озод, 2018.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». — Душанбе, 2009 (бо тағйиру иловаҳо).
4. Айнӣ С. Дар бораи забон ва адабиёт. — Душанбе: Адиб, 1989.

5. Дониш А. Осори мунтахаб. — Душанбе: Ирфон, 1979.
6. Масъудов Н. Забони тоҷикӣ ва масъалаҳои худшиносии миллӣ. — Душанбе: Маориф, 2005.
7. ЮНЕСКО. Забонҳои зери хатари нобудшавӣ ва ҳифзи гуногунрангии фарҳангӣ. — Париж, 2003.
8. ЮНЕСКО. Рӯзи байналмилалии забони модарӣ: ҳуҷҷатҳо ва тавсияҳо. — Париж, 2000.

ЗАБОН - РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

Ҳомидҷонова М.Ҳ.
муаллими кафедраи умумидонишгоҳии фарҳангшиносии Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров Унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ
muqaddas.homidjonova@mail.ru

Дар мақолаи мазкур нақши забон ҳамчун рукни асосии худшиносии миллӣ, рушди иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин омили муҳими таҳкими истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф аҳамияти забони давлатиро дар ташаккули тафаккури миллӣ, рушди илм, маориф ва ҳувияти миллӣ баррасӣ намуда, зарурати ҳифз ва рушди забони тоҷикиро дар шароити ҷаҳонишавӣ асоснок менамояд.

Вожаҳои калидӣ: *забон, забони давлатӣ, худшиносии миллӣ, Пешвои миллат рушди иҷтимоӣ, фарҳанг, истиқлолият, Тоҷикистон.*

ЯЗЫК – ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Хомиджонова М.Х.
преподаватель кафедры культурологии ГОУ «Государственный университет Худжанда имени академика Бободжана Гафурова" Также является соискателем Института развития образования имени Абдурахмана Джоми (Республика Таджикистан, Согдийская область, город Худжанд)
muqaddas.homidjonova@mail.ru

В статье рассматривается роль языка как важнейшего фактора национального самосознания, социально-культурного развития и укрепления государственной независимости Республики Таджикистан. Анализируется значение государственного языка в формировании национального мышления, развитии науки, образования и национальной идентичности, а также обосновывается необходимость его сохранения и развития в условиях глобализации.

Ключевые слова: *язык, государственный язык, Лидер нации национальное самосознание, социальное развитие, культура, независимость, Таджикистан.*

LANGUAGE IS THE MOST IMPORTANT ELEMENT IN THE DEVELOPMENT AND STRENGTHENING OF TAJIKISTAN'S INDEPENDENCE

Homidjonova M.H.

is a lecturer at the Department of Cultural Studies at the State Educational Institution "Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov." She is also a PhD candidate at the Abdurahmoni Jomi Institute for Education Development (Republic of Tajikistan, Sughd Region, Khujand city).

muqaddas.homidjonova@mail.ru

The article examines the role of language as a key factor in national identity, socio-cultural development, and the strengthening of the state independence of the Republic of Tajikistan. It analyzes the importance of the state language in shaping national thinking, developing science and education, and preserving national identity, as well as justifies the need to protect and promote the Tajik language in the context of globalization.

Keywords: *language, state language, national identity, social development, culture, independence, Tajikistan.*

Забон ҳамчун омили муайянкунандаи ҳастии миллат ва на танҳо воситаи муошират, балки таҷассумгари мероси таърихӣ, фарҳангӣ ва маънавии ҳар қавм ба шумор меравад[7]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 1991 ба истиқлолияти давлатӣ ноил гардид, забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ мақоми боз ҳам баланд касб намуд ва ҳамчун **"шиноснома ва ҳастии миллат"** эътироф гардид[10]. Конститутсия ва қонунҳои миллӣ ба забони давлатӣ мақоми рамзи давлатӣ ва рукни муҳимтарини худшиносиву фарҳанги миллӣ доданд. Дар замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мақоми забони тоҷикӣ то ҳадде маҳдуд буд, аммо бо оғози давраи соҳибистиқлолӣ ва қабули Қонуни забон вазъи ҳуқуқӣ ва истифодаи он дар ҳама соҳаҳои ҳаёт ба маротиб тавсеа ёфт. Ин таҳқиқот нақши забони давлатӣ дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва рушди ҷомеаи Тоҷикистонро баррасӣ карда, аҳамияти забонро дар ташаккули ҳувияти ва ваҳдати миллӣ тавзеҳ медиҳад.

Барои таҳқиқи масъалаи мазкур методҳои таҳлили таърихӣ-ташрифӣ ва муқоисавӣ истифода гардид. Пеш аз ҳама, санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбут ба забон (қонунҳо, қарорҳои давлатӣ) ва матни Конститутсияи кишвар мавриди таҳлил қарор гирифтанд. Ҳамчунин, аз натиҷаҳои таҳқиқоти илмии забоншиносону таърихнигорони тоҷик ва изҳори назарҳои пешвоёни давлатӣ истифода шуд. Аз ҷумла, ба суханрониҳо ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба забон такя карда шудааст, зеро ин манбаъҳо барои муайян намудани сиёсати забон дар замони истиқлол муҳиманд[7]. Баробари ин, ҷиҳати баррасии паҳлӯҳои назариявии мавзуъ андешаҳои олимони ҷаҳонӣ низ мадди назар буданд (масалан, ақидаи файласуфи инглис Алфред Норт Уайтхед дар бораи нақши забон дар тамаддун[7]). Ҷамъбасти далелҳои таърихӣ ва таҳлилҳои муқоисавии татбиқи сиёсати забон дар Тоҷикистони мустақил имкон дод, ки хулосаҳои илмӣ дар бораи нақши забони давлатӣ дар таҳкими пояҳои истиқлолият ва пешрафти миллӣ ба таври асоснок пешниҳод гардад.

Забон ва истиқлолият

Истиқлолияти давлатӣ барои миллати тоҷик бузургтарин дастоварди таърихӣ маҳсуб мешавад, ки шароити эҳёи арзишҳои миллӣ, аз ҷумла забони модариро фароҳам овард. Аз

рӯзҳои нахустини соҳибистиқлолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикиро ҳамчун муқаддасоти давлатӣ эълон намуда, онро чун дастоварди таърихии миллат ҳифз ва пуштибонӣ мекунад[7]. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забон» аз 22 июли 1989 ва Қонуни нави забон аз 5 октябри 2009 забони тоҷикӣ расман мақоми забони давлатиро гирифт, ки яке аз аввалин қадамҳои устувор дар роҳии эҳёи миллӣ буд[8]. Ин тадбири муҳим барои тақвияти пояҳои истиқлолияти фарҳангиву сиёсӣ замина гузошт. Дар оғози даврони нави давлатдорӣ, бо вуҷуди мушкилоти гузариш, роҳбарияти Тоҷикистон сиёсати қотеонаи забониро пеш бурд. Маҳз бо шарофати талошҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон силсилаи қонуну қарорҳо оид ба рушди забони тоҷикӣ қабул гардиданд, ки мақому манзалати забони давлатиро хеле боло бурданд[7].

Бо гузашти чанд сол аз истиқлолият, забони тоҷикӣ ба як забони тавонои давлатӣ табдил ёфт. Дар охири солҳои 1990 ва махсусан соли 2000 коргузории тамоми муассисаҳои давлативу ғайридавлатӣ пурра ба забони давлатӣ гузаронида шуд[7]. Соли 2000-умро метавон дар сиёсатии забонии кишвар нуқтаи гардиши ҷиддӣ номид, зеро аз он вақт истифодаи забони тоҷикӣ дар ҳамаи сохторҳои давлатӣ ҳатмӣ гардид[7]. Ин амал нишонаи он буд, ки истиқлолияти давлатӣ шароити воқеии татбиқи қонуни забонро фароҳам овард ва забони модарии мо дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт ҷойгоҳи шоистаи худро касб намуд. Аз ин рӯ, на зарур аст таъкид кард, ки истиқлолият худ омили муҳими эҳёи забони миллӣ ба шумор меравад[7]. Дар ҳақиқат, чунон ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: «Дар замони истиқлолият забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ пайдо карда, ... истиқлоли давлатӣ ҳамчун омили воқеии эҳёи забони мо дониста мешавад»[7].

Таҷрибаи таърихии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки забони миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ пайванди ногусастанӣ доранд. Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ зикр мекунад, ки «забони мо бо истиқлоли Ватани мо пайванди ногусастанӣ дорад. Яъне вақте ки Ватани мо озод ва мустақил будааст, забони мо ҳам шукуфо ва истиқлол доштааст»[10]. Дар даврони шуравӣ маҳдудияти истифодаи забони тоҷикӣ яке аз омилҳои суст гардидани худшиносии миллӣ буд. Танҳо бо ба даст овардани истиқлолият ва ба ҳайси забони давлатӣ пазируфта шудани он забони тоҷикӣ тавонист аз нав шукуфта шавад. Истиқлолият ба забони модарии мо рушду такомул бахшид, захмҳои таърихие, ки ба пайкари он расида буданд, тадриҷан шифо ёфтанд ва забон ба мақоми ҳақиқии худ расид[10]. Даврони соҳибистиқлолӣ оғози воқеии рушди забони давлатӣ ва гиромидошти ин муқаддасоти миллӣ гардид – акнун ҳар фарди тоҷик имкони озодона бо забони модарии худ сухан кардан ва эҷод намудани арзишҳои фарҳангиро ба даст овард[10].

Забони давлатӣ имрӯз дар радифи дигар рамзҳои истиқлолият – Парчам, Нишон ва Суруди миллӣ – ҳамчун муқаддасоти миллӣ шинохта мешавад[7]. Мақоми ҳуқуқии забони тоҷикӣ дар Конститутсияи кишвар ва қонунҳои ҷорӣ мустаҳкам гардида, риояи талаботи Қонуни забон ҳатмӣ эълон шудааст[10]. Ҳамасола 5-уми октябр дар саросари мамлакат Рӯзи забони давлатӣ бо шукуҳу шаҳомати хос ҷашн гирифта мешавад, ки ин аз мақоми баланди забон ва эътибори он дар миёни ҷомеа шаҳодат медиҳад[10]. Истиқлолият имкон дод, ки давлат ҷиҳати рушди забони миллӣ чораҳои ҳамаҷониба андешад. Аз ҷумла, бо ташаббуси Ҳукумати ҷумҳурӣ Кумитаи забон ва истилоҳот таъсис ёфт, ки ба танзими меъёрҳои забони адабӣ ва ҳифзи покизагии забон машғул аст[8]. Инчунин, барномаҳои махсуси давлатӣ барои рушди забони тоҷикӣ қабул шуданд – масалан, «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030», ки ҳадафи он рушди устувори забон ва таҳкими заминаҳои ҳуқуқиву илмии сиёсати забон мебошад[10].

Яке аз дастовардҳои муҳими даврони истиқлол бозгардонии номҳои таърихии маҳаллу минтақаҳо ба забони тоҷикӣ мебошад. Дар солҳои 2000–2020 номи зиёда аз 1113 воҳиди маъмурию ҷуғрофӣ, шаҳру ноҳияҳо, ки дар даврони гузашта тағйир ёфта буданд, ба шакли аслӣ иваз карда шуданд (масалан, Ҷирғатол ба Лахш, Ҷиликул ба Дӯстӣ, Қумсангир ба Ҷайҳун ва ғайра)[8]. Ин тадбир ҷузъи сиёсати эҳёи ҳувияти таърихиву миллӣ буда, ба боло рафтани эҳсоси ифтихори миллӣ ва гиромидошти забони тоҷикӣ мусоидат намуд. Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки дар даврони соҳибистиқлолӣ забони давлатӣ ҳамчун пуштибони ва таҳкимбахши истиқлолияти сиёсиву фарҳангӣ баромад мекунад. Маҳз забони расмии миллӣ буд, ки имконият дод давлати тозабунёди тоҷик худро дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намояд. Имрӯз миллати моро дар ҷаҳон пеш аз ҳама бо забони тоҷикӣ мешиносанду эътироф мекунанд, чунончи дар минбарҳои созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ роҳбари давлат бо забони ноби тоҷикӣ суханронӣ намуда, фарҳангу ҳувияти моро ба оламиён муаррифӣ месозанд[10].

Забон ва ҳувияти миллӣ

Забони миллӣ аз асоситарин аркони ҳувияти миллат ба шумор рафта, шуур ва худогоҳии миллиро шакл медиҳад. Таърих гувоҳ аст, ки маҳз забони тоҷикӣ бақои миллати моро дар даврони сахти бебосутонӣ таъмин кардааст. Дар тӯли қариб ҳазор соле, ки миллати тоҷик давлатдории мустақил надошт, забон чун пайванди маънавии наслҳо хизмат кардааст ва бо ҳамин васила миллати моро аз нобудӣ нигоҳ дошт[7]. Забони модарӣ воситаест, ки мероси маънавию фарҳангии ниёгонро ба наслҳои нав интиқол медиҳад ва пайванди маънавии гузашта, ҳозира ва ояндаи миллатро таъмин менамояд[7]. Ба таъбири дигар, ҳар як паҳлуи ҳувияти миллӣ – арзишҳо, анъанаҳо, ҷаҳонбинӣ ва таърихи як халқу миллат – тавассути забон эҳё ва ҳифз мегардад[7].

Мафҳуми ҳувияти миллии тоҷикон то ҳадди зиёде бо ҳастии забони тоҷикӣ тавъам аст. Чун яке аз намунаҳои барҷаста, метавон ба эҷодиёти садҳо абармардони илму адаб ишора кард, ки маҳз ба забони тоҷикӣ офарида шудаанд – аз устод Рӯдакиву Абдураҳмони Ҷомӣ то Садриддин Айниву Мирзо Турсунзода[7]. Осори пурғановати онҳо, ки бо ин забони ширину шоирона эҷод гардидааст, пояҳои худшиносию ғояи миллии моро ташаккул дода, дар дилу шуури ҳар фарди худогоҳ ҷойгузин шудааст[7]. Бояд тазаккур дод, ки забони тоҷикӣ аз ҷумлаи қадимтарин ва тавонотарин забонҳои ҷаҳон мебошад. Тавре ки дар китоби Пешвои миллат «Забони миллат – ҳастии миллат» таъкид мешавад, забони тоҷикӣ тӯли таърихи чандинҳазорсолаи хеш, бо вуҷуди бархӯрдҳои зиёди таърихӣ бо забонҳои қавии дигар, чеҳраи аслии худро нигоҳ доштааст[10]. Ин худ далели қудрати бемислу монанди ин шохаи забонҳои ориёӣ аст, ки аз даврони бостон то имрӯз побарҷост. Мувофиқи маълумоти забоншиносон, дар ҷаҳон ҳудуди 7 ҳазор забон мавҷуд бошад ҳам, ҳама онҳо ба сатҳи забонҳои рушдёфтаву пуркудрат нарасидаанд[10]. Дар ин замина, ифтихори миллат аст, ки забони тоҷикӣ ҳамчун забони бой, таърихӣ ва дорои захираи ғании луғавӣ шинохта шуда, мақому манзалати шоиста пайдо намудааст[10].

Ҳар як дастоварди маънавии миллӣ ба василаи забон абадият меёбад. Мероси ғанӣ ва ҷовидонаи ниёгони мо маҳз ба шарофати забон то замони имрӯза расидааст ва дар хазинаи тамаддуни башарӣ ҷойгоҳи худро пайдо кардааст[10]. Масалан, адабиёти классикии форсу тоҷик, ки ҷузъи ҷудонашавандаи ҳувияти миллии мост, тавассути забони тоҷикӣ ба мо расидааст ва имрӯз низ барои тарбияи ҳисси ватандӯстиву худшиносии мардум хидмат мекунад. Чи тавре ки Алфред Норт Уайтхед, файласуфи маъруфи англис, таъкид намуда буд: «Тамаддуни башарӣ маҳсули забон аст ва забон маҳсули тамаддуни рӯ ба инкишоф»[7]. Ин

гуфта амиқан баёнгари он аст, ки бидуни забон инсоният аз дастовардҳои гузашта огоҳ шуда наметавонад ва пайванди наслҳо бар асоси забон имконпазир мегардад[7].

Нақши забони миллӣ дар ташаккули ҳувияти миллӣ хосса дар шароити ҷаҳонишавӣ боз ҳам муҳимтар мегардад. Имрӯз раванди ҷаҳонишавӣ ва фишори иттилоотӣ марзҳои фарҳангӣ ва забониро то андозае зудуда истодаанд[8]. Дар чунин vazъ, барои миллатҳои дорои таърихи кӯҳан, аз ҷумла тоҷикон, ҳифзи асолати забони миллӣ ба хотири ҳувияти хеш масъалаи ҳаётан муҳим шудааст[7]. Хушбахтона, халқи тоҷик аз ҷумллаи мардумони тамаддунсозу фарҳангпарвари олами қадим мебошад, ки дар партави забони модарии худ офаридаҳои беназиреро эҳдо намудааст[7]. Эмомалӣ Раҳмон менависад: «Халқи мо аз ҷумлаи чунин мардумони фарҳангзою тамаддунсози дунёи қадим ба шумор меравад. Офаридаҳои моддиву маънавии [ниёгон] дар як минтақаи васеи ҷаҳон паҳн гардида, на танҳо ба мардуми ҳамнажод, балки ба қавму қабилаҳои гуногун таъсир гузоштааст»[7]. Ин ҳақиқат бозгӯи он аст, ки забони тоҷикӣ на танҳо ҳувияти миллии моро ҳифз кардааст, балки дар ташаккули тамаддуни минтақаи васее нақши арзанда бозидааст.

Саҳми забони модарӣ дар эҷоди ҳисси ваҳдату ҳамбастагии миллӣ низ бузург аст, ки онро дар бахши оянда муфассалтар месанҷем. Вале пеш аз он бояд зикр намуд, ки худи мафҳуми "тоҷик" ва беш аз ҳазор соли таърихӣ бо забон пайванд аст. Дар манбаъҳои таърихӣ бештар аз ду ҳазор сол боз номи тоҷик (форс) ҳамчун қавми эронӣ зикр мешавад[6]. Ин нишон медиҳад, ки забони мо ҳамчун ҷузъи ҳувияти этникии аҷдодон таърихи бисёр тӯлонӣ дорад. Ҳатто дар даврaҳое, ки дар сарзамини мо сулолаҳои ғайритоҷик ҳукмронӣ мекарданд, забони тоҷикӣ ҳамчун нерӯи пайванддиҳандаи мардум боқӣ мемонд. Тавре дар асари Эмомалӣ Раҳмон омадааст, дар тӯли садсолаҳо аксари аҳолии Осиёи Миёна тоҷикон (форсизабонон) буданд ва ин боис мешуд, ки ҳатто амирону султонҳои бегона бо ин мардум созиш намуда, забони онҳоро ҳамчун забони расмии давлатдорӣ бипазиранд[6]. Ин як далели барҷастаест, ки забон асоситарин нишонаи ҳастии миллат буда, барои бақои он ҳатто набуди давлатдории сиёсӣ монеа шуда натавонист. Пас, метавон гуфт, ки худшиносии таърихии тоҷикон аслан тавассути забони форсии тоҷикӣ ҳифз гардида, то замони истиқлолият расидааст. Бо соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон, ин худшиносӣ ба сатҳи нави рушди худ ворид шуд, зеро акнун забони миллӣ ҳамчун рамзи давлатдорӣ низ пазируфта шуд ва ҷойгоҳи онро ҳам дар дохили мамлакат ва ҳам дар арсаи байналмилалӣ таҳким бахшид[6].

Забон ва рушди маориф ва илм

Яке аз нишондиҳандаҳои рушди ҳар як миллат сатҳи маориф, илм ва донишҳои техникии он мебошад. Забони миллӣ дар ин раванд нақши калидӣ дорад, зеро танҳо бо забони модарии равон метавон илму донишро ба таври оммафаҳм ва муассир густариш дод. Таҷрибаи таърихии мо нишон медиҳад, ки пешрафти илмиву фарҳангии миллатҳои шарқӣ, аз ҷумла тоҷикон, дар даврaҳое сурат гирифт, ки забони хешро ба мартабаи забони илму адаб бардоштанд (мисоли даврони Сомониён, когда забони тоҷикӣ забони дарбор ва илм буд). Дар замони Шӯравӣ қисми зиёди таҳсилот ва корҳои илмӣ бо забони русӣ сурат мегирифт, ки албатта барои омӯзишу ҳамгироӣ мусоидат мекард, вале то ҷое низ рушди мустақими забони тоҷикиро дар илм маҳдуд месохт. Инак, бо фарорасии истиқлолият ва мақоми расмӣ гирифтани забони тоҷикӣ, шароити фарох барои истифодаи он дар ҳамаи зинаҳои таълим ва фаъолияти илмӣ фароҳам омад.

Имрӯз забони тоҷикӣ забони таълиму тадрис дар ҳама зинаҳои маорифи кишвар маҳсуб меёбад – аз мактабҳои ибтидоӣ то донишгоҳҳои олӣ. Қабули Қонуни забон ва дар пайи он чораҳои давлати Тоҷикистон боис шуд, ки тадриҷан китобҳои дарсиву донишномаҳо ба

забони миллӣ таҳия ва тарҷума шаванд. То соли 2000 қисми зиёди донишгоҳҳо низ ба барномаҳои таълимии тоҷикӣ гузаштанд[7]. Ин таҳаввул имкон дод, ки садҳо ҳазор ҷавонон илму донишро бо забони модариашон азбар намоянд ва мафҳумҳои душвори илмиро беҳтар дарк кунанд. Албатта, истифодаи забони давлатӣ дар соҳаҳои баланди илмӣ вазифаҳои нави забоншиносиро пеш оварда – аз ҷумла, истилоҳсозӣ ва вогардони мафҳумҳои фаннӣ ба забони тоҷикӣ. Забони тоҷикӣ дорои захираи луғавии бой ва чандин қишри истилоҳоти илмиро аз адабиёти гузаштаи худ ба мерос дорад, вале бо пешрафти босуръати фанноварихои муосир эҷоди истилоҳоти нав ва стандарт намудани онҳо тақозои замон аст[7].

Бо анҷом ёфтани марҳилаи ҷорӣ шудани забони давлатӣ дар ҳамаи сохторҳои расмӣ, акнун масъалаи такмили истилоҳоти илмӣ ва ҳамгунсозии он хеле муҳим гардидааст[7][7]. Чуноне таъкид мешавад, забони тоҷикӣ танҳо вақте ба забони пурраи илму фарҳанг табдил меёбад, ки бо ин забон истилоҳоти илмии зарурӣ офарида ва мувофиқ гардонида шавад[7]. Дар солҳои истиқлол пажӯҳишҳои забоншиносии тоҷик аз тамоми монеаҳои маъмуриву идеологии гузашта раҳо ёфта, босуръат рушд карданд[7]. Ҳоло ҳамаи бахшҳои илми забоншиносӣ – аз таърихи забон то соҳаҳои муосири омӯзиши забон – фаъолона пеш мераванд ва яке аз сабабҳои асосии он, тавре ишора мешавад, маҳз мақоми давлатӣ гирифтани забон ва пуштибонии доимии давлат аз рушди он мебошад[7]. Таваҷҷуҳи махсуси Пешвои миллат ба ин ҷанбаҳо низ таъсири амиқ гузоштааст, зеро аксари пешниҳодҳои илмии сарвари давлат дар амал татбиқ мешаванд (масалан, ташаббуси таҳияи **корпуси электронии забони тоҷикӣ** бо истифодаи дастовардҳои забоншиносии компютерӣ аз ҷумлаи пешниҳодҳои ҷолиби Эмомалӣ Раҳмон дар ҷашни 10-солагии Қонуни забон аст[7]).

Бо мақсади рушди истилоҳоти миллӣ ва пок нигоҳ доштани забон, Кумитаи забон ва истилоҳот пайваста феҳристҳои истилоҳоти навро баррасӣ ва тасдиқ мекунад. Аз соли 1998 Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ бо таҳрири нав ба тасвиб расид ва ба танзими забони адабӣ мусоидат намуд[8]. Илова бар ин, дар давраи истиқлол садҳо луғату фарҳангҳои нав таҳия ва нашр шуданд – аз қабили «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», «Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ», «Фарҳанги истилоҳоти соҳаҳо» ва ғ. Ин асарҳо барои ғанӣ гардондани забони илмии тоҷикӣ хидмати муҳим доранд[8]. Хусусан тадвин ва нашри ҷилдҳои таърихи забони тоҷикӣ дар силсилаи «Забони миллат – ҳастии миллат» метавон ҳамчун дастоварди барҷастаи даврони истиқлол ном бурд. Ҷилди аввали ин силсила соли 2016 ва ҷилди дувум соли 2020 ба табъ расида, давраҳои зиёди таҳаввули забони миллиамонро бо такя ба санадҳои таърихию адабӣ фаро мегиранд[6]. Ин гуна пажӯҳишҳо ва таҳияи маводҳои таълимӣ ба рушди саводнокии илмии ҷомеа ва болоравии сатҳи донишҳои техникӣ бо забони миллӣ заминаи мусоид фароҳам оварданд.

Албатта, ҳанӯз ҳам дар истилоҳоти баъзе соҳаҳо норасоиву бесарусомониҳо ба назар мерасанд, ки инро муттахассисон зикр мекунанд[7]. Масалан, дар забони ҳуқуқ ва иқтисод ё техника зиёд вохӯрдан мумкин аст, ки як мафҳум дар санадҳои гуногун бо истилоҳи мухталиф ифода шавад. Барои рафъи ин ҳолат, коршиносон зарур медонанд, ки барои ҳар соҳаи илм стандартҳои ягонаи истилоҳӣ танзим гардад ва фарҳангҳои истилоҳии соҳавӣ таҳия ва нашр шаванд[7]. Хушбахтона, Барномаи рушди забони давлатӣ (2020-2030) чунин вазифаҳоро пешбинӣ мекунад ва умед аст, ки бо иҷрои он забони тоҷикӣ дар даҳсолаи оянда ба сатҳи нави инкишоф расида, ҳамчун забони пуркудрати илму техника матраҳ хоҳад шуд.

Забон ва ваҳдати миллӣ

Забони давлатӣ яке аз муҳимтарин омилҳои ягонагии миллат ва пойдории давлатдории миллист[7]. Дар шароити кишваре чун Тоҷикистон, ки сокинонаш аз рӯи миллату

фарҳанг гуногунанд (тоҷикон, ӯзбекҳо, қирғизҳо, русҳо ва ғайра), нақши забони давлатӣ дар таҳкими ваҳдати миллии шаҳрвандон бағоят муҳиму назаррас аст. Забони тоҷикӣ ҳамчун воситаи муоширати байни ҳамаи гуруҳҳои этникӣ хидмат мекунад ва ҳамин тавр, заминаи ягонаи фарҳангӣ ва иттилоотиро барои ҷомеа эҷод менамояд. Тавре дар суханронии Президенти кишвар қайд шудааст, забони тоҷикӣ дар замони истиқлол тадриҷан вазифаи забони муоширати байни намояндагони миллатҳои гуногуни сокини кишварро ба дӯш гирифта истодааст[7]. Ин раванд нишонаи он аст, ки забон на танҳо рамзи як миллати муайян, балки омили фароҳамварандаи иттиҳоди тамоми сокинони Тоҷикистон таҳти парчами давлатдории миллист.

Ваҳдати миллӣ, ки асоси суботу рушди ҳар кишвар ба шумор меравад, дар мисоли Тоҷикистон бо забони давлатӣ пайванди зич дорад. Бесабаб нест, ки забонро дар радифи истиқлолият ҳамчун муқаддасоти миллӣ арзёбӣ мекунанд ва беэътиноӣ ба забон ҳамчун беэҳтиромӣ ба миллату давлат талаққӣ мешавад[5]. Забони давлатӣ тавонист дар солҳои душвори ибтидои истиқлол, ки кишвари мо аз сар гузаронд (ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва буҳрони иҷтимоӣ), василаи муттаҳидсозандаи мардум гардад. Ба воситаи забон арзишҳои муштараки миллии мо – аз шеърҳои ҳикматомӯзи классикон то шиорҳои ваҳдат – ба мардум расиданд ва оташи умед ба фардои дурахшонро зинда нигоҳ доштанд. Дар истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ пас аз низои дохилӣ низ калимаи муштараки модарӣ нақши меҳварӣ бозид: муҳтавои Созишномаи сулҳи тоҷикон низ пеш аз ҳама бо забони давлатӣ ба мардум фаҳмонида шуд ва мардумро атрофи ғояи давлати воҳид муттаҳид сохт.

Имрӯз забони тоҷикӣ яке аз унсурҳои асосии сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти таҳкими ҳувияти ягонаи шаҳрвандӣ мебошад. Давлат на танҳо вазифадор аст рукни муҳими истиқлолияти худро – забони давлатиро – ҳифз намояд, балки бояд барои рушди минбаъдаи он ҳам шароит фароҳам орад ва ҳам истифодаашро дар саросари кишвар ва берун аз он ташвиқ созад[7]. Тибқи стратегияи миллӣ, забони давлатӣ бояд ҳамчун василаи асосии ифодаи идеологияи давлатдорӣ хизмат кунад ва тамоми шаҳрвандон онро ба хубӣ донанд[7]. Ин талабот аз як ҷониб маънои ҳимояи ҳуқуқи ҳама шаҳрвандонро барои истифодаи баробар аз забони давлатӣ дорад (новобаста аз миллату нажод), аз тарафи дигар, барои пойдории суботи сиёсӣ низ аҳамият дорад. Зеро вақте ҳамаи шаҳрвандон забони давлатиро эҳтиром ва истифода менамоянд, майдони умумии муошират ва иттилоотӣ ба вуҷуд омада, заминаҳои нофаҳмиву тафриқа аз байн мераванд.

Дар баробари муттаҳид сохтани шаҳрвандони дохили кишвар, забони тоҷикӣ дар пайванди тоҷикони бурунмарзӣ низ нақши камназир дошта метавонад. Миллионҳо ҳамзабонони мо дар кишварҳои ҳамсоя (Афғонистону Ӯзбекистон) ва муҳоҷирони тоҷик дар кишварҳои дигар маҳз тавассути забони модарӣ бо Ватан иртиботи рӯҳонӣ доранд. Нашри рӯзномаву маҷаллаҳо, фаъолнокии воситаҳои ахбори омма бо забони тоҷикӣ ва барномаҳои радиову телевизионӣ ба забони давлатӣ барои тоҷикони хориҷӣ имкони ҳифзи ҳувияти худро фароҳам меорад. Аз ин рӯ, густариши доманаи забони давлатӣ танҳо ба ҳудуди Тоҷикистон маҳдуд нашуда, балки барои муттаҳидсозии тамоми форсигӯёни ҳавзаи тамаддуни тоҷикон хидмат мекунад. Тавре муҳаққиқон зикр мекунанд, тоҷикӣ, дарӣ ва форсӣ дар асл як забонанд, ки дар се кишвари мустақили ҳамзабон бо се ном истифода мешаванд[6]. Агар ин ваҳдату ҳамрадифии забонҳои се кишварро ба назар гирем, возеҳ мегардад, ки забони мо дар радифи 10–12 забони асосии дунё қарор дорад[6]. Бо истифода аз ин омил, Тоҷикистон метавонад дар арсаи байналмилалӣ бо кишварҳои ҳамзабон робитаҳои фарҳангиву илмии худро тавсеа диҳад, ки ин низ ҷузъи рушди ҷомеа ва пешрафти кишвар аст.

Нигоҳ доштани покизагӣ ва бедагалӣ (беолоишии) забони миллӣ низ барои ваҳдати фикриву идеологии миллат муҳим аст. Забони тоҷикӣ баъд аз истиқлол аз омехтагии калимаву истилоҳоти бегона то андозае эҳтиёт шуд, ҳарчанд таҳдиди вуруди зиёди истилоҳоти хориҷӣ (аз англисиву русӣ) боқист. Дар Паёми телевизионии худ ба ифтихори Рӯзи забон (5 октябри 2017) Пешвои миллат бо нигаронӣ изҳор доштанд, ки зиёиён забони тоҷикиро аз селаи вожаҳои иқтибосӣ ҳифз намоянд[7]. Ин таъкид нишон медиҳад, ки пок нигоҳ доштани забон танҳо кори муассисаҳои давлатӣ не, балки вазифаи виҷдонии ҳар фарди соҳибмаърифат аст. Чунончи дар суханронии дигар таъкид гардидааст: «Пуштибонӣ аз забон ва поку беолоиш нигоҳ доштани он на танҳо вазифаи миллату давлат, балки вазифаи муқаддаси ҳар як фарди худогоҳ мебошад»[7]. Воқеан ҳам, ҳар фард бо эҳтиром гузоштан ба забони модарӣ ва истифодабарии дурусти он метавонад дар таҳкими ваҳдат ва пешрафти ҷомеа саҳм гирад. Забони пурғановати мо ганҷинаи маърифату адабиётест, ки метавон аз он ҷавоҳири маънавӣ бардошт ва барои тарбияи ҳисси миллӣ дар ниҳоди ҷавонон истифода намуд[7]. Ваҳдати воқеии миллӣ замоне устувор хоҳад монд, ки ҳамаи мо забони воҳиду муқаддаси давлатдории худро сидқан арзишманд донем ва онро чун пайванди ҷонсӯи ҳамаи тоҷикистониён ҳифз намоем.

Хулоса

Забони давлатӣ яке аз сутунҳои асосии давлатдории миллии Тоҷикистон ва ҷавҳари ҳувияти миллии мардум маҳсуб меёбад. Таҳлили боло нишон медиҳад, ки бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ нақши забони тоҷикӣ дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба таври бесобиқа боло рафт. Забони модарӣ акнун ҳамчун рамзи истиқлолият ва муқаддасоти миллӣ эътироф шуда, дар баробари Парчаму Нишон мақоми хосса пайдо кард[7]. Қабули қонуни забон ва сиёсати пайгиронаи давлатӣ барои татбиқи он сабаб гардид, ки забони тоҷикӣ аз зинаи забони маҳдуди маҳаллӣ ба сатҳи забони пурқудрати давлатӣ эътило афтад. Имрӯз забони давлатӣ дар ҳама соҳаҳо – сиёсат, иқтисод, ҳуқуқ, маориф, илм, фарҳанг ва муносибатҳои байналмилалӣ – истифода мешавад ва омили пешбарандаи ҳамгироии ҷомеа мебошад[7]. Маҳз тавассути забони расмӣ миллати тоҷик тавонист худро ба ҷаҳон муаррифӣ кунад ва дар миёни дигар халқҳо соҳибэҳтиром гардад[10].

Забони тоҷикӣ ҳамчун махзани маънавиёт барои таҳкими худшиносиву ифтихори миллӣ хидмат мекунад. Эҳё ва рушди он дар даврони истиқлолият имконияти таърихие буд барои бозназарии арзишҳои миллӣ ва рафъи пайомадҳои манфии сиёсати забонии гузашта. Акнун наслҳои ҷавони тоҷик метавонанд осори адабиву илмии ниёгонро ба забони модарии худ бихонанд, бо он таҳсил кунанд ва дар он эҷод намоянд. Ин амр ба боло рафтани маънавиёт ва сатҳи саводи илмии ҷомеа мусоидат карда истодааст. Ҳарчанд то расидан ба ҳадафи ниҳоӣ – табдил ёфтани забони тоҷикӣ ба яке аз забонҳои пешрафтаи илм ва техника – корҳои зиёде дар пешанд, заминаҳои зарурӣ барои ин кор таҳия шудаанд. Дар ин ҷода стандартсозиву ҳамгунсозии истилоҳоти илмӣ, таҳияи фарҳангҳои мукаммали забон ва омӯзиши пайвастаи таҷрибаи забонҳои пешрафтаи дунё муҳим арзёбӣ мешаванд[7].. Хушбахтона, дастгириҳои ҳамаҷонибаи давлат ва самимияти ҷомеа нисбат ба забони модарӣ ҳувайдо аст. Барномаҳои давлатӣ амалӣ мешаванд, ҷашнҳои забон бо шукуҳ таҷлил мегарданд ва муҳаббати мардум ба забони тоҷикӣ ҳамчун мероси бузурги ниёгон афзоиш меёбад.

Дар маҷмӯъ, метавон натиҷагирӣ кард, ки забони давлатӣ дар Тоҷикистон ҳам заминаи таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ҳам омили рушди устувори ҷомеа мебошад. Забон ва истиқлолият якдигарро тақвият мебахшанд: истиқлолият шароити эҳёи забонро дод ва забон бо навбаи худ пояҳои истиқлолиятро қобили эътимод гардонид[7]. Ҳифз ва рушду

такомули забони миллӣ ин ҳифзи давлатдории миллӣ ва фарҳанги миллист. Чуноне Пешвои миллат пайваста таъкид мекунанд: «Забони миллӣ аз ҷумлаи муқаддасоти миллат аст ва забони давлатӣ рамзи давлатдорист. Бинобар ин, беэътиноӣ нисбат ба забони тоҷикӣ беэҳтиромӣ ба миллату давлат мебошад» [1. 113]. Аз ин рӯ, ҳар як фарди ватандӯст бояд дар нигоҳдорӣ, омӯзиш ва рушди ин мероси ниёгон саҳмгузор бошад, зеро забон ҷовидонии миллат аст. Истиқлолияти комили маънавӣ ва пешрафти устувори Тоҷикистон танҳо дар сурате имкониятпазир аст, ки забони давлатдории миллӣ – забони тоҷикӣ – чун гавҳараки чашм ҳифз гардад ва ҳамчун омили ваҳдату нерӯи созандаи ҷомеа ҳамеша зиндаву ҷовидон бимонад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2016. (қисми 1)[10].
2. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. (қисми 2)[6].
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1994 (бо тағйироти баъдӣ). [Моддаи 2, дар бораи забони давлатӣ].
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Қабул шудааст 5 октябри 2009.[8].
5. Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030. – Душанбе, 2020[10].
6. Раҳмонӣ, Равшан. "Пешвои миллат ва забони миллат." **Ҷумҳурият**, №1814, 2022[6].
7. Маҳмадова, Фарзона. "Нақши забон дар таҳкими ҳувияти миллӣ." **Ахбори АМИТ**, 2021[7].
8. Олимова, Нушофарин. "Нақши забон дар ташаккул ва таҳкими ҳувияти миллӣ." **Осиё ва Аврупо**, 2022[8].
9. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ, 4 октябри 2019[7].
10. "Шиносномаи миллат." Нашрияи Омӯзгор, 04.10.2025[10].

ЗАБОН – ОИНАИ ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА ҲАСТИИ МИЛЛАТУ ДАВЛАТ

Аюбов Ҳ.М., Исматова Л.М., Усанова Р.Т.

омӯзгорони кафедраи умумидонишгоҳии фалсафаи МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров"

суроғаи электронӣ

alkhayot@mail.ru

Дар мақола нақши забони давлатиро ҳамчун рукни асосии рушди ҷомеа ва таҳкими Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Муаллиф забонро ҳамчун омили буёдии ҳуввияти милли ва пойдории давлату пешрафти арзишҳои миллӣ таҳлил менамояд. Инчунин нақши забони давлатиро дар шароити ҷаҳонишавӣ, ҳифзи арзишу мафиатҳои миллӣ ва таҳкими ягонагиву ваҳдати ҷомеа нишон дода шудааст. Дар мақола

махсус қайд мегардад, ки рушди устувори давлату давлатдорӣ аз забон вобаста буда, он василаи асосӣ барои интиқоли тахрих, фарҳанг ва маънавиёти давлату миллат хизмат мекунад.

Калидвожаҳо:*Забон, забони давлатӣ, истиқлоли давлатӣ, давлатдорӣ, ҳувияти миллӣ, худшиносии миллӣ, фарҳанги миллӣ, рушди иҷтимоӣ, ваҳдати миллӣ, арзиш ва муқаддасот.*

ЯЗЫК – ЗЕРКАЛО НЕЗАВИСИМОСТИ И ИДЕНТИЧНОСТИ НАЦИИ И ГОСУДАРСТВА

Аюбов Х.М., Исматова Л.М., Усанова Р.Т.
преподаватели кафедры философии ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова»
alkhayot@mail.ru

В статье рассматривается роль государственного языка как ключевого столпа социального развития и укрепления государственной независимости Республики Таджикистан. Автор анализирует язык как фактор формирования национальной идентичности, стабильности государства и продвижения национальных ценностей. В статье также подчеркивается роль государственного языка в контексте глобализации, защиты национальных ценностей и интересов, а также укрепления единства и солидарности общества. Особо отмечается, что устойчивое развитие государства и государственности зависит от языка, который служит основным средством передачи истории, культуры и духовности государства и нации.

Ключивые слова: *Язык, государственный язык, независимость государства, государственность, национальная идентичность, национальное самосознание, национальная культура, социальное развитие, национальное единство, ценность и сакральность.*

LANGUAGE – A MIRROR OF INDEPENDENCE AND THE IDENTITY OF A NATION AND STATE

Ayubov H.M., Ismatova L.M., Usanova R.T.
Lecturers of the Department of Philosophy at the SEI "KhSU named after Academician B. Gafurov"
alkhayot@mail.ru

This article examines the role of the state language as a key pillar of social development and strengthening the state independence of the Republic of Tajikistan. The author analyzes language as a factor in shaping national identity, state stability, and promoting national values. The article also highlights the role of the state language in the context of globalization, the protection of national values and interests, and the strengthening of the unity and solidarity of society. It is particularly noted that the sustainable development of the state and statehood depends on language, which serves as the main means of transmitting the history, culture and spirituality of the state and nation.

Keywords: *Language, state language, independence of the state, statehood, national identity, national self-consciousness, national culture, social development, national unity, value and sacredness.*

Мавҷудият ва ҳастии давлату миллат пеш аз ҳама аз истиқлолияташ вобастагии калон дорад. Аз ин хотир истиқлоли давлатӣ ин неъмати бузург ва яке аз муқаддасот барои ҳар як миллати аҳли башар ба шумор меравад. Аммо он на танҳо бо доштани марз, парчам ва нишони давлатӣ маҳдуд аст, балки пеш аз ҳама бо забон, таърих, фарҳанг, худшиносии миллӣ такя мекунад ва ҳастии худро бунёд ё зоҳир менамояд. Бинобар ин, забон ҳамчун рукни асосӣ ва сутуни устувор барои поягузорӣ ба истиқлоли давлатӣ нақши ҳалкунандаро дорад. Чуноне, ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ зикр намуданд: “Забони тоҷикӣ дар раванди рушди таърихии худ ҳамчун шаҳсутуни бинои маънавии миллат ва муҳимтарин воситаи инъикоси ҳаёти мардум барои мондагории миллати тоҷик нақши барҷаста бозидааст” [3]. Зеро мерос гузоштан тамоми дастовардҳо ба ояндаи миллату давлат забон нақши калидии худро дар ин асно мебозад. Дар ҳаёт ва фаъолияти ҳастии миллат тамоми ҷабҳаҳои давлату халқ ва истиқлолашро ҳифз намудааст.

Ногуфта намонад, ки барои рушди Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии азизамон Тоҷикистон, забон ҳамчун бунёдгари ҳастии давлат ва василаи асосии муошират, андешаи мақсаду маром ва интиқоли таҷрибаи таърихи халқу миллат мебошад. Бо доштани забони худ ҳар як миллат арзишҳои миллӣ, суннатҳо, расму оинҳо ва ҷаҳонбинии худро аз насл ба насл мерос мегузаранд. Дар ҳолати заиф гардидани забон ё фаромӯш шудани он, пояҳои миллатдорӣ низ дар низоми давлатдорӣ ва мустақилият он суст гардида, рӯ ба нобудӣ меорад. Аз ин рӯ, ҳифзу рушди забони давлатӣ ба маънои ҳифзи ҳастии миллат ва истиқлолияти он баробар аст. Чи тавре, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ қайд намуданд, ки “Сомониён ҳамчун хонадони миллатдӯсту ватанпарвар мақоми забони тоҷикиро чун забони расмӣ устувор карда, асосҳои сиёсии инкишофи онро фароҳам сохтанд” [3]. Ин далели аз таърих омада, моҳияташ чунин аст, ки забони давлатӣ сиёсати созандаро низ дар низоми Истиқлоли давлатӣ устувор намуда, манфиатҳои миллиро ҳимоя ва ҳифз менамояд.

Дар ин маврид Истиқлоли давлатӣ бе мавҷудияти доштани забони давлатӣ дар низоми давлатдорӣ ва арзи ҳастии он комил шуда наметавонад. Зеро забони давлатӣ имрӯз дар ҳаёт ва фаъолияти ҷомеа рамзи асосии соҳибихтиёрии комли давлат, нишона аз ягонагии халқу миллат, ҳамчунин омили асосӣ ва муҳимтарини таҳкими пояҳои созандаву бунёдгузории давлатдорӣ замони муосир мебошад. Чунки нақши он дар қабули қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, идоракунии сохтори давлатӣ, таҳсилот дар тамоми раванд, илм, фарҳанг ва таърих ҳама аз забони давлатӣ вобаста буда, бо он сурат мегиранд ва дар амал ҳам тадбиқ мегардад. Барои ҳамин ёдовар мешавам, ки забон ин на танҳо воситаи гуфтор ва муошират, балки василаи идора ва пешрафти ҷомеа дар равадҳои мухталифи буду бошти ҷомеа хизмат карда истодааст ва менамояд.

Мавқеъ ва нақши забони тоҷикӣ дар таҳкими Истиқлоли миллӣ, давлатдории миллӣ, ҳамчун замини рушдиҳанда ва поёдорӣ созанда буда, меҳвари асосии онро ташкил менамояд. Барои рушду устовории Истиқлолияти миллӣ пос ва эҳтиромнамоӣ аз вазифаҳои муҳими ҳар як шаҳрванди кишвар мебошад. Дар ин маврид ин нуқтаро, роҳбари кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ таъкид намуданд: “Забони давлатӣ ба ғамхориву пуштибонии доимӣ на танҳо аз ҷониби давлату Ҳукумат, балки аз ҷониби ҷомеаи шаҳрвандӣ ва кулли сокинони мамлакат ниёз дорад, зеро рушди пайваста ва ҳамаҷонибаи он рамзи устувориву пойдории давлат ва истиқлоли сиёсии мо дар замони пурошӯби имрӯза мебошад” [2]. Барои пешрафт ва рушду ҳимояи забон дар бунёди Истиқлоли давлатӣ соҳаи илм ва таълим саҳми сазовор дошта, омили аваллидараҷаи пешбарандаи он мебошад. Ба хусус

олимону нависандагон ва аҳли зиё бештар таваҷҷӯҳ зоҳир амоянд. Дар ин сурат забон ҳифз ва арҷгузории ҳамагон мегардад.

Дар раванди бархурди тамаддунҳо ва омилҳои ҷаҳонишавӣ, ки арзишҳои гуногунро дар тамоми раванди давлатдориву идеологӣ ва истиқлолияту озодӣ ба миён оварда истодааст, омӯзиши забон бо он арзишҳо метавонад ба Истиқлоли давлатӣ ва дигар арзишҳои миллӣ садама бахшад. Бо назардошти ҳамаи омилҳои ҷаҳонишавӣ, ибтидо аз забони давлатӣ ва дигар арзишҳои миллӣ ва фарҳангӣ, ки боиси рушду устувории Истиқлоли давлатамон Тоҷикистонро сайқал додаистодааст, бояд ҳамаҷониба арҷгузорӣ ва қадр карда шавад. Бинобар ин, Пешвои миллат дар Паёми худ таъкид намуданд, ки “Дар шароити ҷаҳонишавӣ, яъне таҳоҷуми фарҳангиву забонӣ моро зарур аст, ки баробари омӯзиши забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла русӣ ва англисӣ барои пешрафти забони тоҷикӣ ва тавсеаи доираи истифодаи он мунтазам кӯшиш ва ғамхорӣ намоем”[5]. Таърих шоҳид аст, ки беэътиборӣ нисбати забон боиси нобуд шудани фарҳангу тамаддун ва истиқлолияти давлат гаштааст. Маҳз забон аст, поёдории давлатро дар натиҷаи ҷангу забткориҳо устувор нигоҳ дошт.

Забон сарвати бебаҳо буда, ҷавҳри Истиқлолият ва арзиши онро муқаддас менамояд. Шукӯҳ ва шаҳомати онро дар идеологияи давлат ва қалби шаҳрванд заминагузорӣ намуда, эҳтироми ҳамаҷонибаи Истиқлоли давлатиро тавлид менамояд. Зеро дар меҳвари сиёсати пешгирифтаи Ҳукумат бо сардории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони давлатӣ мавқеи хос дорад, ки бо ташаббуси Ҳукумати мамлакат «Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 – 2030» қабул ва амалӣ шуда истодааст. Зеро бе забон давлат вуҷуд дошта наметавонад. Аз ин рӯ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд намуданд: “Ғамхориву таваҷҷӯҳи давлат нисбат ба забон ҳамчун сарвати бебаҳо ва нишонаи муҳимтарини Истиқлолу озодӣ, соҳибдавлативу соҳибфарҳангӣ ва омили иттиҳоду сарҷамъии мардуми кишвар мунтазам меафзояд” [1]. Нобу тоза нигоҳ доштани забон аз ҳаргуни омезишҳову забонҳои бегона ва калимаҳо носозгор ба шаҳомат ва шукӯҳи Истиқлоли давлатӣ рушду муттаҳидии миллатро фароҳам меоварад.

Афкори сиёсӣ ва идеологияи ҷомеа пеш аз ҳама аз забони давлатӣ вобаста буда, барои ягонагии миллат заминаи асосӣ ба шумор меравад. “Бо фаро расидани Истиқлолият ва забони давлатӣ эълон шудани забони тоҷикӣ масъалаи забон аҳамияти хоса пайдо кард ва ба ҳадде мубрам гардид, ки онро метавон яке аз падидаҳои муҳими шуури миллӣ ва афкори ҷамъиятии ин солҳо номид” [4,с.11]. Маҳз забон аст, ки тавассути он шуури миллӣ ва афкори ҷамъиятӣ ташаккул ёфта, буҳронҳои гуногуни қавмиятҳоро бартараф менамояд. Рукнҳои пайвандгардонии халқиятҳоро ба миён меорад. Инчунин, дӯстиву рафоқатро вусъат мебахшад.

Забони тоҷикии мо таърихи чандҳазорсола дошта, ганҷинаи бебаҳои ҳастии абадии милат, илмӣ ва фарҳанги халқу миллатро дар худ нигоҳ медорад. Ногузир аст осори пуразриши безаволи адибону бузургон, ки қуллаи онро инъикос менамоянд, чун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Саъдӣ, Ҳофиз, Хайём ва аз муосирон Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода, Устод Лоиқ ва дигарон, бо ҳамин забон ширину равони модарии тоҷик офарида шудаанд. Забони тоҷикӣ имрӯз ҳамчун забони давлатӣ омили муҳими ваҳдати миллӣ, ягонагии идеологӣ ва пойдории Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистони азизамон мебошад.

Забон оинаи таърих буда, бузургӣ ва ҳастии миллатро нишон медиҳад. Зеро бе забон таърихро ба вуҷуд овардан номумкин буда, барои бунёди он омили калидиро мебозад. “Забон дар маҷмӯъ як қисмати муҳим ва ё ба иборати дигар як бахши нигорандаи таърихи халқи мо буда, оинаест ки дар он роҳи дуру дарози тайкардаи халқи тоҷик бо ҳама шебу фарози он

инъикос ёфтааст” [4, с.13]. Чун ки гавҳари таърих, худ забон буда ҳастии миллат ва абадияти онро инъикос менамояд. Ҳамзамон шаҳодати арзишҳои таърих дар равандҳои гуногуни замон ва ҷавҳари нерӯи мавҷудияти миллатро иъикос намуда, гузаштаро ба имрӯзу оянда мерос мегузорад.

Нақши дигари забон дар давлат ва истиқлолият ин худшиносии миллӣ мебошад, ки ин пеш аз ҳама аз донистан ва эҳтиром гузоштан ба забони модарӣ ва арҷу муқаддас доинистани он оғоз меёбад. Дар ин аснод шахсе, ки забони модарии худро дӯст медорад ва онро дуруст истифода менамояд, ба миллату давлат ва истиқлолияти худ арҷ мегузорад ва тушд медиҳад. Ҳамзамон тарбияи насли наврас дар рӯҳияи эҳтирому арҷгузорӣ ба забони давлатӣ ва поку дуруст истифода намудани он вазифаи муқаддаси ҳар як шаҳрванди худшиношу ватандӯсти кишвар мебошад.

Ҳифз ва дуруст истифода намудани забони давлатӣ танҳо вазифаи давлат нест, балки он масъулияти тамоми аҳли ҷомеа ва истифодабаранди он башумор меравад. Оғози он аз оила, дабистон, мактаб, ҳамагуна муассисаҳои таълимӣ, ҳамаи воситаҳои ахбори умум ва ҳар як фарди ҷомеа бояд дар рушду такомул, дурусту тоза истифода бурдани забон саҳми худро бояд гузоранд. Истифодаи мутлақо дурусту меъёрҳои забон аз ҷумла, дар гуфтору навишт, пешгирӣ аз ҳаргуна таҳрифҳо ва истифодаи имлоии забони давлатӣ яке аз вазифаи муҳими шаҳрвандии мо дар пешбурди забони давлатӣ мебошад.

Дар хулоса гуфтаниям, ки забон яке аз рукни муҳимтари ва асоситарини Истиқлоли давлатӣ ва омили будёди пойдории миллату давлат мебошад. Ҳифз, рушд ва истифодаи меъёрии забони давлатӣ ва арҷ гузоштан ба он кафолати таҳкими Истиқлоли давлатӣ, ваҳдати миллӣ, озодиву устуворӣ ва рушду пешрафти ҷомеа дар замони мусор дар ҷои аввал меистад. Аз ин хотир, ҳар яки мо бояд забони модарӣ-забони давлаиро дӯст дорем, эҳтиром намоем, дуруст биомӯзем ва барои покиву рушду шукуфоии он саҳмгузор бошем. Зеро забон ин ҳастии миллат, меросгузорӣ таъриу фарҳанг ва асоси пояи давлатдории мустақил ба шумор меравад. Ҳамзамон таъкид аст, ки забон мағзу реша, Истиқлолият ва суботу оромии кишварро поягузор мебошад. Забони давлатии мо ҳастии давлату Истиқлоли Тоҷикистони азизамонро нишон медиҳад. Забон дорем, Ватан дорем, Истиқлолият дорем ва абадият дорем!

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон Паёми шодбошӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ 04.10.2023,шаҳри Душанбе.
2. Эмомалӣ Раҳмон . Паёми шодбошӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ 05.10.2024 шаҳри Душанбе
3. Эмомалӣ Раҳмон . Паёми шодбошӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ 04.10.2025, шаҳри Душанбе
4. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Душанбе, «Эр-граф», 2016. – 516 саҳ.
5. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26.01.2021, шаҳри Душанбе.
6. https://www.president.tj/speeches

РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ДАР ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Силмонова С.И.
ассистенти кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷии Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон
Silmonova surma17@mail.ru

Имрӯз забони тоҷикӣ ба ҳайси забони миллӣ ва давлатӣ дар мақоми забони сиёсат, илму фарҳанг, қонунгузорӣ, равобити дипломатӣ, тиҷорат ва дигар воситаҳои иртибот қарор дорад. Ба гуфтаи Сарвари давлатамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Забони тоҷикӣ поянда аст, то даме, ки миллати тоҷик ҳаст, забони ӯ пойдор ҳаст».

Калидвожаҳо: *забон муҳимтарин унсури муайянкунандаи ҳастии ҳар миллат, забон хишти аввалини кохи миллат, дастёбӣ ба истиқлолият, забони модарӣ, арзишҳои таърихӣ*

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРТВЕННОГО ЯЗЫКА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Силмонова С.И.
ассистент кафедры государственного языка и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана
Silmonova surma17@mail.ru

Сегодня таджикский язык, как национальный и государственный язык, является языком политики, науки и культуры, законодательства, дипломатических отношений, торговли и других средств коммуникации. По словам главы государства Эмомали Рахмона: «Таджикский язык вечен, пока существует таджикская нация, ее язык будет вечен».

Ключевые слова: *язык — важнейший элемент, определяющий существование любой нации, язык — это первый кирпичик фундамента нации, достижение независимости, родной язык, исторические ценности*

DEVELOPMENT OF THE STATE LANGUAGE IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Silmonova S.I.
Assistant, Department of State Language and Foreign Languages Mining and metallurgical Institute of Tajikistan
Silmonova surma17@mail.ru

Today, Tajik, as the national and official language, is the language of politics, science, and culture, legislation, diplomatic relations, trade, and other means of communication. According to the head of state, Emomali Rahmon: "The Tajik language is eternal; as long as the Tajik nation exists, its language will be eternal."

Keywords: *Language is the most important element determining the existence of any nation. Language is the first building block of a nation's foundation, the achievement of independence, the native language, history.*

Пешвои миллат, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми табрикиашон ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ қайд намуда буданд: Забони тоҷикӣ - ин ёдгории маънавии миллиамон ҳамчун оинаи таърихи деринаи халқамон инъикосгари урфу одат ва расму анъанаҳои милливу давлатдории мо мебошад.

Забони давлатӣ яке аз муҳимтарин аркони давлати миллӣ маҳсуб меёбад. Метавон гуфт, ки дар баробари Нишон, Парчам ва Суруди миллӣ забони давлатӣ низ ба қатори муқаддасоти миллӣ дохил мешавад. Дар ташаккул ва рушди давлатдории навин ва устувории он дар умури сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимои ва фарҳангӣ забони давлатӣ нақши муҳим дорад.

Боиси таъкид аст, ки истиқлолхоҳии тоҷикон дар охири садаи XX маҳз аз ҳалли масъалаи забон шуруъ гардид ва бо дастёбӣ ба истиқлолияти давлатӣ ибтидо аз соли 1991 забони тоҷикӣ ҳамчун забони ягонаи адабии миллати тоҷик рушди бесобиқае ёфт. Дар ин давраи кутоҳи таърихӣ тоҷикон бо амалҳои ҳадафмандона дар самти таъмини умумияти забони адабии миллат ба натиҷаҳои назаррас ноил гардиданд. Чунончи, забони адабии тоҷикӣ тавасути қонугузорӣ забони давлатӣ эълон гардида, мақоми аввалро дар раванди таъмини ҳаёти сиёсию иқтисодӣ ва иҷтимоии миллату давлат касб кард. Забон аз тамоми унсурҳои нозарури иқтибосшуда ва олудагиҳо дар захираи луғавӣ ва қоидаҳои сарфию наҳвӣ тоза гардид, қоидаҳои имлои он такмил ёфтанд ва ислоҳоти алифбои кириллиасоси тоҷикӣ сурат гирифт. Дар маҷмуъ, забони муосири адабии тоҷикӣ дар даврони истиқлолият дубора эҳё гардида, рушди он ҳамчун нишонаи миллат умумияти тоҷиконро боз ҳам тақвият бахшид. Шеваю лаҳҷаҳои дар дохили ин забон мавҷудбуда то кунун ҳам ҳамчун воситаи шифоҳии муошират дар сатҳи маҳаллию минтақавӣ корбаст гардида, барои рушди забони адабии хаттӣ ҳамчун махзани шифоҳӣ хидмат мекунанд. Истиқлолияти давлатӣ ҳифзи ин забонҳоро кафолат дода, азхудкунии забонии адабии тоҷикиро аз ҷониби ҳомилони ин забонҳо дар сатҳи ниҳодҳои расмӣ ва ҳаёти рӯзмарра пурра таъмин намуд ва бо ин роҳ ваҳдат ва ягонагии миллиро таҳким бахшид. Бо иқдоми бевоситаи Пешвои муаззами миллат «омили муҳими ташаккули миллат» ва «рукни асосии давлат» шинохтани забон, эълом доштани соли 2008 ҳамчун Соли бузургдошти забони тоҷикӣ, қабул ва амалисозии чандиндафъаи барномаҳои давлатӣ оид ба рушди он ва тадбирҳои зиёди дигар дастовардҳои миллатро дар самти таъмини умумияти забонӣ боз ҳам афзунтар намуданд. Сарвари давлат таъкид менамоянд, ки забон муҳимтарин унсури муайянкунандаи ҳастии ҳар миллат ва забон хишти аввалини кохи миллат аст. Таърих гувоҳ аст, ки агар забони миллӣ аз байн равад, миллат ҳам дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат завол меёбад. Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар рушду пойдор сохтани забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ воқеаи тақдирсози фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» 5 октябри соли 2009 таҳти рақами 553 қабул гардид,ки аз 7 боб ва 28 модда иборат аст. Ҳадаф ва мақсади ниҳоии ин қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқукӣ рушди забон чун падидаи фарҳанг, васеъ намудани амалкарди забони тоҷикӣ дар таълим, коргузорӣ, илм, васоити ахбори омма, муносибатҳои байналмилалӣ, ҳифзи забони тоҷикӣ дар хориҷи кишвар ба ҳисоб меравад. Истиқлолияти давлатӣ омили муҳимми зҳёи забони тоҷикӣ мебошад**.** Забони тоҷикӣ сарнавишти зиёда аз 3-ҳазорсола дошта дар таърихи худ давра ба давра тагйиротхои сиёсию фархангиро таҷдид кардааст. Забони тоҷикӣ яке аз гуруҳи забонхои ҳинду аврупоӣ буда ватанаш кишварҳои Осиёи марказӣ ва бахусус Тоҷикистон, Узбекистон ва Эрон мебошад. Забони тоҷикиро то ташкил шудани Ҷумхурии Тоҷикистон дар замони пеш бо номи забони

дарӣ ё худ хамчун шевахои забони форсӣ номгирӣ менамуданд. Забони тоҷикӣ ва рушду ташаккули пайвастаи он дар мақоми забони давлатӣ муҳимтарин рамзи истиқлолияти давлативу сиёсии мо ба ҳисоб меравад. Зеро маҳз истиқлолияти забонӣ пояи истиқлолхоҳии кишварамонро ташкил медиҳад. Эҳтиром ба забони модарӣ, таҷлили рӯзи он дар сатҳи миллӣ, арҷгузорӣ ба мероси ғании фарҳангӣ, ки дар асоси он ба вуҷуд оварда шудааст ва амсоли он ба як ҷузви муҳимми барномаи ғайрирасмии эҳёи хотираи таърихӣ ва рушди миллат мубаддал гардиданд. Оммафаҳмии забони адабӣ ва сухангӯӣ бо он барои ҳамаи намояндагони миллат новобаста аз минтақаи зисташон таъмин гардид, нутқи шифоҳӣ ба забони адабӣ бештар наздик шуд.

Бинобар ин, саъю талош барои эҳёву рушд ва корбасти забони миллӣ ба ҳайси забони давлатӣ ва ҳатмӣ гардонидани риояи он дар тамоми ташкилоту муассисаҳои кишвар як амри комилан қонунӣ ва ниҳоят муҳим мебошад. Аз ин рӯ, вазифаи ҳар фарди бонангу номус ҳифзу эҳтиром ва гиромӣ доштани забони давлатӣ аст. Зеро бузургтарин вазифаи ҳар фарди худогоҳу ватандӯст, ки бо фарҳангу забони худ эҳтиром мегузорад, поку беолоиш нигоҳ доштани ин ганҷи бебаҳо ва ба наслҳои оянда бегазанд ба мерос гузоштани ин забони шевою шоирона мебошад. Пеш аз ҳама навиштан ва нашри китобҳои дарсӣ барои донишҷӯён,фарҳангҳои русӣ- тоҷикӣ, англисӣ- тоҷикии истилоҳоти бахшҳои гуногун илмӣ бояд ба раванди доимӣ табдил ёбад. Аз ин рӯ ба таълими он бояд дар ин муассисаҳо бо истифода аз усулу имкониятҳои замони ҳозираи илму техника ва технологияи нав бештар диққат дода, барои ташкили муҳити забони илм шароит фароҳам оварда шавад.

Ҷиҳати арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихӣ ва ба ҷаҳониён ба таври шоиста муаррифӣ намудани дастовардҳои ниёгон таҳқиқ намудани тарихи пурифтихори миллат, проблемаҳои фалсафа ва адабиёту фарҳанг, поку бегазанд нигоҳ доштани забони давлатӣ ва таҳким бахшидан ба мақоми он, тоза нигох доштани забони муошират, эҷоду эҳёи забони илмии тоҷикӣ аз вазифаҳои муҳим мебошад.

Дар замони пуртазоду пуриихтилофи ҷаҳоншавӣ устувор ва мустаҳкам намудани робитаи фарҳангию забонӣ, омӯхтану аз худ намудани адабиёт, таъриху фарҳанги ниёгон ба манфиати миллат ва рушди забони тоҷикӣ мебошанд.

Соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари фароҳам овардани шароити мусоиди сиёсию ҳуқуқӣ дар самти ҳифз ва рушду инкишофи арзишҳои фарҳанги миллӣ барои рушди забони тоҷикӣ низ шароити мусоид фароҳам овард.

Имрӯз забони тоҷикӣ ба ҳайси забони миллӣ ва давлатӣ дар мақоми забони сиёсат, илму фарҳанг, қонунгузорӣ, равобити дипломатӣ, тиҷорат ва дигар воситаҳои иртибот қарор дорад. Ба гуфтаи Сарвари давлатамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Забони тоҷикӣ поянда аст, то даме, ки миллати тоҷик ҳаст, забони ӯ пойдор ҳаст».

Инкишофу рушди забон нишондиҳандаи пешрафти миллат ва давлат аст, мо омӯзгоронро водор менамояд, ки барои густариши ҳарчи бештари забон дар тамоми ҷанбаҳои ҳаёт ғановати мунтазами таркиби луғавии он, ҳамчунин ҳифзу нигоҳ доштани асолату покизагии забони давлатӣ оқилона талош намоем. Зеро бузургтарин вазифаи ҳар фарди худогоҳу ватандӯст, ки ба фарҳангу забони худ эҳтиром мегузорад, пок нигоҳ доштани ин ганҷи бебаҳои миллат ва ба мерос гузоштани ин забони шевою шоирона мебошад. Забон воситаи муомилот ва муоширати одамон аст. Донистани ин ё он забон ба кас имконият медихад, ки аз бурду бохт, имконияту вазъият ва камбудию талаботхои рузмарраи хаёт огаҳ гардад. Донистани забони гайр донистани воқеияти ҳаёти миллати дигар

ва кулли дигаргуниҳои олам аст. Барои омухтани забони дигар мо бояд, пеш аз хама забони модарии хешро ба хубӣ донем. Озодона хамаи соҳаҳои ҳаёти худро омӯхта аз худ намоем.

Имрузхо тифли дилбанди фарди точик бо чандин забони дунё муошират менамояд. Ба давлатҳои хориҷа рафта, таҳсили илм мекунанд, соҳибмаьлумот мегарданд. Ин албатта, ба пешравии миллат, давлат ва қавми тоҷик манфиати хуб меорад.

Имрузҳо дар ҷумҳурии азизамон сафоратхонахои зиёди давлатҳои дунё арзи хастӣ доранд, ки ҳамкориҳои байналхалқии Точикистонро бо дигар давлатҳо ҷонибдорӣ мекунанд. Ин низ, албатта, ба забономузиву забондонӣ ва робитаҳои зиёди давлатҳо огахӣ медихад.

Ҳар кас ба забони худ сухандон гардад, Донистани сад забон осон гардад.

Забондонист, ки имрузҳо фардияти точик бо хамаи кишвархои дунё робитаҳои дустӣ дорад. Ба сафарҳо мебарояд. Мусиқии мардуми тоҷикро ҷаҳониен гуш меандозанд, халават мебаранд. Фарзанди миллати тоҷик кормандони бузурги давлатҳои тарақикардаи дунёанд. Аксарияти мардону занони тоҷик дар кишвари Руссия чун дар хонаи хеш кору фаъолият мекунанд. Фарзандонашон дар мактабхои онон таълиму тарбия мегиранд.Фарди точик дар гуфтугуй бо мардуми эронинажод қариб, ки баробаранд. Фарзанди точик бо забонҳои англисӣ, немисӣ, руссӣ, озодона дар гуфтугуянд. Ин албатта, фахри давлату миллати точику Тоҷикистониён аст. Забон яке аз неъматҳои беҳтаринест, ки Худованд баҳрамон офаридааст. Зеро забони нек дар олам сулҳу амонӣ, дӯстиву рафоқат ва нишоту сурурро пойдор мегардонад. Аммо агар ин гуфтаҳоро баръакс гардонем, забон бадтарин олот аст, зеро забони бад ба олам ҷангу ҷидол, хунрезиву якдигарнофаҳмӣва ғаму андӯҳро фарогир месозад. Бинобар ин ҳар як фарди боақлу заковат бояд хушзабону некгуфтор бошад. Забон тамоми хислатҳои инсонро баёнгар аст ва бояд мо бикӯшем то забони худро аз гуфтани суханони қабеҳ нигоҳ дорем. Забони модариро мо аз овони хурдӣ аз сурудани «Алла» -и модар меомӯзем. Донистани забони модарӣ ва ҳифз кардани он қарзи фарзандии мост. Забон ҳастии миллат аст. Ҳифз, рушд ва эҳтироми забони модарӣ кафолати пойдории миллат, таҳкими давлатдорӣ ва пешрафти ҷомеа ба шумор меравад.

Умуман, инкишофи забон ба ҳаёти одаминзод алоқаманд аст. Имрӯз ҳар як фарди бедордил бояд, барои омӯхтани забони тоҷикӣ кушиш кунад ва ҷиҳати баланд бардоштани маърифатнокии худ саъю талош намояд. Дар ҷаҳони техникаву технология имрӯз забонҳои англисӣ ва русӣ ҳамчун забонҳои ҳукмрон маҳсуб меёбанд. Сохта ба истифода дода шудани садҳо муассисаҳои таълимии замонавӣ бо таҷҳизот ва ашёи муосири таълимӣ, таъмири дигар мактабҳо ва муҷаҳҳазонидани онҳо бо ашёи хониши зарурӣ бозгӯи сиёсати дурусти пешгирифтаи роҳбарияти ҷумҳурист, ки мо омӯзгоронро ба касби худ диларм намуда, фарзандони моро ба андӯхтани амиқи донишҳои гуногун равона месозад. Мо омӯзгоронро мебояд, ки бо истифода аз имкониятҳои замони муосир барои ватандӯсту меҳанпарвар, ободкору илмдӯст ба воя расидани фарзандони мардум тамоми кӯшишу ғайрати худро равона созем, то шогирдони арзандаро ба воя расонем.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 октябри соли 2010 //Ҷумҳурият 2 сентябри соли 2014 № 171 (22 476)
2. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллӣ- рукни асосии давлатдорӣ// Омӯзгор, 21.07. 2007).
3. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 5 октябри соли 2010

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»,Душанбе.2009.

5. Раҳмон Э. Забон яке аз сарчашмаҳои асосии истиқлолияти миллӣ ва омили муҳимми ташаккули миллат мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати рӯзи Забон, 21 июли соли 2007.

6. Суханронии Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат. // Ҷумҳурият, 25 марти соли 2004

KNOWLEDGE OF LANGUAGE IS THE KEY TO UNDERSTANDING THE WORLD

Nabieva D.Q.

Assistant Professor, Department of State Language and Foreign Languages
Mining and Metallurgical Institute of Tajikistan
sharipovamanzura@mail.ru

Each language is a unique system that leaves its mark on the consciousness of the people who speak it and shapes their view of the world.

Keywords: *language, philosopher, society, contributes, culture, innovative educator.*

ЗНАНИЕ ЯЗЫКА – КЛЮЧ К ПОЗНАНИЮ МИРА

Набиева Д.К.

ассистент кафедры государственного языка и иностранных языков
sharipovamanzura@mail.ru

Каждый язык представляет собой самобытную систему, которая накладывает свой отпечаток на сознание людей, говорящих на нем, формирует их картину мира

Ключевые слова: *язык, философ, общество, способствует, культура, педагог-новатор*

ДОНИСТАНИ ЗАБОН КАЛИДИ ДАРКИ ҶАҲОН АСТ

Набиева Д.К.

ассистенти кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ
sharipovamanzura@mail.ru

Ҳар забон як низоми нотакрор аст, ки дар шуури гӯяндагон осори худро мегузорад ва ҷаҳонбинии онҳоро шакл медиҳад.

Калидвожаҳо: *забон, файласуф, ҷомеа, пешбарӣ, фарҳанг, омӯзгори навовар*

"Through words and by means of words,
we cognise reality, and
words are reality itself."
P. Florensky, At the Watersheds of Thought

Language plays a key role in understanding the world, acting as a means of communication and an instrument for forming knowledge, and influences how we perceive the world, construct cause-and-effect relationships, and express our emotions. It is an instrument of human communication. The means that people use to exchange information are symbolic or semiotic. Semiotics itself (from the Greek sema, meaning 'sign') is the study of graphic signs and series of sign forms; every sign is a signifier, i.e. it means something, but does not necessarily have to be used as a denotation, i.e. it does not necessarily have to correspond to any meaning.

The German philosopher Georg Wilhelm Friedrich Hegel emphasised the role of language in the process of human development, consciousness and thinking. In general, the 19th century saw the emergence of a view of language that has become classic. It served as a starting point and basis for the understanding of language by 20th-century philosophers. From the perspective of classical ideas, language plays an important role in the life of individuals and society.

1) Language is an exceptional asset of humans as rational beings.

2) Language is closely linked to human thought. Only with the help of language is a person able to formulate abstract concepts, which are the most important tools of cognition and thought.

3) Language is a necessary condition and means of socialisation for the individual.

4) Language performs a number of social functions, one of the most important of which is communication.

Man, language, and society are concepts that are inconceivable without each other. Classical thought is focused on emphasising the importance of language and its high value. The modern attitude towards language can be characterised as realism or realistic optimism.

The realities of modern life require both adults and children to know not only Russian but also a foreign language. According to the school curriculum, foreign language teaching begins in Year 2, i.e. at the age of 8. However, the best time to start learning a foreign language is between the ages of 3 and 5. It is at this age that language learning can take place through play, and the knowledge acquired and practised at this time will remain for life. The curiosity of this age group contributes to the best assimilation of a foreign language, especially since the learning process takes place through play, educational and physical activities. It should be emphasised that learning to speak another language means not only learning words and phrases, but also cultivating a tolerant attitude towards another culture; getting acquainted with a foreign culture, i.e. with the customs of another people, their holidays, folklore, literary works, fairy tales, and children's games. This means that it is necessary to create a cultural language environment that will help children become familiar with another culture, because the culture of another nation will differ in its conceptual sphere due to its history and geography, which are reflected in the national language. We see the world through our language, our culture, our traditions and customs that have developed to the present day.

We do not see the picture of the world that has developed in another national language, in the culture of another country. But we can understand our own picture of the world through the prism of a foreign, non-native language.

From birth, we learn our own language and do not ask ourselves why it is structured in this way. Only when we learn a foreign language do we begin to compare the two languages and see our native language in a new light.

As the Soviet educational innovator Vasily Sukhomlinsky said, 'The entire path to knowledge depends on how a child feels when climbing the first step of the ladder of knowledge, what they experience.'

The transmission of knowledge from generation to generation is impossible without language and written texts. In ancient times, people did not know how to write, so they drew what they saw. For example:

Ancient man looked at the sun, then took a stick and drew a circle with a dot. As they learned about the world around them and themselves, ancient people depicted proto-hieroglyphs on various objects. In his book The Language of Writing, poet and philologist Olzhas Suleimenov argues that the first hieroglyphs are 'imprinted' in the meanings of words and that this true sign can be restored. In different cultures, the signs of the sun and moon, for example, were drawn in roughly the same way. These signs differed from each other only formally, just as the dialects of the single language of ancient humanity are similar, and all languages originated from one common language.

Thus, I believe we can conclude that the process of cognising the world was roughly the same for different peoples. This is confirmed by the well-known phrase from the Old Testament that 'there was one language and one people.'

Language is a necessary condition for our world. Language records not only new knowledge, but also knowledge that once existed among the speakers of the language, such as primary knowledge about nature, man and his place in this world. Gadamer explains his point of view as follows:

'For man, the world is "here" as a world.' This means that the world is always devoted to man. No other living creature possesses such a 'here-being' of the world. This 'here-being' of the world is linguistic being. According to Gadamer, language has an independent existence in relation to the individual, and it is through language that what is called the world is constituted for the first time. Gadamer notes an interesting interdependence between language and the world. The being of the world is linguistic being. But language, for its part, does not have an independent being in relation to the world, which is expressed through language. 'Not only is the world a world only insofar as it is given linguistic expression, but the true existence of language consists solely in the fact that the world is expressed in it... the sought-after humanity of language also signifies the inherently linguistic character of human existence in the world.'

Language has a very strong influence on human behaviour and reflects the national characteristics of each people. For example:

It is believed that every nation has so-called key words (the most frequently used words, used in proverbs and sayings) that reflect the spirit of the people. For example, in German culture, these words are attention, order and precision.

A complete list of key words in the Russian language has not yet been established, but it is well known what an important role the words soul, fate, longing, and intelligentsia play in the Russian language.

Thus, each language is a unique system that leaves its mark on the consciousness of the people who speak it, shapes their worldview, and, to sum up all of the above, we can conclude that our language and our speech are the existential foundation on which the edifice of our knowledge of the world is built.

Consciousness and language are two essential components of the human personality that can only be revealed through mutual understanding, as one determines the development and existence of the other.

References:

1. Olzhas Suleimenov. The Language of Writing. A Look at Prehistory – On the Origins of Writing and Language in Small Human Communities. Almaty-Rome [Electronic resource]. Access mode: http://vadim-blin.narod.ru/olgas/iazyk/index.htm

2. Shleikher A. Compendium of Comparative Grammar of Indo-European Languages//Zvegintsev V.A. History of Linguistics in the 19th and 20th Centuries in Essays and Excerpts. - Moscow, 1964. Part 1.

3. Gadamer H.-G. Truth and Method: The Foundations of Philosophical Hermeneutics. Moscow: Progress, 1988. 704 p.

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В ЖИЗНИ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА

Когай К.С.

ассистент кафедры государственного и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана.

karinakogay2001@mail.ru

В статье анализируется роль русского языка в общественно-политической, образовательной, культурной и экономической жизни Республики Таджикистан после обретения независимости. Рассматриваются исторические предпосылки функционирования русского языка, его современный статус языка межнационального общения, значение в системе образования и трудовой миграции. Особое внимание уделяется проблемам билингвизма и языковой политики, а также перспективам развития русского языка в условиях укрепления национальной идентичности и процессов глобализации.

Ключевые слова: русский язык, Таджикистан, языковая политика, билингвизм, постсоветское пространство, межнациональное общение.

МАҚОМИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР ҲАЁТИ ТОҶИКИСТОН ПАС АЗ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

Когай К.С.

ассистенти кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ дар Донишкадаи кӯҳию-металлургии Тоҷикистон.

karinakogay2001@mail.ru

Дар мақола нақши забони русӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, маорифӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани истиқлолият таҳлил карда мешавад. Заминаҳои таърихии фаъолияти забони русӣ, мавқеи кунунии он ҳамчун забони муошрати байни миллатҳо, аҳамияти он дар низоми маориф ва равандҳои муҳоҷирати меҳнатӣ баррасӣ мегарданд. Таваҷҷуҳи махсус ба масъалаҳои дузабонӣ (билингвизм) ва сиёсати забонӣ, ҳамчунин ба дурнамои рушди забони русӣ дар шароити таҳкими ҳувияти миллӣ ва равандҳои ҷаҳонишавӣ равона шудааст.

Калимаҳои калидӣ: *забони русӣ, Тоҷикистон, сиёсати забонӣ, дузабонӣ, фазои пасошӯравӣ, муошрати байни миллатҳо.*

THE ROLE OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE LIFE OF INDEPENDENT TAJIKISTAN

Kogai K.S.
Assistant at the Department of State and Foreign Languages, Tajikistan Institute of Mining and Metallurgy.
karinakogay2001@mail.ru

The article examines the role of the Russian language in the socio-political, educational, cultural, and economic life of the Republic of Tajikistan in the post-independence period. It analyzes the historical prerequisites for the functioning of Russian, its current status as a language of interethnic communication, and its significance within the education system and labor migration. Particular attention is paid to issues of bilingualism and language policy, as well as to the prospects for the development of the Russian language in the context of strengthening national identity and ongoing processes of globalization.

Keywords: *Russian language, Tajikistan, language policy, bilingualism, post-Soviet space, interethnic communication.*

Язык является одним из важнейших факторов формирования национальной идентичности и государственности. Как отмечал В. В. Виноградов, «язык — это не только средство общения, но и форма существования культуры и исторической памяти народа» [3, с. 12]. После распада Советского Союза перед Республикой Таджикистан встала задача укрепления национального языка как основы суверенитета и культурного самоопределения.

В этих условиях таджикский язык был закреплён в качестве государственного, что стало важным этапом национального возрождения. Однако русский язык, который на протяжении длительного времени выполнял функции языка межнационального общения, науки и образования, продолжает играть значимую роль в жизни независимого Таджикистана.

Исторические предпосылки функционирования русского языка

Русский язык получил широкое распространение на территории Таджикистана в советский период, когда он выполнял роль «языка общественного прогресса, науки и управления». Именно через русский язык осуществлялась интеграция республики в единое социально-экономическое и культурное пространство СССР.

По мнению Л. П. Крысина, «русский язык в многонациональном государстве выступал как средство не ассимиляции, а коммуникации и взаимопонимания» [5, с. 78]. В Таджикистане он способствовал формированию городской интеллигенции, развитию образования и науки, а также расширению культурных связей.

Языковая политика в период независимости

После 1991 года языковая политика Таджикистана была направлена на укрепление позиций таджикского языка. Принятие Закона «О государственном языке Республики Таджикистан» подчеркнуло его ключевую роль в общественной жизни.

В то же время русский язык сохранил статус языка межнационального общения, что отражает прагматичный подход государства. Как отмечает А. Д. Швейцер, «языковая политика успешна лишь тогда, когда она учитывает реальные коммуникативные потребности общества» [9, с. 102]. Сохранение русского языка позволило избежать резкого языкового разрыва и социальной дезинтеграции.

Русский язык как язык межнационального общения

Многонациональный состав населения Таджикистана обусловливает необходимость общего средства коммуникации. В этом контексте русский язык продолжает выполнять стабилизирующую функцию. Он широко используется в деловом общении, науке и в средствах массовой информации.

По словам Н. И. Толстого, «язык межнационального общения — это не привилегия, а социальная необходимость» [8, с. 59]. Русский язык в Таджикистане способствует диалогу культур и снижению этнических барьеров, особенно в многоязычной городской среде.

Роль русского языка в системе образования

Образование остаётся одной из ключевых сфер функционирования русского языка. В республике действуют школы с русским языком обучения, а также совместные образовательные проекты с Российской Федерацией.

Как подчёркивал Л. С. Выготский, «язык является главным инструментом формирования мышления» [4, с. 214]. Владение русским языком расширяет когнитивные и академические возможности учащихся, обеспечивает доступ к обширному массиву научной и учебной литературы.

Для многих студентов русский язык остаётся важным средством получения высшего образования и профессиональной подготовки.

Русский язык и трудовая миграция

Особую роль русский язык играет в сфере трудовой миграции. Значительная часть трудоспособного населения Таджикистана работает за пределами страны, преимущественно в России.

По мнению исследователей миграционных процессов, «языковая компетенция является ключевым фактором социальной и профессиональной адаптации мигрантов». Владение русским языком повышает конкурентоспособность мигрантов на рынке труда и способствует их интеграции в принимающее общество, что имеет важное экономическое значение для Таджикистана.

Русский язык в культурном и информационном пространстве

Русский язык занимает заметное место в культурной жизни страны. Русскоязычные средства массовой информации, художественная литература и цифровые ресурсы продолжают пользоваться популярностью.

М. М. Бахтин подчёркивал, что «язык живёт в культуре и через культуру раскрывает свои смыслы» [2, с. 19]. Русский язык обеспечивает доступ к широкому культурному и научному пространству, способствуя культурному диалогу и обмену идеями.

Билингвизм как ресурс развития

Современная языковая ситуация в Таджикистане характеризуется функциональным билингвизмом. Таджикский язык выполняет роль государственного и символа национальной идентичности, тогда как русский язык сохраняет значение языка межнационального и международного общения.

Как отмечал А. А. Потебня, «многоязычие не ослабляет мышление, а обогащает его» [6, с. 87]. В этом контексте билингвизм может рассматриваться как важный ресурс интеллектуального и социального развития общества.

Перспективы развития русского языка

В условиях глобализации и цифровизации русский язык сохраняет потенциал как средство международного общения и доступа к знаниям. Его дальнейшее развитие в

Таджикистане зависит от качества языкового образования, социальной востребованности и сбалансированной языковой политики.

Сохранение русского языка не противоречит укреплению национальной культуры, а, напротив, расширяет возможности интеграции страны в мировое образовательное и культурное пространство.

Русский язык продолжает играть значимую роль в жизни независимого Таджикистана, выполняя важные коммуникативные, образовательные и социально-экономические функции. Его сохранение как языка межнационального общения способствует социальной стабильности и развитию межкультурного диалога.

Опыт Таджикистана показывает, что гармоничное сосуществование государственного и наднационального языков является важным условием устойчивого развития современного общества.

Список использованной литературы:

1. Алпатов В. М. Языковая политика в современном мире. — М.: Научный диалог, 2013.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979.

3. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). — М.: Наука, 1986.

4. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 2005.

5. Крысин Л. П. Язык в современном обществе. — М.: «Просвещение», 1977.

6. Потебня А. А. Мысль и язык. — М.: Лабиринт, 2003.

7. Рыбаковский Л. Л. История и теория миграции населения. — М.: Экон-Информ, 2017.

8. Толстой Н. И. Язык и народная культура. — М.: Индрик, 1995.

9. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. — М., 1967.

ЗАБОН РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

Каримова Л.

ассистенти кафедраи забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ дар Донишкадаи кӯҳию-металлургии Тоҷикистон.

zuhrojallova1970@mail.ru

Шарҳи мухтасар: Забон ҳамчун рукни асосии фарҳанг, алоқа ва ҳувият на танҳо дар майдони иҷтимоӣ, балки дар иқтисод низ нақши ҳалкунанда дорад. Забони миллӣ – воситаи муошарати ҷомеа, таъсири иқтисодӣ, ташаккули маҳорати корӣ ва робитаҳои байналмилалӣ буда, метавонад мардумро ба таври муассир ба рушд ва фарогирӣ ҷалб намояд. Дар Тоҷикистон, ки аз солҳои 1990-ум ба истиқлолият расид, забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ҷойгоҳи муҳим касб кардааст ва сиёсати забонӣ ба рушди давлатдории миллӣ ва иқтисод таъсири қавӣ расонидааст.

Калидвожаҳо: *бозори ҷаҳонӣ ва технологияҳои нав, омӯзиши забонҳо, забони давлатӣ, рушди иқтисодиёти Тоҷикистон.*

ЯЗЫК — ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ТАДЖИКИСТАНА

Каримова Л.
ассистент кафедры государственного и иностранных языков Горно-металлургического института Таджикистана.
zuhrojallova1970@mail.ru

Язык, как фундаментальная основа культуры, коммуникации и идентичности, играет решающую роль не только в социальной сфере, но и в экономике. Национальный язык является средством общественной коммуникации, экономического влияния, развития профессиональных навыков и международных отношений, а также может эффективно вовлекать людей в процесс развития и интеграции. В Таджикистане, обретшем независимость в 1990-х годах, таджикский язык занял важное место в качестве государственного языка, а языковая политика оказала сильное влияние на развитие национальной государственности и экономики.

Ключевые слова: *Глобальный рынок и новые технологии, изучение языков, государственный язык, развитие экономики Таджикистана.*

LANGUAGE AS A KEY ELEMENT IN THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF TAJIKISTAN'S ECONOMY

Karimova L.
assistant in the Department of State and Foreign Languages at the Mining and Metallurgical Institute of Tajikistan.
zuhrojallova1970@mail.ru

Language, as the fundamental basis of culture, communication and identity, plays a decisive role not only in the social sphere, but also in the economy. The national language is a means of social communication, economic influence, professional skills development and international relations, and can also effectively engage people in the process of development and integration. In Tajikistan, which gained independence in the 1990s, the Tajik language has taken an important place as the official language, and language policy has had a strong influence on the development of national statehood and the economy.

Keywords: *Global market and new technologies, language learning, the state language, development of the economy of Tajikistan.*

Таъмини муоширати иқтисодӣ ва иқтисодиёти забонӣ

Нақши забон дар иқтисод, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки забон воситаи асосии муоширати ҳамаҷониба мебошад. Дар замони ҷаҳонишавӣ, донистан ва истифодаи самарабахши забон (аз ҷумла забони миллӣ ва забонҳои хориҷӣ) метавонад сатҳи фаъолияти иқтисодиро беҳтар созад. Муоширати муассир байни кормандон, соҳибкорон ва муштариён дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ ба тавсиаи муносибатҳои тиҷоратӣ, ҷалби сармоя ва рушди бахшҳои истеҳсолот мусоидат мекунад. Ин масъала дар таҳқиқотҳои байналмилалӣ низ

таъкид ёфтааст: дар ҳоли ҷаҳонишавӣ забон ҳамчун нерӯи иқтисодии муҳим барои дастрасӣ ба бозори ҷаҳонӣ ва технологияҳои нав дида мешавад.

Дар Тоҷикистон забони давлатӣ — забони тоҷикӣ — ба ҳайси забони муоширати расмӣ ва фарҳангӣ истифода мешавад, ки он дар таҳия ва татбиқи ҳуҷҷатҳои давлатӣ, робитаҳои тиҷоратӣ, низоми маориф ва соҳаҳои иқтисодӣ нақши муҳим мебозад. Ин ба таҳкими пояҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа мусоидат мекунад, зеро ҷомеае, ки забони муштараки қавӣ дорад, метавонад самараноктар муносибатҳоро ташкил диҳад ва имкониятҳои рушдиро васеъ намояд.

Забони давлатӣ ва сиёсатҳои давлатӣ

Бо ба даст овардани истиқлол дар соли 1991, Тоҷикистон имкон пайдо кард, ки сиёсати забони миллиро мустақилона муайян ва роҳандозӣ диҳад. Аз ин лаҳза забони тоҷикӣ ҳамчун нишонаи давлатдорӣ ва ҳувияти миллӣ шинохта шуд ва тавонист аз ҳолати дурустии он ба манфиати рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ истифода шавад.

Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва барномаҳои рушди забони давлатӣ (масалан, Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030) на танҳо эҳёи забони миллӣ, балки ба истифодаи васеътар ва меъёрӣ дар сатҳи ҷомеа ва муассисаҳо замина гузошт. Барномаи мазкур таъкид мекунад, ки таҳкими мақоми забони тоҷикӣ метавонад барои рушди иқтисод, иҷтимоъ ва фарҳанг саҳми назаррас дошта бошад.

Забон, маориф ва алоқаҳои байналмилалӣ

Маориф ва забон низ ба рушди иқтисодӣ пайвастагии қавӣ доранд. Забони давлатӣ кафолати дастрасӣ ба маорифи босифат ва рушди малакаҳои корӣ мебошад, ки дар навбати худ ба баланд бардоштани рақобатпазирии меҳнатӣ ва истеҳсолот мусоидат мекунад. Аммо, дар замони ҷаҳонишавӣ донистани забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла **русӣ ва англисӣ**, нақши асосӣ дар имкон додани дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ ва технологияҳои иттилоотӣ доранд. Масалан, сиёсати давлатии рушди омӯзиши забонҳои хориҷӣ як ҷузъи муҳими барномаҳои маориф аст, ки ба омода кардани кадрҳои маҳаллӣ барои иштирок дар иқтисоди ҷаҳонӣ равона шудааст.

Имконияти муоширати фаъол бо сармоягузорони хориҷӣ, иштирок дар созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ ва мубодилаи донишҳои илмӣ ва техникиро забонҳои хориҷӣ барои кишвар осонтар мекунанд. Ин амалиётҳо ба ҷалби сармоя, технология ва рушди инноватсионии соҳаҳо кӯмак мерасонанд.

Робитаи забон ва рушди иқтисод

Рушди иқтисоди миллӣ бевосита аз сатҳи маориф, малакаҳои забонӣ ва имкониятҳои муошират вобаста аст. Сатҳи баланди саводнокии забонӣ дар ҷомеа ба тадқиқот ва инноватсия мусоидат мекунад ва барои рушди бахшҳои мухталиф — аз истеҳсолот то хизматрасониҳои рақамӣ ва туризм — замина фароҳам меорад. Ин равand ба таъсири мустақими забон бар самаранокии кори кадрҳо ва имкони ҷалби имкониятҳои иқтисодии нав мусоидат мекунад. Масалан, муҳити тиҷоратӣ, ки дар он корбарон метавонанд дар забони давлатӣ ва забонҳои байналмилалӣ муоширати муассир дошта бошанд, бештар ба рушди фаъолияти иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Мушкилот ва имкониятҳо

Новобаста аз пешниҳодҳои сиёсати давлатӣ, мушкилот дар рушди забони миллӣ ва тиҷоратии он вуҷуд дорад. Масъалаҳои аз ҷумла камбуди омӯзгорони забонҳои касбӣ, дастрасӣ ба васоили таълимӣ ва муҳити рақамӣ барои омӯзиши забонҳо аз ҷумла забони

миллӣ ва хориҷӣ аз мушкилоти ҷиддӣ мебошанд. Ҳангоми набуди забонҳои касбӣ ва иттилоотӣ, ширкатҳо ва корхонаҳо метавонанд дар муносибат бо шарикони хориҷӣ дучори душворӣ шаванд, ки ин ба рушди иқтисод таъсири манфӣ мерасонад.

Аз ҷониби дигар, имкониятҳо фароҳаманд, ки тавассути сиёсати забонии мушаххас ва барномаҳои рушди маориф, Тоҷикистон метавонад сатҳи забондонӣ ва муносибати касбиро беҳтар созад ва ба рушди рушди иқтисоди дастгоҳи давлатӣ, бахшҳои хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат кунад.

Хулоса: Нақши забон дар рушди иқтисодиёти Тоҷикистон ниҳоят муҳим аст. Забони миллӣ ҳамчун забони давлатӣ аз бисёр ҷиҳатҳо тавассути сиёсати давлатӣ, маориф, муошират корӣ ва робитаҳои байналмилалӣ ба таҳким ва рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад. Илова бар ин, донистани забонҳои хориҷӣ барои дастрасӣ ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва ҷалби сармоягузориҳо нақши муҳим дорад. Ҳамин тариқ, сиёсати пурзӯр ва фарогири забонӣ метавонад ҳамчун сутуни асосии рушди иқтисоди миллӣ хизмат намояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2009 (бо тағйиру иловаҳо).

2. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2030. – Душанбе, 2020. Дастрас аз сомонаи Кумитаи забон ва истилоҳот: https://www.kumitaizabon.tj

3. Тоҷикистон ва забони давлатӣ. Истиқлол ва рушди забони давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Манбаъ: https://tnu.tj

4. Агентии миллии иттилооти Тоҷикистон (АМИТ «Ховар»). Нақши истиқлол дар рушди забони давлатӣ ва худшиносии миллӣ. – Душанбе. Манбаъ: https://www.amit.tj

5. Coulmas, F. (1992). Language and Economy. Blackwell Publishers, Oxford.

6. Ricento, T. (2015). Language Policy and Political Economy: English in a Global Context. Oxford University Press.

7. UNESCO (2003). Education in a Multilingual World. UNESCO Education Position Paper. Paris.

8. SAGE Journals. Language, Human Capital, and Economic Development. https://journals.sagepub.com

9. World Bank (2018). Skills Development and Human Capital in Central Asia. Washington, DC.

ТАЪРИХИ ГУСТАРИШИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Ашӯрова А.А.

Асисстенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
дар ш. Хуҷанд

Дар мақолаи мазкур таърихи ташаккул ва рушди забони тоҷикӣ ҳамчун қисми муҳими мероси фарҳангӣ ва маънавии халқи тоҷик баррасӣ карда мешавад. Марҳилаҳои асосии ташаккули он аз забонҳои эронии қадим то забони адабии муосири тоҷикӣ равшан карда мешаванд. Ба таъсири рӯйдодҳои таърихӣ, тамосҳои фарҳангӣ ва анъанаҳои хаттӣ ба рушди

забон диққати махсус дода мешавад. Нақши адабиети классикии форсӣ, инчунин тағиротҳои дар забон дар даврaҳои шӯравӣ ва пасошӯравӣ рухдода таҳлил карда мешаванд.

Калидвожаҳо: *таърихи забон, тамосҳои фарҳангӣ, осори хаттӣ, таърихи башарият, забони тоҷикӣ, миллат.*

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Ашурова А.А.
асисстент кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде

В данной статье рассматривается история формирования и развития таджикского языка как важной части культурного и духовного наследия таджикского народа. Освещаются основные этапы его становления - от древнеиранских языков до современного литературного таджикского языка. Особое внимание уделяется влиянию исторических событий, культурных контактов и письменных традиций на развитие языка. Анализируется роль персидской классической литературы, а также изменения, произошедшие в языке в советский и постсоветские периоды.

Ключевые слова: *история языка, культурные контакты, письменные произведения, История человечества, таджикский язык, нация.*

THE HISTORY OF THE TAJIK LANGUAGE DEVELOPMENT

Ashurova A.A.
Assistant Professor of the Department of Tajik and Russian Languages at the Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand

This article examines the history of the formation and development of the Tajik language as an important part of the cultural and spiritual heritage of the Tajik people. The main stages of its formation are highlighted - from the ancient Iranian languages to the modern literary Tajik language. Special attention is paid to the influence of historical events, cultural contacts and written traditions on the development of the language. The article analyzes the role of Persian classical literature, as well as the changes that occurred in the language during the Soviet and post-Soviet periods.

Keywords: *history of language, cultural contacts, written works, History of mankind, Tajik language, nation.*

Забон василаи пуразиши муомилоти инсоният ба шумор меравад. Ҷамъият ва забон баробар пайдо шудаанд. Забон хоси одам ва яке аз нишонаҳои муҳими шинохти миллат мебошад.

Рӯйдодҳои таърихӣ ба сарнавишти забон ва такомули он бетаъсир наменонанд. Дар ҳаёт ҳамин тавр ҳам шудааст, ки баробари аз миён рафтани ин ё он давлат забони расмии он низ аз доираи истеъмол баромадааст ва дар заминаи забони мардум ё забони ғолибомада (забони аҷнабиён) забни дигари давлатӣ пайдо шудааст. Дар мавриди аз байн рафтни ҷамъият

забони он низ аз миён хоҳад рафт, аммо осори хаттии ин ё он давраи таърихии забон боқӣ хоҳад монд ва дар асоси манбаъҳои хаттии мавҷуда таърихи забонро омӯхтан мумкин аст [5]. Аз ҷумла, сарчашмаҳо ба мо дар бораи таърихи пешинаи сеҳазорсолаи забони тоҷикӣ маълумот медиҳанд, аммо ҳамин забоне, ки мо имрӯз бо он гуфтугӯ мекунем, дар осори хаттӣ бо номҳои мухталиф – порсӣ ё форсӣ, дарӣ, порсии (форси) дарӣ ёд шудаанд. Дар Ҳиндустон баъди асрҳои ХУ1 «форси ҳиндӣ» ва барои таъкиди маҳаллӣ баромади он ин забонро «форсии Мовароуннаҳр» ва ё «форсии Эрон» низ гуфтаанд. Олимон бар ин ақидаанд, ки забони дарӣ тақрибан дар асрҳои 1У-У милодӣ дар Бохтар (шимоли Афғонистон-Бадахшон, Балх, Бағлон, Ҳирот, Кобул), ки имрӯз ҳам бахши бештари аҳолии он ҷойҳоро тоҷикон ташкил медҳанд ва Тоҷикистону Ӯзбекистон (асосан, минтақаҳои ҷанубӣ) ва Туркманистон (Марви қадим) дар заминаи забони бохтарӣ ва лаҳҷаҳои портӣ (паҳлавӣ ва форси миёна-паҳлавии сосонӣ) пайдо шудааст [3].

Юнониҳо, румиҳо, арабҳо, суриёниҳо ва арманҳо, ки бо Эрони замони салтанати хонадонҳои порсинажоди ҳахоманишинӣ ва сосонӣ робитаи наздик доштанд, низ тамоми қаламрави паҳновари зери нуфузи онҳоро «Порс», «Парс» ва ё «Форс» меномиданд. Қабилаҳои арабе, ки дар Яман, Сурия, Ҳиҷоз ва Байнаннаҳрайн мезистанд ва нисбат ба дигар тоифаҳои тозӣ ба Эрони Сосонӣ пайванди бештар доштанд ва солиёни дароз таҳти ҳукумати эрониҳо буданд, забони мардуми Эронро аз номи қавми Форс гирифта, онро забони «форсӣ» мегуфтанд. Баъдтар, дар садаҳои аввали ислом, маҳз забони муъбадони зардуштиро «форсӣ» меномиданд, ки то асрҳои 1У ҳичрӣ (Х милодӣ) маркази онҳо дар маҳалаҳои Кӯҳистони минтақаи Форс воқеъ буд [5].

Бо мурури замон таркиби «форси дарӣ\\порсии дарӣ» ба таҳаввулот рӯ ба рӯ гардид ва луғати аслии забон – «дарӣ» аз паси истилоҳи «форсӣ» бардошта шуд ва дигар ин забонро, ки дар асл ҳамин забони дарӣ буд, ба шакли забони «форсӣ» истифода карданд. Аз асрҳои ХУ ба ин тараф дар осори хаттии боқимонда истилоҳи «форсӣ, дарӣ» камтар вомехӯрад. Хулоса, ин забон чӣ дар Осиёи Миёна ва чӣ дар Афғонистону Эрон бо номи «забони форсӣ» вориди асри ХХ шуд [6]. Пас аз инқилоби Октябр дар яке аз қаламравҳои ин забон -дар Осиёи Миёна Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон таъсис ёфт ва забони расмии он «забони тоҷикӣ» номида шуд.

Истилоҳи «забони тоҷикӣ» дар таърихи забонҳои эронӣ истилоҳоти нав аст. Пажӯҳишгарон тақрибан дар сад асари ба давраҳои пеш мутааллиқ истеъмоли вожаи «тоҷик»-ро ба мушоҳида гирифтаанд. Воқеият ин аст, ки тоҷикон дар сарзамини Осиёи Миёна аз қадим иқомат доштаанду доранд ва истилоҳи «тоҷик» ба маънои як қавми ориёӣ ё эронӣ аз давраҳои бостон маълуму машҳур буда, дар манбаъҳо бо шаклҳои гуногуни «тоз», «тоҷ», «тот», «таоҷик», «тагзик», «тожик» ва ғайра ба назар мерасид [5].

Устод Айнӣ дар китоби «Намунаи адабиёти тоҷик» барҳақ навиштааст: «Аз бозе, ки вақоиятро таърих қайд мекунад, то имрӯз дар диёри Мовароуннаҳру Туркистон чунон ки як қавми муаззам ба номи тоҷик ё ки тозик ис2тиқомат дорад, ҳамчунон забону адабиёти эшон ҳам ривоҷ ёфта омадааст. Ривоҷи забону адабиёти тоҷик дар Мовароуннаҳру Туркистон махсус ба асре ё тасаллути подшоҳею амире нест. Чунончи мо мебинем, адабиёти тоҷик дар ин сарзамин дар аҳди Сомониён, ки ирқан форсизабон ҳастанд, чи қадар ривоҷ дошта бошад, дар замони авлоди Чингиз, Темур, шайбонӣ, астархонӣ ва манғит, ки ирқан муғул, турк ва ӯзбек ҳастанд, ҳамон қадар ривоҷ ёфтааст [7]. Пас, маълум мешавад, ки ривоҷи забону адабиёти тоҷик дар ин ҷоҳо маҳз ба сабаби тасаллути Сомониён ё ки муҳоҷироти эрониён набуда, сабаби ҳақиқӣ мавҷудияти як қавми бузург ба номи тоҷик, ки мансуб ба ирқи ориёист, дар ин ҷойҳост».

Чун истилоҳи ҷуғрофӣ дар маъхазҳои таърихӣ ба сурати «тагзик», «тазиг», «тоҷикия», «тахикиния», «тоҷик» аз асри УП милод ба ин сӯ ба кор рафтааст. Ба маънои забон низ тақрибан аз асри УП милод дар сарчашмаҳои хаттӣ ёдрас шудааст [5].

Забон аввалин ва муҳимтарин рукни ҳастии миллат ба шумор меравад ва яке аз василаҳои асосии таҳкими ваҳдату ягонагии миллатҳои гуногуни дунё низ мебошад. Забон унсури асосӣ ва нишондиҳандаи фарҳангу тамаддуни миллат буда, дар рушди давлатдории миллӣ низ нақши бориз дорад. Аслан, забон нишонаи асосии миллат ва пояи арзишманди далватдорӣ дар ваҳдат, ягонагӣ ва умумияти миллист. Ҳамин далел собит месозад, ки вақте давлатҳои хурду бузург пайдо мешаванд, пеш аз ҳама, барои устувор сохтани рукнҳи давлатдории худ ба асолати дохилии миллӣ рӯ меоранд. Таърихи башарият ва махсусан, таърихи давлатдории ориёӣ нишон медиҳад, ки соҳибдавлатони мо кӯшиш мекарданд, ки барои устувор сохтани бунёди давлат ва фароҳам овардани шароити давлатдории миллӣ ва ваҳдату ягонагӣ аз ин унсури муҳимзабон истифода бурда, ҳамзамон барои рушду тараққӣ ва густариши он тадбирҳои мушаххас биандешанд. Аз ҷумла, гузаштагони мо барои равнақу инкишофи забони модарии худ ҷоннисориҳо карда, бо тадбири муназзам ва пайваста оҳиста-оҳиста забони аслии хешро ба пояи забони расмӣ ва давлатӣ баровардаанд. Он чи ки имрӯз аз ниёгони мо баъди сӯхтору тохтутозу қатлу нобудӣ эмин мондааст, гувоҳ бар он аст, ки масъалаҳои густариши забони модарӣ, нигаҳдорӣ ва нашъунамои он ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи давлатдорони мо будааст [1].

Забони модарии ҳар миллат сарчашма ва манбаи бақои он буда, меҳвари асосии илҳом ва таҳарруку ҷунбишҳои ҳунариву фарҳангӣ ва илмии равшангарони он мебошад. Далел ва санади қавитарини исботи зинда будани ҳар миллат пойдор монанди забони модарии он аст. Дар ин роҳи пурпечутоби таърих ва даҳшату маргбориҳо ва тохтутозҳои аҷнабиёну бегонагони гуногунмаҳзабу гуногунтабор бахт ёрӣ карду забони тоҷикии мо зинда монд ва маншау сарчашмаи бақои миллат гардид. Ҳамон гуна ки Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фармудааст: «Фаромӯш набояд кард, ки забони тоҷикӣ ҳамчун яке аз қадимтарин забонҳои зиндаи ҷаҳон маҳз дар Мовароуннаҳру Хуросон ташаккул ёфта, ба эҳёи тафаккури миллии форсизабонон ва густариши адабиёти классики тоҷику форс замина гузоштааст» [5]. Забони тоҷикӣ санади раднопазири Истиқлоли миллии мост. Ваҳдати миллӣ ва истиқлоли миллӣ бе забони модарӣ тасаввурнопазир аст. Муҳаққиқони ҷомеашинос дар эҷоди ваҳдати миллӣ забон ва ваҳдати забониро дар қатори нажод, фарҳанг ва омилҳои дигар яке аз аслҳои муҳими ваҳдати миллӣ донистаанд.

Бо забони тоҷикӣ-форсӣ осори гаронмояе офарида шуд, ки овозааш ба ҷаҳон рафт. Ҷуз устод Рӯдакӣ садҳо шоир, олим, санъаткор, меъмор ва арбоби давлатӣ ба арса баромаданд, ки Фирдавсӣ, Закариёи Розӣ, Ибни Сино, Абӯрайҳони Берунӣ, Исмоили Сомонӣ, Балъамӣ, Мунтасир ва Носири Хусрав аз ҳамон зумраанд. Ба шарофати фаъолияту осори онҳо забони тоҷикӣ-форсӣ дар тӯли беш аз ҳазор сол ба ҳайси забони илму адаб ва забони расмии давлатӣ хидмат кардааст [3].

Фаъолияти минбаъдаи забони тоҷикӣ-форсӣ ба даврaҳои ҳукмронии Ғазнавиён, Қарохониён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён, Муғулон, Темуриён, Шайбониён, Аштархониён ва Манғитиён дар Хуросону Мовароуннаҳр рост омадааст [5]. Агарчи шоҳону амирон аксар турктабор ва муғулнажод буданд, бо вуҷуди ин, забони мо ҳамеша мақоми давлатӣ дошт ва дар ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа бе аҳамият набуд. Маҳз забони дувуми тамаддуни исломӣ будани тоҷикӣ-форсӣ имкон дод, ки на танҳо дар рушди фарҳанги тоҷикон ва форсизабонон, балки дар ташаккул ва тараққиёти тамаддуни исломии халқҳои

мухталиф, чун арабҳо, ҳиндуҳо, ӯзбакҳо, уйғурҳо, қирғизҳо, торкҳо, бошқирдҳо, туркони усмонӣ ва сокинони нимҷазираи Балкан саҳми шоиста гузорад. Маҳз ба хотири забони суфтаву ноби тоҷикӣ-форсӣ коргузории расмии давлатии худро бо ин забон ба роҳ монда, корҳои вазорату девондории эшон ба дасти олимон, адибон ва арбоби давлатии соҳибзабонон сурат мегирифт.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Б. Ғафуров. Тоҷикон / Ғафуров Б. – Душанбе: Ирфон, 2009.
2. Назарзода С. Ташаккули усулҳои илмии истилоҳсозии забони тоҷикӣ // Ахбори АИҶТ / С. Назарзода. – 2018, № 1-2.
3. Назарзода С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX / С. Назарзода. – Душанбе, 2004.
4. Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, пайдоиш ва дурнамо / С. Назарзода. – Душанбе: Дақиқӣ, 2013.
5. Назарзода С. Густариши таърихии забони тоҷикӣ / С. Назарзода.
6. –Душанбе: Дониш, 2023.
7. Саидризо А. Сарфу наҳфи забони тоҷикӣ / А. Саидризо. – Самарқанд, 1926.
8. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ. – Душанбе, 1993.
9. Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ, ҷ. 1. – Душанбе, 2011.\

Мундарича

ПЕШГУФТОР 10

1. ***Зокирхонзода М.З., Шодиева Ф.М.*** **- АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАСНИФОТИ ТАВОЗУНИ МУҲОСИБӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР 16**

2. ***Аҳрорӣ Г.У.*** **- ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА РУШДИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ 21**

3. ***Джонназарова Д.Х.*** **- СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА..... 26**

4. ***Махмадизода Н.Д.*** **- ИНФОРМАЦИОННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ КАК НОВАЯ ПАРАДИГМА ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ..... 31**

5. ***Саидов А.С.*** **- ДОСТИЖЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ СОХРАНЕНИЯ..... 35**

6. ***Ҷӯраев А.Х.*** **- ФАРҲАНГ ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ..... 41**

7. ***Солиҷонов Р.*** **- ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ ДАР ШИНОХТИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ 51**

8. ***Турсунов Ф.А.*** **- ПОЛИТИЧЕСКИЙ СУВЕРЕНИТЕТ КАК ЦЕННОСТЬ В СИСТЕМЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ 57**

БАҲШИ 1:
АСОСҲОИ ФАЛСАФӢ-МЕТОДОЛОГӢ ВА ИҶТИМОӢ-ФАРҲАНГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

9. ***Абилзода Г.С.*** **- ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ДАР МАРҲИЛАИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ МИЛЛӢ..... 64**

10. ***Абдулатипов У.Ҳ.*** **- МАСЪАЛАИ АМОНАТ ДАР ТАЪЛИМОТИ ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФӢ..... 68**

11.*Ҳакимова З.А.* - ТОҶИКИСТОН ВА СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД: АЗ ТАШАББУС ТО ҚАБУЛИ ҚАТЪНОМА..... 72

12.*Ҳакимова З.А.* - ОБОДОНИИ КИШВАР ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ҲАДАФИ СТРАТЕГИИ СОЛИ 2026..... 75

13.*Орифҷонова Н.* - НАҚШИ ИДЕЯИ МИЛЛӢ ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ МИЛЛӢ ВА РУШДИ УСТУВОР..... 79

14.*Устобоева Д.М.* - АХЛОҚ ВА ҲУҚУҚ: МУАММОҲО ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОНҲО ДАР ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН..... 85

15.*Устобоева Д.М.* - НАҚШИ АНЪАНАҲОИ АХЛОҚӢ ДАР ТАҲКИМИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ..... 89

16.*Исомадинова Ф. М.* - ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ БА АРЗИШҲОИ АХЛОҚӢ: ТАҲЛИЛИ ИҶТИМОӢ ФАЛСАФӢ..... 94

17.*Исмоилов Ш.Г.* - ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА..... 100

18.*Мунаварова Д.О.* - ЗАН ВА ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ..... 104

19.*Саидова С.Н.* - МОДЕЛИ НАВИ ҲАЛЛИ ЗИДДИЯТ ВА НИЗОЪҲОИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН..... 109

20.*Саидова С.Н.* - МАЛАКАИ СУЛҲОФАРИНИ ТОҶИКОН ҲАМЧУН ВОСИТАИ ҲАЛЛИ ЗИДДИЯТ ВА НИЗОҲОИ ИҶТИМОӢ..... 116

21.*Саидова З.З.* - НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ АВИЦЕННЫ..... 123

22.*Саидова З.З.* - РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ – ЭМОМАЛИ РАХМОН В ДОСТИЖЕНИЕ МИРА И СОГЛАСИЯ В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ. 129

23.*Мирзозода Э.Э.* - ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ДАВЛАТӢ ИҶТИМОӢ ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ..... 135

24.*Масаидова Б.А.* - НАЗАР МУШАХХАСЕ БА “МУҚАДДИМА”- И ИБНИ ХАЛДУН..... 140

25.*Қурбонова М.У., Набиева Х.Ш.* - ПАЁМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА МАСЪАЛАИ САРҲАД: ЗАМИНАҲОИ СИЁСӢ, ҲУҚУҚӢ ВА АМНИЯТӢ 143

26.*Каримов М.* - Ҷойгоҳи шахсиятҳои намуна дар шаклгирӣ ва амалӣ гаштани ормонҳои миллӣ 147

27.*Бобоев А., Бобоева З.А.* - ИҶЛОСИЯИ XVI ШУРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ЗАМИНАҲОИ ҲУКУКИИ ЭҲЁИ ДАВЛАТИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН..... 154

28.*Маҳмудова З.Р.* - РАВАНДИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН ВА МАРҲИЛАҲОИ АСОСИИ РУШДИ ОН..... 159

29.*Иномджонова М.Н.* - ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ТАШАККУЛИ МАДАНИЯТИ СИЁСИИ ҶОМЕА 163

30.*Салимова Ф.Н.* - НАҚШИ ЗАНОН ДАР ТАҲКИМИ СУБОТИ ИҶТИМОӢ..... 167

31.*Ҷӯраева Ш.И.* - САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ГУСТАРИШ ВА РУШДУ НУМУИ ХАЛҚИ ТОҶИҚ..... 170

32.*Тоҷидинова М.И., Шукурзода С.Н.* - МАҚОМ ВА ҶОЙГОҲИ ЗАНОН ДАР ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ 176

33.*Саидов А.А.* - ВЗАИМООТНОНЕШЕНИЯ СВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В НЕЗАВИСИМОМ ТАДЖИКИСТАНЕ..... 181

34.*Гайбуллаева М.Л.* - НЕЗАВИСИМОСТЬ ТАДЖИКИСТАНА - ОСНОВА НАШЕГО СЧАСТЬЯ И БЛАГОПОЛУЧИЯ..... 186

35.*Собирова Г.М.* - ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ДАР ЗАМИНАИ ХУДШИНОШИИ МИЛЛИ..... 190

36.*Калонов К.И.* - АҲАМИЯТИ ГУМАНИЗМ ДАР ШАРОИТИ ШАҲРИШАВИИ АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН..... 194

37.*Зарифов С.С.* - САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РУШДИ СОҲАИ МАОРИФ 199

38.*Худойберганов Х.Ҳ.* - ХУҶАНДИ БОСТОН ҲАМЧУН ПАДИДАИ ТАМАДДУНӢ..... 204

БАҲШИ 2:
ЭҲЁ ВА РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ (ТАШАББУСҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА БУНЁДИ “ИҚТИСОДИ САБЗ” ВА ҶОРӢ НАМУДАНИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ)

39.*Дониёрова М.М.* - ТАТБИҚИ СТРАТЕГИЯИ РУШДИ ИҚТИСОДИ “САБЗ” ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БАРОИ СОЛҲОИ 2023-2037 211

40.*Маджидов А.* - УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ РАБОЧЕЙ СИЛЫ – ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА. 217

41.*Элмуродова С.Х., Вализода Ш.* - СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ 221

42.*Самадова З.А.* - ЗАМИНАҲОИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР МИНТАҚАҲО..... 224

43.*Баратова Н.* - РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗАХ ТАДЖИКИСТАНА 228

44.*Мирбобоева Т.Х.* - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ СОГД В СОСТАВЕ ТЮРКСКОГО КАГАНАТА..... 232

45.*Валаматова С.М.* - ТАЪСИРИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ 236

46.*Мирбобоева Т.Х.* - РОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ В РАЗВИТИИ ТОВАРНО-ДЕНЕЖНЫХ ОТНОШЕНИИ СРЕДНЕЙ АЗИИ..... 241

47.*Ҳалимов И.М., Хуршедзода Н.* - РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОСТИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ 246

48.*Ҳалимов И.М.* - НАҚШИ РАҚАМИГАРДОНИИ НИЗОМИ ПАРДОХТИ МИЛЛӢ ДАР ТАҲКИМИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДӢ 252

49.*Аминова Ф.М.* - КОНСЕПСИЯИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ 259

50.*Исмаилова М.И.* - СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ФИРМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 264

51.*Шораджабова Ш.З.* - «ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА» ТАДЖИКИСТАНА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ..... 270

52.*Гафурова Ф.К.* - ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ 275

53.*Ҳошимов Ф.Ҷ.* - ОСИЁИ МАРКАЗӢ - МИНТАҚАИ ҲАМГИРОӢ, БОСУБОТ, БОВАРИБАХШ ВА РУШДИ УСТУВОР 281

54.*Комилова Ф.А.* - ШУУРИ ЭКОЛОГӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАШАККУЛИ МАДАНИЯТИ ЭКОЛОГӢ 288

55.*Исмоилова Г.С.* - САРМОЯИ ИНСОНӢ ҲАМЧУН МАНБАИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРАИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ 293

56.*Абдуалимов Л.А.* - НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР СОҲАИ САНОАТИ МАҲСУЛОТИ ЗАРГАРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН..... 296

57.*Рофиев И.Б.* - ДИНАМИКА ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО ТРАНСПОРТА В ТАДЖИКИСТАНЕ: СОСТАЯНИЕ, ПОКАЗАТЕЛИ И ПЕРСПЕКТИВЫ 300

58.*Ахрори Ф.Д., Ходжибаева Ф.Д.* - ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ 306

59.*Агзамова А.А.* - СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОГО МАРКЕТИНГА..... 311

60.*Худойдотова Ф.З.* - МУҲИТИ ТАШКИЛИИ ИНФРАСОХТОРИ БОНКИИ МИНТАҚА 317

БАҲШИ 3:
ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ВА РИЁЗӢ - САМТИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ ИЛМИ ТОҶИК ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ КИШВАР

61.*Абдулло-заде Н.Р.* - МЕХАНИЗМҲОИ АСОСИИ ТАШАККУЛЁБИИ САРМОЯИ ИНСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИЁТИ ИННОВАТСИОНӢ..... 326

62.*Мирбобоев М.Қ., Иброгимов И.И.* - АБӮМАҲМУДИ ХУҶАНДӢ – АСОСГУЗОРИ АСТРОНОМИЯИ ТОҶИК..... 330

63.*Қобилов Н.Қ., Иброгимов И.И.* - САҲМИ МУҲАММАД ЗАКАРИЁИ РОЗӢ ДАР РУШДИ ИЛМИ ХИМИЯ..... 336

64.*Вализода Ш., Элмурадова С.Х.* - РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 344

65.*Тухлиев Д.К., Каюмова О.И.* - О НЕКОТОРЫХ ТОЧНЫХ КОНСТАНТАХ В ТЕОРЕМАХ ПРИБЛИЖЕНИЙ ФУНКЦИЙ В ПРОСТРАНСТВЕ БЕРГМАНА..... 347

66.*Тухлиев Д.К., Каюмова О.И.* - ОБ АППРОКСИМАЦИИ ФУНКЦИЙ ПОЛИНОМАМИ В ПРОСТРАНСТВЕ БЕРГМАНА Bq..... 351

67.*Рустамов Ш.Р., Сухроби М., Комилова М.З., Мусоева С.Б* - ТАҒИЙРПАЗИРӢ ВА ИРСИЯТНОКИИ СИФАТИ НАХ ДАР ГИБРИДҲОИ (F_1) НАСЛИ АВВАЛ..... 355

68.*Рустамов Ш.Р., Сухроби М., Нуриддинзода Н.Н., Комилова М.З., Мусоева С.Б.* - ТАҒЙИРПАЗИРӢ ВА ИРСИЯТИ АЛОМАТҲОИ ДАРОЗИИ НАХ ДАР ДУРАГАҲОИ F_2..... 360

69.*Якубова Н.Я., Умматов А.А.* - *ВЛИЯНИЕ ИНФЛЯЦИИ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ*..... 365

70.*Собитов Р.Ш.* - НАҚШИ ПСИХОЛОГИИ “ШОҲНОМА”-И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ ДАР ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ ВА ТАРБИЯИ НАВРАСОН..... 369

71.*Тағаймуродов А.Б.* - МЕТОДИ ҲАЛЛИ СИСТЕМАИ МУОДИЛАҲОИ СИММЕТРИИ ДУ ВА СЕ ТАҒЙИРЁБАНДАДОР..... 373

72.*Хайрзода Р.А.* - НАҚШ ВА АҲАМИЯТИ ИЛМҲОИ ТАБИӢ ВА РИЁЗӢ ДАР РУШДИ ИЛМИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 377

73.*Рахимова О.Х., Умматов А.А.* - ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИНФЛЯЦИИ И ЕЁ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ 380

<u>БАҲШИ 4:</u>
<u>ЗАБОН - РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН</u>

74.*Файзиева С.А.* - ЗАБОН ПОЯИ ДАВЛАТ АСТ 388

75.*Холшехова С.А.* - ФИЛОСОФИЯ ПРЕКРАСНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ А.С. ПУШКИНА КАК РЕСУРС ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ 392

76.*Элмуродова С.Х., Хочамуйдинова М.* - ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТАДЖИКИСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ 396

77.*Саидходжаева М.Н.* - РОЛЬ НЕЗАВИСИМОСТИ В РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА 399

78.*Ҷалолова З.А.* - ЗАБОН – ПОЙДЕВОРИ АСОСИИ ДАВЛАТ ВА МИЛЛАТ 406

79.*Таджибаева М.И.* - ЯЗЫК И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ 411

80.*Маҳмадова М.Ш.* - ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ҲАМЧУН ЗАМИНАИ БУНЁДИИ ҲУВИЯТИ МИЛЛӢ ВА ФАРҲАНГИ МУОСИР..... 414

81.*Аминова М.И.* - ЯЗЫК – ВАЖНЕЙШИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА 422

82.*Ашрапова М.К.* - РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ..... 427

83.*Расулова М.Р.* - ВЗАИМОСВЯЗЬ ЯЗЫКА И МЫШЛЕНИЯ В ФИЛОСОФСКОЙ И ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ 432

84.*Раупова К. О.* - КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ..... 436

85.*Одинаев Г.А.* - ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЯЗЫК – ОДИН ИЗ ВАЖНЕЙШИХ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА..... 441

86.*Муллоусмонова Г.Ғ.* - НАҚШИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИ МИЛЛӢ..... 445

87.*Каримова Д. О., Собирова Г.М.* - ЛИНГВОДИДАКТИКА ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАКМИЛИ ТАДРИСИ ФАННИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ 448

88.*Бахронова М.М.* - ЯЗЫК – СИМВОЛ НАЦИИ..... 453

89.*Ҳалимова М.* - ЗАБОН - ҲАМЧУН АРЗИШИ ОЛӢ ВА ДОРОИ АҲАМИЯТИ ИЛМИЮ АМАЛӢ ДАР РУШДИ БОСУБОТИ МИЛЛАТ 457

90.*Ҳомидҷонова М.Ҳ.* - ЗАБОН - РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН..... 461

91.*Аюбов Ҳ.М., Исматова Л.М., Усанова Р.Т.* - ЗАБОН – ОИНАИ ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА ҲАСТИИ МИЛЛАТУ ДАВЛАТ..... 469

92.*Силмонова С.И.* - РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ДАР ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛИЯТ 474

93.*Набиева Д.К.* - KNOWLEDGE OF LANGUAGE IS THE KEY TO UNDERSTANDING THE WORLD 478

94.*Когай К.С.* - РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В ЖИЗНИ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА..... 481

95.*Каримова Л.* - ЗАБОН РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН..... 484

96.*Ашӯрова А.А.* - ТАЪРИХИ ГУСТАРИШИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ 487

“ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ - ЗАМИНАИ БОЭЪТИМОДИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ, ИЛМУ ФАРҲАНГ, ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА СУБОТИ УСТУВОРИ ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН”

БАХШИДА БА 35 - СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

26-январи соли 2026

Муҳаррири матн: **Дониёрова М.М.**

Ашурова А.А.

Панфилова М.В.

Муҳаррири техникӣ: **Панфилова М.В.**

Ба матбаа 22.01.2026с супорида шуд. Қоғази офсет. Ба чоп имзо шуд 23.01.2026с. Андозаи 60х84 1/16. Ҷузъи чопӣ 31,2. Ҳуруфи Times New Roman. Супориши № 7. Теъдод 100 нусха

Матбааи Парки технологии ДИС ДДТТ
Хиёбони Исмоили Сомонӣ 169.